

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

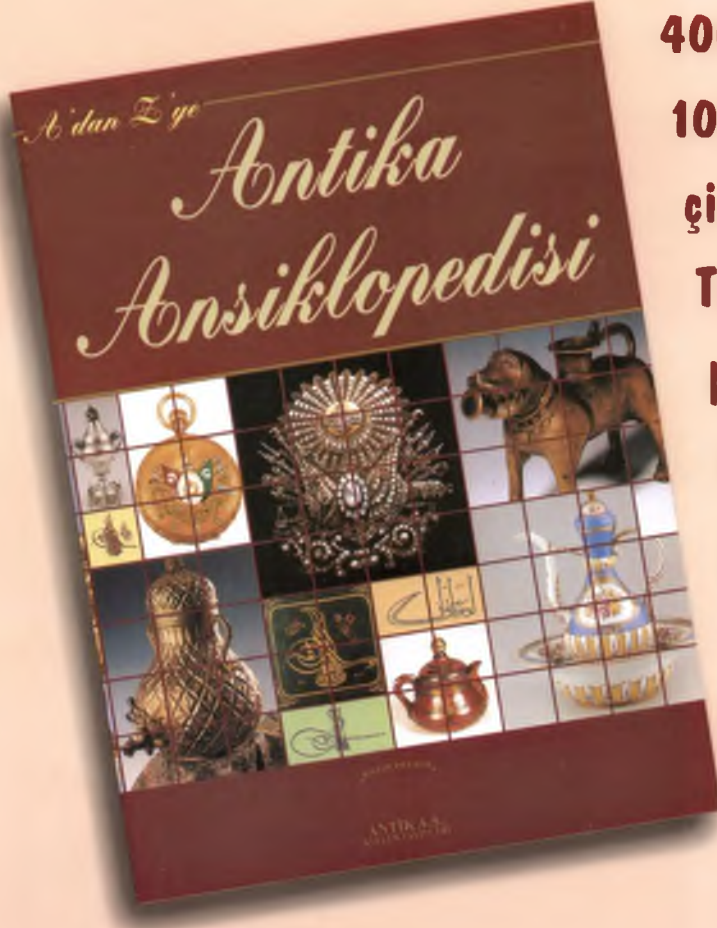
Dergisi

Sayı: 21 / Yaz 1999 / Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ALDINIZ MI?

4000 madde,
1000 fotoğraf,
çizim ve çizelge,
Türkiye'nin ilgisi ile
paralel tutulmuş
seçkin örnekler.
Antikaseverler,
artık sizin de
bir ANSİKLOPEDİNİZ
var.

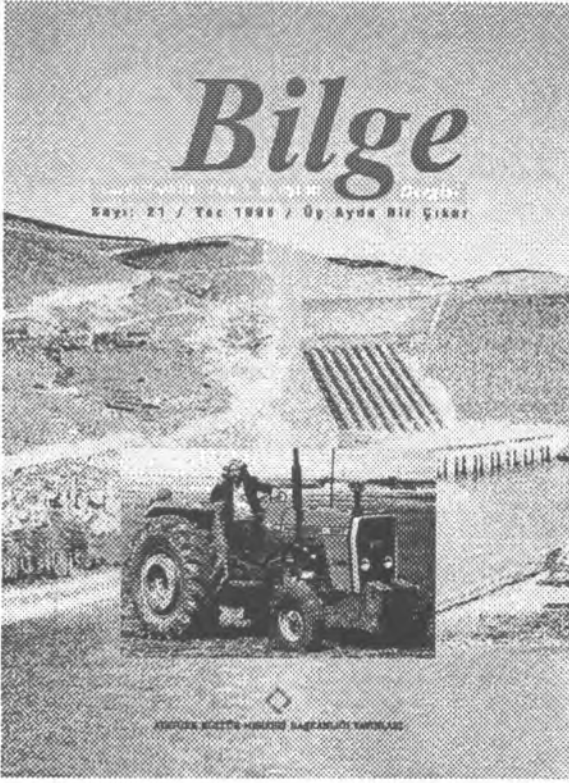
ANSİKLOPEDİYİ BULABİLECEĞİNİZ SEÇKİN KİTABEVLERİ

ANTİK PALACE	MAÇKA	(0212) 236 24 60	EREN KİTABEVİ	TÜNEL	(0212) 243 21 57	REMZİ KİTABEVİ	AKMERKEZ	(0212) 282 02 45
ARKADAS KİTABEVİ	ANKARA	(0312) 434 46 24	KABALCI YAYINEVİ	BESİKTAS	(0212) 261 67 44	REMZİ KİTABEVİ	MİSANTASI	(0212) 234 54 75
ARKEOLOJİ VE SANAT	GALATASARAY	(0212) 245 68 38	NET KİTABEVİ	CAROUSEL	(0212) 571 73 53	REMZİ KİTABEVİ	CARREFOUR	(0216) 448 03 73
DÜNYA AKTÜEL	BEBEK	(0212) 265 71 03	NET KİTABEVİ	GALLERIA	(0212) 559 09 50	SİMURG KİTABEVİ	BEYOĞLU	(0212) 292 27 12
DÜNYA AKTÜEL	TÜNEL	(0212) 249 10 06	NET KİTABEVİ	CAPİTOL	(0216) 334 75 00	TARHAN KİTABEVİ	ANKARA	(0312) 417 2550
DÜNYA AKTÜEL	CAPİTOL	(0216) 391 18 80	NET KİTABEVİ	İZMİR	(0232) 421 26 32	TURHAN KİTABEVİ	ANKARA	(0312) 417 25 50
DÜNYA AKTÜEL	İZMİR ALSANCAK	(0232) 463 68 77	PANDORA KİTABEVİ	BEYOĞLU	(0212) 245 16 67	YEM KİTABEVİ	HARBIYE	(0212) 247 41 85
DÜNYA AKTÜEL TUNALI	ANKARA	(0312) 467 16 33	PERA KİTABEVİ	TÜNEL	(0212) 252 80 10	YORUM SANAT	MASLAK	(0212) 286 17 51

GENEL DAĞITIM: **ANTİK PALACE** Spor Caddesi Talimyeri Sokak Maçka 80680 İSTANBUL

Tel: (0212) 236 24 60 (pbx) Fax: (0212) 236 24 73

Kapak Resmi

Urfa'da şanlanan Türk...

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 232 43 21
Abone İşleri: (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

1.000.000 TL

Dış Ülkeler için Yıllığı: 50\$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi

Üç Ayda Bir çıkar

1999/YAZ 21

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Şerif AKTAŞ
İmran BABA
Dr. Müjgân CUNBUR
Feyzi HALICI
Uzm. Elmas KILIÇ
Prof. Dr. Sadık TURAL
Prof. Dr. Berin YURDADOĞ

Yurt Dışı Temsilciliği

A.B.D. : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU
Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan
AKMATALİYEV
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNNİGULİ
Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Dizgi-Tasarım-Ofset Baskı

GRAFİKER Ofset

Tel: (0.312) 417 63 93 - (0.312) 417 42 61

Faks: (0.312) 425 64 87

Sadık TURAL	Türk Aydını Kendini Bilmek ve Tanımak Zorundadır	3
Mühahat TÜRKER-KÜYEL	MAKALELER	
Recep BİLGİNER	Bazı Kavramlar Üzerinde Yeniden Bilinçlenme	8
İsfendiyar NEVRUZLU	Bir Gönül Adamı: Şair Coşkun Ertepinar	13
Mehmet METE	Hüseyin Cavid Yaratıcılığında Bilinçsizlik Ruh Hâlinin Rolü (İblis)	15
Ali Şâmil HÜSEYİNOĞLU	Televizyon Yayınları ve İzleyici Ölçümleri	17
Ayfer YILMAZ	Emin Âbid'in Hikâyesi ile İlgili Kesin Çizgiler	23
Feyyaz SAĞLAM	Tanzimat'tan Günümüze Kadın Romancılarımıza Genel Bir Bakış	27
P.B. GOLDEN (Çeviren:Saadettin GÖMEÇ)	Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatında Çeviri ve Problemleri	32
Nezâket HÜSEYİNOVA	Kara-Hanlıların Menşei	35
Aljira TOPALOVA	"Ural Batır Destanı"ndaki Semboller	37
Gürbüz AZAK	Azerbaycan'da Tutuşan, Türkiye'de Közlenen Ateş: Ali Bey Hüseyinzâde	39
Zeynep GÖĞÜŞ	BASINDAN	
Şükrü ELÇİN	Bir Arslana Bak, Bir de Şu Doktora	44
Müjgân CUNBUR	Avrupa'ya Yeni Bakış	45
Osman HORATA	TÜRK DÜNYASI EDEBİYATI PROJESİ	
Filiz KILIÇ	Atatürk Kültür Merkezi'nin Hazırlamakta Olduğu Antolojiler Üzerine	46
Süleyman KAZMAZ	"Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi"	47
Aysu ŞİMŞEK	"Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi"	49
Yunus Emre TANSÜ	"Türk Dünyası Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklopedik Sözlüğü"	50
Şebnem ERCEBECİ	KİTAPLAR	
Güçmurat SOLTANMURADOV	Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından "Kutadgu Bilig"	52
Eynullah MEDETLİ	Çingiz Ağa'nın 70. Yıl Dönümüne	63
Zekeriya TÜRKMEN	"Kimsin Jak Samanon?"	69
Neval KONUK	Sanat ve Sanat Tarihine Bir Katkı: "Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi"	73
Zeynep ZAFER	"Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri"	78
Gülben MAT	"İran Türklerinin Eski Tarihi"	81
Zeki GÜREL	"Türk-İtalyan İlişkileri"	85
Tudora ARNAUT	"Bulgaristan'daki Türk Azınlık"	90
Cafer ŞEN	Lev Nikolayeviç Gumilyov ve "Eski Türkler"	93
Kerim TÜRKMEN	"İstanbul'dan Asya-yı Vusta'ya Seyahat"	96
Nurettin ÖZTÜRK	"Türklerin Aile Merasimleri"	97
Aljira TOPALOVA	"Gagauz Destanları"	101
Rıdvan CANIM	Arayışlar Devri Türk Edebiyatında "Klâsikler Tartışması"	102
Cannagül SÜLEYMANOVA	"Antik Çağ İkonografisinde Erciyes"	107
M. Fâtiğ KOKSAL	M. Râmi Ayas İçin	108
Erol KALENDER	Yolunuz Açık Olsun!	112
Azize AKTAŞ-YASA	Doğu'dan Türk Dünyasına İki Yeni Armağan	114
Soyalp TAMÇELİK	"Kazakistan, Demokrasi ve Manevî Yenilenme"	116
İ. Hakkı SOYAK	"Klâsik Türk Şiirinde Lâle"ye Dair	118
Aysu ŞİMŞEK	"Batı Anadolu'da 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri"	122
Ebulfez AMANOĞLU	"Fotoğraflarla Geçmişte Konya"	123
Neval KONUK	"Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs"	126
Pervane ABDULHALİGOVA	Çağının Cesur Bir Tanığı: "Gelibolulu Mustafa Âli"	130
Zemine ZİYA	"Türkistan Notları" Hakkında	132
Serap BESİMOĞLU	Elli Yılım İşığı	135
Gülsün AKKAYA	"Değişimin Tanıkları" Hâlâ Aramızda	136
Canan BEŞLİ	"Hâricî Devletler ve Azerbaycan"	139
İsmet ÇETİN	"Güney Azerbaycan"	140
Osman HORATA	Müziğe Emek Verenler	143
Nazlı Rânâ GÜREL	"Aşkın Okunmaz Kıyılan"	145
Ali YAKICI	DERGİLER	
Durmuş BUNARCIOĞLU	Türk'ün Edebiyatı: "Türk Edebiyatı"	148
Mehmet TOPRAK	"Millî Folklor" Kırkbir Kere Maşallah	150
Canan BEŞLİ	Türkoloji Dünyasına Açılan Yeni Bir Pencere: "Doğu Akdeniz"	152
Nazlı Rânâ GÜREL	"Bilim Yolu"	154
Kemalettin DENİZ	Burdur'da Açıp Solan Bir Gül: "Burak"	156
Ferruh RÜSTEMOV	Bir Dergi İki Sayı, İki Sayı İki Konu	158
Zeki GÜREL	"Anayurttan Atayurda Türk Dünyası" Nevruz'u Kutluyor	161
Zeki GÜREL	Şu "Fırat'ın Sesi" Akar, Derindir	162
Dursun DAĞAŞAN	"Türk Yurdu"	164
Güçmurat SOLTANMURADOV	DERS KİTAPLARI	
Tamilla ALİYEVA	"Yeni Gelişmeler Işığında Türkçe Öğretimi"	166
Kakacan BAYRAMOV	Azerbaycan-Türkiye İlmî Pedagoji Alâkaları	169
Erol KALENDER	ÇOCUK KİTAPLARI	
Reside GÜRSES	"Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler"	170
Selma DAĞAŞAN	Çocuklar da Resim Yapar!	172
Erol KALENDER	HABERLER	
	Azerbaycan'da "Millî Kimlik Kollokyumu" ve Türk Kimliği	174
	"Gorkut Ata'nın Türkmenistan'daki Yankıları	179
	Büyük Hazar'dan Küçük Hazar'a	180
	Birlik Köprüsü	183
	Gaziantep'te Nevruz Kutlandı	185
	"Dünyada Türkçe Öğretimi Semineri" Yapıldı	187
	Karakeçili Uluslararası II. Kültür Şenliklerinde Kardeşlerin Kucaklaşması	189
	Avrupa Ortak Miras Kampanyası	191

Türk Aydınını Kendini Bilmek ve Sevmek Zorundadır

Sadık TURAL

-I-

Türkiyeli aydınların büyük bir kısmı neredeyse elli yıldır, millî benlik ve kimlik'in hem kişiyeye, hem de topluma sağlıklı bir yapı kazandırdığını unutuyorlar. Sosyal psikoloji denilen bilim dalı, kişi veya grup ölçeğindeki bozulma ve çözümlerin sebebini, ortak payda ile uyumlanmama olarak gösteriyor.

Türkiyeli aydınların bir kısmı, 40'lı yılların başından itibaren, kendi kaynaklarını neredeyse küçümseyip, Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan derin ve gizli ortak paydayı reddettiler. Onlar, Marksizm'i, Alman Nazizm'ini, İtalyan Faşizm'ini, Leninizm'i veya Stalinizm'i, Troçkizm'i, Maoizm'i yahut Titoizm'i, Wilsonizm'i veyahut Liberal Kapitalizm'i kendileri için yaşanacak hayat alanı saydılar. Bu -izm'lerden hiçbiri bizim ortak paydamızla uyumlanılamayacak türden idi. Seksenli yıllardan sonra Weber'e, Weberizm ve Değişimcilik teorileri eklendi; bu fikirlerin taraftarları kendi yollarını tek yol, tek iman sayma yolunu benimsediler; tabî Kaddafi'nin yeşil kitabına, Ali Şeriatî'ye yahut Humeyni'nin İran Devrimi'ne hayran olup o yola koşanlar ayrı bir grup oluşturdu. Millî benlik ve millî kimliği, tarih'te ve örf'te arayanların, Türk kültürünü savunanların sesi kısıldı.

-II-

Tarih, bir olaylar yığı, vesikalar deposu değil, bir kültürün, bir kültüre ait değer ve normların başka kültür, değer ve normlara karşı üstün kılınması ve hayatta kalınması mücadelesidir. Tarih aydınlandıkça bir kuru bilgi olmayı aşarak bir topluluğun benlik ve kimliğini destekleyen güç odağı hâline dönüşür; Türk tarihinin hem Asya tarafı, hem Kafkaslar, Doğu ve Orta Avrupa yanı, hem de Anadolu ve Mezopotamya yönü yeteri kadar aydınlık değildir. Yapılacak yeni araştırmalar, başta Moskova, St. Petersburg (Ermitaj), Pekin müzeleri olmak üzere yeni bilgi kaynaklarına ulaşma, Türklerin hayatının karanlık yanlarını ve yönlerini ortaya koyacaktır (8 Haziran tarihli *Hürriyet* ve *Sabah* gazetelerinde İngiliz arkeoloğu Keys, Türklerin devlet kurması ile ilgili yeni bir teori geliştirdiğini yazıyordu). Çin kaynakları ise, Türk soylu halkların, o coğrafya veya Doğu Asya coğrafyasına, Batı'dan, Kafkas dağlarının civarından geldiğini söylüyormuş. Bunlar yeterince aydınlık bilgiler değildir. *Orhun Âbideleri*'nde geçen "**Ötüken Yış**" denilen yerin neresi olduğunu henüz bilmiyoruz.

Küçük bir kısmı Şamanlık / çoğunluğu Musevîlik inancını benimseyen Hazar Türklerinin M.S. 5. yüzyılda bugünkü Elazığ'dan Urfa'ya kadar olan alanda hüküm sürdüklerini, hâkimiyeti kaybettikten sonra ise, bir kısmının Doğu Avrupa'ya gidip Musevî inancını yaşattıklarını, Anadolu'da kalan kısmının da Müslümanlığı seçtiklerini düşünüyoruz. Aydınlatılması gereken sorulardan biri de, büyük romancı A. Köstler'in merakı ile aynı yöndedir: **13. Kabile** yahut **Hazarlar** veyahut **Büyük Musevî Türk Topluluğu** nereye gitti? Anadolu'ya gelişimizi 1071'den sonraya bağlayarak, mantık yürütmek eksik bir düşünüş değil midir?

Yazıyı bulanların, İsa'nın doğumundan önce 5.000 yılında Sümerler olduğu biliniyor. Sümerlerin, Türklerin atalarından olduğuna dair ilk bilgilere ulaşıldıktan sonra, Sümeroloji Türkiye dışındada cazibesini kaybetti. Konuyla ilgili, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin çalışmalarını yaygınlaştırmasını, Sayın M. Türker-Küyel'in fikirlerini halka yaymasını bekleriz. Dil bilginlerimizden Os-

man Nedim Tuna'nın konuyla ilgili olarak başlattığı çalışmalarını destekleyecek yeni filolojik araştırmalara ihtiyaç vardır.

Türk aydını, ideolojik olmayan bir tavırla, tarihini aramak, yorumlamak, sevmek ve sevdirmek zorundadır.

-III-

Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan mahallî kimlikleri, millî kimliğe dönüştürmedeki eksikler, duyarsızlıklar ve kusurlar, iç çatışmalara yol açtı. Mahallî benlik ve kimlik (Regionalizm) millî kimliğin bir alt basamağı değil, bir karşıtı hâline dönüşürse, aydının işi o noktada güçleşir. Aydın, millî kültür de denilen ortak bir paydanın oluşumunda, en büyük ortak paydanın meydana getirilmesinde duyarlı ve sorumlu olmak zorundadır. Ortak paydanın ve en büyük ortak bölgenin adı Türkiye'de, **kültür** kavramı ile karşılanmaktadır.

Kültür, inanışların, düşüncülerin, davranışların ve bunlara bağlı dil ve âletlerin göstergelik ettiği bir yaşama alanıdır. Bu yaşama alanı, kavram ve kabullerin, tercih ve tepkilerin sınırladığı bir dünyadır.

İnsan oğlunun düşünce biçimi, üç türlü oluşuyor: Muhakeme, iman, sezgi... Beş duyuyla algılananları tanıma, adlandırma, yorumlama, değerlendirme, âlete dönüştürme; beş duyunun dışındaki dünyayı tanımaya çalışma anlamına gelen **inanış** ise, beş duyu ile hükme bağlanamayan dünyanın kabullenilmesinde nas'lara ve kalbe bağlı bir tavır alıştır. İnanışların bir kısmı hurafe (yanlış inanış) ve bid'at (dine sonradan sokulanlar), bir kısmı, o halkın en eski inanışlarının izlerinden oluşur. **Muhakeme, akıl yürütme** dediğimiz hüküm verme, fikir yürütme, görüş bildirme ise, tanıma, adlandırma, benzer ve benzemezlerinden farklarını görme, daha önceki bilgileriyle destekleme, değerlendirme basamaklarından geçen karmaşık bir işlemdir. Bu işlemin sonunda insan bir tepki veriyor. **Sezgi** ise, çok özel bir bilme, öngörme, karar verme işlemidir.

Bugün semavî dinlerden (Musevîlik, Hristiyanlık, İslâmiyet) birine mensup olan veya Şamanlık, Budizm gibi ahlâkî eski inanışları yaşatan Türk soylu halkların nüfusu, dünyada 200 milyonu geçmektedir. İman dünyasında, hurafesiz ve bid'atsız, Allah inancına bağlı bir bütünleşme dileğimizdir. Bugün Türk soylu halklarda yeteri kadar değerlendirilemeyen bir bilgi ve bilimlik birikim de var.

Ülkelerin arasındaki ilişkilerde olumlu yöndeki etkileşimler insan topluluklarının hayatını zenginleştirmekle birlikte, her kültür özel bir dünyadır.

Bir kültürün özel bir dünya olarak kalabilmesi, o kültürün sahibi olan insanların haysiyet, şahsiyet ve varlık sahipliğini de gösterir. Bağımsız devlete sahip iseler, kültürler kendilerini daha sistematik bir şekilde koruyabiliyor. Kültürün, yeni ihtiyaçları bünyesine alarak, zenginleşip zamanın gereklerine uyarak yaşayabilmesi, siyâset üstü bir millî ülkü olması, millî mutabakatların zemini hâline dönüştürülmesi, sağlıklı sosyal bünyelerin ilk şartıdır.

Kültürlerdeki gelişme ve değişmelerin, beş on yılda değil, en az elli veya altmış yılda bir olmasını sağlamak, yazılı hukuka dönüştürülerek korunması gerekir.

Koruma meselelerinden önce, tekrar başa dönelim:

Bir toplumu diğerinden ayıran birçok unsur vardır: Türk kültürünü diğer unsurlardan ayıran, a) sevgi-şefkat, merhamet; b) hayâ (utanma) duygusu; c) sorumluluk alma düşüncesi; ç) başarıya inancı; d) adâletli olma, adâleti savunup, adâleti dağıtma...

Bu kavramların, hem Türkiye'de, hem de Türk Dünyasındaki insanları nasıl yoğurduğu ayrı bir araştırma konusudur.

Şu kadarını söyleyelim ki, Avrupalı devletlerin Türkiye ve Türk Dünyasını bir problem gibi görmeleri bizim kendimize sahip çıkmamıza engel olacak fitne ve fesat üretmeleri, kültürümüze sahip çıkmamızın yeterli sebebi sayılmalıdır. Öğrenmek, aydınlanmak ve sahip çıkarak, koruyup ya-

şatmak... Bilinçli bir sahiplik ve koruyuculuk...

Türk aydını Atatürk'ün sözünü tekrar hatırlamalıdır:

"Kendi benliğine sahip olmayan milletler, başka milletlerin avı olur."

-IV-

Kültürü koruyanları, resmî kuruluşlar, resmî olmayan kuruluşlar olarak bölelim.

Devletlerin ihtiyacını duyduğu insan tipine ait özelliklerin kazandırılması faaliyeti örgün eğitim içinde düşünülür. Örgün eğitim, "Eğitim Bakanlığı" aracılığıyla "millî" değer ve davranışları kazandırmaya çalışır. Bu sistemli örgün eğitim ve öğretim kazandırma faaliyetinde,

a. Öğretmen,

b. Öğretmenin izleyeceği eğitim programı,

c. Öğretmenin izleyeceği öğretim programı,

ç. Millî hedefler ile bilimsel hedeflerin örtüştürüldüğü eğitim-öğretim programlarının yansımaları gereken ders kitapları dört ana unsurdur. Bu dört ana unsura hâkim olamayan devletler karşılıklarına çıkacak gençlerin olumsuzluklarıyla uğraşmaya daha çok para harcayacaklardır. Üniversite ise, kozmopolitizmin arenası değildir, olmamalıdır.

Eğitim, millî kültürü esas alan bir duygu, düşünce ve davranış kazandırma yönündeki örgün eğitim ve öğretim imkânlarından faydalanmak gerekir.

Devletin yaygın eğitim yapan kurumları da (başta Kültür Bakanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı olmak üzere bütün resmî kurum ve kuruluşlar) devlet varlığının, milletin dirlik birliğinin devamına yardımcı olmak zorundadır. Tabiidir ki, TRT adlı kuruluş da buna dâhildir.

Bu resmî kuruluşlar yanında Belediyeler ile Devlet Bankaları gibi yarı resmî kuruluşlar da kültürün araştırılmasına, korunmasına katkı sağlarlar.

Bundan sonra vakıfların, derneklerin, vicdan, iz'an ve akıl sahibi zenginlerin korumacı bir tavır gösteren çalışmaları geliyor.

Günümüzde üçüncü sektör olarak vakıfların kültürü koruma işlevini –göstermelik ve kalıcı olmayan bazı işler bir kenara– sürdürdüğünü övünerek söyleyebiliriz.

-V-

Biz Atatürkçü'yüz. Bizim için Atatürkçülük, millî benlik ve kimliğine sahip çıkarak tarih içinde devam etme bilincidir.

Bizim için Atatürkçülük, tarihte kendimizi aramak, coğrafyada kendimize sahip çıkmaktır.

Bizim için Atatürkçülük, "*Türk çocuğu ecdâdını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır*" ifadesidir.

Bizim için Atatürkçülük, "*Ey Türk istikbâlinin evlâdı! İşte bu ahvâl ve şartlar içinde dahi vazifen, Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur*" direktifidir.

Bizim için Atatürkçülük, *Onuncu Yıl Nutku*'ndaki ifadedir: "*Şunu da ehemmiyetle tebâruz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasuta ve tedbirlerle besleyerek inkişâf ettirmek millî ülkümüzdür. ...*

"ASLÂ ŞÜPHEM YOKTUR Kİ, TÜRKLÜĞÜN UNUTULMUŞ BÜYÜK MEDENÎ VASFI VE BÜYÜK MEDENÎ KABİLİYETİ, BUNDAN SONRAKİ İNKİŞÂFI İLE, ÂTİNİN YÜKSEK MEDENİYET UFKUNDAN YENİ BİR GÜNEŞ GİBİ DOĞACAKTIR..."

"*Türk milleti,*

"*Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını daha büyük şerefle, sadetlerle huzur ve refah içinde kutlamayı gönülden dilerim. NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE!"*

Bizim için Atatürkçülük, Milliyetçilik'tir. "Atatürkçü çağdaşlaşmanın hedefi: 1. Millî varlığını, öz gücümüzü farketmek, ortaya çıkartmaktır; 2. Milletlerarası genel mücadelede, kuvvet kaynağı olarak bilim aracılığı ile çağın uygarlığına ulaşmak ona katkıda bulunmak ve onu aşmaktır. Atatürkçülük dediğimiz, inkılapların, yapılan değişirme ve dönüştürme hareketinin millî boyutu yanında milletlerarası evrensel boyutu da vardır." Bizim için Atatürkçülük, bağımsızlık, ilerleme, refah ve güvenli gelecektir.

Bizim için Atatürkçülük, öncelikle Türkiye'de, sonra da Türk Dünyasında iç barış ve istikrar içinde, bağımsız, kuvvetli ve kudretli birer devlet kuran millet olmaktır.

Ateist, marksist, maoist, kozmopolit çevrelerin, hattâ azınlık milliyetçiliği yapanların, Atatürk'ü kalkan yapıp, Atatürk'ü kendilerine göre yorumlamaya kalkıp, Atatürk sevgisinde samimî olmadıkları hâlde seslerini daha çok çıkardıkları söylenebilir. Atatürk sevgisi, Atatürk düşüncesi ve Atatürk yolu hem Türkiye'deki, hem Türk cumhuriyetlerindeki üniter yapılanmanın özel adıdır. Atatürk sevenler, "*Ne mutlu Türküm diyene!"* ifadesini benimseyenler, anlayanlar, Atatürk istismarcılarına imkân vermemeli, Atatürk'e daha çok sahip çıkmalıdır. Türk milliyetçiliği kavramını, 21. yüzyılın eşğindeki Türkiye'nin ve Türk Dünyasının şartlarını ve gerçeklerini dikkate alarak, Atatürk'ün benimsediği, benimsetmeye çalıştığı yönde yorumlamak daha doğru olur.

-VI-

Benlik, bir insanın kendisi hakkında, ailesi hakkında biçtiği değer, kabullendiği ve inandığı duygu ve düşüncelerdir. Bunlar doğrulanmış bilgiler olmaktan çok, kabulleniş ve inanışlardır.

Millî benlik ise, bir toplumun tarihi ve yaşanan zamanı içinde kendine biçtiği değerler, diğer milletlerden farklı oluşunun göstergesi olan başarı, kurum, kuruluş, tercih ve tepkilerden oluşan özellikler dünyasıdır.

Ortak paydanın besleyici kaynaklarından biri, millî benlikten akıp gelen değer, davranış ve tavır alışlardır.

Millî benliğin ilk akla gelen göstergesi **bayrak** ve **ordular**dır; millî takımların müsabakalarında ortaya çıkan da **millî benlik**tir.

Kimlik, bir insanın başkalarının önüne çıkardığı, kendisi için tercih edilir olan, başkalarının kendisini o özelliklerle tanımasını ve tanımlamasını istediği görünüş, fikir, davranışlar bütünüdür.

Kimliğin ön bilgileri resmî belgelere yansır; kişiyle karşılaşılıp ilişkiler kurulunca da, o kimlik-sapma, kriz yoksa- bir bütünlük oluşturacak bilgiler hâlinde başkalarının önüne gelir. Kişinin yaşadığı büyük bedenî veya sosyal değişmeler, kimliğine yansır; hattâ, bazen kimlik krizine yol açabilir.

Millî kimlik ise, bir toplumun başka toplumların önüne çıkardığı, az çok farklılık olarak göstergelendiği özellikler dünyasıdır. Milletlerin millî kimliklerinin zemini, örgün ve yaygın eğitimde hedeflenen değer ve davranışlardır. Toplumların örgün ve yaygın eğitim kurumları millî hedeflere dayanıyor ve aralarında uyumsuzluk bulunmuyorsa, ortak payda sağlıklıdır.

Bugün Türkiye'de de, Türk soylu halklar ve cumhuriyetlerde de, sağlıklı bir ortak payda kurmak vazgeçilmez TEK hedeftir.

Türk Dünyası bizim için bilgi alışverişleriyle mevcut bilgimizi zenginleştirdiğimiz yeni bir kaynaktır. O konudaki ilişkilerimizin hem sebebi, hem de sonucu, Atatürk'ün 1933 yılı Cumhuriyet Bayramı akşamında gazetecilerin bir sorusu üzerine söylediği sözlere dayanır:

"*Bugün Sovyetler Birliği, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiya-*

cımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sımşık tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir... Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lâzımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevî köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür...

"... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türkler'in) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli..."

Atatürk, o günün imkânsızlıkları içinde Yakut sözlüğünü, Kırgız sözlüğünü yayımlatıyor, Altay Türkçesi'nin gramerini ve sözlüğünü hazırlatıyor. O tam bir Türk, hem de müslüman idi; aksini söyleyen, ya bilgisiz, ya gâfil, ya hâindir. Biz Atatürkçüyüz...

-VII-

Atatürk Kültür Merkezi, gerek süreli yayınları *Erdem*, *Bilge* ve *Arış*, gerek yurt içi ve yurt dışı konferansları, gerek millî, milletlerarası ölçekteki bilgi şölenleri ile, millî benlik ve kimliğimize sahip çıkılmasını vazgeçilmez bir hedef olarak görüyor. Bizim hedefimizi tayin eden, millî program olan Atatürk'ün *Onuncu Yıl Nutku* ve Anayasa'nın ilk üç maddesinde ifadesini bulan **Millet**, **Devlet** ve **Milliyetçilik** anlayışıdır.

Kitapsız bir kültür, kitapsız bir düşünce olmaz. *Bilge* ile kitaba dayanan bir kültürün, canlı ve eleştiriden geçen bir dünyanın var olmasını istedik.

Türkçenin bilim ve tefekkür dili olarak yaşatılması, Millî Eğitim Bakanlığı ile Üniversite'nin namus meselesi sayacağı bir konudur. Atatürk Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşları olarak biz bu yüksek idrâki vazgeçilmez bir ilke sayarız. Türk dilini her türlü siyasî ve ideolojik tavır alışın üstünde bir birleştirme vasıtası, bir bütünleştirme ilâcı olarak kabul ederiz. Herkesin, her konuda aynı düşünmesi ne gerekli, ne faydalıdır; ancak mutabakatları olmayan bir toplumun çözülmesi ve parçalanması da kaçınılmazdır. Böyle bir anlayışın zemini, kitaplı kültürdür. Bu anlayış içinde, *Bilge*'yle yola çıkıp, 21 sayıdır yayın hayatında ayakta durmayı ve yol almayı başardık.

Bilim Kurulumuz ve Yürütme Kurulumuzdan aldığımız destek ile *Bilge*'yi yaşatmaya çalıştık. 21. sayıda 200'e varan makale, sayısı 1000'i aşan kitap ve dergi tanıtması ile biz elimizden geleni yapmaya uğraştık. Yayımladığımız 200 adet kitap, 55 adet bilimlik dergimiz de, yüzümüzün akıdır. Ma'rifet iltifata tâbidir; yetkililerden iltifat değil, bütçe bekleriz.

Türk milletinin hizmetindeki anayasal bir kuruluş olan Atatürk Yüksek Kurumu ve ona bağlı kurumlar, ortak paydayı belirginleştirmek ve zenginleştirmek için elinden geleni yapmak zorundadır.

Övünmek değil, dövünmemek; meselenin gerisinde kalıp reaksiyon vermek değil, meselenin önünde olup aksiyon göstermek, bizim için benimsenecek bir ilke idi. *Arış* bu düşünceyle hayata soktuğumuz, *Bilge* bu gerekçeyle yayına taşıdığımız, *Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi* bu anlayışla yayımladığımız bilgi kaynaklarıdır.

***Bilge*'nin bundan sonra da yaşatılmasını beklemek ve istemek idrâk sahibi okuyucuların duyarlılığına kalmıştır...**

1994 Temmuz'undan beri *Bilge*'yle yürüdüğümüz yolun son 10 adımında bizimle birlikte olan, derginin görünmeyen kahrını ve çilesini paylaşan, felsefe mastırı yapmış uzmanımız Elmas Kılıç'a ve son 2 sayıdır ona yardımcı olan Neval Konuk'a teşekkür etmek zevkli bir iştir.

Ben, *Bilge* Yayın Kurulu'nu, bir dergi çıkarmanın çilesine razı olanları, bir dergi okumanın zevk ve tefekkür dünyasına kazandırdıklarını farkedeneri kutluyorum ve selâmlıyorum.

6.6.1999, Ankara

Bazı Kavramlar Üzerinde Yeniden Bilinçlenme

Prof. Dr. Mübahat TÜRKER-KÜYEL

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Dilde, “*tabii*” değil de, “*conventionelle*” ve “*arbitraire*” sûrette bir anlama delâlet ettirilmiş olan kelimeler, eğer bu hâllerindeyken, alınıp, *bile bile* (“*mugâllâta*”nın kökü), veya *bilmeden* (“*saf-sata*”nın kökü) başka kelimelerin geldikleri anlamlarda kullanılırlarsa, işte o zaman, zihinlerde “*chaos*”, kovuk, karanlık olur; bulanıklık, kargaşa başlar: “*Her şey her şeye yüklem olur*” (meselâ, Sofist’in maksadına göre, “*Şu masa kurbağadır*” olur); artık, “*Nutk-i dâhil*” (“*İçten konuşma*”, yani, düşünce, düşünme) ile “*Nutk-i hâriç*” (konuşma), birbirlerine karşılık gelmez. Kimse kimseyi anlamaz, anlamadığı için de dinlemez olur; ortalık Sofistlerin eline kalır; toplum çözülür, varlıktan gider. -Vaktiyle, Platon, “*Hiçbir şey var değildir; var olsaydı bile bilinemezdi; bilinseydi bile başkasına nakledilemezdi*” diyen nihilist Sofistler yüzünden gençlerin, dolayısıyla ülkenin, elden gitmekte olduğunu görmüştür. Bu durum karşısında, “*Eğer, ortada, gerçek bir varlık varsa, onu, olduğu gibi dile getirmeye “Doğru önerme” denilir; ama, eğer, ortada, doğru önermeler varsa, bu, ortada, dile getirilmiş gerçek bir varlık olduğunu gösterir. Hâl böyle olunca, eğer elde doğru önermeler varsa, -ki vardır. Matematiğinkiler-, bu demektir ki, ortada, senden benden bağımsız, gerçek bir varlık vardır*” diyerek, *Gerçek Varlık*’ı, *Doğru Bilgi*’yi, *Olumlu Değer*’i Sofistlerin sarkıntılıklarından kurtarmıştır. Fikri Sertkaya “*Gerçek*” kelimesini tahlil etmiştir (“*Çın, Doğru, Gerçek*”, *Türk Dili*, 175-187, LV, 436, Nisan 1988, TDK).

Bir müddettir, bazı Türkçe kelimelerin, “*Metaphore*”, “*Allégorie*”, “*Homonyme*”, “*Synonyme*” olmak hâlleri dışında, geldikleri anlamlardan başka anlamlarda, bilerek veya bilmeyerek kullanılmakta oldukları görülmektedir. Veya yerleşmiş, alışılmış olan, “*tabii*” yolla değil de, “*conventionelle*” ve “*arbitraire*” olarak kabul edilmiş olan anlamlarındakinden başka anlamlara çekilmektedirler; sofizmanın bir türü yapılmaktadır. Tıpkı, yazılı metinlerde yapılmış yazım (imlâ) hatalarında olduğu gibi.

Zend, Sanskrit ve Batı dilleri arasında yapılmış olan

karşılaştırmaların ardından gelen araştırmalara göre, ana yurtlarının, Orta Asya’da, Amû Derya (Oxus)’nın kaynakları olduğu kabul edilen Âriler, Avrupa’da, bugün “*Batı Medeniyeti*” dediğimiz bir medeniyete yükselmişlerdir. Onların kendilerinin kendi medeniyetleri hakkında “*Orta Çağ*” diye takdir etmiş ve isim takmış oldukları “*Orta Çağ*”larından çıkıp, “*Moderne Çağ*”-larını yaşamaya başladıklarında, ana hatlarıyla, şu birikimleri bulunmaktaydı: “(İyonya’nın ardından) çok parlak Türk ve Türk-İslâm kökenli XII. yy. Renaissance katkıları, katedraller, şatolar, kaleler, vitraylar, yazmalar, şövalye ahlâkı, kadına saygı, “Hümanizma hareketi”, “Aristoteles’in felsefesiyle Hristiyan dininin uzlaştırılması”, “Türk-İslâm Âlemi’nin icâdı olan Medrese (Üniversite)lerin açılmış olması”, “Skolâstik yöntemin kullanılması”, “Metropollerin teşekkülü”, “Amerika’nın keşfi”, “Barutun icâdı”, “Pusulâ ve harita yapımı”, “Matbaanın icâdı”, “Açık deniz ticareti”, “XVI. yy. Renaissance’ı”, “Sömürgecilik”, “Sermaye terâkümü”, “Burjuvazinin teşekkülü”, “Reforme”, “Buharın makineye uygulanması”, “Endüstri inkılâbı”, “Tabi’at(t)ı Matematikle düşünme”, “Galilei ile deneysel yöntemin kurumsallaştırılması”, “Güneş merkezli astronomi sisteminin kurulması”, “Teokratik ve absolutist devlet şekillerine son verme”, “Tefekkürün merkezinden Tanrı’yı çıkarıp, onun yerine İnsan’ı yerleştirme” (Descartes’in Cogito’su), “Sömürgecilik yoluyla dünya hâkimiyetinin ele geçirilmiş olması”, “Önceleri dünya hâkimiyetini elinde tutan, özellikle Osmanlı Türklerinin yenilgi üzerine yenilgiye uğratılmış olması” -Şurasını hatırlamak gerekir ki, İbn-i Sînâ, XI. yy., “*Bir memleketin veya bir kişinin servetinin ve zenginliğinin kaynağı, ya Ganîmet’tir, ya Mirâs’tır, ya Hazîne bulmaktır*” demiştir. İstisnasız, tarihteki bütün devletler, birbirlerinin elindekileri, çeşitli gerekçeler göstererek, harp yoluyla almışlardır; zabtetmişlerdir; harp ganîmeti olarak kaydetmişlerdir-.

Osmanlı ricâl-i devleti, başta hükümdarlar olmak üzere, XVII. yy.’da başlayan, ordunun Batı ittifakları önünde yenilgi üzerine yenilgi alması ve bunun sürüp gitmesi vâkiası önünde, gitgide, bir “*temeddün*” (*Civilisation*. *Âsaf Nâme*’deki “*Muktezâ-i etvâr-ı temeddün ve içtimâ*”ı ile Reşit Paşa’nın “*Terbiye-i nâs ve icra’-i nizâmât*”, Fârâbî’nin ise, “*Bir Refs tarafından, arâsı takyid, ef’âli takdîr edilmiş insanların, sûrlu veya sûrsuz mekânlarda, topluca yaşamaları*” dediği, burada hatırlanmalıdır) ve bir “*teceddüd*” (Yenileşme, *Modernisation*) sürecine girmek, evvelâ, Yeni Çeri ordusunu *islâh* veya *yeniden tanzîm* etmekle işe başlamak (III.

Selîm'in, 1789-1807, II. Mahmûd'un, 1808-1839, çalışmaları: "Nizâm-ı Cedîd", "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye", 1839, "Vak'a-i Hayriyye") zarûretine inandılar -Türkiye Cumhuriyeti hukukçuları, "Tanzîmât"ı, hakikî şâri' Tanrı olmakla, "tanzîmî ahkâm-dan" saydılar. Osmanlı ricâl-i devleti, "teceddûd"ü, Batı'yı, *askerî* ("Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn", 1772, ile "Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn", 1789-1795'un kurulması, "Vak'a-i Hayriyye"nin vukûu, 1838, "Nizâm-ı Cedîd"in, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye"nin gerçekleştirilmesi), *siyâsî*, ("Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu"nun okunması, 1839), *kültürel* (eğitim, öğretim: 1838 Tıp Mektebi ve 1870 İstanbul Dâr-ul-Fünûn'unun kurulması), *bilimsel*, *endüstriyel* (1728, Matbaanın girişi, Beykoz kumaş, Hereke ipek fabrikalarının, Zeytinburnu izabehanesinin kurulması, Tersane) ve *iktisâdî* alanlarda, "(Devlette) zihniyeti değiştirme", "Hayat yolu" ve "Yaşama örneği" olarak seçmekte buldular. Bir yandan da, Türk'e herkes düşman olmakla, -"Modernisation"u "geç" ve "yavaş" bulanlarla, Türkleri "zâlim" ve "kabiliyetsiz" sayanlar hatırlansın-, iç ve dış düşmanlara karşı harp yapmakta devam ettiler. (Kavalalı isyanları, Mora ihtilâlleri). -Esasen, İslâm Âlemi de, Batı'lılar tarafından, durmadan, sömürülüyordu-. Ama, "teceddûd" taraftarlarının hiçbirisi, "Moderne" Batı'yı "Moderne Batı" yapan asıl yanı, deneye dayanan (*expérimental*), arı (uygulama amacı gütmeyen, sırf) ve özgecil, menfaat gözetmeyen (*désinteressée*) araştırmalar toplamı demek olan Bilim'in (*Science*), "moderne"in temelinde bulunduğu, Teknoloji'nin ise, ancak ona dayandırılabilceği gerçeğini ne gördü, ne de anladı! -Nobel ödüllü tek müslüman fizik bilgini Abd üs-Selâm, kendisini anlamak istemeyen İslâm "Ulemâ"sına ilâve olarak, İslâm Âlemine o "théorique" olan, "appliquée" olmayan, arı ve özgecil bilim olmadan, doğrudan doğruya "Technique" satmak isteyen Batı'yı da şiddetle eleştirmektedir-. II. Mahmûd, bu sebeple, endüstriyi (!) ayakta tutamamıştır; gemileri tersanede paslanmıştır; tekstil makineleri stop etmiştir. 1870'te, Dâr-ul-Fünûn'un açılışı nutkundan anlaşıldığına göre, Maarif Nâzırı Safvet Paşa, "Modernisation"u, "İslâh-ı memleket", "Müdâvele-i ârâ" ve mübâhase", "Müdâvele-i efkâr" zannetmiştir; Batı'da bile elektrik ve magnetizma dalları yeni yeni kurulurken, rasathâneye teleskop girerken, ülkede, bunlara hiç aldırış eden olmamıştır. "Teceddûd"ü isteyenler de, -Münif Paşa, "İktidar, bilimle imiş", "Ma'mûriyet bilimle imiş", "İslâm'ın ilmi menkûlâtı imiş", "İslâm'a mahsûs imiş", "Dâr ul-Ulâm kuralım", "Mülkiye, bir memle-

ketin kuvve-i akliyyesi imiş" demekle birlikte-, temele, arı ve özgecil, Matematik ve deneyimsel bilimler gibi, bilimleri koymak gereğini anlayamamışlardır. Onlar, "Modernisation"u, memlekette, Batı'nın yüksek okullarında ve üniversitelerinde okutulmuş dersleri, aynen, okutuldukları şekilleriyle, okutturacak olan üniversiteler açmak zannetmişlerdir. Hattâ, "Modernisation"u, "teceddûd"ün, toplumun temelini "Temel Bilimler"i koymak olduğunu, toplumu çekip götüren lokomotifin arı ve özgecil bilimler olduğunu, devlet adamları arasında, bir tek Mustafa Kemal Atatürk anlamıştır. (Aydın Sayılı, "Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk", *Erdem*, I, 2, Mayıs, 1985, 304-409). Vaktiyle, Kâtip Çelebi de, "Ulâm-i Akliyye"ye önem vermek gerektiğini, sık sık, vurgulamıştı, ama, "ulemâ'-i kirâm", "Câmilere paratoner takmak meşrû mudur?" tartışmasında olduğu gibi, "yeni"liklere, bir sebep bularak, karşı çıkmaktaydı (Mübahat Türker-Küyel, "Ulemâ'-i Kirâm, Tafrâ, Tehille", *Necati Öner Armağanı*, Ankara Üniversitesi, 1999).

Bütûn bunlarla birlikte, 1728-1870 arasında yapılmış "Modernisation" faaliyetleri olarak, tarih kitaplarında, şunların da sayılıp dökülmüş olduğunu görmekteyiz: Yeni Çeri Ocağı'nın kaldırılıp, onun yerine "Yeni" Türk Ordusu'nun kurulması, Donanma'nın yenilenmesi, "Moderne" savaş sanayiinin bütün dallarının kurulması, ülkede türemiş "A'yân"ın otoritesinin kırılması, Saray Teşkilâtı'nın lağvedilip, yerine, Batı Saray Teşkilâtı'nın geçirilmesi, Vezâretlerin yeniden örgütlenmesi, isimlerinin değiştirilmesi ("Sadr-ı A'zam" yerine "Baş vekil", "Re'îs ül-Küttâb" yerine "Hâriciye Nâzırı", "Sedâret Kethüdalığı" yerine "Dâhiliye Nezâreti"), Vilâyet meclisleri ihdas edilmesi, buharlı gemi kullanımı, "Maliye", "Posta", "Karantina" Teşkilâtı kurulması, nüfus sayımı yapılması, yeni matbaaların açılması, ilk gazete *Takvîm-i Vekayi*'in yayımlanması, Batı müziği, tiyatrosu, operası, operetlerin icrası, ("Muzika-i Hümayûn"), memûrlara, yabancı dil olarak Fransızca mecburiyetinin konulması, okullar (Harbiye, Tıbbiye) açılması. Bu okullardan yetişenler "Tanzîmât"ı gerçekleştirmişlerdir.

İşte, "moderne"e, yeniye, "teceddûd"e, "muâsır"a, "asrî"ye, Türkçe'de, "çağdaş" gibi, "modernisation"a ise "çağdaşlaşma" gibi bir karşılık vermekteki hatânın kaynağı buralarda bulunur. Türkçeyi yabancı dillerin istilâsından, elbette, kurtaracağız, koruyacağız. Ama, bunu onda yeni yeni, onulmaz yaralar açarak yapmayacağız. "Çağdaş"taki "-daş" eki, "hem-asr", "hem-zaman", "hem-zemin", "hem-fikir",

“hem-hâl”, “hem-dem”, “hem-derd” kelimelerinde olduğu gibi, sadece, birliklilik ifâde eder, ama “çağ” kelimesi “yeni”, “moderne”, “yenileşme” (*modernisation*) kavramlarını ihtiva etmez. “Moderne”e, “teceddüd”e karşılık ararken, vurgu, “zamanda birliklilik” ve “çağ” üzerinde değildir. Vurgu, “yenilik” ve “yenileşme”ye katılmak, ona ortak olmak üzerindedir. Batı dillerinde, “moderne” ve “modernisation”, asla “contemporain” (çağdaş) ile aynı manâya gelmez. Meselâ, evde, salondaki televizyon ile mutfaktaki su küpü, birbirleriyle “hem-zaman”dır (*contemporain*), “çağdaş”tır; bunlar, birbirlerinin çağdaşlarıdır. Ama, “moderne” olan, “yeni” olan, su küpü değildir; fakat, televizyondur; su küpü “archaique”tir, “eski”dir, tam tersine “moderne” ve “modernisation”, “contemporain” karşıtıdır, “contemporain”likten “çağdaş”lıktan kurtuluşur; “yeni” olana yöneliştir. Bu bağlamda, “contemporain” (çağdaş), “yeni” önünde bir bakıma, “gerilik”i bile temsil eder. Esasen “moderne”in ve “modernisation”un çıktığı kök, “modo”, pejoratif anlamı bir yana, “yeni”, “yenileyin” demektir. Gerçi, bu çok derin ve köklü farkı hissetmiş olan bazı insanlarımız, “moderne”e çağdaş, “modernisation”a “çağdaşlaşma” demeyip, birine “çağcıl”, ötekine “çağcılılaşma” demektedir -Bu hâl bile bir rahmettir!-. Ama, Türkçedeki “çağ” kelimesinde de, hiçbir sûrette, “yeni” veya “yenilik” manâsı mevcut değildir. Bu durumda, ya Türkçede onlara başka karşılıklar aramaya çıkacağız, ya da “galatı meşhûr”u, “moderne”e “çağdaş” diye diye, “lûgat-ı fashîh”e tercih edip gideceğiz. İşte tam bu noktada, “cem’iyet-i akvâmın müdhiş bir cidâl içerisinde” olmasını düşünmemizin de zamanıdır; “Homo homini lupus (İnsan insanın kurdudur)”u hatırlamamızın yeridir. Yoksa, acaba, hepimizin bilinci, bu kelimelere yer değiştirterek, karartılmış, bulanıklaştırılmış, ülkemiz ve insanlarımız potansiyel ve müstakbel mağlûbiyete yatkınlaştırılmış mı olacaktır? Oysa “moderne” ve “modernisation” kavramları, devletin temelleri olan “Hürriyet”in, ve “İstiklâl”in, “Hâkimiyet”in ve yurdun savunmasının önünde, çok büyük bir ağırlık kazanmış durumda bulunmaktadır.

Şurasını hatırlamakta yarar vardır ki, VI. yy.’da, Lâtince, “yenileyin” anlamını taşıyan bir kelime olan “modernus” Batı’da, asıl, X. yy.’dan itibaren, Felsefe-Din tartışmasında kullanılmıştır; ve şu ek anlamlara gelmiştir: “Düşüncedeki açıklık, autonomie, özerklik (istiklâl), özgürlük, (hürriyet)”, “Kiliseden ve her tür otoriteden bağımsızlık (indépendance)”, “En son ortaya çıkarılan olaylar”, “En yeni düşünceler üzerine bilgi”, “Tembelliği, gündelik alışkanlığı, ge-

leneği, Skolâstik’i kırmak, yıkmak”, “Düşüncelerdeki gerçek atımlı ve zorunlu değişimler”. Pejoratif anlamları ise: “Haftlık”, “Hoppalık, züppelik”, “Değişiklik olsun da ne olursa olsun” “Ön yargularla geçmiş boşlama”, “Liyâkati külleyen reklâm endüstrisine dayanma” zihniyeti.

Teknik terim olarak “moderne”, “contemporain”in karşıtı olduğu gibi, “Skolâstik”in ve “Orta Çağ”ın da karşıtıdır. “Moderne Felsefe” ise, dilin kelime tuzaklarına düşmemek için Matematik işaretleriyle düşünme, Matematiği prototip olarak almaktır. Nihâyet, “Moderne Bilim”, Galilei’nin açtığı yolda yürümektir.

Bu sûretle, biz Tanzimat’la Batı’ya döndükten sonra, Batı’nın birtakım değerlerini benimsemiş olduk. Bu değerler, yukarıda belirtildiği üzere, ana hatlarında “Siyasal”, “Bilimsel”, “Endüstriyel”, “Kültürel”, “Askerî”, “İktisâdî” vs. gibi birtakım değerlerdir. Bu değerler arasında, malûm olduğu üzere, “Milâdî Takvim” de bulunmaktadır. Bu takvime göre, 395 ile 1453 tarihleri, birisi Batı, ötekisi Doğu Roma’nın ortadan kaldırılmış olduğu tarihlerdir; ve bu iki tarihin arası Batı’lıların kendileri tarafından “Orta Çağ” (*Media aevi*) (*Kurûn-i vustâ. Mediéval=Kurûn-i vustâfî*) olarak takdir edilmiş ve adlandırılmıştır. Orta Çağ, Batı gözünde, kendi tarihi bakımından, bir taraftan da, yakın zamana kadar, “Karanlık Çağ” (*Dark Ages*), bazen de “Skolastik Devir” olarak tavsif edilmiştir; Batı’da, Batılılarca Bilim, Felsefe, Sanat... vs. öğeleri bakımından “Renaissance (Yeniden doğuş)” önünde, “Bin yıllık karanlık bir gece” sayılmıştır. Hattâ, bu çağ, bütün insanlık tarihi dikkate alındıkta, utanç verici bir çağ olarak değerlendirilmiştir. Öyleki, bu çağ, keşke, yaşanmamış olsaydı! Mümkünse, atlanmalıdır -Felsefe Tarihi yazarı Macit Gökberk, böyle yapmıştır; bu üniversite ders kitabında, bin yıllık çağı atlamış, sanki atlayarak, onu ortadan kaldırmak istemiş olma durumuna düşmüş gibidir-; bu çağ yaşanmamış sayılmalıdır; kültür tarihinden çıkarılıp atılmalıdır. Ama, Batı’ya dönmüş olan bizler de, eğer bu tür değerlendirmelere katılacak olursak, bu çağı atlayacak veya atacak olursak, Batı’nın “Bin yıllık karanlık gece” olarak tavsif etmiş olduğu bu kendi “Orta Çağ”ını, biz, gidip onlardan alıp atamayacağımıza göre, olsa olsa, bu çağa tesâdüf etti diye 395 ile 1453 arasındaki kendi kültürümüzü atacağız demek olur. Böylece de, Türk kültürünü, bilerek veya bilmeyerek, iki defa, tarih sahnesinden, kendi ellerimizle silmiş ve atmış oluruz: Bir defasında, İslâm öncesi Türk kültürü olarak, bir defasında da İslâmî-Türk kültürü olarak. Oysa, araştırmalara göre, Milâdî V., VI., VII., VIII.,

IX., X., XII. ve XIII. asırlar, Türk kültürünün, dünyanın öteki kültürleri arasında, tarihinin en parlak devirlerini idrâk etmiş olduğu asırlardır (Semih Tezcan, "En Eski Türk Yazını", *Bilim ve Kültür Dili Olarak Türkçe* içinde, 1979, TTK). Bu asırlarda Osmanlı Devri'nin yaklaşık, 1700'lere kadar sürmüş olan kısmını da eklemeliyiz. Demekki, aslında, Batı'nın kendi kültürüne ait olan ve yine Batı'luların kendileri tarafından yapılmış olan bu olumsuz değerlendirmeleri, yanlış bir uygulama yaparak, 395 ile 1453 arasındaki bütün insanlık kültürüne teşmil etmekle, gerçekler önünde, çok ciddi bir hata yapmış oluruz. Bu hata ile, olumlu bütün Türk kültürü değerlerini insanlık tarihinden çıkarmış, Türklerin gerek katkıcı, gerekse geçirici, taşıyıcı rollerini de inkâr etmiş oluruz. O hâlde, "Skolâstik" teriminde, yeniden bir bilinçlenmeye gerçekten ihtiyaç vardır.

"Skolâstik" kelimesi, Batı'da, hem ad olarak, hem de sıfat olarak kullanılmaktadır. Ad olarak o, "Skolâstik Devir"deki felsefeyi, ve "Skolâstik Filozoflar" topluluğunu gösterir. Sıfat olarak, onunla, Kiliseye bağlı okullarla ilgili olan şeyler, okul hocası, okulda okutulan dersler, öğretilen felsefeler, bunları okutma yöntemleri, X-XVI. yy.'lar arasında, üniversitelerdeki felsefe öğretimi, bu öğretimin konusu, ana çizgileri, yöntemleri, bu öğretimi yapanların zihniyetleri tavsif edilir. "Skolâstik" sıfat olarak okul felsefesinin de yüklemi olduğu için, Platoncu, Aristotelesci, Stoacı, Epikuroscu, Yeni-Platoncu, Descartesci, Kantcı, Hegelci, Marxçı, Russelci... ya da, her tür "-isme"ci veya "-iste"ci "skolâstik"ten söz etmek imkânı doğmuş olur. Kelimenin tam anlamıyla "Skolâstik" olan, başlangıçta, belki, yalnız, St. Anselmus'un felsefesi idi. Çünkü, St. Anselmus, Hristiyan dininin dogmalarıyla, Hellen Felsefesi'ni uzlaştırmak için, "Eski"lerin metinlerini, "Syllogisme" (Kıyâs, Tasım) yapa yapa genişletmek ("Lectio") ve tartışmak ("Disputation"), "Evet"leri bir yana, "Hayır"ları bir yana toplayarak bir sonuca varmak ("Solutio")tan, "Analiz" ve "Sentez"den oluşan yöntem olarak, "Skolâstik"ın kurucusudur. Medrese, Üniversite'nin temelinde olduğuna (Aydın Sayılı, "The Madrasa", *Ankara Üniversitesi Yıllığı*, 2, 1948, Ankara, 30-71), bugün de, bütün dünya üniversitelerinde "Lecture" yapıldığına göre, acaba, "Lectio" (Şerh) ile "Şerh-i mütün" ve "Münâzara" özcek, bir değil midir? "Eski"lerden getirilen metinlere, bazen, kelimele-re ve tarihe uymayan yükler yüklendiğine göre, burada, Bâtınî (Karmetî) "dâî"lerinin yöntemlerinin "tedlîs" safhasını hatırlamak da uygun olur. "Tabiat Bilimleri"nde, deneyler ve gözlemler yapmak yerine, okulda, birtakım bölmeler ayırtlar yaparak, sözde akıl yürüte-

rek, "geleneksel" savlar ve karşı-savlar içerisinde yuvarlanmak, kapanıp kalmak ise, "skolâstik"ın pejoratif anlamının çıkmış olduğu kaynaktır. XVII. yy.'ın bilim adamı filozofları, Orta Çağ'daki "Grammaire Spéculative"e benzer bir "Mathesis Universalis" ararken, durmadan, kavramlar arası ayırtlar, bölmeler yapmakla, akıl yürütmekle, tıpkı "Skolâstikler" gibi davranmışlardır. Bu yönde davrananların çabalarına da "Bilimsel Skolâstik" denmiştir. Asrımızın ünlü Felsefe Tarihçisi, Mantıkçı Bochenski, Yeni-Pozitivistlere, bu bakımdan da, birtakım "mezhep sâlikleri" nazarıyla bakmaktadır.

Ortada, (özellikle Hilmi Ziya Ülken'in yayınlarında), "İslâm Skolâstik'i" gibi bir terim de dolaşmaktadır. Bu terim, şu bakımlardan talihsiz değil midir? 1. Hristiyan "Credo"su olan "Teslîs"te, aşılacak bir çelişki bulunduğu hâlde, İslâm "Âmentü"sü olan "Tevhîd"te bulunmamaktadır. O bakımdan, İslâm'da, St. Anselmus'un "skolâstik"ine gerek yoktur. 2. Medrese, zamanda, Üniversite'den önce geldiğine göre, "İslâm Skolâstik'i" terimiyle bir anakronizma yapılmış olmaktadır. 3. İslâm'da, St. Anselmus'tan önce, "Devlet idâresinde, Şeri'at Ahkâmı'nın, kânûn olarak tanınması" (Ebû Yûsuf, ölm. 795)nda, Şafiî Fıkıhı ile "Ahkâm" çıkarılan, programlarında "Kelâm" okutulan Medrese'lerin kurulmuş olduğu, "Ahkâm" çıkarmak için, Fıkıh okullarına göre, Kur'ân-ı Kerîm'e, Hadîs'lere, Sünnet'e, İmamların "Rey" ve "Kıyâs"larına "İcmâ-ı ümmet"e dayanıldığı, Fârâbî'nin "Makbûlât" (Aristoteles'de "Endoksos", "Endoksa" ve "Meşhûrât") diyeceği öncüllerden hareket edildiği, Medrese programlarına konan, okutulacak eserler vakfiyelerinde belirtildiği için de, yine, St. Anselmus'un "skolâstik'i"ne gerek yoktur (Fârâbî, *Kıyâs us-Sagîr alâ Tarîkati Mütakellimîn*, neşreden M. Türker-Küyel, *Fârâbî'nin Bazı Mantık Eserleri*, 2. Bsk., AKM, 1990). 4. "Skolâstik" kelimesi, artık, pejoratif bir anlam kazanmış bulunmaktadır. Bu durumda, "İslâm Skolâstik'i" ne demektir, açıklanmalıdır. "Ulemâ'-i Kirâm", Fıkıh ve Kelâm konusunda incelemelerde bulunmak için, kütüphanelere değil de, rasathaneye ve hastahaneye mi gidecektir? (Mübahat Türker-Küyel, "Ulemâ'-i Kirâm, Tafra ve Tehille", *Necati Öner Armağanı*, 1999, Ankara Üniversitesi).

"Modern" ve "Skolâstik" kavramlarından sonra, üzerlerinde bilinçlenilecek olan öteki bazı kavramlara gelince; onlar şunlardır:

• "Littérature" ("Literature", "Literatur, Yazıya geçirilmişler, Yazın) ve "Belles-Lettres" (Edebiyat. Yazıya geçirilmiş veya geçirilmemiş olsun, sanatlı, güzel

sözler). Yazın, “Yaz mevsiminde” ile eşesli olmakla beraber, eğer, yalnız onunla yetinecek olursak, o zaman, “Edebiyat” anlamı geri çekilir, hattâ kaybolur gider. Onun için, eğer, “Edebiyat” dışındaki konulara ilişkin, gerek yazılı, gerek sözlü her tür beyan (“énoncées”)lar demetini kastetmek istersek, bu sefer, “Littérature”ü tercih etmemiz gerekir. Ama, o takdirde, beyanlarda edebî sanatlar yapılır mı, yapılmaz mı; onlar sanattan yoksul olmalı mıdır, soruları ortaya atılır -Aristoteles’e göre, bilimde, felsefede, “apodeiktik”te, yapılmamalıdır; Yeni Pozitivistlerin, dilin, bilgi taşıyıcısı olmak ile telkin aracı olmak fonksiyonlarını ayırt edip, telkin edici tarafını pejoratif anlama kaydırarak, dili “*edebiyat (lâf-ı güzaf)*” saymalarının kökünde, bu görüş yer almış olabilir. İngilizce “Literature” ile Almanca “Literatur”, o iki anlamı da ifade eder. Ama, Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca, Fransızca arasındaki ve onlarla Türkiye Türkçesi ve Türk devletlerindeki Türkçe arasındaki kelimelerin geldiği manâlara ilişkin meseleler nasıl çözülecektir? Yoksa, acaba, gençler, Türkçe konuşup, tahsil etmiş oldukları yabancı dilde, yabancı dille mi düşüneceklerdir, duyacaklardır, ideal oluşturacaklardır?

• “Anlamak”, “Comprendre”, “to understand”, “verstehen” yerine “Algılamak” (“percevoir”, “to perceive”, “wahrnehmen”) geçirilmiş görünmektedir. “Anlamak”, kavramsal ilişkileri bulmaktır; “Algılamak” ise, Beş Duyu Organı’nın verdiklerini almaktır; akılsal rûhun alt kademelerdeki faaliyetidir. Yabancı bir dili algılayız ama, anlamayız! Acaba, duyumlarla yetinip, düşünmemeye mi sürükleniyoruz?

• “Şübhe” (“Doute”, “Doubt”, “Zweifel”) ile “Kuşku” (“Suspicion”, “Suspicious”) da karıştırılmaktadır; onlara yanlış karşılık verilmektedir. Oysa, “şübhe” ve “kuşku”, iki ayrı ruh hâlini gösterir. “Şübhe”, bir olay, bir teori hakkında “yakîn”e varamamış olmaktır. “Kuşku”, bir şahsa karşı güven duymamak, ondan emîn olmamaktır. “Şübhe”, “moderne” bilimsel zihniyetin tutumudur ve “Moderne” Felsefe’nin yöntemidir; O, bu ikisinin temel kavramıdır. Bunları, ayırd edemeyip karıştırmak, kendimizi “moderne”i anlamamaya, “Skolastik”te kalmaya mahkûm etmek değil midir?

• Garip şekilde kullanılan şu “Kamuoyu” kavramında da, bir yol, bilinçlenelim. “Kamu’ya söyledim” yerine, ortada, çok sık olarak, “Kamuoyuna söyledim” cümlesi geçmektedir. Hiç “oy”a söylenebilir mi? “Oy”a hitap edilebilir mi? Bunu ayırmazsak, “Demokrasi” tecrübesinde nasıl başarılı olabiliriz?

• “Révolution” kelimesi de sarahat ister. O kelime, “Devrim” ile karşılanmaktadır. “Devrim” kelimesinin kökü nedir? O kelime Arapça “Devr”, “Deveran” (dönmek)dan mı gelmektedir; yoksa, Türkçe “devirmek”ten mi? O takdirde kelimenin “Devrim” değil de “Devirim” olması gerekmez mi? Yoksa, onun karşılığı “kanlı ayaklanma” mıdır? Yoksa, “İnkılâb”, “İstihâlâ” (Transformation”) midir? III. Murat, bir hatt-ı hümayûnunda, “Hâlen, târik-ı Ulemâ’ya bir hayli ihtilâl vâki olmuştur” derken, “İhtilâl” ile, “Kânûn’dan iv’icâc”ı (sapmayı) kastetmiyor muydu?

• Birbirleriyle hemen, daima, karıştırılan merkezî kavramlar “Humanisme” (Hümanizma), “Humanismus”) ile “Humanitarisme”, “Philanthropie”, “Caritas” üzerinde de, yeniden bir bilinçlenme gerekir. “Humanisme”, kökte, “Adam olmak için, eski Yunan ve Lâtin kültürü ile eğitilmiş olmalı” görüşüdür. “Humanitarisme”, insanîyetli olmaktır. “Philanthropie” ise, “insanlara sevgi duymaktır”; “Misanthropie”nin, insanlara nefret beslemenin, karşıtıdır. “Caritas”, “İsâ’nın şahsında, insanların birbirlerini sevmesi”dir. Bu kavramlar, dünyada alacağımız yeri tayin eden kavramlardır. Zamanla, “Hangi dil, din, sosyal sınıfa mensûbiyet... v.s., insanı insan yapar?” soruları soruldukları, “Bilimleri edinmek insanı insan yapar mı?” dendiğinde, “Humanisme”in anlamı genişletilmiştir. Ama, bu kavramlar, “Dikkatle, birbirlerinden ayırd edilse” bile, “Humanite” (Humanitas)lerden (Trivium: Gramer, Retorik, Diyalektik, Quadrivium: Aritmetik, Geometri, Astronomi, Müzik’ten) “Humanisme”e veya “Humanitarisme”e geçilebilir mi? Kısaca, insanın insana karşı duymuş olduğu nefreti, “Misanthropie”yi, hangi yoldan giderek ortadan kaldıracacağız?

• Ortada, üzerinde bilinçlenmek gereken daha başka kavramlar da bulunmaktadır, ama yer darlığından, onları bir yana bırakıp, ikisine de “Bilgi” karşılığı verildiği için, sözümüzü, birbirlerine karıştırılan, “Information”, ve “(Scientific) Knowledge”i de işaret ederek, tamamlayalım. Bu tamamen farklı iki kavrama “Bilgi” -“Bilgi Çağı” teriminde olduğu gibi- denmekle bulanıklığa itilmiş, “Moderne”i anlamamaya mahkûm edilmiş olacağız. “Information”, “Bilgi”yi bir iletme, karşısındakine geçirme işidir. Demekki, ilkin, elde, karşıya geçirilecek bir bilgi bulunmalıdır. Eğer, bu “Bilimsel Bilgi” ise, onu, ilkin, Lâboratuvar’da, Rasathane’de, Hastahane’de üretmek sonra, iletme söz konusudur.

Bir Gönül Adamı

Şâir Coşkun Ertepinar

Recep BİLGİNER

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Elime aldığım kitabının daha ilk sayfasını açtığımda, hoş kokulu, renk renk bir çiçek bahçesine düşmüş gibi oldum. Hani, o güzelim çiçeklerin tabiatı alabildiğine güzelleştirdiği ortamda bu çiçeklerin hangisini koklasam, hangisini koparsam diye, insan şaşırır kalır ya, ben de öyle oldum.

Adı gibi coşkulu ama, yüreği de, bol su veren bir pınar gibi. Sanki ailesi adını koyduğunda, coşku ile pınarı biraraya getirmiş bilerek. Belki ilk gülücüklerinin arkasında, bu çocuk daha o günden, insan sevgisiyle dolup taşacak diye düşünmüşler.

"Kimi tanıdıysam kimi

Tas tas yudum yudum sundum sevgimi"

Ama, o tas tas sevgisini sunduğu kişiler, sonra, "Hani senden bana, dediğimde bırakıverdi elimi" dertirtecek kadar karşılıksız bırakmışlar bu sevgiyi.

Hayatın cilvesi kadar, insanların duyarsızlığındanır bu. Ama, alçak gönüllü, şiirin soyluluğunu benimsemiş Şâir Coşkun Ertepinar, iyi gözle, sevgiyle bakmayı sürdürmüş dünyaya:

"Bir dünya düşünürüm

Sarısında, siyahında, beyazında

Yürekler hep aynı anlayışla çarpıp

Aynı rüzgârla okşanır özgürlük çiçeği bayraklar."

Daha ilk şiirlerinden birinde, ünlü şâirlerimizden Rahmetli Ahmet Kudsi Tecer okuduğunda, "Senin dilinden ne güzel taşmış bu sevinç duyguları" diye değerlendirmiş *Bebek ve Beşik* şiirini Ertepinar'ın.

"Tutayım dala bir kuş konmuş

Konduğu ağaçtan habersiz

Bişem sevinçten deli olmuş

Bebek getirdiği sevinçten habersiz

Susa susa ne konuşur ağız

Bu aydınlık yüz?

Sevgi okuyla vurup bizi gönlümüzden

Kirpikler gözde cem olmuş."

Ertepinar bir söyleşide şiiri tarif ederken diyor ki :
"İster toplum için olsun, ister sanat için olsun, şiirin

görevi, önce şiir olmaktır." Çünkü o, şiirin insan ruhunu yüceleştiren en etkili sanat olduğu inancındadır.

Ertepinar dostumuzun adındaki coşkunluk, şiirlerinden hiç eksilmez, inançlarından da. O şâirlikte coşkuludur, millî eğitim konularında coşkuludur, dostluklarında coşkuludur, Atatürk sevgisinde coşkuludur. Ama, normal hayatında, insanî ilişkilerinde, sakin, ağırbaşlı, saygılı, sesinde sevgi ve saygı, davranışlarında olgunluk vardır. Yani, açıkcası kırılrsa da kırmaz, sevilme de sever.

"Görüyorsunuz çocuklar, görüyorsunuz

Belli artık fikir Atatürk

Belli değil mi

Geriye, karayı silen aydınlık, dimağımızda."

Bir eğitimci şâirin kendi öğrencilerine seslenir gibi, bütün milleti, herhalde gelecek nesilleri karşısına oturtup, Atatürk'ün artık bir fikir olduğunu belirtiyor yukardaki dizelerde.

Ertepinar, -uzun ömrü daha uzun olur inşaallah- cömert duygularıyla, her gün bir şiir yazmasa bile, her an şiiri yaşamış içinde. Yani, şiirle uyumuş, şiirle uyanmış. Sayıya vurulamayacak şiirlerinde, hayatın çeşitli konularına, tabiatın çeşitli güzelliklerine değinmiş ustaca.

Kendisi iyimser bir insan. İçi umut dolu, geleceğe dönük güven dolu. Ama o bir şâir, o, iyiliklerle dünya dolsun, insanlar hoş görülün, insanlar vefakâr olsun, diye çırpınan biri. Ama, yine de, yakınır kaderinden, kendi şehrinde tanınmadığından. Şu dizelerde, ne içten sözleri dizmiş yanyana:

"Kaderden yana da

Hep acı meyveler topladım dallardan

Kendi şehrinde beni tanıyamadılar."

Bunları söyler ama, yine de umutsuzluğa, karamsarlığa kaptırmaz kendini. Gönülünün cömertliğini açığa vurur başka dizelerde :

"Karanlık alırım, aydınlık satarım

Hem de parasız pulsuz..."

Günümüz insanların, günahlarını bile parasız pulsuz satmadığı bir ortamda, bu ne cömertliktir Ertepinar?

Ve aynı sonsuz cömertliği ile, satışa devam eder :

"Yeşil satarım, mavi satarım

Ne ölçerim, ne tartarım

Belki uzaklarda

İyilikler güzellikler okundu

Evimiz, adımız üstüne"

Yakınında, yakınlarında olanlardan ummasa da, Ertepinar'ın o coşkulu şâir yüreği, demek, uzaklarda, evi ve adı üstüne iyilikler ve güzellikler okunacağını umuyor. Umut fakirin ekmeği ise de, anılmak şâirin gıdasıdır. Bu ölümsüz bir insanlık gıdasıdır. Coşkun Ertepinar gibi şâirler de, bu manevî gıdayı şiirleriyle dağıtırlar insanlara. Ve kendi şehrinde onu tanıyamamalarına karşı, o da, güneyden esen rüzgârdan yardım ister:

*"Güneyden eser rüzgâr
Komşu şehrin çocuğuyum ben
Yabancı oldum şimdi
Üşüdü yüreğim üşüdü ısınmak ister
Güneyden esen rüzgâr
Isıt, gözümü gönlümü
Kendi şehrimde beni tanıyamadılar..."*

Bunları yazarken içim burkuldu. Coğumuzun başına gelmedi mi bu yalnızlık? Kendi şehrimizde yabancı olmadık mı? Böyle bir acı kemirmedi mi içimizi? Hani savaşa katılıp, şehit ya da gâzi olanların değil de, savaşa en son katılanların zafer şenliklerinde ön sıralarda olmaları gibi, babasının, dedesinin yaşayıp öldüğü, kendisinin de doğup büyüdüğü, sonra hayat gereği ayrı düştüğü şehrinde, yabancı muamelesi görmesinin acı gerçeğini derinden yaşamaktır bu. O şehrin yetiştirdiği değerler unutulur da, sonradan gelip yerleşenler, gelişen, büyüyen şehrin meyvesini toplarlar ve geçmişe de, geleceğe de sahip çıkarlar.

Coşkun Ertepinar dostumuz, bütün bu duyguları yaşamıştır da, yine de doğduğu şehirden, oradaki anılarından ve dostlarından hiç ayrılmamış gibidir. Çünkü, onlarla düşüncelerinde, duygularında birliktedir. İşte örneği:

*"Bütün dostlarım sizler
Gelmişler gelecekler
Sanmayın ki sizleri düşünmem
Şu dağların ardından ardından
Sanmayın ki kuş olup uçmam
Rüzgâr olup savrulmam size doğru..."*

Sonra, ne kadar da alçak gönüllü, ne kadar da kanaatkâr... En büyük ihtirası şiir, en büyük amacı, güzel mısralar yazmak, böylece kendisiyle insanlar arasında dostluk ve sevgi köprüleri kurmak.

Ne servet, ne büyük büyük mevki, yeter ki dostları, onu ansın, şiirlerini okuyanlar kendisini anlasın. Şâir Tevfik Fikret'in bir eserinde kısaca söylediği gibi, "o bilmediği, görmediği okuyucuların, şiirlerini

okuduktan sonra, gizlice, gözlerinden bir iki damla yaş dökülmesi inancıyla, nasıl, hayatını devam ettiriyorsa", Ertepinar da, bu umutla dolu.

Şu şiirindeki içtenlik beni öyle sardı ki, uzun süre etkisinden kurtulamadım:

*"Kimseye bir şey dediğimiz yok
Alnımızın teriyle yaşıyoruz bu dünyada
Güneşin doğduğuna şükrediyoruz
Ağacın dal budak sardığına*

*....
Düşlerimiz gerçekleşse de bir
Gerçekleşme de...
Kalbimiz katı değil çok şükür
Kalbimiz bahar sisleri kadar yumuşak
Düşüncelerimiz alabildiğine hür..."*

Daha çok örnekler vermek isterim, şâir dostum Coşkun Ertepinar'ın şâirliğinden. Kitaplarını dolduran şiirlerinin, her biri ayrı ayrı güzel, ayrı ayrı etkileyici... Onlardan birini seçip, bu yazının sonuna koymak istedim. Birini alıp ötekileri bırakırsam, almadıklarına haksızlık etmiş olmaz mıyım? Ben de *Şiir İkliminde Bir Ömür* adlı kitabındaki son şiirini alıyorum buraya. Şiirin yazıldığı tarih 6 Mart 1996. Şiir ikliminde geçirdiği bir ömrün, anlamlı bileşkesi sanki. Bütün hayatının özlemini anlatan, bütün serveti, bütün yaşadıkları... Hepsini birarada...

*"Kitaplarım, kitabım büyüyecek
Benim günlerim
Sayılı, sınırlı
Onları zaman boyu sürecek
Kitaplarım kitaplarım
Duygum düşüncem
Onların
Tertemiz yapraklarında
Domur domur açılmış çiçek
Bütün güvencem ağlamam gülmem
Yakın, uzak
Ben göçsem de onlar
Ölümsüz çocuklarım
Bu aynada hep görünecek..."*

Bu dizeler, uzun ömrü içinde, bir şâirin mutluluğu kitaplarında, kitaplarını dolduran şiirlerinin varlığında bulmasıdır.

Sen ne gönlü gani bir şâirsin Coşkun Ertepinar... Şiirlerini topluca okuyunca, sana daha çok hayranlık duyuyorum. Sen, çok yaşa!

Hüseyin Câvid Yaratıcılığında Bilinçsizlik Ruh Hâlinin Rolü (İblis)

Doç. Dr. İsfendiyar NEVRUZLU

Mirza Feteli Ahundov Adına Azerbaycan
Rus Dili ve Edeb. Pedagoji Üniversitesi

İnsanın ruh hâlinde öyle açılmamış sayfalar var ki, daha birkaç kuşak o sayfalarda neler yazıldığını araştırarak, onları kendi hayat tarzına uygunlaştırmaya ve seven yürekler için yeni eserlerin yazılmasına sevk edecektir.

Millî bilinç, çağdaş sosyal gelişim döneminde bu gibi geniş ve kabarık biçimde göze çarpan psikolojik cihetleri yeni çağdaş bilinçsizlik ruh hâli prizmasından geçiriyor ve verimli bir temel üzerinde kurulabilecek sevgi, muhabbet, nefret, simetri ve asimetri, talepler ve onların karşılanması açısından araştırıyor, saflaştırıyor ve geliştiriyor. Romantik eserlerde sembolik tiplere meyil (Makbet, Faust, Gabil, Volant vb.) estetik genelleştirmenin yüksek düzeyi ile, bir de insanın iç âlemini daha çok ileri çekmek, ihtiraslar, arzular ve taleplere *canlı tipler şekli* (Freud) vermek geleneği ile açıklanabilir. Çağdaş toplumumuzda vatana, toprağa, millete, insanlara muhabbet, iç yetersizlere ve dış murdarlara karşı nefrette kendini açık ve belirgin biçimde gösteriyor.

Vatanın, toprağın, halkın savunulmasına kalkan vatan evlâtları mertlik, cesaret, kahramanlık sergilemiş, tanklara, zırhlı savaş araçlarına karşı yetersiz silâhlarla, elleriyle, dövüşerek yüksek insanî nitelik olan şehitlik zirvesine yükselmişler; bu böyle olmakla liyâkatsiz, murdar, ihanetkâr davranışlarda bulunanlara karşı halkın nefreti, takbihi, genel millî nefrete dönüşmesi ve gücün kuvvetin yalnız bir yöne -hürriyete- doğru, topraklarımızın Ermeni iblislerinden temizlenmesine yönlendirilmesi gerektir.

Hüseyin Câvid yaratıcılığında bilinçsizlik ruh hâlinin ürünleri çoktur. Bunlardan en önemlisi hayırla şer arasındaki savaştır. İnsanların iç âleminin öğrenilmesine ayrılan *İblis* dramı bu bakımdan dikkate değer bir psikolojik eserdir. Edebî geçmişimizde dünya yazarları Lüsifer, Mefistofel, İblis tiplerini çok büyük ustalıkla okur-

lara iletmişler. Buna göredir ki, Câvid *İblis* dramını kaleme almakla millî özellik kazanmış bir tipin psikolojisini, Azerbaycan iblisinin iç âlemini açmağa çalışmıştır. Bedîî edebiyatta İblis tipi geleneksel sembolik bir tip olduğu hâlde, Câvid'in İblis'i ötekilerden bütünü seçiliyor, onun insanlara özgü yeni psikolojik nitelikleri meydana çıkarıyor.

"İblis" tipinin yaratılmasının başlıca nedeni insanların iblisleşmesi olmuştur. Çünkü insanlar arasındaki ilişkiler ve onların hayat tarzları birbirinden seçildiği için onlar savaş biçim ve yöntemleri arıyor ve bilinçsizlik ruh hâlinde onu buluyorlar. İblis hep şerden yana olmuş, Allah ve onun müritlerine karşı savaşımıştır. Açık savaş alanında korkan (bilinçli ruh hâli bakımından) İblis, kılgını değiştiriyor, başkalaşılıyor, yabancılaşıyor ve tanınmaz oluyor.

Câvid'in İblis'i çok değişken, bileşik ve akıllıdır. Onun İblis'i insanlara şeytanî nitelikler aşıyor, bunları canlandırıyor ve insanların psikolojik gelişimini etkiliyor. Bu böyle olmakla beraber Câvid'in İblis'i hem de beşerîdir. O, kendini molla, şeyh, papaz, dindar, Roma papasının temsilcisi gibi gösteriyor.

Tüm bunlarla birarada Câvid kendini insanlarla aydınlatıyor. O onların iç âlemlerinin açılmasına psikolojik açıdan yanaşarak ve insanın sırlarının öğrenilmesine yöneliyor. Bütün yetersiz işlerin tertipçisi şeytandır. Fakat sembolik bir özelliği bulunan şeytan insanların iç âleminde sağlam bir biçimde yerleşmiştir. Hattâ bu "nefis" olarak adlandırılır.

Ârif'in iç âlemini, ahlâkî niteliklerini, ilişki şekillerini değiştiren İblis onu olumlu niteliklerden bütünü mahrum ediyor, onda insana karşı derin nefret kökleri yaratıyor.

Câvid'in kahramanının karşısına yeni problemler dikilmiştir: Dünya çalkalanmaktadır, her yanda ölüm ve işkence hüküm sürmekte, ahlâkî nitelikler mahvolup gitmekte, millî ilişkiler gerginleşmekte, kardeş kardeşe el kaldırmakta, insanlarda dağıtıcı, mahvedici iç güçler baş kaldırmaktadır. Böyle karmaşık bir ortamda ne yapılmalı? Verilen savaş hangi insanî niteliklere dayanmalıdır? Bu sorulara tek anlamlı cevap bulmak çok güçtür. Çünkü insanla şeytan arasında o kadar benzerlik var ki, onlar ikizler gibi biri ötekisinden hiçbir şeyle seçilmiyor. Yalnız onların iç âlemi - derinlik ruh hâli - onları birbirinden ayırıyor. Eğer tarihî şahsiyetlerin gelişim dinamiklerini gözden geçirecek olursak, Hitler ve Stalin'in

kişilikleri arasında o kadar fark bulunmadığını görürüz. Onların içindeki İblis kendilerinin psikolojik niteliklerine o kadar benziyor ki, insanların mahvedilmesi, kent ve köylerin harabeliklere çevrilmesi, insan bencilliğinin en yüksek seviyeye çıkması, azap ve işkencenin sıradan bir insanî nitelik kazanması onların iblisliğini çok açık ve belirgin bir biçimde sergiliyor ve kanıtlıyor. İkinci Dünya Savaşı zamanı halklara çektirilen azap ve ıstıraplar *dâhi Stalin dehasının terennümü, aziz ve sevimli atamızın basiretli politikasını* teyit eden özelliklerdendir. Böyle olumsuz özelliklerin aşılması yalnız propaganda makinalarının, politik kibirin tezahürü değil, aynı zamanda bilinçsizlik ruh hâlinin ürünüdür. İnsanlara olumsuz niteliklerin aşılmasında başlıca yerlerden birinin bilinçsizlik ruh hâlinin çok değişik özellikleri olan taklit, yayılma, uyuşukluk, manevî ifratçılık, kütleleşme, vicdan ve duyguların susması ile birarada iç bencilliğin, mânevî bozukluğun, millî bilincin düşük düzeyi gibi faktörler olduğu dikkat dışında kalmamalıdır.

Bu ve bunlara benzer nitelikler yaşadığımız çağdaş hayat tarzında kendini gösteriyor. Ermeni işgalcilerinin "*Büyük Ermenistan*" hülyasının en belirgin örneği, onlarda güçlü biçimde iblisleşmenin, millî bencilliğin yüksek düzeye ulaşmasında kendini gösteriyor. Daha yüzyılın başlangıcında karşıya dikilen "*Türkleri mahvetmek*" amacının Azerbaycanlılara karşı 1918-1920 yılları, 1948-1953 yılları ve nihâyet 1988-89 yıllarında derin plânlı soykırımı biçiminde uygulanması yukarıda gösterilenlerin belirgin örneği ve kanıtı olabilir. Eğer Alman faşizmi tüm Avrupa halklarını tepeliyorduysa, Ermeni taşnakları- iblisleri de Türk halkını tepelemek, onu her ne araçla olursa olsun, yer yüzünden silmek hülyası ile yaşıyorlar. Bu şeytanlaşma bütün Ermeni halkının kanına işlenmiş ve her ne pahasına olursa olsun, Türklere karşı haçlı seferini sürdürmek düşüncesi onlara telkin edilmiştir. Bu Ermeni halkının etnopsikolojik hastalığı ve sersemliğidir.

Câvid yaratıcılığının yüceliği, global meselelerin ileiri sürülmesi ve bu meselelerin çözüm yollarının bulunmasındandır. Buna göredir ki, bizim çağdaşlarımız yüz yılın başlangıcı veya ortasında halkları tepeleyen faşistlerden hiç de geri kalmıyor; yetersizlikte, meddahlıkta onları gölgede bırakıyorlar. Câvid yaratıcılığının gereğini oluşturan bilinçsizlik ruh hâli onun seleflerinin de yaratıcılığında ön plâna çekilmiş bir özellik olacaktır. Asıl bu açıdan çağdaş derinlik psikolojisi karşısına dikilen en önemli görev, insanın ruh hâlinde derinden kökleşmiş

iblisleşmeyi, şeytanlaşmayı, ikiyüzlülüğü, ihaneti, meddahlığı ve diğer bilinçsizlik âmillerini yaratan etkenleri ayırt etmek, onlara karşı savaşa güçlendirmek ve çağdaş psikolojik açıdan onları araştırmaktan ibaret olmalıdır.

Câvid yaratıcılığında İblis ideolojisi tam çıplaklığı ile yansıtılmıştır. Yasaklar insanlara özgüdür. Bu normları, yasakları yalnız insan bozabilir. Çünkü İblis'te, insanda, yasakları ihmal etmek, beyaza siyah demek, seveerek nefret etmek gibi bilinçsizlik ruh hâlinin ürünleri kendini açıkça gösteriyor. Daha yüzyılın başlangıcında eserin kahramanı Allah'a yalvarıyor, Allah'a itaat ederek kendisinin bağışlanmasını diliyor, İblis'e lânetler yağdırıyor. Daha sonra Ârif'te servete, vara karşı harislik içgüdüğü baş kaldırıyor, çünkü bizim gelişmemizi körü körüne itaat değil, altın ve değerli taşlar etkiliyor. Bunun içindir ki, bütün savaşların, millî husûmetin, komşu ve dostlar arasındaki ilişkilerin bozulmasında başlıca etken paraya, altına, cevahire karşı içgüdüsel talebin önemli rol oynamasıdır.

Rus yazarı M. Bulgakov'un Volant'ı ile yan yana Câvid'in İblis'i dünya edebiyatında azametli yerlerden birini tutmuştur. Çünkü o, hayalî, ütöpik bir tip değil, hayatî, çağdaş, hayata ayak uyduran bir tiptir. H. Câvid yaratıcılığının ana amacını psikolojik özelliklerin karşılıklı tezadı oluşturuyor. Onu rahatsız eden psikolojik özelliklerin başlıcası sevgi ve nefret olduğu hâlde, diğer etkenler hiç de bunlardan az olarak insan psikolojisini rahatsız etmiyor. Şahsiyetin oluşmasında global etkenlerle birarada üniversal âmiller de mevcuttur. Mikro-uzayla makrouzay uzlaşarak bir genellik oluşturuyorsa, demek bilinçle bilinçsizlik de bir genel düşünüş biçiminin oluşmasını etkileyen faktörlerdendir.

KAYNAKLAR

1. E. Ağayev, *Senetkârlık Meseleleri*, Bakü 1962.
2. E. Bayramov-E. Alizâde, "*Bedî Yaratıcılığın Bazı Psikolojik Meseleleri*", *Azerbaycan Dergisi*, Nu. 3, 1958.
3. Y. Garayev, *Faciye ve Kahraman*, Bakü 1965.
4. Y. Garayev, *H. Câvid*, Bakü 1988.
5. A. Alioğlu, *Meslek Kardeşleri*, Bakü 1966.
6. A. Alioğlu, *H. Câvid'in İblis Faciyesi*, Bakü 1960.
7. *H. Câvid Asarları*, Bakü 1960.
8. M. Ceferov, *H. Câvid*, Bakü 1960.

Hüseyin Câvid (1882-1941) en tanınan şâir ve filologlardandır. "*İblis*", "*Şeyx Senan*", "*Topal Teymur*", "*Kynaz*" ve başka eserlerin müellifidir. Türkiye'de eğitim almış, yarancılık faaliyetine de burada başlamış, Tiflis'de, Gence'de, Bakü'de yazıp yaratmıştır. Ve hayatının en güzel zamanını Rusya'nın İrkutsk vilayetinde sürgünde geçirmiş, orada vefat etmiştir.

Televizyon Yayınları ve İzleyici Ölçümleri

Mehmet METE
TRT-Yayın Plânlama Dairesi
Başkan Yardımcısı

1 873 yılında, İrlandalı bilgin Andrew May'ın televizyon tekniği konusunda ilk çalışmalarından on yıl sonra Alman bilim adamı Paul Nipkow, resmi dönerken tarayabilen bir araç geliştirmiştir. Nipkow'un "Mekanik Tarama" olarak adlandırılan buluşu 1920'lerden sonra uygulama alanına konulmuş, 1923 yılında Amerikalı Jenkins, 1925'te ise İngiliz Logie Baird, Nipkow'un döner diskini kullanarak ilk televizyon deneme yayınına gerçekleştirmiştir. İlk düzenli televizyon yayını 1936 yılında İngiltere'de başlamıştır. Diğer ülkelere bakıldığında ise, 1939 yılında Amerika'da, 1948 yılında Fransa'da, 1952 yılında Almanya'da, 1953 yılında Belçika'da, 1954 yılında İtalya'da, 1956 yılında Cezayir'de, 1960 yılında da Norveç'te televizyon yayınlarının başladığı görülmektedir.

Dünyada 1920 yılında başlayan "Radyo Yayıncılığı" ülkemize yaklaşık 7 yıl sonra 6 Mayıs 1927'de girmesine karşılık, televizyon yayınları ancak 31 Ocak 1968 yılında deneme yayınlarıyla Ankara'da başlamıştır.

Televizyon yayınlarının hızlı gelişmesinin yanı sıra, program yapımcılarının televizyon izleyicisinin istek, düşünce ve eğilimini bilmeden tek taraflı hazırladıkları programların çok zaman hedef kitleye ulaşmadan kaybolup gittiği görülmüş, bu yüzden kamuoyunun eğilimini bilmek, gelişmiş ülkelerdeki radyo ve televizyon kuruluşlarının, program yapımlarında ilk hareket noktasını teşkil etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri diğer ülkelere göre daha çok sayıda televizyon kuruluşuna sahiptir. Bunun tabii sonucu olarak, izleyici araştırmaları sektörünün gelişimi Amerika'da daha hızlı olmuştur. Reklam şirketleri bir yandan kendi alanlarında kamuoyu araştırmaları yaparken, bir yandan da bu alanda faaliyet

gösteren kurumları örgütleyerek, kısa adı ARF olan Reklamcılık Araştırma Kuruluşu (Advertising Research Foundation) kurmuşlardır. Yayın kuruluşları izleyici değerlendirmelerini önceleri izleyici mektuplarına dayalı olarak yapmakta iken, bunun yanıltıcı ve objektiflikten uzak olduğu anlaşılarak, "Örneklem" esasına dayalı araştırmalara geçilmiştir.

İngiltere'de izleyici genişliğini ölçmek için genellikle 3000 haneden oluşan bir panel kullanılmakta ve bunlar 2 yıl için seçilmektedir. Örneklemdeki deneklerin sosyo-ekonomik durumu ve coğrafi dağılımı gibi özelliklerin tümünün İngiltere'yi temsil edecek tarzda olmasına büyük önem gösterilmektedir. Araştırmalarda ihtiyaca göre yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Programları izleyen deneklere gönderilen soru formları araştırma kuruluşu tarafından toplanmakta, alınan cevaplar analiz edilerek, izleyici sayısı ile bu sayının BBC ve TV kanalları arasındaki dağılımı ve programları seyreden izleyici sayıları çıkarılmaktadır.

Almanya'da yayınlarla ilgili olarak yüzyüze ve telefonla anketler yapıldığı gibi, elektronik ölçüm aletleriyle de ölçümler yapılmaktadır. Alman yayın kuruluşu ZDF ve ARD, izleyici araştırmaları yapmak üzere kısa adı GFK olan Gesellschaft Für Konsum kuruluşuna yetki vermişlerdir. Bu kuruluş tarafından örneklem olarak seçilen ve 6 yaş üzerindeki 5500 kişinin denek olarak ele alındığı 2400 hanedeki televizyonlara monte edilen GFK Meter cihazıyla, izleyicilerin TV izleme durumları anında kaydedilmekte ve telefon hattı ile bir bilgisayar merkezine iletilmektedir. GFK Meter ile televizyon kanallarının izlenilmesinin yanında, video, teletext, video oyunları ile ev bilgisayarları kullanımları da kaydedilmektedir.

Ülkemizde ise, 1990'lı yıllara gelinceye kadar, yasa gereği olarak kamu radyo ve televizyon yayıncılığı sürdürülmekteydi. Ancak, 7.11.1982 tarihinde kabul edilen 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 133. maddesinde yer alan özel radyo ve televizyon kurulmasına engel hükmün, 8.7.1993 tarihinde "Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir" hükmüyle değiştirilmesi ve 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun"un 13.04.1994 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte, yayın yapan mevcut radyo-televizyon kuruluşları kanun kapsamına alınmıştır. Bu tarihten sonra özel rad-

yo ve televizyon kuruluşlarının gerek teknik donanım, gerekse program türü ve yayın süresi konusunda süratle gelişmeye başladığı gözlenmektedir.

1990 yılında yaklaşık 200.000 ABD doları olan yıllık televizyon reklâm harcamalarının, özel televizyonların kanun kapsamına alınmasıyla birlikte büyük artışlar gösterdiği tespit edilmiştir. 1994 ve 1995 yıllarında ise, mevcut harcamalar yaklaşık dört kattan fazla artarak 900.000 ABD dolarını bulmuştur. Daha sonraki yıllarda ise televizyon kanallarında yer alan reklâm harcamaları tutarının bir milyar doları geçtiği bilinmektedir.

Reklâm gelirlerinin televizyon kanallarındaki dağılımına bakıldığında çok enteresan gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Daha önce tamamı TRT kasalarına giren televizyon reklâm harcamaları tutarının, 1993 yılından itibaren çok büyük oranda özel televizyon kanallarına kaydığı bir gerçektir.

İlişik tabloda, 1993 yılı Eylül ayına ait mevcut Tv kanallarının bir aylık reklâm gelirleri ile toplam Tv reklâm gelirlerinden aldıkları paylar verilmiştir (Kaynak: Bileşim Piyasa Araştırma Merkezi, İstanbul).

Televizyonun Adı	Bir Aylık (TL) Reklâm Geliri	Tv Reklâm Pastasından Aldığı Pay
Show Tv	516.190.000.000	% 28.7
Kanal 6	500.003.000.000	% 27.8
Interstar	429.722.000.000	% 23.9
ATV	158.274.000.000	% 8.8
HBB	88.276.000.000	% 4.9
TGRT	77.328.000.000	% 4.3
TRT	28.777.000.000	% 1.6
Toplam	1.798.574.000.000	% 100

Tabloda görüleceği üzere, özel televizyon kanalları TRT'nin elinden Tv reklâm gelirlerinden tamamına yakınına (% 98.4) almış bulunmaktadır. Bu noktaya gelinmesinde, Kamu Kuruluşu niteliğindeki Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)na karşı oluşturulan haksız ve acımasız rekabetin büyük rolü olmuştur.

1993 yılından sonraki gelişmelere bakıldığında, televizyon reklâm gelirleri konusunda TRT'yi çökerten

ve reklâm gelirlerinin tamamına yakınına alan özel Tv kuruluşlarının daha sonra kendi aralarında kıyasıya bir rekabet ortamına girdikleri görülmektedir. Bu bağlamda, ileri sürülen ve izleyicilerle reklâm veren şirketleri kabule zorlayan imaj, "En Çok İzlenen Kanal" imajıdır. Kullanılan yöntem ise "Elektronik Ölçüm" yöntemi olmuştur. Bahsi geçen sistemde, değişik yörelerden seçilen evlerdeki televizyonlara takılan cihaz yardımıyla alınan bilgiler bir merkezde toplanarak, Tv izleme ölçümleri (Rating) yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak, mevcut sistem, örneklem yapısı, temsil kabiliyeti, tekniği, işleyişi ve tarafsızlığı açısından büyük tartışmalara sebep olmaktadır.

Televizyon kanallarının izlenme paylarıyla ilgili olarak, değişik yöntemler kullanılarak tartışılmayan ilmî araştırmalar da değişik çevreler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun son örneklerinden biri de 1998 yılı Kasım ayında tamamlanan "Radyo Televizyon Yayınları İzleme Durumu Kamuoyu Araştırması"dır

Ankara (Çankaya, Mamak, Altındağ, Keçiören, Sincan, Yenimahalle, Etimesgut, Polatlı, Gölbaşı, Kalecik, Beypazarı, Haymana), İstanbul (Bakırköy, Bayrampaşa, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Kağıthane, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Kartal, Pendik, Sarıyer, Şişli, Ümraniye, Üsküdar, Adalar, Zeytinburnu, Çatalca, Küçükçekmece, Büyükçekmece), Adana (Merkez, Seyhan, Yüreğir, Karaisalı), Antalya (Merkez, Yeşilbayır, Yeniköy), Bursa (Merkez, Keles, Kestel), Diyarbakır (Merkez, Çınar), Edirne (Merkez, Havza), Erzurum (Merkez, Tortum, Aşkale), Hatay (Merkez, Altınözü), İzmir (Merkez, Seferhisar), Konya (Merkez, Kadınhanı, Güneysınır), Samsun (Merkez, Kavak, Çarşamba), Sivas (Merkez, Yıldızeli, Ulaş, Gürün), Trabzon (Merkez, Çağlayan, Sürmene), Van (Merkez, Edremit) yerleşim merkezlerinde 2181 denek kullanılarak "Yüzyüze Görüşme" metoduyla gerçekleştirilen anılan araştırmada, 10 profesör, 7 doçent, 5 yardımcı doçent, 15 araştırma görevlisi olmak üzere toplam 37 öğretim üyesi görev almıştır. Araştırmada ayrıca 92 anketör ve 9 değişik branştaki uzman da çalışmıştır.

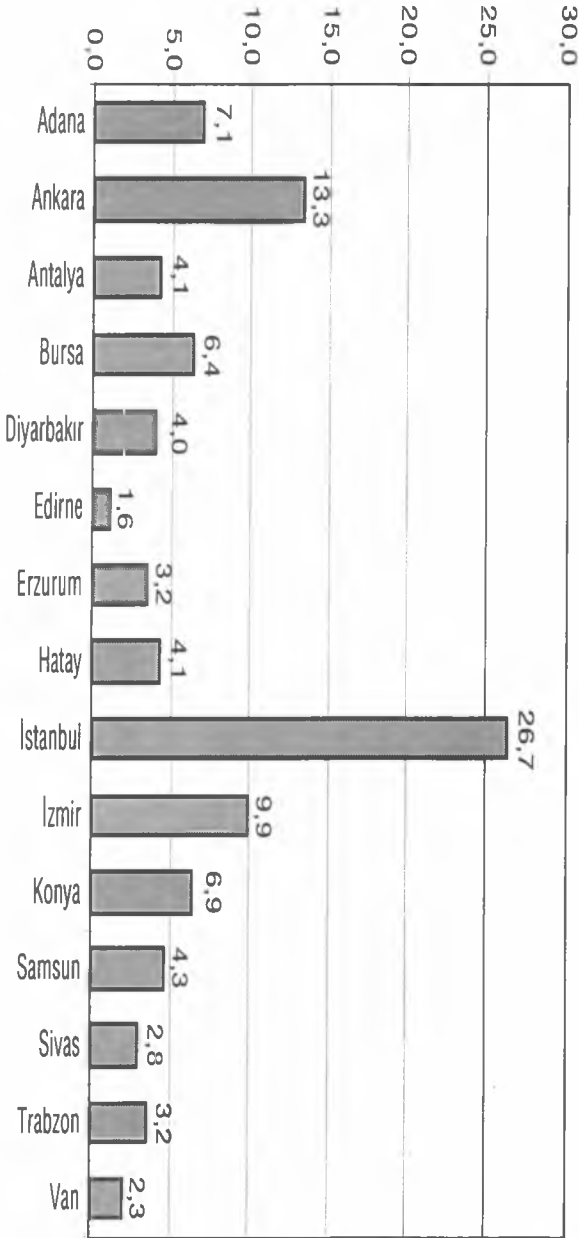
Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun öncülüğünde yapılan araştırmada, 14 ve yukarı yaş grubu hedef kitle seçilmiş olup, araştırmaya Akdeniz, Atatürk, Cumhuriyet, Çukurova, Dicle, Ege, Gazi, Karadeniz Teknik, Mimar Sinan, Mustafa Kemal, Ondokuz Ma-

yıs, Selçuk, Marmara, Uludağ ve Yüzcü Yıl Üniversitesi destek vermişlerdir.

“Radyo Televizyon Yayınları İzlenme Durumu Kamuoyu Araştırması”na ait önemli veriler ilişikte tablolar hâlinde verilmiştir.

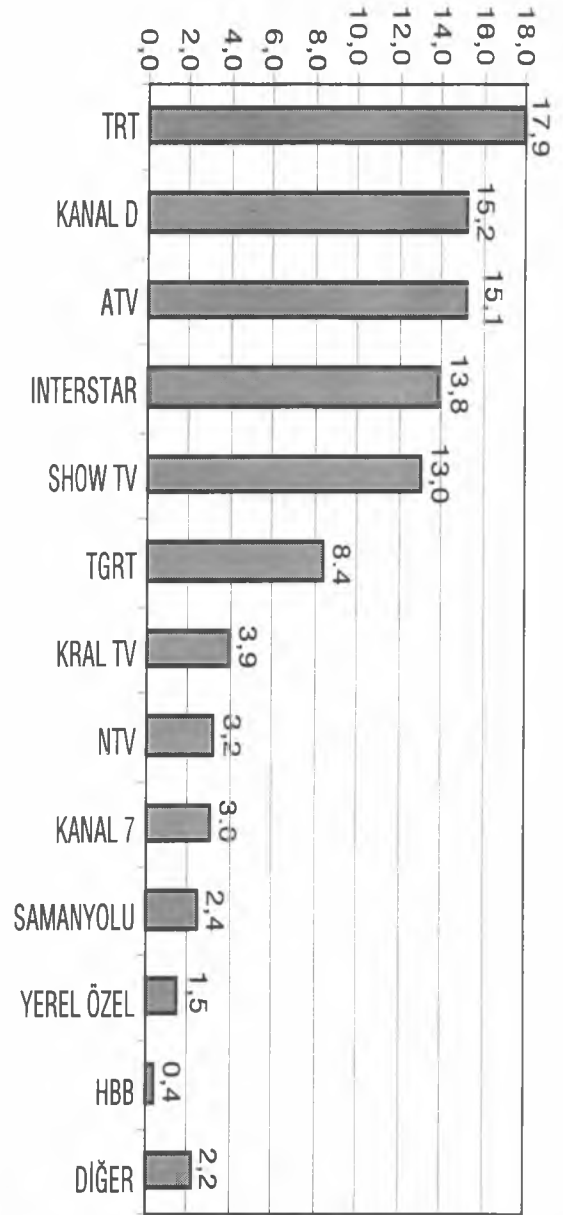
Araştırmada “Denek”ler, “Tesadüfî Örneklem” metoduyla seçilmiş ve illerin nüfus yapılarıyla orantılı olarak tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda iller ve denek sayıları yer almaktadır.

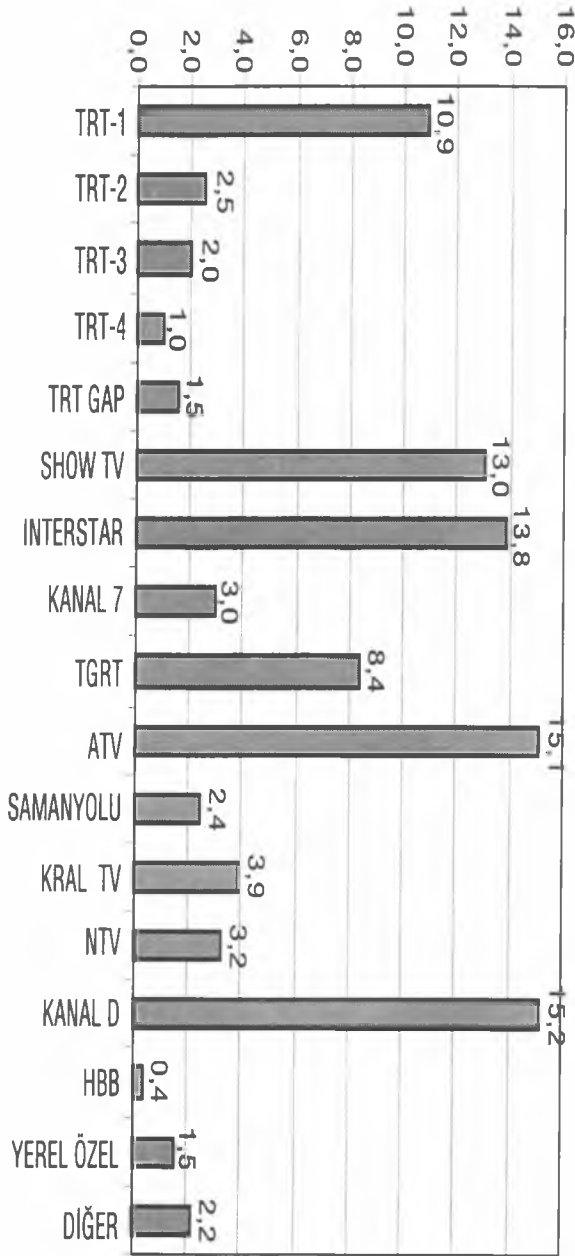
Araştırmada, televizyon kanallarına düşen izleyici yoğunluğuna bakıldığında, toplam izleyici sayısının % 83’ünün altı kuruluşa ait televizyon kanalında toplandığı dikkat çekmektedir.

En çok izleyici toplayan televizyon kanalları sıralamasında ilk üç sırayı TRT (TRT-1, TRT-2, TRT-3, TRT-4 ve TRT-Gap toplamları) Kanal D ve ATV almaktadır.

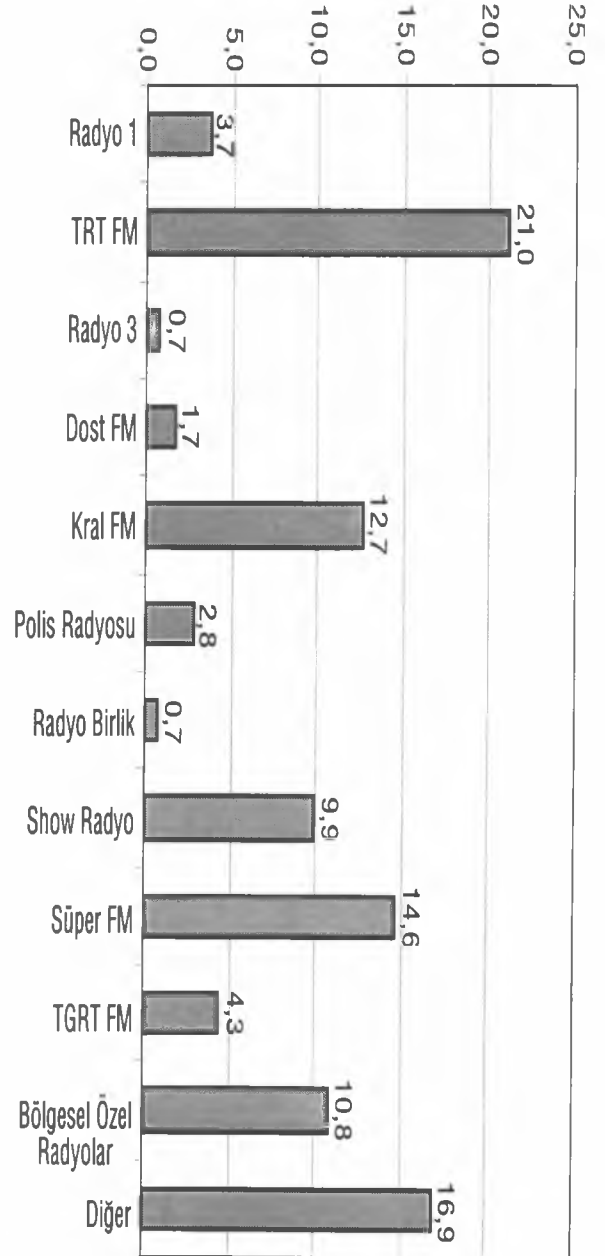
İzleyici yoğunluğu tablosu yüzdeleriyle birlikte aşağıda verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda da Türkiye Televizyon Kurumu'na ait (TRT) beş kanalın ayrı ayrı izleyici yoğunlukları ile özel Tv kanallarının izleyici yoğunlukları verilmiştir. Tablonun tetkikinden anlaşılacağı üzere, en yüksek izleyici yoğunluğuna sahip kanal ATV olmaktadır. TRT-1 ise 5. sırada yer almakta ancak, ilk beş kanal arasında büyük farklar bulunmamaktadır.

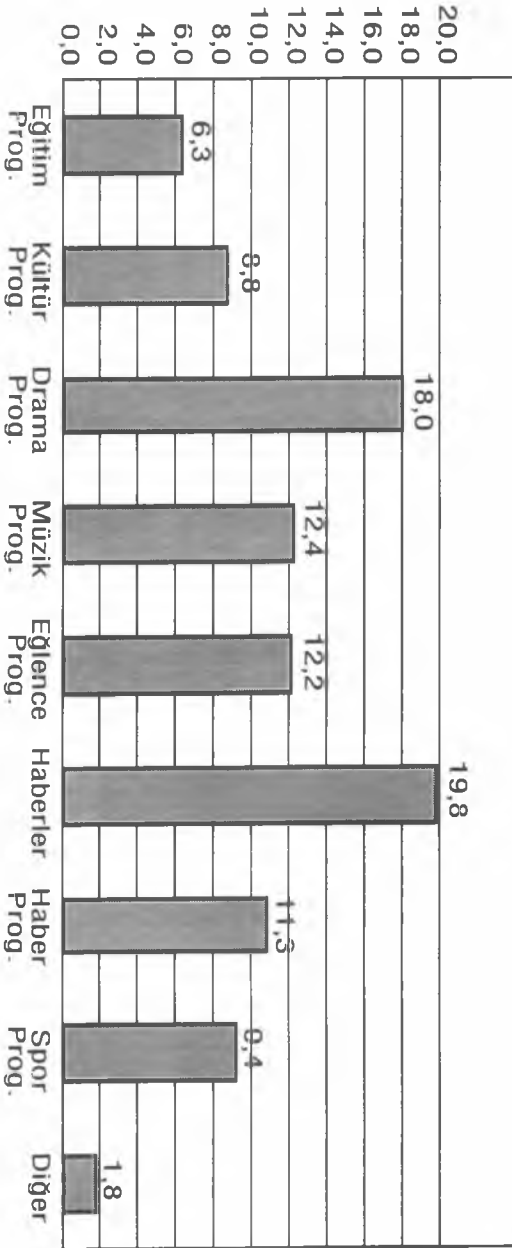

Aynı araştırmada, kamu ve özel radyoların dinleyici yoğunluğu da ölçülmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, TRT-FM Radyosu'ndan sonra en çok dinleyicisi olan radyo postaları sırasıyla Süper FM, Kral FM, Show Radyo olmaktadır. Bu sonuçtan da anlaşılacağı üzere, özel radyoların son yıllarda dinleyici yoğunluğunu süratle artırdıkları gözlenmektedir.

Televizyon programları içinde yer alan ve en çok ilgi çeken beş program türü sırasıyla, haberler, drama programları, salt müzik programları, müzik eğlence programları ve haber programlarıdır. Televizyon yayınlarının ülkemizde başlamasından bu yana haberler ve haber programlarına olan büyük ilgi devam etmektedir.

Aşağıdaki tabloda program türleriyle ilgili oranlar bulunmaktadır.

Yaş gruplarına göre, en çok izlenen program türleri tablosu aşağıda yer almaktadır.

Program Türleri	Yaş Grupları						Sütun Toplamı
	14-24	25-30	31-40	41-50	51-60	60+	
Program Türleri	72	58	79	66	41	29	345
Eğitim Programları	20.9	16.8	22.9	19.1	11.9	8.4	6.3
	4.4	5.7	6.0	7.7	9.6	10.7	
	136	90	94	95	42	27	484
Kültür Programları	28.1	18.6	19.4	19.6	8.7	5.6	8.8
	8.4	8.8	7.1	11.1	9.9	9.9	
	331	188	227	140	62	44	992
Drama Programları	33.4	19.0	22.9	14.1	6.3	4.4	18.0
	20.4	18.5	17.2	16.4	14.6	16.2	
	299	135	145	69	22	12	682
Müzik Programları	43.8	19.8	21.3	10.1	3.2	1.8	12.4
	18.5	13.3	11.0	8.1	5.2	4.4	
	213	132	165	100	44	20	674
Eğlence Programları	31.6	19.6	24.5	14.8	6.5	3.0	12.2
	13.1	13.0	12.5	11.7	10.4	7.4	
	242	171	293	195	111	82	1094
Haberler	22.1	15.6	26.8	17.8	10.1	7.5	19.9
	14.9	16.8	22.2	22.8	26.1	30.1	
	116	104	178	119	63	39	619
Haber Programları	18.7	16.8	28.8	19.2	10.2	6.3	11.2
	7.2	10.2	13.5	13.9	14.8	14.3	
	182	122	120	52	30	12	518
Spor Programları	35.1	23.6	23.2	10.0	5.8	2.3	9.4
	11.2	12.0	9.1	6.1	7.1	4.4	
	29	17	20	19	10	7	102
Diğer	28.4	16.7	19.6	18.6	9.8	6.9	1.9
	1.8	1.7	1.5	2.2	2.4	2.6	
Sütun Toplamı	1620	1017	1321	855	425	272	5510
	29.4	18.5	24.0	15.5	7.7	4.9	100.0

Tablonun tetkikinden görüleceği üzere, müzik ve müzik eğlence programlarına en büyük ilgiyi gençler göstermektedir. Haber ve haber programlarının en çok izleyicileri ise orta ve ileri yaş gruplarıdır.

Genel kanaati n aksine, Türk halkı müzik türleri içinde en çok “Türk Halk Müziği”ni sevmekte ve radyo-televizyon programlarında daha sık yer almasını arzu etmektedir.

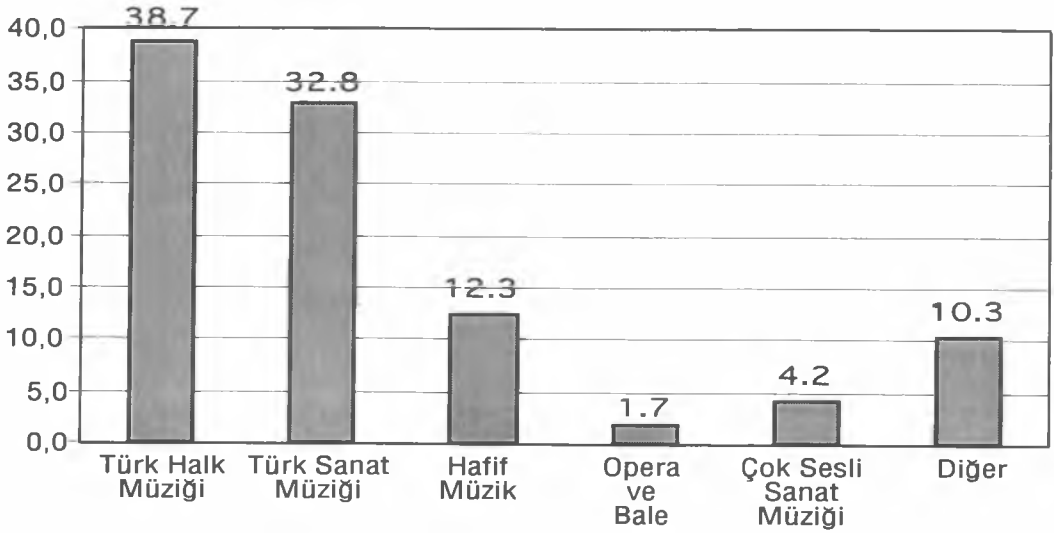
Diğer müzik türleri içinde ise, “Türk Sanat Müziği” ikinci sırada yer almaktadır. Son on yıl içinde gerek yurt içinde, gerekse Türk insanının bulunduğu ülkelerde yapılan araştırmalarda bu sıralama değişmemiş, ancak “Pop Müzik” türünde son bir kaç yıl içinde izleyicilerin beğeni ve istekleri oranında artışlar olmuştur.

Aşağıdaki tabloda, Kasım 1998 tarihinde Türkiye genelinde yapılan araştırma sonuçlarına göre, **TRT radyo ve televizyon programlarında en çok yayınlanması istenen müzik türlerinin oranları** yer almaktadır.

TRT radyo-televizyon yayınlarında en çok yayınlanması istenen müzik türü %38.7 ile Türk Halk Müziği'dir. Daha sonra %32.8 ile Türk Sanat Müziği, %12.3 ile Hafif Müzik, %4.2 ile de Çok Sesli Sanat Müziği gelmektedir.

NOTLAR

1. Reklam Gelirleri Aylık Tablosu, Bileşim Piyasa Araştırma Merkezi, İstanbul.
2. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, 1994.
3. Mehmet Mete, Televizyon Yayınlarının Türk Toplumuna Üzerindeki Etkileri, Haziran 1998.
4. Radyo - Televizyon Yayınları İzleme Durumu Kamuoyu Araştırması, TRT- Haziran 1998.
5. Radyo - Televizyon Yayınları İzleme Durumu Kamuoyu Araştırması, TRT - Kasım 1998.

Emin Âbid'in Hikâyesi ile İlgili Kesin Çizgiler*

Prof. Dr. Ali Şâmil HÜSEYİNOĞLU

Bakü - Azerbaycan

Orta Türk edebiyatının ve kültürünün araştırılmasında büyük hizmetleri olan Emin Âbid'in 100. yıl dönümü Azerbaycan'da da, Türkiye'de de her zamanki gibi sessizce karşılandı. Otuz yıla yakın, kaynaklarda ve hâtıralarda onun hayat hikâyesini araştırmama rağmen, çok şeyi bilmediğimden emindim. 1985 yılında Sovyetler Birliği'nde yumuşama hissedilmeğe başlandı. Birçok kapalı arşiv açıldı; ancak rejimdeki bu yumuşama kendisini Azerbaycan'da zayıf gösterdi. Azerbaycan Sovyetler Birliği'nden ayrılrsa da, yetkililer KGB'nin arşivinin kapısını aralamak niyetinde değillerdi, bundan çekiniyorlardı. 1998 Eylül ayında Azerbaycan Millî İstihbarat Bakanlığı'nın arşivinde Emin Âbid'in mahkeme kayıtlarını gördüm. Bu, yıllardır doğruluğundan şüphe ettiğim hususları aydınlattı. Örnek olarak, resmî kayıtlarda, Emin Âbid'in adı soyadı ve babasının adının Âbid Ahmetov olduğu gösteriliyordu. Hâtıralarda ise, ismi Zeynelabidin olarak geçiyordu. Ancak hiçbir kaynaktan Zeynelabidin adına rastlamadığım için bundan şüpheleniyordum. 1912-1919 yılları arasında Bakü'de yayımlanan gazete ve dergilerde, Âbid, Âbid Mütelliboğlu, Âbid Mütellibzâde, Âbid Alp Mütellibzâde, Âbid Ahmetov, Gozgurap Bey imzaları ile yayımlanmış şiir, hikâye ve tercümelerin Emin Âbid'e ait olduğunu biliyordum.

Azerbaycan Teknik Enstitüsü'nün Türkçe öğretimi üyesi olan, Bakü'de dünyaya gelen Aliasker Aliyev, 1 Nisan 1930 yılında KGB'nin sorgu hâkimine verdiği ifadesinde diyor ki: "*Emin Âbid'i ben çocukluktan beri kendim gibi tanıyorum. Onun asıl adı Zeynelabidin Mütellibov'dur. Niçin o Emin Âbid oldu? Türkçülüğünden ve Müsavat Partisi'nin lideri M. Emin Resulzâde'ye saygı ifadesi olarak Emin ismini almıştır. Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin I. salonunda öğrencilere karşı ilk defa hitap ederken, Azerbaycan'ın Büyük Turan'ın bir parçası olduğunu söylediğini ve Türk Oğuz Sovyet Azerbaycan'ını alkışladığını hatırlıyorum.*"¹

Emin Âbid'in Azerbaycan İlimler Akademisi Fuzûlî El Yazmaları Enstitüsü'nde olan şahsî çalışmasında kendinin yazdığı birkaç hayat hikâyesi ve doldurulmuş kimlik bilgileri vardır. Onların hiçbirinde adının Zeynelabidin olduğuna işaret etmemiştir. E. Âbid 1933-35 yıllarında yazılan belgelerde ise, 1898 yılında Bakü'de dünyaya geldiğini belirtmiştir. Yalnız kimlik bilgilerinin birinde doğum tarihini 2 Kasım 1898 olarak göstermiştir.² Ağabeyi şâir, araştırmacı Ali Abbas Müznib hakkında önemli araştırmalar yapan Prof. Dr. İslâm Ağayev, bu ailenin Bakü'nün en son hanı Hüseyinkulu Han'ın (19. yüzyılın başlarında Rus Çarlığı bu hanlığı yıktı ve onun neslini darmadağın etti. Hüseyinkulu Han, Gence Hanlığı'nı Ramazan ayının son günlerinde işgal ederek büyük katliam yapan ve Gence Han'ı Cevat Han ve oğlunu diğer Genceliler gibi hunharca şehit eden Tsitsiyarov adlı Rus generalinin kafasını Bakü kalesinin muhasarası esnasında kale önünde kestirmiştir) neslinden olduğunu gösterir.³

Âbid Mütellibzâde'nin ilk gençlik ve gençlik çağlarında yazdığı şiir ve makalelerde hattâ tercümelerde millî düşünce hâkimdir. Örnek olarak, *Baba-i Emir* dergisinin "Şapalaq" adlı köşesinde "Gozgurab Bey" imzası ile yayımladığı şiirinde ana diline hor bakıp Rusça konuşan öğretmen Ali'yi şiddetle tenkit ediyor.⁴ A. A. Gorbunov'dan tercüme ettiği *Öksüz Bir Çocuk* adlı hikâye şöyle bitiyor: "*Öksüz bir çocuğa yardım etmek için gemidekiler para topluyorlar. Sonra da İtalyanlar için kötü sözler sarf ediyorlar. Buna tahammül edemeyen öksüz çocuk şunları diyor: Alın paranızı!... Benim aziz vatanımı ve sevgili milletimi aşağılayan kimsenin yardımı bana gerek değildir!*"⁵

Emin Âbid'in milliyetçi bir ruh ile büyümesinde ailesinin rolü büyük olmuştur. Babası Mütellib, basit bir taş ustası, annesi Reyhan ise sade bir ev hanımı olmasına rağmen, çocuklarının aydın ve kültürlü bir insan olması yolunda ellerinden geleni esirgememişlerdir. Ali Abbas Müznib kendi ailesi ile ilgili olarak şunları yazmıştır: "*Annem, zeki, akıllı, evin idaresini mükemmel yürüten, evde lâfi geçen bir kadındı. Ailemizin bugünkü temeller üzerine oturmasının asıl âmili annemdir... Babam ise evlâtlarının kültürlü olmasını ister ve bütün gücünü bu noktada toplardı.*"⁶ Annesi Reyhan Hanım'ın, gündüzleri çocuklara *Kur'ân-ı Kerim* okumayı öğrettiği, akşamları ise altın ayakkabı, yakalılık, terlik üstü vs. hazırladığını aynı hâtıralardan öğreniyoruz.

Bakü'de III. Aleksandr Erkek Gimnazyumu'nu bitiren Âbid Ahmetov, İstanbul'da tahsil yapmak için çaba harcar. I. Dünya Savaşı'nın başlaması onun bu arzusuna engel olur. O, kardeşi Ali Abbas Müznib'in sahibi ve genel yayın yönetmeni olduğu *Dirilik ve Baba-i Emir* dergilerinde çalışır. Mizahî şiirler, makaleler yazıp tercüme yapar.⁷ Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra (28 Mayıs 1918) isteğine kavuşur.⁸ Gemide yazdığı *Sükut pur heyecan* şiirinin altındaki tarih 25 Kasım 1918 yılına aittir. Bundan anlaşılacağı üzere, Âbid Ahmetov o devirde İstanbul'a tahsil için gitmiştir. 1918-1921 yıllarında kendi gücü ile Danişnâme-i Âliye'de (Yüksek Öğretmen Okulu) tahsil alır. Burayı bitirdikten sonra 1921 yılının yazında Bakü'ye döner. Azerbaycan hükûmeti onu 35 Amerikan doları maaş vererek yeniden İstanbul Üniversitesi Tarih-Edebiyat Fakültesi'nde tahsile yollar. Ona Avrupa metodları ile Azerbaycan Edebiyat Tarihi'ni yazması görevi verilir. 1920 yılının başlarında edebiyat tarihimize ilgili tezkireler çok olsa da, Avrupa üslûbunda yazılan edebiyat tarihine dair eserler çok azdı.

İstanbul'da tahsil aldığı yıllarda *Şebab*, *İnci*, *Syus*, *Hidmet-i Umûmiye*, *Yarın İstanbul* dergilerinde şiirlerini, *Servet-i Fünûn*, *Türk Yurdu* ve *Hayat* dergilerinde ilmî makalelerini yayımlatan Emin Âbid, sosyal karakterli siyasî işlerle de uğraşmıştır. KGB'nin soruşturma evraklarında onun M. Emin Resulzâde'nin evine sık sık gittiği, Azerbaycan muhacirlerinin toplantılarına katıldığı, *Yeni Kafkasya* dergisinde anti-Sovyet karakterli şiir ve makaleler yayımlattığı gösteriliyor.⁹

Mehmet Fuat Köprülü'nün temelini attığı Türk Ocağı'nın faal üyelerinden biri olan Âbid, Viyana, Budapeşte ve İstanbul'daki kütüphanelerden, arşivlerden ve şahsî kütüphanelerden yararlanarak, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*'ni yazar. Bir kaynakta Emin Âbid'in 6 ciltlik *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* adlı eseri yazdığı, onun son cildini, üniversiteyi bitirirken mezuniyet tezi olarak sunduğu, eserin bir Macar Doğu bilimcisi tarafından tercüme edilerek, yayına hazırlandığı belirtilir.¹⁰

1922 yılında, İstanbul Üniversitesi Tarih-Edebiyat Fakültesi'ne giren şâire Nafiye Ahmet Şükrü Kızı (Nafiye Hanım babasını küçük yaşlarda kaybettiğinden dolayı o üvey babası Tevfik Tanur'un soyadını kabul etmiştir) ile tanışan Emin Âbid, 1925 yılında

onunla evlenmiştir. Onlar iki yıl sonra birlikte Bakü'ye dönerler. Nafiye Hanım'ın tahsili yarım kalır. Oldukça güzel ve kültürlü bir hanım olan Nafiye Hanım, "Nafiye Âbid" imzası ile Azerbaycan'ın dergi ve gazetelerinde şiirlerini ve hikâyelerini yayımlar.¹¹

Aynı yıllarda, Azerbaycan'da yükseköğretim mezunu kadrolara büyük ihtiyaç duyulduğundan dolayı, genç aileye hiçbir yakınlık gösterilmez. Aksine baskı yapılır. Bazen Bakü Pedagoji Okulu'nda, bazen üniversitede öğretim üyeliği yapan, gazetede danışman olarak çalışan ve durup dinlenmeden araştırmalar yapan genç âlimi merkezden uzaklaştırırlar. Âbid, 1928-1938 yıllarında belirli aralıklarla Ağdaş, Guba, Ağdam, Kürdemir gibi yerlerde öğretmenlik yapar.¹²

Merkezden uzaklaştırılmasının sebebini KGB'nin arşivlerinden öğrenebiliyoruz. KGB, 1929 yılında Bakü ve çevresinde iki yıl faaliyet gösteren "Genç Azer" adlı gizli cemiyetin üyelerini tutukluyor. Onlardan Hasanağa Ahuntzâde ve Haşım Aslanov sorgulamada verdikleri ifadelerinde, Emin Âbid'in sınıfta Ömer Seyfettin'in komünizme düşman kabul edilen "*Bomba*" hikâyesini okuduğunu ve kendine yakın bulunduğu talebelere Türkiyeli Pan-Türkist şâirlerin eserlerini okumalarını tavsiye ettiğini söylemişlerdir. Yüksek Pedagoji Okulu'nda öğrenci olan Nigâr Refibeyli'ye (Nigâr Hanım şâir Resul Rıza'nın eşi ve şimdi Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı Anar Bey'in annesidir) özel itina gösteriyor ve Türkiye'de yayımlanmış kitap ve dergiler veriyor. Yüksek okullarda, yüksek teknik okullarında, sanat okullarında ve liselerde okuyan gençler arasında millî şuurun yayılmasından ürken Azerbaycan Devlet Siyasî İdaresi (KGB) Başkanı N. Rızayev'in Azerbaycan Komünist (Bolşevikler) Partisi Merkezi Komitesi Sekreteri'ne yazdığı 15 Mayıs 1929 tarihli raporunda, bazı bentlerde şöyle deniyor: "*a-Temizleme zamanı (Okullarda milliyetçi öğretmenlerin uzaklaştırılması kastediliyor) asıl dikkat okullarda milliyetçi şovenizmi yaymada daha etkin davranan öğretmenlere -Türk edebiyatı, sosyoloji ve coğrafya öğretmenleri- yönetilmelidir. Sovyet okullarında az da olsa istenen ılımlı yolu takip etmeyen ıslâh olunmaz ırkçı, milliyetçi öğretmenleri temizlemek gerekir. b-Milliyetçi öğretmenlerin topyekûn temizlendiği düşüncesini uyandırmamak için bu işi teker teker ve ayrı ayrı okullarda hayata geçirmek gerekiyor... g-Temizleme yapılması için Azerbaycan Devlet Siyasî İdaresi'nin (KGB) temsilcisinin de katılımı ile gizli bir komisyon kurulsun.*"¹³

Henüz İstanbul'da tahsil alırken Bakü'deki dergilerde ilmî makalelerini yayımlatan Emin Âbid, bütün takibata ve baskılara rağmen, durup dinlenmeden ilmî araştırmalarını devam ettiriyordu. Azerbaycan edebiyatı tarihinde birçok konulara ilk yönelen o olmuştur. Örnek olarak, *Sohbet-ül Esmer (Meyvelerin Sohbeti)*'nin Fuzûlî'ye ait olduğunu ispatlayan,¹⁴ *Kitab-ı De-de Korkut* hakkında değerli araştırmalar yapan,¹⁵ Türkiye, Azerbaycan, Tatar, Özbek, Gagauz, Kerkük vs. Türk halklarının beşbin mânisini karşılaştıran, tarihini belirleyen odur.¹⁶ Azerbaycan'da yayımlanan dergi ve gazetelerle yetinmeyerek, Ankara, Semerkant, Byun-yakski (Dağıstan)'deki dergilerde araştırmalarını yayımlamıştır.

Mirza Feteli Ahuntzâde'nin eserleri, dini tenkit etmesi ve edebiyata getirdiği yeniliklerden dolayı Sovyet Azerbaycan'ında itina ile toplanıp arşivi çıkarılıyor ve yayımlanması plânlanıyordu. Ahuntzâde'nin mirasının en iyi araştırmacılarından birisi Emin Âbid idi. Bu sebeple onu mecburen İlimler Akademisi'ne aldılar ve Âbid'e Ali Nâzım ile birlikte Ahuntzâde'nin eserlerini üç cilt hâlinde yayımlama işi verildi. Onlar kısa zamanda bu işi bitirdiler. Onun Farsça eserlerini Emin Âbid Türkçeye çevirdi, geniş bir Önsöz yazıp bazı konularda geniş izahatlar verdi. Azerbaycan İlimler Akademisi İlmî Konseyi, Emin Âbid'e 1926-1935 yıllarındaki çalışmalarından dolayı doktora tezi hazırlamadan İlimler Namzedi (doktorluk) unvanı verilmesini teklif etti. Ama siyasi mülâhazalardan dolayı bu olay gerçekleşmedi.

Emin Âbid'in, M. Feteli Ahuntzâde hakkında yaptığı araştırmalar hacminin büyüklüğüne göre değil de, kapsadığı alanla dikkati çekiyor. Beş, altı dil bilmesi, geniş ilişkileri ona *M. Feteli Ahuntzâde (Avrupa, Rusya, Türkiye, Azerbaycan Basınında Yayımlanan Araştırmalara Bir Bakış)*¹⁷ gibi bir araştırmayı tamamlama imkânı vermişti. Kadı Burhaneddin, Fuzûlî, Habîbî, Hataî gibi Ortaçağ şâirleriyle birlikte, 19. yüzyılda yaşayan Ahuntzâde'yi de ortak Türk edebiyatının temsilcisi gibi araştıran Emin Âbid bu çalışmaları ile çağdaşlarından ayrılıyordu. Ahuntzâde'nin birçok eserini ilk defa ortaya çıkaran ve onlar hakkında bilgi veren Emin Âbid olmuştur. O zamanın basınında ondan fazla araştırma yayımlamıştır. Ahuntzâde'in üç cilt hâlinde yayımlanan eserlerinin birinci cildine Emin Âbid'in yazdığı Önsöz 182 sayfadır. Kaynakların verdiği bilgiye göre, onun Ahuntzâde hakkında iki mo-

nografisi ve birkaç araştırması olmuştur. Ancak 1937 yılının baskı siyâseti bu eserlerin yayımlanmasına engel olmuştur.

Emin Âbid'in *Hece Vezninin Tarihi*,¹⁸ *Edebiyat ve İlim*,¹⁹ *Derebeylik Devrinde Azerî Edebiyatı*,²⁰ *Genç Yazarlara Nasihat*²¹ gibi araştırmaları Azerbaycan edebiyatı tarihinin incelenmesi ve edebiyat teorisinin belirli bir çizgiye gelmesinde önemli rol oynamıştır. Basın tarihimize dair önemli birkaç araştırması²² ile *Firdevsi ve Şehnâme*²³ adlı araştırması bugün bile değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Yayımlanmayan "Azerbaycan Folkloru",²⁴ "Habîbî",²⁵ "Mirza Ali Ekber Sabir"²⁶ vs. makaleleri ise arşivde korunmuştur.

Uğradığı takibatlara rağmen, takriben 1600 sayfa-lık eseri günümüze kadar gelip ulaşmıştır. Devrin iktidarı Mayıs 1937 tarihinde Emin Âbid'i İlimler Akademisi'ndeki çok sevdiği işinden ayırır ve araştırmalarını gasp eder. 14.7.1938 tarihinde ise onu Türkçülük, milliyetçilik duyguları taşıdığı ve Mehmet Emin Resulzâde ile birlikte anti-Sovyet propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklarlar. Üç aylık çok ağır sorgulamadan sonra "vatan hâni" suçunu isnat ederek, 21 Ekim 1938 günü saat 21.30'da kurşuna dizerler.²⁷

Emin Âbid'in sevgili eşi Nafiye Hanım kocası göz altına alındıktan, evlerinde neleri varsa yağmalandıktan sonra, Türkiye'ye dönmeye çalışır. Bu gaye ile gizli olarak Batum'a gelir ve orada Türkiye'nin konsolosu Nuri Bey'den vize talebinde bulunur. Nuri Bey'in eşi Bediye Hanım, Nafiye Hanım'ın annesi Zehra Hanım'ın uzak akrabasıdır. Zehra Hanım 1930 yılında kızını görmek gayesiyle Bakü'ye geldiğinde orada konsolos olan Nuri Bey onu ve kızı Nafiye Hanım'ı evinde misafir etmiştir.

Nafiye Hanım, Batum'da konsolosluktan çıkarken KGB mensupları tarafından göz altına alınır ve Bakü'ye getirilir. Casuslukla suçlanarak sorgulanmaya başlar. Sorgulama evrakları arasında bulunan doktor raporları ve gözetim altında iken çekilen fotoğraflarından onun ağır işkencelere maruz kaldığı anlaşılıyor. KGB'nin en çok ilgisini çeken şey, Nafiye Hanım'ın Türkiye'deki akrabalarıdır. Annesinin yakın akrabası milletvekili ve bakanlık yapmış olan Abdulhalûk Renda ve üvey babası Devlet Demir Yolları'nda baş muhasip görevini yürüten Tefik Tanur'dur. 11.8.1938 yılında Nafiye Hanım'a üç yıl hapis cezası verilir, ancak Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Devlet Siyasî İdaresi (KGB) Manevâr-ı Kafkasya Askerî Savcı Yar-

dımcılığı görevini yürüten ikinci dereceli askerî hukukçu Kurbanov'un 28.4.1939 tarihinde imzaladığı belgede şunlar yazılmıştır: "Nafiye Ahmetova Şükrü Kızı aleyhinde toplanan delillerin karakterini göz önünde bulundurarak, bu suçlamanın mahkemede görüşmek üzere yollanması sakıncalıdır."²⁸

Nafiye Hanım göz altına alındığında, bırakın ev eşyaları, hattâ üzerindeki elbiseler ve "165920" numaralı altın kol saati, pırlanta küpeler, altın yüzükler, gümüş yüzük ve diğer değerli ziynet eşyaları bile elinden alınmıştır.

1956 yılından sonra, 1937-1938 yıllarında kurşuna dizilenlerden birçoğu aklandı, ancak bu aklanma görüşünde bir aklanma idi. Çünkü onları mahveden rejim hâlâ yaşıyordu ve eserlerinin yayımlanmasına engel olunuyordu. Sovyetler Birliği parçalanıp mahvolsa ve yeni cumhuriyetler meydana gelse de, rejimin kurbanları gerçek anlamda aklanmamışlardır.

NOTLAR

* Bu makale, Seyfettin Altaylı tarafından Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır.

1. Azerbaycan Millî Tehlikesizlik Nazirliği'nin Arşivi, Belge No. 32796, s. 24.
2. Azerbaycan İlimler Akademisi Fuzûlî Edebiyat Enstitüsü (AİAFEE), Emin Âbid Ahmetov'un şahsî belgesi.
3. İslâm Ağayev, "İki Rejimin Kurbanı-Ali Abbas Müznib", *Halk Gazetesi*, 4.2.1988.
4. *Baba-i Emir Dergisi*, 25.5.1915, Nu. 6, s. 5.
5. *Mektep Dergisi*, 1916, Nu. 12, s. 52.
6. AİAFEE, Arşiv, 37, G3 (53), fond 1, siyahu 1, saklama vahidi 55, s. 7.
7. AİAFEE, Arşiv, 37, G3 (53), fond 1, siyahu 1, saklama vahidi 3 s. 1.
8. AİAFEE, Arşiv, 37, G3 (53), fond 1, siyahu 1, saklama vahidi 5, s. 1.
9. AMTNA, Arşiv, Belge Nu. 32796.
10. Eli Şahbazov, "İstanbul Dârülfünûn'da Azerî Edebiyat Tarihi", *Türkiye Mektupları*; "Emin Âbid'in "Azerî-Türk Edebiyatı Tarihi" Adlı İlmî Eserini İstanbul'daki Dârülfünûn'da Müdafaa Etmesi Hakkında", *Yeni Fikir Gazetesi*, 2.7.1926.
11. Nafiye Âbid, *Dan Yıldızı Jurnalı*, 1928.
12. AMTNA, AİAFEE, Ali Şâmil Hüseyinoğlu'nun şahsî arşivinde olan hâtıralar.
13. *Genç Azer (İstintak Materialleri Üzerine)*, Bakü 1993, s. 13-33.
14. Emin Âbid, "Fuzûlî'nin Tedkik Edilmemiş Bir Eseri", *Maarif ve Medeniyet Jurnalı*, 1926, Nu. 12(35), s. 32-34.
15. Emin Âbid, "Türk El Edebiyatına İlmî Bir Bakış (Oğuznâme)", *Dan Yıldızı Jurnalı*, 1929, Nu. 5 (29), s. 30-32, Nu. 8(32), s. 28-29; Emin Âbid, "Aşiret Dövründeki Azerbaycan Edebiyatına Dair Vesikalar", *Azerbaycan'ı Öğrenme Yolu Makaleler Toplu*, 1930, Nu.3, s. 48-52.
16. Emin Âbid, "Türk Halkları Edebiyatında Mani Nevi ve Azerbaycan Edebiyatına Dair Vesikalar", *Azerbaycan'ı Öğrenme Yolu Makaleler Toplu*, 1930, Nu. 4-5, s. 9-42.
17. Emin Âbid, "M.F. Ahundov Hakkında", *Maarif İşçisi Jurnalı*, 1928, Nu. 4, s. 40-44, Nu. 5-6, s. 24-32, Nu. 7-8, s. 87-93 (Makale tamamlanmamıştır).
18. Emin Âbid, "Hece Vezninin Tarihi", *Maarif İşçisi Jurnalı*, 1927, Nu. 3, s. 50-55, Nu. 4, s. 58-61, Nu. 6-7, s. 45-62.
19. Emin Âbid, "Edebiyat ve İlim", *Maarif İşçisi Jurnalı*, 192744, Nu. 9, s. 19-53.
20. Emin Âbid, "Derebeylik Devri Azerî Edebiyatı", *Maarif ve Medeniyet Jurnalı*, 1927, Nu. 4-5, s. 42-45.
21. Emin Âbid, "Genç Yazarlara Nasihat", *Komünist Gazetesi*, 26.11.1929.
22. Emin Âbid, "Azerbaycan Proleter Gazeteciliğine Bir Bakış", *Dan Yıldızı Jurnalı*, 1928, Nu. 1, 13, s. 21-26, Nu. 2, s. 20-23, Nu. 8-9, s. 38-41. Emin Âbid, "Mirze Feteli Ahuntzâde'nin Matbuat Münakaşaları", *İnkılâp ve Medeniyet Jurnalı*, 1936, Nu. 3, s. 38-40.
23. Emin Âbid, "Firdevsi ve Azerbaycan Edebiyatı", (Firdevsi'nin Şehnâme adlı eseri için yazılan üç önsözden biri), Bakü, Azerneşr, 1934, s. 94-107.
24. Azerbaycan Merkezi Devlet Edebiyat ve İncenanat Arşivi, fond 170.
25. Azerbaycan Merkezi Devlet Edebiyat ve İncenanat Arşivi, fond 170.
26. Azerbaycan Merkezi Devlet Edebiyat ve İncenanat Arşivi, fond 170.
27. Azerbaycan Millî Tehlikesizlik Nazirliği'nin Arşivi (AMTNA), Emin Âbid'le ilgili belge, Nu. 32796.
28. Azerbaycan Millî Tehlikesizlik Nazirliği'nin Arşivi (AMTNA), Nafiye Ahmetova Şükrü Kızı ile ilgili belge, Nu. 269342.

Tanzimat'tan Günümüze Kadın Romancılarımıza Genel Bir Bakış

Dr. Ayfer YILMAZ

GÜ Fen-Edeb. Fak. Araştırma Görevlisi

Edebiyat, zevk, heyecan ve ilgi uyandırmak üzere oluşturulan metinler dünyasıdır.

Edebiyat içindeki anlatım türlerinden biri de romandır. Roman, “*hayâl gücü ile gözlemden çıkma, realiteyi az çok idealleştirmiş olarak gösteren bir insanlık belgesi*”¹ olarak tanımlanmış, “*destan çağından sonra hayâl ve hakikat arasındaki farka büyük önem veren medeniyetlerde*”² ortaya çıkmış ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

Türk edebiyatında Batı’lı anlamda roman Tanzimat -Prof. Dr. Sadık Tural’ın ifadesiyle “Arayışlar Devri Türk Edebiyatı”- döneminde ortaya çıkmıştır. Klâsik edebiyatımızda önceleri destan, halk masal ve hikâyeleri, sonraları manzum ve mensur hikâyeler bu ihtiyacı karşılamıştır. Tanzimat’tan sonra Avrupa ile ilişkilerin artmasının bir yansıması olarak edebî türlerde de ihtiyaçtan ziyâde “Batı’yı taklit” vasfını taşıyan etkilenmeler olur. Özellikle Fransız edebiyatından gelen tesirler tercüme eserlerin okuyucusuyla buluşmasını sağladı. Giderek bizim insanımızı ve bizim hayatımızı anlatan, estetik değer taşıyan eserler vermeye başlandı. Günümüzde, Türk romanı güzel örneklerle edebî türler arasındaki varlığını sürdürmektedir.

Türk sosyal hayatında “ev içi kültürü”nü³ yaşatan Türk kadını, Tanzimat’la birlikte edebiyatımıza giren “roman” türüyle de alâkadar olur. İçtimaî değişikliklerle evden sokağa çıkan kadınıımız, Tanzimat öncesinde şiirle yer aldığı edebiyat dünyasında romancı olarak da faaliyette bulunur. Kadın yazarlarımız erkeklerle birlikte örneklerini verdikleri roman türünün çeşitlenmesine de hizmet ederler.

Fatma Aliye Hanım (1864-1924) ilk kadın romancılarımızdır. Emine Semiye Hanım (1868-1944) kendi eserleri ile, şâir olarak bilinen Nigâr Binti Osman (1856-1918) ise tercümeleriyle Türk tahkiyesine hizmette bulunurlar. Aldığı kültür ve içtimaî hayatımız

içindeki etkili vazifeleri ile Halide Edip (1882-1964) erkeklerin hâkim olduğu edebiyat dünyasında hususî bir yer edinir. Çoğunluğunu güçlü kadın kahramanların oluşturduğu eserlerinde, Türk sosyal hayatının birçok meselelerine yönelttiği dikkatini ince bir üslûpla kaleme alır. Güzide Sabri (Aygün) (1886-1946), 1901’de yayımlanan *Münevver* (1901) adlı romanıyla Türk popüler roman türünün ilk örneğini verir. Müfide Ferit Tek (1892-1971) ise, 1918’de yayımlanan *Aydemir* adlı romanıyla ideolojik roman türünü örneklerdir. 1921’de yayımlanan *Küller* adlı romanıyla Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984) da kadın romancılarımız arasındaki yerini alır. Cumhuriyet dönemi kadın yazarlarımızın sanatlarını etkileyen pek çok siyasî ve içtimaî tesir sözkonusudur. Bir imparatorluğun çöküşü, I. Dünya Savaşı’nın yarattığı tahribat ile yeni bir devletin kurulma sancıları bu nesli etkiler. Bir yandan millî edebiyatın tesirleri sürerken, bir yandan sosyal gerçekliğe yönelme söz konusudur. Ancak popüler roman bu dönemin en çok eser verilen türlerindedir. Şükûfe Nihal (Başar) (1896-1973), Muazzez Tahsin (Berkand) (1900-1984), Cahit Uçuk (1911-), Kerime Nadir (Azrak) (1917-1984), Peride Celâl (1915-) dönemin popülist kadın romancılarındandır.

Cumhuriyetin kuruluş dönemleri atlatıldıktan sonra, Atatürk’ün ölümü (1938) ve ardından patlak veren II. Dünya Savaşı, Türk insanını etkileyen hâdiselerdir. Savaşa doğrudan katılmasak da, içtimaî hayatımız bu durumdan menfî yönde etkilenir. Kıtık, vurgunculuk ve karaborsacılığın getirdiği dengesizlik, bir kısım insanımızı fakirliğe mahkûm ederken, bir kısım insanımızı savaş zengini yapmıştır. Bu siyasî atmosfer, sanatçılarımızın eserlerine de yansır. Marksist-komünist ya da faşist ideolojiler bu eserlerin fikrî yapısını oluşturur. 1945’de çok partili döneme geçilir. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti yönetimi ele alır. Ancak demokrasinin tam anlaşılması, partilerarası çekişme boyutlarının genişlemesi 27 Mayıs 1960 ihtilâlini kaçınılmaz kılar. 15 Ekim 1961 seçimleri ile yeniden çok partili siyasî hayata geçilir. 1965 ve 1969 seçimleri ile Türk insanı büyük ölçüde sağ ve sol ideolojileri benimseyerek ikiye ayrılır. Bu karışıklık sokaklara dökülen çatışmaları da beraberinde getirir. 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında ülke, 14 Ekim 1973’e kadar “partilerüstü” bir rejimle yönetilir. Bu tarihte yapılan seçimlerde hiçbir parti üstünlük sağlayamayınca, CHP ile MSP’nin kurduğu koalisyon hükûmeti

iktidara gelir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı siyasî hareketlenmeyi etkiler. MC hükümeti, ardından CHP ve AP hükümetleri 12 Eylül 1980 askerî müdahalesinin gelişini engelleyemez. Türk sanatçısı bu tarihin içinde yoğunlaşmış, bu yoğun siyasî ve sosyal çalkantılara maruz kalmıştır. Bu olaylar ortaya konulan eserleri de etkilemiştir.

Kısaca tarihî gelişimini sunmaya çalıştığımız Cumhuriyet döneminin kadın yazarları, değişik düşünce ve akımların tesiri ile eserler kaleme alırlar. Bu sanatçıları beş ana grupta toplayabiliriz:

1. Millî ve manevî değerlerimize sahip çıkan gelenekçi yazarlar, 2. Sosyal gerçekçiler, 3. Popülistler, 4. Şuur akımını deneyen "Soyutçular", 5. Son dönem kadın yazarlarımız.

Bu tasnifi, mensubu olan sanatçılarla birlikte incelemeye çalışalım.

1. Millî ve Manevî Değerlerimize Sahip Çıkan Gelenekçi Yazarlar

Bu gruba giren yazarlar millî edebiyat akımını benimseyen sanatçılardır. Eserlerine akseden millî ve manevî fikirlerin tesiri hususî hayatlarının da portresini ortaya koyar. Onlar, âdeta yaşadıkları hayatın prensiplerini tahkiyeli eserlere taşımışlardır.

Bu gruba mensup sanatçılardan ilki Safiye Erol'dur (1900-1964). Erol, Almanya'da felsefe tahsili yaptıktan sonra Kenan Rifai'nin meydana getirdiği estetik ve sosyo-politik iklimde bulunmuştur. Sanatçı, *Kadıköy'ün Romanı* (1939), *Ülker Fırtınası* (1944) ve *Ciğerdelen* (1944) adlı romanlarında tarihî-tasavvufî temaları "yarı destanî, yarı masalımsı"⁴ bir üslûpla kaleme almıştır.

Samiha Ayverdi (1906-1993), İstanbul'un kibar konaklı zümresine mensup, tarihî ve tasavvufî değerlere bağlı bir sanatçıdır. Safiye Erol gibi Kenan Rifai tesirinde olan yazarın, *Aşk Bu İmiş* (1938), *Batmayan Gün* (1939), *Mesih Paşa İmamı* (1948), *İbrahim Paşa Konağı* (1964) gibi romanlarını sayabiliriz.

"Yazdıkları, gerek dil ve üslûp, gerek şekil ve teknik, gerek muhteva bakımından 'Millî Edebiyat Akımı'nın ideallerine bağlıdır. Onun eserleri, cemiyet plânında inanan, inandığını yaşayan millî şahsiyet ve fikirlerin yaygınlaştırılması gayelerini taşır"⁵ şeklinde hakkında tesbitler yapılan Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984), " 'Dilde, fikirde, işte birlik' sloganıyla millî bütünleşmeyi Müslüman-Türk'e has bir heyeca-

na dönüştüren Millî Edebiyat Akımı'na bağlı şâir ve yazarların"⁶ arasında yer almaktadır. *Küller* (1921), *Sisli Geceler* (1922), *Gülün Babası Kim* (1933), *Aşk ve Zafer* (1978) romanlarından bazılarıdır.

Şâir ve yazar Halide Nusret Zorlutuna'nın kızı olan Emine Işın (1938-), "1970'li yılların siyasal panoramasını, insan hayatlarında odaklandırarak yansımaya deneyen"⁷ eserleri ile tanınmıştır. Eserleri arasında, *Azap Toprakları* (1970), *Ak Topraklar* (1971), *Tutsak* (1973), *Sancı* (1974), *Çiçekler Büyür* (1978), *Canbaz* (1981), aydın çevrenin bunalımlarının anlatıldığı *Kaf Dağının Ardında* (1988) ile *Atlıkarınca* (1990) adlı romanları sayabiliriz.

Bu gruba dâhil edebileceğimiz sanatçılardan biri de Sevinç Çokum'dur (1943-). Sanatçı, "tarih incelemeleriyle elde edilmiş önemli bir bilgi birikimini kendi dünya görüşlerinin merceğinden geçirmiş bir yorumlamayla ve edebiyat akımları içindeki yerlerinin yönlendirdiği anlatım teknikleriyle yakın geçmişimizin belli dönemlerini sanat katında"⁸ canlandırmayı başaran yazarlarımız arasındadır. *Zor* (1976), *Bizim Diyar* (1978), *Hilâl Görününce* (1984), *Ağustos Başağı* (1989), *Gülyüzlüm* (1989- tefrika roman), *Çırpınlar* (1991), *Karanlığa Direnen Yıldız* (1996) adlı romanlarında, millî ve manevî değerlerimizin değişen dünyaya karşı varolma mücadelesi hikâye edilmektedir.

2. Sosyal Gerçekçiler

Cumhuriyet devrinde kadın yazarların bir kısmının "köylü ve fakir halkı konu alan toplumsal gerçekçilik yolunda eserler verdikleri"⁹ ni de görmekteyiz ki, "Toplum dert ve dâvalarını, sosyal çatışmaları, sınıf mücadelelerini ele alan romanlar"¹⁰ bu grupta değerlendirilebilir.

Sosyalist edebiyatın ilk temsilcilerinden olan Suat Derviş (1905-1972), "gerçekçi ve toplumcu edebiyatın gelişmesi için gençlere önderlik"¹¹ etmiştir. Pek çok yabancı dile de çevrilmiş ve ilgi görmüş romanlarından bazıları şunlardır: *Kara Kitap* (1920), *Ne Bir Ses, Ne Bir Nefes* (1923), *Fatma'nın Günahı* (1924), *Beni mi?* (1924), *Buhran Gecesi* (1924), *Gönül Gibi* (1928), *Emine* (1931), *Hiç* (1939), *Çılgın Gibi* (1945), *Ankara Mahpusu* (1968), *Fosforlu Cevriye* (1968).

Önceleri tiyatro yazarı olarak tanınan Adalet Ağa-oğlu (1929), sonraları roman ve hikâyeye yönelir. Dikkatli gözlemi ile fikir mesnedli eserler yazan Ağa-oğlu, tabiat, insan ve eşya (obje) münasebetlerini ba-

şarıyla kaynaştıran bir sanatçısıdır. Ayrıca sosyal hareketliliğin bireyin psikolojisindeki yansımalarını da dikkate aldığı eserlerinden bazıları şunlardır: *Ölmeye Yatmak* (1973), *Fikrimin İnce Güllü* (1976), *Bir Düşün Gecesi* (1979), “Kendi kendisiyle hesaplaşmaya çıkmış ama zaman zaman bunu yapmaktan çok yapabilecek gücü arayan kent soylu insanın, Akdeniz atmosferi içinde”¹² dile getirildiği *Yaz Sonu* (1980), *Üç Beş Kişi* (1984), 12 Eylül romanları içinde en donanımlılarından olan *Hayır* (1987), “porno-roman”¹³ sayılabilecek *Ruh Üşümesi* (1991) ile *Romantik Bir Viyana Yazı* (1922). Bu gruba dâhil edebileceğimiz yazarlardan biri de Füzûzan’dır. (1932-). “Anlatım özgünlüğü, kişileri işleyişindeki derinlik ve sevgi yüküyle çağdaş Türk öyküsüne yeni açılımlar”¹⁴ kazandıran Füzûzan, *47’liler* (1974) adlı romanı ile 1970’lerdeki siyasal bunalımı, Emine İşinsu’nun *Canbaz*’ına karşıt bir görüşle işlemiştir.¹⁵ Sanatçı bu eserle 1975 yılında TDK Roman Ödülü’nü kazanmıştır.

Sosyal gerçekçi romancılar arasında kadının iç dünyasını toplumsal meselelerle birlikte işleyen Sevgi Soysal’ı (1936-1976) da zikretmek gerekir. Eserleri arasında, kadın-erkek ilişkilerini ve evlilik temasını işlediği *Yürümek* (1970), 1960’lı yıllardaki öğrenci ve gençlik hareketlerini anlattığı *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti* (1973), 12 Mart döneminde “Adana’da sürgünde bulunan kadın kahramanın konuk olduğu bir evin basılması sonucunda gelişen olayları”¹⁶ konu ettiği *Şafak* (1975) ile ölümünden sonra yayımlanan *Hoş Geldin Ölüm* (1980) sayılabilir. Toplumun çalkantılı dönemlerinin insan psikolojisine tesirini ortaya koyan yazarlardan Ayla Kutlu (1938-) eserleri ile sosyal-gerçekçi roman anlayışına hizmet etmektedir. *Kaçış* (1979), kadın duygularını işlediği *Cadı Ağacı* (1983), “salt tarihi anlatmak yerine kadınların penceresinden acı çektiren, sevindiren, hayâl kırıklığına uğratan yanıyla toplumu ve tarihi”¹⁷ anlattığı *Bir Göçmen Kuştu O* (1985) ile 12 Eylül döneminin olaylarını anlattığı *Hoşça Kal Umut* (1987) eserlerinden bazılarıdır. “Eserlerinde özellikle entellektüel burjuva-devrimci çevreleri”¹⁸ başarıyla tasvir eden Pınar Kür (1943-), *Yarın Yarın* (1976), *Küçük Oyuncu* (1977), “ezilmiş kadını zorunlukla haklı göstermeğe çalışan yazarlık eğilimi”¹⁹ni sergileyen *Asılacak Kadın* (1979) adlı romanları ile roman sanatına hizmet etmiştir.

Oya Baydar ise, romanlarında kendi neslinin meselelerini tanımaya çalışan bir neslin hikâyesini anlat-

maktadır. Baydar, *Allah Çocukları Unuttu* (1960), *Savaş Çağı Umut Çağı* (1966) gibi eserlerinde, 1960 sonrası üniversite gençliğinin problemlerine dikkatini yöneltir.

Kadın meselelerini sosyal-gerçekçi bir anlayışla kaleme alan diğer yazarlar arasında, *Yaseminler Tüteri mi Hâlâ?* (1984) adlı romanı ile Alev Alatlı (1944-)’yı, evlilik kurumunun tartışıldığı *Ölü Erkek Kuşlar* (1991) ve gelenekli toplum değerleriyle, 12 Eylül döneminin fon olarak kullanılıp post-modern bir açıdan değerlendirildiği, ayrıca evlilik kurumunun tartışıldığı *Romanımla Sana Bir Ses* (1992) adlı romanları ile İnci Aral’ı (1944-) saymak gerekir.

Ayrıca, Türk köy kadınının meselelerini irdeleyen romanları *Marziye* (1979) ve *Karagöl* (1979) ile Fatma İrfan Serhan, kadın erkek münasebetlerini kadın açısından yorumlayan romanı *Geri Dönülmeyen Yol* (1979) ile Naile Turhan’ın da adını zikretmeliyiz.

3. Popülistler

Edebiyat tarihlerine pek fazla alınmayan bu sanatçılarımız, esasen hitap ettikleri insanları kitap okumaya yaklaştırmak, onların gizli kalmış heves ve arzularını tatmin ederler. Onların kurduğu bu özel okuyucu-yazar diyalogu edebiyat sosyolojisi bakımından üzerinde durulmaya değer bir dünyadır.

Popülist romancılar arasında “değişen Türk sosyal hayatında itici unsur olarak tesiri olan eserler yazarlardan biri”²⁰ olarak eser veren Güzide Sabri (1886-1946), kadın dünyasını okuyucuyu yormayan bir üslûpla kaleme almıştır. *Münevver* (1901), *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrükesi* (1905), *Yabangülü* (1920), *Nedret* (1922), *Hüsran* (1928), *Hicran Gecesi* (1930), *Neclâ* (1941), *Mazinin Sesi* (1944) eserlerinden bazılarıdır. “Kadın haklarını toplumda eşit, sosyal ve siyasî statü arayışı olarak anlayan”²¹ kadın yazarlarımızın arasında sayılan Şükûfe Nihal (Başar) (1896-1973), eserlerini II. Meşrutiyet’ten sonra kaleme almıştır. Yozlaşmadan Batılılaşma gereğine inanan sanatçının romanları arasında, *Renksiz İstirap* (1924), *Yakut Kayalar* (1931), *Çöl Güneşi* (1933), *Yalnız Dönüyorum* (1938), *Domaniç Dağlarının Yolcusu* (1946), *Çölde Sabah Oluyor* (1951)’u zikredebiliriz.

“Okuyucunun ilgisini çekmek için tamamen zu kutuplarda olan kahramanların tercih edildiği”²² türden eserler veren Muazzez Tahsin Berkand (1900-1984), Türk sosyal hayatına uymayan tiplerle süslenmiş²³

eserleri ile daha ziyâde kadın okuyuculara hitap etmiştir. Romanlarından, *Kezban* (1941), *Küçük Hanımefendi* (1945) gibi bazıları filme alınmıştır.²⁴ Diğer eserleri arasında, *Sen ve Ben* (1933), *Aşk Fırtınası* (1935), *Bahar Çiçeği* (1935), *Sonsuz Gece* (1938), *O ve Kızı* (1943), *Dağların Esrarı* (1943), *Perdeler* (1943), *Bir Garip İzdivaç* (1944), *Kalbin Sesi* (1944), *Nişan Yüzüğü* (1945), *Lâle* (1945), *Saadet Güneşi* (1947), *Çiçeksiz Bahçe* (1947), *Aşk Tılsımı* (1949), *Çamlar Altında* (1949), *Gönül Yolu* (1950), *Sarmaşık Gülleri* (1950) sayılabilir.

Mebrure Sami Koray (1907-), 1929'da *Milliyet* gazetesinde tefrika edilen *Sönen Işık* ile edebiyat dünyasına girmiştir. Mebrube Hurşid, Mebrure Sami Ale-vak imzalarını kullanan sanatçı, romantik ve melodramatik unsurları ağır basan çok sayıda roman yazmıştır.²⁵ *Leylak Altında* (1938), *Çöl Gibi* (1938), *Kardeşim ve Ben* (1931), *O Kadın* (1940) sanatçının eserlerinden bazılarıdır. Gözleme dayalı konuları kolay anlaşılır bir üslûpla kaleme alan Peride Celâl (1915-), popüler roman türünün en meşhur yazarlarından. Sanatçı ilk eserlerinde, "Anadolu insanlarını işlemiş, sonraları aşk ve serüven konularına ağırlık vermiştir."²⁶ 1950'lerden sonra nispeten daha realist bir anlayışı benimseyen sanatçının romanları, *Sönen Alev* (1938), *Yaz Yağmuru* (1940), *Ana-Kız* (1941), *Kızıl Vazo* (1941), *Ben Vurmadım* (1942), *Atmaca* (1954), *Aşkın Doğuşu* (1944), *Dar Yol* (1949), *Üç Kadının Romanı* (1954), *Kırkıncı Oda* (1958), *Gecenin Ucundaki Işık* (1963), *Güz Şarkısı* (1967), *Evlü Bir Kadının Günlüğünden* (1971), *Üç Yirmidört Saat* (1977); hikâyeleri ise, *Jaguar* (1978), *Bir Hanımefendinin Ölümü* (1981), *Pay Kavgası* (1985)'dir.

Sonunda kavuşmanın görülmediği, melodramatik unsurların modernleştirilmiş şekli sayılabilecek²⁷ türden eserler veren Kerime Nadir Azrak (1917-), gerçek hayatta rastlanamayacak, romantik tesadüflere²⁸ dayalı olaylarla süslü, popülist romanları ile ünlenmiştir. *Yeşil Işıklar* (1937), *Hıçkırık* (1938) *Günah Bende mi?* (1939), *Seven Ne Yapmaz* (1940), *Samanyolu* (1941), *Funda* (ilk baskısı tarihsiz), *Gelinlik Kız* (1943), *Aşka Tövbe* (1945), *Uykusuz Geceler* (1945), *Balayı* (1946), *Kahkaha* (1946) eserlerinden bazılarıdır. Bu grupta sayılması gereken diğer bazı popülist romancılar arasında, Cahit Uçuk (1900-), Fakihe Odman (1908-), Pakize Başaran (1923-) gibi isimleri de zikretmek gerekmektedir.

4. Şuur Akımını Deneyen "Soyutçular"

Hayatın anlamsızlığı, boşluğu gibi varoluşçuluk anlayışına giren türden, yer yer gerçeküstü, yer yer de mantık tanımaz bir anlayışın hâkim olduğu eserleri bu gruba dâhil edebiliriz. Çoğu bunalmımlı ya da uyumsuz kahramanların ön plânda olduğu bu nevi eserlerde, "soyut çevre ve belirsiz zaman"²⁹ tercih edilmektedir.

Bu grupta adını zikredebileceğimiz yazarlardan ilki Nezihe Meriç'tir (1925-). Geleneklerin baskısıyla bunalan kadının iç dünyasını yansıttığı hikâyeleriyle tanınan sanatçının, *Korsan Çıkmazı* (1961) adlı romanı, çatışmalar ve serbest çağrışımlarla beslenen kahramanların hikâyesini anlatır. Leyla Erbil (1931-), ilk eserlerinde "bireyin çevre ve aile ile çatışmasını, umutsuzluğunu, başkaldırısını"³⁰ aksettirmiş, daha sonraları "geri dönüşlere, bilinç akımı yöntemine, simgelere"³¹ yer verdiği eserler kaleme almıştır. Sanatçının, "başarısız olan devrimci mücadele karşısında birbirleriyle ve kendi kendileriyle hesaplaşan, halktan çok kültürlü olduklarına ve kültürlerini halkın anlayamayacağına inanan, hayatlarına söz geçiremeyip gazetelerde, kitaplarda başkalarına akıl vermeğe kalkan"³² aydınları anlattığı *Karanlığın Günü* (1985) ile, "bir ideolojinin insanlarını, insanî yanlarıyla, gerçek hayat içindeki zaaflarıyla"³³ sorguladığı *Mektup Aşkları* (1988) adlı eserlerini sayabiliriz. Bu gruba dâhil olabilecek bir diğer kadın romancı Âfet Ilgaz (Muhteremoğlu) (1937-)'dir. Sanatçı, eserlerinde ezilen, haksızlığa uğramış insanların hikâyelerini, kahramanların ruh hâllerini ön plânda tutarak anlatmıştır. Âfet Ilgaz, ilk romanı *Eşiktekiler* (1960)'den itibaren "din, inanç, İslâm, dinsizlik, feminizmin tartışılması"³⁴ konularına yönelmiştir. Diğer romanları, *Aşamalar* (1977), *Sendika* (1987), *Bir Garip Dâva* (1987) ve toplumsal çelişkinin anlatıldığı *Bir Feministin Doğruya Yakın Portresi* (1988)'dir.

5. Son Dönem Kadın Yazarlarımız

Modern hayatın edebiyata yansımaları çeşitli açılardan tesbit eden, resimleyen sanatçıları bu grupta değerlendirebiliriz. Bu eserlerde, değişen sosyal hayatın insanlar -bilhassa kadınlar- üzerinde yarattığı ruhî dalgalanmalar kadın gözü ile irdelenir.

Nazlı Eray (1945-), gerçek-fantezi arasında hızlı geçişlerin bol olduğu, toplumun dalgalanmalarının gözönünde bulundurulduğu masalımsı havada yazılmış eserleri ile tanınır. *Pasifik Günleri* (1981), *Orphee*

(1983), *Deniz Kenarında Pazartesi* (anti-roman, 1984), *Arzu Sapağında İnecek Var* (1990) sanatçının romanlarından bazılarıdır. Toplumsal gerçekliği psikolojik yansımalarıyla ortaya koyan son dönem yazarlarımızdan bir diğeri de Buket Uzuner (1955-)'dir. Sanatçının en belirgin özelliği olarak, "klâsik konulardan gerçeküstüye, günün realitelerinden hayâl üstü, akıl aşırı, rüyamsı (geçmiş-gelecek) çevre, kişi ve konulara"³⁵ kolayca geçebilmesi ifade edilmektedir. Uzuner'in, dâhilikle delilik arasındaki ince çizgiyi yakalamaya çalıştığı *Balık İzlerinin Sesi* (1922) adlı eserini burada zikredebiliriz. "Yılın ilginç -başarı bakımından değil, getirdiği malzeme bakımından- değişik romanlarından biri"³⁶ olarak tanımlanan *Dünya Bir Atlı Karınca* (1979)'nın yazarı Gönül Ayla Pultar da son dönem içinde adını zikredebileceğimiz diğeri bir romancıdır.

Cumhuriyetin kuruluşundan tek parti döneminin sonuna kadar bir Anadolu kasabasındaki hayatın anlatıldığı *Mazi Kalbimde Yaradır* (1988) adlı romanı ile Nihal Yeğinolsal'yı, Almanca olarak yazılıp, sonradan Türkçe'ye çevrilen ve Türkiye'de geçen çocukluk yıllarının folklorik açıdan anlatıldığı ve Almanların hayli ilgi gösterdiği *Hayat Bir Kervansaray* (1993) adlı romanı ile Emine Sevgi Özdamar'ı da burada anmalıyız. Ayrıca, intihar etmeye karar veren bir insanın son iki saatinin anlatıldığı *İntiharına İki Saat Kala* (1993) adlı romanı ile Pınar Çekirge, *Genç Kız ve Ölüm* (1981) ile Aysel Özakin, *Sarı Defter* (1989) ile Handan Saraç, *Issız Kadınlar* (1989) ile Nevra Bucak da son dönem kadın romancılarındandır. Halime Torres gibi İslâmî görüşü benimsemiş bir tavır sergileyen Mebrure İnal'ın ana, baba sevgisinden mahrum edilmiş, sokaklarda yaşamaya mecbur kalmış çocukların dramını işlediği *Kuşlar Vuruldu* (1992) adlı eseri de dikkate değer. Günümüzde modern hayatın, bilhassa kadınların günlük yaşayışına tesirlerini değişik yaklaşımlarla sunan kadın romancılarımız başarılı örneklerle roman sanatına hizmete devam etmektedir.

Siyasî ve idarî Tanzimat'tan günümüze kadar adlarını ve eserlerini sunmaya çalıştığımız kadın yazarların, Türk tahkiyesinin gelişimine yaptıkları hizmet gözardı edilemez. Ele aldıkları konuları kadın hassasiyeti ve bakışı ile kaleme alan bu sanatkarlar, araştırmacılar için zengin bir kaynak oluşturur. Belli başlı isimlerin dışında kalsalar da, edebiyatımıza hizmet eden diğeri kadın romancıların da hak ettikleri ilgiyi

göreceklere olan inancımızı muhafaza etmekteyiz.

NOTLAR

1. Özön, M. Nihat, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 224.
2. *Türk Ansiklopedisi*, Cilt XIV, s. 339.
3. Enginün, İnci (a), "Türk Kadın Romancılar-I", *Hisar*, Cilt XV, Sayı 137, s. 17-19.
4. Enginün, İnci (b), "Türk Kadın Romancılar-II", *Hisar*, Cilt XV, Sayı 138, s. 25-28.
5. Tural, Sadık K., "Halide Nusret Zorlutuna", *Töre*, Temmuz 1984, Sayı 158, s. 5.
6. Gürel, Zeki, *Halide Nusret Zorlutuna*, *Kültür ve Turizm Bak. Yay.*, Ankara 1988, s. 32.
7. Aytaç, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, *Gündoğan Yay.*, Ankara 1990, s. 314.
8. Aytaç, Gürsel, a.g.e., s. 78.
9. Enginün, İnci, a.g.m. (b), s. 25-28.
10. *Yeni Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt IX, s. 3267.
11. Necatigil, Behçet, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 14. bs., İstanbul 1991, s. 104.
12. Kahraman, Hasan Bülent, *Varlık Yıllığı*, 1981, s. 117.
13. Tosun, Necip, "1991'de Türk Romanı", *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, Ankara 1992, s. 248.
14. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt V, s. 2276.
15. Aytaç, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara 1990, s. 314.
16. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt X, s. 5081.
17. Tekşen, Adnan, "1985'de Roman", *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, Ankara 1986, s. 350.
18. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt VI, s. 45.
19. Mutluay, Rauf, "1979 Yılı Roman ve Hikâyesi", *Varlık Yıllığı*, 1980, s. 31.
20. Yalçın, Alemdar, *Cumhuriyet Devri Türk Romanı-I*, Ankara 1992, s. 245.
21. Yalçın, Alemdar, a.g.e., s. 116.
22. Yalçın, Alemdar, a.g.e., s. 241.
23. Yalçın, Alemdar, a.g.e., s. 241.
24. *TDEA*, Cilt I, s. 401.
25. *TDEA*, Cilt V, s. 395.
26. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt VIII, s. 4455.
27. *TDEA*, Cilt I, s. 270.
28. Yalçın, Alemdar, a.g.e., s. 242.
29. Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı-V*, İstanbul 1994, s. 775.
30. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt IV, s. 1997.
31. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt IV, s. 1997.
32. Tekşen, Adnan, "1985'de Roman", *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, Ankara 1986, s. 347.
33. Tekşen, Adnan, "1988'de Roman", *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, Ankara 1989, s. 320.
34. Kabaklı, Ahmet, a.g.e., s. 208.
35. Kabaklı, Ahmet, a.g.e., s. 928.
36. Mutluay, Rauf "1979 Yılı Roman ve Hikâyesi", *Varlık Yıllığı*, 1980, s. 29.

Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatında Çeviri ve Problemleri*

Feyyaz SAĞLAM

Uluslararası Kıbrıs-Balkanlar-Avrupa
Türk Edebiyatları Kurumu Başkanı

Balkanlar coğrafyası bilindiği gibi, dar bir alanda birçok milletin, dolayısıyla kültürün, birarada yaşamak zorunda olduğu sıkışık bir sahadır. Bu sahayı paylaşan millet sayısı kadar dil de aynı coğrafyanın tabii ve tarihî bir gerçeğidir. Böylesi bir konum ve ortamda “çeviri” faaliyetlerinin önemi ve işlevi daha da artmış bulunmaktadır. Bu açılardan Balkanlar’ın âdeta tabii bir dil-çeviri laboratuvarı olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Diğer yandan “edebî çeviri”nin öteki türlere nazaran oldukça güç bir tür olduğu da ortadadır.

Balkan ülkelerinde sürdürülen çeviri faaliyetleri içerisinde bu coğrafyanın aslî ve tarihî unsuru olan Türklerin ve Türkçenin de hiç şüphesiz mühim yeri, önemi ve ağırlığı vardır. Zira, Türk milleti asırlar boyu kuzeyden ve güneyden kitleler hâlinde Balkanlar’a akarak bu yöreleri yurt edinmiş, bu coğrafyada Türkçeyi kullanmakla yetinmemiş, daima edebiyatını da oluşturmuştur. Günümüzde de bu gelenek bazı olumsuz faktörlere rağmen, hâlâ canlı olarak yaşatılmaktadır. Ayrıca, Türkçe Balkanlar’da konuşulan diğer dilleri de az ya da çok, tarih boyunca etkilemiştir. Hemen hemen bütün Balkan dillerinde küçümsenemeyecek oranda Türkçe kelime bulunmaktadır.

Balkan Türkleri’nin şâir-yazar ve bilim adamları yaşadıkları ülkelerde, -içinde buldukları özel şartlar dâhilinde- daima çeviri çalışmalarının/ekiplerinin içerisinde yer almaya; bu alanda kapsamlı araştırmalar yapmaya özen göstermişlerdir.¹ Özellikle “eski” Yugoslavya ve -bir dönem- Bulgaristan’da çeviri türü açısından örnek, kalıcı, somut çalışmalar Türkleri ve Türkçeyi kapsayacak şekilde, çoğunlukla ekip çalışmaları dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Bu tarz çalışmalar arasında 1974 yılında Priştine’de Sırpça yayımlanan *Toplo Ruke* adlı Kosova Türk şiiri güldestesi,² Ko-

sovalı şâir-yazar-çevirmen Hasan Mercan’ın Arnavut şâirlerini Türkçeye çevirip tanıttığı *Bir Avuç Mavi* gibi eserleri sayabiliriz. Bu çeviriler Türkçeden Balkan dillerine, Balkan dillerinden Türkçeye şeklinde iki ayrı kolda yürütülmüş ve hâlen de yürütülmektedir. Türkiye’de “Balkan Türkleri ve Çeviri” konusunda dik-kati çeken ilk araştırmayı 1978’de Behçet Necatigil yapmış ve *Türk Dili* (Sayı 322, s. 126-154) dergisinin “Çeviri Sorunları Özel Sayısı”nda yayımlamıştır.

Batı Trakya Türkleri Edebiyatında Çeviri Kültür ve Alt Yapısına Genel Bir Bakış: Gerek Balkanlar Türk edebiyatında, gerekse Türk Dünyası edebiyatında en son ortaya çıkan/çıkarılan edebiyatlardan birisi olan Yunanistan-Batı Trakya Türkleri edebiyatı, tabiatıyla birçok problemle iç içe bulunmaktadır. Bu problemler arasında başlı başına bir ihtisas alanı olan “çeviri” ile ilgili olanlar da mevcuttur. Genel anlamda Türkçe-Yunanca arasında çeşitli alanlarda bir çeviri trafiği bulunmakla birlikte; bu faaliyetler içerisinde aktif olarak yer alması gereken / beklenen Batı Trakya Türk şâir ve yazarlarına pek rastlanılmamaktadır. Esasında Batı Trakya Türk şâir ve yazarları, içinden yetiştikleri toplumun aydın bireyleri olarak, çeviri konusu üzerinde de durmuşlar, çevirinin önemini farketmişler ve zaman zaman ortaya bazı görüşler koymuşlardır. Ancak, genel anlamda Batı Trakya’da süregelen olumsuz şartlar, bu arada kültür düzeyi ve geleneğinin gerek Balkanlar’daki, gerekse dünyadaki diğer Türk toplumlarına oranla düşük oluşu, bu arada Batı Trakyalı şâirler-yazarlar arasındaki iç çekişmeler vb. yüzünden bu alanda tutarlı-sistemli bir çaba içerisinde olamamışlardır. Bireysel-amatör girişimlerle bu faaliyetler günümüze dek gelmiştir. *Lozan Antlaşması*’ndan günümüze yoğun bir siyasî baskı ile karşı karşıya olan Batı Trakya Türkleri “edebî çeviri”den çok “siyasî çeviri” gerçeğiyle yüzyüze gelmişlerdir. Dr. İbrahim Onunoğlu’nun bu alandaki çabalarını özellikle vurgulamak gerekiyor.

Batı Trakya Türkleri edebiyatında edebî çeviri açısından tespit edebildiğimiz ilk yazı, Salih Halil’in (Halil Haki) “Kültür Hareketlerinde Çevirinin Rolü” başlıklı yazısıdır. Gümülcine’de *Öğretmen* dergisinde (Sayı 22, s. 6-7) 1975 yılında yayımlanmıştır. Mustafa Tahsinoğlu, “Şiir: Batı Trakya Türk Azınlığı’nda” başlıklı incelemesinde “çeviri” konusuna “Batı Trakya Türk Şiiri” açısından şöyle yaklaşır: “... Eğer şiirimiz yabancı dillere çevrilseydi, tabii ki önce Yunanca-

ya çok rahat okuyucu bulurdu, belki de böylece meselelerimize ilgi ve destek artardı...”³ Konu, “Çağdaş Batı Trakya Türk Şiiri” başlıklı incelememizde “Çeviri Problemi” alt başlığıyla tarafımızdan da ele alınmıştır.⁴ Kısacası, Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri edebiyatında çeviri konusunun yeterince gündemde olduğunu söyleyebilmek zordur. Zira, çeviri faaliyetlerinin alt yapısını oluşturacak sağlıklı bir dil kültürü ve ufkunun (Türkçe ve Yunanca itibarıyla) Batı Trakya’da yeterli düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Batı Trakya’da çeviri ve dil alanında yapılabilen kısmî çalışmalar da maalesef ön yargıyla ve kuşkuyla karşılanmaktadır. Çeviri konusunda Batı Trakya’da kitap boyutunda hâlen yegâne çalışma olan *Tehlike İşareti* adlı esere karşı gösterilen ilgisizlik ve yapılan çeşitli eleştiriler, bu alanda yeni çalışmalara girişecek olanlar açısından cesaret kırıcı olmuştur. Batı Trakyalı öğretmen-yazar Tevfik Hüseyinoğlu’nun, Yunan yazar Andonis Samarakis’ten çevirip 1985 yılında Gümülcine’de Türkçe olarak yayımladığı bu eser tepkiyle karşılanmıştır.⁵ 1993 yılında Batı Trakyalı öğretmen Mehmet Pişka tarafından yayımlanan *Elençe-Türkçe Sözlük* üzerine yapılan tartışmalar da⁶ hatırlanırsa, Batı Trakya’da dil ve çeviri alanında çalışma yapmak isteyenler açısından da ne kadar olumsuz bir alt yapı olduğu anlaşılacaktır.

Batı Trakya Türkleri Edebiyatında Çeviri Çalışmaları: Batı Trakya Türkleri edebiyatında çeviriden anlaşılan elbette ki tabiatıyla “Yunancadan Türkçeye/Türkçeden Yunancaya” yönelik faaliyetlerdir. Bugüne kadar gerçekleştirilen edebî çevirilerin neredeyse tamamı şiir türünde olup, sadece yukarıda belirttiğimiz bir adet roman çevirisine rastlanmaktadır. Batı Trakya Türk şâir-yazar, aydınlarından Tevfik Hüseyinoğlu, Dr. Hikmet Cemiloğlu, Salih Halil, Dr. İbrahim Onsunoglu, Mehmet Çolak, Mustafa Tahsinoglu, Abdurrahman Subaşilar, Ercan Caneri vd. imzalara ait olan bu çeviriler *Öğretmen, İleri, Aile Birlik, Şafak* gibi dergi ve gazetelerde bu alandaki çalışmalarını yayımlamışlardır. Eserleri, daha doğrusu şiirleri, Batı Trakya Türk şâir-yazarlarınca Türkçeye çevrilen Yunan şâir ve yazarlarından bazıları şunlardır: Andonis Samarakis, Eugfeni Yeftuşenko, Yannis Riços, Kosta Kavafis, Angiris Maneros, Haris Thrakiyotis, Korinna Hari vd... Bölgede Türkçeden Yunancaya yapılan çalışmalarda ise, iki yıl öncesine kadar (1996) bir iki sembolik ayrıntı üzerinde durulabiliyordu. İlki, Batı

Trakyalı şâir Naim Kâzım’ın “*Aşk Her Yanımız Sana*” başlıklı Atatürk’e adadığı şiiri, aslen bir İstanbul Rum’u olan Yunan yazar Simon Soltaridis’in *Kiriakotiki* adlı kitabında Yunancaya çevrilerek yayımlanmıştır. İkinci ayrıntı ise, Salih Halil’in bir şiir çevirisinin *Tohidromos* adlı yayında yer almasıdır.

Resmî politika ve prensip olarak ülkesinde “**Türk**” değil, “**Müslüman**” bir azınlık olduğunu iddia eden Yunanistan’da, son iki yıldır “Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı” gerçeğini kabul eden ve (yer yer saptırarak da olsa) ondan bazı örnekleri çevirip yayımlayan bir eğilim görülmeye başlanmıştır. Şüphesiz ki bu gelişmede, bu ülkedeki Türkçe edebî eserlerin bilim dünyasında (Türkoloji) tescili için yapılan sistemli ve bilinçli çalışmaların payı büyük olmuştur. Zira, Yunanlı uzmanların bu alanda yaptıkları çalışmaların büyük ölçüde Türkiye’de yapılan çalışmalardan aktarıldığı anlaşılmaktadır. Gümülcine’de yayımlanan *Aile Birlik* gazetesi, Yunan yazar ve araştırmacıların bu alandaki çalışmalarını Türkçe olarak kamuoyuna aktarmıştır.⁷ Bu bilgilere göre, Dedeağaç’ta yayımlanan *Eksopolis* adlı edebiyat dergisi, “Azınlık Edebiyatı”na (**Türk** değil, **azınlık!**) 15 sayfa ayırarak, 6 Batı Trakyalı şâir ve yazarın şiir ve hikâyelerinden örnekleri Yunanca olarak yayımlamıştır. Gümülcine’de yarı siyasî-yarı edebî *Paratiritis* adlı yayın organında 3 Batı Trakyalı şâirin birer şiiri Yunancaya çevrilerek yayımlanmıştır. 10-12 Mayıs 1996 tarihlerinde Kavala’da düzenlenen “Akdeniz Halkları İkinci Şiir Buluşması”na bir tebliğ sunan Yunan edebiyatçı Ceni Kaçeri, “Trakya’da Müslüman Azınlığın Edebiyatının Tasnifi” başlıklı yazısında, Türk/Türkçe terimlerini kullanmamaya özen göstererek, Yunanistan’da görülen bu yeni yaklaşımı ortaya koyar. Tebliği dikkatlice okunduğunda, Yunanlıların bir yandan bu Türkçe edebiyatı artık kabullenme noktasına geldiklerini, ama “Türk/Türkçe” sendromunu hâlâ aşamadıklarını görüyoruz. Aynı etkinlikte, Batı Trakya Türk şâirlerinden Refika Nâzım’ın şiirleri Eva Kotamanidu tarafından Yunancaya çevrilerek okunmuştur.

Batı Trakya Türk Edebiyatı/Türk Lehçeleri Çeviri İlişkileri: Batı Trakya Türkleri edebiyatının Türk Dünyası gerçeği ve edebiyatı ile ilişkisi 1985’li yıllarda, daha somut ve sistemli olarak başlamıştır. Daha önceki dönemde Yunan yönetimlerinin ağır baskıları, Kıbrıs olaylarının da etkisiyle, giderek artmış ve böyle bir ortamda Batı Trakya Türk şâir ve yazar-

ları anavatan Türkiye dışında, meselâ Balkanlar'daki diğer Türk topluluklarının şâir ve yazarlarıyla bile sağlıklı bir iletişime-etkileşime-işbirliğine girememişlerdir. Batı Trakya Türkleri edebiyatının önu bu alanda şahsî gayret ve girişimlerle açılmıştır. Batı Trakya Türk basınında yer alan "Batı Trakya Türk Edebiyatı Türk Dünyasının Gündeminde" dizisi bu alanda yapılan çalışmaları rapor hâlinde kamuoyuna sunmuştur. Diğer yandan, bir iki sembolik istisna dışında iyi niyetlerine rağmen Batı Trakya Türk şâir ve yazarlarının ufuksuzluğu, Türk Dünyası Edebiyatı gerçeğini ve kaynağını tanıyamamaları, bu alanda Türk lehçeleriyle karşılıklı olarak yapılabilecek çevirilerin önünü tıkamıştır. Bununla birlikte, sembolik olarak Batı Trakya dışından girişimlerle, bu edebiyata ait bazı şiir ve düz yazılar, Azerî, Türkmen ve Özbek Türkçelerine çevrilmiş, yayımlanmış bulunuyor. Bunları kısaca örneklendirelim:

Azerî Türkçesi'ne Çevrilenler: Batı Trakyalı genç şâirlerden Serkan Tahsinoğlu'nun *Anneler Gününde Annem İçin* başlıklı çok kısa şiiri, Türkiye aracılığı ile Bakü'de yayımlanan *Edebiyat Gazetesi*'nde, *Analar Künyesinde Anam İçin* başlığıyla yayımlanmıştır. 1991 yılında Azerbaycan İlimler Akademisi'nin dâveti üzerine Bakü'de Batı Trakya Türkleri üzerinde konferanslar vermiş, bazı bilimlik toplantılara katılmıştır. Bu konferanslarımızın bir özeti, "Batı (Garbî) Trakya Türkleri (Yunanistan)" başlığıyla Bakü Devlet Üniversitesi, Kimya Fakültesi, öğretim üyelerinden Dr. Hacali Necefoğlu tarafından Azerî Türkçesine çevrilmiş ve Bakü'de *Tanıdım* gazetesinin 9. sayısında yayımlanmıştır. 1995 yılında Bakü'de *Söz* gazetesi, Batı Trakya Türkleri edebiyatına geniş yer vermiş; Hüseyin Alibabaoğlu'nun *Çiçeklerin Dili*, Hüseyin Mazlum'un *Bu Ateş*, Mücahit Mümin'in *Tembel Aşk* ve Alırza Saraçoğlu'nun *Batı Trakya Türkü'nün İnamı* (Yemini) başlıklı şiirlerini Azerî Türkçesi'yle yayımlamıştır (Sayı 2, Nisan 1995).

Türkmen Türkçesi'ne Çeviri: Alırza Saraçoğlu'nun Yunus Emre'ye adadığı *Cihan Sevgiye Pek Muhtaç* başlıklı şiiri, Türk Folklor Araştırmaları Kurumu aracılığıyla Türkmenistan'da *Türkmenin Sesi* gazetesinin 1. sayısında yayımlanmıştır.

Özbek Türkçesi'ne Çeviri: Atatürk Kültür Merkezi'nin düzenlediği "Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu"na tebliğ olarak sunduğumuz "Yunanistan (Batı Trakya) Türk Edebiyatı ve Kültürü'nde

Türkistan ve Orta Asya Türk Büyükleri" başlıklı tebliğimiz, bu bilimlik toplantıya Orta Asya'dan katılan bilim adamlarınca büyük bir ilgiyle karşılanmış ve akabinde Türkolog Çağatay Koçar tarafından "Özbek Türkçesi"ne çevrilmişti. Bu tebliğ metninde yer alan Alırza Saraçoğlu'nun *Ahmet Yesevi* başlıklı şiiri de Özbek Türkçesi'ne çevrilmiş bulunmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde de açıkça görülebileceği gibi, Batı Trakya Türk edebiyatının Türk Dünyasına açılması ve Türk lehçelerine çevrilmesi konusu henüz, önemi Batı Trakya'da tam anlaşılamayan bir konudur.

Diğer Dillere Çeviri: Bu alanda da Batı Trakya Türk edebiyatında elle tutulur bir gelişme henüz yoktur. İngilizce, Almanca, Fransızca vd. Batı dilleri açısından somut bir gelişmeye rastlanmamıştır. Aslında Batı Trakya Türkleri, Almanya'da 30.000 gibi küçümsemeyecek bir nüfusa ulaşmışlardır. Bu potansiyel içerisinde şâirler-yazarlar olduğu kadar, Alman üniversitelerinde iyi yetişmiş Batı Trakyalı gençler de vardır. Yine, seçkin üniversitelerin İngilizce bölümlerinden mezun olmuş Batı Trakyalı gençler, Batı Trakya Türk edebiyatının çeviri problemini hafifletebilecek bir potansiyeli oluşturmaktadır.

Batı Trakya Türkleri edebiyatında Batı dilleri açısından tespit edebildiğimiz tek ayrıntı, Avustralya'da Türkçe-İngilizce karışık şiir yazar Tijen İsmail adlı bir şâirin varlığıdır. Melbourne'de *Elele* dergisinde bu tarz şiirlerini yayımlamaktadır.

NOTLAR

- * 26-31 Ekim 1998 tarihinde İzmir'de düzenlenen "II. Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu"na sunulan tebliğ.
1. Bkz., Şaban Kalkan, "Bulgaristan Türkleri Edebiyatında Çeviri ve Problemleri", *I. Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Tebliği*, 3-6 Mart 1998, Gazimagosa, KKTC.
2. *Toplo Ruke*, (Kosova Türk Şiiri Güldestesi), Haz: Bayram İbrahim İlskender Muzbeğ, 1974, Priştine, Yugoslavya.
3. Mustafa Tahsinoğlu, "Şiir: Batı Trakya Türk Azınlığında", *Şafak*, Sayı 17, Gümölcine, Yunanistan.
4. Feyyaz Sağlam, "Çağdaş Batı Trakya Türk Şiiri", *Türk Dili*, Sayı 531, (Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Şiiri Özel Sayısı).
5. Bkz., *İleri Gazetesi Arşivi*, "Tehlike İşareti" başlıklı yazı, Gümölcine, Yunanistan.
6. *Mukayeseli olarak bkz., Feyyaz Sağlam, Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, Cilt IV, İzmir, 1997.
7. *Aile Birlik*, Sayı 133, 30.5.1996, Gümölcine, Yunanistan.

Kara-Hanlıların Menşei*

P.B. GOLDEN**

Kara-hanlı terimi, eski İlek Hanlıları gibi, incelenmesi gereken özellikler taşır. Bu ad, hanedanlığın hükümdarlarının unvanlarından önemli bir yeri işgal eden **Kara Han** veya **Kara Hakan** unvanından alınmıştır. Bugra Kara Hakan veya kısaca Kara denilen Hakanlı hükümdarlarının ahfadından Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lûgat-it-Türk*'ünde bahseder.¹ Maalesef Müslüman yazarlar tarafından bahsedilen (Hakaniya, Al-Afrasiyab) hükümdar ailesinin o zamanki adını bilemiyoruz.

Sonraki Karluk materyallerinden, kabilenin iç yapısını açığa çıkarmak zordur. Mervezi ve Avfi'nin kayıtlarında onlar dokuz alt gruba bölünmüşlerdir: Üçü Çigil, üçü B.gh. sk.1(Avfi'de H.ski) ve diğerleri Bulak (Avfi'de N.da veya B.dwa), Kökerkin (Külerkin veya Küderkin; Avfi'de K.walin) ve Tukhsi. *Hudûd al-Âlâm*'da Kulan ile Mirki arasında yaşayan üç göçebe kabile (Bistan, Kavm, Beriş) ve Kirminkat'ta yaşayan L.ban zikredilmektedir. Bu alt grupların en önemlilerden olan Çigil ve Tukhsilerin eski kayıtlarda Türkişlerin bakiyeleri olduğu açıktır. Çigillerin, Kara-hanlıların askerî çekirdeğini meydana getirdikleri ve Sır-Derya'da bütün Türklere sonradan Çin tarafından verilmiş olan bu ismin Oguzların nazarında da büyük öneme sahip olduğu gözükmektedir.

Çigillerin tarihte önemli bir yeri vardır. *Moyun Çor Yazıtı*'nda bir Çigil Tutuk zikredilmektedir. Onların adı Müslüman yazarlarda ve Türkçe Mani metinlerinde yerleşme yerlerine işaret eder (Çigil Balık, Çigil Kent) ve bazı kasabaların ismini taşıdığı görülür. Gardizi ve *Mücmal al-Tavârih*'e göre, onların hükümdarlığı Tüksin unvanından gelmektedir.² Kaşgarlı Mahmud'da onların yerleri Barsgan ve Taraz yakınındaki Kuyas'dadır, ki Kaşgar civarındaki köylerini boşaltarak, tahliye etmişlerdir. Onlar Issık-Köl'ün kuzeyindeki bu bölgede toplanmışlar ve kuvvetlenmişlerdi.

Karluk Konfederasyonu (Toharistan'daki unsurları da ihtiva eder) yerleşik değildi. Bu kabile birliği 9. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar muhtemelen birkaç değişikliğe uğradı. Bozkır hanedan ailelerinin kökeni ve

etno-politik ilişkilerini özel bir gruba atfetmeye teşebbüs edildiğinde, göçebe kabile birliklerinin bu değişikliği her zaman için göz önünde bulundurulması gereken bir faktördür.

9. ve 10. yüzyıllarda Karluk merkezi, Çu vadisindeki Balasagun olarak gözükmektedir. Kaşgarlı'nın kayıtlarına göre şehir halkı karışık olup, hem Türkçe, hem de Sogdça konuşuluyordu. Mahallî dilde Kuz-Ulus olarak da bilinmekteydi. 943'den evvelki bazı devirlerde Balasagun'a putperest Türklerin saldırıları hususunda kaynaklarımız sessizdir. Barthold, Kara-hanlı hükümdar sülâlesi ile kısa sürede İslâmlaşan (960?) bu putperest Türklerle bir bağ kurmaktadır.³

Yagmaların Tokuz-Oguzlara mensup olduğu, en azından onlarla sıkı ilişkilerinin bulunduğu açıktır. *Hudûd al-Âlâm*'da onların idarecisinin Tokuz-Oguz hükümdarları ailesinden geldiği kayıtlıdır. Anonim eserlerde Yagmaların arasında olduğu söylenen pek çok Bulak, Karlukların içerisinde yer almaktadır. 10. yüzyılda onların oturdukları yer Doğu Türkistan'ın Kuzey-batı bölümleri ve Tanrı Dağları'nın ortasının batısıydı. Yağma unsurları Issık-Köl bölgesindeki İli Nehri kenarlarında da yerleşmişlerdir. Kaşgar'ın hâkimiyeti hususunda bir zamanlar onlar ve Karlukların mücadelesi vardı. Gardizi'deki anlaşılamayan bir ifade ile onlar Kimekler ve Karlukların arasında yerleştirilmiş ve Türk kaganı ile ilişkilendirilmiştir. Taraz yakınında muhtemelen bir Yagma yerleşiminin olduğu ve Kaşgarlı'nın bununla bir bağlantı kurduğu hatırlanmaktadır. Neticede, onların doğuda arkası güçlüydü. Onların yöneticilerine kısaca Yagma Tutuk deniyordu, ki Yagma bölgesinin askerî komutanıydı. Bir sonraki kaynak *Mücmal al-Tavârih*'te bununla beraber, Yagmaların idarecisine Bugra Han dendiği kayıtlıdır.⁴ Bir imparator olarak düşünülebilen Tokuz-Oguz hükümdarlarıyla, Yagma idaresi sülâlesinin biyolojik bağı açığa çıkmakta ve Yagma beglerinin, han statüsüne yükselmesi muhtemelen 840'tan sonra meydana gelmektedir. Bizim için burada önemli olan şey, Yagmalarla Bugra Han unvanının birleşmesidir. Bu zamanda Kara-hanlı hükümdar sarayının hâkimiyeti altında gözükene bu unvan tartışmalıdır. Pritsak'ın bir dizi çalışmasında, Kara-hanlı hanedanı Karlukların hükümdar ailesinden çıkmıştır ki, onların menşei eski Aşinalardır. Onun görüşüne göre, en önemli iki kabile birliği Yagmalar ve Çigillerle birlikte Üç Karluk kabillesinden şekillenmişlerdir. Bu yapılanma sırasında ilk

Kara-hanlı hükümdarı Bilge Kül Kadır Han'dan Samanî Nuh b. Esad İsficab'ı almıştı (840). Gardizî'de bahsedilen ilk Karluk kaganı İlmalm ile de özdeşleştirilir. Kara-hanlı-Karluk kaganlığının bu şekilde oluşması geleneksel Türk idarî sisteminin bir devamıydı. Doğudaki (en büyük) Arslan Kara Hakan (Arslan=Çigillerin totemi) unvanını almış ve batıda devletin yarısını idare eden onun yardımcı hükümdarına da Bugra Kara Hakan (Bugra=erkek deve=Yagmaların totemi) denmişti. Onların emri altında Arslan İlig, Bugra İlig, Arslan Tegin ve Bugra Tegin unvanlarını taşıyan dört yardımcı kagan bulunuyordu.⁵

Kaynaklarımız Kara-hanlıların menşeyini daha kesin olarak çözmeye müsait değildir. Bununla beraber, neticede hanedanın gücünü Tokuz-Oguzların veya Aşinaların akrabalığından aldığını açıkça düşünebiliriz. Onların iki veya üç kabilenin birliğinden ortaya çıktığını tahmin edebiliriz, fakat bu kesin olarak ispat edilememiştir. Kara-hanlıların ortaya çıkışında Kaşgar'a sahip olmak için Karluk-Yagma mücadelesinde bazı önemli hususlarda başvuru kaynaklarımız zayıftır. Yeterince ilginçtir ki, onların Hakaniye hükümdarlarıyla kesin bir bağının hiçbir yerde açık olmadığı Kaşgarlı Mahmud tarafından bilinen bir durumdu. Sonuçta Kara-hanlıların kendileriyle çağdaş pekçok Türk hanedanlığı ve Orkun Türkleri gibi bir bölgede yerleşip, kabile birliği hâlinde, bir ailenin hükmü altında görüldüklerine işaret edebiliriz. Böylece ülkenin coğrafi bölgelerinde ve farklı görevlerindeki yerel hanedanlar büyümüş, onların unvanları idarî hiyerarşide belirli bir tertibe bağlı uyum içinde değişmiştir. Bu suretle onların aile üyelerine verilen Türkçe idarî unvanların durumlarının takibi oldukça zordur. İslâmî değişimle birlikte isimlerine farklı payeler ve İslâmî adlar eklendi. Kara-hanlı paralarında görülen bu unvan ve isimleri kaynaklarımızla karşılaştırdığımızda, çalışmalarda bu idarenin çok karışık olduğu faraziyesini itiraf etmekte fayda vardır. İsmail Samanî'nin düşmanı, Pritsak'ın düzeltmelerine göre, batıdaki yar-

dımcı kagan ve Bilge Kül Kadır Han'ın oğlu Kadır Han Ogulcak Taraz'da olmalıdır. Muhtemelen 893'te mağlûbiyete uğratarak ondan Kaşgar bölgesini geri aldı. Neticede burada bir Kara-hanlı prensi (Satuk onun oğlu veya yeğenidir) İslâmiyet'i seçti. Bu din değiştirme durumu ve kesin tarihi oldukça açıktır. Bağdat'ta eserini yazan geleneksel Osmanlı tarihçisi Müneccebbaşı (öl. 1702), Bağdat tarihçilerinden biridir. Ebu'l-mecd Mahmud b. Abdülcelil adlı bir Kara-hanlı temsilcisinin 1105'te Abbâsî sarayına geldiğini, Satuk Bugra'nın Artuç denilen (*Hudûd al-Âlâm'a* göre Yagmaların köyü) yerde ilk defa Müslüman olduğunu yazar. Buharalı bir fakihin tesirinin olduğu da gözükmektedir.

Bu din değiştirmeden sonra Satuk Bugra, bir fetva ile babasını öldürmek için icâzet aldı. Kaşgar'ı fethe gitti, galiba hâlâ pagan (puta tapan) babasını gönderdi. Şüphesiz önemli bir kitle beraberce bu iç karışıklıklar sırasında Kara-hanlı hanedanı idaresi altında toplu olarak din değiştirdiler. Satuk'un hayatı 995'te sona erdi. Muhtemelen bu süreç, 200.000 çadır Türk'ün İslâm'ı kabul etmesiyle sonuçlandı. Müslüman din adamlarının aktif kuvvetinin de bazı delilleri olduğuna işaret edilmelidir.

NOTLAR

- * Bu makale *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge 1990'da yayımlanmıştır.
- ** Makalenin Türkçeye çevirisi Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Saadettin Gömeç tarafından yapılmıştır.
1. Kaşgarlı Mahmud, *Divan*, ed. Atalay, s. 542; Türkçe çev. Atalay, *DLTIII*, s. 221.
2. Gardizî in Barthold, "Izvelechenie", Barthold *Soçinenija*, VIII, Pers. Text, s. 31; *Mujmal al-Tavariikh*, ed M.Bahar (Tehran 1939), s. 421. Kaşgarlı'nın *Divan*'ında tüksin unvanı hakkında, "halktan olup, handan üç kat aşağı olan kişi" şeklinde not vardır (*DLT*, ed. Atalay, s. 219-220; Türkçe çev. I, 437).
3. Barthold, *Zwölf Vorlesungen*, s. 77-78 ve Barthold "Semireçi Tarihi Üzerine", *Soçinenija*, III, 40.
4. *Hudûd al-Âlâm*. çev. Minorsky, s. 95-96, 277; Barthold, *Soçinenija*, VIII, s. 28, Rusça çev., s. 45-46; *Mujmal*, ed. Bahâr, s. 421.
5. O. Pritsak, "Die Karachaniden", *Der Islam*, 31, 1954, s. 22-24.

“Ural Batır Destanı”ndaki Semboller

Nezâket HÜSEYİNOVA

Bakü Devlet Üni. Filoloji Fak.

Birçok kadim Türk destanında olduğu gibi, *Ural Batır Destanı*’nda da yer altı dünyasını temsil eden güçler devler, ejderhalar, yılanlar, onların başçısı kakhaha, oğlu Zarkum, Ezreke ile göklerin temsilcileri olan Ay, Güneş, Samura kuşu, onların evlâtları Humay, Ayhulu, ilâhî kudretli Ağboz at arasında gergin mücadelelerin geniş bir tasviri bulunmaktadır. Bu mücadelede gökler hayırhah güçleri temsil ederken, yer altı, dünya kötü güçlerin kaynağı olarak umumleştirilmektedir. Bu umumleştirmelerde, insanların mifik tefekkürü, animist dünya görüşü daha fazla göze çarpmaktadır. Öyle ki, tabiat hâdiselerinin asıl mahiyetini idrak etme iktidarında olmayan eski insanlar, öz tefekkürleri seviyesinde meselelerin izahına çalışmışlardır. *Ural Batır Destanı*’nda görüldüğü gibi, hâdiseler üç mekânda, yer altı, yer üstü ve göklerde, cereyan eder. Buradaki insanlar hâdiseleri zahiri görünüşüne göre, primitif şekilde derecelendirmişlerdir. Eğer Güneş, Ay gökte yerleşmiş ise, demek ki orası mukaddestir. Çünkü Güneş ısı verir, yer yüzünü ışıklandırır. Ay ise geceleri nura garkeder, ışıklandırır. O hâlde, onlar öz hususiyetleri ile iyiliği, hayrı temsil ederler. Yer altı dünyası ise, kadim insanlar için daima korku kaynağı olmuştur. Çünkü yerin kabarması, volkanın püskürmesi, zelzeleler vb. tabii hâdiselerin asıl mahiyetini kavrayamayan ve onların karşısında âciz kalan insanlar, bütün bunların yer altı güçleri (cinler, ejderhalar, devler, yılanlar vb.) tarafından yönetildiğini düşünüp, izaha çalışmışlardır. Kötü güçlerin göl dibinde yerleşmesinin tasviri, göllerin içilmeyen suyu ile alâkalı olarak meydana gelmiştir. Onlar bütün tabiat hâdiselerinin menfîliklerini de, aynı kötü güçlerin işi gibi değerlendirirler.

Kosmogonik güçlerin canlı tasavvurunu animist bakışın neticesi olarak değerlendirmek gerekir. Görüldüğü gibi, bu destanda Güneş ve Ay ışığı temsil ederken; dev, ejderha (yılan) karanlığın temsilcileri olarak ortaya çıkarlar. Bu zıtlık, dünya yaratıldığında gece ile gündüzün, aynı zamanda fasılların mifik tarzda terennümüdür. Tesadüfî değildir ki, kışın Güneş’in görün-

memesini tabiatın kanunu olarak düşünmeyen mifik tefekkürlü insanlar, onun devler, ejderhalar tarafından esir edildiğini, saklandığını nağil ve destanlarda kendi dünya görüşleri açısından izah etmişlerdir.

Ural Batır Destanı’nda kötü güçler olan dev ve ejderha, Ay’ın, Güneş’in özünü değil, onların kızlarını ele geçirmek için mücadele ederler. Yılanların başı (ejderha) defalarca Ay’ın kızı Ayhulu’yu esir edip, yer altında saklar. Gün’ün kızı Humay’a sahip olmak için Ağboz atı râm etmek, ele geçirmek ister. Aslında, burada kızlar sembolik bir mâna taşırlar. Destandaki tasvirinden anlaşılır ki, Ayhulu öz güzelliği ve parlaklığı ile Ay’ın ziyasının sembolüdür. Ayhulu’nun Sarısay adlı atla gezmesi de bu fikri esaslandırmaya imkân yaratır.¹

“Ayhulu tigen atım bar,

İlde totkan atam bar,

Kükten Ayı-esem bar,

Harısay tigen atım bar.”²

Mânası: “Ayhulu denilen adım var. Elin başçısı atam var. Gökte Ay anam var. Sarısay denilen atım var.”

Ay’ın tabii hususiyetini, aynı zamanda onun ışınlarının sarı olduğunu ve ziyasının bu ışınlar vasıtasıyla her tarafa yayıldığını nazara alırsak, Sarısay’ın Ay’ın ışını, Sarısay’da gezen Ayhulu’nun ise ışınlar vasıtasıyla etrafa yayılan ziyanın animist dünya görüşü çerçevesinde bulunan sembolik bir tip olduğu aşikâr olur. Humay’ın tasvirinde de aynı animist bakışla karşılaşıyoruz:

“Koyaş tigen esem bar,

Samrau tigen başşanın,

Humay tigen kızımın,

Altın esen tarkaham,

Nurga ilde kümenen,

Köndöz erge nur hiben,

Kisen ayağa nur birem.”³

Mânası: “Güneş denilen anam var. Samrau denilen padişahın Humay denilen kızımı. Eğer kızıl saçımı açıp bıraksam, eli nura garkederim. Gündüz yere nur saçarım. Gece nuru Ay’a veririm.”

Eğer Ayhulu’nun alâmetlerine göre Ay’ın ziyası olduğu aşikâr ise, Humay’ın bu tasvirinden, onun Güneş’in nuru olduğu açık seçik bir şekilde anlaşılır. Malûm hakikattir ki, gecenin karanlığı Güneş’in, bulut ise Ay’ın özünün değil, onların şafaklarının karşısında

yer alır. Bunun *Ural Batır Destanı*'ndaki tasviri nağil ve destanlardan farklı olarak, Ay'ın, Güneş'in özünü değil, evlâtlarını (Ayhulu ve Humay'ı) esir etmek, onların ziyasının, nurunun, ışığının alınmasının animist dünya görüşü çerçevesinde tezahürüdür.

Bu destanda devler, ejderhalar, aynı zamanda ölümlün, kuraklığın işareti olarak da ortaya çıkarlar. Baş veren üç büyük dehşetli taşkın düzenlenmesinde, devler, ejderhalar esas rol oynar. Bu da, tabiat hâdisesi olan bulutların çok topladıkları yerde, yağmurların yağması neticesinde baş veren taşkınlar karşısında dehşete düşen animist görüşlü, esatir bakışlı insanların tefekkürünün neticesi olarak ortaya çıkmıştır. *Ural Batır Destanı*'nda taşkın gibi tabii felâketler neticesinde devler, ejderhalar ölümün işaretleri olarak çıkış ederler. *Ural Batır Destanı*'nda edebî hayat çeşmesi, devlerin diyarındadır.

“Deyeü padşah erende,

Eyteler, ber şişme bar.

Şunan hu eshe keşe,

*His te ülmey yaşay, ti.”*⁴

Mânası: “Dev padişahın yerinde (toprağında), bir çeşme olduğunu söylerler. Bu çeşmeden su içen insan, hiç ölmez, yaşar, derler.”

Sonradan belli olacaktır ki, bu ebedî hayat çeşmesinin sırrı, içmeye yararlı olmasındandır. Zaman zaman acı, içilmeyecek suların dolayısıyla azap çeken insanlar, tabiata hayat veren tatlı suyun tabii hususiyetlerini olduğu gibi idrak edemedikleri için meseleye esatirî görüşler çerçevesinde renk vermeye çalışmışlardır.

Zaman zaman kahramanın insanları ve tabiatı susuzluk belâsından kurtarmak maksadıyla yola çıkarak, tabii felâket neticesinde helâk olması, geri dönmesi hâdisesi, iptidaî tefekkürlü insanları dehşete salarak, onların dev, ejderha gibi menfî mifik tipleri yaratmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda tabii hâdiselerin, soğuşun, kışın, baharda iklim değişmesi neticesinde donmuş suların çağlayarak taşmasının sırrının asıl mahiyetini kavramaktan çok çok uzak olan iptidaî tefekkürlü insanlar, bu hâdiselerin sebebinin, idrak ettikleri seviyede, kötü güçler (devler, ejderhalar) tarafından meydana getirildiğinin izahına çalışmışlardır.

NOTLAR

1. *Başkurt Halk Eposu*, Moskova 1977, s. 101, 103, 110-111-122, 161.
2. *A.g.e.*, s. 114.
3. *A.g.e.*, s. 67.
4. *A.g.e.*, s. 62.

“Millî destanların olağanüstülük taşıyan parçaları o milletin hayâl gücünü, hâdiselere bakışını, değerler sistemini (din, ahlâk, örf-âdet) gösterir. Bir millete ait olan bir destan başka milletten birinin mantığını zorlayabilir, hattâ ona gülünç gelebilir. Bu durum, millî idrak ve en mühimi millî ülküler arasındaki farklardan ileri gelmektedir. Benlik'ler arası çatışmalar tarihdeki büyük hâdiselerin ana sebeplerindendir, farklı benliklerin üstünlük yarışması kaçınılmazdır.”

(S. Tural)

Azerbaycan'da Tutuşan, Türkiye'de Közlenen Ateş Ali Bey Hüseyinzâde

*"Türkler ya ölürlər, ya hicret ederler;
fakat kul olmazlar."*

Aljira TOPALOVA
GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

24 Şubat 1864 (16 Ramazan 1280 - 8 Mart 1280) tarihinde Bakü'nün Salyan kasabasında doğdu. Babası Gürcistan Beylerinden Kâzım Bey Hüseyinzâde idi. Annesi Kafkasya Şeyhülislâmı Ahund Ahmed Hüseyinzâde'nin kızı Hatice Hanım'dır. Geleceğin gazetecisi, tenkidçisi, şâiri, nasırı, mütercimi ve filozofunun 2 yaşında o küçük kalbine bir acı iniyor, küçücük çocuk 2 yaşından itibaren bir sevgiye, ninniye hasret kalarak yaşamaya başlıyor. Babasının Tiflis'teki Kafkas Müslüman Ruhanî Meclisi'nin idaresinde bulunan altı sınıflı Rus-Müslüman okuluna tayiniyle bu şehire taşıyorlar. Babasının bu şehre tayin edilmesi belki de bu genç çocuk için Allah'ın bir lûtfu idi. Geleceğin Türkçüsü ilk eğitimini bu okulda tamamlıyor. Okulda Arapça, Farsça ve Türkçe öğreniyor. Fakat bir müddet sonra talih ikinci darbesiyle karşı karşıya geliyor. Babasını kaybediyor ve dedesinin himayesine geçiyor.

1875 yılında Türk Dünyasının ünlü ismi, Azerbaycan edebiyatında yeni düşüncelerin, özgürlük ve hürriyetin ilk duyurucularından olan Mirze Fathali Ahundov'un teşviki ve yardımıyla Tiflis Birinci Klâsîçişki Gimnaziyası'na (Klâsik Lise) giriyor ve burada eğitimini tamamlıyor. Yazar eğitimi sırasında sadece ders çalışmakla yetinmeyip yabancı dillere ilgi gösteriyor ve Rusça, Latince, Fransızca ve Almanca öğreniyor. Dünya edebiyatından eserler okuyor. Edebiyat ve tarihe merakı ise filozof düşünceli dedesinden kaynaklanıyordu. Dedesinin akşamları evde düzenlediği edebî, ilmî, felsefî, dinî meclislerde bulunuyordu. Bu meclislerde bulunan Azerbaycan'ın ünlü isimlerini Mirze Şefi Vazeh'i, Abbaskulu Ağa Bakınahov'u, Mirze Fathali Ahundov'u dikkatle dinliyordu. Bu üç ünlü ismin de Azerbaycan

edebiyatında kendine özgü yerleri vardır. İster mizahî ruhlu eserleri, isterse de yaptıkları çalışmalarla dedesi dışında bu üç isimden Mirze Fathali Ahundov'un çalışmalarını özellikle belirtmek istiyorum. Ahundov ilk Türk dramaturgüdür. O 1850-55 yıllarında yazmış olduğu, 1859 yılında yayımlattığı Avrupaî türde Türk hayattan alınmış ve sade Azerî Türkçesi'yle yazılmış orijinal komedileri ile ilk Türk dramaturjisinin esasını koymuştur. Komedileri ve alfabe ıslahatı ile Türkçülüğe büyük hizmet vermiştir. Onu her zaman Şark dünyasının politik problemleri düşündürmüştür. O milletin, halkının, aynı dinden olan insanların sömürüye uğramasına göz yumamıyor ve şöyle diyordu: *"Her dereceden baş govzayan it, gurt ne zamana kadar malımızı, canımızı dağıtacak!"*

Yukarıda babasının Tiflis'e tayin edilmesinin Türkçü filozof için bir keramet olduğunu belirtmiştik; onun bu ünlülerle tanışlığı onun gelecek talihi için yeni çizgiler oluşturuyordu. Lise eğitimini takdîrname ile tamamlayan Ali Hüseyinzâde o zamanlar Rusya kültür ve ilminin beşiği olan St. Petersburg'a üz tutuyor. St. Petersburg Üniversitesi Fiziko-Matematik Fakültesi'ni kazanıyor. St. Petersburg ilim ve kültür şehri olmakla birlikte hem de talebe hareketlerinin baş verdiği merkez nokta idi. Fakat sâkin tabiatlı Ali talebe hareketlerine katılmıyor. Boş zamanlarını ders çalışmakla geçiriyor. Üniversitenin Türkoloji bölümü derslerine devam ediyor; Batı klâsiklerini derinden anlamaya çalışıyordu. Üniversitede okuduğu yıllarda Türk topraklarından gelen arkadaşlar ediniyor. Türk edebiyatı ve kültürü ile yakından ilgileniyor. Dedesinin uyandırdığı Türkçülük duygusu burada daha da ateşlenmeye başlıyor. Gürcü bir arkadaşından duyduğu Türkçe dünyanın en güzel dilidir ve vatan ülküsünden bahsederken hocasının söylediği Nâmık Kemâl'in *Vatan Yahut Silistire* isimli vatan ülküsünü anlatan bir eserinin olması genç öğrencinin kafasında yeni sorular oluşturuyor. Ahmet Sedat Bey'le tanışıyor. *"Bu vatandaşları, bu vatani tanımalıyım"* fikriyle 1889 yılında üniversiteyi bitirdikten sonra Rusya'yı terk ederek rüyalarının İstanbul'una teşrif buyuruyor. 1890 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye kayd oluyor. Kendi ile bu okula da yeni hava getiriyor. St. Petersburg Üniversitesi yanında çok ilkel kalan bu üniversitede, Türkçülük namına eğitimini sürdürüyor. Türk kardeşleri ile kucaklaşıyor ve onlarla diğer Türk kardeşleri hakkında sohbetler yapıyor. Kendisine kim olarak hitap edeceğini bilmediğim edip, filozof... herşeyden önce Türkçü Ali Bey burada Abdullah Cevdet, İbrahim Te-

mo, Cenâb Şehabeddin, Rıza Tevfik gibi geleceğin ünlü isimleri ile tanışıyor. Ali Bey'in gelişiyle öğrenciler Mendelyef sistemini, Hayyam'ın rubailerini öğreniyorlar. Edebî çalışmalarına da ara vermeyen şâir Turan'ın şiiri öğrenciler arasında dolaşıyordu:

*"Sizlersiniz ey kavm-i Macar bizlere ühvân
Ecdâdımızın müştereken menşei Turan
Bir dindeyiz biz, hepimiz hakperestân
Mümkün mü ayırsın bizi İncil ile Kur'an"*

Bu şiir Panturanizm'in ilk habercilerinden idi. Okulu başarıyla tamamlayan Ali Bey Hüseyinzâde 1895 yılında Haydarpaşa Askerî Hastanesi Emraz-ı Cildiye ve Efrenciye kliniğine mütehasıs yardımcısı görevine tayin ediliyor.

1894 yılında İstanbul'a gelen Ziya Gökalp onunla tanışıyor. Türk-Yunan harbinde Hilâl-i Ahmer heyetinde görev alıyor. Savaşın sonra 1900 yılında doçentlik sınavını kazanarak göreve başlıyor. Vatan sevgisiyle Anadolu'ya gelen bu genç 1903 yılından itibaren İttihad ve Terakki Cemiyeti mensubu olduğundan dolayı takip edilmeye başlıyor. Ve aynı yıl Azerbaycan'a dönüyor. Bu yıllar Azerbaycan'ın ağır yıllarından idi. Azerbaycan toprakları gene de Rus sömürücülerinin iç çekişmelere yol açması sonucunda hanlıklara bölünmüştü. Çarizm "*parçala, hüküm sür!*" politikasını sinsi sinsi devam ettiriyordu. Birbirlerinden ayrılmış beş parmağı kırmak kolay olduğu gibi, parçalanmış bir devleti de mahv etmek kolaydır. Çarizm müslüman ve Türk halklarının hayatında baş veren millî hareketleri bir tehlike gibi değerlendirmiyordu. Ne yolla olursa olsun onların dinî, millî, kültürel hislerini yok etmeye çalışıyordu, çünkü korkuyordu. O "neheng" Türk müslüman dünyasının millî birliğinden korkuyordu, çünkü bu birlik onu yok edecekti. Dini, dili, kökü bir Türkler birleştiği yeni yeni hilelere el atıyor, ara bozuculuk yapıyordu. Fakat "*cadılık giysisine öyle bürünmüştü ki*" herkesi kendi gibi mert bilen, yenilse bile yüzaklığı ile yenilen Türkler bu cadiya inanıyordu. Rusya ilk sırada kutsal olan dinî hislere el atıyor. Onu kendi istediği gibi yönetmeye başlıyor. Bu politikanın daha eskilere dayandığını biliyoruz. Bildiğimiz gibi XVIII. yy. ortalarında Pugaçov'un rehberliği ile Başkurd, Kazan ve Kırgız Türkleri'nin başkaldırmasından mutlu olmayan Rusya İmparatoru Yeketerina Orenburk'ta dinî meclisin (Duhovnoye Sobraniye) kurulması hakkında karar veriyor. Ve bizlere sözde hürriyet vaat ediyor. Karara esasen Rusya Devleti müslümanların dinî işlerini yönetmek için müslüman müftüleri kendisi

tayin ediyordu. Acaba bu müftüler kimlerdi? Rusların kendi "oyuncakları" mı yoksa dinine, diline sadık kardeşlerimiz mi? Bence bu soruyu cevaplamaya hiç, hem de hiç gerek yoktur, küçücük yavru bile bu soruyu kolaylıkla cevaplayabilir. XX. yy.'da gene aynı politika yürütülmeye başlıyor. Fakat şimdi daha "*kurnazca...*" Çünkü şimdi karşısında XVIII. yy'daki o kolayca aldatılabileceği, bilgisiz insanlar yoktu, isyanlar yapılmıyacaktı. Şimdi Rusya'nın önünde "Millî İttihad" bayrağı altında birleşen aydın bir hareket vardı. Ne yapacağını şaşırılmış Rusya, Avrupa ülkelerinin sömürgecilik faaliyetlerinde kullandığı "panislamizm" uydurmalarına sarıldı, müslümanların millî hürriyet hareketinin hristiyanlar için bir tehlike olduğunu duyurmaya çalıştı. Yeni ciddî usüllere el attı. Eğer önceleri müslüman Türk halklarını parçalamak amacıyla topraklarımıza, gayri Türk, gayri müslüman halklarını (Rus köylülerini, Ermenileri, Yunanları, Ukrayna Kazaklarını vs.) yerleştiriyor, Ortodoksluk dinini tebliğ etmekle müslümanları kendi topraklarından göç etmek zorunda bırakıyorduyorsa, sonralar Ruslaştırma siyâsetiyle kendine sadık vatandaşlar yetiştirmek amacıyla kültür perdesi altında müslüman ve Türk halklarının millî dilini, eğitimini "boğarak" onları Rus okullarında okumaya zorluyordu. Çarizm müslüman ve Türk halklarının yaşadıkları ülkelerin, şehirlerin, köylerin isimlerini (Tavrid-Kırım, Agmescid-Simferopol, Gözleve-Yevpotoriya, Gence-Yelizavetpol, İdil-Volga vs.) değiştirerek Türklerin topraklarının izlerini kaybetmeye çalıştı. Bununla rahatlamayan Ruslar Türk milletinin adına da (Türk halkları Tatar adlandırıldı. Tatar-vahşi) el uzattı. Ruslar Azerbaycan Türklerine karşı daha katı bir siyâset uyguluyordu. Onları "yad halk" sayarak Türkistan'da olduğu gibi Kafkasya'da da onlara itimad etmiyordu. Onlar askerî eğitim alamaz, silâh bulduramazlardı. Çarizmin 1899 kanununa dayanarak Türklerin devlet dairelerinde çalışması ve askere gitmesi yasaktı. Fakat Ermeni ve Gürcülere her işte itimâd edilebilirdi. Askerî ve mülkî görevlerde Gürcü memurları, iktisadî ve ticarî alanlarda ise Ermeniler himaye ediliyordu. 1905 yılında zorunlu olarak yapılan 6 Ağustos tarihli "Kendli kanstitusiyası"nda Rus "kardeşlerimiz" lütfederek bizlere "başka soydan" olan müslüman ve Türk halklarına (Kalmıklar, Kırgızlar, Kazak ve Türkistan halkı, Azerbaycan Türkleri ve Kafkasya da yaşayan müslümanlar) kendi temsilcilerini gönderme hakkı tanıyarak bizleri "müşerref" kıldılar.

Çarizm bu faaliyetlerinde Ermenilerin Azerbaycanlılara olan düşmanî duygularını kurnazca kullanarak

Azerbaycan'da bir taraftan Şîu-Sünnî çekişmesini, diğer taraftan da Ermeni-müslüman çekişmelerini alevlendirerek, politik hayatta parçalanma oluştuyordu. Bu ise müslümanların özgürlük çalışmalarını geciktiriyordu. Fakat tüm bu gerginliklere bakmayarak, müslüman ve Türk halklarını birleştirmek ve onların bir millet olarak sesini duyurabilmek amacıyla milletin önde gelen kuvvetleri millî kurtuluş yolunda ilerliyordu. Onlar "kırk yıl esir olarak yaşamaktansa, bir gün hür yaşamak" ilkesine sarılarak bu yolda azimle ilerliyorlardı. Azerbaycan'ın o zamanki içtimaî, politik durumu vatani zorla bölünen, işgal edilen, serveti Ruslar, Ermeniler ve Avrupalılar tarafından garet edilen, millî varlığı ayaklar altına alınan, dini, dili tehlike altında kalan Azerbaycan Türk halkını şerefli bir halk gibi yaşamak, hürriyetini korumak için mücadeleye sesliyordu. Vatan için mücadele, bu mücadelelerin en şerefli değildi mi?

Bu mücadele vatanseverlik duygusunun, bilginin, dilin, dinin mücadelesi olmalı idi. Bu her zaman düşmanla karşı karşıya olan Türklüğün Azerbaycan'da mücadelesi olmalı idi. M. F. Ahundov, H.B. Zerbabi, imklemeye başlayan bu mücadele Gaspıralı'nın "Dilde, işde, fikirde birlik" fikri ile alevleniyor. Onun "Kazan-tatar, Asiya-yı vusta, sartlar, tarancılar filan yoktur. Bir dine inanan, bir dil ile danışan Türkler vardır" fikri milliyetçi gençlerimizi birbirine daha da bağlıyor. Mehmed Emin Bey, Tunalı Hilmi Bey, Cevdet Bey, Y. Akçura, A. İbrahimov, H.S. Ayvazov, A. Hüseyinzâde, A. Ağaoğlu, Z. Gökâlp gibi yüzlerle milliyetçi genç yetiştiriyor.

Dış mihraklara karşı hep beraber mücadele, vatan için, toprak için, Turan için! Bu mücadeleleri gerçekleştirmek için ise herşeyden önce halkı bilgilendirmek, mücadeleyi hazırlamak gerekiyor, çünkü "Tek elden ses çıkmaz!" Bu düşünce ile Ali Bey Hüseyinzâde 1903 yılında vatana dönüyor. Rusya'nın müslüman ve Türk halklarının iktisadî, politik ve kültürel varlığını tehlike altına alması, Çarizm "yalakalarının" özellikle de Ermeni milliyetçilerinin "fitnekârca" müslüman halklarının hayatlarında yaptıkları acı olaylarla karşılaşması A. Hüseyinzâde'nin Türkçülük düşüncelerini daha da alevlendiriyordu. Kafkasya'da millî duyguların zayıf olduğu bir dönemde Azerbaycan Türklerinin haklarını savunmak için tesis edilmiş Rusça yayımlanan *Kaspi* gazetesinde yazmaya başlıyor. Türkçü filozof "Mektub-i Mahsûsî" makalesi ile Türkçülüğü ilk defa politik alana sokuyor. Okul yıllarında politik olaylara hiç karışmayan sâkin mizaçlı bu insan şimdi siyasî olayların tam merkezinde müslü-

man ve Türk halklarını birbirilerine sıkı sıkı sarılmaya sesliyordu.

Turani imzasıyla 1904 yılında *Türk* gazetesinin 1904, 24 Kasım tarihli sayısında yayımlanan bu makale Yusuf Akçura'nın "Üç tarz-i siyaset" makalesi ile açtığı "Osmanlaşmak mı, İslâmlaşmak mı, yoksa Türkleşmek mi?" soruları ile açtığı tartışmaya bir cevap idi. Ali Bey Hüseyinzâde Türk halklarının saadetini, manevî birlikte görüyordu. Manevî birliğin önemini açıklayan müellif onun "Pantürkizm", "Panislâmizm" namları ile meslek icadı olmadığını "yekdigirimizi tanımak, sevmek, tereggi temeddüne, yekdigirimize müavinnet etmek" olduğunu belirtiyordu.

1904-1905 Rus-Japon savaşında Rusya yeniliyor. Ülkede karışıklıklar başlıyor. Bolşevikler bu savaşın kaybedilmesi taraftarı idiler, onlara göre bu yenilme devrimi sùretlendiriyordu. Bir taraftan bolşevikler diğer taraftan ise Ermenilerin saldırıları. 1905 yılı yenilgisinden sonra Rusya'da yeni devrimci rüzgârlar esmeye başladı. Rus Çarizmi artık halkın karşısında 1905 Ocak olaylarından sonra inzamını kaybetmişti. V.İ. Lenin'in sözleri ile söylersek, "İşçi sınıfı büyük bir vatan savaşta dersi aldı." Rusya'nın içerisindeki bu karışıklıklar sömürge altında olan halkları da etkiliyordu, fakat Rusya onlara karşı bir taraftan iyi davranıyor gibi görünse de diğer taraftan kendi bildiğini yapıyordu. Bu yıllarda Şeki ve Gence Hanlıklarının işgal edildiğini unutmayalım.

1905 devriminin etkisiyle Çar hükûmeti ıslahatlar yapmaya başladı. 18 Şubat'ta Devlet Duması kanunlarının hazırlanması hakkında verdiği beyanattan yararlanılarak, yerli hükûmet dairelerine, okullar açılması, müslüman halklarının önemli ihtiyaçlarının karşılanması hakkında dilekçeler sunuluyordu. 2 Nisan 1905 yılında Petersburg'a müslüman vekillerinden oluşan bir delege gönderiliyor. A. Hüseyinzâde de (A. Topçubaşov, A. Ağaoğlu vb.) onların arasında idi. Rusya hükûmetine, Başbakan Graf. Vitte'ye dilekçe takdim ediliyor. Bu dilekçe "genel millî hak isteği" idi. Müslümanlara ve Ruslara ayrı politik, kültürel, dinî hukuklar veren bu kanun-nâme Ferruhbey Vezirov, A. Topçubaşov, A. Ağaoğlu'nun büyük katkılarıyla hazırlanmıştır. Azerbaycan'da alevlenen bu hareketi birlikte yürütmek amacıyla St. Petersburg'ta Gaspıralı, A. İbrahimov, Y. Akçura, S.G. Alkin vs. Türk-Tatar aydınları ile görüşüyorlar. Bu amaçla onlar 8 Nisan'da, A. İbrahimov'un evinde "Genel Rusya Müslümanları Kongresi" yapmak ve "Müslüman

Birliği" isimli politik bir parti kurmayı kararlaştırıyorlar. "Rusya Müslümanları Birliği"nin ilk kurultayı 20 Mayıs 1905 yılında St. Petersburg'ta Zakir Hazret'in kızı Aliye Hanım'ın nikhi esnasında gerçekleştiriliyor. Birliğin ikinci ve üçüncü kurultayları 1906 yılında Petersburg ve Novgorod'da yapılır. Bu birliğin nizamnmesi A. Topçubaşov ve Musa Bigiyev tarafından düzenlenmişti. "Milli Terakki" yolunda ilerlemeyi amaçlayan bu hareketin amacı Türk-Müslüman halkları arasında ilim, maarif ve kültürü geliştirmek ve bu yol ile bu halklar arasında millî birlik yaratmak idi ki bu birliğin nizamnmesinde de kendi aksini bulmuştur. "Söz, matbuat ve din azatlığı, tedris ocaklarının yeniden teşkili, iptidaî ve orta mekteplerde tahsilin ana dilinde yapılması, dinî ve dnyev ilimlerin tedrisi" vs.

Azerbaycan vekilleri Petersburg'ta olduğunda Varrantsov-Daşkov Kafkasya canışını tayin ediliyor. A. Topçubaşov grafin kabulünde olup *Hayat* gazetesinin yayımlanması için izin alıyor. 7 Temmuz 1905 yılından itibaren A. Hüseyinzâde ve A. Ağaoğlu'nun başkanlığında yayımlanmaya başlıyor. Bu gazete 1905 yılında Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanan tek gazete idi. Bu gazete 1905 devriminin ve bu devrimin etkisiyle şark'ta yaygınlaşan millî bağımsızlık hareketinin ideoloji merkezi idi. Azerbaycan'da Türkçülük düşünceleri bu gazete ile formalaştı. Sansrde karşılaştığı zorluklara bakmayarak genç dşnrlerimiz bu gazetenin yardımıyla düşüncelerini halkımıza duyurmayı başardılar. Ali Bey Hüseyinzâde'nin millî kimliğimizin formalaşmasında etken olan eserleri bu gazetede yayımlandı. Gizli politik anlam taşıyan bu gazete "Türkçe ve İslâmiyet" sloganı ile yayımlanıyordu. *Bakü, Kafkas, Tiflis skilistok, Novoye obrozreniye* gibi gazetelerde bu gazete hakkında yazılar yayımlanıyor ve gazete "yaklaşan politik tehlike" adlandırılıyordu. Onlar Tatar olarak isimlendirdikleri bir halkın yeniden karşılarına Türk olarak çıkmasından korkuyorlardı. Onlar gazete sayfalarında yer alan Türkler kimdir sorusunun zahminden titreşmeye başlamışlardı. Kimdi bu Türkler? şimdiye kadar halka vahşi Tatar Moğol olarak tanıtıkları Teymurlar, Cengizhanlar kimdi? Onlar bu gazetede o sorulara cevap buluyorlardı. Biz de bu soruları Teymur Han'ın bu kelimeleri ile cevaplayalım. "Biz Mülki Turan, Emiri Türkistan'ın, biz ki Trkoğlu Trkz, biz ki milletlerin en gedimi ve en uslusu Trkn başısıyık." Evet, biz milletlerin en ulusu ve en kadimi Türk oğlu Trkz.

Bu idi dşmanlarımızı korkutan. Bu gazete Trkgmz, millî kimliğimizi, dinimizi, dilimizi korumak

için tüm sansrlere bakmayarak başarıyla yayın hayatını 1906 yılına kadar sürdürdü ve aynı yılın 3 Eyllnde zararlı istikametine göre kapatıldı.

Kasım ayında, *Hayat* kapatıldıktan iki ay sonra Hüseyinzâde Ali Bey yine de Zeynelabidin Tağıyev'in desteğiyle haftalık *Fyzat* mecmuasını çıkarmaya başlıyor. Bu mecmua Hüseyinzâde Ali Bey ve Fyzat Devri diye anılacak bir akım oluşturmuştur. Fakat bu mecmuanın da ömrü uzun sürmüyor. 32. sayısından sonra kapatılıyor. Hüseyinzâde Ali Bey Azerbaycan'da *Kaspi* (Rusça 1904), *Türk* (Kahire'de yayımlanmış 1904), *Hayat* (1905-1906), *Fyzat* (1906-1907), *İrşad* (1908), *Terakki* (1908), *Hakikat* (1908) gazete ve dergilerinde eserlerini yayımlattı. O dilimizi korumak (Osmanlı Türkçesi, bu yüzden bazı aydınlardan tepki almıştır), edebî eserlere (zellikle nazım) yeni boyut kazandırmak için durmadan çalıştı. Bunun için Batı klâsiklerinin eserlerini Türkçemize kazandırıyor, genç şâir ve yazarlarımıza okumayı öneriyordu. I. Devlet Duması dağıldıktan sonra Ali Merdan Topçubaşı'nın diğer milletvekilleri ile birlikte hapsedilmesi zerine (Finlandiya'da Vibarg Beyannmesi'ne imza attıklarından dolayı) *Kaspi* gazetesinin baş yazarlığını üstleniyor.

1908-1910 yılında açılan Saadet Mektebi'nde bir süre ders naziri ve Türkçe ğretmeni olarak alışıyor. Zeynelabidin Bey'in İstanbul'dan Bakü'ye getirttiği Mualim Cevdet'in kurduğu okulu Cevdet Bey'in Türkiye'ye dönmesinden sonra idare etmeye başlıyor ve bu okulda yeni düşünceli gençler yetiştiriyor. 1905 yılından sonra Rus idaresi Kafkasya'da baskıyı artırmaya başlıyor. nl isimler adım adım takip ediliyor. Bu yüzden de Ali Bey Hüseyinzâde 4 Aralık 1910 yılında kendi vatanından iltica etmek zorunda kalıyor. 5 Ocak 1911 yılında İstanbul'a varıyor. Tıp Fakültesi'ne kabul edilerek Emraz-i Cildiye ve Efrenciye Seririyat şefliği'ne tayin ediliyor. 1911 yılında İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umm Âzs seçiliyor. İstanbul ve Selânik Merkez Âzlığını stleniyor. 18 Ağustos 1911 yılında Âkil Muhtar, Mehmed Emin, Ahmed Hikmet, Ahmed Ağaoğlu, Yusuf Akçura ile birlikte "Türk Yurdu" derneğini kuruyorlar. 1918'de Türk Ocakları'na bağlı kurulan (Türk Yurdu Derneği Türk Ocakları ile birleşiyor) Hars ve İlim Heyeti yesi olarak çalışıyor. 1913-1914'de Kafkasyalılar Nesr-i Maarif Cemiyeti'nden yeliği'ne, 1916-1917 Maarif Veklet-i Asar-ı İlmiye ve Milliye Tedkik Cemiyeti ile Meclis-i Ali-i Sihhiyye'ye ye oluyor. 21 Nisan 1916 yılında kurulan Millî Tlim ve Terbiye Cemiyeti kurucularındandır. Meclis-i Umm ka-

patıldıktan sonra siyâsetten çekilmiştir. Bundan sonra çeşitli görevlerle Avrupa ülkelerine gönderilmiştir.

Rusya sömürgesi altında yaşayan Türklerin haklarını koruma amacıyla Rusya müslümanları, Türk-Tatar milletleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti kurucularındandır. Bu dernek sesini duyurabilmek amacıyla Avrupa'ya Turan Heyeti'ni gönderiyor. Hüseyinzâde Ali Bey, Yusuf Akçura, Kıvrımlı Çelebizâde Mehmed Esat, Buharalı Mukimeddin Begcan bu heyetin terkinde yer alıyor. Heyet Sofya, Budapeşte, Viyana ve Berlin'de bulunuyor. Ali Bey'in kaleme aldığı "Rusya'daki müslüman Türk-Tatar halklarının haklarını koruma birliğinin muhtırası" isimli yazı Budapeşte'de basılan Almanca broşürde yayımlanıyor. Bu bağımsızlık talebi içeren muhtıra Avrupa ülkeleri hükümetlerine veriliyor.

Rusya'nın Mazlum Milliyetleri Cemiyeti Türk-Tatar Heyeti adına Abdürreşid İbrahim, Ağçaoğlu Ahmed, Akçuraoğlu Yusuf ve Hüseyinzâde Ali Bey'in imzasıyla Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'a "*İmdatımıza koşunuz ve bizi yok olmaktan kurtarınız*" kelimeleriyle sona eren telgraf çekildi. 27-23 Haziran 1916'da Lozan'da toplanan Rusya müslüman Türk-Tatarlarının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına katıldı. Azerbaycan Ağçaoğlu Ahmed ve Hüseyinzâde Ali Bey 1917'de Stokholm'da yapılan Milletlerarası Sosyalist Konferansı'na katıldı. 1918 yılında Hüseyinzâde Ali Bey, Millî Azerbaycan Devleti'nin kuruluşu ile ilgili konferanslar veriyordu. Bu sıralarda Türkçü Ali Bey Azerbaycan'da bulunmuştur. 1919'da Ali Bey mütarekeden sonra Bekir Ağa Bölüğü'nde tutuklanmış, çok geçmeden tahliye edilmiştir. 2 Mayıs 1925 yılında Seriyât-ı Cildiye ve Efrenciye müellimliğine yükselmiştir. 16 Şubat 1926 yılında Fuat Köprülü ile İstanbul'dan Bakü'ye I. Türkoloji Kongresi'ne katılmak üzere hareket etmiş, 26 Şubat anma günü Samed Ağamoğlu Maliyev Kurultayı açmış. Bu kurultayda Ali Bey "Garbin İki Destanında Türk" isimli bildiri sunmuştur. Ali Bey kongredeki konuşmalar hakkında kısa notlar kaydetmiştir. 11 Mart'ta kulüpte Fuat Köprülü, Mustafa Kulbey ile birlikte nutuk söylemiştir. Ali Bey 14 Mayıs 1926 yılında müderris (profesör) unvanını almıştır. 14 Haziran 1926 yılında İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e suikast teşebbüsünden İttihad ve Terakki Cemiyeti üyeleri ile birlikte tutuklansa da buradan yüzü ak çıkmıştır. 1930 yılında kurulan Deri ve Zührevi Hastalıklar Cemiyeti'nin kurucularından olmuştur.

İstanbul'da geçirdiği hayatı boyunca 32 yıl Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. 1936 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen III. Türk Dili Kurultayı'na üye olarak katılmıştır. Türkçü, Milliyetçi, Turancı Ali Bey hayatının son yıllarını Azerbaycan'da geçirmek istemiştir. Onunla aynı hisleri paylaşan Elmas Yıldırım dili ile söylersek:

*"Menim imanım bir, eşgim, özüm bir,
Bir çeşmeden ahım, gaynar gözüm bir,
Türk oğlu Türkem men, merdem, sözüm bir
Yol ver, yol ver, öz yurduma gedem men!"*

Fakat gidemezdi. Onu orada bir anda yutmak için iki başlı ejdarhalar bekliyordu. Çocukluğundan kalbi kırık olan şâir, son anda da vatan hasretiyle gözlerini 17 Mart 1940 yılında ebediyen kapattı.

Nasıl hitap edileceğini, hangi vasıflarını sıralayacağını bilmediğim, belki de soy isminde olduğu gibi sadece bir kelime ile müracaat edeceğim, Turancı Türk bilginimize Allah gani gani rahmet etsin.

Biz Ali Turan'ların, Gaspıralıların, Ziya Gökalpların soyundanız. Birimizin gözü çekik, birimizinki oval, birimizin kafatası büyük, birimizinki küçük, fakat Türk oğlu Türküz, bu farklılıklar zâhîrîdir. Yeter ki mânevî olarak bir olalım. Kalpler bir olursa, tüm uzaklıklar, sınırlar, vizeler, ortadan kalkar. Yazıma hayat hikâyesini anlatmaya çalıştığım Ali Turan'ın sözleri ile son vermek istiyorum:

"Biz insanız - bilâferg mezheb ve gövmiyyet insanlığı, insanlık hukûkunu müdafaa ediniz. Mazlum olan sınıfları zâlim sınıfların tecavûzâtından âzad etmeye çalışınız, müsavat-i tamme isteyiniz. Yersiz, yurdsuz ekinçilerimize, kendlilerimize yer toprak talep ediniz, fûgarâyı kasibemizin şerâit-i teyyüşini teshihe çalışınız.

"Biz müslümanız - binaenaleyh öz akâyıd-i diniyyemize, hürriyet-i vicdanımıza, hep ne lâzımsa onu isteyiniz, onu talep ediniz.

"Biz Türküz. Dilimizin, insanımızın tereggisine mane olan her hev sedlerin, divarların yıkılmakına ref olmasına gayret ediniz."

Evet biz Türküz ve gelin Türk olduğumuzu hiçbir zaman unutmayalım!

KAYNAKÇA

1. Hüseyinzâde Ali Bey, *Türkler Kimdir ve Kimlerden İbaretir*, (Haz. Ofelya Bayramlı) Bakü 1997, s. 291.
2. Ali Haydar Bayat, *Hüseyinzâde Ali Bey*, Ankara 1998, s. 410.

Bir arslana bak bir şu doktora

Dürbün

GÜRBÜZ AZAK

E - mail : gurbuz.azak@tlim.net.tr

KIBRISLI Rumlar ne zaman akıllarını başa devşirir diye sormayın. Bu uzak bir ihtimaldir.

Şimdi sinirlerinize sahip olacaksınız.

Aşağıdaki yazı Güney Kıbrıs'da "Alithia" gazetesinde geçenlerde yayımlandı. Yazan ise bir doktor, Baf'lı Talioti. Doktor Talioti şunları diyor...

“Abdullah Öcalan halkının özgürlüğü için savaşan bir arslandır. Bu arslan, 20'nci Asrın son barbarları [Türkler] tarafından değil İsrail siyonizmi ve Amerika tarafından yakalanmıştır.”

“Bu yeni ve modern çağın Rigas Fereo'su [1821, Yunan ihtilâlcisi] gerçek haşmet merdivenlerini Türk zindanlarında tırmanmakta olup, yalnız kendi vatandaşları için değil bizim için tarih yazmaktadır. Düşman Türkler bizden 130 kat, Yunanistan'dan da 7 kat yoğun iken bizim müşfik tanrımız âniden bize 40 milyon Kürt'ü ve bu korkunç ve katı lideri işaret edip göndermiştir.”

“Öcalan'ı bu Moğolları [Türkleri] geldikleri yere geri göndermemiz için bize yardımcı olması amacıyla göndermiştir. Tanrı bize ikramda bulunurken biz kabul etmemekteyiz. Bu yüzden cezalandırılacağız.”

“Tanrı onu Elenizmin merkezine göndermiştir. O'nu tutabilmemiz, saklamamız, O'na tanınması ve bulunmaması için papaz cübbesi giydirmemiz gerekmektedir. Yunan Hükümeti O'nu yücelteceğine

alalecele kovdu.”

Doktor Talioti 40 milyonluk bir Kürdistan hayaliyle devam ediyor:

“Türkiye'nin kalbinin içinde 40 milyon nüfuslu, Yunanistan tarafından yöneltilen bir müttefikimiz olabileceğini acaba aklımızdan geçirdik mi?.. Kürtler bizim bir gün Kıbrıs ve İstanbul'u ve İzmir'i kurtarabilmemiz için elimizdeki en büyük avantajdı...”

Neymiş, neymiş?

Yunanistan tarafından yönetilecek bir Kürdistan ellerinden kaçmış.

Neymiş, neymiş?

Kürtler; Kıbrıs'ın, İstanbul'un, İzmir'in kurtuluşunda yardımcı olabilmemiş?

Neymiş, neymiş?

Türkler, geldikleri yere, Ortaasya'ya sürülmeliymiş.

Neymiş, neymiş?

Öcalan, Rumların ve Yunanlının kazancı için tanrılarınca ikram olarak gönderilmiş.

Hayır, sinirlerinize hâkim olmayınız.

Bu bitmez tükenmez kin, bu yitmez azalmaz düşmanlık karşısında dişlerinizi sıkınız.

Öfkeleriniz istim üzerinde dursun

Baksanıza...

Bu öfkeler bir gün hepimize lâzım olabilir. Ve biz sadece bu öfkelerle ayakta durabiliriz. Doktor Talioti tek başına değil, ondan milyonlarca var!

Tel: 0 212 454 38 00 Faks: 0 212 454 38 29

(Türkiye, 6 Mayıs 1999)

ZEYNEP GÖĞÜŞ

Yeni Ufuklar

e-mail: zgogus@sabah.com.tr

Avrupa'ya yeni bakış

Köln'deki Avrupa Birliği Zirvesi neden gazetelerimiz ve televizyonlarımızda birinci haber olmadı? Bu önemsemeyişi APO davası ile açıklamak yetersiz kalır.

Türkiye'nin adının uzun yıllardır ilk kez bir Avrupa Birliği zirvesinin sonuç bildirgesinde anılmamasını "olsa da olur olmasa da..." tavrıyla karşıladık. Basitçe özetlersek, Avrupa artık "kabak tadı" verdi.

Avrupa çok fazla enerjimizi aldıysa kimin hatası? Yıllardır süregelen Avrupamerkezci tavrımız evrensel düşünme yeteneğimizi köreltti. Yalnız da değiliz. Seçkinlerden yayılan Avrupa hayranlığı dünyanın bizim yaşadığımız coğrafyasında yer alan başka ülkelerde de vardır. Bu tavrı sanıldığı gibi sadece Tanzimat ve Cumhuriyet aydınlarına özgü değildir. Ortadoğu'nun ve hatta şimdi de Kafkasya-Orta Asya hattındaki yönetici sınıflarında da aynı bakış açısına sıkça rastlarırsınız.

Avrupalı tekbiçimliliğin evrensellik olduğuna kanılmış, geçmişten kopuş ve reddedilmiş Batılılık için şart sayılmıştır.

Bir uçtan diğerine: Bu tutumun karşısına çıkan İslamcılar ve diğer muhafazakar kesimler ile kimi sol "ilerici"ler de Avrupa düşmanlığını seçmişlerdir. Saflar böyle ayrıştığı sürece de bizim buralardan Avrupa'ya bakış nesnellliğini yitirmiş, doğru çizgisine oturamamıştır. Bir paradigma karşısında başka paradigmlar yaratmıştır. Oysa Avrupa'nın ne yüceltilmesi ne de toptan reddi gerekmektedir. Marifet Batı kültürünü sanık sandalyesine oturtmak değil, onun sınırlarını göstermektir.

Uzun yıllar Türk olanın Avrupalı olana katkısı hiç düşünülmediği için gösterilmedi de. Oysa Avrupa'nın belki de asil ihtiyacı olan buydu. Türkiye'nin okur yazar takımına düşen, daha fazla vakit yitirmeden bu katkının üzerinde durmaktır.

Şimdi artık bir orta yol bulmanın zamanı...

Türk seçkinlerinin bana kalırsa bir yanılığısı da, Avrupa Birliği'ni tek bir Avrupa saymak oldu. Kültürel boyut öne çıkarıldıkça, geriye kalan önemini yitirdi. Gümrük Birliği'ni Avrupamerkezci bakıştan ayırtmak ve bunu dünyanın bölgesel ekonomik entegrasyon sürecine oturtmak zorlaştı. Oysa bizim, Avrupa ya da başkası, kim olursa olsun bir pazarla bütünleşmeye ihtiyacımız vardı. Yakın çevremizdeki tek ortak ve büyük pazar ise Avrupa idi.

Gümrük Birliği konusundaki karşı çıkışların Avrupa'nın askeri bütünleşmesi için tekrarlanmaması da ilginç. Avrupa Birliği kendi askeri ittifakını da oluşturmakta kararlı görünüyor ve Türkiye bu birlikteliğin dışında bırakılıyor. Asıl kıyamet koparılması gereken nokta bu, ama bakıyorum bizim seçkinlerden tık yok.

Çünkü aslında, tıpkı onların bizi dışlarken yaptıkları gibi biz de meseleye kültürel bakıyoruz. "Ben farklıyım, bundan da çok memnunum, zaten Avrupa yok, Avrupalılar var" bile diyemiyoruz...

(Sabah, 6 Haziran 1999)

Atatürk Kültür Merkezi'nin Hazırlamakta Olduğu Antolojiler Üzerine

Şükrü ELÇİN

Türk Dünyası Fikir ve Edebiyat Metinleri
Antolojisi Alt Proje Başkanı

Antolojiler, edebiyat ve fikir alanında belli bir amaca yönelik hazırlanmış dil mahsulü, sübjektif eserlerdir. Her medenî ülke edebiyatlarında görüldüğü gibi Türk Dünyasında da yazarların kendi bilgi, zevk, fikrî terbiye ve inançlarına bağlı antolojiler meydana getirdiklerini biliyoruz. Bu gelenek, Orta Asya Türklerinin Rus hâkimiyetine girmesine kadar devam etti. Zaman içinde Türk cumhuriyet ve topluluklarına birbirinden ayrı Kiril alfabesinin tatbiki, Arap harfleriyle meydana getirilen Türkçe eserlerin ve özellikle antolojilerin ortadan kalkmasına sebep oldu. Ayrıca Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Çuvaşlar ve diğer Türkler duygu ve düşüncelerini Kiril'le yazmak mecburiyetinde kaldılar. Orta Asya Türklüğünün kültürüne indirilen bu darbe Rusya'daki son siyasî değişikliklerle mesut bir istikamet aldı.

Türkiye'de uzun yıllardan beri her konuda, dil ve edebiyat ile edebiyatın çeşitli sahalarında bu tür çalışmalar yapıldı. Türk cumhuriyet ve toplulukları, Türkiye alfabesine benzer kolay yazılır-okunur Latin esaslı birer alfabe yapma yoluna girdiler. Bu alfabelerin Türkiye ile birlikte müşterek bir yazı dilinin doğmasına yol açacağını tabîi olarak beklemek lâzımdır.

Atatürk Kültür Merkezi, bu düşüncelerin ışığında kültür birliğini temin edecek yollardan biri olan antolojilerin seferberliği içine girmiş bulunuyor.

Türk Dünyası Fikir ve Edebiyat Metinleri Antolojisi isimli antolojinin hazırlanması için Türkiye ve Türkiye dışından, Türkoloji sahasında yaptıkları çalış-

maları ile bilinen ilim adamı ve araştırmacılardan, konu ile ilgili esasları gösteren kılavuz kitapçık doğrultusunda hazırlanmak şartıyla, fikrî ve edebî malzeme istendi.

Başta Türkiye olmak üzere Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti devletleri ile diğer devletlerin siyasî sınırları içinde yaşayan Türk topluluklarından da malzeme istendi. Başkurdistan, Tataristan, Çuvaşistan, Gagauz, Karaçay-Malkar, Nogay, Kumuk, Altay, Hakas, Tuva, Teleüt, Altay Kiji, Telengit, Karagan, Baraba Tatarları, Şar, Kırım, Karay-Karain, Saha Yeri, Uygur, Karakalpak sahası ile Rumeli, Irak, Suriye, İran, Stavropol Türkmenleri, Afganistan, Hindistan, Batı Avrupa, Türk grup ve topluluklarının fikrî ve edebî mahsullerinden örnek metinler istendi. Bu metinlerin tamamı Atatürk Kültür Merkezi'ne ulaştı.

Metinlerin doğru ve sağlam olması için asıl kaynaklara ulaşılmamasına gayret edildi. Türkiye dışından gelen metinler, konunun uzmanlarınca bir seçime tâbi tutuldu ve Türkiye Türkçesi'ne aktarma çalışmalarına başlandı.

Türkiye sahası ile ilgili metin toplama işi yüzde seksen oranında tamamlandı. Metinler, kılavuz kitapta belirtilen esaslara uygun olup olmadığı, metnin doğru seçilip seçilmediği noktalarında incelemeye tâbi tutuldu. İnceleme sonunda ilgili metinler, metin seçenler veya redaktörler tarafından uygunlaştırıldı. Eksik yönleri tarafımızdan tamamlandı.

Metinlerin seçilmesinde edebiyat tarihleri başta olmak üzere antoloji, biyografik eserler, makaleler, derleme metinleri ve müstakil çalışmalardan istifade edilip, gerektiği zaman mukayese edildi. Derlenen ve seçilen metinler gerekli incelemelerden sonra dizilmeye başlandı.

Başlangıçtan günümüze kadar, kültür ve edebiyat dünyamızdan kimliğimizin oluşmasını sağlayıp millî hafızamızı zinde tutan *Türk Dünyası ve Edebiyat Metinleri Antolojisi*, Türk fikir ve edebiyatına kaynaklık edecek bir müracaat eseri olma hüviyetini göstermekten başka; bu sahada yapılan en geniş muhtevalı bir eser olacaktır.

“Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi”

Müjân CUNBUR

Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi
Alt Proje Başkanı

Türk Dünyasında temelde var olan kültür, edebiyat ve tefekkür birliğinin yeniden canlandırılması, bu birliği kabul etmek istemeyenlerin gözleri önüne de, gerçekten güvenilir bir delilin konulması gerekiyordu. Bu delil sözlerde veya hayâllerde kalmamalı, elle tutulur, gözle görülür büyük bir eser olmalıydı. İşte "Türk Dünyası Edebiyatı Projesi", Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Kemal Tural'ın yönetiminde, onun sağladığı imkânlarla, bu büyük eseri meydana getirmek amacıyla ve büyük bir heyecanla hazırlandı.

"Türk Dünyası Edebiyatı Projesi"nin ve bu projenin dört dalından biri olan *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nin çalışmalarına 1995 yılında Türk cumhuriyetlerinden dâvet olunan bilim adamlarının ve yurt içinden ilgililerin katılmalarıyla büyük bir toplantı yapılarak başlandı. Bu toplantıda kurulan alt komisyonlardan birinde, ansiklopedinin hazırlanışında izlenecek yol ve esaslar tespit olundu. Bir program ve şablon hazırlandı. Türk Dünyasından gelen bilim adamlarından memleketlerindeki edebiyatçıların listeleri ile ilk etapta isimleri ABCÇ harfiyle başlayan yazar ve şâirlerin biyografilerini göndermeleri istendi.

Yurt içinde ansiklopediyi hazırlayacak bir çalışma grubu oluşturuldu. Bu grup madde başlıklarını tespitle çalışmalarına başladı.

Önce edebiyat tarihleri, şuarâ tezkireleri, önemli antolojiler, *Mecmuatü'n-Nezâir*, *Pervâne Bey Mecmuası* gibi önemli mecmu'a-i eş'arlar, *Kamusu'l- Alâm*, *Türk Ansiklopedisi*, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* gibi ansiklopedik eserler, *Osmanlı Müellifleri*, *Sicil-i Osmani*, *Tuhfe-i Nâilî* benzeri biyografik bilgi kaynakları, *Türkiye Bibliyografyası*, *Tiyatro Bibliyografyası* gibi bibliyografik eserler, *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*, *İstan-*

bul Kütüphaneleri Türkçe Divan Yazmaları Kataloğu, *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, *Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kataloğu* gibi yurt içi kütüphanelerin kataloglarıyla Blochet, Flügel, Rieu, Rossi gibi yurt dışı yazma eser kütüphanelerinin katalogları, *Bursa Şâirleri*, *Çorum Şâirleri*, *Edirne Şâirleri*, *Niğdeli Şâir ve Yazarlar*, *Urfa Şâirleri*, *Yozgat Şâir ve Yazarları* gibi çeşitli illerimizin şâir ve yazarlarını toplayan eserler, *Dergâh*, *Hayat*, *Servet-i Fünun*, *Şehbal*, *Türk Dili*, *Türk Edebiyatı*, *Türk Kültürü*, *Türk Yurdu*, *Varlık*, *Yedigün* gibi daha nice dergiler tarandı. Güfte yazarı şâirler için *Doruktan Doruğa*, hattat şâirler için *Tuhfe-i Hattatin*, halk şâirleri için *Şâirnâmeler*, yaşayan şâir ve yazarlar için *Türk Şâirleri*, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, *Şâirler ve Yazarlar Sözlüğü*, *Yazarlar Sözlüğü* gibi birçok müracaat kaynağı tarandı.

Yurdumuzda, Derleme Kanunu tam olarak uygulanmadığından Valiliklere birer yazı gönderilerek illerindeki yazar ve şâirleri bildirmeleri, mümkünse biyografilerini göndermeleri istendi. İllerimizin büyük bir kısmından listeler, kısa biyografik bilgiler geldi. Bazı illerden listeler yanında, bu konuda Eskişehir gibi bazı illerimizden şâir ve yazarların biyografileriyle birlikte eserleri de gönderildi. Bu bilgiler de tarandı. Bu suretle madde başlıklarının yüzde doksanbeşi sağlanmış oldu. Her biri ortalama bin kadar fiş alan otuz kutuda madde başlıklarının fişleri toplandı.

Bu arada madde yazarlarına gönderilecek bir kılavuz kitapçık bastırıldı. Ansiklopedide madde yazacakların listesi hazırlanıp sayıları üçyüzü aşkın kişiye, hazırlanacak ansiklopedi çalışmalarına katkıda bulunmaları ricasıyla, maddelerin dağıtımına başlandı. Buraya kadar süratle giden çalışmalarda bir yavaşlama oldu. Madde yazarlarından küçük bir kısmı büyük bir gayretle maddeleri yazıp yolladılar veya getirdiler; bir kısmı akademik çalışmalarının yoğunluğunu, sınava hazırlanıklarını ileri sürerek gönderilen madde başlıklarını iade ettiler; bir kısmı ise hiç cevap vermedi. Belki de postadan yazımızı alamadılar. Bir kısmı yazacaklarını bildirdikleri hâlde, kendilerine birer, ikişer mektup yazılıp veya telefonla görüşülüp istenmesine rağmen maddeleri yazamadılar. Maddeler ikinci, üçüncü, hattâ dördüncü kişilere sipariş edildi. Bir kısım maddeler, hakkında bilgi bulunmadığı için iade edildi. Bazı maddeler yazacaklar tarafından beğenilmeyip yazılamadı. Bu tür maddeler başka kişilere ha-

vale edildi. Bu ve benzeri sebeplerle ansiklopedi yazar sayısı gittikçe azaldı. Binlerce maddenin dağıtımı sırasında da bazı yanlışlarımız oldu. Bu yüzden bazı bilim adamlarımız kendi çalışma alanına giren yazarın biyografisi başkasından istendiği için gücenip istediğimiz maddeleri yazmadılar. Bir kısım siparişlerin de postada kaybolduğu tespit edildi.

Yazılıp gelen maddelerin redaksiyonu yapılırken, bir kısmında gönderilen kılavuza uyulmadığı görüldü. Bunların bir kısmı yeniden sipariş edildi. Bir kısmı redaktörler tarafından yeniden yazıldı. Bu durumda redaksiyon süresi uzadı.

Bu arada Türk cumhuriyetlerinden, Türk soylu yazarları olan ülkelerden önce listeler, arkadan da maddeler gönderilmeye başladı. Şu anda Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Doğu Türkistan'ın maddelerinin tamamı yakını gönderilmiş ve büyük bir kısmının Türkiye Türkçesi'ne uyarlamaları ve redaksiyonları yapılmış olup biyografiler bilgisayarda dizilmektedir. Kazakistan, Tataristan'dan A-G harfleri arası maddeler gelmiş, Kazakistan'dan gönderilen maddelerin işlemleri bitmiştir. Tataristan'da yazılanların bir kısmının uyarlama ve redaksiyon işlemleri devam etmektedir. Başkurt, Karaçay ve Malkar, Karapapak, Güney Azerbaycan, Tuva, Hakas, Dağlık Altay, Dolkan, Gagauz, Türk topluluklarına ait maddeler yurt dışından yazılıp gönderilmiştir. Makedonya, Yugoslavya, Bulgaristan, Batı Trakya, Romanya, Kerkük, Saha (Yakut), Kumuk, Nogay, Kırım, Çuvaş, Stavropol Türkmenleri, Afganistan, Almanya'da yaşayan Türk edebiyatçılarına ait maddeler yurt içi imkânlarla yazdırılmaktadır. Kıbrıs edebiyatçıları kısmen Kıbrıs'ta yazdırıldı. Yurt dışından sağlanan maddeler Türkiye'de o konuda çalışma yapılıp yapılmadığına göre ayrıca kontrol edilmekte, maddelere bazı eklemeler de yapılmaktadır. Bu arada Türk Dünyasının geçmiş asırlarda yaşamış edebiyatçılarının biyografileri Türkiye dışından sağlanamadığı hâllerde, elimizde bulunan tarihî bilgi kaynaklarından yararlanılarak iç imkânlarla yazdırılıp tamamlanmaya çalışılmaktadır.

Bütün bu sebeplerle, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nin ciltleri programlanan zamanlarda çıkarılmadı. Arada bilgisayarın azizliklerine de uğrandı. Ne ise, ilk cildi teşkil edecek A ve kısmen B harfiyle başlayan maddeler çok az bir eksikle basılabilir hâle geldi.

Ancak yazılıp gönderilen maddeler biraraya gelince *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nin zaman olarak kapsamının Milâdî dördüncü yüzyıldan günümüze kadar uzandığı, zemin olarak kuzeyde Yakutistan'dan güneyde Cezayir'e, Hindistan'a, doğuda Çin içlerinden batıda Avrupa ortalarına kadar yayıldığı görüldü.

Aynı zamanda ansiklopedide bir seçme yapılmadığından edebiyatçılar kütüğü meydana gelmiş ve meselâ atıflar hariç 37 tane Abdî mahlaslı, 18 tane Aydın soyadı veya mahlaslı, 13 Abdullayev, 17 Acar, 10 Ateş, 9 Adalı, 9 Atalay, 7 Abbasov soyadı şâir ve yazar bu kütüğe girmiş oldu. Ahmed veya Ahmetler, Aliler, Ârifler, Bâkiler, Mehmed veya Mehmetler, Mustafalar ve diğerleri buna göre kıyaslanabilir.

Sanırım ilk cildimiz birkaç ay sonra basılıp da ilgililerin faydalanmasına sunulunca, daha sonraki ciltler için yardımlar artacak, eserin birkaç yıl içinde tamamlanması mümkün olacaktır. Çünkü yalnız A ve B harfleriyle başlayan maddeler değil, A'dan Z'ye kadar elimize geçen maddelerin büyük bir kısmı bilgisayarda dizildi.

Tabii olarak Türk Dünyasında kullanılan adların imlâsı gibi birtakım meseleler de çözülmek için uğraşıldı. Takma adlardan asıl adlara, asıl adlardan mahlaslara göndermeler yapıldı ve yapılmaktadır.

Türk edebiyatına gönül vermiş bir kütüphaneci olarak, diğer milletlerin ciltler dolusu edebiyat tarihlerini, ansiklopedilerini, sözlük ve antolojilerini gördükçe gıpta eder; bizim de böyle eserlere kavuşacağımız günlerin hayâliyle yaşıyorum.

Bazen insan yıllarca hayâl ettiği bir eseri, gerçekleştirme ve gerçekleştirme imkânını bulunca, içi tarif edilemeyecek bir sevinçle doluyor. Bu sevinç, bütün engelleri aşması için, insana olağanüstü bir gayret ve güç de veriyor. Ve şâirin dediği ne kadar doğru, "*İnsan hayâl ettiği müddetçe*" yaşıyor.

Bu arada bir borcun ödenmesi gerekiyor. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nin bütün maddelerine ve bundan sonra yazacak olanlara, diğer lehçelerden Türkiye Türkçesi'ne uyarlama yapanlara, redaktörlere ve hassaten alt proje başkan yardımcılara Doç. Dr. Belkıs Gürsoy'a, Yard. Doç. Dr. Naciye Yıldız'a ve Dr. Ayşegül Celepoğlu'na şükranlarımı bildirmeyi ödenmesi gerekli bir borç sayıyorum.

“Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi”

Doç. Dr. Osman HORATA
Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi
Alt Proje Başkan Yard.

Dünyanın en eski edebiyatlarından biri olan Türk edebiyatının, başlangıçtan günümüze kadar bütün devrelerini kuşatacak ve bütün Türk soylu halkların sözlü ve yazılı ürünlerini içine alacak şekilde, yeni bilgi, belge ve araştırmalara dayanarak kronolojik bir tarihini yazmak; bu edebiyatın dayandığı düşünce sistemini, sosyal ve tarihî temelleri belirlemek; edebî eserleri ve şahsiyetleri esas alarak, onları edebî çevre, dönem ve tür ölçülerinde değerlendirmek; edebî eserlerden hareketle lehçe ve tarih farklılıklarına rağmen Türk Dünyasının müşterek kalan sosyo-psikolojik ve estetik yönlerini ortaya koymak...

Ülkemizde yazılmış, bu özellikleri taşıyan bir *Türk Edebiyatı Tarihi* var mıdır? Batılı ülkelerde, bunun defalarca yazılmış güzel örneklerine rastlamamıza karşılık; Türk edebiyatında belli dönemlerle sınırlı olan birkaç ilmî edebiyat tarihi dışında, şu an için bu sadece güzel bir “hayâl”den ibaret değil midir? Bu eksikliği hisseden, istenilen seviyede olmamakla birlikte Türk edebiyatıyla ilgili biyografik ve monografik çalışmalarda önemli bir mesafe katedildiğini gören ve bu çalışmalarda varılan sonuçları edebiyat tarihimize aksettirme zamanının geldiğini düşünen Atatürk Kültür Merkezi ve onun Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, bu “hayâl”i gerçekleştirmek üzere gerekli hazırlıkları başlatarak, 1995 yılında diğer projelerle birlikte *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi* projesini de Devlet Plânlama Teşkilâtı’na sunmuştur. Son yılların en önemli ilmî ve kültürel faaliyetlerinden biri olduğunu düşündüğümüz bu proje teklifleri kabul edilmiş ve yatırım programına alınarak gerekli ödenekler çıkarılmıştır.

Bundan sonra, Merkezimiz, ülkemiz ve Türk soylu halkların üniversitelerinden alanlarının seçkin uzmanlarını dâvet ederek, temel prensipleri belirlemeye ve çalışma gruplarını oluşturmaya başlamıştır. Birçok açıdan ilk olmanın özelliklerini ve zorluklarını taşıyan bu projenin temel prensiplerinin belirlenmesi ve plânının ortaya çıkması, bu taslağın uzmanlara gönderilerek incelenmesi ve gelen öneriler doğrultusunda gerekli düzeltmelerin yapılması uzun bir zaman almıştır. Bir işe başlamanın bi-

tirmenin yarısı olduğunu düşünen Merkezimiz, projenin en zor safhasını geçip işin yarısını hâletmenin sevinciyle, proje başkanlığı ve yürütme kuruluna bağlı alt proje sorumlusu ile yardımcıları ve üyelerini belirlemiştir. Ayrıca, gerek edebiyat tarihi, gerekse diğer projeler için Türk lehçe ve şivelerinden seçilecek metinleri Türkiye Türkçesi’ne aktarmak üzere “Aktarma ve Uygunlaştırma Komisyonu” kurulmuştur.

Hazırlık aşamasının tamamlanmasından sonra, bölümlerle ilgili alt proje başkanlarının teklifleri ve proje yürütme kurulunun kararıyla ilk görevlendirmeler yapılmıştır. Yazarların önemli kısmı verilen görevleri kabul etmiştir. Mazeretlerini bildirenlerin ve zaman içerisinde yazamayacakları anlaşılana yerlerine ise yeni görevlendirmeler yapılmıştır. Şu an için her bölümün sorumluları kesinleşmiş durumdadır. Bazı bölümlerle ilgili ilk çalışmalar da gelmiştir. Dış Türklerle ilgili kısım ise büyük oranda tamamlanmış durumdadır. Gelen malzemelerin büyük çoğunluğu kendi lehçelerinde ve alfabelerinde yazılmıştır. Şu an bunların Lâtin alfabesine ve Türkiye Türkçesi’ne aktarılması ile redaksiyon işleri yapılmaya çalışılmaktadır. Bunlar da büyük bir çaba ve süre isteyen çalışmalardır. Bu konularda üniversitelerimizdeki yetişmiş eleman sayısının yetersizliği önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tamamlandığında, her biri 600’er sayfalık 12 ciltten oluşacak *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*’nin, 7000’er adet basılması ve aynı zamanda CD-Romlara taşınması kararlaştırılmıştır. Türk kültür birikiminin ve Türk soylu halklar arasındaki müşterek kabullerin bütün Türk Dünyasına gösterilebilmesi amacıyla da, **Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan** tarafından özel bilgisayar programlarıyla kendi lehçelerine aktarılması düşünülmektedir. Bunların yanında, *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*’nin İngilizceye çevrilerek, Türk kültür ve edebiyat zenginliklerinin bütün dünyaya gösterilmesi hedefler arasına alınmıştır.

Sonuç olarak, *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi* projesi, bu “hayâl”in gerçekleştirilmesine gönül veren akademisyenlerimizin katkılarıyla devam etmektedir. Türk bilim adamlarının yüz akı olacak bu büyük projede, karşılaşılan zorluklar imkânlar ölçüsünde aşılmaya çalışılmakta ve hedefe adım adım yaklaşılmaktadır. Bu projenin ilk ciltlerinin önümüzdeki yıllarda okuyucusuyla buluşacağını ümit ediyoruz. Bu faaliyetin önemini idraki içinde olan, yoğun akademik ve idarî çalışmalarında verilen bölümleri yazmaya çalışan veya mazereti sebebiyle affını isteyen ya da kişisel ihtiraslarına yenik düşüp bizleri yarı yolda bırakanlar da dâhil herkese teşekkür ediyoruz.

“Türk Dünyası Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklopedik Sözlüğü”

Yard. Doç. Dr. Filiz KILIÇ

Türk Dünyası Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklopedik Sözlüğü Alt Proje Başkan Yard.

Türk Dünyasındaki müştereklerin göstergesi ve zenginliklerle dolu zemini, edebiyat hayatıdır. Bu bilinçle yola çıkan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı “Türk Dünyası Edebiyatı Projesi” adı altında dev bir proje başlatmıştır. Projenin amacı proje kılavuzlarında Proje Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural tarafından şöyle ifade edilmektedir: “Türk kültürünün taşıyıcı ve temsil edici unsuru olan edebî hayatın kronolojik olarak ortaya konulması suretiyle kültürel zenginliğin, insanı, tabiatı ve sosyal hayatı a) iman, b) zihniyet, c) bilgi, d) zevk kavramlarına bağlı, değişen, az değişen, süregelen ve kaybolan yönlerini de, coğrafya ve rejimin etkilerini de edebî eserler yoluyla hükme bağlamak; Türk topluluklarındaki aynı kalan sosyo-psikolojik unsurların, müşterek olan estetik yönlerin (motif, tavır, ifade, tertip vb.) ve devamında edebî değerlerin yerini ve etkilerini ortaya koymaktır.”

Başkan yardımcılığı ve madde yazarlığı görevlerini sürdürdüğüm Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklopedik Sözlüğü komisyonunun başkanlığını Prof. Dr. Mustafa İsen, diğer başkan yardımcılıklarını ise, Doç. Dr. Ramazan Korkmaz Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu ve Yard. Doç. Dr. Zeki Gürel yapmaktadır. Sözlük, her biri 600'er sayfalık 4 ciltten oluşacaktır.

Projenin amacı kılavuzlarda şöyle belirtilmiştir: “Ortak Türk Edebiyatının bütün alan ve devirlerinde kullanılmış olan terim ve kavramlar ile kültür unsurlarının tesbiti.” Sözlüğün muhteva ve çerçevesini şu gruplara göre belirlenecek maddeler teşkil edecektir: 1- Nazım şekilleri, 2- Vezin ve kafiye ile ilgili terimler, 3- Edebî türler ve neviler, 4- Estetik teknikler, 5- Edebî akımlar, 6- Âyet ve hadislerden edebiyata sıklıkla yansayanlar, 7- Klişe sözler, 8- Mazmunlar, motifler ve temalar, 9- Şahsiyetler ve tipler, 10- Üslûp, 11- Yazı, kitap ve kitaplıkla ilgili terimler, 12- Kavramlar: a- Dinî-tasavvufî kavramlar, b- Yer isimleri, c- İnançlar, d- Örf ve âdetler, e- Gündelik hayat, f- Eşyalar.

Proje başladığından bu yana, bir grup proje elemanı terim ve kavram kapsamına girebilecek anahtar konuları tesbit ederken, ikinci grup proje elemanları da bugüne kadar ülkemizde ve Türk Dünyasında yayımlanmış terim ve kavram sözlüklerini tesbite başlamıştır. Üçüncü aşamada ise, hem tesbit edilen sözlükler, madde başlı olacak terim ve kavramlar için taranmış, hem de yeni kavram ve terimler elde etmek için çok sayıda eser, uzmanlara taratılmaya başlanmıştır. Her iki taramadan yirmibeşbin civarında fiş elde edilmiştir. Bunlara ek olarak benzer bir taramayı Azerî, Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Tatar ve Uygur bölgesinde yaşayan ve projede yer alan meslektaşlarımızın da yapması istenmiş; bunlardan Azerî, Özbek, Kazak, Başkurt, Tatar ve İran Türkleri'nden bir miktar fiş elimize ulaşmıştır. Gelen madde başlarından Türkiye Türkçesi'nin edebî dilinde mevcut olanlar ayıklanmış geri kalanlar madde başı olarak projeye dâhil edilmiştir.

Proje yönetim birimimiz bir yandan da madde yazım ilkelerini tesbit etmiş, bütün harflerde yer alan madde başlarını ve bunları yazacak uzmanları belirlemiştir. Çalışmaların önemli bölümleri bir kılavuz hâline getirilmiş, kılavuzla birlikte yazarlarına gönderilmiştir. Hali hazırda mevcut olan bütün maddeler uzmanlara sipariş edilmiş, bir kısım madde yazılıp gelmiştir. Diğerlerinin de Haziran 1999 tarihine kadar yazılması istenmiştir. Özellikle Eski Türk Edebiyatı ve Halk Edebiyatıyla ilgili maddelerin büyük çoğunluğu Merkezimize ulaşmıştır. Yeni Türk Edebiyatı ve Tasavvuf Edebiyatı ile ilgili eksiklerimiz bulunmaktadır. Gelen maddeleri değerlendirmek için her anabilim dalının uzmanlarından bir redaksiyon heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetçe redakte edilen maddeler bilgisayar ortamına aktarılacak üzere sekreteryaya teslim edilmiştir. Bunların yazımı ve dizilmesi devam etmektedir. Yurt içindeki araştırmacılara sipariş edilen malzeme büyük oranda tamamlanırken, yurt dışındaki meslektaşlarımıza sipariş edilen malzemenin temininde bazı aksaklıklar olmuştur. Oradan gelen malzeme, Kril alfabesiyle ve gelen ülkenin Türkçesine göre yazıldığı için, mevcut malzeme önce, Latin alfabesine çevrilmekte, sonra Türkiye Türkçesi'ne aktarılmakta ve redakte edilmektedir. Bu da zaman alıcı bir uygulama olmaktadır.

Bu gibi sebeplerle, proje belirlenen süreyi biraz aşarak tamamlanacaktır. Fakat, bu özlenen proje tamamlandığında herhalde Türk Dünyası Edebiyatı ve buna bağlı olarak pek çok mesele, terim ve kavram bazında problemlerini büyük ölçüde çözmüş olacaktır.

TÜRK DÜNYASI EDEBİYATI PROJESİ

BAŞKAN

Prof. Dr. Sadık TURAL*

BAŞKAN YARDIMCILARI

Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
(Türk Dünyası Koordinatörü)

Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN*

Doç. Dr. Osman HORATA*

Doç. Dr. Öcal OĞUZ*

PROJE GENEL SEKRETERİ

Dr. Dursun DAĞAŞAN*

Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi

Başkan: Dr. Müjgân CUNBUR*

Yardımcıları: Doç. Dr. Belkıs GÜRSOY

Yard. Doç. Dr. Nâciye YILDIZ

Yard. Doç. Dr. Ayşe YÜCEL

Dr. Ayşegül CELEPOĞLU

Türk Dünyası Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklopedik Sözlüğü

Başkan: Prof. Dr. Mustafa İSEN*

Yardımcıları: Yard. Doç. Dr. Filiz KILIÇ*

Doç. Dr. Ramazan KORKMAZ

Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Yard. Doç. Dr. Zeki GÜREL

Türk Dünyası Fikir ve Edebiyat Metinleri Antolojisi

Başkan: Prof. Dr. Şükrü ELÇİN*

Yardımcıları: Doç. Dr. Şuayb KARAKAŞ

Doç. Dr. Yavuz AKPINAR

Doç. Dr. Âbide DOĞAN*

Yard. Doç. Dr. İsmet ÇETİN

Yard. Doç. Dr. Hâmiye DURAN

Dr. Aysun EYDURAN

Türk Dünyası Edebiyat Tarihi

Başkan: Prof. Dr. Önder GÖÇSÜN

Yardımcıları: Doç. Dr. Osman HORATA

Doç. Dr. Öcal OĞUZ

Yard. Doç. Dr. Metin Kayahan ÖZGÜL

Yard. Doç. Dr. Güzin TURAL*

Proje Sekreteryası

İmran BABA

Durmuş BUNARCIOĞLU

Bilgi İşlem

Nuray ERYURT

Selda KILINÇ

Melike ÖZCAN

Sibel ÖLGÜN

* Proje Yürütme Kurulu Üyeleri

Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından “Kutadgu Bilig”*

Süleyman KAZMAZ

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Kutadgu Bilig, büyük Türk düşünürü Yusuf Has Hâcib'in eseridir. Yusuf Has Hâcib, günümüzde, Kırgızistan'da bulunan Balasagun şehrinde 1019 tarihinde doğmuştur. Hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Sadece kabiliyetli ve çalışkan bir çocuk olduğunu, Felsefe, Ahlâk, Toplum bilim, Matematik, Astronomi, Halk Kültürü ve Spor alanlarında geniş bilgi edindiğini biliyoruz. 1069'da Balasagun'dan ayrılarak Kaşgar'a geçmiş, 18 aylık bir çalışmadan sonra eserini tamamlayarak zamanın hükümdarı Karahanlı hakanı Tavgaç Hasan Buğra Han'a takdim etmiştir. Eseri beğenen Hakan, onu Has Hâcib tayin etmiştir.

Kutadgu Bilig, kelime anlamı itibarıyla, kutlu bilgi, kutlu olma bilgisi, mutluluk bilgisi, insanı iki dünyada mutluluğa erdiren bilgi demektir. Kitap nazım şeklinde, aruz vezninin “*faulun faulun faulun faul*” kalıbıyla, Karahanlı Türkçesi'yle ve Uygur harfleriyle yazılmıştır; 6772 beyitten oluşmuştur. Kitabın aslı elimizde mevcut değildir. Sonradan çoğaltılan üç nüshası bulunmaktadır. Bunlar Viyana, Kahire ve Fergana nüshalarıdır. Kitap, başlıca dört kişi arasında geçen konuşmalardan meydana getirilmiş olup, hikâye yöntemiyle, başka bir deyimle, temsilî yöntemle kaleme alınmıştır. Dört kişi aynı zamanda dört kavramı simgelemektedir.

Kişilerden biri hükümdar Kün-Toğdı'dır. Kün-Toğdı, gün doğdu demektir; doğruluğu temsil eder; kanun koyan âdil bir hükümdardır. Kendini, hak ve adalet esaslarına göre halk hizmetine adanmıştır. İkinci kişi Ay-Toldı, dolunay demektir; saadeti, devleti, aynı zamanda Türk devletinde adam yetiştirme yöntemini temsil eder. Türk devletinde gerek iktidar sahipleri, gerek yöneticiler kalıplaşmış belli sınıflardan değil, kabiliyetli halk çocukları arasından çıkar. Ay-Toldı, zeki, bilgili, akıllı bir halk çocuğu olarak vezirliğe kadar yükselir.

Üçüncü kişi, Ögdülmüş, Ay-Toldı'nın oğludur, babasından sonra vezir tayin edilir. Ögdülmüş, anlayış ve öğülmüş anlamına gelir. Dördüncü kişi Odgurmuş, kelime olarak, gerçeği anlamış, uyanmış, kanaat, akıbet anlamında kullanılmıştır. İkinci derecede kişiler, Ay-Toldı'yı hükümdara tanıtan Küsemış, Ogdurmuş'un müridi Kumaru, haberci ve Ogdurmuş'un yanında çalışan kişi. Kitap şöyle bir olay üzerinde kurulur:

Ay-Toldı, genç bir adam. Ününü uzaktan duyduğu hükümdarın emrine girmek, memleket hizmetinde çalışmak amacıyla başkente gelir. Küsemış'in aracılığıyla önce ulu hâcibin sonra hükümdarın huzuruna çıkar. Aralarında geçen konuşmalardan, hükümdar gencin kabiliyetli olduğunu anlar, hizmetine alır, çalışmalarından memnun kalınca vezir yapar. Uzun ve yararlı hizmet döneminden sonra ölen Ay-Toldı, hükümdara adaletten, merhametten ayrılmamasını vasiyet eder ve oğlunu da ona emanet ettiğini söyler. Hükümdar Ay-Toldı'nın oğlu Ögdülmüş'i, düşüncelerini beğendiği için vezir yapar. Ögdülmüş, memlekete büyük ölçüde hizmet eder. Hükümdar, kendisine böyle bir vezir başışladığı için Tanrı'ya şükreder, ancak, onun gibi ikinci bir kişiye daha ihtiyacı olduğunu söyler. Ögdülmüş, Ogdurmuş'u tavsiye eder. Fakat Ogdurmuş, kendini ibâdete adanmış, dağ başındaki kulübesinde tek başına yaşayan bir kişi olarak teklifi kabul etmez. Olay, Ogdurmuş'un ölümüyle sona erer. Kitabın başında ve sonunda, ölümsüz yazarın, çeşitli dünya meseleleri hakkındaki düşünceleri yer almaktadır. Fakat devlet ve devlet yönetimi konuları geniş ölçüde incelenmektedir. Ancak kitabın bu yönü üzerindeki açıklamalara girmeden önce, Yusuf Has Hâcib'in getirdiği dünya görüşünün kısa bir özetini yapmak isteriz.

Yusuf Has Hâcib, dünyanın fâniliğini, yaşanan dünya kadar ölümden sonra başlayacağına inanılan dünyanın da önemini anlattıktan sonra yeni bir dünya görüşü getirmektedir. Bu görüş şu şekilde ortaya konabilir:

Dünya insana cefa etmektedir. İnsan da dünyaya cefa etmelidir; ne kadar cefa ederse, dünya o kadar insana râm olur. Böylece dünyayı, dolayısıyla, kaderi, tabiatı buyruk altına almak düşüncesi, Yusuf Has Hâcib'in getirdiği dünya görüşünün özünü oluşturmaktadır. Bu suretle dünya, tabiat, kader karşısında boyun eğen insanın yerini, dünyaya, kadere hâkim duruma gelmeye yönelen mücadeleci insan almaktadır. Artık insan, gücünü kullanarak dünya, tabiat hâkimiyetine

yönelecektir. Bu görüş dünya tarihinde yeni bir dönemin, müsbet ilim yoluyla tabiat kanunlarını öğrenerek tabiat kaynaklarını insanın emrine ve hizmetine verme döneminin başlangıcı olacaktır. Kişinin böyle bir çağı açmasını sağlayacak gücü vardır: Akıl ve bilgi. Akıl Tanrı vergisidir; bilgi, insanın aklını kullanarak gözlem ve deney yöntemiyle sağladığı güçtür. Bu iki güçle tabiat kanunlarına ulaşılabilecek, arkasından tabiat kaynakları kullanılmak suretiyle, daha iyi, daha güzel bir dünya yaratılacaktır. “*Bilgiyle göğe dahi yol bulunur*” diyerek, bilginin gücünü açıklayan Yusuf Has Hâcib, dünya tarihinin akışını değiştiren müsbet ilim döneminin açılmasını sağlayanlar arasında yer almıştır. Büyük Türk düşünür ve ilim adamları Fârâbî, İbn-i Sînâ ve Yusuf Has Hâcib birarada incelendiği zaman görülecektir ki, insanlığın kaderini değiştiren müsbet ilim akımı, Batı’da gelişen sanayi inkılabı Türk medeniyetinden kaynaklanmıştır; Orta Asya’da meydana gelen iklim değişikliğinin yarattığı akınların temelinde yatan mücadele ruhunun fikir alanındaki ifadesi olmuştur. Bu bakımdan Yusuf Has Hâcib, “dünyaya cefa etmek” deyişiyle medeniyet için yeni ufuklar açmıştır. Şimdi konumuza devam edelim.

Devlet, toplum hayatının gerekli kıldığı bir kuruluştur. Toplum hâlinde yaşamak ancak devletle mümkündür. Toplum içinde düzeni, can ve mal güvenliğini, geliştirici, yükseltici çalışmaları devlet sağlar. Devlet, bir yönüyle kuruluş, eski deyişiyle teşkilât, bir yönüyle de buyurucu, yönlendirici, yaptırıcı bir güçtür. Toplumda yaşayan insanlar, kanun, tüzük, yönetmelik, kararname, buyuruk adıyla anılan, bütün olarak da hukuk düzeni şeklinde nitelenen kurallara uymak zorundadır. Bu zorunluluk, toplum hayatını gerçekleştirmek ihtiyacından kaynaklanır. Bu bakımdan, toplum iki bölüme ayrılır. Birinci bölüm, hukuk düzenini uygulayan, bir bölümü de bu düzene uyanlar. Birincisi devlet, ikincisi de halktır. Devletin başındaki güç iktidar olarak adlandırılır; hukuk düzenini koyan ve uygulayan güç. Burada karşımıza çıkan ilk soru şudur: İktidar topluluğu, hukuk düzenini, kanun koyma ve uygulamasını sağlama, başka bir deyimle, buyurma ve yaptırma gücünü hangi kaynaktan almaktadır? Kısacası, siyasî iktidarın kaynağı, buyurma ve yaptırma yetkisinin dayanağı nedir? Türk tarihinde bu gücün kaynağının, dayanağının ilk anlatımını Hunlarda görmekteyiz.

En eski Türk devleti olan Hun İmparatorluğu’nda

siyasî iktidarın kaynağının Tanrı olduğuna inanılırdı. Hun İmparatorluğu’nda hakana, bugünkü deyişiyle, devletin başı olan iktidar sahibine Yabgu, Yabgu kağan denirdi. İnanişâ göre Yabgu’da insan üstü güçler vardır. Yabgu, Tanrı tarafından insanları yönetmekle görevlendirilmişti. Onlarda, yani Yabgu’da Tanrı niteliği vardı. Yücelik hanedanın bütün üyelerine geçirdi. Bunlara Tigin denirdi. Aynı inaniş Mete tarafından da tekrarlanmıştı. Büyük Mete, Çin İmparatoru’na gönderdiği mektupta şöyle diyordu: “*Gökle yerin doğurduğu, güneşle ayın tahta geçirdiği Türk hanlarının büyük Tanrı kutu ihtiramla Çin İmparatoru’ndan rica eder ki...*”

Siyasî iktidarın Tanrı’dan kaynaklandığı inanişâ *Orhun Kitâbeleri*’nde de dile getirilmektedir. *Gültekin Anıtı*’nda şu satırlar okunmaktadır: “*Tanrı buyurduğu için, kendim devlet olduğum için kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım, fakir milleti zengin kıldım.*” Kitâbelerin birçok yerlerinde iktidarın Tanrı’dan kaynaklandığı anlatılmaktadır. Şu satırları okuyalım: “*Türk Milleti’nin adı sanı yok olmasın diye, babam hakani, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, onlara ülke veren Tanrı, kendilerini Türk Milleti’nin adı sanı yok olmasın diye beni Tanrı, hakan olarak tahta oturttu.*” Yusuf Has Hâcib, iktidarın kaynağı konusunda Hun İmparatorluğu’nda ve *Orhun Kitâbeleri*’nde yer alan inanişâları devam ettirmiştir. Büyük düşünürü göre, Beyler, hâkimiyetlerini Tanrı’dan almıştır. *Kutadgu Bilig*’de Bey sözü, aynı zamanda siyasî iktidar sahibi anlamında kullanılmıştır. Kitabın birçok bölümlerinde iktidarın, Tanrı’nın lütfu olduğu kaydedilmektedir. Vezir Öğdülmiş, hükümdara şöyle der: “*Bu beylik mesnedine isteyerek gelmedin. Onu Tanrı kendi fazlıyla sana ihsan etti... Buna şükret.*”

Gerek Türk devlet yapısında, gerek *Kutadgu Bilig*’de iktidarın kaynağının Tanrı olduğuna inanılmakla birlikte, halkın da aynı derecede iktidar olduğunun, iktidarın büyük ölçüde halktan kaynaklandığının ifade edildiğini görmekteyiz. Göktürk Devleti’nde Danışma Kurulu, Devlet Meclisi adlı bir kuruluş bulunuyordu. Bu kurulun iktidar üzerinde büyük etkisi vardı. O kadar ki, 851 yılında ölen Ulu Hakan oğlunun hakan olmasını istemiş, fakat anılan kurula bunu kabul ettirememiştir. Kurul, İşbora adlı bir başkasını hakanlığa getirmiştir. Aynı kurul Hunlarda ve Karahanlılarda da vardı. Karahanlılarda Danışma Kurulu’nun başında Yuğruş adı verilen ve halk arasında yetişen vezir bu-

lunurdu. Bu kurulla hakan arasındaki ilişkileri ulu hâcib düzenlerdi.

Halkın da iktidar kaynağı olduğu *Kutadgu Bilig*'de dikkate değer şekilde anlatılmaktadır. Yusuf Has Hâcib, bunu, soy ve niteliklerle belirler. Beylik, iktidar, soya bağlı olmakla birlikte, aynı zamanda kabiliyet meselesidir; beyin oğlu bey olur, düşüncesinin yanında kabiliyetlilerin de iktidar sahibi olabilecekleri ifade edilir. Hangi insan, beylik için aranan fazilet ve nitelikleri taşırsa, soy şartı aranmaksızın beyliğe yükseltilmelidir. Böyle bir kişi hem iyi bir bey, hem de halka baş olur. Bu konuda şöyle bir ifade kullanır: Beyler memleketi töreye göre yönetmek, halkı düzene sokmak için nasbedilmişlerdir. Burada nasb kelimesi üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi nasbetmek, tayin etmek demektir. Beyin nasbedilmesi, halk arasından çıkması anlamına gelmektedir. Kitabın bir başka yerinde, halkın seçkini bey olur, denilmesi de beyin, iktidar sahibinin halk arasından çıkacağı görüşünü pekiştirmektedir. Bu düşünceyi, Ögdülmüş daha belirli bir şekilde dile getirir. Ögdülmüş, Ogdurmuş'a şöyle der: "Eğer sen bey ve halkın büyüğü olursan, buna karşı tevazu ve nezaket fedakârlığı göster." Ogdurmuş, sade bir halk adamıdır. Vezir Ögdülmüş'in onun bir gün bey olabileceğini söylemesi, halkın iktidar kaynağı olduğunun, iktidarın halktan kaynaklandığının, dolayısıyla halka dayandığının en özlü anlatımıdır. Bey kelimesi, aynı zamanda hükümdar, iktidar sahibi anlamında kullanıldığına göre, *Kutadgu Bilig*'de iktidarın Tanrı ve halk olmak üzere iki kaynağa, iki temele dayandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu görüş aynı zamanda devletin, siyasî iktidarın, amacını belirlemektedir.

İktidarın Tanrı'dan gelmesi, hiçbir zaman hükümdarın sınırsız yetkilere sahip olması, dilediğini yapması, halka zulmetmesi anlamına gelmez. Çünkü iktidar, bir yönüyle halktan kaynaklandığına göre, bu anlatım, devletin amacını, iktidarın yetkisini ve görevini belirtmektedir. Halktan gelen bir güç, şüphesiz halka karşı kullanılamaz, halk için kullanılır. Ancak hizmet, halka hizmet olabilir. Dolayısıyla, halktan kaynaklanan devlet, halka hizmet devleti olabilir. Yoksa, bu çizgiden ayrıldığı takdirde dayanağını yitirir, yaşamak imkânını bulamaz. Bunun için Türk devletinin en belirgin niteliği, onun halka hizmet eden bir kuruluş, bir halk devleti oluşudur. Bu devletin öteki özelliği de zorla ele geçirilmesi değil, halktan iyilikle gelmesidir.

Hükümdar bu düşünceyi şöyle açıklar: "Beylik bana kötülükle gelecekse, istemem. O beylik senin olsun... Yeter ki, ben bir iyinin arkadaşı olayım." Böylece devletin, halkın isteğine ve iradesine dayanması ve halka hizmet eden bir kuruluş niteliği taşıması *Kutadgu Bilig*'in birçok bölümlerinde belirtilmektedir.

Devletin, iktidarın hizmet kuruluşu olduğu *Orhun Kitâbeleri*'nin bazı yerlerinde de anlatılmaktadır. Kitâbede Tanrı'nın hakana iktidarı kendisi için değil, halka hizmet için verdiği kaydedilir. *Gültekin Anıtı*'nda Hakan yaptıklarını şöyle açıklıyor: "Hakan mevkiine oturup bütün fakir halkı hep toplattım. Fakir kavmu zengin kıldım, az kavmu çok kıldım. Amcam hakan tahta oturunca Türk Milletini yüce etti, doğrulttu, fakiri zengin kıldı, azı çok eyledi... Babamızın, amcamızın kazandığı millet adı sanı yok olmasın diye Türk Milleti için gece uyumadım, gündüz oturdum. Küçük kardeşim Gültekin iki şad ile ölesiye kadar çalıştım. Türk'üm için, milletim için iyisini öylece kazandırdım." Devletin görevinin halka hizmet olduğu, hükümdara karşı söylenen şu sözlerle çarpıcı bir şekilde ortaya konulmaktadır: "Memlekette bir kimse bir gece aç kalırsa, onu Tanrı sana soracaktır. Gözünü aç." Bütün bu düşüncelerden anlaşılmaktadır ki, metinlerde iktidarın Tanrı'ya dayandırılması, Tanrı'dan kaynaklandığı inancına yer verilmesi, sadece devlete bir saygınlık kazandırmak amacıyla yöneliktir. Temel düşünce devletin halktan kaynaklandığı, halka dayandığı, töreye dayanan, halkı töreye göre yöneten bir kuruluş, bugünkü deyimleriyle, bir hukuk devleti olduğudur. Ayrıca dikkate değer bir nokta da şudur: Töreden söz edilirken, kuralların dine, inanışa dayandığı noktası üzerinde durulmamaktadır. Başka bir deyimle törenin dinden kaynaklandığı anlatımına yer verilmemektedir. Sadece halkın mutluluğu amaç olarak gösterilmektedir. Bu açıklamalardan varabileceğimiz bir sonuç vardır. Türk devleti halkçı, bugünkü anlatımıyla demokratik ve lâik bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan demokrasi ve lâiklik, Batı'nın sanayi medeniyetinden taklit suretiyle alınmış değildir. Bu nitelikler tarihten gelen Türk devletinin temel ilkeleridir.

Devletin halka hizmet amacını gerçekleştiren, yönetim görevini ve yetkisini elinde bulunduran kişileri üç başlık altında toplamak mümkündür: İktidar mensupları, yöneticiler ve hizmet erbâbı. *Kutadgu Bilig*'de devlet kuruluşu bu şekilde oluşturulmaktadır.

Bey ve hükümdar kelimeleri *Kutadgu Bilig*'de ge-

nellikle iktidar sahibi anlamında kullanılır. Bazen hükümdar kelimesinin bütün yurdu, bey kelimesinin de yurdun bir bölümünün yöneticisi olan yetkiliyi anlatmak için yazıldığı görülmektedir. Başka bir deyimle, kitabın birçok bölümlerinde hükümdardan sonra gelen, hükümdarın emrinde olmak üzere ülkenin bir bölümünü yöneten iktidar sahibi bey unvanıyla anlatılmaktadır. Bazı bölümlerde bey kelimesinin beyler şeklinde, çoğul olarak geçmesi de bunu göstermektedir. Bu ayrımın Karahanlı devlet teşkilâtından esinlenerek yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Karahanlı Devleti'nde yönetim iki kademededen oluşmaktaydı. Beylerin başında hakan vardı. İkinci derecede ona bağlı olarak belli bölgeleri yönetenler, hanedan mensupları olan şehzâdelerdi. Yusuf Has Hâcib, Karahanlı Devleti'ndeki bu sıralamayı dikkate alarak iktidar mensuplarını hakan-hükümdar ve bey olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Bu sebeple, *Kutadgu Bilig*'de iktidar mensupları hükümdar ve bey olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Tanrı'dan ve halktan kaynaklanan iktidarın ve hizmet kuruluşu olan devletin başında bulunan hükümdarın görevleri iki noktada toplanır: Tanrı'ya karşı olan görevler, halka karşı olan görevler.

Birinci görevin başında şükür ve ibâdet gelir. Tanrı, iktidarı ihsan etmekle hükümdarı halkın başına hâkim kılmıştır. Ayrıca akıl ve bilgiyle birlikte birçok faziletler vermiş, her türlü iyilik için yardım etmiştir; onu halkın üzerine hâkim kılmakla kulları, başka bir deyimle halkı, ona muhtaç duruma getirmiştir. Buna karşılık hükümdarın halka hizmet etmesi, topluma mutluluk ve iyilik getirmesi gerekir. Bunun için de halkın yükünü cesaretle yüklenmelidir. Gönlüne kuvvet vermesini Tanrı'dan isteyecektir.

Hükümdarın ikinci görevi, halka hizmet etmektir. Bu görevi yerine getirmesi, halkın fesada ve kötülüğe sapmasına meydan vermemesi, halkın zenginleşmesini, yükselmesini, huzur içinde yaşamasını sağlaması gerekir. Çünkü Tanrı, görevi yerine getirmemesinin, günahlarının hesabını ondan soracaktır. Unutmamalıdır ki, Tanrı iktidarı ona, halk yolunda kullanması için vermiştir. İktidarın simgesi sayılan taht, köşk ve saraylar birer durak yeridir. Daha öncekiler oralardan gelip geçtiler. O da gelip gidecektir. Bunun için bütün imkânları, elindeki vasıtaları ve gücü halka hizmet yolunda kullanacaktır. Böyle yapmayanların cezasını Tanrı verecektir. Böyle yapanlar, elindeki imkân ve

vasıtaları halk uğruna kullananlar için de mükâfat vardır. Bu mükâfat iki dünyada, bu dünyada ve ölüm sonrası dünyasında mutlu olmaktır. Vezir Ay-Toldı, hükümdara gönderdiği vasiyetnâmesinde bu düşünceyi çok özlü bir şekilde yazmıştır. Ay-Toldı hükümdara karşı şöyle der: "*Kanunu, halka doğru, dürüst tatbik et ki, kıyamet gününde bahtiyar olasın.*"

Halka hizmet görevini yerine getirmesi için hükümdarın birçok niteliklere sahip olması gerekir. İyi bir devlet yönetimi kurulması hükümdara bağlıdır. Bunun için hükümdarın gözü, gönlü zengin, akıllı, bilgili, uyanık, eli açık, cömert, doğru sözlü, halka karşı şefkatli, halkın candan sevdiği bir kişi olması, cesaret ve azmiyle düşmanı ezebilmesi gereklidir. Yusuf Has Hâcib, doğruluğu ve kanunu temsil eden hükümdarın niteliklerini bir benzetmeyle anlatmaktadır. Tahtta oturan hükümdarın elinde bıçak, sağında şeker, solunda acı ot bulunur. Yusuf Has Hâcib bunların anlamını şöyle açıklamaktadır: Tahtın üç ayağı vardır. Üçü düz durdukça taht sallanmaz. Üç ayaktan biri yan yatarsa, öteki ikisi kayar, üzerindeki yuvarlanır. Üç ayaklı olan varlık, doğru, düz durur. Düz olan varlığın her tarafı iyidir. İyinin davranışı da düzgündür. Düz olan yan yatarsa duramaz, düşer. Hangi varlık doğru ise düşmez, yerinde durur. Hükümdarın tabiatı doğrudur, yan yatmaz, işleri doğrulukla hâlleder, insanları kul ve bey olarak ayırmaz. Bıçak kesici bir âlettir. Hükümdar hak arayan kişinin işini uzatmaz, bıçak gibi keser, atar. Zulme uğrayarak hükümdarın kapısına gelen kişinin, adalete, doğruluğa kavuşunca yüzü güler, sevinir, şeker gibi tatlı gider. Şeker bu durumu temsil eder. Bıçak da işlerin doğrulukla hâllendiğini simgeler. Zehir gibi acı olan Hint otu da zorbalı, doğruluktan ayrılan kişiler içindir. Onlar kavga ederek hükümdara gelirler. Hükümdar hüküm verince acı Hint ilâcı içmiş gibi yüzlerini ekşitirler. Hükümdarın sertliği, kaşlarının çatık, yüzünün asık oluşu zalimler içindir. Çünkü hükümdar zalimlere hakettikleri cezayı verir, böylece hakkın ve adaletin yerine gelmesini sağlar.

Hükümdarın gücü, hükümdarın dayanağı akıl, bilgi, kanun, kılıç ve kalemdir. Akıl, Allah vergisidir. Bilgi, sonradan edinilir. Devlet yönetimi bilgiyle olur. Onun için bilgi fazilettir, ama, kılıç kullanmak daha üstün bir fazilettir. Memleket kılıçla, bugünkü deyişle, orduyla zaptedilir. Yurt edinmek, yurdu korumak ordu sayesinde mümkündür. Onun için ordu hükümdar için, devlet için temel kuvvettir; devlet ordu-

ya dayanır. Kılıcın, bugünkü deyimle, ordunun yanında ikinci kuvvet kalemdir. Kılıçtan kan damlarsa memleket alır, kalemden mürekkep damlarsa altın gelir. Hükümdar kalemle kılıcı aynı derece önemsemeli, ikisini aynı ölçüde değerlendirmelidir.

Hükümdar memleketi tek başına yönetemez, yanında yardımcıları, kendisine destek verecek kişiler bulunacaktır. Hükümdarın başlıca yardımcıları hakimler ve bilginlerdir. Hakimler temiz, adil, gınahtan sakınan, içinde Allah korkusu bulunan bir kişiliğe sahip olmalıdır. Bilginler, insanı ve devleti mutluluğa kavuştururlar, bilgilerini halka ulaştırırlar. Onun için bilginlerin önünde saygıyla eğilmeli, söylediklerini yerine getirmeli, bütün sözlerine uymalıdır. Diğer görevliler de hükümdar için önemlidir.

Hükümdar, hizmetinde bulunanları gözetmeli, halka iyi bakmalıdır. Çünkü Tanrı'nın verdiği iktidar, halka hizmet içindir. Bundan başka hükümdar, harama el uzatmamalı, kötü alışkanlıklardan uzak durmalı, özellikle şarap içmemelidir. Ayrıca özen göstermesi gereken başka davranışlar da vardır. Bunlardan biri de kendi menfaati için hareket etmemesidir. Kendi menfaatini değil, halkın menfaatini düşünmelidir. Devlet yönetiminde önemli olan konulardan biri de hükümdarla halk arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, bu konuda uyulması gereken kurallardır.

Halkla hükümdarın karşılıklı görevleri ve hakları vardır. Halkın hükümdar üzerindeki hakları üç noktada toplanır: Halkı âdil kanunlarla yönetmek, gümüşün ayarını korumak, güvenliği sağlamak. Hükümdarın bu görevleri yerine getirmesini istemek, halkın hakkıdır. Hükümdarın halkın haklarını tanıması ve yerine getirmesi gereklidir. Buna karşılık hükümdarın da halk üzerinde hakları vardır. Hükümdarın halk üzerindeki hakları da üç noktada toplanır: Halk hükümdarın emirlerine saygı göstermeli, niteliği ne olursa olsun, bu emirleri yerine getirmeli, hazinenin hakkını ödemeli, ödemeleri zamanında yapmalı, hükümdarın dostuna dost, düşmanına düşman olmalı. Hükümdar halkın büyüğüdür. Halk ona her türlü hürmeti göstermeli; böylece halk ve hükümdar karşılıklı hak ve görevle birbirlerine bağlı olduklarını daima göz önünde bulundurmalıdırlar. Bundan çıkan sonuç şudur ki, hükümdarla halk arasında bir tür sözleşme vardır. İki taraf haklarını ve görevlerini bilecek, yükümlülüklerini yerine getirecektir. Hatırlanacağı üzere bu düzen, daha doğrusu bu düşünce, yüzyıllarca sonra Avrupa'da "İç-

timaî Mukavele" adı altında anlatılacaktır.

Halkın hükümdar üzerindeki hakları gereği olarak devletin bazı nitelikleri bulunmalıdır. Bunların başında adalet gelir. Hükümdar âdil kanunlar yapmalı, kanunları adaletle ve herkese eşit olarak uygulamalıdır. Ay-Toldı, vasiyetnâmesinde hükümdara adaletten ayrılmasını tavsiye eder; işleri doğrulukla hâletmesini, insanları kul ya da bey olarak ayırt etmemesini söyler.

Yusuf Has Hâcib, kitabında sevgi ve hür insan deyimlerine geniş ölçüde yer verir. Böylece hürriyet, adalet, uhuvvet (kardeşlik), eşitlik ilkeleri, Fransız İhtilâli'nden yüzlerce yıl önce Türk devletinde varolmuş ve uygulanmıştır. Yusuf Has Hâcib'in devletinde hükümdar bu ilkeler doğrultusunda halka hizmet edecek, ülkenin ve halkın refahı, imarı, huzuru ve mutluluğu için çalışacaktır. Bu nitelikleri taşıyan iktidarın kaynaklarından birinin Tanrı olması, yukarıda değindiğimiz gibi, hükümdara sınırsız yetkiler tanıyarak dilediğini yapması, halka zulmetmesi anlamında değil, devlete yücelik, saygınlık tanımak amacına yönelik bulunmaktadır. Hükümdar, gücünü ve yetkisini, kendini bütünüyle halka adanarak suretiyle kullanacaktır; halka hizmet edecektir. Yardımcılarının ve çalıştıracağı kişilerin de aynı nitelikte olmalarını ve halka hizmet etmelerini sağlayacaktır. Hükümdar onları bu yolda yetiştirecektir. Bu bakımdandır ki, Türk devleti, halka hizmet eden ve bu yolda insan yetiştiren bir yapıya sahiptir.

İktidar sahiplerinin, başka bir deyimle, iktidar mensuplarının ikinci bölümünü beyler oluşturur. Beyler, hükümdara bağlı olarak memleketin bir bölgesini yöneten iktidar sahipleri, iktidar mensuplarıdır. *Kutatıgu Bilig*'de konuşan kişilerden biri olan Ogdurmuş, beylerin memleketi tanzim ve idare etmek, halkı düzene sokmak ve dünyayı temizlemek için nasbedildiklerini, insanları, halkı belli bir töre ve usûle göre yönettiklerini söyler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, tayin etmek anlamına gelen nasbetmek kelimesi beylerin belli bir soydan geldiği kadar halk arasından çıktıklarını belirtmektedir. Bir başka deyimle, halkın seçkini bey olur. Buradan iktidarın ikinci kaynağının da halk olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır. İster halktan, ister soydan gelsin, bey, memleketi töreye, kanunlara göre yönetecektir. Böylece, Yusuf Has Hâcib'in anlattığı devletin keyfi bir devlet değil, bir töre devleti, bu günkü deyimle, bir hukuk devleti olduğu belirmek-

tedir. Bey kelimesi üzerinde durulduğu zaman devletin niteliği daha iyi anlaşılacaktır. Bey, belig kelimesiyle ilgilidir. Belig kelimesindeki (l) harfi giderse beg kalır. Böylece bey kelimesi belig'den türemiş olmaktadır. Bu bakımdan her iki kelime arasında bağlantı vardır. *Divânu Lügât-ü Türk'e* göre belig, akıl, hikmet, bilgi anlamına gelir. Böylece beyin, dolayısıyla siyasî iktidar sahiplerinin, başlıca niteliğinin akıl, bilgi, hikmet olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak denebilir ki, bey akıl, bilgi ve hikmet sahibi olmalıdır. Bu da yüklenicileri görevin öneminden kaynaklanmaktadır.

Siyasî iktidar sahibi olarak beyin görevi, topluma hükmetmek suretiyle insanların ihtiyaçlarını karşılamak, toplumu kamu yararı doğrultusunda yönetmektir. Bunun için bey, kanun koymalı, kanunları uygulamalı, kargaşalığı ortadan kaldırmalı, memleketi düzene sokmalı, halkı zenginleştirmelidir; barışa ve mutluluğa kavuşturmalı, düşmana boyun eğdirmemelidir. Bu da ancak bilgi sayesinde olur. Bilgi iyilik getirir, bey'in adını yükseltir. Bunun için bey, bilgi sarayı, bilgi kaynağı olmalıdır. Bey yönetim işini aynı zamanda çevresindeki kişilerle yürütecektir. Onun için bilgili, akıllı, temiz kalpli kişileri yanına almalıdır; onları bilgilerine göre yükseltmelidir; bilgisizlere aynı imkânı tanımamalıdır. Çünkü üst makamlara, üst görevlere getirilen bilgisiz kişiler, görevlerini gereği gibi yapamayacakları için devlete zarar verirler. Bu sebeple Yusuf Has Hâcib, beylere şöyle seslenir: "*Yoldaşın akıl, müşavirin bilgi olsun.*"

Bey, halka karşı olan görevlerini bilgisi sayesinde yerine getirir. Bu noktada Yusuf Has Hâcib, dikkate değer bir benzetme yapar: "*Halk hükümdara muhtaç bir hasta durumundadır, darlığa düşmüştür, bedbahttır, fakirlik acısı çekmektedir. Bütün bu acıları giderecek ilâç iktidar sahibinin elindedir.*" Böylece toplumun meselelerinin bey tarafından çözümleneceğinin anlatılmak istendiği görülmektedir. Bu amaca varmayı sağlayacak güç de akıl ve bilgiden gelir. Beyde akıl, bilgi ve zekâdan başka ahlakî yetenekler de bulunmalıdır. Bey her davranışıyla halka örnek olmalı, doğruluktan ayrılmamalıdır. Bey yalan söylememeli, beyin sözü, sözlerin beyi olmalıdır. Bey, halka karşı âdil davranmalı, merhametli, gözü tok, sabırlı ve hayâ sahibi olmalıdır. İktidar sevgi üzerine kurulmalıdır. Devlet yönetiminin, siyasî iktidarın sevgiye dayanması gereğini Atatürk bir konuşmasında şöyle anlatıyor: "*Ben kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak hük-*

metmek isterim." Halkını sevmeyen, halkı tarafından sevilmeyen bey başarılı olamaz. İhtiyatlı, tedbirli olmak, zulümden, her türlü kötülükten uzak kalmak, beylerde aranan niteliklerdir.

Yusuf Has Hâcib, servetle iktidar arasında bağlantı kurmaktadır. Bey, altın, gümüş toplayıp hazine yapma yoluna gitmemeli; malı, mülkü dağıtmalı, sevap kazanmalıdır; serveti halka, hakiki sahibine dağıtarak iade etmelidir. Servet konusunda iktidar sahibi halkı zenginleştirme yoluna gitmelidir.

İktidar bir yönüyle, kanun koyan, toplumun yönetilmesini sağlayacak kuralları getiren güç şeklinde tanımlanabilir. Bu açıdan ele alındığı zaman, siyasî iktidarın iki ayrı kurum olarak ele alınabileceği görülmektedir. Biri kuralları koyan, öteki de kuralları uygulamak suretiyle toplumun düzenini, huzurunu, imar ve refahını, ülkenin gelişmesini, yükselmesini ve savunmasını sağlayan kuruluş olarak kendini gösterir. Biri siyasî güç, öteki uygulayıcı devlet gücü. Devlet bu yoldan yöneticiler olarak ele alınabilir. Yusuf Has Hâcib, kitabında yöneticileri şu başlıklar altında inceler: Vezir, asker ve komutan, elçi, ulu hâcib, hazinedar ve kâtip. Şimdi bu konular üzerinde duralım.

Vezir hükümdarın vekili, devlet işlerini yürüten memur anlamında kullanılır. *Kutadgu Bilig'de* vezir, hükümdarın yardımcısı, hükümdardan sonra gelen en yetkili kişi olarak tanımlanır. *Kutadgu Bilig'de* iki vezirden söz edilir: Baba Ay-Toldı, Oğul Öğdülmiş. Ay-Toldı, zeki, akıllı, bilgili, sakin tabiatlı bir genç olduğu, bütün faziletleri üzerinde topladığı için hükümdar tarafından göreve alındı. Çünkü, ancak üstün nitelikli kişiler, devlet işlerini yürütebilir. Böyleleri doğruluktan ayrılmaz. İktidar sahipleri de onların hakkını verir. Bu nitelikleri dolayısıyla hizmete alınan Ay-Toldı, kendini bütünüyle halk hizmetine verdi. Gündüz oturmadan, gece uyumadan çalıştı, herkesi memnun etti. Bu sayede ona bütün yükselme kapıları açıldı; hükümdar ihsanda bulundu; altın ve gümüşü çoğaldı. Ay-Toldı, halk çocuğu idi, bu niteliği ve başarısı onu, Türk devletinde yaşayan bir geleneğin simgesi duruma getirdi. Türk devletinde başarılı devlet adamları, yetenekli halk çocukları arasından çıkar. Hükümdarlar böylelerini yetiştirir. Ay-Toldı bu nitelikte olduğu için hükümdarın verdiği yetkilerden yararlanarak çok çalıştı; halk zenginleşti; hazine altın gümüş doldu; memleket işleri düzeldi; güvenlik sağlandı; kurtla kuzu birarada yaşadı, hükümdarın saadeti arttı,

rahata kavuşan halk da hükümdara dua etti.

Ay-Toldı, ölüm döşeğinde oğluna birçok öğütlerde bulundu; özellikle dürüst hareket etmesini, doğruluğun insana mutluluk getireceğini söyledi. Ay-Toldı'dan sonra oğlu Ögdülmiş, gerekli nitelikleri taşıdığı için, vezir oldu. Baba-oğul Ay-Toldı ve Ögdülmiş, Türk devletinde adam yetiştirme yönteminin örneği olarak *Kutadgu Bilig*'de yer alır. İktidar sahibi, yetenekli ve nitelikli kişileri aramalı, devlet adamı olarak yetiştirmelidir. Halkın huzura kavuşması, devletin gelişmesi, güçlenmesi ve yükselmesi ancak böyle olur. Beyler, işe alacakları kimseleri esaslı şekilde denetledikten, istenen ve gerekli olan nitelikleri taşıdıklarını belirledikten sonra göreve başlatmalıdır. Ögdülmiş, işe başladıktan sonra kendini hizmete verdi; iyi kanunlar koydu; memleket düzene girdi; zengin hazine meydana geldi. Vezirde üstün nitelikler aranması, görevinin öneminden gelmektedir. Vezir, beyin müşaviridir. Halkın huzurunun sağlanması, maddî ve manevî varlık arasında denge kurulması, halkın zenginleşmesi, vezirin çalışmalarına bağlıdır. Halkın refah içinde olması gerekir. İktidar sahipleri halk için çalışmalı, kendi mutluluklarını, halkın mutluluğunda aramalıdır. Bunun için de hükümdarın yardımcıları olmalıdır. Bey, tekti, onun da devlet işlerinde, hükümdar gibi yardımcılarına ihtiyacı vardı. Bu da gösteriyor ki, Yusuf Has Hâcib, devletin tek kişi tarafından değil, bir topluluk tarafından yönetilmesinden yana idi. Tek kişilik iktidardan topluluk iktidarına geçiş anlamı taşıyan bu düşüncenin o dönemde ortaya konulması önemli bir aşama olarak değerlendirilmelidir. Yusuf Has Hâcib'in ileri sürdüğü devlet anlayışı bu düşünceyi geliştirmiştir.

Yönetici, memleket menfaatini kendi menfaatinden üstün tutmalıdır. Bunun için vezir, hükümdarın emirlerini yerine getirmek suretiyle halkı refaha ve huzura kavuşturmalıdır. Vezir aynı zamanda hükümdarın gözü ve kulağıdır; gördüklerini, işittiklerini hükümdara aktaracak, böylece halkın zulüm görmesini, bilgisiz kişilerin zararlı hareketlerini önleyecektir. Yusuf Has Hâcib'in vezir konusunda söyledikleri Göktürk Devleti'nin devlet adamı Tonyukuk'u andırmaktadır. Tonyukuk, devlete büyük hizmetler görmüştü; istiklâl hareketine katılmış başarılı bir vezirdi. Adına dikilen anıtta Tonyukuk'un yaptıkları, onun ağzından şöyle anlatılmaktadır: "*Gece uyuyasım gelmedi, gündüz oturasım gelmedi.*" Bu sözler gösteriyor ki

Kutadgu Bilig, bazı Batı ülkelerinde görüldüğü gibi baskı altında bunalan kişilerin avunmak için kurdukları hayalî ülkeye, hayalî devlete değil, bütünüyle Türk devletinin tarihten gelen yapısına dayanmaktadır: *Kutadgu Bilig*, hayalî ülkesinin değil, medeniyet tarihimizde yer eden gerçek Türk devletinin anlatımıdır.

Kutadgu Bilig'de komutan fikri derinliğine işlenmektedir. Bunun medeniyetimizden gelen köklü bir sebebi vardır. Türk tarihi iki kelimeyle özetlenebilir: Akın ve savaş. Anayurttan başlayan akınlar, bir yönüyle, tabiatla mücadele olayıdır. Kuruyan denizin, kum fırtınalarının ve değişen iklim şartlarının yarattığı ve binlerce yıl süren akınlar sonucu Türkler, dünyanın dört yanına yayıldı. Gidilen yerlerde, dolayısıyla yeni çevrelerde yerleşmek ihtiyacı bitmeyen savaşların başlıca sebebidir. Bu hareket, başka bir deyimle, akınlar, aynı zamanda bir medeniyet hareketidir. Çünkü Orta Asya'da doğan Türk medeniyeti akınlarla yer yüzüne yayıldı. Böylece savaş ve akın Türk tarihinin temelini ve yapısını oluşturdu. Bu şartlar içinde gerçekleşen manevî değerler, mücadele ruhu yeni bir hayat tarzı yarattı: Askerlik. Onun içindir ki askerlik, Türk insanının ruh ve beden yapısının ayrılmaz bir parçası oldu.

Askerlik mücadele, savaş demektir. Bu bakımdan askerlik, Türk medeniyetinin temel değerleri olan vatan ve namus, hürriyet ve bağımsızlığı koruyan güçtür ve bu niteliğiyle Türk Milleti'nin tarih boyunca güçlü devlet yapısıyla varlığını korumasını ve devam ettirmesini sağlamıştır. Türk devletlerinin daima güçlü ordular kurmalarının sebebi de budur. Hunlardan itibaren bütün Türk devletlerinde büyük bir ordu vardı. Hunların ordu mevcudu 300.000-400.000 idi; her Türk askerdi. Hunlar kabiliyetli ve gelişmiş süvari kuvvetiyle Asya'da ve Avrupa'da akınlar yaparak büyük savaşlar vermişlerdir. Göktürk Devleti 6. yüzyılda 100.000 kişilik ordusuyla dünya devleti düzeyine yükselmişti. *Orhun Kitabeleri*'nde savaşlara geniş ölçüde yer verilmiştir. *Gültekin Anıtı*'nda 85 kez ordu sevk edildiği, 23 kez savaş yapıldığı, bir ordunun yok edildiği yazılmaktadır. *Bilge Kağan Anıtı*'nda da aynı konuda geniş bilgi verilmekte, Çinlilerle yapılan savaşlar anlatılmaktadır. Binlerce Çin askerinin, Çin piyade askerinin yok edildiğinden söz edilmektedir. Yusuf Has Hâcib, kitabının komutan bölümünde askerlik konusuna siyâsî iktidarla askerler arasındaki ilişkilere geniş ölçüde yer vermektedir. Bey, askerini memnun

etmelidir; memlekete ancak kılıçla hâkim olunur. Kitabında kılıç kelimesini sık sık tekrarlayan Yusuf Has Hâcib, kılıç kullanıldığı sürece düşmanın kımlıdayamayacağını, kılıç kınına girerse, beyin huzurunun kaçacağını söyler ve devlet için önemli unsurları şöyle sıralar: Ordu, servet, kanun. Yusuf Has Hâcib, kalemi vezirin, kılıcı ordunun karşılığı olarak kullanır, ikisinin birbirini tamamladığını söyler. Kılıç, dolayısıyla ordu, memleketi koruyacak, kalem, başka bir anlatımla hukuk düzeni ülkenin yönetilmesini sağlayacaktır. Koruma ve yönetim gibi iki önemli görevi yerine getirecek olan vezir ve komutan halkın seçkini olmalıdır. Bey bilmelidir ki, ülkeyi fetheden, zaferi kazanan kılıç, düzenleyen, yöneten de kalemdir. Hükümdarın, dolayısıyla devletin kudret ve kuvveti askerle belli olur. Memleketi ayakta tutan güç kılıç, kalem ve servettir. Bu sebeple komutanda üstün nitelikler bulunmalıdır.

Görevi savaşmak olan komutan arslan yürekli, kaplan pençeli, güçlü olmalı, gece, gündüz savaşacağı için uykuyu bırakmalı, gözünü daima uzaklara çevirmelidir. Bundan başka onuru için savaşan komutan çok çevik, sert, tecrübeli, uyanık, mert, soğukkanlı olmalıdır. Bununla birlikte yumuşak huylu kimselere iyi davranmalıdır. Gerektiğinde korkutucu, gerektiğinde sevimli, iyi tabiatlı, alçakgönüllü olmalı, doğru konuşmalı, sözüne güvenilmeli, çevresinde seçkin kişiler, dostlar ve silâh arkadaşları bulundurmalıdır. Onlar, gerektiği zaman canlarını feda etmelidir. Cesur ve kahraman kişilerin övüneceği zaman savaş günleridir. Onlar için ölüm yoktur. Eceli gelmeyen ölmez. Yürekli adam, ölümü hatıra getirmeyerek düşmanla savaşır. Asker için savaş meydanında ölüm ve ölü yoktur. Başarı uğrunda yarı yolda kalanlar vardır. Ateş hattına giren savaşçı onlara bakmadan, gözünü düşmandan ayırmadan zafere doğru ilerler. Bu konuda Atatürk şöyle der: *"Muharebede yağın mermi yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenleri, ürkenlerden daha az ıslatır."*

Yusuf Has Hâcib, orduyla siyâset arasındaki ilişkiyi etraflıca inceler. Ordu komutanı devlet yönetimini bilmelidir. Çünkü ordu siyâsete, devlet yönetimine bağlıdır. Ordu, devletin temelidir. Ordunun, siyâset ve devletle sağlam bir şekilde kaynaşması gerektir.

Önemli bir yönetici de elçidir. Devletler arası ilişkilerin düzenlenmesinde elçilerin büyük payı vardır. Hükümdarın önem vereceği görevliler arasında yazı yazmasını bilen kâtip ve iyi konuşmasını bilen elçi önemli bir yer tutar. Kâtip doğru yazmalı, güvenilir

kişiliğe sahip olmalı, elçi de yanlışları diliyle düzeltmelidir. İkisi de olgun, hayâ sahibi ve sadık kişiler arasından seçilmelidir. Elçi kendisine emanet edilen sözü olduğu gibi tekrar etmeli, işittiğini değiştirmeksizin karşı tarafa ulaştırmalıdır. Bu bakımdan yabancı ülkelere gönderilecek elçiler üstün kişilikli, mümtaz, akıllı, bilgili ve temkinli olmalıdır. Sözüünün şeklini ve kapsamını bilmelidir. Ayrıca sakinlik, naziklik ve yumuşak huyluluk, güçlü hafıza, zekâ, güzel yazı yazmak, güzel konuşmak da elçide aranan şartlardandır. Elçi sözde usta, akılda üstün, her alanda geniş bilgi sahibi olmalıdır. Elçi görev yaptığı ülkeyle memleketi arasındaki ilişkilerin düzgün ve yararlı bir şekilde yürütmesini sağlamak durumundadır. Onun için üstün meziyetleriyle âlim ve uyanık olmalı, kişiliğiyle kendini kabul ettirmelidir. Ulu hâcib, en büyük memur, büyük vezir, görevini yapan memur demektir. Karahanlı Devleti'ndeki Danışma Meclisi'nin başında halk içinde yetişmiş vezir demek olan yuğruş bulunurdu. Bu kuruluşla hakan arasındaki bağlantıyı sağlayan görevli hâcib idi. Ulu hâcib, hür bir insandı, düşüncelerini olduğu gibi, serbestçe açıklama yetkisine sahipti. Hâcib, halkla hakan arasında aracıydı. Halkın dileklerini hakana iletirdi. Cevaplar da aynı yoldan ilgililere aktarılırdı. Dileği olanlar ilkin hâcibe başvururdu. Yabancı devlet elçilerinin gidiş gelişleri, yemek ve yatacak işleri, verilecek hediyeler ve ihsan törenleri düzenlemek, fakir, dul ve yetimlerin dileklerini hakana iletme, haksızlığa uğrayanlara yol gösterme hâcibin görevidir. Bunun için hâcib, hükümdarın sözünden dışarı çıkmamalı, emirleri yerine getirmeli, duygu ve heyecanlarına, hükümdarın huzurunda davranışlarına hâkim olmalı, rüşvet almamalı, rüşveti önlemeli, hükümdarın çevresiyle olan ilişkilerini iyi bir şekilde düzenlemeli, kötülere hükümdarın çevresine sokmamalı, devlet sırlarının açıklanmasını önlemelidir. Bunun için hâcib güvenilir, doğru, dini bütün, sakin, akıllı, bilgili, zeki, hayâ sahibi olmalı, iyi soydan gelmeli, halka yarar sağlamalı, iyi bir insan, temiz, tokgözlü, iyi tabiatlı olmalıdır. Hayâ, güler yüzlülük, tatlı sözlülük, özünün ve sözünün birbirini tutması, kalem sahipliği gibi niteliklerin, ayrıca dış görünüşün, yüz güzelliğinin, saçın ve sakalın düzgünlüğünün bütün yöneticilerde bulunması, Yusuf Has Hâcib'in en çok işlediği konulardır.

Yusuf Has Hâcib, hazine ve hazinedar konusu üzerinde de durmaktadır. Hazine, kıymetli madenlerin,

servet sayılan maddelerin koruma altına alındığı yer; buradan sorumlu kişi de hazinedar olarak anılır. Devlette hazinedar olarak tayin edilen kişi bu maddeleri korumaktan sorumludur. İşin öneminden dolayı hükümdarın hazinedara güvenmesi, hazinedarın iyi, dürüst bir kişi olması gerekir. Bundan başka hazinedar tokgözlü olmalıdır; içinde Allah korkusu bulunmalı, haramı, helâli ayırmalıdır. Tokgözlü insan hazine malını kendi malı gibi harcamaz. Dürüst insanlar kendilerini para uğruna lekelemezler. Bunlar onuru, manevî değerleri maldan, paradan üstün tutarlar. Doğruluk insan için bir sermayedir. Doğru insan aradığını, istediğini her zaman bulur. Doğruluktan ayrılmayan, hayâ sahibi hazinedar daima başarılı olur. Hazinedar öteki yöneticiler gibi içki içmemelidir. İçki içen nefesine hâkim olamaz, mal dağıtmaya başlar. Verdiğini de geri alamaz. Hazinedar eli sıkı, hasis olmalı, kendisine emanet edilen malı kanuna uygun olarak yönetmeli, hesabını iyi tutmalı, gelir ve gideri günününe yazmalı, akıllı, bilgili olmalı, her yerde usûlüne göre davranmalıdır. Çünkü çalışma yeri sarayın içinde, hükümdarın yanındadır. Beylere cömert olmasını tavsiye eden Yusuf Has Hâcib, hazinedarın tutumlu olmasını ister. Çünkü cömert kendi malını harcar; hazinedarın, elindeki para ve mal devletin olduğu için, tutumluluğu elden bırakmaması gerekir. Hazinedarın elinde paradan başka mal da vardır. Bu bakımdan hazinedarın ticaretten anlaması, malların fiyatlarını bilmesi, vadeli olarak aldığı malların bedelini zamanında ödemesi gerekir. Hükümdarın başarılı olanlara yapacağı ihsanları zamanında yerine getirmelidir. Hükümdar aynı zamanda muhtaç durumda olan, darda kalan görevlilere yardımda bulunmalı, hazinedar bunları da geciktirmeden yapmalıdır. Bunun için hükümdar hazineyi akıllı, bilgili, yazı ve hesap bilen, hayâ sahibi, yumuşak huylu birine tevdi etmelidir.

Kâtip de önemlidir. Kâtip, devletin, hükümdarın ve beylerin yazı işlerini yürütür. Hükümdar ve beyler, ne kadar bilgili olurlarsa olsunlar, yine de sözlerini yazdıracak kâtiplere ihtiyaçları vardır. Devletin sırlarını hükümdar, ancak vezirlere ve kâtiplere tevdi edebilir. Kâtip bu sırları kaleme alır, ama, her ikisi de sırları açıklamamakla yükümlüdür. Yoksa sırları açıklamayı hayatlarıyla öderler. Onun için kâtipler, akıl ve bilgiyle birlikte güzel söz söyleme ve yazı yazma niteliklerine sahip bulunmalıdır. Memleket işleri yazıyla görüldüğü için kâtipler doğru düşünen, cesur, mert,

sır tutmasını bilen kişiler olmalıdır. Kâtip için görevle bağlılık, tokgözlülük, esastır. Aynı zamanda mala, paraya aşırı derecede düşkün olmamalıdır. Yoksa parayla mal dağıtırlar. Kanun dışı iş yaptırmak isteyenler tarafından kötü yollara sürüklenirler. Böyle yapanlar hem kendilerini, hem devleti zarara sokarlar. Bundan başka kâtip her an hizmete hazır olmalıdır. Kâtip, öteki memurlar gibi, içki içmemelidir. Yoksa yanlış yazar, daha kötüsü zarara sebebiyet verir. Bu bakımdan hükümdar kâtip seçmede dikkatli davranmalı, yazı yazmasını bilen kişiyi kâtip olarak almalıdır.

*Kutadgu Bilig'*de iktidar sahipleri ve yöneticilerden sonra incelenen konu hizmet erbabıdır. Siyasî iktidarın yolu genellikle siyasî mücadeleden geçer. Geçmiş dönemlere gidildikçe rakiplerin birbirlerinin hayatına kastetmeğe varıncaya kadar her türlü vasıtaya başvurmaları iktidar olmanın olağan yolu sayılırdı. Bunlardan biri de zehirleme gibi yemekle yapılanıdır. Onun için Yusuf Has Hâcib kitabında aşçıbaşı konusuna ayrı bir bölüm ayırmıştır. Hükümdar yemeğini hiçbir kuşkuya kapılmadan yiyebilmelidir. Bu bakımdan yemekleri yapan, sofrayı yöneten aşçıbaşının güvenilir, akıllı, bilgili, temiz ruhlu ve dürüst olması gerekir. Yamakları da ona benzemelidir. Yemek ancak bu nitelikteki kişilere emanet edilebilir. Yoksa tehlikeli durumlar doğabilir. Bu gibi olayları önlemek bakımından aşçıbaşı sadık, hayâ duygusuna sahip, ihanetten uzak, nefesine hâkim, hükümdara sevgiyle bağlı kişiler arasından seçilmelidir. Bu sebeple eski, emektar, denemiş olanlar tercih edilmelidir. Bu gibiler hükümdarı korur, yemeği zevkle ve zamanında hazırlar. Aşçıbaşının gözü tok, zengin gönüllü, özü sözü doğru olmalıdır. Bununla birlikte insan en çok kendine güvenmelidir. Bunun değişik sebepleri vardır. İktidar sahiplerine duyulan ilgi, genellikle menfaate dayanır. Menfaat bağlantısı ortadan kalkınca çevrede bulunanlar uzaklaşır. Üstelik tehlikeli olurlar. Bazen de düşman kesilirler. Bunu unutmamak gerekir. Aşçıbaşı şekil, dış görünüş bakımından düzgün ve temiz olmalıdır. Ayrıca sofrayı, yemek sırasında odaya girip çıkarken davranışlarını usûlüne uygun ve iyi bir şekilde düzenlemelidir. Aşçıbaşından sonra içkicibaşı gelir.

İçkicibaşı her türlü ottan hazım ve kuvvet ilâcı üretir. Ayrıca kuru ya da yaş meyvelerden gül balı, gül şurubu gibi içkileri hazırlar; eliyle karıştırarak ve mühürleyerek muhafaza altına alır; yemeğe, içkiye katılan bütün otları kendisi hazırlar, temizliğe dikkat eder;

içkilerin yapılması, muhafaza altına alınması içkicibaşının görevidir. Bu sebeple içkicibaşı hükümdarın hayatı bakımından büyük önem taşır. İçkilerin hükümdara karşı bir suikast vasıtası olarak kullanılmasını önlemek açısından içkicibaşının güvenilir, denenmiş, nefesine hâkim, ok gibi doğru, gözü gönümlü tok, içki hazırlamaya ve muhafazaya yetenekli kişiler arasından seçilerek göreve alınması gerekir. Ayrıca içkicibaşının eğri yola sapmaması, hükümdarın düşmanlarının âleti hâline gelmemesi için akıllı, bilgili olması şarttır. Bundan başka şüphe yaratacak kişileri yanına yaklaştırmaması, hizmetini sadakat, sevgi ve şefkatle yürütmesi de içkicibaşında aranan nitelikler arasında yer alır. İçkicibaşı kendini işine verir, emek sarfederse, hükümdarı seviyor demektir. Böyle bir kişi kötülük yapmayı düşünmez. Hükümdar böylesine temiz yaradılışlı birini içkicibaşı olarak seçmelidir.

Yusuf Has Hâcib şöyle der: Beylik baş üzerinde bir kılıç gibidir. Her gün onun için tehlikeli bir iş vardır. Çünkü iktidar sahibi her zaman tehlikeyle karşı karşıyadır; bunun için de kendini korumak zorundadır. *Kutadgu Bilig*'de bu konu kapıcıbaşı kavramı etrafında incelenir. Kapıcıbaşı, hükümdarın koruma işini benimseyerek kendini göreve adanmalıdır; hükümdarı her türlü tehlikeden uzak tutacak tedbirler almaya hasretmelidir. Sabah, akşam saray kapısında bulunmalı, gece yatmadan önce nöbetçileri gerekli yerlere dikmeli, kapıyı gözönünde kapattırmalıdır. Saraya götürülecek yemekleri denetlemeli, uygun görmediklerini alıkoymalıdır. Öteki görevlileri kapıda hazır bulundurmalı, sarayın içi kadar dışını da denetlemeli, hükümdar sefere ya da ava çıktığı zaman gerekli koruma tedbirlerini almalı, tehlikeli kişileri hükümdarın yanına yaklaştırmamalıdır. Ödül ve kabul törenlerini düzenlemeli, başarılı olanları hükümdara takdim etmeli, yabancıları karşılamalı, hizmet erbabının ihtiyaçlarıyla meşgul olmalı, bu işleri canla başla yürütmelidir. Bunun için kapıcıbaşının yumuşak huylu, tatlı sözlü, güler yüzlü olması, kendisini sevdirmesi gerektir. Kapıcıbaşının görevi dolayısıyla elinde birçok imkânlar vardır. Fakat o, bir at, bir kat elbise ve silâhla yetinmeli, kalanları başkalarına dağıtmalıdır.

Hizmet erbabının dürüstlikle, canla başla hizmet etmelerine karşılık hükümdarın da bir görevi vardır. Hükümdar onlara şefkatle davranmalı, haklarını ödemelidir. Hizmet erbabı hakkını verene hizmet eder. Bunun için hükümdar lâıyk olanı hizmete almalı, ba-

şarı gösterenlere ikbal kapılarını açmalıdır. Böylece iki taraf da hizmetten yararlanmış olur. Bundan başka hükümdar çalışanlara örnek olmalıdır, çalışanı desteklemelidir.

Sonuç olarak belirtmek isteriz ki, *Kutadgu Bilig*, dün olduğu gibi bugün de hukuk ve devlet yönetimi açısından önemini, değerini yitirmeyen düşünceleri kapsadığından medeniyetimizin anıt eserlerinden biridir. Bu bakımdan Hukuk ve Siyasî Bilimler fakültelelerinde ders kitabı olarak okutulmalıdır. Ayrıca devlette görev almak, siyasî hayata atılmak isteyenler önce *Kutadgu Bilig*'i incelemelidir. Bu düşüncelerle hepimize sevgi ve saygılarımı sunarım.

* Bu makale, Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi Sayın Süleyman Kazmaz'ın 6.5.1999 tarihinde Türk Dil Kurumu Konferans Salonu'nda verdiği konferansın metnidir.

Sayın Süleyman Kazmaz tebliğini sündükten sonra, Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Reşat Genç aşağıdaki eklemelerde bulunmuştur:

Benim doçentlik tezim "Karahanlı Devlet Teşkilâtı" idi. 1981 yılında, aynı adla, Kültür Bakanlığı tarafından yayımlandı. Karahanlı Devlet Teşkilâtı adlı bu kitabın yüzde seksenini Kutadgu Bilig'den alınmış bilgiler oluşturmaktadır. Acaba, Kutadgu Bilig'le Siyâsetnâme'nin mukayesesi nedir, deniliyor. Bu mukayeseyi kısaca yapmaya çalışayım. Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig'de herhangi bir konuda fikrini söyledikten sonra, "Uç Ordu Hanı böyle söylemişti", "Türk bilgesi böyle söylemişti", "Ötüken Beyi böyle söylemişti", "Türk kağanı böyle söylemişti" demek suretiyle, eski Türk hükümdarlarının, beylerinin, bilgelerinin, şâirlerinin, ediplerinin fikirlerinden ad vermeden, tanıklar, şahitler getirmektedir. Yani, Kutadgu Bilig bir teoriler kitabı değil, Has Hâcib'in içinde yaşadığı ve bünyesinde görev yaptığı Türk Devlet Yönetme Prensiplerini esaslara bağlayarak sunan bir eser, bir uygulama kılavuzu niteliğindedir. Yusuf Has Hâcib samimî bir müslümandır. Sayıyorum, Kur'an'ı esas alarak, çeşitli nüshalarda farklı ama 6666 beyitten oluşturduğu eserinin herhalde 1/3'e yakınında, bu eski kişilerden tanıklar getirmek suretiyle, eserin ana muhtevastaki görüşlerin İslâm öncesi Türk düşüncesinin ürünü olduğunu ifade etmektedir. Değerli konuşmacımızın söylediği gibi, Yusuf Has Hâcib, gerçekten de, Kutadgu Bilig'de bir hayâl devleti değil, içerisinde yaşadığı ve bünyesinde Has Hâcib olarak görev yaptığı Karahanlı Devleti'ni, eski Türk yönetim gelenekleri ile de bezeyerek, tarif ve tasvir etmiştir. İlk olarak bunu arz etmek istedim.

İkinci olarak şunu söylemek isterim. Nizâmü'l-

Mülk *Siyâsetnâme*'sinin temelini nereden alır? Büyük ölçüde Sasanî'ye bağlı olan, Sasanî'den Abbasi'ye, Abbasi'den Samanî'ye yansımış ve oradan da Selçuklu'ya gelmiş birtakım geleneklerin İslâmî renge boyanmış tarzını gösterir, *Siyâsetnâme*. Bu açıdan bakıldığında, *Kutadgu Bilig*, 1069'da yazılmış olmak ve Nizâmü'l-Mülk'ün *Siyâsetnâme*'sinden tarihî olarak önde bulunmak bakımlarından ilk Türkçe siyâset kitabıdır. Ayrıca, *Kutadgu Bilig*, *Siyâsetnâme*'den Türk karakterini çok daha ağırlıklı olarak yansıtmak bakımından da farklıdır. Fakat şunu da ilâve edeyim ki, Karahanlılar da bir müslüman devletidir ve meselâ kadılık, kaimlik, muhtesiblik gibi İslâm devleti teşkilâtının birtakım müesseselerini almış bulunmaktadırlar. Hele 11. yy.'dan sonra bu etki daha da çoğalmıştır. Meselâ, Karahanlı Devleti'nin 12. yy. ortası teşkilâtına baktığımızda, İslâm karakterinin özellikle isimlerde, unvanlarda daha da ağırlık kazanmaya başladığını görürüz.

Hukuk konusuna gelince... Yusuf Has Hâcib diyor ki, "Ey hükümdar! Elbette hükümdarlık herkese nasip olan bir şey değildir ve hükümdarlık bütün insanlara göre üstünlüktür. Ama unutmayınız ki, hükümdarlıktan da üstün olan bir şey vardır. O da, kanundur. Ama kanundan da üstün bir şey vardır. O da, kanunu herkese eşit uygulayabilmek ve adaleti sağlamaktır." Bakınız, Yusuf Has Hâcib bir hukuk devletinden ve 20. yy. anlayışlarına uygun dikkate değer bir hukuk devleti anlayışından söz ediyor. Hükümdarlık üstünlüktür, ama ondan daha da üstün olan hukuktur diyor. Hukukun da üstünde olan, hukuku herkese eşit şekilde uygulayabilmektir; adaleti sağlayabilmektir diyor. Hukuk, hükümdarlıktan istediğiniz kadar üstün olsun, ama uygulayamıyorsanız, adaleti sağlayamıyorsanız, o zaman hukukun gereklerini yerine getiremiyor, kanunları boşuna yapıyorsunuz, demektir. Meselâ, bizler, Anayasamızın 174. maddesinin himayesinde olan birtakım devrim yasaları var diyoruz. Bunların bir kısmı yazılı olması gerektiği hâlde, yazılı değildir. Yazılı olanları da, aman kimse bunları buradan silmesin, diye değil, uygulayalım,

diye yazmışız. Ama uygulamıyoruz ve uygulamadıkça da bir mâna ifade etmiyor gibi... Yani, kanunlar uygulanmak için vardır ve uygulanmalıdır. Kanunlar, eğer uygulanır ve adalet sağlanır ise, işte o zaman hukukun üstünlüğü geçerlilik kazanır. Yusuf Has Hâcib de, yaşadığı dönemin anlayışına uygun olarak bunu söylemek istiyor.

İzinizle bir başka şeyi daha söylemek istiyorum. Geliniz, Yusuf Has Hâcib'i bir ekonomi, hattâ bir siyâsî doktrin kurucusu filozof olarak görelim. Bakınız, o özetle neler diyor: "İyi bir hükümdarın büyük bir ülkeyi yönetmek için çok askere ihtiyacı vardır. Çok askeri besleyebilmek için çok paraya ihtiyacı vardır. Çok para için ise, halkın zengin olmasına ihtiyaç vardır. Onun için, ey akıllı hükümdar, kendi zenginliğini düşünme, kendi zenginliğinin için çalışma, halkı zengin yapmak için çalış. Çünkü senin zenginliğinin de, devletin zenginliği de, halkın zenginliğinden gelir." Yani şunu söylüyor: Bir devlete madem ki bir millet vücut veriyor. O hâlde, o devletin maddî gücü ancak ona vücut veren milletin maddî gücü kadardır. Milletin maddî gücü olmazsa, ona dayalı olan devletin maddî gücünün olması mümkün değildir. Keşke diyorum, keşke Marksistler Yusuf Has Hâcib'in bu sözlerini vaktiyle okusalar da, dünyanın neredeyse yarısını bir asır boyunca çıkmaz bir sokağa sürüklemeselerdi.

Sayın Süleyman Kazmaz'ın biraz önce dediği gibi, *Kutadgu Bilig*, Hukuk fakültelerimizde, Siyasal Bilgiler fakültelerimizde, hayır bu kadarı da yetmez, okullarımızda ders olarak konulduğu takdirde büyük bir boşluğu dolduracak olan Türk Kültür Tarihi dersinin bir parçası olarak, eğitim çarkımızdan geçecek yarınki Türk kuşaklarını oluşturacak bütün Türk evlâtlarına okutulması gereken bir temel kaynak eser niteliğindedir.

Bu eserin önemine, güzel konuşmasıyla bir defa daha dikkatlerimizi çektiği için değerli Süleyman Kazmaz Bey'i hem Kurumum, hem şahsım, hem de izin verirsiniz sizler adına tebrik ediyorum.

**Sana sözledim söz, kumarı atı
Unutma bu sözler, könülke biti...**

(Kutadgu Bilig, 1341)

Çingiz Ağa'nın 70. Yıl Dönümüne...

**Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz
Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri
(8-10 Aralık 1998-Ankara), Yayına**

Hazırlayanlar: Elmas Kılıç-Neval Konuk,
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 184, Kongre ve
Sempozyum Bildirileri Dizisi:13, Ankara 1999,
247 sayfa.

Aysu ŞİMŞEK

AKM Türk Dünyası Edebiyatçıları
Projesi Uzmanı

8 -10 Aralık 1998 tarihlerinde Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından "Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni" adlı uluslararası bir toplantı yapıldı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL'in yüksek himayelerinde gerçekleştirilen bu toplantıya Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan'dan birçok bilim adamı katıldı. Üç gün süren toplantının oturumlarında Türk Dünyasının çeşitli ülkelerinden katılan 32 bilim adamı tebliğlerini sundu. Bu toplantı sayesinde dünyaca ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un adını bile duymayan, eserlerinden haberdâr olmayan kişiler kendisi hakkında daha çok bilgi sahibi olma imkânı buldu. İşte bu anlamlı toplantının belgelenmesi için, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı her zaman yaptığı gibi bu toplantının oturumlarında sunulan bildirileri bir kitap olarak yayımlamıştır. *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* adlı bu kitabın baş kısmında, toplantının yapıldığı gün Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman DEMİREL, Devlet eski Bakanı Sayın Prof. Dr. Ahat Andican, AKM Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Tural, Sayın Cengiz Aytmatov'un açış konuşmasını yaparken ve Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman DEMİREL tarafından yeni şeref üyelerimize ve bu yıl AKM şeref üyesi seçilen Cengiz Aytmatov'a beratlarını verirken çeki-

len resimler, açılıştan görüntüler ve Cengiz Aytmatov ile çektirilen çeşitli resimler yer almaktadır. Hemen arkasında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Haydar ALİYEV'in bilgi şöleni açılışında okunan tebrik telgrafı bulunmaktadır.

Kitap, AKM Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Tural'ın "İnsanlığın Ufkundaki Kişi Cengiz Aytmatov" adlı Takdim yazısıyla başlamaktadır. Sayın Prof. Dr. Sadık Tural "*İnsanın özünü, çevresindeki kendisine benzer varlıkları ve benzemeyen dünyayı tanıyıp, adlandırıp, değerlendirmesi karmaşık bir işlemdir*" sözleriyle başladığı Takdim yazısında, bu karmaşık işlemin gerektirdiği akıl yürütmeyi önermelere dönüştürmenin üç ayrı alandan gelen yönlendiricilerle mümkün olabileceğini ifade ederek bu yönlendiricilerin neler olduğuna açıklık getirmekte ve şöyle devam etmektedir: "*Cengiz Aytmatov Törekuloviç, gerçek bir ediptir. Son kırk yılda yazdıklarında Kırgız hayatını anlatıyor gibi görünse de, öncelikle Türk Dünyasının, sonra da insanlığın ufuk çizgisinde her zaman karşılaştığımız ve karşılaşıcağımız durumlar ve onların yorumlarını anlatan Aytmatov, insanlığın büyük oğullarındandır. Cengiz Ağa, Aytmatov Ağabey konusunda bir akademik toplantı yapmayı her zaman düşünürdüm. Onun 70 yaşına varması bu dileğimin gerçekleşmesi için bir açık vesile oldu. Kardeşim, dostum A. Akmataliyev'in heyecan dolu cümlelerini ve dileklerini yüreğinde duyan bir insan olarak, bu büyük yazara hak ettiklerinin küçük bir karşılığı olmak üzere, Atatürk Kültür Merkezi'nin şeref üyeliğini vermek ve ona ayrılmış bir bilimlik toplantıyı gerçekleştirmek bize gurur verir. Ankara'da değerli eşleriyle birlikte ağırlamaktan zevk duyduğumuz büyük yazar Cengiz Aytmatov'un eserleri, daha çok konuşulacak, değerlendirilecektir. Bu toplantıya katılanların, değerlendirme ve yorumları o yöndeki adımlardan biri sayılmalıdır. 1999 yılı Nisan'ında Paris'te UNESCO tarafından Aytmatov adına yaptırılan ilimlik toplantı yanında, bu yılın Mayıs'ında Kırgızistan Devleti'nin Cengiz Aytmatov Ağamız için bir toplantı düzenlemekte olduğunu bilmek bizleri mutlu ediyor. Onun eserlerini okuyanlar, okumayı kavramaya dönüştürenler Cengiz Aytmatov'un insanın çaresizliği karşısındaki konumunu, kişiğünü beşerî ölçülerde anlayan ve anlatan ender büyük yazarlardan biri olduğunu bilirler. Bu büyük yazarı hürmet ve muhabbetle selâmlıyor, bildiriler kitabımızı sunmanın gururunu taşıyoruz."*

“Açış Konuşmaları” bölümü Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman DEMİREL’in konuşması ile başlamaktadır. Cumhurbaşkanımız açış konuşmasına Kültür Merkezimizin seçtiği yeni şeref üyelerini tebrik ederek, seçilen 8 tane şeref üyesinin yedisinin hanım olmasına dikkat çekmekte ve duyduğu memnuniyeti şu sözlerle dile getirmektedir: “Bu Atatürk’ün Cumhuriyet devrimindeki isabetini, Cumhuriyet devriminin Türk kadınına açmış bulunduğu büyük imkânları göstermesi bakımından, Türk kadınının da sanki ona cevap vermesi gibidir. İşte bize tanınan imkânların karşılığı budur, biçiminde bir cevaptır bu. Atatürk Türk milletinin her ferdine, kadınına, erkeğine inanmıştır.” AKM şeref üyeliğine seçilen diğer bir üyenin de Cengiz Aytmatov olduğunu belirterek, “Cengiz Aytmatov, değerli dostumuz, kardeşimiz, arkadaşımızdır. Kırgızistan’da Çingiz Aytmatov deniyor. Biz gene Cengiz Aytmatov diyelim. Bize, daha kolay geliyor. Biz Cengiz Aytmatov’u eserleriyle tanıyoruz. Ancak biz Cengiz Aytmatov’la kucaklaşma imkânını ancak 1990’ların başında değişen siyasî coğrafyalar sayesinde bulduk. Şimdi Cengiz Aytmatov’la kucaklaşma imkânını bulmuşken, bizim ata yurdumuzdaki kardeşlerimizle de kucaklaşmak imkânına kavuştuk. Bu bir asırlık rüya idi. Acaba gerçekleşebilir miydi, gerçekleşemez miydi? Ama biz bu rüyayı hiç durdurmadık. Bugüne dek görmeye devam ettik” cümlelerinden sonra, Türklerin asırlar boyunca çeşitli milletlerin nüfuz ve kültürü altında çeşitli şekillere sokulmak istendiğini fakat Türk milletinin bütün bu sömürlere yıllarca dayandığını ve sonunda kardeş halkların hürriyetlerine yeniden kavuştuğunu sözlerine eklemektedir. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman DEMİREL açış konuşmasını Cengiz Aytmatov’un milletimize, tarihimize daha çok hizmetler yapmasını dileyerek, toplantıya katılan herkese teşekkürlerini sunarak bitirmektedir.

İkinci açış konuşmasını yapan Devlet eski bakanı Sayın Ahat Andican konuşmasına Cumhurbaşkanımıza ve toplantıya katılan konuklara teşekkür ederek başlamaktadır. Sayın Ahat Andican açış konuşmasında, Cengiz Aytmatov’la ve onun eserleriyle ilk kez 60’lı yılların coğrafyasında tanışma imkânı bulunduğunu belirterek, bu eserler vasıtasıyla Aytmatov’un ona algılatığı, hissettirdiği şeylerden söz etmiştir. Ahat Andican Cengiz Aytmatov’a duyduğu hayranlığı aşağıdaki cümleleriyle ifade etmektedir: “Büyük usta bugün aramızda. Onun 70. yılı için bir tören tertip edi-

yoruz. Kendisine teşekkür ederek önünde saygıyla eğiliyorum. Şunun için eğiliyorum. Onu, toplumu Mankurtlaştırana, toplumdaki Mankurtlara karşı yaptığı mücadele ve gösterdiği yol için selâmlamak istiyorum. Manas ruhunu yaşattığı, kendi milletini, Türk milletini yaşattığı, Türkistan kavramını koruduğu için selâmlamak istiyorum. İnsanî değerleri somutlaştırarak evrenselleştirdiği, evrensel değerleri ölümsüzleştirdiği için teşekkür etmek istiyorum. Bütün bunların ötesinde, Türk milletini, edebiyatta, sanatta, insanlık uğrunda, yücelttiği için saygıyla eğilip, teşekkür etmek istiyorum. Bütün bunları doyumsuz bir güzellikle şiirleştirdiği, şiirli bir anlatımla ölümsüzleştirdiği için teşekkür etmek istiyorum.”

AKM Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Tural Cumhurbaşkanımıza hitaben yaptığı açış ve berat takdim töreni konuşmasında, “Atatürk Kültür Merkezi, Türklerin bilim, sanat, zenaat ve inanç dünyasında meydana getirdiği büyük birikimi Türk Dünyası ölçeğinde araştırıyor, değerlendiriyor. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda oluşan kültürün bilgi şölenleri ve konferanslarla millî benlik ve kimlik güçlendiricisi olmak üzere değerlendirilmesi, bizim görevimizdir. Atatürk Kültür Merkezi, kuruluşundan beri geçen 15 sene içinde 200’ü aşan yayınları, uluslararası bilgi şölenleri ve kongreleriyle Türk Dünyasında büyük hürmet ve muhabbet kazandı. Kendini aramak, kendisine benzerlerle buluşmak, soydaşlarıyla bilişmek, Atatürk’ün emri, Cumhuriyetin nimetidir” diyerek, bugün Türk üniversitelerindeki kadın öğretim elemanlarının çokluğuna dikkati çekip, bu Türk kadınlarından sanat tarihine hizmet edenlere Kurumumuz şeref üyeliğini vermekten duyduğu mutluluğu dile getirmektedir. Toplantıya katılanlara, bu büyük toplantının bilimsel bölümünün Çingiz Törekuloviç Aytmatov’un sanat ve fikir hayatıyla ilgili bir şölen olduğunu belirterek bu bilgi şöleni hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Sadece Kırgızların değil Türk Dünyasının övüncü, gururu olan Cengiz Aytmatov Ağa, 12 Aralık günü 70 yaşına basıyor. Cengiz Ağa sadece Kırgızların övüncü mü? Hayır. İnsanlığın ufku yükselmiş bir büyük yazar olan Cengiz Ağa için şeref verdiği 70. yaş kutlama plâketi ve onun fikir ve sanat dünyasını araştırarak bir bilgi şöleni düzenledik. Bu bilgi şöleni üç gün sürecek. Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Bilgi Şöleni’imizde Kırgızistan’dan 8, Kazakistan’dan 2, Azerbaycan’dan 3, Özbekistan’dan 1,

Türkmenistan'dan 1, Türkiye'den 15 olmak üzere 30 bilim adamı bildiri sunacak. Bu değerli bilim adamlarımıza huzurunuzda hoşgeldiniz diyorum."

Sayın Prof. Dr. Sadık Tural konuşmasında, AKM'nin her sene çeşitli alanlarda yedi kişiye şeref üyeliği verdiğini, bundan sonra da vermeye devam edeceğini ifade etmiştir. Daha sonra bu yıl başta Cengiz Aytmatov olmak üzere, Atatürk Kültür Merkezimizin şeref üyeliğini alan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nden Sayın Prof. Dr. Rüçhan Arık, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Amerikan Üniversitesi'nde çalışan Dr. Esin Atıl, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı, Ege Üniversitesi Rektör Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Gönül Öney, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden Sayın Prof. Dr. Aysıl Tükel Yavuz, sanatçı Nezihe Araz ile haberleşme üyeliğine seçilen, Azerbaycan'da Türk soylu halklar üzerine araştırma yapan Sayın Doç. Dr. Güllü Yoloğlu'nu ve Sayın Süleyman DEMİREL'i plâketleri vermek üzere sahneye dâvet etmektedir.

Sayın Cengiz Aytmatov'un açış konuşmasından bazı kısımları kısaca vermek isterdim. Değerli yazarmızın Cumhurbaşkanımız ve Türk Dünyasının değerli temsilcileri önünde yaptığı bu tarihî konuşma bir Türk genci olarak beni öylesine derinden etkiledi ki, bu konuşma metninin hepsini sizinle paylaşmak istiyorum:

"Sayın Cumhurbaşkanımız, değerli misafirler,

"İlk defa ben Türkiye'ye 1975 yılında geldim. O zamanlar benim Türkiye Türkçesi'ne çevrilen ilk kitabım yayımlanmış bulunuyordu. Benim hayatımda, bu çeviri büyük bir olay yaratmıştı. Biz orada, Orta Asya'da, bir taraftan Çin, bir taraftan Alman, bir taraftan diğer ülkeler ortasında bulunuyorken, "Bizim asıl vatanımız, aslımız, ne, neye dayanmaktadır?" diye sorarken, ben buraya geldim ve gerçeği gördüm. Bu gerçeği kendi gözlerimle gördüm ve ona kavuştum.

"Atatürk'ün büyüklüğünden günümüzde çok bahsedilmektedir. Bu konudaki benim de âciz görüşüm ve ondan etkilendiğim hususlar hakkında konuşmama devam etmek istiyorum.

"Benim Koş Bol Gülsarat adlı kitabım Türkiye Türkçesi'nde Kopar Zincirleri Gülsarı adıyla yayımlandı. Böylece benim o zamanlarda, sıkıntısını duydu-

ğum, açık izah edemediğim fikrimi, demokrasiyle, hürriyetle yaşamakta olan Türkiyeli kardeşlerim açıkça ifade etmiş oldular.

"O zamanlar, 1975 yıllarında Türkiye, kendince bize güç kaynağı olan, bizimle birleşmek isteyen ulu devlet, ulu yurt olduğunu böylece tek bir insanın eserlerinden, vak'alarından bile kendini hissettirebilmekte. Bunun sebebi vardır. Çünkü, bizim eski zamanlardan beri kökümüz, soyumuz bir, aynı zamanda manevî değerlerimiz de birdir. Günümüzde bir yandan bize güç kaynağı olan Atatürk, devlet büyüğü ve önder olarak örnek ise, diğer yandan da Manas, Yusuf Has Hâcib, Kaşgarlı Mahmud da, bizi besleyen manevî atalarımızdır. Onlar da bizim yaşantımıza ışık tutuyorlar.

"Sayın Cumhurbaşkanımız, konuşmalarında bizim Türk Dünyamızın jeopolitik önemine, millî birlik ve beraberliğin korunmasının değerine, muhafaza edilmesine değindi. Tüm meseleleri ele aldı, diyebiliriz. Biz, bu açış toplantısından sonra, değerli bilim adamları, sanatçılar, yazarlar olarak Türk Dünyasının bugünü, yarını hakkında çeşitli konuları ele alacağız. Böyle bir imkânı bize veriyorlar.

"Bu güzel toplantının, kendi adıma düzenlenen bu toplantının, büyük önemi vardır. Önemi de şudur: Bu toplantı Yeni Avrasya şuurunun, Türk Dünyasının birliği konusunda, yeni kararlar almamıza yol açacaktır.

"Ben kendi özgeçmişimi belki yazmalıydım. Yıllar geçiyor. Sizin de bildiğiniz gibi, bugün hayatımın en güzel günü ve hayatımda yaşamış olduğum en büyük gelişmedir. Bu gelişmeden biz şunu anlayabiliriz ki, bugün ister Türkiyeli, ister Kırgızistanlı olsun, tüm halkımızın en yüksek manevî değerlere, millî şura gidişinin göstergesidir.

"Bizim manevî olarak birleştiğimiz bu toplantı, birbirimize olan sonsuz saygının bir belirtisidir. Hepimize Allah nasip etsin ki, kendi imkânlarımız çapında halkımız ve milletimiz adına güzel olanı yapalım ve yapabilelim.

"DEMİREL Ağa'nın benden yeni bir eser yazmam doğrultusunda bir beklentide bulunması, benim için bir vazifedir. Bu vazifeyi yerine getirmek için tamamen inzivaya çekileceğim. Tüm gücümü yeni bir eser yazmak için kullanacağım. Güzel şeyler yazacağıma dair size söz veriyorum. Önemli olan, sizin bana olan güveninizdir. Bana güç ve ilham veren, sizin güveninizdir. Bana asıl bu gerektir.

“Süleyman Ağa, siz 75 yaşınızda önde gitmeye devam edin. Biz de sizin arkanızdan koşturmaya devam edelim...”

Ünlü şâir Muhtar Şahanov ise açış konuşmasına “Bir derya var, sürekli hiçbir yere bağlı olmadan her tarafa akmaktadır. Bu ulu deryalar gibi ulu insanlar vardır. Bizim ulu deryamız da bütün Türk ruhunu yükseksen, bütün Türk deryasına ortak olan Cengiz Aytmatov’dur. Şimdi sadece Orta Asya’da Cengiz Aytmatov’un adını almış veya onun kahramanlarının hürmetine verilmiş insanların adlarını, o insanların hepsini biraraya toplayacak olsaydık, büyük bir kalabalık olurdu. Şimdi Süleyman Ağa, siz bütün Türk halklarının başkanlarının ağasısınız. Bu Türk halklarının içinde, edebiyat sahasında Cengiz Aytmatov’la eşit gelecek insanlar var mıdır?” sözleriyle başlamaktadır. Dünyada bir asra yakın süredir Nobel Ödülü verildiğine ve bu Nobel Ödülü’nü bugüne kadar hiçbir Türk oğlunun almadığına dikkati çeken Şahanov, bu sebeple Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman DEMİREL’e bir dilekçe sunarak, bu dilekçeyi tüm Türk Dünyasının desteklemesini istemektedir.

Kitabın “Bildiriler” kısmında Cengiz Aytmatov’un hayatı, eserleri, edebiyata olan katkıları, eserlerinde kullandığı üslup, kısaca Cengiz Aytmatov’un tüm yönleri hakkında bilgi sahibi olabilirsiniz. Bu bildirimlerde Türk Dünyası için çok değerli bir yere sahip olan Cengiz Aytmatov’un bilim adamlarınca ne kadar derin bir şekilde incelendiğini sadece başlıklarını vererek belirtmek istiyoruz. Bu bildirimleri sıralayacak olursak: Zeki Ahmedov “Cengiz Aytmatov ve Kazak Edebiyatı”, Abdıldacan Akmataliyev “Çingiz Aytmatov’un Eserlerinin Evrensel Özelliği”, Şerif Aktaş “Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Cengiz Aytmatov’un Gün Olur Asra Bedel Romanı”, Fâtihs Arslan “Aytmatov Estetiğinin Geçmişe Dönük Ütopik Postromantik Yüzü”, Recep Bilginer “Kırgız Pasaportlu Bir Türkiyeli”, Gülzura Cumakunova “Ulu Sözüün Uzantısı”, Ali Abbas Çınar “Aytmatov’un Eserlerinde Halk Kültürünün Rolü”, Bilge Ercilasun “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Askerlik ve Savaş”, Belkis Gürsoy “Cengiz Aytmatov’un Eserlerindeki Biyografisi”, Abdilgani Haliloğlu “Cengiz Aytmatov’un Gazeteciliği”, Şâkir İbrayev “Cengiz Aytmatov ve Folklor”, Dili İbrayeva “Çingiz Aytmatov’un Çocukluğu ve Eserlerindeki Çocuk Tipleri”, Bahtıgül Kalembekova “Cengiz Aytmatov’un Siyasî Felsefesi”, Ramazan Kaplan

“Kurgulama Tekniği Bakımından Cemile Hikâyesi”, A. İhsan Kolcu “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Bir Millî Romantik Unsur Olarak Millî Hafızanın İşleniş Biçimi ve Taşıdığı Önem”, Ramazan Korkmaz “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Kaos’tan Düzene Ev/Anne ve Çevre/Dünya İzleği”, Pariza Mirza Ahmedov “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Dil ve Üslûp”, Celil Nagiyev “Cengiz Aytmatov’un Karakter Yaratma Başarısı”, Annaguli Nurmemmet “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Mecazî Anlamlar ve Fikrî İfadenin Yükselişi”, Tölemiş Okeev “Senaryo Tekniğine Uygunluk ve Filme Çekilen Eserleriyle Çingiz Aytmatov”, Gülbara Orazova “Cengiz Aytmatov ve Türk Halklarının Folkloru”, İsmail Parlatur “Gün Olur Asra Bedel Romanında Kurgu ve Figüratif Yapı”, M. Necati Sepetçioğlu “Yoldaşım Cengiz Aytmatov”, Muhtar Şahanov “Bir Filozof, Bir Lirik, Bir Aksiyon Adamı: Cengiz Aytmatov”, İbrahim Şahin “Onlar da İnsandı’da ve Dişi Kurdun Rüyalari’nda Tabiat”, Kâmil Veli Nerimanov “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Türklük Felsefesi”, Naciye Yıldız “Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı”, Güllü Yoloğlu “Cengiz Aytmatov’un Yaratıcılığında Şamanizm”.

Kitabın son kısmını oluşturan “Değerlendirme ve Kapanış Konuşmaları” bölümünde, değerlendirme konuşmasını yapan Kazakistan’dan Sayın Akademik Prof. Dr. Şâkir İbrayev, bu üç günlük toplantıda ortaya konan problemleri kısaca anlatmaya çalışmıştır. Türk Dünyasının bilim adamları, araştırmacıları ve sanatçıların bu problemler üzerinde daha çok araştırma yapması gerektiğini söyleyerek, bu toplantıda problemlerin ancak bir kısmının cevaplarının ortaya çıkarıldığını, cevapların tümünün bulunabilmesi için gelecek zamanda yapılacak çok işlerin olduğunu, Cengiz Aytmatov’un 70. doğum yılına ait bu kutlamanın Türk Dünyasının çeşitli ülkelerinde yapılacak başka toplantılara örnek oluşturmasını temenni ettiğini belirtmiştir. Türk Dünyası için çok önemli olan bu toplantıya katıldığı için Sayın Süleyman DEMİREL’e şükranlarını sunarak, bu toplantıyı düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Tural’a teşekkürlerini şu cümlelerle dile getirmiştir: “Atatürk Kültür Merkezi’nin ve Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi Projesi’nin değerli Başkanı Sadık Tural’a teşekkürlerimizi bildiririz. Birazdan bu toplantımızı düzenleyen değerli Başkanımızın eline Kırgız’ın kamçısını verip, Kazakların cüppesini giydirerek, onu Ka-

zak hürmetlisi Türk yapacağız. Bu konferansın düzenlenmesinde emeği geçen AKM'nin değerli görevlilerine de teşekkür ederiz.”

Kazakistan'dan Sayın Prof. Dr. Zeki Ahmedov da bir konuşma yaparak, “Böyle büyük bir işi başaran, Türk Dünyası için çok emek sarfeden arkadaşımız Prof. Dr. Sadık Tural Mirza” diye hitap ettiği Sadık Tural Hocamıza şükranlarını iletterek, Jambıl Jabayev'in kitabını, Kazaklarla Kırgızların hürmetli aksakalı olsun diye Kazak millî kalpağı ile Kazak hanlarının (çapan) kaftanını, Abılay Han'ın cübbesini alkışlar arasında giydirmiştir.

Bir sonraki konuşmacı Kırgızistan'dan Sayın Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev, Kırgızistan'da Uluslararası Aytmatov Akademisi tarafından “Akademik” ünvanı verilen Sadık Tural'a “Kırgızistan'da da inşaallah Mayıs ayında görüşme imkânı elde edeceğiz. Ge-yik ayağından yapılmış bu kamçıyı Sayın Prof. Dr. Sadık Tural'a veriyorum. Bu kamçıyla Kırgızistan'da Gülsarı At'ı koşturarak, Kazakistan'da Karanar'a binerek, hayatına devam etsin. Amin...” duasıyla konuşmasına son vermiştir.

Kapanış konuşmasını yapan Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Tural'ın hem şölenu, hem de elimizdeki bu güzel cildi sona erdiren şu sözleri Türk Dünyası için oldukça önemli mesajlar veriyor:

“Törekuloğlu Aytmategin Çengiz Ağa. Gülsarı aracılığıyla eski rejimle hesaplaşmasını, Kırgızlara, Türk Dünyasına ve sosyalizme ipoteklenmiş kafaların dünyasına gönderilen mesajını veriyor. Gülsarı'dır önce O, koca rejimle hesaplaşan. Türkmenistan'da at mübarektir. Türkmenistan'da at öyle mübarek bir şeydir ki, size bunu anlatamam. At dinin bir parçası gibidir. Kırgızistan'da da at mübarekten farklı bir şey, mesajın aracısı olmuştur. Çengiz Ağabey, onu yazdığında Elveda Gülsarat demiş. Kendisi Türkiye Türkçesi'ne çeviren doğru yapmış diyor: Kopar Zincirlerini Gülsarı. Cengiz Aytmatov ne yazdı diye kendime sordum. Hepsini okudum. Ben edebiyat profesörüyüm, işim bu. Ne yazdığıyla, niye yazdığını yanyana getirdim. Ne yazdı? Niye yazdı?”

“Peki Cengiz Ağabey, bunları duvarlar yıkıldıktan sonra mı yazdı? O iş kolay, duvarlar yıkıldıktan sonra yazmak kolay. Duvarların ötesindeyken, bu eserleri yazmak... Halkına, hayır, Türk-Kazak bozkırlarının, Kırgız- Kazak bozkırlarının oradan sıçrayarak, sabah

Türkmen oğlunun, Annaguli Bey'in dediği gibi, Bay Konur'dan atılan spotnikler gibi, Bişkek'ten , Moskova'dan atılan fikir spotnikleri, mesaj spotnikleri ile Türk Dünyasına ulaştı, duvarlar varken. Törekuloğlu Çingiz Ağa bizim uyanışımızın, bizim dellenişimizin, bizim kendimize gelişimizin özel mesajlarını kitaba koydu. Anlayana, Mankurt olmayana, Mankurt olmaya kararlı olana...

...

“Bu üç günlük toplantı, bu 30 bilim adamının söylediği söz, 153 dile çevrilmiş Aytmatov'a çok şey katar mı? Hayır! Ama yapılması gerekli miydi? Evet! Neye? Biz bunları okuyoruz, anlıyoruz. O mesajın ötesinde ne var, onu başka bilim adamları, başka sanat adamları görür, onu göstermek istiyoruz. Biz, bize düşeni yapmaya çalıştık. Eksikliği varsa, ayıbı varsa, tamamı bana aittir. Bir başarı, bir güzellik varsa, benim görünmeyen kahramanlarım var. Onlara aittir.

“Cengiz Ağa'ya, onun can dostu, gelecek sene ona hizmet etmeye söz verdiğim Muhtar Şahanov Bey'e, Ece Hanımefendi'ye huzurunuzda tekrar teşekkür ediyorum. Hem yazdıkları, hem yazdırdıkları, hem okutukları, hem düşündürdükleri için... Allah size uzun ömürler versin... Hoşgeldiniz! Sık sık gelin! Hep yazın! Siz yazın, biz okuyalım. Sağ olun, varolun...”

Ve bu şölenin, bu toplantının hazırlanma sebebi olan büyük yazar, Türk milletinin gururu Cengiz Aytmatov'un teşekkür konuşması. Aytmatov'un konuşmasından, bu şöleden duyduğu mutluluğu anlamak mümkün. Aytmatov'un içinden pasaj seçerek bölmeye kıyamadığımız teşekkür konuşmasının da tamamını okumaya ne dersiniz?

“Kardeşler,

“Büyük işlerde insanın gönlünü okşayıcı, özel hususlar da bulunabiliyormuş. Ben Nobel Ödülü'ne aday gösterilmesine rağmen, bu ödülü almasam da böyle bir ortamda oturup, sizlerle beraber olmakla böyle bir ödülü almış kadar oldum. Bana gösterdiğiniz bu saygıdan ve ziyafetten dolayı büyük bir bahtiyarlık içindeyim. İşin aslına bakarsak, Sayın Sadık Tural güzel bir tabir kullandı. “Yazarlar atalardan aldıklarını fikir eserleri, edebiyat eserleri yapıyorlar; onlar, yazarlar, ataların sözcüsüdür” dedi. Sadık Bey, meğrese çok ulvî bir sanatkârmiş, hatipmiş. Demek ki, boşuna Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığını yapmıyormuş. İşte böyle insanlar böyle yerlerde bulunmalıdır. Sadık Bey, ben size güveniyorum.

"Şimdi söylemek gerekirse, siz o kadar parlak, ateşli, içten, samimî duygularla konuşma yaptınız ki, sizden sonra konuşma yapmak biraz güç oluyor, çetinleşiyor. Fakat, ne kadar olsa da, benim için üç günden beri konferans düzenlemiş bulunmaktasınız. Bundan dolayı, çok memnun olmakla birlikte, size teşekkürü bir borç bilirim. Böyle yüksek ve ilmi seviyede bir konferansın, Türk'ün baş şehri ve başkenti Ankara'da gerçekleştirilmesi; edebiyat meselelerinin, ayrıca yazar meselesinin yüceltilmesi konusundaki düşüncelerimin, 70 yaşımdayken gerçekleşmiş olması beni çok mutlu etti. Demek ki, ben talihli birisiymişim. İşte bu da benim duygusal yönümdür.

"İşin aslına gelecek olursak, biz şimdi tarihin yeni bir sayfasını açmış bulunmaktayız. Bilindiği gibi, bu hem tarihî, hem kültürel olarak, her açıdan önemlidir. Bizim bu andan itibaren kendimizi farklı hissetmemiz gerekmektedir.

"Bizim, hepimizin, Türk Dünyası edebiyatçıları olarak, dünya edebiyatına katkılarda bulunmamız ve dünya edebiyatında kendi yerimizi belirlememiz, boyumuzun borcudur, görevimizdir. Ve biz bu işin arkasındayız. Böyle duygularla, bütün Türk yurduna, entelektüel çoğunluğa, Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman DEMİREL'e, buradaki bütün işleri düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve çalışanlarına ve

buradaki bütün katılımcılara sonsuz minnettarlığımı belirtiyorum. Allah hepinize uzun ömürler versin...

"Biz yeni bir yüzyılın eşiğinde bulunuyoruz. Yeni yüzyılın ne olacağı konusunda her insanoğlunun beklentileri var. Bu bekleyiş içinde sizinle beraber bulunma ve bu yeni yüzyılın eşiğinde sizinle biraraya gelme mutluluğunu yaşıyorum. O da bana yeter! Çünkü bu benim için ödüllerin en büyüğüdür."

Kitabın son bölümünde ise, Nobel Ödülü Komitesi Başkanlığı'na Cengiz Aytmatov'a "1999 Yılı Nobel Edebiyat Ödülü"nü verilmesi için toplanan imzalar ve Kırgızistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Muratbek İmanaliyev'in Prof. Dr. Sadık Tural'a gönderdiği teşekkür mektubu yer almaktadır.

Atatürk'ün "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır" sözlerinden yola çıkarak, Türklerin yetiştirdiği, insanlığın ufkuna yükselmiş büyük şahsiyetleri tanıtmak Merkezimizin asıl görevlerinden biridir. AKM bu anlayıştan hareketle, dünya edebiyatına damgasını vurmuş, Türk Dünyasının gururu olan Cengiz Aytmatov'u böyle bir toplantıyla gündeme getirerek bu yüksek şahsiyete hak ettiği yeri vermiştir.

Tugulgan künün kuttu bolsun, Çingiz Ağa...

CENGİZ AYTMATOV'un

70. Yıl Dönümü için Türkiye'den sonra,

Tokyo, Moskova ve Unesco (Paris) ile

24-27 Mayıs tarihlerinde Bişkek'te Devlet organizasyonu hâlinde uluslararası **CENGİZ AYTMATOV** kutlamaları yapıldı.

Bu kutlamalara Türkiye'den

Sadık TURAL,

İsmail PARLATIR,

Ramazan KORKMAZ

katılarak birer bildiri sundular.

“Kimsin Jak Samanon?”

Liz Behmoaras, **Kimsin Jak Samanon?**,
Sel Yayıncılık, İstanbul 1997, 154 sayfa.
ISBN: 975-570-044-7.

Yunus Emre TANSÜ

Ege Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Böl.

Liz Behmoaras'ın aklında, Tel Aviv'de düzenlenen uluslararası bir bilimlik toplantıda Prof. Dr. İlber Ortaylı'yı dinleyinceye kadar bir kitap yazma fikri yoktu. Prof. Dr. Ortaylı, söz konusu toplantıya sunduğu bildiriye asrımızın başlarında Türk Dili'ni Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün Musevilerin ortak dili hâline getirmek amacıyla kurulmuş olan “Lisân-ı Tamim-i Osmanî Cemiyeti”nden bahsetmektedir. Bu cemiyetin kurucuları arasında Liz Behmoaras'ın büyük dedesi Jak Samanon'un da adı geçmektedir. Behmoaras, büyükannesi Âdile (Adel) Meryem Samanon'un hâtıra defterlerinden ve diğer biriktirdiği hâtıra eşyalarından Jak Samanon'u tanıtmaya karar verir (s. 9). Böylece bu kısa yazımızda tanıtacağımız eser ortaya çıkmıştır.

Liz Behmoaras, kitabın başında kendisine bu eserin ortaya çıkmasında yardımcı olan anneannesine, Prof. Dr. Selçuk Erez'e, Prof. Dr. İlber Ortaylı'ya, Feridun Andaç'a, İzzet Keribar'a, Yusuf Altuntaş'a, Rifat Bali'ye, Silviyo Ovadya'ya ve Dr. Musa Albukrek'e teşekkürlerini sunmaktadır (s. 6). Yazdığı eseri, eşine ithâf etmiştir. Eserin tümünde, kitabın içindeki bilgileri tamamlayıcı, 46 adet resim bulunmaktadır.

“Uzak Yakın Görüntüler” (s. 9) başlıklı Giriş bölümünde Behmoaras, büyükannesi Âdile Meryem Samanon'un hâtıralarını nasıl kitaplaştırdığının hikâyesini anlatmaktadır: “Çocukluğumdan beri, değişik biçimlerde dinlediğim ve bazen içimi bayıltan hikâyeler... Fotoğrafçıya poz vermek için kadife kaplı taburenin üstüne çıkmış, yusuvarlak yüzünde kocaman siyah gözleri içinde dimdik duran küçük Âdile Meryem Samanon'un anıları: Çiçekli bahçeler içindeki ahşap

evleriyle güzelim Hasköy semti, Samanonların yaşadığı iki katlı görkemli taş bina, Tia Rozina ve İspanyolca şarkıları, neşeyle kutlanan nişanlar, düğünler, bayramlar... Sonra savaş yılları, kutluk, yoksulluk ve acılara rağmen canlı tutulan gençlik umutları... Doğu'lu bir Yahudi kızına has boyun eğmişlik yüzünden ıskalanan koca bir hayatın ilk dönemleri! İşte bütün bu sıradan ve müthiş şeyleri belgelemek istiyordum...”

Gündelik hayat tarihçiliği adı verilen ve çağımızda iyice yaygınlaşan bir tarih yazıcılığı türünün örneği olan bu eserde, öyle çok önemli vazifelerde bulunmuş, milletlerin ve devletlerin kaderinde büyük roller oynamış insanların değil, olayların içinde sürüklenen sıradan insanların gözünden bu olaylar anlatılmaktadır. Olaylara yön veren değil, olayların sürüklediği ve hayatına yön verdiği bir kişinin gözünden “Tarih nasıl olur?” sorusuna cevap aranılmaktadır.

Âdile Meryem Samanon, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını yaşarken sıradan bir insandır. Onun gözünden ailesi, çevresi ve bir dünya devletinin sonu anlatılmaktadır. Tesadüf eseri, bir devrin önemli insanlarını tanımış, önemli olaylara şahit olmuş ve bunları diğer yaşayan sıradan insanlardan farklı olarak kaydetmiştir.

Babası Jak Samanon, bir avukattır ve avukat olduğundan dolayı bazı önemli dâvalara da bakmaktadır. Müşterileri arasında Osmanlı şehzâdelerinden Veliâht Yusuf İzzettin Efendi de bulunmaktadır. Ayrıca yazardır ve döneminin birçok dergi ve gazetesine çeşitli konularda yazılar yazmaktadır. Yine Osmanlı Devleti'nde Şark Demiryolları Hukuk Müşaviri olarak önemli bir bürokrattır.

Bir Türkçüdür ve Türk Dili'nin Osmanlı ülkesinde yaşayan bütün Musevilerin ortak dili olması için çalışmaktadır. 500 yıl önce kovuldukları İspanyolların dilinin (Ladino) değil, kendilerine kucak açan Türklerin dilinin kullanılmasını istemektedir (s. 56-57). Bu yüzden kızına Türkçe “Âdile Meryem” adını koymuştur. Yine bu amaçla oluşturulan Lisân-ı Tamim-i Osmanî Cemiyeti'nin kurucularındandır. Kudüs'e karşı bir özlem duymakla beraber, Osmanlı Devleti'nden koparılacak bir İsrail fikrine karşıdır. Onun fikrinde, Osmanlı kendi ekonomisine sahip çıkmalı, yabancı boyunduruğundan ekonomisini kurtarmalı, hür ve modern bir devlet hâline gelmelidir. Ayrıca Türk Dili, yabancı dillerin tesirinden arındırılmalıdır. Bu amaçla, tren kalktığında haber vermek için kullanılan “fersij” deyimini, yetkisini kullanmak suretiyle “tamam” şeklinde değiştirmiştir.

“Bir Şarkılıktı Hepsi” (s. 10-94) başlıklı bölümde, Âdile Meryem Samanon’un doğumundan başlayarak dedesinin dönemine kadar geri gidilmek suretiyle ailenin tarihçesi anlatılmaktadır. Bu bölümde tarihçe, cumhuriyetin ilânına denk getirilmektedir. Jak Samanon’un babası Hayim Efendi’den, Âdile Meryem’in annesi Eliza’dan bahsedilmekte, Jak Samanon’un tahsili ve hayatı, Eliza ile yaptığı evlilikten söz edilmektedir.

Jak Samanon, imzalarını Yakup Samanon diye atmaktadır ve kızına Âdile Meryem adını vermiştir. Jak Samanon, ailesinin fertlerinin Türkçe adlar taşımalarını istemektedir (s.15). Daha sonra Hasköy’deki durumdan ve aile ortamından söz edilmektedir. Bu arada Âdile Meryem’in Birinci Dünya Savaşı sonunda Fransa’da meşhur olan şarkıcı Ray Ventura ve 1950’li yıllarda “Brigitte Bardot Bardot!” ve “Scoubidou” adlı şarkılarla ünlenen şarkıcı Sacha Distel ile yakın akraba olduğunu öğreniyoruz (s. 21). Ayrıca aile sadece Fransa’da yerleşmemiş, Avrupa’nın birçok ülkesine yayılmıştır (s. 23).

Hâtıralarda, İstanbul’daki yangınların hayatı nasıl etkilediğine dair ilginç bilgiler bulunmaktadır (s. 25-26). İstanbul’da binaların genelde ahşap veya ahşap ağırlıklı malzeme kullanılarak inşa edilmesi, sokakların bazı yerlerde âdeta sadece iki insanın yan yana geçeceği kadar dar olması, evlerin birbirine bitişik ve iç içe olması gibi sebeplerden ötürü, basit nedenlerle çıkan ve kolayca söndürülebilecek nitelikte olan birçok yangının kısa sürede yayılarak kimi zaman sokakları, kimi zaman da mahalleleri yok etmek suretiyle kültürel ve tarihî dokuyu nasıl tahrip ettiği açıkça ifade edilmiştir.

Yine 1910 yılında Halley kuyruklu yıldızının dünyaya çarpma ihtimali karşısında Samanon ailesinin tepkisi, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Kuyruklu Yıldız Altında İzdivaç* adlı romanına rakip olacak niteliktedir (s. 26-27). Aynı yıl havası ve suyunun bozulduğu gerekçesiyle pek çok aile, Hasköy’den taşınmaya karar vermişlerdir. Burada, özellikle İstanbul’da orman dokusu tahrip edilen semtlerin hava ve sularının kirlendiği gerçeği karşısında, insanların verdikleri tepkinin oraları terk ederek, orman dokusu tahrip edilmemiş semtlere yerleşmeleri olduğu görülmektedir. Zaten “*havası ve suyu bozulan*” semtlerde bir süre sonra salgın hastalıklar başlamaktadır.

Hâtıralarda İstanbul’un önde gelen Musevî aileleri teferruatlı bir şekilde tanıtılmaktadır. Aile ve cemi-

yet hayatında Ladino veya Türkçe yerine Fransızca konuşmanın bir soyluluk belirtisi olarak algılanması oldukça ilginç bir tespittir. Bu, bir dönem Rus soylularının anlaşmak için Rusça yerine Fransızca kullanmalarına oldukça benzeyen bir tutumdur.

1908 yılında Âdile Meryem 3 yaşındayken ilk defa “*Hürriyet, Adalet, Musavat, Uhuvvet*” ibarelerini duymuştur ve tekrar ettikçe etraftakiler tarafından takdir edilmiştir: “*İzleyen günlerde, coşkulu bir bayram havası esmişti. Bütün millet sokaklara dökülmüştü, her meydana toplantılar düzenleniyordu. Hasköy’de, genç Haham Hayim Nahum’un (Osmanlı Devleti’nin son hahambaşısı) yakasına bir hürriyet kokartı ilaştırip, hocalar ve papazlar ile birlikte aynı arabada cadde cadde dolaştığı, hepsinin de şiddetle alkışlandığı gururla anlatılıyordu. Buna unsurları birleştirmek hareketi adı veriliyordu*” (s. 39).

“*Ne var ki bir süre sonra, diğer yenilikçiler gibi basın hürriyeti için emek vermiş Yahudiler, Meşrutiyetin ilk günlerindeki basın curcunasından kendilerini, yönetimdekilere armağanlar sunarak, yağ çeken, koca burunlu, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte yaranklar olarak karikatürize edilmiş görülmüyorlardı. Osmanlıları sömürmekle, imparatorluğu talan etmek üzere Batılı güçlerle ittifak kurmakla suçlanıyorlardı...*”

“*... Jak Samanon’un zaten hüznü olan bakışları daha da hüznüleniyor, ‘hazır değildik’ diyordu. Doğruydu, çoğu ‘gâvurlar’ vergi ödemeye, askerlik yapmaya hazır değillerdi.*”

“*İhtilâl onları bir yerde gafil avlamıştı. Zaten sadece Yahudiler değil, Osmanlı’da hemen hemen kimse unsurların birleşmesine hazır sayılmazdı henüz. Ne Rumlar, ne de Ermeniler... Yine de birtakım olumlu değişiklikler baş göstermiş, Meşrutiyeti candan destekleyen kimi Yahudiler yüksek makamlara atanmışlardı. Vitali Strumza’nın Madencilik, Orman ve Tarım Bakanlığı’na getirilmesinden söz ediliyordu. Yeni parlâmentoda dört Yahudi mebus yer almaktaydı. İstanbul’dan Vitali Faraci, Selânik’ten Emmanuel Karasu, İzmir’den Nissim Masliyah ve Bağdat’tan Eza-hiyel Sason” (s. 42-43).*”

Bir yıl sonra 31 Mart Olayı oldu. Selânik’ten çıkan Hareket Ordusu’nda birçok Musevî olduğu, ölen ve yaralananlar için bir tören düzenlendiği, buna Âdile Meryem’in anası ve babasının da katıldığını görüyoruz (s. 43). “*Padişahı deviren heyette Emmanuel Ka-*

rasu Efendi de yer almıştı” (s. 44). Bu arada Jak Samanon'un büyük projesi gerçekleşmiş, Türkçe bütün okullarda zorunlu bir hâle gelmişti ve askerlik din farkı gözetilmeksizin zorunlu olmuştu (s. 44).

Âdile Meryem'in hâtıralarında eve gelen misafirlerin de önemli bir yeri vardır. Evin en küçük kızı olduğu için misafirlerin yanına çıkmakta ve el öpmekteydi. Bu misafirlerin arasında Hayim Nahum Efendi, müzik hocası Leon Efendi, Sertercüman Moiz Bey, Maarif Müfettişi İshak Efendi, sarayın Başkâtibi Jak Mandil, İstişare Odası Müşaviri İshak Yeşua ve en önemlisi Osmanlı şehzadesi Velihaht Yusuf İzzettin Efendi bulunuyordu. Bir keresinde babası evde yokken Velihaht Efendi eve gelmiş, yanına çıkan Âdile Meryem'i sevmiş, el öptürmüştü ve *“kocaman beyaz bir yelpaze”* hediye etmişti. Babası Âdile Meryem'i gezmeye de götürmektedir. Bunların en önemlisi Moda'da Şan Tubini'de oturan Maliye Nazırı Nail Bey'in evidir. Bu eve babasıyla sık sık girmiştir. Bir defa da babası ile saraya gitmiş, sarayda Âdile Meryem Harem'i ziyaret etmiştir.

1911'de Jak Samanon ailesi Kadıköy'e taşınmıştır. Jak Samanon yeni evini Batı tarzında döşemiştir. Evde Fransızca yayımlanan Batı tarzı gazeteler okunmaktadır. Bu dönemde eve ünlü antisyonist gazeteci-yazar David Fresko sık sık gelmektedir. Fresko bu ziyaretlerinde, *“Siyonizm bir tür sahte mesihçiliktir. Artık yeni bir çağın eşiğindedir, anti-semitizm Hıristiyan Ortaçağın kalıntısıdır, yok olacaktır, yok olmaya mahkûmdur. Üstelik biz Türk Yahudileri için Filistin'e göz dikmek düpedüz bir ihanettir. Bizim kurtuluşumuz Türkçeyi ana dilimiz gibi benimsemek ve Osmanlı'nın iyiliği için çalışmaktır”* (s. 58) demektedir. Ancak Jak Samanon'un ailesinin dil konusunda bu kadar başarılı olduğu oldukça şüphelidir. Âdile Meryem, Türkçe konuşmayı ancak 1930 yılında öğrenebilecektir (s. 44).

Âdile Meryem (Adel), Notre Dame de Sion adlı Fransız rahibelerinin okuluna gönderilmiştir. 1911 yılı Trablusgarb, 1912 yılı Balkan Savaşı ile ilgili birçok hâtıra nakledilmektedir. Bu arada Avrupa ve Rumeli'den İstanbul'a göçler ile birçok insan gelmekte ve bunlar sefâlet içinde yaşamaktadırlar (s. 67-68).

1914'te savaş çıkacağı haberinin ardından Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında savaşa girdi. Âdile Meryem'i en çok etkileyen Saray'ın Protokol Şefi Galip Paşa'nın Samanonlara kilolarca kavurma göndermesi, okulunun kapatılıp, rahibelerin ülkelerine yollanmasıdır.

1917'de kıtlık ve yoksulluğun her yeri sardığı bir anda Jak Samanon bir böceğin ısırması üzerine ölmüştü. Aile çaresiz kalmıştı. 1918'de İngiliz uçakların bombardımanı sonucu Kadıköy'ü binlerce kişi ile beraber terketmek zorunda kaldılar. Moda'daki akrabalarına sığındılar. Bu saldırıda Haydarpaşa Garı isabet almış, yüzlerce ölü ve yaralı verilmiştir. Âdile Meryem bunları taşıyan arabaların geçişlerine şahit olmuştur. Evlerini terkedip, bir dostlarının evine sığınır- lar; ekme ve diğer yiyecek maddeleri karne iledir. Her yerde bit vardır. Açlık ve sefâlet gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Sığındıkları evde daha fazla kalamayıp, yeni bir eve sığınmak zorunda kalmışlardır. 1918'de savaş bitmiştir ve bu arada kız kardeşini kaybetmiştir.

“Türkiye yeni bir değişim rüzgârı içine girmişti. Mustafa Kemal adı ortalıkta dolaşmaya başlamıştı. Gerçi hem haberler İstanbul'a geç geliyordu, hem de Eliza ve kızı gazetelerde tek tük yazıları anlayacak durumda değillerdi. Ama başka haber kaynakları vardı: Vitali Dayı, İzak Dayı, David Fresko'nun binbir güçlükle hâlâ çıkarmakta olduğu el-Telegrafo gazetesi, Albert Karasu diye birisinin çıkardığı Fransızca Journal d'Orient.

“1920'nin yaz günlerinde artık duyulan tek şey Mustafa Kemal'in adıydı. Anadolu'dan topladığı kocaman bir ordunun başına geçmiş, ülkenin bağımsızlığı için savaşıyormuş. Dayıları tarafından bunca yüceltilen ve sarı saçı, masmavi gözleriyle son derece yakışıklı olduğu söylenen bu adam, Adel'in beyninde ve yüreğinde giderek efsanevi bir kahraman, dahası bir beyaz atlı prens olarak yer eder oldu” (s. 89).

1922 Ağustos'unda İstanbul'da gazetelerde düşman üzerine kazanılan zafer haberleri etraflıca yayımlandı. Ekim ayında *Mudanya Mütarekesi*'nin imzalandığı haberi geldi. 19 Ekim'de İstanbul, tarihinin en coşkulu gününü yaşadı. Bütün halk ayaklanmıştı. Caddelere, meydanlara yüzbinlerce vatandaş ellerinde bayraklarla dökülmüştü. Yine o dil problemi yüzünden Adel, olup bitenleri bizzat tam olarak takip edemiyordu; fakat sonsuz bir güven duyduğu dayılarının söylediklerine göre, bundan böyle her şey, hem Türk milleti, hem de ondan ayrı tutmaya devam ettikleri kendileri, yani Yahudiler için hayırlı olacaktı. Genç kız, o gün arkadaşları ile gezmeye gittiği Çamlıca'da genel sevince katıldı; o sıralar herkesin ağzında olan müthiş coşku verici marşlardan birkaçını kırık Türk-

çesi ile avaz avaz bağıarak söyledi; yanındakiler de aynı heyecanla ona eşlik ettiler.

Yine de eski kuşak sakımlıydı; asırların mirası onlara kaçınılmaz olarak şu, neredeyse İsrail halkı kadar eski soruyu sorduruyordu: 'Peki ya biz, bizim kaderimiz ne olacak?' Lozan oldu.

Jak'ın ölümünden sonra pek evlerine uğramayan Hayim Nahum Efendi'nin de Lozan müzakerelerine katıldığı duyuldu.

29 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Kemal Cumhuriyeti ilân etti. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dili Türkçe, başkenti Ankara olacaktı. Din, dil, ırk farkı gözetmeksizin herkes kanun karşısında eşit (s. 90) haklara sahip birer Türk vatandaşı sayılacaktı.

Şirin bir İsviçre kentinde dünya liderlerinin müzakereleri sonucunda, Eliza ve Adel, milyonlarca kişiyle paylaştıkları resmî bir kimlik kazanmışlardı. Yaşasaydı, Jak Samanon neler hissedirdi kimbilir? "Tamam işte istediğim buydu, şimdi artık evimdeyim mi derdi acaba?" (s. 92).

"Yakın Lambaları; Geç Oldu!" (s. 95-103) başlıklı bölümde, Âdile Meryem'in ailesinin ahvâli hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca dinî günler ve bayramlardan bahsedilen bölümler özellikle ilginçtir.

"Kocaman Kuşlar" (s. 104-112) başlıklı bölümde, Âdile Meryem'in Notre Dame de Sion adlı 1819'da kurulan, merkez binası Pangaltı'da olan Katolik Fransız Rahibelerinin Okulu'nun Kadıköy'deki şubesine başlaması anlatılmaktadır. "Okulda Katolik ve Fransız olanlar (büyük şirket müdürlerinin kızlarıdır çoğu)

prezmes muamelesi görürler, diğerlerine, yani Ortodoks Rumlara, Gregoryen Ermenilere, Müslüman Türklere ve Yahudilere sanki biraz tepeden bakılırdı. Ama, yine de güzel sesliler, kilise âyinlerinde koroya alınırlar, hiçbir din ayrımı gözetilmeksizin huşu içinde Meryem Ana'ya ve İsa'ya ilâhiler söylemeleri istenirdi" (s. 105). Bu okulda hangi dinden olurlarsa olsunlar, öğrencilerden, kilise kurallarına uymalarının istendiği disiplin anlayışı oldukça sert ve katıydı. Ayrıca Âdile Meryem ilk defa burada anti-semitizmle karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin tümünde çeşitli dinlerin misyonerlerinin okullarda ve başka yardım kuruluşları vasıtasıyla yürüttükleri misyonerlik faaliyetleri sonucunda kültürünü ve benliğini yitirmiş bir gençlik ortaya çıkmıştır. Bu gençlik, ülkelerinden ziyâde, okullarında okudukları ülkelerin çıkarlarına hizmet etmektedirler.

"Bardak Kırılmayınca" (s. 113-121) başlıklı bölümde, eski İstanbul'daki mahalle hayatı ile ilgili birçok ilginç bilgiler bulunmaktadır.

"Kimsin Jak Samanon?" (s. 133-154) başlıklı bölümde, Yahudi kökenli Türkçü, Lisân-ı Tamim-i Osmanî Cemiyeti'nin kurucusu, Şark Demiryolları İdaresi Hukuk Müşaviri Jak Samanon'un hayatı devrin önemli olayları ile birlikte anlatılmaktadır. Eser, Bibliyografya ile sona ermektedir.

Eserin, Yakınçağ ile uğraşan araştırmacılara, dönemin diğer kaynakları ile mukayeseli tenkit edilmek şartıyla, gündelik hayat tarihçiliğinin bir örneği olarak ilginç geleceği muhakkaktır.

"Türk Halk Müziği El Kitabı-I Terimler Sözlüğü" (Mehmet ÖZBEK)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

Sanata ve Sanat Tarihine Bir Katkı: “Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi”

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 3 Cilt, YEM
(Yapı-Endüstri Merkezi) Yayınları, Hürriyet
Ofset, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, İstanbul
1997, 2043 sayfa.

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Bir araştırmaya başlamadan önce çalışılacak konunun ana hatlarını belirlemek ve kısaca bilgi almak için kullandığımız en önemli başvuru kaynakları ansiklopedilerdir. Günümüze kadar birçok alanda çeşitli ansiklopediler yayın hayatında yer almışlardır. Ansiklopediler, artık o kadar önemli bir hâle gelmiştir ki, bir zamanlar gazeteler bile promosyon için bu yayınları kuponlarla dağıtmaya ve halka sunmaya çalışma kampanyalarına başlamışlardır. Bugün hemen hemen herkesin kitaplığında gazeteden kupon biriktirerek elde edilmiş ansiklopedilere rastlamak mümkündür. Ancak, bunların hepsi yabancı yayınlardan tercüme yoluyla dilimize aktarılmış özelliktedirler. Yeri gelmişken, şunu belirtmeden de geçemeyeceğiz. Ansiklopediler kullanılarak yapılan çalışmalarda bilgilere tereddütle yaklaşılmalı ve güvenilirliği tespit edilmelidir. *İslâm Ansiklopedisi*, Afife Batur'un *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Doğan Hasol'un *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* gibi ansiklopediler aşağıda sözü-nü edeceğimiz özelliklerden dolayı istisna olarak kabul edilerek araştırmalarda kaynakça olarak yer almaktadır.

Bu yayınların kullanılmasının sebebi;

- Hangi maddenin hangi yazar tarafından yazıldığı-nın tespit edilebilmesi ve belli olması,
- Maddelerin seçimindeki titizlik,
- Her maddenin sonunda, hangi kitaplardan, makalelerden faydalandığının belirtilmesi, bibliyograflarının olması,

- Konuyla ilgili çizim, resim vb. örneklerle maddelerin desteklenmesi olarak kabul edilmektedir.

İşte vurgulamak istediğimiz bütün bu öğeler bir yayının güvenilirliğini ispatlamaktadır. Bilimlik bir çalışmada önemli katkıları ancak bu özelliklere sahip yayınlar sağlayacaktır diyoruz.

Sizlere tanıtmak istediğimiz yayın, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı ve Yapı Endüstri Merkezi'nin ortaklaşa çalışmaları sonucunda gerçekleştirilen 3 cilt hâlinde sunulan *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*'dir.

N. Eczacıbaşı (1913-1993) sadece eczacılık, tıp ve ticaret alanında değil, sanat alanında da kendini kabul ettirmiş ve önemli çalışmaları olmuş bir şahsiyettir.

Birinci cildin başında Dr. Nejat Eczacıbaşı Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Bülent Eczacıbaşı'nın Önsöz'ü yer almaktadır. Bu bölümde, Eczacıbaşı Topuluğu'ndan ve elimizdeki ansiklopedinin çalışmalarının ayrıntılarından bahsedilmektedir.

N. Eczacıbaşı'nın sanat hakkındaki şu sözüne yer verilmiştir. Buna göre, Sayın Eczacıbaşı, “*Yaşamın anlamı herşeyden çok sanat yoluyla kavranabilir. Sanat bir yaratıcılık ve özgürlük duygusudur*” demiştir. Biz de bu söze katıldığımızı ifade ederken; buradan da anlaşılacağı gibi hayatın anlamını sanat ve sanatın içinde olan yaratıcılık ve hürriyet duygularının birleşimiyle kavrayabilmemiz ve bunu günlük yaşantımızda da yansıtmamız bizlere çok önemli katkılar sağlayacaktır diyoruz.

Bu yazıda belirtildiği üzere, Türkiye'nin özellikle kültür, sanat, eğitim ve bilimlik araştırma ihtiyaçlarına yardımcı olmak amacıyla Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1978 yılında kurulmuştur. Bu vakfın ilk faaliyetlerinden birisi de *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*'nin hazırlıklarını başlatmak olmuştur.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi'nin dünyada ve Türkiye'de mimarlık, resim, heykel, çeşitli plastik sanat dallarıyla ilgili tarihî gelişimi, üslupları, ülkelerin sanatlarını, sanatçıları, sanata özgü bilgileri, kavramları, terimleri ve çağdaş sanatı topluca okurlarına sunacağı ifade edilmiştir. Ayrıca onbin yılı aşkın bir geçmişe Anadolu uygarlıkları da, tarih öncesinden 2000'lere kadar uzanan dönemlerdeki belli başlı yerleşim yöreleri, bölgeleri, illeri, tarihî ve günümüzdeki özellikleri, sanat eserleri ve birikimleriyle bu ansiklopedide geniş ve ayrıntılı olarak yer alacağı da belirtilmiştir.

Sayın Bülent Eczacıbaşı, çağdaş anlayışlarla dü-

zenlenmiş özgün bir kaynak eser oluşturmak amacıyla bu ansiklopedi için, güzel sanatlar, estetik, sanat tarihi, sanat teorisi ve en geniş çerçevede plastik sanatlar alanlarında uzmanlaşmış yaklaşık 250 araştırmacı, öğretim üyesi ve yazarın elele verdiğini belirtmektedir. Çalışmalara gerektiğinde yurt dışından yetkili bilim adamların da katkılarda buldukları da vurgulanmaktadır. Böylece onbeş yıllık yoğun uğraşların sonunda üç ciltte 4400 maddenin yer aldığı bir eser ortaya çıkmasının gururunu taşıdıklarını dile getirmektedir.

1993 yılında aramızdan ayrılan kültür ve sanat faaliyetlerine de büyük katkıları olan ve çeşitli çalışmalara imzasını atmış olan Sayın Dr. Nejat Eczacıbaşı Türkiye'nin kültür ve sanat hayatına bu ansiklopediyle bir katkıda daha bulunmayı desteklemiştir.

Sayın B. Eczacıbaşı, yazısını yıllardır eksikliği duyulan yeni sanat ansiklopedisinin hazırlanmasına emek verenlerin hepsine teşekkürlerini ifade ederek ve sanat dünyasına beklenenlerin verilmesinin Eczacıbaşı Yapı Topluluğu için mutluluk kaynağı olacağını vurgulayarak bitirmektedir.

Yapı Endüstri Merkezi Yönetim Kurulu Başkanı özellikle mimarların, inşaat mühendislerinin ve sanat tarihçilerinin yakından tanıdığı *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*'nün yazarı Sayın Doğan Hasol'un Sunuş yazısı yer almaktadır. Bu yazıda, Sayın Hasol, Yapı Endüstri Merkezi'nin 30. çalışma yılında *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* gibi çok değerli bir çalışma ürününü Türkiye'nin kültür ve sanat hayatına sunmaktan büyük gurur duyduğunu ifade etmektedir. Bir bilgi merkezi olarak 1968 yılında kurulan Yapı Endüstri Merkezi o tarihten bu yana, yapı alanında olduğu kadar kültür, sanat ve mimarlık alanlarında da çalışmalarını bir gönüllü kuruluş heyecanı içinde sürdürmektedir. Bu çalışmalar, sergiler, fuarlar, kurslar, konferanslar, sempozyumlar ve özellikle de yayınlar şeklinde toplumuza en iyi şekilde sunmak doğrultusunda gelişmiştir.

Doğan Hasol, bu yazıda "*İşte şimdi de Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yapı Endüstri Merkezi yayın faaliyetleri zincirinin en önemli halkalarından birini oluşturuyor. Kişisel olarak benim de görev aldığım bu uzun soluklu ansiklopedi çalışmasının hangi üstün çabalar ve özverilerle yürütülüp sonuca ulaştırıldığını çok iyi biliyorum*" şeklinde duygularını dile getirmiştir. Yazının sonunda da, Sayın Hasol, bir imece anlayışı düzeni içinde yüzlerce uzmanının değerli katkılarıyla gerçekleşen ve Türkiye'nin sanat ve kültür ala-

nındaki en önemli başvuru kaynaklarından birini oluşturacağına inandığımız bu eseri kitaplaştırıp sunmanın gurur ve mutluluğunu taşıdıklarını ifade etmiştir.

Ansiklopedinin gerçekleştirilme safhaları aşamalar hâlinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu yayın hakkındaki bilgileri sizlere de aktarmak istiyoruz. Giriş, İçerik, Uygulanan Yazım İlkeleri, Anlatım İlkeleri, Göndermeler, Kaynakça, Yabancı Terimler Sözlüğü, Genç Kuşaklar başlıkları altında okuyuculara bu ansiklopedinin düzeni hakkında bilgi verilmektedir.

Giriş'te ifade edildiğine göre, sanatseverler başta olmak üzere her kesimden okuyucunun plastik sanatlar ve mimarlıkla ilgili öğrenmek istediği herşeyi bu özgün eserde bulabilecektir. Ansiklopedinin içeriği ve düzeni belirlenirken benzer özellikteki yabancı, ansiklopediler ve sözlükler incelenmiştir. Türkiye'nin ihtiyaçları gözönüne alınarak İslâm ve Doğu ülkelerinin sanat ve mimarlığının da işleyen ve özelliklerinin sanat ve özellikle Türk sanatına ağırlık veren yeni bir model oluşturulmuştur. Tüm dünya sanat ve mimarlığının yanısıra Türkiye'de tarih öncesi dönemlerde başlayarak Anadolu Uygarlıkları, Bizans, Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri sanatlarının ayrıntılı olarak incelendiği ifade edilmiştir.

Bu ansiklopedideki tüm maddelerin niteliklerine göre şu şekilde değerlendirilebileceğine dikkat çekilmiştir:

1. Genel Konular: Mimarlık, resim, heykel ve bunları bütünleyici nitelikteki arkeoloji, prehistorya, onarım, müzecilik, epigrafi, mühür, hat, minyatür, cilt, seramik, dokuma, fotoğrafçılık, karikatür vb. konular olduğu tespit edilmektedir.

2. Uygarlıklar, Ülke Mimarlıkları ve Sanatları: Afrika, Amerika, Orta Asya, Çin, Japonya, Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma kültürlerinin yanı sıra Amerika, Almanya, İngiltere gibi belli başlı ülkeler, Anadolu'da Hitit, Urartu gibi erken dönem uygarlıklarından başlayarak Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi kültürleri, Abbasî, Emevî, Magrip gibi özellikli yöre ya da dönem sanat ve uygarlıklarının ele alındığına dikkat çekilmektedir.

3. Akımlar, Üslûplar, Okullar ve Gruplar: Gerçekçilik, Romantizm, İzlenimcilik, Dışavurumculuk, Kübizm gibi başlıca sanat akımları, Romonesk, Gotik, Rönesans, Barok, Maniyerizm gibi üslûplar; Barbizon Okulu, Fontainebleau Okulu, Tuna Okulu gibi sanat

okulları; Müstakiller, D Grubu, Yeni Gerçekçiler, Der Blaue Reiter gibi gruplar; ayrıca Bilgisayarla Mimarlık Tasarımı, Kavramsal Sanat, Post Modernizm gibi çağdaş yaklaşımlar ve benzerlerine ilişkin maddelerin ele alındığı ifade edilmektedir.

4. Mimar, Sanatçı ve Sanat Tarihçilerinin Özgeçmişleri: Mimar Sinan başta olmak üzere, Kaluyan, El Konevî, Dalgıç Ahmet Ağa gibi tarihî; Sedat Hakkı Eldem, Turgut Cansever, Ersen Gürsel gibi çağdaş dönem Türk mimarlarının yanısıra Le Corbusier, Aalto, Wright, Tange, Kevin Roche, Aldo Rossi gibi uluslararası nitelikteki mimarlar; Levni, Karakalem gibi nakkaşlar, Osman Hamdi Bey, İbrahim Çallı, Meriç Hızal ya da Leonardo da Vinci, Michelangelo, Salvador Dali, Pablo Picasso, Rodin gibi sanatçılar; Heinrich Wölfflin, Vasari, Tafuri ya da Celâl Esad Arseven, Doğan Kuban gibi sanat ve mimarlık kuramcıları, tarihçileri; sınırlı sayıda Türk fotoğrafçı, karikatürçü, grafik tasarımcı ve arkeologla ilgili maddeler. Bunlar arasında ansiklopedinin içerdikleri çerçevesinde mimarlar ve sanatçılar en geniş grubu meydana getirmektedir. Buna karşılık, mimarlık ve sanat kuramcıları ile tarihçileri ve arkeologlar genel katkıları gözönünde bulundurulurken fotoğrafçılar, karikatürçüler, grafik tasarımcıları ve öbür tasarımcılar arasından ise, uzmanlarca sanatı ön plâna çıkanlar seçilmiştir. Bu tür maddelerin tespiti sırasında geniş kapsamlı listelerden yararlanılmış; yayın kurulu, editörler ve her konunun danışmanları listeleri inceleyerek adları belirlemiştir. Türk sanatçıların seçiminde ayrıca Plastik Sanatlar Derneği'nin "Sanatçı" tanımı da gözönünde tutulmuştur. 1960 ve sonrasında doğan genç sanatçılar tarihî bir değerlendirme açısından sürenin kısalığı gözönünde tutularak ansiklopedinin kapsamı dışında kalmışlardır.

5. Türkiye'deki Tarihî Yerleşmeler, Bölgeler ve Türkiye'nin İlleri: Tarih öncesine ait Çayönü, Yarım-burgaz Mağarası, Ilıpınar, Boğazköy, Antik Çağ'a ait Pergamon, Didyma, Ephesos, Perge gibi ören yerlerinin, Kappadokia, Lykia gibi antik bölgelerin yanısıra İstanbul, Ankara, İzmir ya da Ani, Hasankeyf, İznik, Harran gibi yerleşmelerin tarihine ve tarihî yapılarına ilişkin bilgiler verildiğine dikkat çekilmiştir.

6. Terminoloji: Yağlıboya, suluboya, perspektif, çanak-çömlek, sikke, akademi, lonca, kubbe, kent gibi genel sanat ve mimarlık terminolojisinin yanısıra tapınak, stadion, piramit, sfenks, kuros gibi Antik çağ terminolojisi, stupa, padoga, çaitya, byobu, fusuma

rulo resmi gibi Uzakdoğu terminolojisi, cami, türbe, külliye, darüşşifa, hankâh, zaviye, kitabe, hattat, celf, küffi, mükebbire gibi Osmanlı mimarlık ve sanat terminolojisi; humor, grotesk, ikonografi, ikona, dekolaj, frotaj, illüstrasyon, papiermache, kilise, manastır, grotto gibi Batı Mimarlığı ve sanatı terminolojisini açıklayan maddeler yer almaktadır.

Bu terminoloji gruplarının gerek tespit edilmesinde, gerek yazım biçimlerinin belirlenmesinde, ana maddeleri yazan uzmanların önerileri gözönüne alınmış; ana konularla ilgili diğer maddelerin yazımlarında da aynı özellikler ve teknik benimsenmiştir. Mesele, Antik çağ ile ilgili terminolojide "akant" ya da "amfora" gibi yaygın Türkçe kullanımlar benimsenirken, "aedicula" ya da "martyrium" gibi yaygınlığı fazla olmayan terimler orijinal hâliyle ve italik olarak sunulmuştur.

Yine belirtildiği üzere, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*'ndeki tüm maddeler niteliklerine göre ya yetkili uzman kişiler tarafından yazılmış, ya da uluslararası kaynaklardan derlenmiştir. Orijinal olan metinlerde yazarların imzası siyah olarak verilmiştir. Özgeçmişler, ülkelerin sanatları, iller, terminolojiler, akımlar, okullar, gruplar, kuruluşlar derleme niteliği taşımaktadır. Ayrıca bazı terminoloji ve kısa metinler ansiklopediyi düzenleyenler tarafından ortaklaşa meydana getirildiğinden imzasız, çeşitli uzmanlık alanlarını içine alan bazı maddeler iki, üç hattâ dört imzalı, bazıları da yine ansiklopediyi düzenleyenler tarafından güncel hâle getirildikleri için yazar imzasının yanısıra EA kısaltmasıyla birlikte verilmiştir. Ayrıca yine ifade edildiği üzere, yazım çalışmaları 1996 yılının başlarında sona ermiştir.

Uygulanan yazım ilkeleri de okuyuculara ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre, yazım kuralları için, Türk Dil Kurumu'nun *Yazım Kılavuzu* (1981), tarihler, bir ölçüde de yazımlar için *Ana Britannica Ansiklopedisi* temel alınmış, yapı bilgisine ilişkin mimarlık terminolojisinde Doğan Hasol'un *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul (1975), (1995) ana kaynak olarak değerlendirilmiş özel terminolojilerde ise genel konuyu yazan uzmanın önerileri benimsenmiştir.

Mısır, Mezopotamya gibi uygarlıkların soyların ya da dönemlerin tarihlendirilmesinde uzmanların birbirinden değişik yaklaşımları bulunduğundan bu uygarlıklara ilişkin ana maddelerde yer alan tarihlerle, ansiklopedinin ikinci maddelerindeki tarihler bazı farklı-

lıklar gösterebilmektedir. İkinci maddelerde *Ana Britannica*'ya bağlı kalınmış ve bu farklılıklar genel maddelerde gerektiğinde köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Tanıtmaya çalıştığımız ansiklopedide madde niteliğindeki yabancı dillerden akım, grup vb. dışında (*Art Nouveua* vb.) tüm yabancı kelimeler italik olarak yazılmıştır. Ayrıca eser adları (resim, heykel, yapı, kitap vb.) italik; özel sergi adları şiir ve hikâyeler düz ve tırnak içinde verilmiştir. Lâtin harfleriyle yazılmayan diller için transkripsiyon yöntemi uygulanmış, gönderme yapılarak okuyucunun metne ulaşmasına yardımcı olunmuştur. Resim, heykel, sergi, yapı, kurum adları mümkün olduğunca Türkçeleştirilmiş, gerek duyulduğunda parantez içinde orijinal adlar da belirtilmiştir.

Anlatım özellikleri başlığı altında ise, ansiklopedideki metinleri anlatırken ne tür bir yol izlendiği vurgulanmaktadır. Metinlerin çeşitli sanat dalları dışındaki okuyucular tarafından da rahatça anlaşılabilmesine özen gösterilerek açık bir anlatım ve günümüz Türkçesi kullanımı benimsenmiştir. Ayrıca metinler yazarların anlatım üslûplarına bağlı kalınarak gözden geçirilmiş; yazarın ansiklopedide uygulanan kurallara katılmadığı durumlarda terim birliği köşeli parantez içinde yayın yönetmeni notu biçiminde ya da göndermelerle sağlanmıştır. Metinler ansiklopedinin izlediği yazım kuralları çerçevesinde gözden geçirildikten sonra, yazarın da onayı alınarak baskıya hazır bir duruma getirilmiştir.

Ansiklopedide ifade edildiği üzere, göndermeler "Doğal Gönderme", ve "Gönderme Girişi" olmak üzere iki biçimde yapılmıştır. Doğal göndermeler ansiklopedide bağımsız maddesi bulunan kelimelerin metinler içinde ilk geçtikleri yerde büyük harfle yazılmıştır. Amacı, metinleri ilgili maddelere bağlayıp, okuyucuya açılmayı sağlamaktır. Bazı uzun maddelerde ya da metin içinde gerek duyulan yerlerde "Ayrıca →" biçiminde birden fazla "doğal gönderme" de yapılmış, bazı metinlerde ise, gönderme, yeterli anlamı vermiyorsa bu yöntem uygulanmamıştır. Gönderme girişlerinde aynı anlama gelen terimler ya da sanatçıların farklı adları eşit (=) işaretiyle (meselâ: ARAS= ÇARŞI, ya da MÜEZZİN MAHFİLİ → MAHFİL) şeklinde okuyucular yönlendirilmeye ve doğru kelimelere ulaştırılmaya çalışılmıştır. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopesi*'nin Ekler bölümünde 3500'ü aşkın kitap, makale, tez vb. yayınları kapsayan Kaynak-

ça yer almaktadır. Bu Kaynakça, Genel Kaynaklar, Maddelere İlişkin Kaynaklar, İngilizce-Türkçe Sanat Terimleri Sözlüğü, Fransızca-Türkçe Sanat Terimleri Sözlüğü, Almanca-Türkçe Sanat Terimleri Sözlüğü, Resimlerin Kaynakçası (hangi arşivlere ait olduğu belirtilmiştir) başlıkları altında ele alınmıştır. Bu kaynakça iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde ansiklopedi, sözlük vb. genel yayınlar, ikinci bölümde ise maddelere ait kaynaklar alfabetik olarak sıralanmıştır. Kaynakça büyük oranda ana maddelerin yazarları tarafından belirlenmiş okuyucunun ulaşmakta güçlük çekeceği eski tarihli eserlere, kitaplıklarda bulunmayan yabancı süreli yayınlara yer verilerek, özellikle kapsamlı kaynak listelerini de içine alan eserler esas alınmıştır.

Türkiye'de mimarlık ve sanat alanlarındaki Türkçe terimlerin genellikle yabancı terimlerle birarada kullanıldığı gözönüne alınarak, öncelikle her terminoloji maddesinin girişinde söz konusu terim için üç dildeki (İngilizce, Fransızca, Almanca) karşılıkları da belirtilmiştir. Bu terimler Ekler bölümünde Yabancı Terimler Sözlüğü olarak bu kez Türkçe karşılıklarıyla birlikte bağımsız üç ayrı sözlük biçiminde sunulmuştur. Böylece okuyucuya dilediğinde yabancı dillerdeki mimarlık ve sanat terminolojisini de izleme imkânı sağlanmıştır.

Ansiklopedinin başında katkıda bulunan yazarlar alfabetik olarak verilmiştir. Nurhan Atasoy, Ömür Bakırer, Afife Batur, Cevdet Bayburtluoğlu, Armağan-Hayat Erkanal, Semra Germaner, Beyhan Karamağaralı, Doğan Hasol, Önder Küçükerman, Ayla Ödekan, Yıldız Ötüken, Günsel Renda, Nermin Sinemoğlu, Zeki Sönmez, Zeren Tanındı, Uğur Tanyeli, Yıldırım Yavuz gibi Sanat Tarihi ve Mimarlık alanında söz sahibi olan değerli hocaların isimlerine bu ansiklopedide rastlamamız, ansiklopedinin güvenilirliği ve de sanata katkıları çerçevesinde düşünülürse oldukça sevindiricidir. Bu hocalarımız yıllardır sanata hizmet etmiş şahsiyetlerdir. Ancak, onların da Türk sanatına ve sanata yaptıkları katkılar da ele alınmış olsa ve de birer madde hâlinde bu ansiklopedide yer alsa, gelecek nesiller için faydalı olacaktır düşüncesi gönlümüzden geçmektedir.

Bazı maddelerde daha ayrıntılara girilebilecek iken kısaca geçirilmiş olması da dikkat çekicidir. Meselâ "*Altuğ Çinici (1935 İstanbul), 1959'da İTÜ'den mezun oldu, 1960'dan başlayarak eşi Behruz*

Çinici ile çalıştı.” Ayrıca, böyle görsel bir hizmet sunan yayında daha çok resime ve çizime yer verilme-lydi. Meselâ, çini, halı, dokuma, ahşap vb. gibi sanat dallarında resim ve çizimlere rastlanmamaktadır.

Eczacıbaşı Vakfı'nın bu çalışması, sanatseverler adına takdire şayan bir durum arz etmektedir. Ancak yıllardır süren bu zorluğunu ve özverili araştırmalarını takdir etmekle beraber bazı özelliklere de dikkati çekmeden geçemeyeceğiz. Meselâ, maddelerde Türk sanatı ile ilgili değil, çağdaş ya da 20. yüzyıl sanatı ile ilgili örneklerle daha çok yer verilmiştir.

Atatürk Kültür Merkezi olarak, ansiklopedi çalışmaları yapmanın zorluğunu yaşamamız sebebiyle de, bu durumun güçlüğünü takdir edebiliyoruz. Atatürk Kültür Merkezi'nde ayrı kılavuzlar hâlinde düzenlenecek maddeler, kişiler, terimler, üslûplar şeklinde ayrılarak yazarlara gönderilmiştir. Meselâ, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, *Türk Dünyası Edebiyat Terimleri ve Kavramları Sözlüğü* şeklinde genelden özele doğru bir yol izlenerek, konuların birbirinin içerisine girmesi önlenmiştir. Yeri gelmişken AKM Başkanlığı'nın bu projesini, *Bilge* okuyucularına tanıtmak ve ilgilenenlere müjdelemek istiyoruz. Sözü edilen ansiklopedi, antoloji ve sözlükler bir proje yürütme kurulu (başkan, başkan yardımcıları, üyeleri, haberleşme ve bilgi işlem) tarafından belirlenen kılavuzlar yardımıyla çalışmalarına başlamıştır. 1995-1999 yılları arasındaki 5 yıllık sürede 40 ciltten oluşması düşünülen birer edebiyat tarihi antolojisi, ansiklopedi ve sözlük sunulması projelendirilmiştir. Kılavuzda, yazılacak maddelerin amacı, kapsamı ve de temel ilkeleri örneklerle belirlenerek yazarlara gönderilmiştir. Türkiye'den ve yurtdışından toplam 800 kişilik bir grubun bu projede görev aldığına dikkat çekmek istiyoruz.

Prof. Dr. Sadık Tural'ın kılavuzlarda belirttiği üzere bu proje, *“Türk Dünyası'nda kültür birliğini sağlamada faydalı olacaktır.”* Elimizdeki bilgilerin ışığında, yaklaşık *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nin 2500 maddelik A harfine yönelik I. cilt çalışması tamamlanmış durumdadır. Ayrıca burada amaç sadece bilinenleri değil, bilinmeyenleri de ortaya çıkarmaktır (Ayrıntılı bilgi için bkz; *Türk Dünyası Fikir ve Edebiyat Metinleri Antolojisi Kılavuzu*, *Türk Dünyası Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklope-*

dik Sözlüğü, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi Kılavuzu*, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi Kılavuzu*, Ankara 1996, AKM yayını, sayı: 111, 113, 114, 115).

Bu ansiklopedide ise, sanat ile ilgili her türlü kişi, sanata özgü her türlü terim, akım vb. alfabetik olarak ele alınmıştır. Belki bunları birarada vermek okuyucuya kolaylık sağlayacaktır. Ancak, illerden ülkelere, akımlardan sanatçılara kadar yoğun madde başlıklarının içerisinde kaybolmamak mümkün değildir. Bütün bu olmasını dilediğimiz özelliklere rağmen bu zahmetli çalışmanın sanat adına büyük bir katkı sağlayacağına inandığımızı söylemeden geçemeyeceğiz.

Eczacıbaşı Sanat Vakfı'nın böylesi güzel çalışmaları devam ettireceği inancındayız. Özellikle Türk Dünyası ile ilgili sanat, kavram ve terimleri sözlüğüne sanat tarihi açısından büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Sırasıyla her sanata özgü bir terimler ansiklopedisinin gerçekleştirilmesi açığı büyük ölçüde kapatacaktır. Yukarıda sözü edilen edebiyat ile ilgili projenin konunun uzmanları tarafından sanat tarihine yönelik olarak hazırlanması en büyük temennimizdir. Sayın Adnan Turani ve Sayın Uğur Tanyeli ve Metin Sözen'in sözlükleri dışında (ki onlar da her türlü sanat kavramlarını ele almaktadırlar) doğrudan doğruya yararlanacağımız bir sözlük bulunmamaktadır. Ansiklopedik sözlüklere özellikle sanatın her alanında büyük ihtiyaç vardır.

1978'den 1996'ya kadar çalışmalarının sürdürüldüğü bu ansiklopedinin yayın hayatında yer alması, özellikle de Celâl Arseven'in *Sanat Ansiklopedisi*'nden sonra 20. yüzyılın sonlarında böyle bir yayının hazırlanması önemli bir adımdır. Böyle güzel ve faydalı çalışmaların çoğalması ve desteklenmesi en büyük temennimizdir.

Büyük kuruluşların sanata önem vermeleri ve katkılarda bulunmaları sevindirici bir durumdur. Eczacıbaşı Vakfı topluluğu ve Yapı Endüstri Merkezi'ni bu konuya göstermiş oldukları hassasiyetten dolayı canı gönülden kutluyor ve ilerideki yıllarda da sanata olan desteklerini devam ettirmelerini diliyor ve bunun diğer kuruluşlara örnek teşkil etmesini vurgulamadan geçemiyoruz.

“Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri”

Dr. Âdem Akın, *Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1999, XIII+163+47 sayfa.

Güçmurat SOLTANMURADOV

AÜ DTCF Felsefe Böl. Doktora Öğrencisi

Türk kültürü genişliği ve derinliği ile kendine has bir nitelik taşımaktadır. Bu millet, gerek tarih öncesi, gerekse ondan sonraki devirlerde dünya kültür tarihinde seçkin bir yer işgal etmiştir. Ünlü Fransız bilgini Profesör Jean-Paul Roux, Türklerin bu harikulâde başarısını onların hikmet anlayışına bağlarken, Profesör W. Ruben de bu gerçeğe, “*Ancak Avrasya bölgesinin tam tarihini yazdıktan sonra hakiki ve mükemmel dünya tarihini yazmak için ileriye doğru bir adım atılmıştır diyebileceğiz...*” sözleri ile atıfta bulunmuştur.

Araştırmalarda Türklerin kültürlerinin en parlak çağının 5-12. asırlar olduğu bilinmektedir. Bu devirde Türkler arasında Abdülhamîd ibn Türk, Hâzermî, Fârâbî, İbn-i Sînâ, Beyrûnî, Ferganî gibi yaşadığı çağa damgasını vurmuş dâhiler yetişmiştir. Oysa İslâm Dünyasının aksine Batı için bu tarih çok “karanlık” bir devirdir. Batı’nın karanlık olduğu gerekçesiyle atmak istediği bu çağ atılırsa, Türklerin, son derece yüksek kültürleri ile birlikte tarih ve kültür sahasından iki defa, hattâ üç defa, “*bir defasında İslâm öncesi parlak ve yüksek kültürleriyle, bir defasında İslâm’a yapmış oldukları parlak katkılı kültürleri ile, bir defa da İslâm Âlemi vasıtası ile Avrupa’ya XII. yüzyılda yapmış oldukları etkiler ve katkılar ile*” atılacağı açıkça ortadadır.

Bilginlerin şartlı olarak “Orta Çağ” diye adlandırdığı bu devrenin sonlarına doğru Türklerin yer almış olduğu İslâm camiasında bilimlik faaliyetin gitgide ağırlaştığı, bunun sonucu olarak da gerilemeye maruz

kaldığı olgusu ile karşılaşmıştır. Oysa, Batı 12. yüzyılda gerçekleştirdiği plânlı çeviri faaliyeti sonucu İslâm Dünyasındaki bilimlik birikimini Latinceye kazandırmış ve bu temel üzerinde göz kamaştırıcı bir ilerleme kaydetmiştir.

17-18. yüzyıla ulaşıldığında, İslâm Dünyası içerisinde yer alan Osmanlı’nın Batı’daki gelişmelere ayak uydurmak şöyle kalsın, onu takip etmesinin bile güç duruma geldiği olgusu ile karşılaşmaktayız. 1699 yılındaki *Karlofça Antlaşması* ile ilk defa toprak kaybeden Osmanlı Batı’daki gelişmelere sırt çevirmenin anlamsız olduğunun farkına varmıştır. Batılılaşmanın ayakta kalmak için bir ihtiyaç olduğuna inanarak Batılılaşmaya girişmiştir. Başta endüstri alanında, Batı teknolojisini Osmanlı’ya transfer etmek amacıyla başlatılan Batılılaşma, daha sonra siyâset ve kültür alanlarını da kapsamıştır. 18. yüzyılın sonuna doğru kara ve deniz askerî mühendis okulları açılmıştır. Osmanlı 19. yüzyılda, *Tanzimat Fermanı*’nı (1839), *Islahat Fermanı*’nı (1856), Meşrutiyet’i (1876) ilân etmiş, Avrupa-i Tiphâne (1826), Encümen-i Dâniş (1851) gibi Batı tarzı eğitim ve araştırma kurumlarını açmış, *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi*’ni (1869) kabul etmiş, realizm ve natüralizm gibi edebî akımlar vasıtası ile pozitivismi de² düşünce hayatına sokmuş vaziyetteydi.

Osmanlı Devleti’ni Batı’nın ezici etkisinden kurtarma yolunu eskiden III. Selim, II. Mahmud gibi hükümdarlar düşünmüşse de, 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı aydınlarının da bu faaliyette fâil rol oynadığı, onların da Batılılaşma konusunda çeşitli fikirler ortaya attıkları görülür. İşte bu aydınlardan biri de tanıtacağımız kitapta düşüncelerini açığa çıkarmaya çalışacağımız Münif Paşa’dır.

Bu kitap, “Önsöz”, “Giriş”, “Münif Paşa’nın Hayatı ve Eserleri”, “Münif Paşa’nın Fikirleri”, “Osmanlı Devleti’nde İlmî Cemiyet Telâkkisi ve Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniyye’nin Türk Bilim Hayatındaki Yeri” başlıklı birbirini takip eden hacimli üç bölümden, “Sonuç”, “Bibliyografya”, ve “Ekler” gibi kısımlardan oluşmaktadır.

Kitabın “Önsöz” kısmını, “*Türkiye’de Cumhuriyet, belirli bir düşünce ve fikir silsilesinin gelişmesinin bir neticesidir. Bu silsile, Osmanlı Devleti’ndeki ıslahat hareketleri ile başlamış, Tanzimat döneminde uygulanmış ve Cumhuriyet ile sonuçlanmıştır demek yanlış olmasa gerek*” sözleri ile başlatan yazar, bu düşünce silsilesinde önemli bir yer işgal eden Münif Pa-

şa'nın araştırma konusu olarak ele alınmasının ihtiyaç duyulan bir husus olduğunu vurgular.

Münif Paşa'nın Türk kültür tarihindeki yerinin belirlenmesi gerektiği hususuna eserin "Giriş" kısmında da değinmiş olan yazar, bu gerçeği şöyle dile getirir: "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin oluşması ile bazı kurumların oturmasında, belli ilke ve inkılâpların yerleşmesinde, Tanzimat devri fikir ve devlet adamlarının düşüncelerinin etkisi inkâr edilmez bir gerçektir. Bu fikir ve devlet adamlarının içinde Münif Paşa'nın seçkin bir yeri bulunmaktadır. Günümüzde uygulama zemini bulmuş olan bazı kurum ve kuruluşlar ile ilke ve inkılâpların fikir temelini Münif Paşa'ya kadar uzandı, onun tarafından savunulduğu ve ileri sürüldüğü görülmektedir. Bundan dolayı bu yeniliklerin anlaşılması ve geçmişle bağlantılarının kurulması için Münif Paşa'nın hayatının ve kültür tarihindeki yerinin ortaya konulması önemli bir husustur." Konunun daha iyi anlaşılması için ihtiyaç duyduğu "Kültür", "Bilim", "Fünûn", "İlmî Cemiyet", "Eğitim", "Maarif", "Ta'lim", "İktisat", "İlm-i Servet" gibi kavramlara açıklık getirmeğe çalışır.

Kitabın birinci bölümünde, Münif Paşa'nın hayatı ve eserlerinden söz edilir. Düşünürün hayat sürdürdüğü devirde Osmanlı Devleti'ndeki, siyasî, sosyal ve ekonomik durum yansıtılmaya çalışılır. Ünlü Türk devlet adamı ve bilgini Münif Paşa (1828-1910) çeşitli nazırlıklar (üç defa Maarif Nazırlığı'na tayin edilmiş ve yaklaşık 8 yıl Osmanlı eğitim hayatını yönlendirmiştir) ile mütercimlik ve büyükelçilik görevlerinde bulunmuştur. Bugün bir çeşit özel akademi sayılan Cemiyet-i Osmaniyye'yi kurmuş ve *Mecmua-i Fünûn*'u neşretmiştir. Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca öğrenmiş, İngilizce ve Rumcaya ilgi duymuştur. Bilim, felsefe, eğitim, tarih, iktisat hakkında son derece önemli görüşler serimlemiştir. Hayatını, "İlim dostu, kemikleri toprak altında çürümüş olsa bile canlıdır, kalıcıdır. Bilgisizlik dostu ise, toprak üstünde gezinmekte ise de ölüdür" idealine hasretmiştir.

Eserlerinin listesinde görüleceği üzere, Münif Efendi felsefeden iktisada, tarihten etnolojiye, bir ansiklopedistin uzak kalmaması ve aydınlanma gerektiğine inandığı bütün konularda, hepsi aynı seviye ve ağırlıkta olmamak üzere, birtakım eserler vermiştir. Tanıtmakta olduğumuz kitapta bu eserler, a) Matbu kitapları, b) Yazma kitapları ve c) *Mecmua-i Fünûn*, *Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis* ve *Hazine-i Evrak*'ta

neşredilen makaleleri olmak üzere üç grupta mütalâa edilir.

Kitabın "Münif Paşa'nın Fikirleri" başlıklı ikinci bölümünde, ayrı başlıklar altında onun ilimcilik, eğitimcilik, felsefecilik ve iktisatçılık yönlerine değinilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin var olma, varlığını sürdürme, bilme problemini yaşadığı bir devirde, Münif Paşa ne Jön Türkler gibi rejimi problem yapıyor, yani Padişahlık yerine Meşrutî idare getirilirse meselelerin halledileceğine inanıyor, ne de Cevdet Paşa ve onun gibi düşünenlerin savunduğu şekilde, eski kurumlara canlılık getirmekle Devlet-i Âliyye'nin içine düştüğü buhrandan kurtulacağına inanıyordu. O güçlü ve zamanla değerini yitirmeyecek önermeler ileri sürüyordu. Asıl ilerlemenin, tekâmülün, bilimde olacağını farkında olarak, önermelerini bilime dayandırmaya özen gösteriyordu. Tecrübe diyor, laboratuvar diyor, kütüphane diyor. Bu, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" demenin bir başka ifadesidir.³

Münif Paşa diğerleri gibi sonuçlarla değil, bilâkis temelle uğraşıyordu. Tohumu saçınca sonuçta nasıl olsa meyveyi toplayabileceğine inanıyordu. Bundan dolayı da ağır yolu, bilim yolunu seçiyordu.

Münif Paşa'ya göre, devletin ayakta kalabilme gücünün dayanağı ilim ve maarifettir. Bu husus göz ardı edilirse, memleketin ıslahı yolundaki teşebbüsler akim kalacağı gibi, sanayi de gelişmeyecektir. Münif Paşa'nın bütün hayatı boyunca gündelik yaşantısında, siyasî tavır ve neşriyatında rehber edineceği fikir budur. Ahmet Cevdet Paşa'nın ise irfan konusunda Münif Paşa'yı tamamladığını söyleyen S. Tural Hoca'nın uyarısına işaret edeyim.

Hikmet-i Hukuk, *Telhis-i Hikmet-i Hukuk* ve *Medhal-i Hikmet-i Hukuk* gibi eserleri Münif Paşa'yı bize hukuk felsefecisi olarak tanıtan eserlerdir. İkisi Feneion'dan, biri Fontenelle'den, altısı Voltaire'den, ikisi de adı verilmeyen bir müelliften olmak üzere, onbir diyalogdan oluşan *Muhaverât-ı Hikemiyye*'si de bir çeviri eser olmasına rağmen tamamen felsefî konuları içermiş olması açısından onun felsefe formasyonuna sahip olduğunu açığa çıkaracak niteliktedir. O, felsefeyi "İlm-i hikmet, akl-ı insanın müsaid olduğu merteye eşya ve hadisâtın ilel ve esbab ve hakâyikını bildirir" biçiminde tanımlamak ile Lalande'nin felsefe için söylediği "İster ilahî, ister beşerî olsun, her tür olgunun sebep ve menşeiini aramak..." biçimindeki ta-

nımına yaklaşmıştır. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Recep Duran, eğer Münif Paşa'nın felsefe tanımındaki "akl-ı insanınin müsaid olduğu mertebe" kısmını çıkarıp, onun yerine "ister ilahî, ister beşerî" sözünü koyarsak, Lalande'nin felsefeye verdiği tanımı elde edeceğimizi vurgulamıştır.

Münif Paşa'nın iktisat ile ilgili görüşleri Mahmud Esat Efendi tarafından tutulan ders notlarına istinaden hazırlanmış olan *İlm-i Servet* adlı kitaptan açığa çıkarılmaktadır. O iktisatta âdil servet dağılımına ağırlık vermiş ve liberalizme varacak görüşler ileri sürmüştür. Münif Efendi'ye göre, ilm-i servet'in hedefi bir memleket ahalisinin ve belki umûmen insan nevinin refah hâlini, maddî ve manevî mutluluğunu mümkün merteye yaygınlaştırmak ve medeniyeti neşretmektir.

Kitabın üçüncü bölümünde, günümüz akademisini hatırlatan, 11 Nisan 1861'de kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin Türk kültür hayatına katkısına yer verilir. Faaliyetleri dört ana grupta mütalâa edilebilecek, Münif Paşa'nın da kurucu üyeler içerisinde yer

aldığı bu cemiyetin temel gayesinin topluma gerekli olan bilgileri ülkenin her tarafına yaymaktan ibaret olduğu vurgulanır.

Kitapta Münif Paşa'nın Türk kültür tarihindeki yeri, "... Münif Paşa, Tanzimat'la Cumhuriyet arasında bir köprü görevi gören dönemin nadir adamlarındandır. Böylece o, hem iyi bir ilim adamı, edebiyatçı, dilci, hukukçu ve felsefecidir; hem de bu vasıflarını devrindeki Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ile birleştirerek bir "ekol" oluşturan kişidir. Bu özellikleriyle Münif Paşa Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir" sonucuna bağlanır.

NOTLAR

1. Bkz., Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel, "Bugünkü Batı Kültüründe Türklerin Etkisi ve Katkısı", *Araştırma, DTCF, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji Bölümleri Dergisi*, Cilt XV, Ankara 1994, s. 10.
2. Geniş bilgi için bkz., Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul 1986.
3. Doç. Dr. Recep Duran, "Mehmet Tahir Münif Paşa, Hayatı, Felsefesi", *Erdem*, Cilt 2, Sayı 6, Ankara 1987, s. 801.

Doldu, taştı

Dilden dile taşındı...

"Tarihten Destana Akan Duyarlılık"

Şimdi

İngilizce ve Kırgız Türkçesi'nde...

"Sensibility Flowing from History to Epic"

"Tarihten Dastanga Akkan Sezimtalдық"

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

“İran Türklerinin Eski Tarihi”*

Muhammed Tağı Zehtabi (Kirişçi), İran
Türklerinin Eski Tarihi, I. Cilt, Tebriz 1377
(1998), 880 sayfa.

Doç. Dr. Eynullah MEDETLİ

Tahran - İran

1998 yılının yazında Tebriz’de ünlü Azerbaycan (Güney Azerbaycan) âlimi Doktor Muhammed Tağı Zehtabi (Kirişçi)’nin *İran Türklerinin Eski Tarihi* kitabının birinci cildi Azerbaycan Türkçesi’nde Arap alfabesi ile basılmıştır.

880 sayfalık bu kitap İran tarihinin şimdiye kadar araştırılmamış mühim bir problemine -İran’da yaşayan Türklerin eski tarihine- hasredilmiştir ve Türklerin tarihi en eski zamanlardan büyük fâtiht İskender’in İran’ı ele geçirerek Hehamanişiler hâkimiyetine son verdiği devre kadar araştırılmaktadır. Kitabın yayına hazırlanmakta olan ikinci cildinde ise, aynı hâdiseden, yani milâddan önce 331 yılından milâdın 7. yüzyılına dek İslâm’ın İran’da kabul edilmesine kadar Türklerin tarihi inceleniyor. Kitapta İran Türkleri’nin eski tarihi iki devirde araştırılıyor:

1. Milâddan önce Hint-Avrupa dillilerin İran yaylasına gelmesine kadar olan takriben 3500 yıllık devir.

2. Milâddan 900 yıl önce Makedonyalı İskender’in Hehamanişiler sülâlesinin hâkimiyetine son verdiği zamana dek (M.Ö. 331). Yazar inkâr edilemez belgeler arasında Hint-Avrupa dilli Parsların (Farislerin) on kabilesinin ilk defa milâddan 900 yıl önce Şark’tan İran yaylasına gelmiş olduğunu yazar.

Yazar diyor ki, yüzyıllar boyunca kuzeyde Rus Çarları ve Sovyetlerin yaptığı gibi, güneyde İran’da da şahlık rejimleri Türk halklarının tarih ve medeniyetlerine iftira atarak onu sahteletirmeye çalışmışlardır. Tebliğ etmişler ki, güya Orta Doğu’da, özellikle de İran arazisinde eski çağlarda Ariyai eller yaşamış, medeniyet ve devlet kurmuşlar, Türkler ise çok sonra-

ları meydana çıkmışlar. Güya Moğollar şimdiki bütün Kuzey Azerbaycan ve İran’ın Türklerin yaşadığı yerlerin ahalisini Türkleştirmişler. Halbuki, Türkler milâddan beş bin yıl önce Orta Doğu’da ve Aras’ın her iki sahilinde yerleşmiş, beşeriyetin ilk medeniyetlerinden birini yaratmış, bu medeniyet buradan dünyanın çeşitli yerlerine yayılmıştır. Aryalılar Türklerden takriben dörtbin yıl sonra, yani milâddan önce 9. yüzyılda İran’a gelmeye başlamış ve Türklerden medeniyet öğrenmişler. Yazar hatırlatıyor ki, İran Türklerinin tarihini araştırmak için ilk defa 1945-46 yıllarında, Güney Azerbaycan’da millî hükûmet zamanında girişimde bulunulmuş, fedakâr âlim Firdun İbraimi kıymetli araştırmalar yapmıştır. Şimdi, İran İslâm Devrimi’nden takriben yirmi yıl geçtikten sonra ülkede esmeye başlayan demokrasi rüzgârları söz konusu kitabın meydana çıkmasına imkân sağlamıştır.

İran Türklerinin Eski Tarihi kitabını en kısa şekilde şöyle özetleyebiliriz: İlk önce genel tarih, İran’da ve Azerbaycan’da tarihe bakış ve münasebet açıklanıyor, daha sonra tarihî kaynaklar gösteriliyor ve bu kaynaklar esasında Türklerin tarihi kronolojik şekilde araştırılıyor. Aynı zamanda dil, el, şahıs ve yer adlarının önemi izah ediliyor. Kitabın “Qadim Azerbaycan Tarihine Giriş” bölümünde, Azerbaycan ve Orta Doğu tarihi iki devirde, 1) Yazılı tarihten önceki devir, 2) En kadim ve kadim tarihi devri olarak inceleniyor. Şöyle bir fikir ileri sürülüyor ki, çağdaş İran topraklarında eski zamanlarda Türk dilli el ve kabilelerin yanısıra, Sami dilli halklar da yaşamış ve medeniyetler kurmuşlar. Burada aynı devirde yaşayıp medeniyetler kurmuş halklar aşağıdaki gibi gösterilir:

1) Türk Dilliler: Sümerler, Elamlar, Hürriler, Kassiler, Arattalar, Heytler, Gilzanlar, Savirler (Sabirler), Kutiler, Lulubeyler, Ellipiler, Urartular, Mannalar vs.

2) Sami Dilliler: Firaunlar, Yahudiler, Assuriler, Akkadlar, Geldaniler, Arameyler vs.

Müellif gösteriyor ki, bu halkların ve hükûmetlerin çoğu o zaman ki Azerbaycan ve İran Türkleri ile direkt, yahut dolaylı yoldan ilişkide olmuşlar. Aryalılar (Farislerin ecdadları) gelene kadar Orta Doğu’da ve İran’da yaşamış halkların çoğu, İran’da ise hepsi, müellifin fikrinde iltisaki dilliler olmuşlar. Kitabın diğer faslında bu iltisaki dilli halklar, yahut eski tarihçilerin tabirince “Asiyai halklar” ve elleri, dilleri çağdaş Türk, böylece de Azerî dilinin leksik ve lügat hazinesi, morfoloji ve yazı kuralları yönünden elde edilen materyaller arasında mukayese ediliyor.

Kitabın sıradaki bölümü “Azerbaycan Topraklarında İlk İnsan İzleri” olarak adlanır. Burada en eski taş devri, yeni taş devri, ilk toplumsal kuruluş, misin keşfi, mis-tunç devri, demir âletleri vs. hakkında bahsediliyor; sonra Kobustan nakışlarından, Kobustan nakışlarına benzer Hemedan yakınındaki tepelerdeki nakışlardan, Fars Körfezi burnunda, Irak’ın güneyindeki taşlardaki nakışlardan, takriben bir yıl önce keşfedilen, Aras’ın güneyinde Eher şehrinin Süngün tepelerindeki taşlarda olan nakışlardan bahsediliyor. Belirtilmelidir ki, tarih uzmanlarının fikrinde Süngün taş nakışları 12-14 bin yıl öncelere aittir.

Kitabın sonraki bölümünde, mağbel tarih devrinde Güney ve Kuzey Azerbaycan’da ilk hayat ve medeniyet kalıntıları olan merkezler ve tepeler gösterilmiş, onlardan kısaca bahsedilmiştir.

Kitabın diğer bölümü Hint-Avrupaî halkların bölgeye gelmesinden önce Batı Azerbaycan’da ilk hükümet ve medeniyet konusundadır. Bu bölümde, Azerbaycan’ın batısının sonsuz yer altı servetlerinden, burada yaşayan Hürri, Aratta halklarının yarattığı yüksek medeniyetten bahsediliyor. Buradaki metalurji, zinet vesaiti ve araba düzeltme sanatının yüksek inkişaf ettiği açıklanıyor. Belirtiliyor ki, araba düzeltme sanatı buradan Orta Doğu’ya oradan ise Mısır, Yunan, Rum ve diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Sonraki Hint-Avrupaî halkların mıntıkamıza gelmesinden evvel Azerbaycan topraklarında ilk insanlar ve halklar konulu bölümde, Azerbaycan ve bugünkü İran’ın Türklerin yaşadığı mıntıklarında milâddan önce birinci bir yıllığın ilk asırlarına kadar yaşamış, medeniyet ve hükümetler kurmuş Lullubi ve Kutî halklarının etnik soyu, medeniyetleri ve kısmen de dillerinin hususiyetlerinden bahsediliyor ki, Kutîlerin dillerinin Aras’ın kuzeyinde yaşamış Utî vesâir ellerin dillerine çok yakın olduğu anlatılarak, onların taş kazıma levhaları örnek getiriliyor, izah ediliyor ve gösteriliyor ki, bu diller Elam dili ile aynı dilin yakın lehçeleri olmuşlar. Burada Kutî ve Lullubi şahları Anubamini ve Tarluni’den levhalar veriliyor ki, onların yaptıkları işlerden o devrin dinî tasavvurlarından ve kısmen mevcut olan toplumsal kuruluşlarından bahsediliyor. Aynı bölümde Kutîlerin 90 yıl Babil’de hâkimiyetinden (M.Ö. 2200-2109’lu yıllar), bu yıllarda hâkimlik etmiş 20 hükümdardan, bu hükümdarların bazılarının adlarının *Dede Korkut* destanındaki adlarla, bu günkü Azerbaycan’daki yer ve insan isimleri ile sesleşmesinden, bu

hâkimiyetlerde mevcut olmuş ibtidai demokrasiden, el âdet ve ananelerinden konuşuluyor.

Kitabın bir diğer bölümü “Milâddan Önce Onuncu Asırlarda Manna Hükûmeti” olarak adlanır. Burada bugünkü Güney Azerbaycan’ın ve İran Kürdüstanı’nın arazisini çevreleyen Manna Devleti’nin durumu, Assuriya ve Urartu devletlerinin ilk saldırıları, Manna Devleti’nin kuruluşu, ekonomik ve siyasî durumu etraflı izah ediliyor. Bundan sonraki bölümde de aynı konu devam ettiriliyor. Assur hükümdarı Sargon’un hücumlarından, onun Manna şahı Ullusunu ile ilişkilerinden, Mannümad ellerinin tayfalarının tedricen birleşerek düşmanlarla mücadeleye kalkmalarından bahsediliyor.

Kitabın sonraki bölümünde İran tarihçilerinin Manna hükûmeti konusunda susmaları eleştiriliyor ve Parsların on kabile hâlinde doğudan İran’a gelip Türk Elamlar, Kassiler, Ellipeylerin izniyle, Fars ve Kerman eyaletlerinde yurt salarak kalmaları, Elamlardan medeniyet, hattâ yazı öğrenmeleri izah ediliyor. Bunun arkasınca tarihçiler tarafından Ariyailerin medeniyeti gibi gösterilmiş, Zencan’ın kuzeyinde Rudbar mıntkasındaki Marlıktepe hazinesi eserlerinin asıl Mad-Manna halklarının eserleri olduğu gösteriliyor. Burada Mad ve Manna halklarının tam istiklâl ve birliğe doğru hareketleri açıklanıyor. Gösteriliyor ki, Mad hükûmeti yaranmaya başladığı yıllarda Hazar’ın kuzeyinden, Derbend ve Daryal geçidi yollarıyla Kimmer, Saka ve İşguz elleri Orta Doğu topraklarına, o cümleden Azerbaycan ve çağdaş Türkiye topraklarına geliyorlar. Bu ellerin etnik özellikleri tarihçilerin nazarında ihtilâflıdır. Yazarın fikrinde, bu Oğuzların Orta Doğu’ya ilk akınlarıdır ve bunu inkâr eden hiçbir delil yoktur. Aynı zamanda, bu bölümde Azerbaycan’ın eski dili ve Mad kabilelerinin kökü açıklanıyor, hem de Mad kabilelerinin ve hükümdarlarının adlarının, eski Türk kelimeleri olduğu gösteriliyor. Kitabın sonraki bölümünde Madların birleşmesi, milâddan önce 673 yılında Assurilere karşı isyanı, Mad hükûmetinin yaranmaya başlaması veriliyor. Bu isyanın başında Hiştiriti duruyordu. Hiştiriti önce İşkuzlar, Sakalar ve Mannalılarla birlikte Assurlara karşı mücadele yürütüyor. Fakat sonra Assur şahı kendi kızını İşkuz önderine vererek onu kendi tarafına çekiyor ve İşkuzlar Madlara karşı çıkıyorlar, savaşta Hiştiriti ölüyor, küçük oğlu Kiaksar şah oluyor ve hâkimiyet görünüşte İşkuzların eline geçiyor. Bu durum 28 yıl devam edi-

yor. Kiaksar bu müddetde Mad hâkimiyetini güçlendiriyor ve İşkuzların egemenliğine milâddan önce 653 yılında son veriyor, milâddan önce 585 yılına dek kudretli hâkimiyet kuruyor ve büyük işler yapıyor.

Kiaksar'ın en mühim işi, Sami kökenli Babil hükûmeti ile ittifak bağlayarak militarist Assur hükûmetine son vermek oldu. Milâddan önce 612 yılında Kiaksar Assur hükûmetine son verdi, böylece bütün Orta Doğu halklarına hürriyet getirdi. Assur Devleti ise bir daha dirilemedi. Kiaksar, Parsları Mad hükûmetine bağımlı yapıyor. Urartu Devleti'ne son vererek, onu Mad İmparatorluğu'nun bir parçasına çeviriyor. Mad hükûmeti aynı zamanda Manna hükûmetinin devamı idi. Kiaksar imparatorluğa dâhil edilen halklara millî bağımsızlık vermişti. Orduyu yeniden kurmuştu, ordu gönüllülerden oluşuyordu.

Kitabın sonraki bölümü, Kiaksar'ın oğlu Astiak'ın (M.Ö. 580-550) faaliyetine hasredilmiştir. Yazar Astiak'ın 35 yıllık hâkimiyeti hakkında geniş bir bilgi olmadığını söyler. Ama bellidir ki, o Zerdüş dinini resmî devlet dini etmek istiyordu. Astiak da babası gibi imparatorluğa dâhil olan halklara millî ve dil bağımsızlığı vermişti, hattâ buradaki halklarla akrabalık ilişkisi kurmuştu. Büyük kızını başbuğ Sepiname'ye verip onu kendi veliahtı yapmıştı. Küçük kızı Mandana'yı Parsların aşçısı Kembuci'ye vermişti. Küçük kızı Mandana'dan torunu Kuruş doğmuştu ve o, Hemedan'da dedesinin yanında büyümüşü.

Astiah Zerdüş dinini resmî devlet dini yapmakla el başlarını, aynı zamanda Harpak'ı kendisiyle muhalif etmişti (o zaman el başları hem siyasî, hem de dinî önder idiler), Harpak Astiah hükûmetinde, yüksek makama sahipti, Mad İmparatorluğu'nun ordularının baş kumandanı idi ve saraya yakın adamdı. O, saraya sık sık babasının yanına gelen Kuruş'la gizli irtibat sağlıyor ve Herodot'un yazdığı gibi onu Astiah'ın aleyhine tahrik ediyor ki, kalkıp hükûmeti ele alsın. Harpak darbeye ordu başı gibi ona yardım edeceğine söz vermişti. Kuruş'un babası da onu bu işe teşvik ediyor ve yardımda bulunuyordu. Bütün bunların neticesinde milâddan önce 550 yılında Kuruş babası Astiah aleyhine isyana girişiyor, birkaç çarpışmada mağlûp olsa da, Hemedan yakınında Harpak'ın başında bulunduğu Mad ordusunun yardımı ile Astiah'ı mağlûp ederek Mad hâkimiyetine son vermiş oldu. Böylece, Hehamanişiler hâkimiyeti kuruldu. Kuruş Hemedan'ın bütün servetlerini yağmalayıp götürdü.

Yunan tarihçilerinin yazdığına dayanarak müellif bildirir ki, Kuruş babası Astiah'ı vali olarak Korgan'a gönderiyor, aslında bu sürgünden başka bir şey değildi. Kuruş birkaç yıl ısrar etse de, Astiah hâkimiyeti damadı Kuruş'a gönüllü olarak verdiğini ilân etmiyor ve Kuruş'un tedbiri ile kızını görmek bahanesiyle Hemedan'a getirilirken, yaşlı Astiah Hemedan valisi Oybarin tarafından yazın tuz çölünde yalnız bırakılarak ölümüne mahkûm ediliyor.

Kitabın diğer bölümü "Kuruş'un Sonu" şeklinde adlanır. Herodot'un bilgilerine dayanarak kaleme alınan bu bölümde gösterilir ki, Kuruş arazilerini genişletmek, yeni yeni zengin topraklara sahip olmak amacıyla, Aras'ın kuzeyindeki toprakları ele geçirmek için hazırlıklara başlıyor. Bu yerlerde Sakalar ve diğer Türk elleri yaşıyordu. Onların başçıları, Alparşan Tungar'ın neve-neticelerinden olmuş Tomris Hanım idi. Kuruş önce özünden çok büyük olan Tomris Hanım'a evlenmek için elçi gönderiyor. Lâkin bu hileyi farkedenden Tomris Hanım bunu reddediyor. Kuruş Aras'ın üstünden saldırarak hücumu hazırlanıyor. Tomris Hanım elçi göndererek onu bu fikrinden vazgeçirmeye çalışıyor. Ordusu ile Aras'ı geçen Kuruş, Aras sahilinde Tomris'in ordusu ile dövüşüyor, hileyle onun oğlunu rehin alıyor, bu fırsattan istifade ederek Tomris Hanım'ı yola getirmeye çalışıyor. Fakat, Tomris'in oğlu fırsat bularak intihar ediyor. Bundan sonra Tomris Hanım Kuruş'a haber gönderiyor ki, "*Bilirem sen kandan doymursan, ancak bil ki, seni kandan doyuracağım.*" Tomris Hanım Altay dağlarından Aras nehriindeki arazilere yayılmış Türk savaşçıları toplayarak savaşa başlıyor. Savaşta Kuruş'un bütün ordusu mahvediliyor, kendisi de öldürülüyor. Tomris Hanım onun cesedini buldurup başını kestiriyor ve kanla dolu bir tuluma sokarak diyor ki, "*Kuruş sana demiştim ki, sen kandan doymazsın, ama ben seni kandan doyuracağım, işte, kandan doy!*"

Kitabın sonraki bölümünde Hehamanişi şahlarının bağlı milletlere ettiği zulüm, özellikle Madlara edilen işkenceler gösteriliyor. Mad halkının üç büyük kahramanı Kaumata, Fraortiş ve Çıtrantohmen'in Mad halkının hürriyeti uğrunda mücadelelerinden konuşuluyor. Hehamanişi şahlarının özellikle de Daryuş'un bu ve bu gibi kahramanlara kanlı divan tutması, Hemedan ve Erdebil şehirlerinde halk mücahitlerinin işkence ile idam ettirilmesi burada geniş yer bulmuştur. Kitabın sonraki bölümünde, Mad İmparatorluğu'nun

toplumsal millî terkihi, siyasî kuruluşu, medeniyeti araştırılıyor. Burada “Türk” kelimesinin kökü hakkında da değerli fikirler ileri sürülüyor. Aynı zamanda Mad-Manna halklarının Zerdüşî dini ile alâkadar âdet ananeleri, Nevruz bayramı merasimleri, âhır Çarşamba, cıdır, bayram günü resimlerinden bahsediliyor.

Kitabın “Vahit Sanat ve Hüner Atmosferi” adını taşıyan son bölümünde, takriben bütün diğer bölümlerde gösterildiği gibi, burada da vurgulanıyor ki, şimdiki İran arazisinde kurulmuş ilk medeniyet Elam medeniyeti ve kullanılan devlet dili Elam dili milâddan önce takriben dörtbin yıl önceden milâdın üçüncü asrına dek bütün iltisaki dilli el ve halkların dillerine yakın olmuştur. Bununla birlikte, bu asırlarda Kuzey ve Güney Azerbaycan’ın ve o zamanki İran’ın iltisaki dilli ellerinin hepsinin resmî devlet dili müşterek olduğu gibi, hüner, sanat ve medeniyetleri de aynı olmuş, bu millet ve halkların her birinde yaranan medeniyet hepsinin malı olmuştur. Müellif, bu manzarayı bugün İran’ın çeşitli yerlerinde keşfedilmiş tarihi

eserlerin açıkça gösterdiğini belirtiyor. Bu halklar dâhilinde o zamanlar vahit dinî tasavvurları, alfabe, yazı, mimarlık, güzel sanat, heykeltraşlık, mûsikî, folklor, destanlar, nakkaşlık vs. olmuştur. Kitapta bu vahit hüner ve sanat atmosferinden belgeler esasında bahsediliyor ve onların örnekleri şekillerle veriliyor. Eserin sonunda o devrin taş kazma levhalarının metinlerinin örnekleri verilmiştir.

Doktor Zehtabi’nin *İran Türklerinin Eski Tarihi* kitabının hakkında bahsettiğimiz birinci cildi İran ve Azerbaycan ilmî fikrinin ciddî ilgisine sebep olmuştur. Maalesef amansız ecel, kitabın sonraki ciltlerinin neşredilmesi için imkân vermedi. Cefâkeş âlim ve sözüün asıl anlamında halkımızın vatansever oğlu olan Muhammed Tağı Zehtabi, 22 Aralık 1998’de doğduğu şehir Şebüstar’da âniden vefat etmiştir. Doktor Zehtabi’ye Allah’tan rahmet diliyoruz. Kabri nurla dolsun.

* Bu makale, *Türkiye Türkçesi’ne Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencisi Tuğrul Veli Kâmiloğlu tarafından aktarılmıştır.*

“Doğumunun 70. Yıl Dönümünde
CENGİZ AYTMATOV
ULUSLARARASI BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(8-10 Aralık 1998-Ankara)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

-Yeni çıktı -

“Türk-İtalyan İlişkileri”

Doç. Dr. İsrail Kurtcephe,
Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916),
Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995,
X+279 sayfa+ekler.

Dr. Zekeriya TÜRKMEN

Gnkur. ATASE Atatürk Araştırma
ve Eğitim Merkezi

Ülkemizde son yıllarda yapılan bilimlik araştırmalarda, Türk tarihinin değişik cepheleri farklı boyutlarda ele alınmaya başlanmıştır. Bu arada pragmatik tarih anlayışı, artık büyük ölçüde yerini tenkitçi bir yaklaşımla olayları irdeleyen bilimlik tarih metoduna terketmiştir. Tenkitçi yaklaşım, olayların bütün detayı ve açıklığıyla ortaya konmasına zemin hazırlamıştır. Tarihin tenkitçi bir yaklaşımla incelenmesinin, dış politika ilkelerinin belirlenmesinde, devletlerin denge politikasındaki stratejilerine yön vermesinde ve yakın geçmişteki uygulamaların dikkate alınarak daha doğru tespitler yapılmasında etkili olduğu bir gerçektir.

Mesleğini seven hemen her tarihçinin kurduğu bir hayâl vardır. Hiç değilse, incelediği tarihî kesite ilişkin olarak, bir senteze ulaşabilmek. Bu tıpkı bir iktisatçının, sonuçta tüm dünya ekonomisini plânlamak istemesi gibi bir tutkudur. Ama tarihçi, mesleğinin sırlarını keşfettikçe, bu hayâlin ne kadar ulaşılmaz olduğunu görmekte ve bunun rahatsızlığını sürekli olarak duyar hâle gelmektedir. Bunun nedeni, geçmişe ilişkin sentez tasarımlarının son derece geniş çaplı soyut tasarımları gerektirmesidir. Başka bir ifadeyle söylenmesi hâlinde, tarihçilik mesleği esas itibariyle bir yeniden inşa faaliyetidir. Nitekim, bu yeniden inşayı gerçekleştiren kişi, kendi gücünün zihni ikliminden yola çıkmaktadır. Bu durumda, her tarih zorunlu olarak “güncel tarih” olmaktadır. Bir başka ifadeyle, geçmişini yeniden inşa etmeye kalkışan tarihçi, kendini çağının onu hapsedtiği bakış açılarından kurtarmamaktadır. Beşerî imkânları son derece kısıtlı olan ta-

rihçinin kapsamak ve kavramak istediği, eğer tarihin tümü ise, ona ilişkin modeli son derece soyut olacaktır. Bunun tersine, eğer inşaatını daha somut esaslara dayandırmak isterse, bu kez de tarihin giderek daha dar bir boyutunu kapsamak zorunda kalacaktır. Tarihçi bu içinden çıkılmaz labirent karşısında ya somutu, yani tarihî kaynakların çizdiği yolu tercih ederek, dar bir mekâna sıkışarak, “mikro tarih”i kurgulayacak; ya da kapsamını genişletmek için, boyunu aşan söylevler atma riskine girecektir. Hâl böyle olunca, sentez çalışmasının kapsamı hangi ölçekte olursa olsun, mutlaka başka beyinler tarafından oluşturulmuş malzeme kullanılmak zorundadır.

Her bilim ve düşünce adamı gibi, tarihçi de işe bir soruyla başlar. Bu sorunun sorulması ise, çoğunlukları itibariyle, belli bir yöne doğru önceden yönelmiş olan tarihî olgu ve olaylara seçici bir şekilde yaklaşmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim, tarihte hiçbir zaman kesiti tam anlamıyla açıklığa kavuşturulmuş ve aydınlatılmış değildir. Zira, olay ister tarihî, isterse şimdiki zamana ait olsun, tabiatında daima belirsizlikler ve anlaşılmazlıklar gizlemektedir. “Kesinlik” kelimesi tarihçilerin çok temkinli kullandıkları bir kavram olagelmıştır. Öyle ki, Marc Bloch’un dediği gibi, bazen tarihçinin problemi, kesin olanın da dışında kesinliği kabul edileni araştırmaktır.¹ Tarihçinin neye inandığı kadar, başkalarının neye inandığını bilmesi de burada önemlidir.

Bu değerlendirmeden sonra konuya girmek gerekirse, altı asırlık bir siyasal bütünlük içerisinde Osmanlı Devleti’ni anlamak hiç de kolay değildir. Daha tasnife bile girmemiş yüz binlerce belgenin yanında, yeniden değerlendirmeyi bekleyen kaynakların bolluğu ürkütücü bir ölçüdedir.

Cumhuriyet döneminde daha detaylı bir şekilde başlatılan Osmanlı içtimaî, iktisadî, askerî ve siyasî tarihine yönelik modern araştırmalar ise, henüz yeterli bir genişliğe kavuşmamış ve çok zaman da güncel siyasal endişelerden arınmamıştır. Bu konuda yerli araştırmacıların önündeki en büyük engellerden biri, yeterli sayıda monografik çalışma yapılmamış olmasıdır. Bu bağlamda bakıldığında, tarihçilerimiz bir an önce senteze ulaşabilmek için eksik malzemeyle yetinerek sonuca varmaya çalışmaktadırlar. Malzemenin zayıf oluşu, ulaşılan sentezin de kusurlu olmasına yol açmaktadır. Başka bir ifade ile, kimi tarihçilerimiz malzeme eksikliğinden kaynaklanan boşlukları ide-

oloji ile doldurmaktan kaçınmamaktadırlar.

Türkiye'nin karşılaştığı birtakım meselelerin nedenleri araştırıldığında, yakın dönem tarihimizde gizli olduğu görülecektir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin can çekiştiği XX. yüzyılın başlarında pek çok siyasî, askerî, iktisadî, sosyal problemler ortaya çıkmıştır. Bu problemlerin çözümlenemeyişi devletin yıkılma sürecini son derece hızlandırmıştır.

Doç. Dr. İsrail Kurtcephe² tarafından hazırlanan *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)* adlı eser, devletin yıkılma sürecindeki bir kesitini tüm detayıyla ortaya koyması bakımından son derecede önemli bir çalışmadır. Yazar, XX. yüzyıl başlarında devletin güney kesiminde ortaya çıkan bir problemi ele almış, İtalya ile Osmanlı Devleti'nin arasının açılmasına neden olan Trablusgarb meselesi başta olmak üzere, Adalar meselesi ile birlikte genel olarak iki devlet arasındaki ilişkileri incelemiştir.

Tarih bilimi bize, Türklerle Romalılar arasında ilk münasebetlerin Avrupa Hunları döneminde başladığını bildirmektedir. XIV. yüzyılın başlarından itibaren de Osmanlı Devleti ile Venedik ve Ceneviz denizci devletlerinin iktisadî alanda ilişkileri başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin tüm Balkan coğrafyasını ele geçirmesiyle birlikte Venedik Devleti ile sınır komşusu olunmuş ve Türk-İtalyan ilişkilerinde böylece yeni bir dönem başlamıştı. Bu yeni dönemde Venedik Devleti'nin yıkılışına kadar (1795 Campa Formia) geçen sürede Osmanlı Devleti, özellikle Akdeniz hâkimiyeti konusunda mücadele etmiş ve başarılı da olmuştur. Adriyatik Denizi'ndeki mücadele ise her iki tarafı uzun yıllar uğraştırmıştır.

1795 yılından 1870 yılına kadar geçen sürede çeşitli Avrupa devletlerinin egemenliği altında kalan İtalya, millî birliğini en geç sağlayan devletlerden biri olmuştur. 1870 yılında İtalyan millî birliği sağlanmış; zamanın Avrupa devletleri gibi İtalyanlar da sömürge yarışına girmekte geri kalmamak için harekete geçmişlerdi. İtalyan birliğinin sağlanmasıyla birlikte Türk-İtalyan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Büyük devletler safında yer almayı ilke edinen İtalya, sömürgecilik yarışına hemen atılmış ve bu sırada bütün ilgisini Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarına yöneltmişti.

Altı bölüm hâlinde hazırlanmış olan eserin Giriş kısmında, İtalya'da hâkimiyet kuran güçlerin İtalyan

birliğini sağlama yönünde gösterdikleri çabalar özetlendikten sonra, Trablusgarb'ın Osmanlı idaresindeki statüsü, XIX. yüzyılın sonralarından itibaren bölgede artan İtalyan etkisi anlatılmış; İtalyanların bunun dışında Oniki Adalar konusundaki girişimlerinin maksadı da kısaca ifade edilmiştir.

Birinci bölüm, "İtalya ve Osmanlı Devleti'nin İşgal Öncesi Trablusgarb Politikaları" başlığı altında beş kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda İtalya'nın Trablusgarb politikası açıklanırken, diğer Avrupa devletlerinden çok daha geç bir tarihte sömürgecilik yarışına girdiği, ilk önce Tunus'a göz diktiğini fakat, 1881 yılında Fransızlar tarafından burasının işgalinden sonra ilgisini Kuzey Afrika'da paylaşılmamış son Osmanlı toprağı olan Trablusgarb'a yönelttiği; bu bölgeyi ele geçirmek için zamanın Avrupa devletleriyle diplomatik girişimlerde bulunduğu, açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu arada İtalyanların Nil Nehri'nin kaynaklarının Fransızların eline geçmesini istemeyen İngiltere'nin telkinleriyle Habeşistan'ı işgale giriştikleri hususu açıklanmıştır. Bu kısımda, işgal öncesi, İtalyanların Trablusgarb'taki faaliyetleri tüm detaylarıyla izah edilmiş; İtalyanların bölgedeki ekonomik, siyasî ve askerî yönden zemin oluşturma çabaları açıklanmış; meşhur Banca di Roma adlı sermaye kuruluşununun Kuzey Afrika'da nüfuz oluşturma çabaları belgeleriyle ortaya konmuştur. İtalyanların bu bölgede gayr-i menkul satın alma yönündeki çabalarının da açıklandığı bu kısımda, Osmanlı yöneticilerinin bunlara karşı nasıl bir tavır sergiledikleri de anlatılmıştır. Bu kısmın son bölümünde, İtalyan dinî ve siyasî çevrelerinin kamuoyu oluşturma çabaları; Trablusgarb halkına şirin görünmek amacıyla gerçekleştirdikleri sosyal yardımlar (hastahane, dispanser, postahane gibi) ve diğer propaganda faaliyetleri ayrıntılarıyla izah edilmiştir.

İkinci kısımda, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb politikası, II. Abdülhamit Dönemi ve II. Meşrutiyet Dönemi olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Kısmın başında, II. Abdülhamit ve Mithat Paşa'nın bölgedeki İtalyan faaliyetlerinden haberdâr oldukları, bunun üzerine aldıkları tedbirler ile denge politikasında hatalı olarak Fransa'nın yanında yer almaları hususu dile getirilmiştir. Ayrıca II. Abdülhamit döneminde bölgede alınan bir dizi askerî tedbirler sıralanmış; İtalyan entrikaları karşısında başarılı olacak programların belirlenemediği ifade edilmiş; o sırada büyük ümitleri

beraberinde getireceğine inanılan İslâmcılık politikası ile de istenilenin gerçekleştirilemediği dile getirilmiştir. Bu kısımda ayrıca Trablusgarb'ın Osmanlı'nın son döneminde bir sürgün yeri olduğu; rejime karşı Genç Türkler'in toplandıkları bir mekân hâline geldiği belirtilerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bölgedeki faaliyetleri, Meşrutiyetin ilânından sonraki gelişmeler izah edilmiştir. Bu kısımda o zaman kurmay yüzbaşı rütbesinde bulunan Atatürk'ün Trablusgarb'a gelişi ve buradaki faaliyetleri, bölge halkını devletin yanına çekmek konusundaki gayretleri anlatılmış; İtalyan hükûmeti ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik alanda cereyan eden kavgalar; Osmanlı idarecilerinin bölgede gaflet derecesine varan uygulamaları açıklanmıştır.

Üçüncü kısımda, 1910 yılı sonundan itibaren İtalyanların bölgeyi işgal etmek için giriştikleri hazırlıklar; İtalyan Dışişleri Bakanı Guicciardini'nin diplomatik alandaki girişimleri; 1911 yılı Mart ayında İtalya'da iktidara gelen Giolotti'nin işgal için zemin oluşturma çabaları; İtalyanların sahneledikleri "*sahte dostluk*" oyunu; Osmanlı Genelkurmayı ve Hariciyesinin içinde bulunduğu belirsizlik ile Trablusgarb meselesinden dolayı İtalyan kamuoyundaki gelişmeler anlatılmıştır. Dördüncü kısımda, İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal meselesini Avrupa'nın büyük devletlerine bildirmesi; İngiltere, Fransa, Rusya nezdinde destek sağlama çabaları; Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun da olaya seyirci kalmasını sağlama yönündeki gayretleri; kendi kamuoylarını da bu konuda iknâ etmeleri hususu izah edilmiştir. Beşinci kısımda, Osmanlı hükûmeti ve kamuoyundaki gelişmeler anlatılmış; Osmanlı diplomatlarının uyarıları, hükûmetin umursamazlığı, basın bu konudaki duyarlılığı gibi hususlar açıklanmış; yabancı basında çıkan haberlerle konu detaylandırılmıştır.

İkinci bölüm, "Trablusgarb ve Bingazi'ye Yönelik İtalyan Saldırısı" başlığı altında üç kısımda incelenmiştir. Birinci kısımda, "Savaş Öncesi Son Gelişmeler" başlığı altında, 23 Eylül 1911 tarihli, İtalya'nın İstanbul büyükelçisi vasıtasıyla Bâbıâlfî'ye verdiği nota ve bunun Osmanlı hükûmeti üzerindeki etkisi; Osmanlı Devleti'nin Derne adlı gemiyle Trablusgarb'a yaptığı silâh sevkiyatı; İtalyan ablukasına karşı alınan tedbirler; bölgede bulunan nizâmiye birliklerinin yanında gönüllü taburlarının teşkili yolundaki gayretler; işgal tehlikesi karşısında Bâbıâlfî'nin tavrı; İtalyanların Trablusgarb'ı işgal etmek amacıyla ortaya attıkları

gerekçeler; 28 Eylül 1911 tarihli İtalyan notası; bunun üzerine Türk kamuoyunda ve basınında ortaya çıkan tepki ve yayınlar; savaş tehlikesi karşısında komşu devletlerin tutumları, Balkanlar'daki kıpırdanmalar ile doğuda Rusların saldırgan tutumları açıklanmıştır.

İkinci kısımda, "Savaşın Başlaması" başlığı altında, İtalya'nın 29 Eylül 1911'de savaş ilânı ve bu durum karşısında şaşkınlık içinde olan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin istifası; Sait Paşa'nın iktidara getirilişi; Bâbıâlfî'nin savaşı önlemek için büyük devletler –Almanya ve İngiltere– nezdindeki başarısız girişimleri; Osmanlı kamuoyunu teskin etme çabaları; padişahın ve bakanların açıklamaları; Harbiye Nezâreti'nin kamuoyunu yatıştırma konusunda beyannâmeler neşrederek gerekli açıklamaları yapma konusundaki gayretleri ortaya konmuştur. Bu kısımda ayrıca Harbiye Nezâreti'nin ve Mahmut Şevket Paşa'nın Trablusgarb'ı savunma plânı birinci elden arşiv -Gnkur. ATASE Arşivi- kaynakları kullanılarak bütün yönleriyle açıklanmış; bölgedeki yerli aşiretlerle temasa geçilmesi, şeyhlerin nüfuzundan yararlanılması hususu ayrıntılarıyla ele alınmış; Osmanlı Devleti'nin bütün çabalarına rağmen, İtalyan işgalinin nasıl gerçekleştiği konusu izah edilmiştir. Bu savaş sırasında Fransa ve İngiltere'nin de gelişmelerden yararlanmak için takip ettikleri siyâset, İngilizlerle Sellum Limanı karşısında ortaya çıkan gerginlik, Fransızların Trablusgarb'ın güney kesimlerinde kalan bazı vahaları talep etmesi meselesinden kaynaklanan problemler açıklanmıştır. Üçüncü kısımda, "Direnişin Başlaması" başlığı altında, gönüllü Türk subaylarının bölgeye gidişleri ve direnişin yeniden örgütlenmesi konusu belgeler ve olayların içinde bulunmuş kişilerin anılarından yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kısımda bölgeye gönüllü sıfatı ile giden Türk subaylarından Binbaşı Enver olmak üzere Binbaşı Mustafa Kemal Atatürk, Eşref Sencer Kuşçubaşı, Binbaşı Ali Fethi Okyar, Binbaşı Ali Fuat Cebesoy, Binbaşı Süleyman Askerî gibi geleceğin büyük komutanları arasında yer alacak kişilerin faaliyetleri ve gönüllüleri teşkilâtlandırma yolundaki çabaları izah edilmiştir. Gönüllü Türk subaylarının Sunusileri direnişe hazırlama yönündeki çalışmaları da bu kısımda anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm, "Trablusgarb ve Bingazi Hâricinde Savaş" başlığı altında dört kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda, "Adriyatik Denizi'ndeki Mücadele" başlığı altında, Preveze sahillerinde İtalyan ve Os-

manlı donanmalarının mücadeleleri anlatılmıştır. İkinci kısımda, Akdeniz'deki Türk donanmasının Çanakale Boğazı'na sığınması, Türk donanmasının içinde bulunduğu sıkıntılı durum ve diğer hususlar dile getirilmiştir. Üçüncü kısımda, "Akdeniz Mücadelesi" başlığı altında İtalya'nın kendi kamuoyunu kontrol altına almak ve savaşı bir an önce bitirmek için çatışmayı Ege'ye kaydırma çabaları, Oniki Adalar üzerindeki istekleri ve buraları işgal arzusu, Osmanlı Devleti'nin savaşı deniz cephesinden karaya çekme gayretleri, bu maksatla İngiltere nezdinde yapılan girişimler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kısımda ayrıca, İtalyanların Beyrut'u bombardıman etmeleri, Çanakale'ye saldırımları, Rodos ve Oniki Ada'yı işgal etmesi olayı ile Osmanlı hükümetinin bu gelişmeler karşısındaki protestosu anlatılmıştır. Dördüncü kısımda, Kızıldeniz'de İtalyan faaliyetleri, İtalyanların Habeşistan ve Yemen'e yönelik işgal girişimleri açıklanırken, Osmanlı Devleti'nin Habeşistan ile ittifak girişiminde bulunması konusuna da açıklık getirilmiştir.

Dördüncü bölüm, "Savaşın Yankıları ve Tarafların Tutumları" başlığı altında iki kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda, "Savaşın Yankıları" başlığı altında dünyada yarattığı yankıların neler olduğu özetlenmiştir. Bu kısımda ilk önce, Trablusgarb Savaşı'nın İslâm Dünyasındaki etkileri açıklanmış; basın yoluyla kamuoyu oluşturma gayretleri izah edilmiş; Arapların yoğun olarak yaşadığı Osmanlı ülkelerindeki idarecilerin kamuoyunu harekete geçirme çalışmaları belirtilmiştir. Bu arada Trablusgarb'a giden yardım dernekleri ve gönüllü subayların çalışmaları, özellikle îâne cemiyetlerinin yaptıkları maddî yardım hususu; Hind müslümanlarının konuya olan duyarlılıkları açıklanmıştır. Dünya kamuoyunun tepkisi açıklanırken, İtalya ile aralarında gizli anlaşmalar bulunan Avrupa devletlerinin problemin görüşmeler yoluyla hâll edilmesi yolundaki -aslında problemin sürüncemede kalmasını sağlayan tarzdaki- yaklaşımları; Avrupa'da yavaş yavaş siyasî bir güç hâline gelen sosyalistlerin pek etkili olmayan karşı tepkileri; ABD ve Rusya'daki yankıları basındaki haberlerle gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. İkinci kısımda, tarafların tutumları açıklanmış; önce İtalyanların sindirme politikaları izah edilmiştir. Bu kısımda, İtalyanların özellikle çocuk ve kadınlara yönelik hunharca saldırıları; Osmanlı basınının bu şiddet eylemlerini dünya kamuoyuna duyurma çabaları; İtalyanların Türklerle Arapların aralarını aç-

mak için yürüttükleri propaganda faaliyetleri yani harbin psikolojik boyutları izah edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin tutumu açıklanırken, Osmanlı ülkesinde bulunan İtalyan tebaasına yönelik olarak çeşitli alanlarda alınan kısmî tedbirler (işten çıkarma, sözleşmesini fesh etme gibi) açıklanmıştır.

Beşinci bölüm, "Arabuluculuk Girişimleri, Barış Görüşmeleri ve Ouchy Barış Antlaşması" başlığı altında üç kısımda açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci kısımda, arabuluculuk girişimleri; Osmanlı hükümetinin savaşın başından beri takip ettiği barışçı tutum; Fransa ve Rusya'nın arabuluculuk girişimleri; Alman dışişlerinin bu yoldaki çabaları belgeleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Öte yandan Rodos ve Oniki Ada'nın işgalinin barış çabalarını kamçılacağı hususu dile getirildikten sonra, Osmanlı hükümet merkezindeki tartışmalar, Tefik Paşa'nın Londra'da İngilizler nezdinde giriştiği barış teşebbüsleri; Almanya'nın bu yoldaki çabaları; Sadrazam Küçük Sait Paşa'nın istifa şantajları işlenmiştir. Bu kısımda ayrıca, İtalya'nın doğrudan barış görüşme yolları araması; Ermeni asıllı Osmanlı milletvekillerinden Hallaçyan Efendi vasıtasıyla sürdürülen barış görüşmeleri; 1912 yılı Haziran ayında yapılan *Reval Mülakatı* üzerinde durulmuştur. Küçük Sait Paşa kabinesinin barış eğilimleri izah edilirken, Meclis-i Vükelâ'da cereyan eden üç ayrı hareket tarzı (İngiltere'nin arabuluculuğu, Almanya ve Rusya hükümetlerinin konuyla ilgili görüşmeleri, Osmanlı milletvekillerinden Emanuel Karassu Efendi'nin girişimleri) tartışılmaya açılmıştır. İkinci kısımda, birinci tur barış görüşmelerinin başlaması ve tarafların barış hakkındaki tezleri tartışılmaya açılarak konuya girilmiş; Sait Paşa kabinesinin istifası ve ardından kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin barış konusundaki çabaları izah edilmiş; bu arada Meclis-i Vükelâ'da sürdürülen tartışma ve görüşmeler, yeni kabinenin barış hakkındaki fikirleri ortaya konmuştur. Üçüncü kısımda, ikinci tur barış görüşmeleri, Ermeni mebuslardan Gabriel Noradunkyan Efendi'nin yaptığı girişimler açıklanmış; 1912 yılı Temmuz-Ağustos aylarında iki devlet arasındaki karşılıklı görüşmeler ve bunlardan çıkan neticeler ortaya konmuştur. Osmanlı Devleti'nin Ziraat Nazırı Reşit Paşa vasıtasıyla yaptığı barış teşebbüsleri; Viyana'da sürdürülen görüşmeler; Balkan ülkelerinde Osmanlı Devleti aleyhine ortaya çıkan gelişmeler ve hükümetin barışı bir an önce imzalamaya zorlanması hususu dile geti-

rildikten sonra, 15 Ekim 1912 tarihinde imzalanan *Ouchy Antlaşması* izah edilmiştir.

Altıncı bölüm, “Ouchy Antlaşması Sonrası ve Birinci Dünya Savaşı Döneminde Türk İtalyan İlişkileri” başlığı altında iki kısımda incelenmiştir. Birinci kısımda, *Ouchy Antlaşması* sonrası Türk-İtalyan ilişkileri izah edilirken, Türklerin Trablusgarb ve Bingazi’yi tahliyesi; bölgedeki gönüllü Türk subayların Trablusgarb’tan çekilirken dahi yerli halkı İtalyanlara karşı örgütlenme konusundaki gayretleri ve halkı mücadele fikri etrafında birleştirmeleri yolundaki çalışmaları açıklanmıştır. Ayrıca bölgedeki bir kısmının halka terk edilmesi, bir kısmının da merkeze gönderilmesi konusuna açıklık getirilmiş; barış sonrası dönemdeki Türk-İtalyan ilişkilerine temas edilmiştir. İkinci kısımda, Birinci Dünya Savaşı döneminde Türk-İtalyan ilişkileri (1914-1918) açıklanmıştır. Bu kısımda sırasıyla, İtalyanların tarafsızlık politikaları; I. Dünya Savaşı öncesi, Osmanlı Devleti’nin İtalya’yı tarafsız kalması yolunda ikna çabaları; İtalya’nın Avusturya ile savaşa karar vermesi; Türk-İtalyan ilişkilerinin bozulması; 3 Ağustos 1915 tarihinde Osmanlı Devleti’ne verilen İtalyan notası çerçevesinde mey-

dana gelen gelişmeler; İtalya’nın 20 Ağustos 1915’te Osmanlı Devleti’ne savaş ilânı; Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’da İtalyanlara terkettiği toprakları tekrar geri alma çabaları; Trablusgarb mücadelesinin liderlerinden Süleyman el-Baruni’nin mücadelesi; Osmanlı Devleti’nin bölgedeki faaliyetleri; Şehzâde Osman Fuat Efendi’nin çalışmaları ile *Mondros Mütarekesi*’nin imzalanışına kadar geçen dönem birinci elden kaynaklar kullanılarak açıklanmıştır.

Eserin Sonuç kısmında ise, genel hatlarıyla Türk-İtalyan ilişkilerinin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi ve yayımlanmış resmî belgeler, dönemin gazeteleri ve önemli şahsiyetlerin hâtıraları kullanılarak kaleme alınan eser, bu alandaki boşluğu doldurması bakımından son derece önemli bir başvuru kitabıdır. Eserin sonunda yer alan Dizin de kullanım kolaylığı sağlamaktadır.

NOTLAR

1. *Marc Bloch, Tarihin Savunucusu ya da Tarihcilik Mesleği*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1985, s. 21.
2. *Prof. Dr. İsmail Kurtcephe, Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı olarak görev yapmaktadır.*

“Türklerin Aile Merasimleri”

(Güllü YOLOĞLU)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

“Bulgaristan’daki Türk Azınlık”

Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı: 165, TTK Basımevi, Ankara 1998, 350 sayfa.

Neval KONUK

MÜ Türk Sanatı Yüksek Lisans Öğrencisi

1998 yılında, Cumhuriyetimizin kuruluşunun 75. yılını kutladık. 1999 yılında da Osmanlı Devleti’nin kuruluşunun 700. yıl dönümünü kutlayacağız. Tanıtacağımız kitap, Türk Tarih Kurumu tarafından Cumhuriyetimizin 75. yılında basılmış olmakla birlikte, Osmanlı Devleti’nin 700. yıl kutlamalarının yapıldığı bugünlerde bu zamana kadar incelenmemiş belgeleriyle yakın tarihimize ve geçmişimize ışık tutarak aydınlatıyor.

1993 yılında doktora tezi olarak sunulan *The Turkish Minority in Bulgaria*, Prof. Dr. Aydın Taneri’ye ithaf edilmiştir. Kitabın yazarı Ömer Turan’ın Bulgaristan ve Balkan Türklerinin kültürel, ekonomik, siyasi hayatlarıyla ilgili çok sayıda yayımlanmış makalesi bulunmaktadır. “Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu”,¹ “Balkanlarda Türkler”,² ve “Balkan Türklerinin Dinî Meseleleri”³ adlı makaleleri muhtevaları bakımından bugün de güncelliklerini korumaktadırlar.

Bulgaristan Türklerinin tarihi ile ilgili mevcut eserler yok denecek kadar azdır. *The Turkish Minority in Bulgaria*’da ilk defa İngiliz belgeleri, Bulgaristan prens ve başbakanlarının özel koleksiyonlarındaki belgeler, Amerikan Protestan Misyonerleri Arşivi’ndeki belgeler, Osmanlı Başbakanlık Arşivi Mümtaze Kalemî’ndeki belgeler ve Bulgaristan Türklerinin 1878-1908 yılları arasında çıkardıkları gazetelerden bulunabilenlerinin tamamı kullanılmıştır.

Kitap başlıca yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, 1- Prenslik Öncesi Bulgaristan (s. 15-46), 2-

Bulgaristan Prensliği (s. 47-79), 3- Nüfus (s. 80-118), 4- Osmanlı Rus Savaşının Tesirleri (s. 119-164), 5- Bulgaristan Prensliği’nde Müslümanların Dinî Hayatı (s. 165-210), 6- Bulgaristan Prensliği’nde Müslümanların Eğitimi (s. 211-246), 7- Bulgaristan Prensliği’nde Müslümanların Siyasî Hayatı ve Gazetecilikleri (s. 247-296)’dir.

Birinci bölüm, “Prenslik Öncesi Bulgaristan” (s. 15-46) kısmında, Bulgaristan’ın coğrafi özellikleri, Osmanlı öncesi tarih gelişimi verildikten sonra, bu bölgeye gelen Türklerin, Osmanlıların Rumeli’yi fethinden sonra 14. ve 16. yy’larda Anadolu’dan getirilen ve Osmanlılar bu bölgeyi fethetmeden önce buraya gelen Türk toplulukları olduğu belirtiliyor. Bölgedeki Osmanlı yönetim politikasının genel özellikleri ve Osmanlı idaresindeki Bulgaristan topraklarının büyük bir kısmında nüfusun çoğunluğunu yönetici sınıf Türklerin oluşturduğu, Bulgarların ise içe kapalı bir hayat tarzı benimsedikleri anlatılıyor. Ayrıca 19. yy.’da Osmanlı Devleti’nin her tarafında olduğu gibi Bulgaristan coğrafyasında da çeşitli nedenlerden dolayı gerek Bulgarların, gerekse Türklerin huzursuzluk içinde olduğu ve Yunanlıların dinî ve kültürel baskısına karşı olarak ortaya çıkan Bulgar milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişimi ayrıntılı bir şekilde bu bölümde veriliyor.

İkinci bölüm, “Bulgaristan Prensliği” (s. 47-79) kısmında, Rusya’nın Panislavist politikası gereği Bulgar milliyetçiliğini desteklediği ve 1876 yılında İstanbul’daki Rus Büyükelçisi İgnatıyef ve Filibe’deki Rus Konsolosu Gerov’un organize ettiği bir ayaklanmanın Bulgaristan’da çıkarıldığı, ayaklanmanın Bulgar halkı tarafından yeterince desteklenmediği ve Osmanlılar tarafından kolayca bastırıldığı belirtiliyor. Bununla beraber o günlerdeki bazı olayların Batı kamuoyunda Bulgarlar lehine ve Osmanlı Devleti aleyhine uyandırdığı tepkileri ustaca kullanan Rusların “*ezilen Bulgar halkını korumak*” gerekçesiyle, Osmanlı Devletine harp ilân ettiği, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonucunda da *Ayestefanos* ve *Berlin Antlaşmaları*’nın imzalanarak Osmanlı Devleti’ne bağlı özerk Bulgaristan Prensliği’nin, yarı özerk Doğu Rumeli Vilayeti’nin kurulduğu, 1885 yılında ise bu vilayetin Bulgaristan Prensliği ile birleştiği anlatılıyor.

Üçüncü bölüm, “Nüfus” kısmında, Osmanlı, Rus, İngiliz ve Fransız kaynaklarına göre Tuna vilayetinin 19. yy.’daki nüfusu veriliyor. Buna göre, Mithat Pa-

şa'nın valiliği döneminde 1866 yılında yayımlanan *Tuna Salnâmesi*'ne göre Tuna vilayeti nüfusunun 934.586 müslüman ve 977.464 gayri müslim olmak üzere toplam 1.912.050 olduğu; Ruscuk'taki Fransız Konsolosu M. Aubert'in verdiği rakamlarda da 1.120.000 müslüman ve 1.130.000 Bulgar şeklinde bir eşitlik bulundu; İngiltere'nin Ruscuk'taki Konsolosu Sir R. Dalyell'in 1869'da müslümanların nüfusunu 1.640.000, Bulgarların nüfusunu ise 1.725.000 olarak gösterdiği belirtiliyor. Bununla birlikte, gözden kaçan bir noktanın varlığına işaret edilerek, bu rakamdan savaştan sonra Romanya'ya bırakılan Tulca sancağında ki müslüman Türklerin sayısını düşüp, savaştan önce Edirne vilayetine bağlı olan ve savaştan sonra üzerinde Doğu Rumeli vilayetinin kurulduğu, 1885'te ise Bulgaristan Prensliği ile birleşen Filibe ve Silven sancaklarının yaklaşık 400.000 civarında olan müslüman nüfusu da eklenirse, 1870'li yıllarda en az 1.600.000 müslümanın yaşadığının görüleceği açıklanıyor. Prenslik döneminde Bulgarların yaptıkları ilk resmî sayım sonuçlarına göre de, 1880 yılında Prenslikte 1884 yılında Doğu Rumeli vilayetinde toplam müslüman sayısının 802.597 olduğu ve toplam Bulgaristan nüfusunun % 26,9'unu oluşturduğu belirtiliyor.

Dördüncü bölüm, "Osmanlı Rus Savaşının Tesirleri" (s. 119-164) kısmında, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nın Balkanlar'daki Türkler için tam bir felâket olduğu, bu felâketten de en çok Bulgaristan Türklerinin etkilendiği ve müslüman köylerinin katliama tâbi tutularak yüzbinlerce insanın öldüğü açıklanıyor.

Rusya'nın, müslümanları ya kılıçla yok etmek, ya da bu topraklardan atmak düşüncesi, kaçmayı başara-bilenlerin hastalıktan, soğuktan ya da açlıktan öldüğü, Edirne ve İstanbul'a ulaşan göçmenlerin de Osmanlı Devleti'nin yardım edecek gücü olmaması sebebiyle, Anadolu'ya hattâ Kıbrıs'a veya Suriye'ye gönderildiği, Bulgaristan'da kalan taşınmaz malların da Ruslar tarafından Bulgar köylülerine dağıtıldığı belirtiliyor. Prenslik döneminde de müslümanların nüfusunun artmadığı, hattâ azalmış olduğu, bunun da gene tek sebebinin göçler olduğu vurgulanıyor.

Beşinci bölüm, "Bulgaristan Prensliği'nde Müslümanların Dinî Hayatı" (s. 165-210) kısmında, Bulgaristan'daki müslümanların dinî yönetiminde, 1880 yılında çıkarılan çeşitli cemaatlerin dinî idaresine ait geçici kanunun 25. ve 39. maddelerinin müslümanların idaresine ait olduğu, buna göre müslümanların cami

komiteleri şeklinde organize olacakları, her ilçede bir müftü seçecekleri, müftülerin maaşlarını Bulgaristan hükümetinin, imamların maaşlarını ise cami komitelerinin ödeyeceği ve müftülerin bölgelerindeki camilerde hizmetlerin yürütülmesini denetleyecekleri, vakıfları idare edecekleri, şerîye mahkemelerinde müslümanların miras, evlenme, boşanma gibi davalarına bakacakları belirtiliyor.

Bu nizamnamenin 1885 yılında bazı ufak tefek değişikliklerle, Bulgaristan Parlamentosu'nda resmen kanunlaştığı, bununla beraber 1886, 1888 ve 1895 yıllarında Bulgaristan hükümetinin 1894, 1903 ve 1907 yıllarında Bulgaristan müslümanlarının farklı bir nizamname taslaklarını kanunlaştırmak istedikleri, fakat kanunlaştıramadıkları, Bulgar makamlarının ise kendi hazırladıkları taslakları, kanunlaşmış gibi uyguladıkları anlatılıyor.

Beşinci bölümde, "Dinî Hayat" başlığı altında, Bulgaristan'daki sahipsiz müslüman çocuklarının vaf-tiz edilip, hıristiyanlaştırılmasından, müslümanların ibadet yeri olan cami ve tekkelerin yıkılmasından, mezarlıkların tahrip edilmesinden ve vakıfların talan edilmesinden bahsediliyor.

Altıncı bölüm, "Bulgaristan Prensliği'nde Müslümanların Eğitimi" (s. 211-246) kısmında, müslümanların Prenslik döneminde ve Prenslik'ten önceki dönemde okur-yazarlık durumları ve Doğu Rumeli'deki müslümanların eğitim durumları verilerek, Bulgaristan Prensliği döneminde Bulgaristan Türklerinin eğitim durumunun çok kötü olduğu ve Bulgaristan'ın en cahil kesimini müslümanların oluşturduğu belirtiliyor.

Bölgede savaştan önce Türklerle ait 2500 ilkökul, 40 rüştiye ve 150 medrese olduğu, savaşta bunların 1500 kadarının yıkıldığı, iyi olanların da müslümanların elinden alındığı açıklanıyor. Prenslik döneminde müslümanların okur-yazarlık oranına değinildikten sonra, müslüman ilkökullar, ilkökulların malî koşulları, ilkökulların öğretmenleri, rüştiye ve medreselerin durumuna da değiniliyor.

"Bulgaristan Prensliği'nde Müslümanların Eğitimi-ni Geliştirmeye Yönelik Teşebbüsler" alt başlığında, Osmanlı hükümetinin yardımından, diğer teşebbüslerinden, Bulgaristan'da kurulan Müslüman Öğretmenler Derneği'nden ve Bulgaristan'da kabul edilen Yeni Eğitim Kanunu'ndan bahsediliyor.

Yedinci bölüm, "Bulgaristan Prensliği'nde Müslü-

manların Siyasî Hayatı ve Gazetecilikleri” (s. 247-296) kısmında, Bulgaristan Prensliği’nde ve Prensliğin ilk yıllarında Türklerin siyasî hayatı üzerinde durularak, çeşitli haksızlıklar ve hilelerle Bulgaristan Parlamentosu’na yeterince temsilci göndermelerine mani olduğuna, gayri müslim çingenelerin oy hakları olduğu hâlde, müslüman çingenelerin oy haklarının elinden alındığına, buna rağmen Prenslik dönemi Bulgaristan Parlamentosu’nda değişen sayılarda Türk milletvekili olduğuna değiniliyor.

Bu bölümde ayrıca Bulgaristan Prensliği öncesi ve Prenslik döneminde buradaki Türk basını hakkında, II. Abdülhamit döneminde, İstanbul’a en yakın bölge oluşu nedeniyle II. Abdülhamit karşıtı veya serbest kalmak isteyen gazetecilerin gazetelerinin çıktığı, bu nedenle Türk basınında Bulgaristan’ın özel bir yeri olduğuna ilişkin bilgiler veriliyor. Ayrıca bu gazetelerin okuyucu potansiyelinden, muhtevassından, İstanbul Hükümeti’nin ve Bulgaristan Prensliği’nin bu yayın organlarına gösterdiği tavırdan bahsediliyor.

Kitapta, Sonuç, Türkçe Özet, Bibliyografya, İndeks ve Ekler kısımları da verilmiştir. Ekler kısmı sekiz bölümden oluşmaktadır. Bunlar, “Bulgaristan’ın Coğrafi Haritası”, “Bulgaristan’ın Siyasî Haritası”, “1893 yılında Bulgaristan Prensliği’nde Müslüman

Nüfusunun Yoğunluğunu Gösteren Harita”, “1880-1910 yılları arasında, Bulgaristan Şehirlerinin Etnik Yapısını Gösteren Tablo”, “Bulgaristan Şehirlerindeki Nüfus Değişikliğini Veren Tablo”, “Kitapta İngilizce Verilen Yer Adlarının Türkçe ve Bulgarca Kullanım Tablosu”, “Metinde Geçen Türkçe ve Bulgarca Terimler Sözlüğü”, “Prenslik (1878-1908) Döneminde Bulgaristan’da Basılan Türkçe Gazetelerin Listesi”dir.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ile başlayıp Bulgaristan Prensliği’nin tam bağımsızlığa kavuştuğu 1908 yılına kadar geçen süre içinde Bulgaristan Türklerinin geçirdiği sıkıntıları, zorlukları ve göçleri, hazırlıksız yakalandıkları ve bir türlü alışamadıkları bu yeni statüleri içinde onları “azınlık” ve “cahil” durumuna düşüren tarihî gelişmeleri ilk defa kaynaklar ışığında anlatan bu kitabın yazarını kutluyor; kitabın daha fazla kişiye hitap etmesi açısından Türkçe olarak basılmasını diliyoruz.

NOTLAR

1. Ömer Turan, “Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu”, *Yeni Türkiye*, Sayı 3, Mart-Nisan 1995, s. 294-301.
2. Ömer Turan, “Balkanlarda Türkler”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 2, Sayı 4, Sonbahar 1995-96, s. 165-183.
3. Ömer Turan, “Balkan Türklerinin Dinî Meseleleri”, *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 16, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1744-1757.

Bir başvuru kitabı

“Türk Düşünce Tarihi”

Hazırlayanlar: Prof. Dr. Necati ÖNER

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Prof. Dr. Esin KÂHYA

Prof. Dr. Ersoy TAŞDEMİRCİ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yakında çıkacak -

Lev Nikolayeviç Gumilyov ve “Eski Türkler”

Prof. Dr. Lev Nikolayeviç Gumilyov,
*Drevnie Tyurki, Tovarişcestvo “Klişhikov-
Komarovi K”* Yayınevi, Moskova 1993,
523 sayfa. ISBN: 5-87495-008-7.

Dr. Zeynep ZAFER

AÜ DTCF Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Lev Nikolayeviç Gumilyov (1912-1992) gençlik ve orta yaş çağı, Rusya’da pek çok insanın hiçbir suçu olmamasına rağmen ölüme gönderildiği bir döneme denk gelen kişiler arasında yer alır. Lev Gumilyov’un talihsizliği, babasının 1921 yılında hiçbir suçu olmamasına rağmen Bolşevikler tarafından idam edilen ünlü Rus şâiri Nikolay Stepanoviç Gumilyov (1886-1921), annesinin ise XX. yüzyılın 20’li yıllarından başlayarak 70’li yılların sonuna kadar çoğu şiiri yayımlanmamış ünlü kadın şâir Anna Andreyevna Ahmatova (1889-1966) olmasından da kaynaklanır. Bu sebeple, Lev Gumilyov onüç buçuk yıl ceza evlerinde, kamplarda kalır ve sürgüne gönderilir. Buna rağmen, kendisini bilime adanmış bir kişi olduğu için birçok eser ortaya koyarak, Rus Doğubilimciliği ve Doğu tarihine büyük katkılarda bulunmuştur.

Lev Gumilyov, ortaokul ve lise döneminde babası ve annesi gibi şâir olmak istediği için şiir yazar. Ancak daha sonra bu kararından vazgeçer ve 1934’te Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Bilimler Fakültesi’nin Tarih Bölümü’ne kayıt olur. 1935’te tutuklanıp üniversiteden uzaklaştırılan Lev Gumilyov, bir süre sonra serbest bırakılır. 1937’de tekrar üniversiteye dönmesine izin verilir ancak 1937’de yeniden tutuklanır. 1943’e kadar kampta kalan genç Gumilyov, 1944’te sürgünde bulunduğu Turuhan bölgesinden savaşa katılır. Aynı yıl üniversitedeki eğitimine devam eder ve iki yıl sonra okulda asistan olarak işe başlar. 1948’de “*Birinci Türk Kaganlığının Siyasî Tarihi (546-659)*” (*Politiçeskaya istoriya drevnogo tyurks-*

kogo kaganata 546-659) adlı master tezini savunur ancak aynı yıl işine son verilir. 1948’de Altay bölgesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılara katılan Lev Gumilyov yeniden tutuklanarak, 1948’den serbest bırakıldığı 1956’ya kadar Kazakistan’daki bir kampta kalır. 1959-1964 yılları arasında Hazar Hanlığı’nın bulunduğu bölgedeki arkeolojik kazılarda yer alır. Lev Gumilyov, 1961’de “*VI-VII. Yüzyıllarda Eski Türkler*” (*Drevnie tyurki VI-VII*) adlı ilk doktora tezi, 70’li yıllarda ise “*Yeryüzünün Etnogenez ve Biosferi*”yle (*Etnogenez i biosfera Zemli*) ikinci doktora tezini savunur. Buraya kadar hayatının özetini verdiğimiz Lev Gumilyov yaşadığı tüm acı ve sıkıntılara rağmen, bilime hizmet etmek, önemli eserler yaratmak hayâlınden vazgeçmez. Çok geç de olsa Lev Gumilyov, doktorasını verir, sonra da profesörlüğe kadar yükselmeyi başarır.

Lev Gumilyov, eski Türkleri, Avrasya’nın bozkırlarında yaşayan diğer milletleri, coğrafya şartlarıyla bağlantılı olarak halkların tarihî ve kültürel özelliklerini, Ortaçağ Tibet sanatının tarihini ve eski Rus edebiyatını inceler. Bu Rus bilim adamının en önemli eserleri şunlardır: *Hunlar, Eski Çağda Orta Asya (Hunnu, Sredniyaya Aziya v drevnie vremena, 1960)*, *Hazar Devleti’nin Keşfi (Otkritie Hazarii, 1966)*, *Eski Türkler (Drevnie Tyurki, 1967)*, *Gerçek Olmayan Bir Çarlığı Ortaya Çıkarma Arayışları (Poiski vımuşlen-nogo tsarstva, 1970)*, *Hunlar Çin’de: Çin’in Bozkır Halklarıyla III.-VI. yy’larda Yaptığı Üç Yüzlük Savaş (Hunni v Kitae: Tri veka voyni Kitaya so stepnımi narodami, III-IV yy, 1974)*, *Eski Buryat Resim Sanatı (Staroburyatskaya jivopis, 1977)*, *Eski Rusya ve Büyük Bozkır (Drevnyaya Rus i velikaya step, 1989)*, *Etnogenez ve Yeryüzünün Biosferi (Etnogenez i biosfera Zemli, I-III, 1989, 1990)*, *Eski Rusya’dan Yeni Rusya’ya Doğru (Ot Rusi k Rossii, 1992)*, *Hazar Denizi Çevresinde Binlerce Yıl (Tısayeçetiyı vokrug Kaspiya, 1992)*, *Eski Türkler (Drevnie Tyurki, 1993)* vb.

Yukarıda adını verdiğimiz ilmî çalışmalardan da anlaşılacağı gibi, Lev Gumilyov, Türkler konusunu önce 1948’de savunduğu master tezinde daha sonra da 1961’de savunduğu doktora tezinde işlemiştir. Lev Gumilyov’un ölümünden bir yıl sonra, yani 1993 basımı olan *Eski Türkler* kitabının başında yer alan ve çalışmaları sırasında gördüğü yardımlardan dolayı müteşekkir olduğu bilim adamlarının ve arkadaşlarının isimlerini içeren “Yazardan” (Otavtora, s. 1-3) ad-

lı bölümde, kitabına 5 Aralık 1935'te başladığını ve yayına hazırladığı döneme kadar sürekli üzerinde çalıştığını ifade eder. Bu nedenle 1993'te yayımlanan eski Türklerle ilgili bu baskının Lev Gumilyov'un son bilgi ve görüşlerini içerdiği görüşündeyiz.

“Giriş” (Vvedeniye, s. 4-8) bölümünde, “*Bu kitabı, kardeşlerimiz olan, Sovyetler Birliği'nin Türk halklarına ithaf ediyorum*” şeklinde bir not yer alır. *Eski Türkler* iki ana başlık, otuz altı başlık ve ekler bölümünden oluşur.

“Büyük Türk Kaganlığı” adlı ilk ana başlık içinde on sekiz alt başlık yer almaktadır. Gumilyov, “Arife, 420-546, s. 9-8” (Nakanune, 420-546 gg.) ve “Atalar, s. 15-25” (Predki) alt başlıklarında, 420-546 yıllarında Çin'in siyasi ve coğrafi durumundan, bölgede yaşayan halkların konuştuğu dillerden ve hayat biçiminden söz eder; aynı zamanda Türklerin bir kurdun evlâtları olduklarıyla ilgili iki efsaneye yer vererek Türk isminin etimolojisini açıklar.

“Aşina Soyunun Büyük Devleti Kurması, 545-581, s. 26-41” (Sozdanie velikoy derjavi roda Aşina, 545-581 gg.), “İpek ve İpek Yolu, s. 42-52” (Şelk i karavanny put), “Kaganlığın İç Durumu, s. 53-64” (Vnutri kaganata), “Anayurtlarında Türkler, s. 65-74” (Tyurkyutu u sebya doma), “Türklerin Dini, s. 74-85” (Religia Tyurkyutov) adlı alt başlıklarda anlatılanlar, 545-581 yıllarını kapsar. Gumilyov bu alt başlıklarda, Türklerin devlet olarak ilk kez 545 yılında ortaya çıktığını, Kaganlığın Aşina soyundan gelen kişiler tarafından yönetildiğini, Türklerin Jujanlarla birlikte yaşadıkları dönemde olduğu gibi daha sonraları da demircilikle uğraştıklarını ve bu alanda büyük bir başarı gösterdiklerini, ipek yolu aracılığıyla yalnızca siyasi açıdan değil aynı zamanda ekonomik açıdan da bölgede güçlendiklerini, ipek yolunu kontrol ederek doğu ve batı arasında hem ticarî, hem kültürel bir köprü oluşturduklarını, Türk Kaganlığı'nın devlet sisteminin feodal sistemin ilk aşaması olduğunu, Türklerin dinsel inançlarının bir yandan animizme diğer taraftan da hayvan imajlarıyla özdeşleştirilen ataların kültlerine dayandığını anlatır.

“Görüşler ve Tereddütler, s. 86-102” (Mneniya i somneniya) adlı sekizinci alt başlıkta, kitabın yazılma nedenleri, malzeme toplama tekniği, kaynak inceleme, kaynakça kullanma yöntemi ve çalışma metodu ortaya konmaktadır.

Yazar, “Büyük Kavga, 581-593 gg., s. 103-119” (Velikaya rasprya), “İran Seferi, s. 120-134” (Pohod na İran), “Aşina ve Suy, s. 135-147” (Aşina i Suy) alt başlıklarında, Aslan Tobo-Han'ın ölümüyle meydana gelen taht kavgalarından söz ettikten sonra, Kara-Çurin'in Mavrikius'a yazdığı mektuba dayanarak Türklerin 576 yılında boğaza ve 580'de de Kırım'a kadar geldiklerini hattâ Kafkasya'dan geçerek Bizans İmparatorluğu'nun topraklarına girmeye çalıştıklarını belirtir. Ona göre VI. yüzyılın 90'lı yıllarında Türk Kaganlığı gücünü hâlâ korumaktadır. Türkler Çin'e gelir kaynağı, Çin ise Türk devletine sınırlarını tehdit eden bir tehlike olarak bakarlar. Bu nedenle, Çinliler için Aşina devletini yok etmek en büyük amaç hâline gelir. Türklerin İran'a saldırımlarının en büyük nedeni ipek ticaretini engellemektir. Suy Devleti'nin amacı Türk prensliklerini parçalayarak Türk Kaganlığı'nı yok etmektir. Bu amaca ulaşmak için Kaganlığa savaş açan Çin, Doğu Kaganlığı'nı ele geçirerek Batı Kaganlığı'ndan ayırmayı başarır.

“Batı Kaganlığı, s. 148-164” (Zapadny Kaganat), “Tan İmparatorluğu'nun Doğuşu, s. 165-177” (Rojdenie imperii Tan), “Doğu Kaganlığı, s. 178-192” (Vostochny Kaganat) alt başlıklarında, Batı Kaganlığı'nın yöneticilerinin Türkler dışındaki halk ve gruplarla anlaşma konusundaki ustalıklarından, devletin yapısından ve yönetim biçiminden, 604 yılında yönetimin Aşina soyundan Dulu soyuna daha sonra ise Nuşibi soyuna geçtiğinden, Çin'in ele geçirdiği Doğu Kaganlığı'nın durumundan, her iki Kaganlığın birbirinden oldukça uzaklaştığından hattâ birbirlerine düşman gözle bakmağa başladıklarından söz edilir. Bölgede iki ittifak oluşur. İlki Çin, Batı Kaganlığı ve Bizans İmparatorluğu'ndan, diğeri ise Doğu Kaganlığı, İran ve Avar Devleti'nden oluşur.

Yukarıdaki alt başlıkları “VII. yy.'da Dünya Savaşı, s. 193-209” (Mirovaya voyna v VII v.), “Onoklar, s. 210-220” (Desyat strel), “Tabgaç Hanı, s. 221-235” (Tabgaçskiy han) ve “Türklerin Sonu, s. 236-248” (Konets tyurkyutov) izler. Doğu Kaganlığı, İran ve Avar Devleti önceden anlaşarak diğer ittifak devletlerine savaş açar. Gumilyov'a göre, 630-670 yılları arasında büyük değişiklikler meydana gelir. Çünkü Ordos'a yerleşen Türkler, Göktürk kavmine dönüşür. Yazar, Batı Kaganlığı'ndaki iç savaşlara ve Onoklara değinir. Tabgaç Han Batı Kaganlığı'nı ele geçirmek ve tüm Asya'ya hâkim olmak amacına ulaşabilmek için

Türkleri ve diğer halkları kışkırtır. Tüm komşularıyla savaş hâlinde olan Türkler sonunda Çin'e boyun eğer ve Batı Kaganlığı ikiye bölünür. Gumilyov tarafından 640 yılı Batı Kaganlığı'nın sonu olarak gösterilir.

"Göktürkler ve Uygurlar veya İkinci Kaganlık Dönemi" (Golubie Tyurki i Uyguri ili, epoha Vtorogo kaganata) adlı ikinci ana başlıkta on iki alt başlık yer alır. "Batı Kaganlığı'nın Can Çekişmesi ve Tibet'in Yayılma Politikası, s. 249-258" (Agoniya Zapadnogo kaganata i tibetskaya ekspansiya), "Halkın Dönüşümü, s. 259-268" (Preobrajenie naroda), "Kutlug İsyanı, s. 269-284" (Vosstanie Kutluga), "Kaganlığın Yeniden Kuruluşu, s. 285-309" (Vossozdanniy kaganat) adlı alt başlıklarda, Togon'u ele geçirmek için Tibetlilerin yaptığı savaşlar, Türklerin son dönemleri, Altay ve kuzey bozkırlarında yaşayan farklı halkların isimlerinin etimolojisi, bunların gelenek ve görenekleri, giysileri ve antropolojik özellikleri ele alındığı gibi, 679-693 yılları arasında Kutlug isyanının nedenleri, isyan sırasında Türklerin gösterdiği başarılar ve isyanın Kaganlığın yeniden kurulmasını sağlayan nedenleri üzerinde durulur. Yazara göre, 694 yılında batı Türkleri, Kaganlığı yeniden kurarlar. Çin imparatorluğu ve yeni Kaganlık arasında yapılan barış anlaşmasının şartları, bölgede yeniden üstünlük elde eden Türkler tarafından oluşturulur.

"Sarsıntı, s. 310-327" (Potryasenie), "Göktürkler Kendilerini Anlatıyor, s. 328-346" (Golubie Tyurki o sebe), "Tibetliler ve Tyurgeşliler, s. 347-360" (Tibetsi i tyurgeşi), "Kaganlık ve İmparatorluk, s. 361-369" (Kaganat i İmperiya), "Uygur Kaganlığı'nın Kuruluşu, s. 370-383" (Sozdanie Uygurskogo Kaganata),

"An Luşan İsyanı, s. 384-399" (Vosstanie An Luşanya) ve "VIII. yy.'da Tibet, s. 400-420" (Tibet VIII v.), "VII-IX. yy'larda Uygur Devleti, s. 421-432" (Uyguriya II-IX vv.) alt başlıklarında, Batı Kaganlığı'ndaki iç meseleler, Göktürkler'in kendilerinden söz ettikleri yazıtlarla diğer kaynaklardan, Tibetlilerle Tyurgeşlilerden, Türk Kaganlığı'yla Çin İmparatorluğu arasındaki ilişkilerden, Uygur Kaganlığı'nın kuruluşundan, Çin silâhlı kuvvetlerinde görev yapan ve göçebe bir halktan gelen An Luşan'ın Çin'de yaptığı isyandan, Tibet Devleti'nden ve son olarak da sekizinci ve dokuzuncu yüzyıl Uygur Devleti'nden söz edilir.

"Ekler" adlı son bölüm sekiz kısımdan oluşur: "Kronolojik Tablo, s. 433-459" (Sinchronistiçeskaya tablitsa), "Şecere, s. 460-463" (Genealogiçeskie tablitsi), "Onomastik Dizin, s. 464-471" (Onomastiçeskaya tablitsa), "Kısaltmalar, s. 472" (Spisok sokraşçeniy), "Kaynakça, s. 473-486" (İspolzovannaya literatura), "Dizin, s. 487-500" (Ukazatel imyon), "Yer Adları Dizini, s. 501-511" (Ukazatel toponimov), "Etnik Adlar Dizini, s. 512-523" (Ukazatel etnonimov).

Lev Gumilyov, V. ve IX. yy.'ları içeren bu ilmi çalışmasında Türk devletinin doğuşu, yükselişi ve yıkılışını ele almıştır. Yazar, Türklerin siyasi hayatını, gelenek ve göreneklerini, dinlerini, kültürlerini incelediği gibi, Orta Asya'da Eskiçağ ve Ortaçağ arasında yaşayan göçebe kavimlerin coğrafi konumlarına da geniş yer verir. Değerli bir bilim adamı olan Lev Gumilyov'un *Eski Türkler* adlı bu çalışması Orta Asya Türk tarihi açısından oldukça önemli ve ilgi gösterilmesi gereken bir kaynaktır.

"Türk Okçuluğu"

(Ünsal YÜCEL)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

“İstanbul’dan Asya-yı Vusta’ya Seyahat”

Mehmed Emin, *İstanbul’dan Asya-yı
Vusta’ya Seyahat*, Hazırlayanlar: Prof. Dr.
İsmail Aka-Cahit Telci-Vehbi Günay,
İzmir 1998.

Gülben MAT

Ege Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Böl.
Öğretim Görevlisi

Son yıllarda, özellikle Sovyetler Birliği’nin parçalanmasından sonra Türk Dünyasına ilgi artmıştır. Bundan yıllar önce de bu bölgeye zaman zaman bazı aydınlar seyahat etmişlerdir. Bu seyahatlar neticesinde gözlemlerini kaleme alıp, bunların günümüze kadar ulaşmasına çalışmışlardır. Burada tanıtmaya çalışacağımız eser de bunlardan birisidir.

XVIII. yüzyılın ortalarında Rusya, Çin’in doğu kıyılarını istilâ etmiş, bunu XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türkistan’ın istilâsı takip etmiştir. O sıralarda Hindistan’da hâkim olan İngiltere, bu nedenden ötürü Rusya ile Türkistan sahası için rekabete girişmiştir.

XVI. yüzyılın başlarında İran’da Safevi Devleti’nin kurulması, sonraları Rusların Astarhan ve Kazan Hanlıklarına son vermeleri doğu ile batı Türkleri arasındaki bağlantıyı kesmiştir. Buna rağmen Türkistan Hanlıkları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler belli bir süre daha devam etmiştir.

Burada eserini tanıtmaya çalışacağımız Mehmed Emin Efendi, 1877 yılında Türkistan’a seyahat edip, gördüklerini ayrıntılı bir şekilde aktarmaktadır. Müellif hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserinden, Rusya, Almanya, İtalya, İngiltere gibi birçok yere seyahat ettiği anlaşılmaktadır.

Adı geçen eser, 1986 yılında *İstanbul’dan Orta Asya’ya Seyahat* adı ile sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Tanıttığımız bu baskısında ise, yeni harflere çevirisi yapılmıştır.

Eser, Önsöz ve Ahmed Mithat tarafından yazılan Mukaddime ile başlamaktadır. Mukaddime’de iki kısım üzerinde durulmaktadır ki, bunlardan biri seyahat, diğeri de Asya-yı Vusta ile Osmanlı ilişkileridir.

Seyyah, 1877 Osmanlı - Rus Savaşı başlarında İstanbul’dan Rusya’ya hareket etmektedir. Bu sayede yolculuğu başlamaktadır. İlk olarak Krisnovodiska denilen kasabada konaklayan seyyah, burası ile ilgili bilgi vermektedir.

Eserin diğer bölümleri, şu başlıklar altında toplanmaktadır: İstanbul’dan Hareket, Krisnovodiska, Krisnovodiska Civarında Geşt ü Gûzar, Krisnovodiska’dan Hasankulu’ya Azimet, Türkmenlerin Sureti Muhaseme ve Muharebesi, Türkmen Atları, Hasankulu’dan Gümüştepe’ye Türkmenlerin Dügünleri, Velâdet ve Vefâta Dair Bazı Âdât, Gümüştepe’den Hive’ye Müteveccihen Hareket, Meşhid-i Mısıriyan, Bir Facia-i Âşıkâne, Yolumuza Devam, Rahmanverdi’nin Erzak Sirkati, Bir Yaban Atının Sayd ve Kebabı, Düşman Zuhuru, Teke Türkmenleri, Bu Kadar Zahmet Ber Heba Oldu, Yeniden Bed’e-i Sefer, Hârezm ve Ürgenç, Köhne Ürgenç’ten Hareket, Yeni Ürgenç, Hilve’ye Muvâsalat, Divanbeği ile Mülâkat, Taziyan-i Tedip, Hive Hanı ile Mülâkat, Atacan ve Sâir Ümerâ ile Mülâkat, Hive Hanı’nın Dügünü, Muhammed Rahim Han ile İkinci Mülâkat, Hârezm’e Dair Bazı Mâlumât, Hârezm Tarihi’nden Bir Nebze, Ruslar’ın İstilâsı, Bazı Mâlumât-ı Şetta, Usûl-i Hükümet, Çaçatay Lisaniyla Bir Nâme, Sûret-i Terceme ve Hâtime’dir.

Seyyah adı zikredilen bölümlerde, gittiği yerler, oraların durumu, başından geçen bazı olaylar, yolculuk sırasında konakladığı yerlerde bulunan toplulukların âdetleri, görüşme yaptığı hanlar, Orta Asya’da meydana gelen Rus istilâsı vb. konular hakkında bilgi vermektedir.

Eser, İstanbul’dan Hive’ye yapılan seyahati konu almaktadır. Seyyah, Afganistan ve Hindistan yoluyla yeniden İstanbul’a dönmüştür. Geri dönüşüne ilişkin notları, ayrı olarak kaleme almak istediği son kısımdan anlaşılmaktadır. Sözü edilen yerlerin gezilip, gözlemlerini kaleme alınması, sosyal hayata ilişkin önemli bilgilerin bizlere aktarılmasına neden olmuştur. Seyahatnâmeleri ilgi çekici hâle getiren de bu tür özellikleridir. Eser, Orta Asya sahası ile ilgilenenler için önemli bir kaynak niteliğindedir.

“Türklerin Aile Merasimleri”

Güllü Yoloğlu, *Türklerin Aile Merasimleri*,
Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür
Merkezi Yayını, Ankara 1999, 180 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Zeki GÜREL
Kırıkkale Üni. Fen-Edeb. Fak.
Öğretim Üyesi

Bugüne kadar yapmış olduğu çalışmalarla âdeta bir özel üniversite olma işlevini üstlendiğini gözlemlediğimiz Atatürk Kültür Merkezi, Güllü Yoloğlu'nun *Türklerin Aile Merasimleri* isimli eserini yayımlayarak işlevini sürdürüyor.

Yoloğlu, bağımsız devlet kurmuş Türk soylu halklar dışındaki topluluklar konusunda uzman bir etno-folkloristtir.¹ A. Topalova'nın başarıyla Türkiye Türkçesi'ne aktardığı *Türklerin Aile Merasimleri* isimli bu çalışma yeni bir yapılanmanın eşiğinde bulunan Türk Dünyası için önemli bir araştırma niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın önemi öncelikle “aile kurumu” gibi çok önemli bir müesseseyi konu almasından kaynaklanmaktadır.

Kitaba bir “Sunuş” yazısı yazan Prof. Dr. Sadık Tural, aile ile ilgili şu tespitleri yapıyor:

“Aile kavramına ve aile kurumuna, her ülkede marjinaler saldırmaktadır; parçalanmış ailelerin çocuklarının bir kısmı da, aile kurumuna karşı öfke ve düşmanlık gösteriyorlar.

“İnsanlığın değer ve davranışlar dünyasındaki hoş, güzel, ulvî kavramlarına bağlı göstergelerin temelleri ailede atılmaktadır. ‘Allah’ (yaratan, esirgeyen, bağışlayan) ve ‘âhiret’ kavramları, hem ahlâk dinlerinin, hem de semavî dinlerin birleştiği iki önemli husustur. İnsanlara kimlik, kişilik, ahlâk ve temel dinî bilgi kazandıran aile kurumunun, medyatik (basılı, görüntülü, bilgisayarlı vb.) araçlarla zayıflatılması, kişiöğlunun çözülmesini, toplumun dengesizliğini

ve bütünleşmemesini hazırlayacaktır” (s. X).

Güllü Yoloğlu bu araştırmasında aile kurumunu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşayanları merkez yaparak, başta Gagauzlar olmak üzere Türk soylu halklardan özellikle Sibir halklarından hareketle mukayeseli bir şekilde anlatmaya çalışmaktadır.

Çalışma, Giriş hâriç üç bölümden oluşuyor. Yoloğlu, araştırmasının amacını Giriş'te şöyle açıklıyor:

“... dinine, yaşadığı toprağın yakın veya uzak olmasına bakmayarak Türk soyları arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmak, bu ilişkilerin köklerini bulmak, her dört Türk soyunun merasim ve merasimlerle ilgili folklor örneklerinde etnik akrabalık ilişkilerini belirlemek, İslâm, Hristiyanlık, Zerdüştlük, Budizm etkisinden uzaklaşarak daha eskilere dayanmak, Şamanizm'in Türklerin hayatındaki önemi ve etkisini göstererek, bu halkları birbirine tanıtmak ve araştırmacılarımızın dikkatini az sayılı Türk halklarının öğrenilmesine doğru yönlendirmektir” (s. 5).

Bu amaç çerçevesinde bakıldığında, Yoloğlu'nun bu araştırması Türklerin birbirlerine yakınlaştırılması alanında atılan yeni bir adımdır diyebiliriz. Görülen o ki, bu araştırmanın hareket noktası etnik akrabalık ilişkileridir. Politik ilişkileri ve dinî ilişkileri inkâr etmemekle birlikte, kültürel-genetik ilişkiler üzerinde durulduğunda, Türk Dünyasında maddî kültürün genel özellikleri bu dünyanın insanlarında birtakım benzerliklerin de ötesinde aynılıklar üzerine kurulmuştur. Yoloğlu'nun bu araştırması aile merasimlerinden hareketle bunun doğruluğunu göstermektedir. Türk Dünyasında yapılacak kültürel kimlikle ilgili çalışmalar açısından bu tespit oldukça önemlidir diye düşünüyoruz.

Türk kültürüne, diline daha çok bağlı kalan az sayılı Türk topluluklarının araştırılması, diğer Türk cumhuriyetlerinde yaşayan Türklerin tarihinin, kültürünün öğrenilmesini daha sağlıklı kılacağı gibi, bugün Türk Dünyasında yaşanan bazı tartışmalı problemlerin çözülmesinde de yardımcı olabilir.

Yoloğlu bu çalışmasında, farklı dinlerden olan Hakas, Gagauz (Hristiyan), Tuva (Lamaist), Azerbaycan (Müslüman) Türklerinin aile merasimlerini mukayeseli olarak araştırırken, ortak örnekler bulmak suretiyle geçmişten geleceğe doğru sağlam ve anlamlı bir adım atmış olmaktadır.

Birinci bölümde “Düğün (Toy) Merasimleri, Karşılıklı İlişki ve Etnik Folklor Örnekleri”nin verilmesi-

ne geçilmeden önce, merasim folklorunun araştırıldığı Türk topluluklarında Şamanizm'den Lamaizm'e ve Hristiyanlığa geçiş devirleri hakkında okuyucunun bilgilendirilmesi, araştırmacının amacına ulaşması bakımından yapılması gereken bir işlemdir. Görülüyor ki, günümüzde merasimler arasındaki farklar ne kadar fazla da olsa, eskilere inildikçe farklılıklar ortadan kalkıyor, kayboluyor.

Türklerde aile, mukaddes, dokunulmaz sayılmış, zamanla yazılmamış kanunlarını oluşturmuş ve bu kanunlar günümüze kadar değerlerini, anlamını kaybetmemiştir. Aile dağıtmak, anneyi yavrudan ayırmak, kuşları, hayvanları hamileyken, yanında yavrusu olduğunda avlamak, başkasının ailesine kötü gözle (art niyetle) bakmak günah sayılmıştır.

"İnsanın iki zıt cinsten yaratıldığını biliyoruz. Bu iki zıt cinsin hissî ve bedenî bakımdan yaklaşması ve birbirinin varlığından zevk alması dinlere göre az çok farklı sınırlandırmalar taşıyor. Kadınlı erkeğin birbiri için yaratılmış olduğunu kabul etmekle birlikte, birtakım sınırlandırmalar getirmiş olan dinler, neslin devamı, cinsiyete bağlı sağlığın ve ruhî hayatın düzeninin sürekliliği gerekçeleri ile töre yahut gelenek, görenek ya da örf adı verilen bir yazısız hukuk sistemi oluşturmuşlardır. İnanmalardan davranışlara, eğlencelerden yas tutmağa, beşerî ilişkilerden, şarkı, ağıt ve dualara kadar bütün bir hayatı çepeçevre saran bu yazısız kuralların adı töre'dir. Türk soylu halklarda hem yaptırım gücünü, hem de yaşayış biçimlerini yer yer kaybetmiş veya değiştirmiş olan törenin (törüt, türe) ağırlıklı olarak günümüze kadar kendini hissettirdiği alan aile içi merasimlerdir."

Sadık Tural'ın töreye bağlı olarak yapıldığına işaret ettiği aile merasimlerini Yoloğlu, araştırmasının birinci bölümünde;

- a) Dünü,ür,
- b) Nişan,
- c) Düğün,

d) Düğünden sonraki bölüm olmak üzere dört alt başlık altında örnekleriyle birlikte mukayeseli olarak veriyor. Bu merasimlerin her birinin farklı gelenek ve göreneklerle icra edildiğini biliyoruz. Ancak, Yoloğlu bu gelenekleri anlatmak yerine edebî malzemelerden seçtiği örneklerle vermek suretiyle; malzemesi dile dayanan edebiyatın kültür taşıyıcılığı gibi bir fonksiyonunu da öne çıkartmış olmaktadır. Seçilen örnekle-

re bakılınca görülüyor ki, bu merasimlerin izleri halkın seve seve söyleyerek pek çoğunu günümüze kadar getirdiği merasim şarkılarında, ağıtlarda, ninni ve çocuk avutmalarında, halk türkülerinde, mânilerde, sözlü edebiyatın diğer türlerinde, masallarda, destanlarda, efsane ve ata sözlerinde korunup, günümüze kadar taşınmıştır.

Güllü Yoloğlu'nun genel hatlarıyla verdiği düğün merasimleri, Türk Dünyasının değişik yönlerinde farklılıklar göstermekle birlikte ortak yanları olan merasimler olarak öne çıkıyor. Ne var ki, bu geleneklerin çoğu unutulmuştur. Son yıllarda düğünler daha sade, daha çağdaş (!) yapılıyor.

İkinci bölümde "Çocuğun Doğması, Terbiyesi ile İlgili Gelenekler ve Şiir Örnekleri" verilirken, şu alt başlıklar kullanılıyor: a) Doğum merasimi, b) İsim verme merasimi, c) Süt dişlerinin dökülmesi, d) Ayaçağı ilk yürümesi, e) Çocuk folklorunun türleri, f) Lirik türler-ninniler, 9) Okşamarlar, h) Cırnatmalar (gıcık etmeler), i) Düzgüler, çocuk oyunları, j) Yanıltmaklar (şaşırtmaklar), k) Tapmacalar (bilmeceler), l) Masallar, m) Sünet merasimi.

Aile, her çağda ve her toplumda en temel ve tabii sosyal birim olarak varolagelmiştir. Bu yönüyle aile, tarihî ve sosyolojik bir vâkıa olmanın ötesinde milletler için hayatî bir önem ifade eder.

Yoloğlu araştırmasının ikinci bölümünde (s. 78-143), ailenin bir parçası olan çocuk üzerinde yoğunlaşmıştır. Çocuğun bir millete çağı yakalamak için verilmiş yegâne fırsat olduğunu düşünür. Sadece yine Türk Dünyasındaki kültür birliğinin devamı açısından meseleye yaklaşacak olursak, çocukla ilgili bu bölüm dikkatle incelenmeli ve üzerinde ciddî mânada tefekkür edilmelidir.

Ancak şu da bir gerçek ki, "Sosyo-kültürel realite, parçalar ve bütün arasındaki ilişkilerin tamamıdır. En küçük sosyal birim olan aile bütünü ile, kadın, erkek, çocuk, genç, büyükanne, büyükbaba gibi üyelerden oluşur. Sağlıklı aile modellerinin kurulabilmesi için bu üyelerin statü ve rol dengelerinin birlikte kurulması gerekir. Nasıl bütün tek bir parçaya indirgenemezse, aile de sadece kadına ya da sadece erkeğe veya çocuğa indirgenemez."

Aile merasimlerinden birisi olan doğum merasimi çocuk anne rahmine düştüğü zamandan, ergenlik çağına gelene kadar yapılan bazı geleneklerle zenginleşti-

rılmıştır. Yoloğlu, ocuğun doğması, terbiyesi ile ilgili gelenekleri de bir önceki bölümde olduğu gibi yine edebİ malzeme arasından seçtiği örneklerle, özellikle Türk Dünyasındaki benzerliklere dikkat çekerek, vermeğe alışıyor. Biz bu tanıtım yazısında bu örnekleri vermek istemiyoruz. Hakikaten Yoloğlu, rnekleri bulmada ve seçmede bu araştırmasında oldukça başarılı olmuştur. Okuyucu bunu fark edecektir.

Bir hususu da belirtmeden geçemeyeceğiz. Yoloğlu'nun kendisinin Azerbaycanlı olması haklı olarak örneklerde Azerbaycan'ı ne çıkarmasını da beraberinde getirecektir. Gagauzlar da galiba Güllü Yoloğlu'nun özel çalışma alanına giriyor. Çünkü kitapta Gagauzlara ait örneklerin çokluğu da dikkatlerden kaçmıyor. Diğer Türk topluluklarından özellikle Kazaklar, Özbekler, Türkmenler, Uygurlar, Trkiyelilerle ilgili örnekleri bu araştırmada pek göremiyoruz. Bu durum Yoloğlu'nun bu araştırmasının bir kusuru olarak algılanmak yerine Türk Dünyası ilim adamlarının, entelektüelinin ve devlet idaresinde bulunanların bir eksikiği olarak altı çizilmesi gereken bir husus olmalıdır diye düşünüyoruz. Yapılması gereken, Türk kültürünün evre kültürlerle etkileşimini de ortaya koyacak şekilde Yoloğlu'nun dar bir çerçevede yapmaya çalıştıklarını derinliğine ve genişliğine (coğrafya ve zaman olarak demek istiyoruz) araştıracak ekibi oluşturmak olmalıdır. Türk Dünyasında böyle si çalışmalara ihtiyaç vardır.

Yoloğlu'nun araştırmasının bu ikinci bölümünde örneklerini verdiği merasimler ocuk edebiyatı açısından da oldukça değerlidir. Çocuğun ruhİ ihtiyaçlarını karşılamağa yönelik olan bu örnekler, insan yavrusunu cemiyetin bir parçası olarak ele alması bakımından da önemlidir.

Aileye doğum yoluyla yeni katılan çocukların fizikİ ve ruhİ gelişmelerinin uygun bir ortamda sağlanması, ailenin bir başka önemli fonksiyonudur. Hayatının ilk yıllarında çevresine bağımlı olan çocuğun büyütülmesi, ailenin sorumluluğu altındadır. Çocukların topluma uyumlu birer kişi olmaları da, aile içinde gerçekleştirilebilecek bir süreçtir. Ailenin, ocuğun ruhsal gelişmesi için uygun bir ortam oluşturması, şüphe-siz ki ailenin diğer fertlerine de genişletilebilir.

nnc bölüm, “Türk Soylu Halkların Yas Merasimleri ve Onları Etkileyen Etkenlerin Merasim Folkloruna Etkisi” başlığını taşıyor (s. 143-180).

“Dünya kurulduğundan günümüze kadar lm insanı ilgilendirmiş, korkutmuş ve zmiştr. İnsan hayatının birdenbire sona ermesi, onun yokluğu etrafındakielerde şaşkınlık ve korku uyandırmıştır. Yakın bildiği insanın “yok” olması fikrini kendine yakın bula-mayan insanlar onların sonraki hayatları ile ilgili kendilerinde farklı inanç ve tasavvurlar oluşturmuşlardır” diyen Yoloğlu, Türk'n lm karşısında takındığı tavrı da lm merasimlerini tespit ve karşılaştırmak suretiyle bu bölümde vermektedir. Örnekler verilirken destanlar devrine inilmesi kadar, Türk Dünyasının ortak değerlerinden olan *Dede Korkut* hikâyelerinden de faydalanılmış olması dikkatlerden kaçmamaktadır. Sosyolog veya sosyal psikologlar bu eserin değerini biz edebiyat bilimcileri kadar kolayca anlayamazlar desem, suç mu olur? Türk Dünyası ve Ortak Türk Edebiyatı kavramları bizim için bu tür eserlerle teorik bir doğru olmaktan kurtulacaktır.

Güllü Yoloğlu'nun bu araştırması sonuçta bize şunu bir kere daha göstermiştir ki, bütün olumsuz etkilere rağmen eski Türk kültürü Türk Dünyasında izlerini hâlâ muhafaza etmektedir. Biz Türkler olarak zaman tüneli içerisinde geriye –tarihİ dönemlere– doğru gittikçe, benzerliklerimizi daha rahat görme ve gösterme şansını yakalayabileceğiz.

Mustafa Kemal Atatürk'n 29 Ekim 1933 de söylediği şu sözler oldukça düşündürücüdür:

“... kklerimizde inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (dış Türkler'in) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli...”

Türkiye'de yaşayan bir Türk olarak bu n sezinin, bu talimatın gereğini yapabildiğimizi syleyebilmeyi ne kadar çok isterdim. Yoloğlu, bu çalışmasında köklerimize iniyor ve olayların böldüğü tarihimiz içinde Türk Dünyasının bir ve bütün olduğunu ulaşabildiği folklor malzemelerini kullanarak vurgulamaya alışıyor.

Bu araştırmayı okuyacak olanlar kitapta Türkiye Türkleri ile ilgili yeterli örneğin bulunmayışını anlayışla karşılamalıdırlar diye düşünüyorum. Ve diyorum ki, bu kitabı okuyacak sosyal bilimciler Türkiye'de yayımlanan şu eserlere de bir bakmalıdırlar. Bunlar Nihat Nirun'un *Aile ve Kültür*, Aile Kurumu'nun *Aile Ansiklopedisi*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı'nın *rf ve âdetlerimiz* adlı kitapları ile DPT'nin *Türk Aile Yapısı* konulu özel ihtisas komisyonu raporlarıdır.²

Yoloğlu'nu bu araştırması için kutlarken, mukayeseli folklor, mukayeseli edebiyat ve mukayeseli dilbilgisi çalışmalarının Türk Dünyasında öncelikle kendi içinde yapılmasını ve daha sonra da dünyaya açılmasını zevk-i selim ve akl-ı selim sahiplerinden beklediğimizi de belirtmeliyiz.

NOTLAR

1. Doç. Dr. Güllü Yoloğlu, 1963 yılında Gazah'ta (Azerbaycan) doğdu. 1985 yılında Azerbaycan Devlet Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nden mezun oldu. Onsekiz yıldır eski Sovyetler Birliği'nin sınırları içinde yaşayan ve azınlıkta kalan Türk soylu insanların tarihi, ağız edebiyatı, folkloru, emografisi, ağdaş edebiyatı ile politik durumunu araştıran Yoloğlu'nun bu alışmaları Rus etkisi altında kalarak kendi benliğini kaybetmekte olan çor, Hakas, Baraba, Nogay, Gagauz ve diğer Türk topluluklarının kendi benliklerine, kendi soylarına dönmelerinde yardımcı olmuştur. Atatürk Kültür Merkezi Haberleşme yesi olan Yoloğlu'nun bugüne kadar ikiyze yakın ilmi makalesi ya-

yımlanmıştır. Kitap hâlinde basılan eserleri ise şunlar: *Gagauzlar*, Bakü 1996; *Gagauz Folkloru*, Bakü 1996.

2. • Prof. Dr. Nihat Nirun, *Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Ankara 1994, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 73.
• *Türk Aile Ansiklopedisi*, 3 cilt, Ankara 1991, Başkanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Nu. 72.
• *21. Yüzyılın Eşiğinde rf ve detlerimiz (Türk Tresi)*, Haz.: Nezihe Araz, Prof. Dr. Umay Günay, Nail Tan, Kâmil Toygar, Prof. Dr. Enis ksz, Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu, İstanbul.
• *Türk Aile Yapısı*, Ankara 1989, Başkanlık Devlet Plnla- ma Teşkilt VI. Beş Yıllık Kalkınma Plnı .İ.K. Raporu, Yayın Nu. 2165.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL ve TARİH YÜKSEK KURUMU ve KONYA SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ işbirliğiyle 21 Mayıs 1999 tarihinde Konya'da

“İmparatorluk Sonunda Kurulan
Türkiye Cumhuriyeti'nin
Kuruluş Felsefesi ve Dayandığı Temel
Değerler Sempozyumu” yapıldı.

Katılanlar: Prof. Dr. Reşat GENÇ
Prof. Dr. Sadık TRAL
Prof. Dr. Refik TRAN
Prof. Dr. Abdülkadir YVALI
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Prof. Dr. Ramazan TOSUN

“Gagauz Destanları”

Lübov Çimpoş, *Gagauz Destanları*,
Kişinev 1997, 197 sayfa.

Tudora ARNAUT

Moldova-Komrat Devlet Üni.
Öğretim Görevlisi

Gagauz folkloru çok zengin bir geçmişe dayanmaktadır. Gagauzlar, Orta Asya Oğuz gelenek ve göreneklerini asırlarca korumuş ve günümüze kadar getirmişlerdir. Halkın arasında dilden dile, nesilden nesile intikal eden atasözü, mâni, masal, destan, fıkra vs. gibi folklor ürünleri kendi özellikleri ile bir kez daha, Gagauzların Oğuz boylarına mensup, Türk Dünyası ağacının bir dalı olduğunu kanıtlamaktadır.

Gagauz folklor ürünleri, 19. asrın sonlarında derlenmeye başlamıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan folklor örnekleri, maalesef, bilimlik yöntemlerle esaslı bir biçimde değerlendirilmemiştir. Aslında Gagauz folklorunun, yeterli ölçüde derlenmiş olduğunu söylemek de mümkün değildir. Gagauz destanları ile ilgili ilk ciddi çalışmayı, Gagauz bilim kadını Lübov Çimpoş yapmıştır. Çimpoş, bu çalışmasını genişletip, değerlendirmiş ve doktora çalışması olarak ortaya koymuştur. Lübov Çimpoş, yıllardır görevli bulunduğu Moldova Cumhuriyeti İlimler Akademisi'nin Millî Azınlıklar Enstitüsü'ne bağlı Gagauzoloji Bölümü'nde savunmuş olduğu doktora tezini, kitap bütünlüğünde de yayımlayarak, ilim âleminin hizmetine sunmuş, dolayısıyla Türk Dünyası Kütüphanesi'ne bir değerli eser daha kazandırmıştır.

Çimpoş'in eserinde, Moldova ve Ukrayna'dan başka, Kazakistan, Kabardin-Balkar ve Bulgaristan'da yaşayan Gagauzlar'dan derlenen *Tepegöz*, *Dengiboz* (*Bengiboz*) ve *Koroğlu* destanları yer almakta olup, bu destanların çeşitli varyantları yayımlanmaktadır. Eserde, Rusça bir “Önsöz” bulunmakta, bundan sonra beş bölüm içerisinde Örnekler, Açıklama, Bibliyografya ve Kısaltmalar'a yer verilmektedir. Araştırmacı, kaleme aldığı Önsöz'de, Gagauzlar'ın oturdukları coğrafyaya, Gagauz etnonimine ve tarihçeye yer vermektedir.

Birinci bölümde, destan, bir folklor türü olarak ele alınmaktadır. Destan sözünün ihtiva ettiği anlam, sadece Gagauz değil, Türk Dünyasının ünlü folklorcularının tanımlamalarına da değinilerek belirtilmektedir. Lübov Çimpoş, Gagauz destanlarını kümelendirirken, üç ana bölüme ayırmaktadır: Kahramanlık, sevda ve fantastik. Bu tür destanlarda, iyilikler ve iyi olanlar, kötülöklere ve kötü olanlara daima üstün gelmektedir; haklılar ile haksızlar arasında sürekli mücadeleler yapılmaktadır. Çimpoş'in değerlendirmesine göre, destan anlatan kişilere “okuyucu” ya da “masalcı” denilmektedir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki, arkaik özellikler taşıyan “Tepegöz” efsaneleri, elimizdeki eserin ikinci bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde, efsanelerin oluşturulması ile ilgili olarak, çeşitli bilim adamlarının görüşlerine yer verilmektedir. Çimpoş, Gagauz efsanelerinin, eski Yunan efsaneleri ile etkileşmiş olduğuna temas etmesine rağmen, nihaî değerlendirmesinde, Gagauz destanlarının köklerinin Oğuz Türklerine dayandığını da kaydetmektedir. Köklerini Anadolu'dan alan ve Türkmenistan, Azerbaycan ve Balkanlar'a kadar uzanan *Koroğlu Destanı*, epik tarafından kitabın üçüncü bölümünde bulunmaktadır. Yoksul insanların koruyucu meleği olan Koroğlu, Gagauzlar arasında da genel özelliklerini korumuş ve günümüze kadar anlatılagelmiştir. Destandaki örnekleri bilimlik yönü ile araştıran Çimpoş, onları Türk Dünyasındaki ve Slav ulusları arasındaki anlatımları ile mukayese etmektedir. Dördüncü bölümde, *Dengiboz Destanı* epik kahraman, destan kahramanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gagauzların arasındaki çeşitli varyantlarda gösterilen destan kahramanları bilimlik yönleri ile karşılaştırılmıştır. Beşinci ve sonuncu bölümde ise, Lübov Çimpoş, destanların tahlilini ve ona mensup olan özellikleri açıklamaktadır. Araştırmacı, *Dengiboz Destanı*'ni Gagauz varyantındaki Uzi-Eyalet Devleti'yle ve coğrafi sınırları ile karşılaştırıyor. Bilindiği gibi, kimi araştırmacılar Gagauzlar'ın, Orta Asya'da bulunan bu kadim Uzi-Eyaleti'nden gelmiş oldukları tezini savunmaktadırlar.

Lübov Çimpoş'in söz konusu kitabı, Gagauz folkloru için bir ışık gibi olmuştur. İlmî yönüyle de dikkati çeken bu eser, bilim dünyasına, Gagauzlar'ın Türk Dünyası ağacının bir dalı olduğunu ispat edecektir. Bu kitabın, sadece Gagauzoloji için değil, Türkoloji için de son derece önem taşımakta olduğu kanaatindeyiz. Değerli bilim adamı Çimpoş'i bu değerli çalışmasından dolayı içtenlikle kutluyoruz.

Arayışlar Devri Türk Edebiyatında “Klâsikler Tartışması”

Doç. Dr. Ramazan Kaplan, **Klâsikler Tartışması (Başlangıç Dönemi)**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1999, 210 sayfa.

Cafer ŞEN

Gazi Üni. Türk Dili Öğretimi
Koordinatörlüğü Öğretim Görevlisi

Türk edebiyatının Arayışlar Dönemi'nin başlangıcında edebî tür, eser ve kavram hususunda birçok tartışma yapılır. Bu tartışmalar, vezin konusunda hece-aruz, kafiye konusunda abes-muktebes, cedfdeciler-gelenekçiler, mutavassitün-cedfdeciler, dekadanlık ve klâsikler şeklinde sıralanabilir. Ayrıca yine bu tartışmalara paralel olarak nesiller arasında da herhangi bir edebî konu üzerinde şahıslara indirgenmiş, şahsiyete mâl olmuş tartışmalar da görülür. Recâizâde Mahmut Ekrem-Muallim Nâci, Mehmet Âkif-Tevfik Fikret, Peyâmî Safâ-Nâzım Hikmet kavgasını nesiller arası tartışmanın şahsiyete indirgenmiş şekli olarak görebiliriz. Hiç kuşkusuz Yakınçağ Türk edebiyatı içerisinde görülen bütün bu tartışmaların sebebini “*harabelerin üzerine yeniyi kurmak istemek*” anlayışına bağlayabiliriz. Daha doğrusu, sözü edilen tartışmalarda amaç hem eski edebiyat anlayışının temizlenmesi, hem yeninin yerleştirilmesi, hem de eski edebiyatımıza ait olan ve yaşatılması gereken malzemeyi yeni muhteva ve şekille yeniden vücûda getirmektir. İşin garip tarafı, bütün bu tartışmalar yeniliği taşıyan eserlerin ortaya çıkmasından sonra görülür. Bu durum Türk aydın-edibinin yeniyi dair teori hazırlığının olmadığına ve pratikten hareket ettiğine güzel bir misâl olarak gösterilebilir. Durum bu şekilde gelişince de, Arayışlar Dönemi Türk aydın kadrosunun fikrî hazırlığı ve sonradan ortaya koymuş bulunduğu düşünce sistemi çözümlenememekte ve karara

bağlanamamaktadır. Çünkü pratik, Ahmet Mithat ve Ali Suâvî misallerinde olduğu gibi, içerisinde pek çok gelişkiyi de beraberinde taşımaktadır.

Belirtmeye çalıştığımız durumun en âşikâr isbatı Doç. Dr. Ramazan Kaplan tarafından hazırlanan *Klâsikler Tartışması* adlı eserde görülmektedir. Kaplan, bu çalışmasında klâsikler tartışmasının “başlangıç dönemi”ni ortaya koymaktadır. Söz konusu olan bu dönem, 1897 sonbaharında başlayan ve birbuçuk ay süren bir zaman sürecidir. Bu dönemde klâsikler üzerine toplam yirmidört yazı, devrin *Tercümân-ı Hakikât*, *İkdam*, *Mâlûmât*, *Resimli Gazete* gibi süreli yayınlarında görülür. Bu yazıların onikisi Ahmet Mithat, dördü Necip Âsım, ikisi Cenâb Şehâbeddin, ikisi Hüseyin Dâniş ve birer makâle de Ahmet Cevdet, İsmâil Aynî, Hüseyin Sabri, Ahmed Râsim tarafından kaleme alınmıştır.

Şurası muhakkak ki, aslında Türk edebiyatında Batı klâsikleriyle ilk karşılaşma tercüme faaliyetleriyle başlar. Bu tercüme gelişimi güzel yapılmadığı gibi, hangi eserlerin tercüme edileceğine dair herhangi bir görüş birliğine de rastlanmaz. Bu hususta Türk edipaydın kadrosunun kendine göre bir seçme yaparak düşüp kalkan Fransızcalarıyla Batı klâsiklerini aslından değil de kitleler için yazılmış popüler baskılardan büyük kısmını tercüme ettiği âşikârdır. Bununla birlikte âşikâr olan bir diğer nokta da, Türk aydın-edip kadrosunun Batı'nın popüler eserlerini tercümeyle yeltendikleridir. Çünkü sözü edilen aydınların yoğun bilgi birikimini yoğun dil örgüsü ile anlatan eserleri anlayacak ne yabancı dilleri mevcuttur, ne de onları seçecek bilgi birikimleri.

Tercüme edilen-edilecek kitapların neler olması gerektiği hususunda ilk fikir yürüten Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat Efendi'nin klâsikler tartışmasından sekiz yıl evvel *Tercümân-ı Hakikât*'te yazmış bulunduğu iki yazı aslında “klâsik” kavramına bir tanım arama çabasıdır. Bu yazılardan ilki Rodos'ta kurulan bir medrese ile alâkalı “Medrese-i Süleymâniye Usûl-i Tedrisi” başlığını taşıyan bir haberle ilgilidir. Bu yazıda Mithat Efendi “klâsik” tâbirinin sınırlarını çizmek ister: “... *Maarif-i ibtidâiyye için şimdiye kadar herkes tarafından pek çok kitaplar yazılmış olub ancak “klâsik” yani şâkirdân sunûfuna tedris için lâzım gelen katiyyet derecesinde intizâmı hâvî mekteb kitapları için bu ahvâlimizin ilk numûne olacağını kaviyyen zanneyleyebiliriz.*”

Mithat Efendi “Klâsik Bir Kitap” başlığını taşıyan

ikinci yazısında, klâsiği, fenleri öğreten kitaplardan ayırır. Hattâ Mithat Efendi bu tasnifin Batılılar tarafından yapıldığının da altını çizer: “İşte bu nevi kitaplar Frenkler “klâsik” tabir ederler ki bizde ulûm-i âliyyenin metinleri eğerçe klâsik kitaplarımızdan mâdûd olanlar ise de “metin” denildiği zaman anda bir îcâz ve ihtisar hükmü dahî münfehim olub hâlbuki klâsiklerde îcâz ve ihtisardan ve şerhlere ve hâşiyelere ifrikâr ve ihtiyaçtan kat’ı- nazarla telif-i mezkûrun âid olduğu fende emsâl-i sâiresi hemen de bulunmayacak derecelerde üslûb-ı hüsn üzere tertib ve tanzim edilmiş bulunması matlûb görünüyor.”²

Ahmet Mithat Efendi söz konusu bu iki yazısında klâsiğin kaynak eser olmasından hareketle eğitimde kullanılması için tesbit ve telif edilmesi gerektiğini belirtir. Dolayısıyla bu yazılar tartışma yaratacak kadar dikkate alınmaz. Daha sonra Ahmet Mithat Efendi eğitimde kullanılmak üzere telif klâsik eser ortaya koyamaz. Yine de fikirlerini harekete geçirmek için tercüme faaliyetine girişir. Mithat Efendi Corneille’in *Lö Cid* adlı eserini *Sid’in Hülâsası* başlığıyla tercüme ederek özetlemekle kalmaz, bu tercümenin baş tarafına koyduğu iki kişinin muhâveresi şeklindeki yazısıyla da bütün mütercimleri Avrupa’nın klâsik eserlerini tercümeye dâvet eder. Lâkin yazarın bu yazısında üzerinde durduğu “klâsik” kavramı bir önceki bahsi geçen iki yazısındaki “klâsik” tabirinden oldukça farklıdır.

Ahmet Mithat Efendi’nin *Sid’in Hülâsası*’na ilk tepkiyi Said Bey gösterir. Said Bey’in tepkisi eserin isminedir. Çünkü Ahmet Mithat Efendi “Sid’in” kelimesini Arap harfleriyle aynı zamanda Seyyid okunacak biçimde yazmıştır. Yazar bu vesile ile piyesin Araplarla alâkalı olduğu kuşkusuna kapılır. “*Said Bey, eseri “mevzuu kabâil-i Arabân rüesâsından birinin ahvâline müteâllik bulunan bir tiyatro oyunu” (diyerek küçümser. Ahmet Mithat eserin ismini ‘Seyyid’) okuduğu için Araplarla alâkalı olduğunu düşünen Said Bey’e 8. Defter’de yayınlanan yazısında şöyle der: ‘Bu kadar büyük bir zuhûl eğer zât-ı devletlerine târizde zevk arayan hasmın lisân-ı mühhezesine düşse idi ‘Beyefendi Hazretleri Sid’i hiç okumamışlar’ diye târize başlar idi.’*”³

Ahmet Mithat’ın cevabının ardından Said Bey yine *Galatât-ı Tercüme*’nin 8. Defter’inde Mithat Efendi’ye cevap verir: “*Zarûret melce-i uhuvvetperveri olarak ihtârdan geri durmam ki taraf-ı vâlâlarından “Sid’in Hülâsası” ilân olunmak yolundaki teşebbüs*

*Avrupa enâfis-i âsârı hakkında vatandaşlarımıza bir fikir vermek şöyle dursun, Avrupa enâfis-i âsârını zuhûri kolu oyunlar gibi şeyler zannettirecek bir teşebbüs-i gayr-ı musibtir.”*⁴

Münakaşa burada bitir gibi görünse de, “*Said Bey ve Ahmet Mithat Efendinin bir vakitler meydan dayağına kadar uzanan husûmetleri*” tartışmayı alevlendirir.

Bu tartışmalardan beş yıl sonra Said Bey, *Galatât-ı Tercüme*’nin 14. Defter’inde Arapça, Türkçe, Farsça ve Fransızcada mevcut atasözlerinin toplanması teklifinde bulunur. Ahmet Mithat Efendi ise “*klâsiklerin tercümesinin atasözleri oluşturmaktan daha önemli*” olduğunu söyler. Mithat Efendi’nin bu tavrı üzerine matbuat âleminde “klâsik” kavramı üzerine münakaşalar başlar.

İşte Doç. Dr. Ramazan Kaplan, yukarıda sözü edilen sebepler neticesinde gelişen ve 1897’de ortaya çıkan “klâsikler tartışması”nı hazırladığı esere konu edinir. Yazar klâsikler tartışmasına girmeden önce klâsikler meselesinin yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi tercüme faaliyeti ile başladığının altını çizer. Bu nedenle yazar, eserin Giriş bölümünde çeviri faaliyetinin “uyanış devrelerindeki rolü” üzerinde durur. Bu vesile ile Kaplan’ın da göstermeye çalıştığı gibi “*her türlü değişimde ortaya çıkabilecek sakinçalar çeviri sonrası için de geçerli*” olacaktır.

Doç. Dr. Ramazan Kaplan, klâsiklere dair 1897 yılının sonbaharında dönemin süreli yayınlarda görülen yazılardan hareketle “klâsikler tartışması”nı dört başlık altında ortaya koymaya çalışır. Kaplan “Klâsikler Tartışmasında İlk Adım” başlığı altında Ahmet Mithat Efendi’nin “Müsabaka-i Kalemîyye İkrâm-ı Aklâm” adlı yazısını münakaşanın başlangıcı olarak kabul eder. Sonra da yukarıda izahına çalıştığımız Said Bey ve Ahmet Mithat arasında tartışmayı başlatan *Sid’in Hülâsası*’na değinir. Yazara göre bu yazıda tartışmanın ipuçlarına rastlanır. Hiç kuşkusuz, bu yazı ile ortaya çıkan kalem sataşmalarında ve klâsik kelimesinin tartışılmasında en önemli etken, Ahmet Mithat Efendi’nin atasözleri toplamaktansa klâsikleri çevirmeye yatkın olan tavrıdır. Daha sonra Kaplan, Ahmet Mithat Efendi’nin klâsikler tartışmasında ilk yazısı olan “İkrâm-ı Âklâm”da ağırlık kazanan görüşlere değinir. Bu yazısında Mithat Efendi Said Bey’le olan münakaşasını hatırlatıp aralarında beş yıl önce geçen tartışmaya değinerek, bu tartışmanın klâsikler tercümelemlerini geciktirdiğini ve engellediğini vurgular. Ya-

zar bu yazısında klâsiklerin geçen zamana rağmen hâlâ değerini koruduğunu, bizim henüz klâsikler dönemimizin olmadığını ve meydana getirebileceğimizin de mümkün olmayacağını, dolayısıyla da, bu klâsiklerin çevrilmesinin gerekli olduğunu hattâ benzerlerinin yazılamaması bir yana, çevirilerinden de habersiz olmanın bir gerekçesinin olmaması gerektiği üzerinde durur. Doç. Dr. Ramazan Kaplan daha sonra kaleme alınan yazılarda kavram olarak klâsiği aramaya başlar. İlk olarak da Hüseyin Dâniş'in klâsik eserler nedir, klâsizm nedir, sorularına cevap vermeye çalıştığını tesbit eder. Hattâ "öncelikle kavram üzerinde anlaşılmasının gereğine" de işaret eden odur. Lâkin yine de Hüseyin Dâniş'in "sınıflara, klâslara mahsus olarak telif edilen âsâr ile müesseselerine verilen sıfat" ifâdeleri klâsik kavramını aydınlatamaz. Ahmet Cevdet'e göre klâsikler "bir millette yetişen edzım-ı erbâb-ı kalemin mahsûlât-ı fikriyyesi (dir)." Necip Âsım ise klâsikleri "en ziyâde taklîd ve tanzîri mümkün olmayan sâde bir edâ ile saf efkârı câmi olan" eser diye tanımlar. İsmâil Aynî "klâsik tâbir olunan âsârın her milletçe kendilerine mahsûs bir çeşnisi, bir nefâseti olması lâzım geleceği" inancındadır. Hüseyin Sabri ise klâsik kelimesini "öteden beri yapılmakta olan ve böylece gelenek hâline gelen her türlü şey için" kullanmayı tercih eder. Tartışmanın odağında yer alan Ahmet Mithat Efendi'ye göre ise "herşeyin baştan başa fevkalâdesine alıyyü'l-âlâsına" klâsik demek doğru olacaktır. Ayrıca bir eserin klâsik olabilmesi için "sanâyi-i nefîsenin hâsıl eyledikleri şeylerin enfes-i nefâisine fevkalâdesine cümleyi hayran ederek taklîdi için erbâbını imrendirmesi" gerekmektedir. Bu vesileyle güzel sanatların kendi içindeki klâsiklerden söz edilebilir. Lâkin bütün bu tanımlama çabalarının sonucunda yazarlar bir "klâsik" tanımı üzerinde anlaşamazlar. Bu nokta-i nazarda Ahmet Mithat'a en sert tepki yine Said Bey'den gelir. Said Bey Mithat Efendi'yi "klâsik sözüne âşık olmakla ve klâsik kelimesini olur olmaz yerde kullanmakla suçlar." Klâsik kavramının tartışılmasından sonra klâsik esere geçilir. Ahmet Mithat klâsik bir eserin "konusunda temizlik ve doğruluk" olmasını, yazma eserin biçimi ve üslûbuyla "güzel ve açık" olmasını, "anlatılmak istenenin "kolay ve anlaşılır" olmasını, düşüncesinin değer taşıması gerektiğini, "çoğunluk tarafından değer verilen dîni, târihi ve ahlâkî normlara aykırı olmasını, gelecek nesillere bırakabilecek ve insanlığın faydalanabileceği sevilen beğenilen eserler olması" gerektiğini savunur.

Cenâb Şehâbeddin klâsik eserler noktasında Ahmet Mithat'a katılmaz ve klâsik eserin günümüz tanımlarından birisini tesbit eder. Cenâb Şehâbeddin'e göre klâsik kelimesinin "eski Yunan ve Lâtin'in edebî eserlerini örnek alarak yazılmış eserler için genel bir ad olarak kullanıldığını" belirtir. Ahmet Mithat'ın ise "eski bütün güzel eserleri bu kavramın kapsamı içine aldığı" söyler. Hüseyin Sabri'ye göre ise "klâsik bir eser, dilin mevcut yapısına yeni birtakım şeyler katmaksızın, meydana getirilen, sahip olduğu önemi ve yeni düşüncelerden başka, ifâde ediş biçimindeki güzellikle, bir milletin şâheserleri arasına girmeyi başaran ve o milletin tercümanı olabilen eserdir."

Klâsik kavramı ve klâsik eser üzerindeki tartışmalardan sonra "Dünya Edebiyatındaki Klâsikler"e geçilir. Bu hususta en tatminkâr fikir Ahmet Cevdet'den gelir. Ona göre "her lisânın, her lisân-ı medenînin klâsik eserleri vardır." Bu fikri Ahmet Mithat da paylaşır ve klâsik eser deyince Avrupa'ya ait eserlerin anlaşılmasının yanlış olduğunu söyler. Yine bu görüşlere Necip Âsım ve İsmâil Aynî de katılır.

Doç. Dr. Ramazan Kaplan, kavramla ilgili son ve dördüncü bölümü "Klâsik Dönem Meselesi"ne ayırmıştır. Bu bölümde yazılar vasıtasıyla tartışılan konu "klâsikler devrine girip girmediğimiz problemi"dir. Bu noktada Ahmet Mithat giremediğimize değinir. Sözü edilen bu görüşü Ahmet Cevdet de kabullenir. Hattâ bunu bir dil meselesine indirgeyerek, "dilimizin klâsiklerdeki ifâdeyi karşılayacak noktada bulunmayışını, bizde klâsik döneme girilmediğinin bir işâreti" kabul eder. Lâkin üzerinde durulması lâzım gelen bir nokta var ki, Ahmet Cevdet Paşa yazısında hem Süleyman Çelebi, Sinan Paşa, Nef'î, Bâkî, Nâimâ hattâ Muallim Nâci'nin eserlerinin bizim klâsiklerimiz olduğunu belirtir, hem de klâsiklerimizin olmayışını dile bağlar. Bu bir çelişki değil midir? Yine aynı çelişkiyi Mithat Efendi'nin Nasreddin Hoca ve *Kutadgu Bilig*'i bizim klâsiğimiz sayması, sonra diğer yazılarında klâsiğimiz olmadığı ifadelerinde görürüz. Görülüyor ki, dönemin edip-aydın kadrosunda klâsikler bir vuzûha kavuşmamıştır. Bunun sebebi klâsik kavramının henüz aydınlatılmaması, sınır ve özelliklerinin belirlenmemiş olmasıdır.

Klâsik dönem anlayışına en sert tepki Cenâb Şehâbeddin'den gelir. Ona göre "eğer edebiyatımız böyle bir döneme ihtiyaç duymuş olsaydı bu dönem çoktan gelmiş ve geçmiş olurdu." Bu ifadeleriyle Cenâb böy-

le bir dönemin edebiyatımızda görülmediğinin altını çizer. Buna sebep de, edebiyatın, her milletin kendi edebiyatının kendine özgü bir gelişme çizgisi gösterdiğidir. Hüseyin Dâniş ise bir milletin klâsiklerinin hep aynı dönemde ortaya çıkması gerekmediği düşüncesindedir. Dolayısıyla genelleme ve mutlak kurallar bu dönemlerde görülmez.

Klâsikler üzerine tartışılan bir başka husus ise, “klâsiklerin taklidi” meselesidir. Ahmet Mithat Efendi klâsikler değerinde eserler meydana getirilemeyeceğinden dolayı, benzerlerini yazmaktansa çevirilerini yapmanın daha uygun olacağı kanısındadır. Cenâb, klâsiklerin taklit edilmesine karşı çıkar. Çünkü bunları oluşturan düşünce ve duygular başka zaman ve çevreye aittir. Bununla birlikte Cenâb klâsiklerin taklit edilmesine karşı çıkar. Çünkü bunları oluşturan düşünce ve duygular başka zaman ve çevreye aittir. Bununla birlikte Cenâb “okumak, öğrenmek, istifade etmek” amacıyla klâsiklerin tercüme edilebileceğini kabul eder. Ahmet Mithat Efendi Cenâb’ın fikirlerine katılmaz. Çünkü “öteden beri güzel olan herşey sevile gelmiştir. Zaman ve mekânca geçmişte kalmak güzel bir eserin değerini düşürmez.” Necip Âsım klâsiklerin taklit edilemeyeceği kanısındadır. Ona göre klâsiklerin taklidi zararlı, çeviri gerekli ve yararlıdır. İsmâil Aynî klâsikleri taklitte “kendi zevkimizin belirli olması gerektiği”ne inanır. Bu noktada İsmâil Aynî Batı klâsiklerinin yerine Arap ve Acem klâsiklerini misâl almamız gerektiğini söyler. Ahmet Mithat bu görüşe katılmakla birlikte yine de bütün klâsiklerin ayırım yapılmadan tanıtılmasına, kendi klâsiklerimizin yenilenmesine, klâsik bir dönemi açmak için bütün klâsiklerin taklit edilmesine taraftardır. Çünkü “taklidin sonu tahkiktir.” Bu vesile ile Ahmet Mithat, Ahmet Cevdet, Cenâb Şehâbeddin klâsiklerin çevrilmesine taraftardır. Hüseyin Dâniş ise, kültürel açıdan klâsiklerin “sınırlı bir çeviride” olması gerektiğini belirtir. Sadece “bilgi edinmek için” klâsikler çevrilmelidir. Lâkin Said Bey, “eskimiş ve modası geçmiş şeyler olması sebebiyle böyle bir çabayı, yararsız bulur.” Çevirinin gerekli olup olmaması konusunda fikir birliğine ulaşan yazarlar, bu eserlerin çevirisi sırasında karşılaşılabilecek güçlükleri de ortaya koyar. Ahmet Cevdet “çeviri işini bir dil problemi olarak” gördüğünden, aralarında yakınlık bulunan diller arasında çeviri yapılabileceğini savunur. Ahmet Mithat da çeviride güçlüklerin olabileceğinin farkındadır. Çünkü “her

dilin kendine özgü ifâde biçimleri, deyimleri, söyleyiş inceliklerini başka bir dilde karşılamak mümkün değildir.” Lâkin yetenekli bir mütercim tarafından bu klâsikler çevrilebilirler. Çevirideki güçlükleri ortaya koyan yazarlar tercümede tutulacak yolu da tesbit etmeye uğraşırlar. Ahmet Cevdet “manzum bir eserin nesir hâlinde çevirisinden yana” değildir. Ahmet Mithat ise, çeviriyi “harfi harfine” ve “anlam vermeyi amaçlayan” çeviri olarak ikiye ayırır. Ahmet Mithat metne sadık kalacak çevirinin sakıncalı olduğunu kabul ederek, adaptasyonun daha yararlı olduğuna inanır. Necip Âsım’a göre ise “manzum klâsikleri yine manzum olarak çevirmek imkânsızdır.” Yine de Necip Âsım, dört tür çeviriden bahseder. Bunlar söz ve anlam sanatlarını koruyarak, serbest çeviri (adaptasyon) ve taklide dayanan çevirilerdir.

Klâsikler üzerine kaleme alınan yazıları toplayıp tasnif ederek başlıklara ayıran Doç. Dr. Ramazan Kaplan, klâsikler tartışmasının sözü edilen başlıklar üzerinde yapıldığını isbat eder. Daha sonra da üzerinde tartışılan konular hakkında “Sonuç” bölümünde değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmeleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- Klâsiklerin çevirisi yeni bir değişim ve yöneliş amaçlamış bir harekettir. Bu nedenle, klâsiklerin çevirisinin faydaları ve sakıncaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

- Bu sakıncalar çeviriye göre taklitte daha çok söz-konusudur. Bu, tüm yazarların ortaklaşa fikridir. Klâsikleri taklit, onları klâsik yapan niteliklerin alınması amacıyla olmalıdır.

- Klâsiklerin çevirisi bizim kendi klâsiklerimizi meydana getirmenin de bir yolu olarak kabul görmüştür. Lâkin yine de edebiyatımızın klâsik değerlerden yoksun olduğunu söylemek de yanlıştır. Zaten Ahmet Mithat ve Ahmet Cevdet’in bu konudaki fikirlerinde çelişkiye rastlanmıştır.

- Çevirilecek klâsiklerin bütün milletlere ait olacağı düşünülmüşse de, tartışmanın odağında Yunan ve Lâtin klâsikleri görülmüştür. Cumhuriyet dönemindeki ilk resmî çeviri faaliyetlerinde de hâkim olan görüş yine bu görüştür.

- Tartışmanın başlangıcında klâsik kavramı üzerinde anlaşılmış gibi davranılmış, daha sonra ise klâsik kavramının günümüz anlamlarına benzer mânaları ortaya çıkmıştır.

• Klâsiklerin dil, düşünce ve medeniyetçe ileri düzeyde bulunan toplumlar tarafından meydana getirilebildikleri ve hayranlık uyandırdığı kabul edilmiştir.

• Klâsik eserden söz edilmesine rağmen, büyük yazarların eserleri oldukları ifade edilmiş, fakat bu yazarları büyük yapan noktalar üzerinde durulmamıştır.

• Bu tartışmada, eser-yazar ilişkileri ve edebî eserde güzellik problemi konusunda oldukça yeni ve önemli görüşler ortaya çıkmış ve çeviri noktasında hâlâ günümüze bile tartışılan problemler tesbit edilmiştir.

Hiç kuşkusuz Doç. Dr. Ramazan Kaplan'ın *Klâsikler Tartışması* adlı çalışması, Arayışlar Devri Türk edebiyatının başlangıç döneminde Türk edip-aydın kadrosunun günümüze oranla birbirlerini ve yazılanları daha dikkate almakta olduğunu ve varlığını kabul ettiğini göstermiştir. Hâl böyle olunca da, edebiyata ait her yenilik denemesi bir tartışmanın neticesinde kabule mazhar olmakta ve meseleler enine boyuna

gözler önüne serilmektedir. Bu durum ise edebî eser ve teorisinde yeni görüşler ortaya çıkarmaktadır. Cumhuriyet dönemindeki ilk resmî çeviride bu boyutta bir tartışma olmuş mudur? Hiç sanmıyoruz. Hâl böyle olunca da millî bir edebiyat hamlesini bölmek amacıyla ortaya çıkan bu faaliyet, öncesinden değil de sonradan daha çok tartışılmıştır. Yani iş iştin geçince. Bizler bu nokta-i nazarda Doç. Dr. Ramazan Kaplan'ın bu çalışmasını, ilk tercüme faaliyetinden günümüze kadar olan çok daha kapsamlı çalışmasının bir bölümü olarak kabul ediyor ve daha kapsamlısını bekliyoruz.

NOTLAR

1. Nesime Ceyhan, *Türk Edebiyatında Tercüme Roman ve Klâsikler Meselesi*, Yayımlanmamış Lisans Tezi, (Danışman: Yard. Doç. Dr. Metin Kayahan Özgül), Ankara 1997, s. 74.
2. *A.g.e.*, s. 74.
3. *A.g.e.*, s. 79.
4. *A.g.e.*, s. 79.

“Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'ar”

(İsmail BELİĞ)

Hazırlayan: Prof. Dr. Abdulkerim ABDÜLKADİROĞLU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

“Antik Çağ İkonografisinde Erciyes”

Oğuz Güler, *Antik Çağ İkonografisinde Erciyes*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1995, 120 sayfa.

Doç. Dr. Kerim TÜRKMEN

Erciyes Üni. Güzel Sanatlar Fak. Öğretim Üyesi

Eser, İçindekiler, Önsöz ve sekiz bölümle beraber Kısaltmalar, Bibliyografya, Çizim Listesi ve Çizimler'den meydana gelmektedir. Ayrıca kitabın başında Nezih Başgelen tarafından Erciyes'i tanıtan bir Giriş ile kitabın sonunda İhsan Ketin tarafından jeolojik yapıyı içeren bir yazı kaleme alınmıştır. Oğuz Güler, Önsöz'de Erciyes (Argaios) Dağı'nın antik çağ ikonografisindeki yeri ve öneminden, bu eserle Erciyes ikonografisi boşluğunun bir ölçüde doldurulacağından bahsettikten sonra sözlerini bu eserin yayımlanmasına katkıda bulunanlara teşekkürlerle bitirmektedir.

Birinci bölümde (s. 11-14), “Erciyes’in Konumu ve Coğrafyası” başlığı altında Erciyes’i coğrafi açıdan tanıtarak kapladığı alan, yüksekliği, kaç tepeden oluştuğu, bu tepelerin yükseklikleri, değişik mevsimlerdeki ısı ve yapısında ne tür taşların bulunduğu anlatılmaktadır. İkinci bölümde (s. 15-18), “Jeolojik Oluşum” başlığı altında Erciyes Dağı jeolojik açıdan ele alınarak, dağın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı, dağın volkanik oluşu nedeniyle hangi çağlarda aktif olduğu anlatılmıştır. Erciyes’in eski çağlarda ve hattâ geçen yüzyılda lav püskürttüğü ileri sürülerek, antik çağ ve günümüz bilginlerinin son iki bin yıllık etkinlikler hakkındaki görüşlerini aktarmıştır. Yazar, her ne kadar antik çağ sikkeleri üzerinde dağın aktif bir şekilde tasvirlerine yer verildiyse de, Kayseri civarında yer alan Hitit yerleşim merkezlerinden Kaneş-Karum’daki yangınları buna bağlamanın yanlış olacağını söylemektedir.

Üçüncü bölüm (s. 19-37) “Kapadokya Ulusları ve Erciyes Kültü”. Kapadokya bölgesinde yaşamış ve Erciyes Dağı’ndan etkilenmiş olan milletlerden bahsetmektedir. Tarih öncesi çağlardan itibaren bu yörede yaşamış olan medeniyetlerin pek çoğu Erciyes Dağı’nı kutsal ve

hattâ tanrı olarak kabul etmişler. Bu inançlarını kayalara, duvarlara ve sikkelerine yansıttıklarını, yazar tarihî kaynaklara inerek örneklerle dile getirmiştir. Dördüncü bölüm (s. 38-39) “Sikkeler Üzerinde Mimari Eserler”. Bu başlık altında 38 değişik hükümdar zamanında kesilmiş olan sikkeler üzerinde yer alan mimari eserlere (Sur, Altar ve Tapınak gibi) ait liste verilmiştir. Ayrıca bu sikkelerin bulunduğu kaynaklar kısaltılmış olarak verilmiştir. Beşinci bölüm (s. 40-41) “Erciyes Dağı’nın Tasvir Listesi”. Erciyes Dağı’na ait tasvirlerin listesi yer almaktadır. Bu listede dağın değişik sikkelerde nasıl ve ne şekilde tasvir edildiği gösterilmektedir. Altıncı bölüm (s. 42-43) “Sikke Tasvirleri (Kült ve Diğerleri)” başlığı altında 37 farklı hükümdar zamanında kesilmiş olan sikkeler üzerinde yer alan kült ve tanrı tasvirleri ve bu sikkelerin bulunduğu kaynaklara ait kısaltma listesi yer almaktadır. Yedinci bölüm (s. 44-46) “Sikkeler”. Bu bölümde 14 sikkenin ve sikkeler üzerinde Erciyes Dağı’nın tasvirlerine yer vermiştir. Sekizinci bölümde (s. 47-48) “Hükümdarlar Kronolojisi” başlığı altında 18 Hellenistik ve 40 Roma hükümdarına ait kronolojik liste yer almaktadır.

Eser, Kısaltmalar, Bibliyografya ve Çizim Listesi’yle son bulmaktadır. Klâsik dönem Anadolu kültürünün doğuş ve gelişim sürecini inceleyen Avrupalı bilim adamları 19. yüzyılın başından itibaren buraya geziler düzenlemişlerdir. Anadolu’da kökleri eski Mısır kadar köklü bir uygarlığın (Hitit) izlerini aramışlardır. Bu araştırmalar yapılırken, Kappadokia kültürü de gözardı edilmemiştir. Kapadokya ulusları ve kültürleri hâlen birçok bilinmeyene sahip ve araştırmaya açıktır.

Oğuz Güler, *Antik Çağ İkonografisinde Erciyes* isimli çalışmasıyla dağın coğrafyasını, tarihini, kült özelliğini ve ulusal sembol olmasını sikke ve gemma betimlerine göre incelemiş ve bir senteze varmaya çalışmıştır. Bu özgün eserde çok dikkat çekici noktalara değinilmiştir. Bunlar konuya getirilmiş kıymetli yeniliklerdir. Meselâ, Erciyes’in ana doruğunda bulunan kutsal tünel ve Lifos üstü ile eteklerindeki ören yerlerinin ilk defa fotoğraflarıyla yayımlanması, iki ayrı çizelgede Doğu ve Batı kültürlerinin birleştiği bölgede ithal kültürler ile yerel kültürlerin sentezi, ayrıca bir yıl önce kaybettiğimiz dünyaca ünlü jeolog İhsan Ketin’in, uyuyan Erciyes’in korkutan aktivitesiyle kayaç örneklerini tanımlaması... Bu eser, nümismatik ve ikonografik alanda büyük bir boşluğu dolduracağı kanaatim uyandırmıştır. Sikkeler konusunda çok kısıtlı eserlerin yazıldığı ülkemizde, bu kitabın bundan sonra yazılacaklara öncülacağına inanıyorum.

M. Râmi Ayas İçin

Prof. Dr. M. Râmi Ayas, Türkiye’de Tarikat
Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi
Açısından Bir Araştırma,
Ankara 1991, 80 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Nurettin ÖZTÜRK

Pamukkale Üni. Eğitim Fak. Türk Dili Böl.
Öğretim Üyesi

Yıllardır yazılması düşünülen bu yazı ile aslında vicdanî bir görev yerine getirilmektedir. Bu demektir ki “insan” bir türlü dışarı atılamamıştır. Çok da iyi olmuştur. Çünkü insan, içinde yaşattığı diğer insanlar sayesinde anlamlı bir ömür sürebilir. Gerçek ölümümüz belki de içimizdeki insanların ölmesidir. Öyle ki an gelir, onları yaşatmaktan yoruluruz.

Yıllarca önce Harran’da “yeni bir çevre” oluşmuştu. İçlerinde başka uygarlık çevrelerinin insanları ile birlikte klâsik İslâm uygarlığının zirve isimlerini de yaşatmaya çalışan bu çevrenin üyeleri, öncelikle te’lif ve tercüme çalışmalarına dayalı kitap yayımlama ve dergi çıkarma işini, dirilişin ilk basamağı olarak görüyorlardı. Hikâyenin ayrıntıları, bu büyük hummanın ateşini hâlâ kalbinde duyanların yazdıkları veya yazacakları anılardadır.

İşte büyüklüğü ölçüsünde mütevazî olan bu girişimin ilk ürünü, Prof. Ayas’ın kitabıdır. Basılıncaya kadar defalarca okuma imkânı bulduğum ve basıldıktan sonra bambaşka bir gözle/zevkle yeniden okuduğum bu kitap ile ilgili olarak söyleyeceğim sözler ne herhangi bir disipline, ne de herhangi bir yazı türüne girer. Çünkü bu satırların yazarı kendine uzmanlık alanı olarak yeni Türk edebiyatını seçmiştir. Esere yaklaşımı veya başka bir deyişle bakış açısı da herhangi bir okuyucu veya eleştirciye göre daha içeridedir. Dolayısıyla söyleyeceği sözlerin baştan itibaren yüzde yüz nesnel olamamak gibi bir eksikliği vardır. Ancak bir hakkı alenen teslim ve büyük bir emeği unutulmuşluk köşesinde kalmaktan kurtarmak gibi niyetler, bu yazının kâğıda dökülmesini teşvik etmektedir.

Prof. Ayas’ın çalışmasının ana amacı, Türkiye’de din olgusunu toplumbilimi yöntemleriyle inceleyebilme yolunda bir ilk örnek ortaya koyabilmektir. Çalışma oldukça yalın ve alışılmış bir plâna sahip. Önce konunun teorik temelleri Giriş’te sergilenmiştir. Birinci bölümde, Arap, İran ve Tük İslâmlaşmaları üzerinde tarih verileri aracılığı ile durulmaktadır. İkinci bölümde ise yine tarihî veriler kullanılarak, önce Anadolu’da Babalık oluşumu ve etkileri değerlendirilmiştir. Babaîliğin yorumlanmasında toplumbilimlik ve tarihî zemin ön plândadır. Ancak Mevlevîliğin değerlendirilmesinde psikolojik verilerin öne çıktığı görülmüyor. Sonuç’ta bu iki dinî topluluğun karşılaştırıldığı görülüyor. Şimde bu bölümlerin satır başları sayılabilecek ana düşünceleri sıralayalım:

Giriş, din sosyolojisi, din ve dinî tecrübenin ifadelerinin açıklığa kavuşturulma çabasını içeren üç alt bölümden oluşmaktadır:

Din Sosyolojisi: Bu iki kelimenin birleşiminden doğan yeni kavram, veri ve yöntem bağlamında açıklanır. Buna göre din veri, sosyoloji ise bu veriye yaklaşım yoludur. Din sosyolojisi insan ilişkileri ile din olgusu arasındaki karşılıklı etkileşimleri inceler. Araştırmalarında normatif, yani değer ve kural koyucu değil tasvirî ve tipleştiricidir.¹ Din sosyolojisi için din bütünüyle değil ancak, toplumbilimlik yönleriyle konu olabilir.

Din: Nerede insan varsa, orada din de vardır. Rudolph Otto’ya göre “*din kutsalın tecrübesi*”dir. Otto bu tecrübeyi “*mysterium tremendum et fascinatum*” yani “*korkutucu ve hayran bırakıcı sır*” diye niteler. Dinî tecrübe kişisel bir yaşantı olduğu ölçüde toplumsal bir karaktere de sahiptir.

Dinî Tecrübelerin İfadeleri: Bu ifadeler teorik, pratik ve sosyolojik tarzlarda tezahür etmektedir. Teorik ifadesi **Tanrı, dünya** ve **insan** etrafında dönen öğretilerden ve formüllerden oluşur. Pratik ifadesi *homo religiosus*’un ibadetidir. Dinî tecrübenin teorik ve pratik ifadeleri, cemaat teşkil edici niteliktedirler. İnsanlar arasında yakınlaşma ve uzaklaşma sağlarlar. Cemaat ve onun üyeleri, temel (nazarî ve amelî) dinî tecrübeyle dayalı olarak geliştirdikleri bir dünya ve hayat görüşü (weltanschauung)nü paylaşırlar. Böylece dinî tecrübenin üçüncü ifadesi olan sosyolojik görünüş yani dinî zümreleşme olgusu karşımıza çıkmaktadır. Dinî zümreler ikiye ayrılır:

1. Tabîî veya özdeş dinî zümreler: Topluluk üyeleri arasında din öncesi tabîî bağlar vardır. Bu bağlar, din ile daha da sağlamlaşır.

2. Dinden doğan veya sırf dinî zümreler: Topluluk içinde sonradan din bağı dolayısıyla oluşan ümmet, mezhep, tarikat gibi zümreleşmeler bu türdendir.

Sırf dinî zümreler bir kurucu ve onun çevresinin oluşumu ile ortaya çıkmaya başlarlar. Kurucu, Weber'in kavramıyla "karizmatik"tir. Karizmatik kurucunun ölümünün ardından din zümresini bağlayan şahsî ve somut merkez ortadan kalkar. Bu bağ inanç, tören ve kurumlar aracılığıyla sürdürülmeye çalışılır. Böylece dinî müesseseleşme başlar. Dine bağlılık aynı zamanda bir somut organizasyona bağlılık anlamına gelir. Sırf dinî görüş açısından bu durum dinin özünden uzaklaşma ve sapmadır. Din kökenciliğinin ideolojik temeli bu yaşanmış tarihi reddeden eleştiridir. Toplumbilimlik açıdan ise, bir veri olarak olgunun ve oluşumun kendisi önemlidir, dinî değeri değil. Zümreleşmenin değişik etkenler altındaki görünüşleri dinî fırka, mezhep, tarikat gibi kendine özgü dinî zümre tiplerini ortaya çıkarır. Anadolu'da ilk tarikat zümreleşmeleri de bu biçimde olmaktadır. On sayfa (s. 9-19) tutan bu Giriş bölümünde, konunun teorik temelleri Joachim Wach, Hans Freyer, Mehmet Taplamacıoğlu ve Tahir Çağatay'ın eserlerinden yararlanılarak sergilenmiştir. Wach'ın 1930'da yayımlanan *Din Sosyolojisine Giriş* adlı küçük eseri 1987'de Battal İnandı tarafından çevrilerek Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları arasında çıkmış; 1951'de yayımladığı *Din Sosyolojisi* adlı eseri ise Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ünver Günay çevirerek fakültesinin yayınları arasında okuyucuya sunmuştur. Tahir Çağatay 1950'li yıllarda DTCF'nde birlikte verdikleri derslerde Hans Freyer'den çevirdiği -alanında bir bakıma klâsikleşmiş olan- *İçtimâî Nazariyeler Tarihi*'ni Prens Sabahaddin ve Ziya Gökalp'a ilişkin eklerle genişleterek Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları arasında çıkarmıştır. Çağatay'ın diğer eseri, son basımında Prof. Ayas tarafından gözden geçirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığınca yayımlanmıştır.² Bu hikâyenin ayrıntısı Bakanlık yazışmaları ile Ayas Bey'in belleğindedir. Şu kadarı söylenmelidir ki, Prof. Ayas'ın Tahir Çağatay'a bağlılığı bir hoca-öğrenci ilişkisinin ötesindeydi. Ayas Bey, Çağatayların âdeta oğlu gibi idi. Sonradan Mehmet Râmi Bey, hocası ile ilgili anı, bilgi ve görüş-

lerini büyük Türkolog Saadet Çağatay'ın anı ve yazılarını da değerlendirerek yazmıştır.³ Ayas Bey'in bir vefa borcu niteliğindeki akademik yayın dileklerinin başında, Tahir Çağatay Bey'in Lederer yönetiminde 1931 yılında tamamlayıp yayımladığı *Grundzüge der Nomadenwirtschaft (Göçebe İktisadının Temelleri)* adlı doktora tezinin Türkçeye çevrilerek yayımlanması gelir. Tez felsefe profesörü Alfred Weber tarafından "ilk etnolojik sosyoloji eseri" diye takdir edilmiştir. Bana bir gün Ayas Bey bu eserin bir örneğini Türkistan Türklerinden olup Türkiye'de üniversiter görev yürüten bir kişiye verdiğini, ama üzerinden yıllar geçtiği hâlde hiç ses soluk çıkmadığını söylemişti. Umalım ki "bir gün mutlaka..." Taplamacıoğlu'na gelince; Ayas'ın doktora tezinin yöneticisi odur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Kürsüsü Profesörü Mehmet Taplamacıoğlu da 1967'de *Din Sosyolojisi (Giriş)* adlı eserinin 2. baskısını yapmıştır.

Din sosyolojisinin kurucusu Max Weber. Alanın önemli isimleri R. H. Tawney, M. Yinger, M. Eliade ve J. P. Roux gibi isimler. Ama anlaşılıyor ki bu bilim dalı Schimmel'i, Mehmet Karasan'ı ve S. F. Ülgener'i de anarsak, daha çok Türkiye'de geliştirdi. Hattâ "Türkiye'nin ilâhiyat fakültelerinde" desek daha doğru olur. Bu durumun evrensel bir önemi var. Marx'tan, Weber'den, hattâ Türk imajı Avrupa'da oluştuğundan bu yana, Türk ve İslâm bilgileri nesnel inceleme ortamından uzaktır. Öyleyse, din sosyolojisinin yeniden filizlendiği bu ülkede, Türkiye'de, din bilimleri araştırmalarının eksik bir yanını evrensel anlamda tamamlama imkânı doğmuştur. Aynı zamanda İslâm ülkeleri arasında da din olgusunu bilimlik yöntemlerle inceleme olgunluğuna erişmiş en ileri ülke Türkiye'dir. Prof. Ayas'ın 24 Ekim 1970 tarihinde tamamlayarak Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Taplamacıoğlu ve Neş'et Çağatay'dan oluşan jüri huzurunda savunduğu ve böylece Türkiye'de din sosyolojisi alanında yapılan ilk doktora tezi olma özelliğini kazanan çalışması, işte bu bağlamda büyük bir önem taşımaktadır.

Peki, Ayas İslâm ve Türk toplum pratiğine toplumbiliminin kuram ve yöntemleri ile bakarken hangi verileri seçiyor ve hangi sonuçlara ulaşıyor?

Gerçeklik bizim içinde ve karşısında bulunmamıza bakmaksızın büyük bir bütünlük içinde sonsuza aktır. Sayısız olay yığını arasında insan, duyu organları ve aklı ile bir seçmede bulunur. Yolunu ancak böyle bulur. Ancak böyle yeni kararlar verebilir. İşte

seçmenin ilkel ve günlük biçimi budur. İnsanın bölüşü de genellikle ikili bir yapı oluşturmaya yöneliktir. Ben ve öteki her şey.

Bilim de seçer. Ne var ki onun seçmeciliği denenebilir ve gözlenebilir bilişsel (cognitive) veriler üzerinde gerçekleşir. Bilim de böler. Ancak inceleyen ile incelenen arasında başlayan bu bölüş incelenen şeyin ilineklere dek gider. Gitmezse bilim olmaz.

Prof. Ayas'ın bakışını yönelttiği gerçeklik İslâm dini ve bu dinin Arap-İran-Türk ortamındaki toplumsal görünüşlerdir. Tarih sınırı Osmanlı öncesine gelip dayanır. Yazar öncelikle İslâm'ı Arap-İran-Türk paganizm dönemlerinden ayırır. Yani tarihi İslâm'dan önce ve İslâm'dan sonra diye ikiye böler. Ardından İslâm'ın üç sosyo-kültürel ortamdaki biçimlenişlerini birbirinden ayırmaya çalışır. Bu sosyo-kültürel ortamlarda İslâm'ın biçimlenişini de fıkıh-(kelâm/felsefe)-tasavvuf adlarıyla anar, böler ve seçer.

Prof. Ayas'a göre kurucusunun çağında sırf-dinî zümre görünüşünde olan İslâm ikinci kuşaktan itibaren geleneksel yapı ile etkileşime girmek zorunda kalmıştır. Böylece Arap gelenekleri İslâm ile karışır. İslâm'ın yayıldığı İran ve Türk çevrelerinde de bu durum görülür ve İslâm topluluğu özde dinî zümre hâline gelir. Arap müslümanlığı, İran müslümanlığı ve Türk müslümanlığı adı verilen durumun teorik, pratik ve sosyolojik temeli budur. İslâm ümmeti içindeki geleneksel kavmî öğelerin çatışması *şuubiye* tartışmalarını doğurmuştur. Bu konuda başlatıcı, Emevî Arabizmi ve *mevâlî siyâseti*dir. Ümmet kültürü içinde en önemli geleneksel-kavmî unsur dil ve edebiyattır. Türkmen ve Oğuz tabii zümrelerinin İslâmlaşmasında Yesevîliğin yeri bu çerçevede anlaşılabilir. Tarihî, toplumsal ve coğrafi etkenler sonucunda Anadolu'ya doğru büyük bir göç gerçekleşirken bir yandan da İslâmlaşma devam etmektedir.

Türklerin İslâmlaştığı ilk yüzyıllarda İslâm Dünyasında fıkıh, kelâm ve tasavvuf çığıruları oluşmuş bulunuyordu. Tasavvuf da, daha çok Türkler arasında olmak üzere, tarikatler biçiminde örgütlenme çağına girmişti. Büyük Selçuklu İmparatorluğu sahasında Melâmetîlik ve onun Abdallar adlı zümresi, Kalenderîlik, Câmîlik, Haydarîlik, Kübrevîlik gibi tarikatleri, gene Melametîlik neşve ve öğretisiyle teşkilâtlanmış Fütüvvet, Kazerunîlik, Vefaîlik, Kadirîlik, Rufaîlik, Sühreverdîlik ve Çistîlik gibi zikre dayanan ve bağlantıları Hz. Ali'ye ulaşan büyük tarikatler bulunmak-

tadır. Bunların yanı sıra Mısır'da görülen Bedevîlik tarikatini de söylemekle İslâm âleminde görülen büyük tarikatleri belirtmiş oluyoruz (s. 39).

Anadolu'daki toplumsal dinî görünüşler de imparatorluk sahasındakine benziyordu. Göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Türkmenler arasında tabii hayatla eklenen yeni dinî tecrübe, eski kam-ozan-baksı-şamanların yeni derviş-mürşid-şeyhler biçimine bürünmeleriyle sürdürülmektedir.

Anadolu'da görülen ilk Türk dinî sūfiyâne zümreleşmelerinden biri Babaîliktir.

Babaîler ayaklanması, Büyük Selçuklu Sultanlığı'nı çökerten Oğuz isyanına benzemektedir. Babaî hareketinin ayırıcı özelliği ise coşkun ve dinamik dinî yaşayış, dünya görüşü ve karizmatik şahsiyettir. Bu zümrenin etkisi Beylikler döneminin ihyâsı ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da görülür (s. 41).

Horasan ve onun bir kenti olan Belh'te Hârezm Devleti ve Fahrettin Razî gibilerin temsil ettiği hükemâ felsefesi ile Kübrevîlik arasında bir çekişme vardır. Kübrevî olan Bahaeddin Veled bu gerginlik ve Cengiz istilâsı tedirginliği ile, ailesini ve bazı müritlerini yanına alarak Anadolu'ya göç eder. Anadolu'da Alâeddin Keykubat tarafından saygı gösterilen Bahaeddin Veled ölünce oğlu Celâleddin Muhammed şeyhlik makamına oturur. Ona yol gösteren ve zahiri-normatif bilimlerde ilerlemesini öğütleyen, Seyyid Burhaneddin Muhakkık'tır. Seyyid'in öğüdüyle Celâleddin Halep ve Şam'da yedi yıla yakın öğrenim görür. Otuzdört yaşında (krş. Dante, Faust, N. Kemâl) Şems'le karşılaşır. Onlar artık "*İki bedende bir can*" gibidirler (s. 54).

Şems'ten sonra Mevlâna'nın çevresinde yeni bir zümreleşme başlar. Bu toplantıda da devletle olumlu ilişkiler yardımcı olur. Şems'ten boşalan yeri on yıllığına Kuyumcu Selâhaddin alır. Onun boşalttığı yeri Çelebi Hüsameddin doldurur. Zümreleşmeden teşkilâtlanmaya geçiş Hüsameddin ile başlar.

Babaîlik ve Mevlevîlik zümreleşme ve teşkilâtlanmaları ya da kendi deyişle "*yakınlaşma ve uzaklaşmalar*"⁴ böylece sergilendikten sonra yazar, şu sonuca ulaşıyor: "*Mevlevîlik bir bakıma daha çok şahsî bir derinliği ve çağrısı itibariyle evrensel bir niteliğe sahip görünüştedir ve ince, âdeta aristokratik bir estetik getirmektedir. Başka bir deyişle benzerlik yönünden bu iki tarikatten Babaîlik millî, Mevlevîlik ise evrensel*

dinleri hatırlatmaktadır. Sultan Veled ile Mevlevîliğin müesseseseleşme safhası konumuz dışında olduğu gibi, Babaîliğin gerçekte bir devamı olup Anadolu Bacılarınin kucağında yeni bir doğumla ortaya çıkan Bektaşîlik de konumuz dışında bırakılmıştır” (s. 57).

Bilim “son söz”ün peşinde değildir. Rami Ayas’ın öğrencilerinden -ve umarım itiraz edilmez- haleflerinden Dr. Yılmaz Soyoyer, Hasluck, Köprülü, John Kingsley, Birge, Eröz, Fıglalı, Türkdogan tarzının dışında, arşiv donanımı ve malzemelerine inerek önce Bektaşîlik-devlet ilişkileri ve sonra da Bektaşîlik Tarihi yazma arzusu içindedir. Bu hummanın ateşinin yükselmesi umulur... Ancak, Köprülü’den beri gelen ve Bektaşîliğin “Türk” karakterini vurgulayan yaklaşımın Ayas Bey’den Soyoyer’e geçerken kırıldığı belirtilmelidir. Tarikatlar ve mezhepler toplumu kavmi ve ya millî özellikler gibi dikey değil, yatay olarak keserler; yani uluslar üstü toplumsal sistemlerdir bunlar. Görmek isteyen Arnavutluk’a baksın örneğin. Millî romantizmin üzerindeki etkisini Köprülü *İslâm Medeniyeti Tarihi*’nin başında itiraf eder. Türk sosyolojisi dinî olguya nesnel yaklaşma imkânını yakalamıştır.

Râmi Ayas, Türk bilim dünyasındaki ilkliliğine ve bilimsellik çabasına rağmen, Mevlâna ve Mevlevîlik bölümünde konuya karşı bigâne kalamamaktadır. Burada sanki yazar, Mevlâna ve Şems odağında Mevlevîliği tarih dışı ve hattâ tarih üstü bir gözle, Ulu Ârif Çelebi’nin anlattıklarını veri olarak inceler. Mevlâna’ya duyulan saygı ve bağlılık, Ayas Bey’in sadrından satıra dökülen “*écriture automatique*”tir. Doğrusu hiçbir gün bu üslûbun plastik olmaması gerektiğini düşünmedim. Ayas Bey, deklanşörün ve objektifin arkasında başka bir nesnellik geliştirmiştir. Onun için Mevlâna’sız bu nesnellik mümkün değildir. O bir pergeldir. Sâbit ayağı öz yurdunda yerleşiktir. Çevrilen ayağıyla dünyayı dolaşır. Sâbit ayak te’liften, çevrilen ise tercümeden yanadır. Uyanış ikisinin sentezinde. Millet, ümmet ve medeniyet mensubiyetleri zenginlik nedenidir. Bunlar çelişmez. İnsanı yapan bunlardır. Dergâh evrenselliğin sığınağıdır.

Ocak da din sosyolojisi alanında bir tez yazmıştır. Sonuca giden sonsuz yoldan son durağımız aynı konuyla ilgili başka bir doktora tezidir. Ocak, Ayas’ın tezi için şunları yazar: “Aşağı yukarı aynı yıllarda yapılmış olmakla beraber çok sonra yayımlanmış bir çalışmadan da, özelliği sebebiyle burada söz etmek lâzımdır. M. Râmi Ayas tarafından gerçekleştirilen bu

kısa çalışma, Türkiye tarihindeki ilk tarikat oluşumlarını, yani Anadolu Selçuklularını dönemindeki ilk tarikat zümrelerini din sosyolojisi açısından incelemektedir. Yazar bu eserinde Babaîler isyanını tamamiyle değişik bir yaklaşımla ele almakla, bunu peygamberlik iddiası taşıyan heterodoks bir isyan değil, yalnızca Selçuklu yönetiminin baskı rejimine karşı düzenlenmiş bir “harekât” olduğunu ileri sürmektedir. Onun bu yaklaşımı, daha ileriki yıllarda, kendisinin ve Mikâil Bayram gibi ilâhiyatçı araştırmacıların yaklaşımının da ilk örneğini oluşturmuştur.⁵

Ne var ki Ocak, biraz ileride aynı yöneliş farkına varmaksızın kendisi de girer:

“İşte yaklaşık üç buçuk dört ay boyunca Anadolu Selçuklu Devleti’ni şiddetli bir şekilde sarsan ve hükümdarımı tac ve tahtından ümit kestirecek kadar korkutan bu büyük isyan, Türkiye tarihinin bu müthiş halk hareketi, bu şekilde şimdilik sona erdi.⁶

Herhalde Ocak da bu hummalı ateşi körükleyenlerden birisidir.

NOTLAR

1. Bu noktada Ayas Bey bütünüyle hocası Tahir Çağatay’ı tekrar eder. Önsöz’ünde adı geçmemekle birlikte, Râmi Ayas’ın bana söylediğine göre kendisinin de basım aşamalarında katkıda bulunduğu kitabında Çağatay “sosyoloji münferit ve müstakil bir ilim” olacaksa, bunun yolunun kural koyucu değil betimleyici yaklaşım olduğunu söyler. Bkz., Tahir Çağatay, *Günün Sosyolojisi Giriş, Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, Ankara 1987, s. 18-31.*
2. Çağatay, 1987.
3. Mehmet Râmi Ayas, “Bir Gerçeklik Bilimi Olarak Sosyoloji ve Tahir Çağatay”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1962, Cilt XXXIII’ten Ayrışım.
4. Hep düşünmüşümdür. Klâsik literatürümüzde *Usûl-i Hall ü Akd* (ve *Fusûl-i Harc ü Nakd: Gelibolulu Âlî*) adını taşıyan eserler vardı. Hall ve akd hem terim, hem kavram, hem de yöntem idi. Eski edebiyatta da hall nazmı nesre, akd ise nesri nazma çevirme demektir: Ehl-i hall ü akd olmak geçer akçe idi. Çözmek ve bağlamak... Acaba “yakınlaşma ve uzaklaşma” terimleri, bu terimlerin güncelleştirilmesi ve Ayas Bey’in Türk toplumbilimindeki kendine özgü Türkçeciliğinin bir uzantısı mı? Çünkü 1998’de benden en eski Türkçe metinleri tarayarak topluluk adlarını derlememi ve işlememi istemişti. Aynı isteği Halil Açıkgöz’e de yönelttiğini, ama ortaya bir şey çıkmadığını söylemişti. Ben de bir şey yapamadım.
5. Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyani*, Dergâh Yay., İstanbul 1996, s. 23. Eserin bu baskısı Türkçede yapılan ikinci baskısıdır. İlk baskı, 1980’de aslına göre bazı kesintilerle yapılmış, Fransızca özgün metin de 1989’da basılmış idi. A. Yaşar Ocak, *La Révolte de Baba Resul ou La Formation de L’Hétérodoxie Musulmane en Anatolie au XIII. Siècle*, Publication de La Societe Turque d’Histoire, Ankara 1989. Bu eserin başlı başına değerlendirilmesi ayrı bir yazının konusudur.
6. Ocak, s. 136.

Yolunuz Açık Olsun!

- Mendige Muradova, **Sadik Bey Sadikî'nin Hayat ve Yaratıcılığı**, Bakü 1999, 139 sayfa.
- Mir Möhsün Nevvab, **Tezkire-yi Nevvab**, Bakü 1998, 560 sayfa.

Aljira TOPALOVA

Tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bir tür olan biyografi, denebilir ki, insanlıkla yaşıt bir bilim dalıdır. Önceleri tarih içinde yer alan bu bilim dalı zamanla serbest bir bilim dalına dönüşmüştür.¹ Tarihen gelişegelerek tezkire ismi altında tanınmıştır. Arapça zikr kökünden gelen bu kelime anma, hatırlama anlamına geliyor.

İlk örneklerini Çağatay edebiyatında vermiş tezkire edebiyatı geleneği Türk (Anadolu ve Azerbaycan) edebiyatında 16. yy.'dan itibaren gelişmeye başlamıştır. Osmanlı sahasında ilk tezkire 1538 yılında Sehi Bey tarafından yazılmıştır. Azerbaycan alanında ise bu türün ilk örneği 1596 yılında verilmiştir. *Mecmâu'l-Havas* eseri Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* tezkiresi model alınarak yazılmıştır. Bu eser Tebriz'de Azerbaycan Türkçesi ile yazılmıştır ve müellifi de Sadik Bey Sadikî'dir.

Azerbaycan edebiyatında bir tezkire yazarı olarak tanınan Sadik Bey Sadikî'nin hayat ve yaratıcılığı Azerbaycan İlimler Akademisi Mehemed Fuzûlî Adına Elyazmalar Enstitüsü'nün ilmî işçisi Mendige Muradova tarafından araştırılmıştır. Bu eser, XVI-XVII. yy'da yaşayıp yaratmış şâir, ressam, yetenekli hattat, nazariyeci bilim adamı ve tezkireci Sadik Bey Sadikî hakkında, kapsamlı bir araştırmadır. Eserde Sadik Bey'in ilmî ve edebî yaratıcılığı araştırılmış, onun kendi zamanına kadar gelip geçmiş edebiyatla, klâsiklerle münasebeti ve Azerbaycan edebiyatı tarihindeki, genellikle Yakın Şark halklarının edebî kültürel ilişkilerinin öğrenilmesindeki rolü belirtilmiştir.

Kitap "Bir Neçe Söz"le (Önsöz)le başlıyor. Bu bölümde yazar Sadikî ve onun hayat ve yaratıcılığı

hakkında üç sayfalık bir bilgi vermiştir. Bundan sonra, "Sadikî Eserlerinin Araştırılması Tarihi" bölümü ile esas metne geçilmiştir. Bu bölümde Sadikî'den bahseden kaynaklar belirtilmiştir: "Yaşadığı devirde ün kazanan Sadikî'nin hayatı hakkında bilgi ve şiirlerinden örnekler birçok tezkire ve cünk sahifelerinde kendine yer edinmiştir. İsgender Bey Münşi, "Tarih-i Âlem-âra-yı Abbâsî", Gazi Ahmed Kumî, "Gülîstan-ı hûner", Mirze Mehemed Tahir Nasrâbâdî, "Tezkire-yi Nasrâbâdî", Ali İbrahim Han Halilî, "Sühuf-i İbrahim", Lütfali Bey Azer, "Ateşgede-yi Azer", Seyid Mehemed Sadig, "Şem-i Encumen", Şemseddin Samî, "Kamusü'l-A'lam", Mirze Mehemed Ali Terbiyet, "Danışmendan-i Azerbaycan", Mehemed Ali Tebrizî, "Reyhane-tü'l-Edeb" vs. kaynaklar Sadikî hakkında ilginç bilgiler vermişlerdir. Tezkirelerde Sadikî yaratıcılığı mirası yüksek değerlendirilmiş, onun edebiyat ve güzel sanat alanındaki yeteneğinden bahsedilmiştir."

Yazar bu bölümde Sadikî hakkında edebî kaynaklarda verilen bilgiler üzerinde durmuş ve bu kaynaklarda yer alan fikirlerin sentezini yapmıştır. Yapılan araştırmalar Sadikî'nin sadece edebî yönünün değil ressamlık, hattatlık, vs. yönlerinin de araştırdığını gösteriyor. Bu bölümden sonra "Şâirin Hayatı ve Edebî Muhiti" bölümü yer almaktadır. Bu bölümde Sadikî'nin hayat ve yaratıcılığı hakkında bilgilerin az olmasından dolayı yazar, çok eski kaynaklara, şâirin eserlerinde hayatı ile ilgili olan yazılara esaslanılarak şâirin hayatı ve edebî çevresi hakkında kapsamlı bir çalışma yapmaya çalışmıştır. Bu bölümden sonra Sadikî'nin ilmî yaratıcılığına değinmiş ve ilk olarak onun en yaygın olan iki eseri hakkında *Mecmâu'l-Kavas* ve *Gânûnü's-Süvar* hakkında bilgi verilmiştir. Müellif bu bilgileri toplarken yazarın bu eserleri hakkında yapılmış birçok araştırma eserlerinden yararlanmış ve bu eserler hakkında bazı orijinal bilgiler vermiştir. Müellif bu eserleri kapsamlı bir şekilde anlattıktan sonra, şâirin liriği (şiiri) hakkında bilgi vermiştir. Müellif onun Azerbaycan Türkçesi ve Fars dilinde yazdığı şiirler arasında bir fark koymadan Sadikî'nin liriğini dört bölüm altında incelemiştir: 1) Aşk konulu, 2) İçtimaî konulu, 3) Bedîî özellikli şiirler, 4) Tezmin, nezire ve muammalar. Müellif bu bölümlerin hepsini ayrı ayrı incelemiştir.

Sayfa 108'de, "Sadikî'nin Epik Şiiri ve Nesri" bölümü yer alıyor. Mendige Hanım bu bölümde, *Feth-nâme-yi Abbas Namdar*, nesihatnâmeler ve menzum

hikâyeleri, mektupları ve *Risâle-yi hezeliyyât*'ı hakkında bilgi vermiş, eserlerin yayım tarihi, bedîî özellikleri ve konuları üzerinde durmuştur.

Yazar eserin sonunda Azerbaycan bilim adamı, şâiri, sanatçısı Sadikî hakkında kendi düşüncelerini belirtmiştir.

Mendige Hanım'la Mart ayının sonlarında İlimler Akademisi Muhammed Fuzûlî Adına Elyazmalar Enstitüsü'nde tanıştık. Oradaki gençlerin "Mendige Ana"sı *Mecmâu'l-Havas* eserinin transkribe metni üzerinde çalışma yapmaktadır. Elyazmalar Enstitüsü'nün "Mendige Ana"sına çalışmalarında başarılar diliyoruz.

* * *

Yukarıda bir tezkire yazarı hakkında yazılan kitabı tanıtmaya çalıştık. Şimdi ise bir tezkireyi tanıtacağız. Mir Möhsün Nevvab, "*Tezkire-yi Nevvab*". Fars dilinde olan bu eser çevrilerek 1995 yılında Ekrem Bağirov, Nizami Meherremov, Kamil Allahyarov, Feruh Fermanov tarafından yayına hazırlanmıştır.

Mir Möhsün Nevvab (1873-1918) edebî-bedîî yaratıcılığı ile tanınmış Azerbaycan'ın ünlü kültür adamlarındandır. O yirmiden fazla eserin müellifidir. Tezkire de bu eserlerden birisidir. Nevvab bu eseri arkadaşlarının ricası üzerine 1891'de yazmaya başlamış ve 1892 yılında tamamlamıştır. Yazar orada 100'e kadar şâir hakkında bilgi vermiştir. Bu şâirlerin hepsi bir bölgenin, Karabağ bölgesinin şâirleridir. Yani *Tezkire-yi Nevvab* eseri Karabağ şâirlerini kapsayan bir eserdir. Bu eser bölge yazarlarının anlatılması alanında, öncü rolünü üstlenmiştir. Bu eserden sonra Mehmed Aka Müctehidzâde de Karabağ şâirlerinden bahseden yeni eseri *Riyazü'l-Aşıkân*'ı yazmıştır. Bazı kaynaklar bunun, yani, Müctehidzâde'nin eserinin bir çeviri olduğunu belirtse de bu iki kaynak arasında yaptığımız mukayeseler sonucunda bu fikrin doğru olmadığı kanaatine vardık.

Tanıtımını yapacağımız eser Önsöz'le başlıyor. Bu bölümde Ekrem Bağirov, Mir Möhsün Nevvab ve onun eserleri ve yaptıkları bu araştırma hakkında bilgi vermiştir. Kitabın baş kısmına "*Karabağ'ın Şuşa*

şehrinde 1310 yılı sefer-el-müzeffer (Eylül 1892) ayında salı günü hitama yetdi" yazılmıştır. Esere besmele ile başlanmıştır, sonra ise Mukaddime bölümü yer almıştır ki, yazar burada tezkire yazma amacını belirtmiştir. "Dine Rehne Salan Şahsların Tenbihi Hakkında Nevvab'ın Sözü" bölümünden sonra tezkire kısmına geçilmiştir. Birinci bölümün başında merhum Karabağ şâirlerinin hayatı ve şiirlerinden kısaltılarak verilmiş örnekler 1309 yılı Rebiülevvel ayında yazılmıştır (Kasım, 1899 yılı) denip, rahmetli Molla Penah Vakif'in biyografisi ile esere başlanmıştır.

İki bölümden oluşan kitabın ikinci bölümünde ise yazar, muasiri olan Karabağ şâirlerini anlatmıştır. Kitabın birinci bölümünde Vakif, Vidadi, Kerbelayi Safi Valeh, Zakîr, Âşığ Peri, Asi vs. otuzbeş şâir, ikinci bölümde ise Natevan, Mehdigulu Han Vefa, Fatma Hanım, Fenâ, Hazanî vs. elli altı şâirin özgeçmişi verilmiştir. Şâirlerin biyografileri yanında onların şiirlerinden örnekler de verilmiştir. Şiir örneklerinin sayısı şâirin yaratıcılık gücüne, mizacına göre değişmektedir.

Bu eserde sadece gazellere değil, koşmalara ve koşma yazarlarının (halk yaratıcılığı) biyografilerine de yer verilmiştir. Seyid Erim Şirvanî ve Müctehidzâde'nin de eserinde genellikle tezkire geleneği için orijinal olan bu gibi olaylarla karşılaşırız. Genellikle divan edebiyatı şâirlerine yer veren tezkirelerde halk yaratıcılığına yer verilmesi oldukça ilginçtir.

Kitabın sonunda ise belirli nedenler yüzünden özgeçmişi ve şiirleri bu tezkireye alınmayan şâirlerin isimleri verilmiştir. Bu şâirler Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde yetişmiş kişilerdir.

Tanıtım yazımızın ismini "Yolunuz Açık Olsun" koyduk. Bu belki de birçokları için tuhaf seslenebilir. Fakat "*Sadık Bey Sadikî'nin Hayat ve Yaratıcılığı*" kitabının yazarı Mendige Hanım'la ve *Nevvab Tezkiresi*'nin Önsöz'ü ile tanıştıktan sonra bu sözlerimizde hiç de haksız olmadığımızı göreceksiniz.

NOTLAR

1. *Mustafa İsen, Ötelerden Bir Ses, Ankara 1997, s. 1.*
2. *Mehmedeli Terbiyet, Danişmend-i Azerbaycan, Bakü 1987, s. 238.*

Doğu'dan Türk Dünyasına İki Yeni Armağan

• Hüseyin Câvid, **Geçmiş Günler**,

Haz.: Banıççek Kırzioğlu, Atatürk Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Yayını, Erzurum 1997,
65+24 sayfa.

• Hüseyin Câvid, **Ana (Bir Perdelik Dram)**,

Haz.: Banıççek Kırzioğlu, Atatürk Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Yayını, Erzurum 1997,
87+48 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Rıdvan CANIM

Atatürk Üni. Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl.
Öğretim Üyesi

Türk kültürünün, önceki zamanlarda olduğu gibi bugün de, Anadolu coğrafyası ile sınırlı olmadığı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak sözkonusu coğrafyanın dışında ortaya konulmuş edebî ürünlerin bizde -hiç olmazsa- entelektüel kesimin ilgisini çekmesi gerekmez mi? Merakını celbetmez mi? Türk Dünyasının çeşitli coğrafyalarında bu milletin kültürünü yaymaya ve yaşatmaya çalışan gayretkeş insanlar görüyoruz. Bu kıymetlerin kaçından Anadolu insanının haberi olmuştur dersiniz? Kuşkusuz bu bigâne-likte, her Türk aydınının, belki saha ile az da olsa ilgisi bulunan akademisyenlerin sorumluluğunun bulunduğunu sanıyorum. Elbette bu sorumluluk duygusuyla hareket eden ve Türk Dünyasını kültür-sanat zemininde kucaklayacak edebî çalışmaları ortaya koymaya çalışan aydınlarımız da var. İşte bu çerçevede, bu düşünce ile ortaya konulmuş iki güzel kitap... Kuzey Azerbaycan'ın asrın başlarında yetiştirdiği ünlü şâir ve dram yazarı Hüseyin Câvid'in, Dr. Banıççek Kırzioğlu tarafından günümüz Türkçesine kazandırılan *Geçmiş Günler* ve *Ana* adını taşıyan iki önemli eserinden söz edeceğim sizlere..

24 Ekim 1882 yılında Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde doğan Rasizâde Hüseyin Câvid bir molla ailesinin çocuğu idi. İlk öğrenimi esnasında Arapça ve Farsça eğitimi aldı. Sonraki yıllarda tahsil için gittiği

Tebriz'de klâsik Şark edebiyatını ve felsefesini tanıma fırsatı buldu. Nahçıvan'a dönüşünde bir süre öğretmenlik yapan Hüseyin Câvid, 1905 yılında yüksek öğrenim için İstanbul'a geldi. Fransızca'yı İstanbul'da öğrenen Hüseyin Câvid, 1909 yılında İstanbul Dârülfünûn'u Edebiyat Şubesi'ni bitirdi. Bundan sonra Hüseyin Câvid'in tekrar ülkesine döndüğünü ve Güney Kafkasya'nın Nahçıvan, Gence, Bakü, Tiflis ve Revan gibi önemli kültür merkezlerinde dil ve edebiyat muallimliği yaptığını öğreniyoruz. Bu yıllarda Rusçayı öğrendi. 1962 yılında Azerbaycan Sovyet Hükûmeti tarafından Batı edebiyatlarını inceleme göreviyle Berlin'e gönderildi.

1930 sonrası Hüseyin Câvid için kâbus dolu yıllar olur. 1937'de rejime muhalefetten tutuklanır. Uzun zaman nerede olduğundan haber alınamaz. Tâ ki 1983 yılına kadar... Azerbaycan Hükûmeti'nin aldığı, doğumunun 100. yıl dönümünü kutlama kararı üzerine, yapılan araştırmalar sonucunda Hüseyin Câvid'in 1941 yılında Sibiry'a da öldüğü ortaya çıkar. Sovyetler döneminde, "*Pantürkist*", "*Panislâmist*", "*Antikomünist*" gibi suçlamalara maruz kalan Hüseyin Câvid, ölümünden sonra affedilerek cenazesi Nahçıvan'a getirilir ve devlet töreni ile bugünkü muhteşem anıt mezarına defnedilir.

Geçmiş Günler, Hüseyin Câvid'in öncelikle bir olay ve olaya dair felsefî düşünceleri üzerine teşekkül ettirilmiş monolog ve diyaloglardan hareketle kurulmuş manzûmelerini ihtiva etmektedir. Yazar burada, sanat yoluyla reel hayatın, toplumsal gerçekliğin yoğun canlı tasvirlerinden sonra, hayata, cemiyete, insanlığa dair felsefî ve estetik görüşleri vermektedir. "Ben" in dramından hareketle beşerin trajedisinin sergilendiği manzûmelerinde Hüseyin Câvid, sürekli hayatı sorgulayan, bunlara karşılıklar bulmaya çalışan bir düşünür konumundadır. Coşku ve telkin havası birlikte yürütülmüştür. Çok kısa söylemek gerekirse, *Geçmiş Günler*'in muhtevası kalp-akıl diyaloguna indirgenebilir.

Dr. Banıççek Kırzioğlu tarafından günümüz Türkçesiyle hazırlanan *Geçmiş Günler*, üç ayrı bölümden meydana gelmektedir. Eserin birinci bölümü, *Geçmiş Günler* için "Giriş" ve "Eserin Kimliği"nden sonra, manzûmelerin incelenip değerlendirilmeleri ile "Sonuç" başlığı altında ulaşılan genel yargılara ayrılmış. Eserde yer alan Hüseyin Câvid'e ait manzûmeler tek tek ele alınıp değerlendirilirken olabildiğince ob-

jektif bir yaklaşım sergilenmiş. Sonuçta ilgili bölüm, biri eserin kimliğine yönelik olmak üzere onüç alt bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm, *Geçmiş Günler*'in çevriyazısını teşkil etmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmına ise, eserde yer alan manzûmelerin daha rahat anlaşılmasını sağlamak düşüncesiyle bir "Sözlük" konulmuş. Eserin üçüncü bölümünü *Geçmiş Günler*'in eski harfli orijinal metninin fotokopisi oluşturmaktadır.

Geçmiş Günler'den, "Bir Resim Karşısında"yı alarak eser hakkındaki sözlerimizi bitirelim:

*"Hazîn bir çehre, baygın bir nazar, sûzîşli bir manzara
Geniş bir cephe, ulvî bir zekâ, düşkünce bir sîmâ
Evet, düşkünce bir sîmâ, fakat pek nazlı, pek dilber
Benim en sevdiğim bir levha, bir tasvîr-i pürma'nâ
O dalgın gözlere baktıkça râhum eyler isti'lâ
O gözler her bakışta fikre yüz bin remz eder îmâ"*

Yazımızda ikinci olarak kendisinden sözedeceğimiz eser, yine Dr. Banıççek Kırzioğlu tarafından hazırlanan Hüseyin Câvid'in *Ana* adlı eseridir. Çalışmaya, Azerbaycanlı bilim adamı Prof. Dr. Babek Osmanov'un "Kitap ile İlgili Birkaç Söz" başlığı altındaki takriziyle giriliyor. Dr. Kırzioğlu, böyle bir çalışmaya girişmesinin sebebini eserin Önsöz'ünde şu şekilde açıklıyor: "*Rusya'da yakın tarihte vücut bulan siyasî değişim, dikkatlerimizin Türkiye Türklüğü dışındaki Türk Dünyasına çevrilmesine sebep teşkil ederken; olumsuz şartlara rağmen Azerbaycan, özellikle de Kuzey Azerbaycan Türkleriyle kültürel açıdan bağlarımız sürekliliğini koruduğu için, onların edebiyatına karşı kendimizi daha yakın hissettik. Kuzey Azerbaycan'ın ünlü şâir ve dram yazarı Hüseyin Câvid'i bu dar kapsamlı çalışmamızda ele almamızın sebebi; Yenileşme Dönemi Azerî edebiyatının en dikkate değer sanatçılarından biri oluşu; yüksek öğreni-*

mini İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'nde gerçekleştirmiş olması, Batı edebiyatını, Yenileşme Dönemi Türk edebiyatı vasıtasıyla tanınması, Nâmık Kemâl, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Abdülhak Hâmit, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Âkif ve benzerlerinin havasında eserler verip, Azerî edebiyatına yeni bir boyut kazandırması; hayatının dramatik bir şekilde son bulması; eserlerini oluştururken İstanbul Türkçesi'ni tercih etmesi ve Azerî edebiyatında ilk manzum dramı yazmasından kaynaklanmaktadır."

Hüseyin Câvid'in basılan ilk piyesi *Ana*, aynı zamanda Azerbaycan Türk edebiyatının ilk dramıdır. *Ana* adlı eser üzerinde yapılan bu çalışma altı ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sanatçının hayat hikâyesi kendi tabîî ortamı ile birlikte dikkatlere sunulur. İkinci bölüm, *Ana* oyununun incelenmesine ve değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bu bölüm, kendi içerisinde onyediy alt bölümden meydana gelmektedir. Eserin üçüncü bölümü "Hüseyin Câvid ve Azerî Edebiyatı için Bibliyografya" adını taşır. Özellikle bu bölümün Azerî edebiyatıyla ilgilenenler için gözardı edilemeyecek önemli bir araştırmayı içerisinde bulundurduğunu da belirtelim. Eserin dördüncü bölümü çevriyazısına, beşinci bölümü de eski harfli orijinal metnin fotokopisine ayrılmış. Son bölüm olan altıncı bölümde ise, büyük şâir ve sanatkâr, mütefekkir Hüseyin Câvid'in aile fotoğrafları ile Nahçıvan'daki anıt mezar fotoğrafı ve ayrıca *Azer Şeyh San'an, Kynyaz (Deli Kinyaz)*'in el yazmalarından üç parça yer almaktadır.

Bizde, özellikle "*Çırpınırdı Karadeniz / Bakıp Türkün Bayrağına*" mısralarıyla başlayan "*Yol Ver Türkün Bayrağına*" şarkısının güfte yazarı olan Azerbaycan'ın tanınmış şâiri, aynı zamanda pedagog, çevirmen, politikacı ve sosyal faaliyet adamı Ahmed Cevad'ın da öğretmeni olan büyük sanatkâr ve fikir adamı Hüseyin Câvid'i bu vesileyle saygı ve rahmetle anıyor, geç de olsa bu değerli eserlerin ortaya çıkmasını ve kültürümüze kazandırılmasını sağlayan Dr. Banıççek Kırzioğlu'nu kutluyoruz.

“Kazakistan, Demokrasi ve Manevî Yenilenme”

A. Nisanbayev, **Kazakistan, Demokrasi ve Manevî Yenilenme**, Almatı, “Kazak Ansiklopedisi” 1999, 416 sayfa.

Cannagül SÜLEYMANOVA
GÜ Çağdaş Türk Leh. ve Edeb. Böl.
Yüksek Lisans Öğrencisi

Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi'ne ulaşan kitaplardan biri de felsefe ilmi doktoru, akademisyen A. Nisanbayev tarafından yazılmış olan, Türk Dünyasının bugünkü ve yakın gelecekteki gelişmesiyle ilgili ilmi açıklamaları ihtiva eden, *Kazakistan, Demokrasi ve Manevî Yenilenme* adlı kitaptır.

Daha önce değerli Hocam Prof. Dr. Sadık Tural'ın teşvikleriyle okuduğum *Akil Kitabı* ve *İnsan ve Toplum* adlı kitaplarından Nisanbayev hakkında bilgi edinme imkânım oldu.

Kazak Ansiklopedisi redaktörü, akademisyen, Prof. A. Nisanbayev'in *Kazakistan, Demokrasi ve Manevî Yenilenme* adlı kitabının ilk kısmı “Algı Söz” (Önsöz) ile başlamıştır (s. 3-16). Bu Önsöz'de egemenlik, demokrasi ve manevî yenilenme kavramları üzerinde önemle durulmaktadır. Asırlar kavşağında bağımsızlığını kazanıp siyasî ve ekonomik sistemini dünya seviyesinde yeniden kurmakta olan bizim bugünkü memleketimizde bu üç kavram, birarada araştırılıp, olumlu bir sonuca da birlikte ulaşılması gereken önemli kavramlardandır. Çünkü, geniş anlamıyla düşüncecek olursak, toplumdaki demokratik prensiplerin kendi yerini alması ancak bağımsız bir devlette olacaktır. Fakat halkımız manevî yönden bağımsızlıktan yararlanabilecek kadar yükselmezse, gelişme gösteremezse, bağımsızlığımızı oturtamayacağız. Bu demektir ki, bağımsızlık, toplumdaki demokratik prensiplerin oturması ile halkın manevî yönden yenilenmesinin temelidir.

Bağımsızlık Kazak halkının asırlar boyunca hayal ettiği, asıl arzusuydu. Ecdatlarımızın kanı ile canını dahi adadığı ama yine de ulaşamadıkları bu haysiyetli maksada bizim bugünkü nesil XX. asrın sonlarında ulaşabildi. Tarihî nedenlerle zamanında Kazakistan'a göç eden ve atayurdumuzda yaşayan diğer toplulukların vekilleri de ortak vatanımızın bağımsızlığını kazanmasına bizlerle birlikte sevinerek gelişmemizde önemli katkıda bulunmaktadırlar. Tek kelimeyle anlatacak olursak, şu anda biz, bağımsızlığımızı, ekonomik sistemimizi ve demokratik prensipleri yeniliklere oturtmak, millî birliğimizi korumak gibi önemli süreçleri yaşamaktayız. Bu süreçler halkın, toplumun manevî yeniliği sayesinde gelişecektir. İşte, bu yüzden de Cumhurbaşkanımız N. Nazarbayev'in Kazakistan'ın gelecekteki gelişme yollarını belirleyen stratejik plânında halkın manevî yeniliğine önem verilmektedir. Bundan sonra bizim yapacağımız iş ise, milletimizin eski tarihî, kültürel ve manevî dünyasını araştırıp felsefî yönden sistemli bir hâle getirmektir.

Millî benliğimizi, millî tarihimizi ulu düşünür ve mütefekkir büyüklerimiz olmadan gözümüzün önünde canlandırmamız mümkün değildir. Burada başkalarına boyun eğip, okuma-yazmaya önem vermeyen bir halkta, Dede Korkut, Ebu Nasir el-Fârâbî, Mahmut Kaşgarî, Hoca Ahmet Yesevî, Asan Kayğı, Buhar Şâir, Abay ve Kurmangazilerin, ulu babalarımızın eserlerinin olduğu gibi korunup, bugünkü neslimizin eline ulaştırılmasına bin kez şükür etmek istiyorsun. Öyleyse bizim ana görevimiz, bu asıl miraslarımızı toplayıp, bir bütün sisteme dönüştürerek, halkın manevî yönden yenilik kazanmasında gerekli olan tabii ortamı oluşturmaktır.

Milletimizi asırlarca bir bütün yapan, gelecekte de bütünlüğümüzü korumamızda yardımcı olan önemli varlığımız, ana dilimizdir. Bu yüzden “ana dilini bilmek her bir Kazak vatandaşının millî ihtiyacı ve ferasetine” dönüşmektedir.

Millî bütünlüğümüzü korumanın bir başka yolu, millî kültür ve Kazak halkının medeniyeti memleketimizdeki bütün kültürleri birleştiren bir kültür rolünü almalı, diyor Cumhurbaşkanımız. *Gasırlar Toğısında* (Asırlar Kavşağında) adlı kitabında dikkatimizi çeken bir noktada da Cumhurbaşkanımız, Türklük ile Orta Asya'daki akraba toplulukların birliği hakkındaki düşüncelerini verir. Tarihi, kökeni, kültürü ve dili bir olan Türk kökenli halkların bir bütün oluşturarak ebe-

diyen beraber olmasıyla ilgili arzusu Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın içtenlikle söylediği gerçek düşünceydi. XXI. asır bağımsız Türk kökenli halklarının esas ve önemli değişiklikler asırında. XXI. asır milletim diyen her vatandaşın asırında. XXI. asır Türk kültürü ile ilminin yükseldiği asırında. Bu yüzden Türk kökenli halkların bütünlük oluşturması bizler için nefes alıp verdiğimiz hava kadar gereklidir.

"Bu kitap yedi yıllık durmadan çalışıp araştırmanın ürünüdür" diye söylüyor akademisyen A. Nisanbayev. Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitabın yedi bölümü, ana başlıklar hâlinde Kazak Türkçesi'yle yazılmış olup, bu ana başlıklar kendi içinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Sekizinci bölümde, "Kazakistan'ın Kültürel ve Manevî Gelişme Stratejisi" başlığı altında Rusça makaleler yer almaktadır.

Kitabın ilk bölümü, "Bağımsızlık ve Demokrasi" başlığında, istikamet belirlenmeden göç kervanı düzeltilemez, demokrasi hür toplum oluşturmanın temelidir, milliyetçilik düşünce gücüne kim önderlik edecek, gibi konular üzerinde durulmaktadır (s. 18-34). İkinci bölümde ise, "Başlangıç" adı altında Korkut dünya görüşü ve felsefesi, Al-Fârâbî ve İbn-i Sînâ dünya görüşü ve İslâm felsefesinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde de, Hoca Ahmet Yesevî dünya görüşünün toplumsal ve felsefî önemi, Yesevî'yi tanımanın anahtarı, geleneksel Türk dünya görüşü ve sufilik, ilim ve *Divân-ı Hikmet* gibi bir ululuk hazinesi ele alınır. Bu bölümde Hoca Ahmet Yesevî, dünya görüşü ile felsefesinin esas ve önemi anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümde ise, "Kazak Felsefesinin Bugünü ile Yarını" başlığı altında, millî felsefenin gelişmesi, Abay'ın felsefesi, M. Avezov'un manevî mirası ve Kazakların toplumsal düşüncesinden bahsedilmektedir. Beşinci bölümde, "Felsefe ve Piyasa Ekonomisi" adlı büyük başlık altında felsefe ve dogmatizm, şimdiki toplumumuzdaki felsefenin rolü, önemi, diya-

lektika ve demokratik düşünce sisteminden bahsedilmektedir. Altıncı bölümde de, millî ansiklopedi oluşturmanın gereği üzerinde durulur. Son olarak yedinci bölümde de, "Manevî Varlığın Temeli" adlı ana başlıkta, biz birer Kazakistan vatandaşıyız, kültürümüzü, dilimizi koruyalım; kültür, manevî zirvedir, yer yüzündeki millî bağımsızlığını yeni kazanan her bir devlet evvelâ önemli siyasî ve toplumsal, ekonomik meselelerle hiç şüphesiz karşılaşacaktır denilmekte ve bu konular üzerinde durulmaktadır. Kitabın son sayfasında da Kazakça ve Rusça olmak üzere İçindekiler verilmektedir.

Yazarın kitapta ifade ettiği gibi, Türk soylu halklar olarak tarihteki şerefli yerimizi geleceğe taşımak istiyorsak, birleşerek çalışma mücadelesine başlamalıyız. Zira, bizler zengin kültürümüzün değerini tam olarak bilmiyoruz. Eski folklorumuzu, destanlarımızı, yeterince bilmiyoruz. Kültürümüzü kavrayıp, geleceğe taşırsak, millî birliğimizi de sağlamış oluruz. Bunun için çok sağlam, demir gibi, bir çalışma plânı hazırlamamız gerekmektedir. Kazak halkının yetiştirdiği, Kazak topraklarında doğan, dünya seviyesinde tefekkür yapan Abay'ı, Şokan'ı, Şakerim'i, Muhtar'ı, Kanış'ı geleceğimiz olan nesillerimize tanıtmak zorundayız. Bir an önce ilme dönmeliyiz. Bizim istikametimiz, Kazak halkının geleneksel etikasını, estetikasını, millî psikolojisini, edebiyatını, folklorunu, genel olarak, felsefî açıdan araştırmak olmalıdır. Esas amacımız Türk birliğini sağlamak, Türk kökenli halkların felsefî ve kültürel bağını, bütünlüğünü her yönüyle araştırmaktır. Yazarın bu ulu amacına katılmamak düşünülemez.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Prof. A. Nisanbayev'in kaleme almış olduğu bu kitap, Türk soylu halklar olarak bağımsızlığımız ve manevî yeniliklere ulaşmamızda, dünyaya açılmamızda büyük bir önem taşımakta; okunması gereken kitaplar arasında yer almaktadır.

“Klâsik Türk Şiirinde Lâle”ye Dair

Ahmet Kartal, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*,
Akçağ Yayınları, Ankara 1998, XIII+192 sayfa.

M. FâtiH KÖKSAL

Cumhuriyet Üni. Türk Dili ve Edeb. Böl.
Araştırma Görevlisi

Kırıkkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü araştırma görevlisi Ahmet Kartal’ın hazırlamış olduğu *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*, 1998 sonlarında yayımlandı. Ahmet Kartal’ın “lâle”nin klâsik şiirimize yansımaları üzerine çalışmalarını *Bilgi* dergisinden takip etmiştik. Yazar burada yayımlanan makalelerini bir sistem dâhilinde genişleterek kitap hâline dönüştürmüş. Bu önemli gayretinden dolayı sayın Kartal’ı tebrik ediyoruz. Bu arada böylesi çalışmaların yayılarak çoğalması, buradan hareketle belki ilgililerin aklına “*Mecazlar ve İstiareler Sözlüğü*” türünden zor, zahmetli, fakat çok faydalı çalışmaları getirir diye ümit ediyoruz.

Klâsik Türk Şiirinde Lâle, İçindekiler, Kısaltmalar ve Önsöz’den sonra Giriş’le devam ediyor. Giriş’de lâlenin tarihçesi, Osmanlı’da lâle ve lâlenin bazı özellikleri üzerinde durulmuş. Daha sonra eser iki ana bölüm hâlinde tasnif edilmiş. Birinci bölüm “Lâlenin Genel Özellikleri”, ikinci bölüm “Lâlenin Renk, Şekil ve Diğer Yönlerden Klâsik Şiire Yansıması” ana başlıkları altında verilmiş. Tamamı örnek beyitlerle desteklenen ve kitabın esasını oluşturan bu iki ana bölümdeki malûmattan sonra, “Sonsöz”, “Lâle Redifli Şiirlerden Örnek Metinler”, “Kaynaklar” ve “Sözlük” yer alıyor.

Kitapla ilgili övücü birçok söz söylemek mümkün. Gerçekten uzun ve yoğun bir çalışmanın ürünü olduğu belli olan eser, klâsik şiirimizdeki önemli temlerden birine parmak basmasıyla zaten her türlü takdiri hak etmektedir. Ancak, tanıtım maksadıyla kaleme aldığı-

mız ve yapıcı olmayı hedeflediğimiz bu yazımızda, esas olarak eserin mutlaka yapılması gerektiğine inandığımız ileriki baskılarının daha iyi olmasına katkıda bulunmak üzere tespit edebildiğimiz bazı eksikliklere temas edecek ve birtakım tekliflerde bulunacağız.

Kitapta metodla ilgili olarak ilk plânda, verilen örnek metinlerin nereden alındığının tam olarak belli olmaması hususu dikkat çekmektedir. Kaynaklar’a bakarak tahminde bulunmak mümkün gibi görünse de, Şehdî, Kâdirî, Nihânî, İzzet Ali Paşa, Vâhid, Ömer... gibi birçok şâire ait örnek beyitlerin kaynağını bu kaynakçadan bulma imkânından mahrumuz. Şehdî, hangi Şehdî, Nihânî, hangi Nihânî’dir? Kâdirî, Vâhid, Ömer kimlerdir? Bu şâirlerden İzzet Ali Paşa üzerine iki yüksek lisans tez çalışması yapılmış,¹ bunlardan biri sonradan yayımlanmıştır.² Şâirin şiirleri bunların birinden mi alınmış, yoksa tamamen farklı bir kaynaktan mı aktarılmıştır? Bütün bunların belirtilmesi gerekirdi. Kaynakçada birden çok eseri gösterilen Ali Şîr Nevâyî’ye ait beyitlerin şâirin hangi eserinden alındığı da aynı sebeple bilinmemektedir. Kezâ, divanı hem yeni harflerle yayımlanmış, hem de doktora tezi olarak hazırlanmış olan Haşmet’ten³ örnek beyitler bulunmasına rağmen, *Haşmet Divanı*’nın ne tez, ne de kitap olarak bibliyografyada yer almamasının, bir eksiklik olduğu kadar, üzerinde çalışanlar açısından da haksızlık olduğunu düşünüyoruz.

Bu çalışmada görmeyi arzuladığımız bir bölüm de, lâle adlarının ayrı, lâleyle yapılan benzetme, mecâz ve istiarelerin ayrı birer “İndeks” şeklinde verilmesiydi. Oldukça faydalı ve lâleyle ilgili herhangi bir kelimeyi, mazmunu vs. arayanlar için de pratik bir yol olacağını düşündüğümüz böyle bir indeksin bulundurulması teklifimizin, ileriki baskılarda göz önünde bulundurulmasını dileriz. Genel mânada eserin tertibiyle ilgili olarak şunu da söylemek istiyoruz: Bazı yerlerde dipnotlarla “Bu bilgilere gerek var mıydı?” sorusunu soracak kadar teferruata girilirken, bir bilgi almak üzere gözünüzün sayfanın altına kaydığı kimi yerlerde ise, verilmesi elzem olan malûmatın bulunmadığını görüyorsunuz. Meselâ, 32. dipnotta “Lâle-i Nu’mân” hakkında bilgi verilirken birden Fuzûlî’nin doğrudan bu lâle cinsiyile ilgili olmayan bir beyitinin uzun uzun izahı verilmiş, bu beyitte “lâle mazmunu” olduğundan dolayı da “mazmun” kelimesine geçilmiş ve “mazmun” kelimesiyle ilgili bibliyografik künyeler verilmiştir. Buna benzer başka örnekler de vardır. Yine,

“nâfe”, “Bedahşân”, “Huten”, “anber” vs. kelimelerinin dipnotlarla izahına gerek olmadığını düşünüyoruz. Elbette verilen bilgiler beyitleri izah edici olması bakımından gerekli görülebilir; ancak burada problem, neden bazı kavramların açıklanırken, aynı durumdaki yüzlercesinin izahına gerek duyulmadığı noktasındadır. Verilen onlarca örnek beyit tek tek izah veya şerh edilemeyeceğine göre, ya hiç izaha girilmemesi, ya da doğrudan “lâle” kavramıyla ilgili olanların -ama tamamının- kısa izahlarının verilmesi daha uygun bir yol olurdu diye düşünüyoruz.

Eserde tespit edebildiğimiz genel mânada bir eksiklik de kaynaklarla ilgilidir. İlk elden kaynaklara gidilmesi konusunda maalesef fazla gayret edilmediğini müşahede ediyoruz. Yayımlanmış birçok divan, mesnevî ve sâir eser taranmıştır. Bu elbette çok uzun zaman isteyen yorucu bir iştir ve takdire şayandır. Ne var ki divanları, mesnevîleri vs. taramakla sadece lâle kelimesine ve lâleyle ilgili kelimelere ulaşabiliriz. Biraz sonra bahsedeceğimiz çok önemli me hazlar bir tarafta, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle* isimli çalışmaya kaynaklık eden temel eserlerden biri olan Beşir Ayvazoğlu'nun *Güller Kitabı*'ndaki bibliyografyada gösterilen eserlere dahi yönelinseydi, kitap çok daha derin, daha zengin ve daha çeşnili olurdu sanıyorum. Kaynaklarla ilgili bu genel tespitten sonra konuyu açacak olursak, şunları söylemek mümkündür:

Sadece lâle üzerine değil, bütün bir çiçek edebiyatımızla ilgili, hattâ daha da geniş olarak, ziraatle veya ziraatin herhangi bir dalıyla ilgili hem meslekî ve tarihî, hem de edebî-kültürel çalışma yapmak isteyecek kimselerin mutlaka bilmesi gereken bir sima vardır ki, o da ziraat mühendisi Cevad Rüşdü'dür. Yazıları okunduğunda derinliğine ve vukufuna hayran olunacak bu büyük müellifi yazık ki ülkemiz ve insanımız hattâ belki aydınlarımız da yeterince tanımıyor.⁴ Cevad Rüşdü'nün sadece “lâle”yi, “lâle tarihi”ni ve “lâle edebiyatı”nı ilgilendiren 15'e yakın makalesi vardır. Böyle bir çalışma için, “Türklerin Çiçek İsimleri ve Manzumeleri”, “Bahçe Safaları, Lâle Eğlenceleri, Çiçek Şiirleri”, hele hele “Lâle Edebiyatı” makalesi mutlaka, ama mutlaka görülmelidir. Bu büyük insanın ziraatle ilgili başlıca yazıları monografik bir eser hâlinde hazırlanmaktadır. Prof. Dr. Nâzım H. Polat tarafından hazırlanan bu çalışma, “Cevad Rüşdü ve Çiçekler”, “Cevad Rüşdü'nün Çiçekleri” veya “Cevad Rüşdü-Çiçek Kültürümüz ve Çiçek Edebiyatımız” ya-

hut bunlara benzer bir başka adla yakın bir zamanda yayımlanacak. Bu eserin neşrinden sonra sadece “lâle” değil, “gül”, “sünbül”, “nergis”, “zanbak” vs. çiçeklerini de kültür ve edebiyatıyla birlikte daha iyi tanıma şansına sahip olacağız. Bu tanıtım yazısını yazarken istifade ettiğimiz Cevad Rüşdü'ye ait söz konusu makalelerin tam künyelerini şimdilik mahfuz tutmamızın sebebi de, gerçekten önemli olan bu eserin çıkış heyecanını gölgeleyecek ve bu eserle ilgili malzemeyi uzun yıllar süren çalışmasıyla biraraya getirebilen Nâzım H. Polat Hocamıza haksızlık edecek olma endişemizdendir. Değerli Hocamızın dikkatleri üzerinde toplayacağına inandığımız *Cevad Rüşdü ve Çiçekleri* adlı eseri çiçek edebiyatımız hakkında önümüzde çok geniş bir ufuk açacaktır.

Lâle tarihi, lâle yetiştiriciliği ve hele lâle edebiyatı denilince ilk akla gelecek isimlerden biri de yazımıza konu olan çalışmanın herhangi bir yerinde ismine rastlayamadığımız Tabib Mehmed Aşkî Efendi'dir. Ziraat tarihimizin büyük adamı Cevad Rüşdü'nün bildirdiğine göre, “*Lâle devrinde binlerce nev'ilere ayrılan lâlelerin envâ'ını ve onların evsâf-ı hâriciyelerini -description morfologie- birer birer tedkik ve teebbu eden bir zât varsa, o da tabib Mehmet Aşkî Efendi idi. Hem Aşkî Efendi bununla da kalmamıştı. Her lâleye karşı olan tahassüsâtı anlamak için zamanın hissen lâlelerle alâkadar olan şuarâsına müracaat ederek her nev'e karşı söylenen eş'âr ve edebiyâtı toplamış ve hattâ bazılarını bu şâirlerin kendi hatt-ı destleriyle yazdırarak imzâ ettirmiş ve bu suretle Miyârü'l-ezhar'ı vücuda getirmişti.*” Görüldüğü gibi *Miyârü'l-ezhar*, tam Sayın Ahmet Kartal'ın çalışmasına konu olan bir eserdir. Yazar, eserin yapılmazsa eksiklik olacağına inandığımız yeni baskısında, Ali Emîrî Millet Kütüphanesi'nde bulunan bu çok değerli yazmayı görmeli ve müellifiyle birlikte çalışmasında mutlaka değerlendirmelidir.

Ali Cânib, *Hayat Mecmuası*'ndaki bir yazısında Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 3707'de kayıtlı ve El-Hâc Mehmed bin Ahmed el-Ubeydî'nin te'lif ettiği *Netâyicü'l-ezhâr* adlı yazmanın çiçekçilik tarihimize dair kıymetli bir kitap olduğundan bahseder.⁵ Bu kitap da evvel emirde temin edilip işlenmesi gerekenler arasındadır.

Klâsik Türk Şiirinde Lâle'de, lâlenin tarihi ve Osmanlı coğrafyasındaki macerasından daha fazla bahsedilebilirdi. Bu konuda ufuk açısı olması bakımından

önemli bir çalışma da, Süheyl Ünver'in makalesidir.⁶ Türkiye'de lâlenin tarihini anlatırken lâle kültürü ve edebiyatını da işleyen bu makalede, çoğu Lâle Devri'nde kaleme alınan lâleler hakkındaki eserlerin sayısının bir düzineden fazla olduğu kaydedilmekte ve bu zenginlik "Bunların her biri neşrolunsa ciltler dolar, tarihî malzememiz o kadar boldur" cümlesiyle ifade edilmektedir. Bir kısmının müellifi ve yazılış tarihleri bilinmeyen söz konusu eserlerden özellikle Reisülkütâb Üçanbarlı Mehmed Efendi'nin *Lâlezâr-ı İbrahim*'i, Abdullah Mahmud'un *Risâle-i Esâmî-i Lâle*'si, ünlü lâle yetiştiricilerimizden Fennî Mehmed Çelebi'nin *Tuhfetü'l-elvân*'ı, müellifi bilinmeyenlerden 1726'da yazılmış olan *Defter-i Esâmî-i Lâle* ve 1588 lâle isminin kayıtlı olduğu belirtilen *Ferah-engîz* adlı eserler dikkat çekmektedir. Yazıda, adı geçen eserlerin buldukları kütüphaneler ve yerleri verilmemiş olmakla beraber, günümüz imkânlarıyla bunların en azından bir kısmının yerini tespit etmek gayet kolaydır. Bir kısmı küçük risaleler hâlinde olduğu anlaşılan bütün bu eserler görülerek hem bilgi, hem metin yönünden değerlendirilirse, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*'nin yeni baskısı, bu konuda önemli müracaat kaynaklarından biri hâline gelecektir. Bunlardan başka M. Şakir Ülkütaşır'ın yazısıyla,⁷ Abdullah Satoğlu'nun *Türk Şiirinde Lâle* isimli kitabının da görülmesi gereken çalışmalar arasında olduğu kanaatindeyiz.

Yukarıda da temas ettiğimiz gibi, lâle tarihiyle ilgili bilgiler, bahsettiğimiz kaynaklar yardımıyla daha muhkem hâle getirilebilir. Metinlerin yer aldığı kısım ile ilgili olarak da, özellikle Cevad Rüşdü'nün yazılarının, kitabın hem I., hem de II. bölümü için çok önemli ve değişik bilgiler ihtiva ettiğini söylemek gerekir. Meselâ, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*'de tespit edilen lâle adı sayısı "lâle-i" tamlamasıyla yapılanlar hârici- 46'dır. Eğer sayın Kartal, ısrarla üzerinde durduğumuz Cevad Rüşdü'nün söz konusu yazılarını görebilseydi, bu sayı sadece örnek beyitleri bulabileceklerimizle yaklaşık üç katına çıkabilirdi. Cevad Rüşdü'nün muhtelif dergilerde yayımlanan bahsettiğimiz 10'un üzerindeki makalesinde, tamamının örnek beyitlerle tanıtıldığı 65 adet lâle ismi vardır.

Elbette ecdâdımızın yetiştirdiği lâlelere verdikleri isimlerin sayısı bu kadar değildi. Yine çoğu nazmen ifadesini bulan lâlelerin adları için Cevad Rüşdü'nün bildirdiğine göre, lugatçeler bile yapılmıştı. Çoğu dönemin edebiyatına da aynen yansıyan lâle isimlerin-

den sadece "elif" harfiyle başlayan yüzlerce lâle adı bile bir lugatçe oluşturmaktaydı.

Lâle isimleriyle ilgili verilen örnek beyitlerle ilgili küçük bir iki notu da ilâve etmek isteriz. *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*'de, "atâ-yı Hak" adlı lâlenin zikredildiği örnek beyitin sahibi "Lâ-edrî", yani meçhul bir şâir olarak geçmektedir (s.14). Cevad Rüşdü bu beytin, ünlü lâle yetiştiricilerimizden Atâullah Efendi'nin "atâ-yı Hak" adını verdiği lâlesini zevkle seyreden ve bu ilhâmla medh ü senâda bulunmak isteyen İhsân Efendi'ye ait olduğunu kaydeder. Bir sonraki lâle ismi "bedî-i çemen"e örnek gösterilen Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin beytinde ikinci mısranın vezni eksiktir. Mısranın aşağıdaki doğru ve tam şeklini de bu büyük ziraatçimizden öğreniyoruz: "*Gelemez beyâna vasfı bedî-i çemen dinür.*" Eserde, klâsik şiirimizde geçen lâle isimlerinden sonuncusu olarak yer alan "zerrîn kadeh", lâle çeşidi olarak bir beyitle örnek olarak gösterilmiştir. Halbuki "zerrîn-kadeh", nergis dediğimiz çiçeğin bir türü, bazı lugatlara göre "ful-ya"dır. Bunu Türkçe, Farsça hemen bütün sözlüklerde görmek mümkündür. Adı geçen çiçekle ilgili dipnotta verilen "kadeh-i zerrîn" adı yazarı yanılmış olmalıdır.

Bu çalışmanın bizce en önemli bölümü, hacim olarak fazla yer tutmayan "Klâsik Şiirde Yer Alan Lâle İsimleri" kısmıdır (s. 13-25). Eserin lâle isimlerinden sonra yer alan bölümleri, metin taramasına ve toplanan metinlerin tasnifine dayalıdır. Bu tasnifte, klâsik şiirimizde geçen lâle renkleri, lâlenin bitki olarak arz ettiği birtakım özellikler, yetişmesi, mevsimlerle münasebeti ve ortasında bulunan siyahlığın klâsik şiirimize yansımaları örnek beyitlerle tespit edilmiştir. Tasnif üzerinde çok şey söylemeyeceğiz. Bunun sebebi de tasnifin tamamen yazarın tercihi çerçevesinde bir konu olmasıdır. Ancak kitap yeniden ele alınacaksa, tasnifin de daha titiz yapılması gerekecektir. Çok tipik bir örnek vererek bu bahsi geçecek olursak, ayrı bir bölüm olarak işlenerek alt başlıklara ayrılan "Lâlenin İçindeki Siyahlık" kısmını, "Lâlenin Çeşitli Özellikleri" başlığı altında değerlendirmenin daha uygun olacağını söyleyebiliriz.

İkinci bölümü oluşturan "Lâlenin Renk, Şekil ve Diğer Yönlerden Klâsik Şiire Yansıması" üst başlığı altında da, lâle kelimesiyle yapılan birtakım benzetmeler, mecazlar, istiareler ve sâir söz oyunları ile ilgili beyitler birer ikişer örneklerle verilmiştir. Bu bölümde lâlenin klâsik şiirimize "renk" ve "şekil" olarak

yansıyışı iki ana grup altında ele alınmaktadır. Biz yine yazara bu konuda da, Cevad Rüşdü'nün söyleyeceği çok şey olduğunu hatırlatmak istiyoruz.

Kitabın tamamındaki örnek metinlere gelince... Görebildiğimiz metinlerin tamamı, ya basılı eserlerden veya tezlerden yararlanılmak suretiyle tespit edilmiş olduğundan, varsa mevcut hatalar o kitap veya tezlerin sahiplerine ait olacağından -zaten az sayıda gördüğümüz- metin hatalarına temas etmeyeceğiz. Ancak en azından "halka-der-gûşındadır" olması gerekirken "halkadur gûşındadır" şeklinde okunan (s.134) bazı ibareler de aynen aktarılmak yerine düzeltilerek alınsaydı, daha iyi olurdu diye düşünüyoruz.

Sonuç olarak, temel eksiklik olarak tespit ettiğimiz müracaat kaynaklarına ve yardımcı kaynaklara yönelmedeki zaaf bir yana konulacak olursa, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*, yapılması -ve diğer çiçeklerle devamı da getirilmesi- gerekli, başarılı ve emek mahsulü bir çalışmadır. Kitabı hazırlayan meslektaşımız Ahmet Kartal'ı tekrar kutluyor ve başarılarının devamını diliyoruz.

NOTLAR

1. Ali İrfan Aypay, *İzzet Ali Paşa (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı ile Nigâr-nâme'sinin Tenkidli Metni)*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 1986; Fatma Sabiha Kutlar, *Onsekizinci Yüzyıldan Bir Şâir: İzzet Ali Paşa (Metin ve İnceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1988.
2. Yrd. Doç. Dr. A. İrfan Aypay, *Lâle Devri Şâiri İzzet Ali Paşa Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği*, Divan - Nigâr-nâme Tenkidli Metin, İstanbul 1988.
3. Dr. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, *Haşmet Külliyyatı - Divan, Senedü'ş-şu'ara, Viladet-nâme (Sur-nâme), İntisabü'mülük (Hab-nâme)*, Sivas 1994; Mustafa Arslan, *Haşmet Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1995.
4. Cevad Rüşdü'nün hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz., Doç. Dr. Nâzım H. Polat, "Cevad Rüşdü-Çiçek Edebiyatımızın Üstâdı-", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 4 (1997), s. 1-19.
5. Ali Cânib, "Bazı Mecmualara Dair", *Hayat*, Cilt 2, Sayı 32, 7 Temmuz 1927, s. 5/103.
6. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Lâle Tarihi", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 9 (1971), s.265-276.
7. M. Şakir Ülkütaşır, "Tarihimizde Lâle ve Lâle Devri", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Sayı 144 (1954), s. 14-15; aynı yazar, "Tarih ve Edebiyatımızda Lâle Devri ve Lâle", *Hisar*, Cilt 9, Sayı 65 (Mayıs 1969), s. 5-6.

"Beşinci Milletlerarası Yemek Kongresi"

(Fifth International Food Congress)

- 1-3 Eylül 1994 -

Düzenleyen: Feyzi HALICI

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

“Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri”

İlknur Aktuğ-Kolay, **Batı Anadolu
14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım
Teknikleri**, Ankara 1999, Atatürk Kültür
Merkezi Başkanlığı Yayını,
X + 164 sayfa + 30 resim.

Erol KALENDER

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Istanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. İlknur Aktuğ-Kolay'ın çalışması olarak hazırlanan *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri* isimli eser, Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayımlanmıştır.

14. yüzyılda Anadolu'da mimarî ve sanat ortamı araştırmacılar tarafından farklı özellikler gösteren dört ana bölgede ele alınmaktadır. Doğu Anadolu, Güney Anadolu, Orta Anadolu ve Batı Anadolu olarak ayrılan bu bölgelerden ilk üçü Anadolu Selçuklu mimarisinin devamı niteliğinde kalırken, Batı Anadolu'da yeni bir yaratma sürecine girilmiş ve bunların sonucunda Osmanlı denilen büyük bir üslup ortaya çıkmıştır. Aktuğ-Kolay bu nedenle Batı Anadolu Beylikler mimarisini gözden geçirerek, klâsik Osmanlı mimarisinin oluşumunu anlamak için gerekli olan bir adımı atmıştır. Mimaride deneme çağı uygulamalarını daha çok Anadolu'nun batısında kurulan Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanogulları, Karasioğulları ve Osmanogulları Beylikleri yapılarında görüyoruz. Aktuğ-Kolay'ın bu çalışmasında biraz daha farklı bir yerel kültürel bazına sahip bir bölgeye yerleşen ve bu nedenle etkileşim ortamı farklı olan Osmanogulları Beyliği dışında kalan diğer beş Batı Anadolu Beyliğinin mimarileri incelenmiştir.

Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Saruhanogulları, Germiyanogulları ve Karasioğulları Beylikleri tarih boyunca Arkaik, Hellenistik ve Roma devirlerinde yoğun bir kültür birikimine sahip olmuş olan bölgede yerleşim göstermiş ve bu kültürlerin ana ilkeleri çerçevesinde kendine özgü ya-

pım geleneklerinin geliştiği zengin sanat ve mimarî eserleri yarattıktan sonra, yapım teknikleri Başkent ve Marmara Bölgesi Bizans mimarisinden farklı bir mimari sergilemiştir. Eserin yazarı, 14. yüzyılda Türk boylarının kurdukları Beylikler mimarisinin ne doğulu, ne de Bizanslı olmadığını fakat yeni denemenin ürünleri olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Yöntem olarak çalışmada yapıların kişiliğinde ve mimarî gelişiminde önemli faktörlerden biri olan strüktürel öğelerden belli başlarının yapımındaki yapım teknikleri malzeme, biçim ve bezeme açısından incelenmiştir. Batı Anadolu Beylikleri yapılarında duvar, sütun, sütun başlığı, ayak, kemer, örtüye geçiş elemanları ve örtü gibi strüktür öğeleri eserde bu bağlamda ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada toplumun ilişkide bulunduğu diğer kültürlerin etkileri gözardı edilemeyerek aynı öğelerin Türklerden önce Batı Anadolu'da eş zamanlı İran ve Anadolu Selçuklu mimarisindeki uygulamaları da incelenmiştir. Böylelikle eserde, Batı Anadolu Beylikler mimarisinde kullanılan yapı öğelerinin yapım, kullanım ve bezeme açısından kökenleri araştırılmış ve doğrudan aktarılan yapım gelenekleri ve geliştirilen özgün uygulamalar belirtilmiştir.

Kitap altı bölümden oluşmaktadır. 1. bölümde tarih, 2. bölümde Batı Anadolu'da Türklerden önceki yapı gelenekleri ele alınmıştır. Kitabın en kapsamlı bölümü olan 3. bölümde yapı teknikleri, sütunlar, ayaklar, sütun başlıkları, kemer, örtüye geçiş öğeleri, örtü gibi elemanlar Türk öncesi, Beylikler dönemi ve ayrıca malzeme, yapım ve bezeme gibi detaylandırılmış başlıklarla ele alınmıştır. 4. bölüm, 14. yüzyıl Batı Anadolu Beylikler mimarisinde yapım tekniklerinin bölgesel dağılımı; 5. bölüm eski yapı öğelerinin kullanılış şekli ve 6. bölüm, İran ve Anadolu Selçuklu mimarisine koşut olan süreklilikler başlığını taşımaktadır. 46 sayfada 142 şekil ile desteklenen bu kitabın sonunda 30 adet siyah-beyaz fotoğraf bulunmaktadır. Araştırmacılara kolaylık gösteren diğer bir bölüm yapı listesidir. Araştırmaya dahil olan Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Germiyanogulları, Saruhanogulları, Karasioğulları ve Osmanogulları beyliklerindeki yapıların yeri, yılı ve tarihlenen bir kitabeye mi yoksa bir kaynağa mı dayandığı dipnotlarla verilmiştir. Geniş bir kaynakçanın da okuyuculara sunulduğu eserde ayrıca İngilizce bir özet bulunmaktadır.

Sanat tarihinde ve mimarlık tarihinde başvuru kaynağı olacak İlknur Aktuğ-Kolay'ın bu çalışması malzeme ve yapım teknikleri üzerine yapılan ender çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nı böylesine değerli bir çalışmayı bize kazandırdığı için kutluyor; sanat tarihine yönelik eserlerin devamını bekliyoruz. Avrupa Ortak Miras Kampanyası'nın yürütülmeye başlandığı bu günlerde, kültürde ülkemiz adına söz sahibi olabilmemiz için bu tür bilimlik yayınların büyük bir öneme sahip olduğunu hepimiz biliyoruz.

“Fotoğraflarla Geçmişte Konya”

Fotoğraflarla Geçmişte Konya / Konya in the Past in Photographs, Yayına Haz. Prof. Dr. Haşim Karpuz, 168 sayfada 143 fotoğraf ve 2 panorama, 2. Baskı, İstanbul 1998, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayını.

Dr. Azize AKTAŞ-YASA

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Sanat Tarihi araştırmalarında yazılı bilgileri desteklemek, sanat eserini gözlere sunmak ve ayrıntıları ile belgelemek üzere kullanılan fotoğraf, gravür ve tablolar, özellikle mimarî eserlerin zaman içinde geçirdikleri değişiklikleri, yapıların şehir, hattâ sokak dokusu içindeki konumlarını, arazinin durumunu, şehrin gelişmesi sürecinde olagelen değişimleri göstermek bakımından ana kaynak olarak değerlendirilirler. Restorasyon çalışmalarının araştırma-belgeleme safhası ile restitüsyon çalışmalarının ön hazırlık safhalarında eser hakkındaki kaynaklar araştırılırken kullanılan en önemli malzemelerden biri de yine fotoğraflardır. Ne yazık ki, ülkemizdeki hızlı ve plânsız kentleşme, kent merkezlerindeki rant kavgası, bilimlik verilere dayanmadan yapılan restorasyonlar çevreyi ve eski eserleri hızla tahrip etmektedir. Bu hızlı değişim süreci içerisinde kısa bir süre önce çekilen fotoğrafların bile belge niteliği kazandığı düşünüldüğünde, günümüzden 100-120 yıl öncesine ait olanların taşıyacağı değeri açıklamaya bile gerek yoktur. İşte, *Fotoğraflarla Geçmişte Konya* çok zengin bir tarihe ve bu tarihini yansıtan pek çok esere sahip olan Konya'nın 1885 ile 1950 yılları arasında çekilmiş fotoğraflarının biraraya toplandığı bir albümdür.

Prof. Dr. Haşim Karpuz tarafından yayına hazırlanan, A. Sefa Odabaşı, Ahmet Köseoğlu ve Bilâl Söğüt'ün katkıda bulunduğu albüm, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü yayınları arasında çıkmış, 1996 yılında ilk, 1998'de ikinci baskısı yapılmıştır.

Önsöz'den sonra "Albümün Hazırlanışı" ve "Albümün Hazırlanmasında İstifade Edilen Arşivler" başlıklı yazılar Prof. Dr. Haşim Karpuz tarafından kaleme alınmıştır. İkinci yazıda verilen bilgilere göre, söz konusu arşivlerden ilki Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Arşivi'dir (SÜSAM). Arşiv 1985 yılında Selçuklu dönemi tarih, kültür ve medeniyeti konusunda araştırmalar yapmak üzere kurulmuştur. Merkezde kısa sürede zengin bir kütüphane, 1990 yılında Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin başkanlığı döneminde belge, fotoğraf ve dosya arşivi oluşturulmuştur. Büyük ölçüde bağışlarla kurulan Merkez'in arşivinde Selçuk Es, Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk, Dr. Şehabettin Uzluk¹ ve İbrahim Tongur'un fotoğraf ve dokümanlarının yanı sıra, *Yeni Konya* gazetesine ait Garabet K. Solakyan, Süleyman Eşref Balum ve Serat Akkartal'ın değerli fotoğrafları yer almaktadır (s. 14-15). Prof. Dr. Haşim Karpuz'un başkanı olduğu Merkez'de, bu zengin arşiv, her türlü kolaylık gösterilerek araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.²

Bu albümün hazırlanmasında yararlanılan diğer arşivler arasında, Büyükşehir Belediyesi Koyunoğlu Müzesi ile değerli araştırmacı ve koleksiyoner A. Sefa Odabaşı arşivleri de vardır.³ S. Odabaşı'nın arşivinde Konya'nın ilk fotoğrafçısı Garabet K. Solakyan⁴ başta olmak üzere birçok fotoğrafçının ve atölyenin fotoğrafları bulunmaktadır. Yine bu çalışma için, İRCICA Arşivi'nde bulunan Yıldız Sarayı Albümleri ile Konya Müzesi Arşivi'ne Dr. Mehmet Önder tarafından kazandırılan S. Eşref Balum'un hazırladığı iki albümün yanı sıra Haşim Karpuz, merhum Gürbüz Alp ve Alâaddin Yeşilgün'ün arşivlerinden de faydalanılmıştır (s. 16-19).

Albüm, Léon de Laborde'nun 1826 tarihli bir gravürü ile başlamıştır. İki dilde basılan eserde fotoğrafların Türkçe ve İngilizce açıklamaları yapılmıştır. 143 fotoğraf ve iki panoramanın bulunduğu albümde şehre ait eski kartpostallara da yer verilmiştir. Albümde yer alan diğer fotoğraflar arasında şehir manzaraları, tarihî eserler, sosyal ve kültürel hayata ilişkin enstantaneler, şehrin önemli şahsiyetlerinin bulunduğu hâtıra fotoğrafları ve etnografik malzeme olarak kullanılacak karelerin yanı sıra Atatürk'ün Konya'yı ziyareti, Başhöyük Köyü'nün kuruluşu, cülus merasimleri gibi tarihe ayna tutan fotoğraflar bulunmaktadır. Albümün sonunda yer alan ilk panorama Guillaume Bergren tarafından 1895 yılında, Alâeddin Tepe-

si'ndeki Saat Kulesi üzerinden, ikincisi ise 1930'lu yıllarda İbrahim Tongur tarafından yine Alâeddin Tepesi'nden çekilmiştir. Şehri nispeten bütün olarak görmemizi ve şehir dokusunu daha iyi kavrayabilmemizi sağlayan bu panoramalar, araştırmacılar için çok değerli belgelerdir.

Album, Sanat Tarihçisi ve Konya üzerine çalışan biri olarak beni özellikle mimarî eserler ve eski şehir dokusunu gösteren genel resimler ile panoramalar bakımından ilgilendirmekle birlikte eminim ki, farklı kesimlerden, farklı yaşlardan pek çok insan, bu albümde ilgilerini çekecek çok değişik şeyler bulacaktır. Bu arada, Konya'nın geçmişine ışık tutan bu değerli albümde dikkatimizi çeken birkaç eksikliğe de işaret etmek istiyoruz. Albümde mimarî eserler, şehir dokusu, sosyal ve kültürel hayata ait fotoğraflar kronoloji veya konu olarak belirgin bir ayrıma gidilmeden sıralanmıştır. Kanaatimce "belge" niteliğindeki bu albümde fotoğrafların bir tasnife tâbi tutularak düzenlenmesi, fotoğraflara atıfta bulunacak araştırmacılar ve meraklısı için daha yararlı olabilirdi. Ayrıca albümün başına konacak bir İçindekiler Listesi veya sonunda yer alacak bir İndeks, aynı konuyu içeren ancak albüm içinde ard arda gelmeyen fotoğrafların daha kolay bulunmasını sağlayarak onun kullanımını kolaylaştırabilirdi.⁵ Fotoğrafların açıklamalarının altına küçük bilgi notları şeklinde – bilinenlerin veya tespit edilebilenlerin – hangi koleksiyona ait olduğu ve bazılarında muhtemel veya sınır belirten bir tarihin verilmesi muhtemelen veya sınır belirten bir tarihin verilmesi muhtemelen ki, bu fotoğrafları belge olarak kullanacaklar için çok aydınlatıcı olabilirdi.⁶ Ayrıca, kitabın sonunda yer alan panoramaların altlarındaki açıklamalarda yer verilmeyen bazı yapılara, bu konuda araştırma yapanlara faydalı olacağı ve daha sonraki çalışmalarda değerlendirilebileceği düşüncesi ile aşağıda değinilmiştir.

I. panoramanın 4. fotoğrafında solda Selçuk Camii ve İmaret'in arkasında Mahkeme Hamamı, Şerafettin Camii'nin önünde yıktırılan türbesi, Bedesten'in karşısında İplikçi Camii, arka plânda sağ köşede Aziziye Camii'nin önünde Pîrî Paşa Camii ve Türbesi yer almaktadır. II. panoramanın 1. fotoğrafında arka plânda solda Şerafettin Camii, sağda ise Mevlânâ Külliyesi, Selimiye Camii, Yusuf Ağa Kütüphanesi, Üçler Mezarlığı, Aziziye Camii, Pîrî Mehmet Paşa Camii ve Türbesi, Kapı Camii, sağda orta kısımda Hükûmet Binası, Postahane ve Hoca Hasan Camii görülmektedir.

3. fotoğrafta sağda Sahip Ata Camii'nin arkasında aydınlık feneri görülen yapı Sahip Ata Hanikâhı, bu topluluğun solunda çatısı görünen bina Sahip Ata Hamamı'dır. Halk Eğitim Müdürlüğü binasının arkasında görünen kubbeli yapı ise Hasbey Darülhuffazı olmalıdır. 5. fotoğrafta sağ tarafta ön plânda Abdülmümin, arka plânda ise Abdülaziz mescitleri görülmektedir. 6. fotoğrafta solda arka plânda Hoca Hasan Mescidi'nin arkasında görünen kubbeli yapı Tahir ile Zühre Mescidi'dir. Beyhekim Mescidi'nin arkasında görülen kırma çatılı yapı ise Ebu İshak Kazeruni Zaviyesi olmalıdır. 9. fotoğrafta ise ön plândaki kubbeli yapı Saka-hâne Mescidi'dir. Musalla Mezarlığı'nın önünde görülen türbe Ulaş Baba olmalıdır. 10. fotoğrafta arka plândaki Musalla Mezarlığı'nın içinde, önde Gömeç Hatun, ortada Şeyh Halilî ve arka plânda Evhadü'd-dîn-i Kirmanî türbeleri yer almaktadır.

Çok değerli bir fotoğraf derlemesi olan bu albüm tabii ki sadece Sanat Tarihi için değil, başka bilim dalları için de geçmişe ait önemli veriler taşıyan bir arşiv malzemesidir. Ancak ben Sanat Tarihçisi olarak bu fotoğraflar karşısında duyduğum heyecanı ve dile getirme gereğini hissettiğim bir noktayı dikkatlerinize sunmak istiyorum. Bu albüm, bir taraftan Konya'nın Cumhuriyet döneminden itibaren sürekli gelişerek nasıl modern bir şehir hâline dönüştüğünü görmemizi sağlarken, öte yandan kaybettiklerimizi de gözler önüne sermektedir. Sanırım kaybettiklerimizin çokluğu albümü inceleyenlerin gözünden kaçmamıştır -"Kaybettiklerimiz" deyimi burada, mimarî mirasımızın ortadan kaldırılmasını belirtmek için kullanılmış olup, yol veya meydan açmak gerekçesiyle yıktırılan eserleri olduğu gibi, "restorasyon" adı altında yapılan yanlış onarımlar yüzünden (mekân ve silüet dışında) dönemine ait hiçbir özelliği yansıtmayan, mesajları yok edilmiş eserleri de kapsamaktadır-. Üzülerek belirtmek zorundayım ki, albümde yer alan mimarî mirasımızın pek çoğu bugün mevcut değildir veya sıradan bir 20. yüzyıl yapısı görünümünü almıştır. Daha da acı olanı, 13. yüzyıla ait yapıların 20. yüzyıla kadar 700 yıl korunabilmesine karşılık Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren düşüncesizce yok edilmiş olmalarıdır. 1924 yılında meydan genişletmek amacı ile Belediye tarafından yıktırılan Hükûmet Konağı'nın batısındaki Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi ile 1927 yılında yine aynı amaçla yok edilen Gazi Lisesi'nin güneyindeki Amber Reis Türbesi bunlara sadece iki örnektir.⁷ Bu

yıkımlardan Osmanlı dönemi eserleri de nasiplerini almıştır. Selçuklu döneminden günümüze ulaşan İnce Minareli Medrese'nin, 1929 yılında Ordu Müfettişi bir Paşa'nın evinin Alâeddin Tepesi'ne bakan manzarasını kapattığı gerekçesiyle yıktırılmasına şahit olan ve bunu engellemek için Konya Müzesi Müdürü Yusuf Akyurt ile görüşen Prof. Dr. R. M. Riefstahl'ın kartvizitine not ettiği şu cümleler ne kadar ibret vericidir: "...Ne yazık ki Türkler, kendi medeniyetlerini isbat eden bu gibi âsâr-ı nefîseyi yine kendileri yıkıyorlar!"⁸

Maalesef kültür politikalarının kilit noktası olan eğitimin yeterli düzeyde olmaması, dolayısıyla tarih şuurundaki büyük eksiklik, toplumun hemen her kesiminde bir bilinçsizlik ve ona bağlı olarak ilgisizlik yaratmakta, bu da ülkemizdeki mimarî mirasın hızla ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Mimarî mirasın yok olmasının tarihi kesintiye uğratmak demek olduğunu bilmeyen, onunla birlikte kültürel kimliğinin bir parçasını kaybettiğini farketmeyen bir toplumdan farklı bir tutum beklemek zaten pek gerçekçi de değildir. Ne yazık ki, bu bilinçsizlik neredeyse giderek artmakta, bu arada kültür tarihimizin ayrılmaz bir parçası olan Sanat Tarihi dersleri de müfredat programlarından çıkarılmaktadır. Bu konularda âcil önlemler alınması gerektiği gibi, her türlü kitle iletişim aracının sağladığı teknolojik imkânlardan yararlanılarak, Türk kültürünün önemli bir unsuru olan sanatın, kültürel mirasın, önemi, niçin korunması gerektiği hakkında halk bilgilendirilmeli ve geçmişin bir parçası olan tarihî eserler sevdirmelidir. Ayrıca söz konusu eserlerin daha iyi korunması için konuya ilişkin kamuoyu oluşturulmalı, ilkokullardan başlayarak bunun eğitimi verilmeli, "Türk Sanatı" dersleri bütün eğitim kurumlarına konmalıdır. Koruma konusunda halkın katılımını sağlamak, sorumluluk alanını genişleterek her insanı bu alanın içine sokabilmek muhakkak ki, bu bilincin verilmesiyle gerçekleşecektir. Tarihî eserin verdiği mesajı alamayan, bu eserleri daha sonraki kuşaklara taşımanın önem ve gerekliliğini kavramamış insanlardan oluşan bir toplumda korumayı tam anlamıyla gerçekleştirebilmeyi beklemek mümkün değildir.

Ben bütün bunlardan sonra, tanıttığımız albümü Konya'nın tarihine, kültürüne, mimarî mirasına, şehir dokusuna, sosyal hayatına ilişkin olarak sunduğu verilerin yanı sıra, gençlere, Konyalılara, hattâ Türkiyelilere kendi kültür varlıklarını nasıl kaybettiklerini hatırlatan bir belge olarak görmek istiyorum. Umarım

Fotoğraflarla Geçmişte Konya albümünde somutlaşmış, gözle görülebilen bir şekilde karşımıza çıkan gerçekler bu konudaki duyarlılığımızın artmasına katkıda bulunur. Bu değerli albümden tüm Konyalılar ve Konya üzerine çalışanların haberdâr olmasını, arşivlerde saklı diğer fotoğrafların da gün ışığına çıkarılmasını⁹ dileyerek, tek tek ulaşılması çok güç olan bu fotoğrafları biraraya getirip faydalanmamızı sağlayanlara teşekkür ediyor; tüm emeği geçenleri tekrar kutluyorum.

NOTLAR

1. Ş. Uzluk'un Konya'daki mimari eserleri konu alan karakalem ve suluboya resimleri Konya Ticaret Odası'nda sergilenmiş ve bu sergi ile ilgili 32 sayfalık bir katalog basılmıştır. Bkz., *Şehabettin Uzluk Resim Sergisi*, Konya 1996. Bu konu ile ilgili olarak ayrıca bkz., Alaybey Karoğlu, "Şahabeddin Uzluk ve Sanatı", VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyet Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 1996), Konya 1997, s. 103-113.
2. Bu arşiv hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., A.S. Odabaşı, "Fotoğrafçılığın Geçmişi ve Selçuklu Üniversitesi Fotoğraf Arşivi", *Yeni Konya*, 6.5.1995; H. Karpuz, "Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Fotoğraf Arşivi", V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyet Semineri Bildirileri, Konya 1996, s. 103-105.
3. A. Sefa Odabaşı Arşivi'nde bulunan Konya'ya ait eski fotoğraf ve kartpostallar hakkında ayrıntılı bilgi için bu arşivden yararlanılarak hazırlanan, şehrin 100 yıl önceki görünümünün sunulduğu albüme bakınız. *Eski Kartpostallarda Konya/Konya With Old Postcards*, Hazırlayanlar: H. Karpuz, A.S. Odabaşı, A. Efe, Konya 1996 ve Y. Küçükdağ, "A. Sefa Odabaşı'nın Arşivi'nden Eski Konya Fotoğrafları", *Yeni İpek Yolu, Konya 1*, Konya 1998, s. 405-408.
4. Konya'daki ilk yerleşik fotoğrafhaneyi kuran, şehrin sosyal yaşantısını, gündelik hayatını, çarşılarını, pazarlarını görüntüleyen Garabet Solakyan ve fotoğrafları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., A. S. Odabaşı, "Konya'da ilk Fotoğrafhaneyi Kuran Adam: Garabet Solakyan", *Yeni Konya*, 26.08.1995, s. 9; H. Karpuz-A.S. Odabaşı, "'Konya'nın İlk Fotoğrafçısı", *Tarih ve Toplum*, XXVIII/167 (Kasım 1997), s. 291-297.
5. *Meselâ*, Araboğlu Makası, fot. 73, s. 93; fot. 78, s. 98; *Fahreddin Paşa Parkı*, fot. 70, s. 90; fot. 129, s. 149; *Meram'da Yıldız Köşkü*, fot. 128, s. 148; *Meram'da bağ evleri*, fot. 98, s. 118 gibi.
6. *Meselâ*, G. Berggren imzalı *Meram fotoğrafları* - fot. 98, s. 118, fot. 99, s. 119 - *Hükümet Konağı ve Eski Belediye'ye ait fotoğrafın* - fot. 9, s. 29 - vb. 1895 yılında çekilmiş olduğu belirtilirdi veya Mehtap Fotoğrafhanesi'ne ait olan Alâeddin Camii kartpostalının, 1889 tarihli Sururi Paşa onarımından sonra ve aynı fotoğraf karesi içinde görünen Eflatun Mescidi'nin (Saat Kulesi'nin) yıktırılmasından yani 1921'den önceye ait olduğu düşünülerek 1889-1921 tarihleri arası verilebilirdi.
7. Bkz., *Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi*, fot. 52, s. 72; *Amber Reis Türbesi*, fot. 54, s.74.
8. M. Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1993, s. 169-173.
9. Bu konu ile ilgili olarak yayımlanmış diğer iki albüm için bkz., *Konya'da Geçmiş Zaman/Olden Times in Konya*, Hazırlayanlar: H. Karpuz, A. S. Odabaşı, A. Efe, Konya 1996; A. Efe, *Konya Yazıları/ Excerpts from Konya*, Konya 1996.

“Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs”

Harid Fedai, **Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs**,
Ankara 1997, XXVI+166 sayfa.

Soyalp TAMÇELİK

Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens.
Araştırma Görevlisi

Kitabın Önsöz’ünde, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi’nin, 1962 yılında Ömer Sami Coşar adında bir gazeteciyi Kıbrıs’a gönderdiği ifade edilmektedir. Ömer Sami Coşar’ın, atılgan bir karaktere sahip olduğu, Kıbrıs’ın farklı bölgelerinden kitap toplamasının yanı sıra, Evkâf Dairesi’nden çok sayıda فرمان, berat ve doküman alarak, bunları İstanbul’a gizlice gönderdiği belirtilmiştir. Yazar, bu şahısla tanıştığını, aralarında ilk dönemlerde vuku bulan tatsız hâdiselerden sonra Kıbrıs’la ilgili bazı mikrofilm ve evraklar karşılığında, Ömer Sami Coşar’a, *Kokonoz*, *Akba-ba*, *Mir’at-ı Zaman* ve *Seyf* gibi Kıbrıs Türkünün siyâsî, içtimaî ve iktisadî hayatında büyük katkısı olan gazetelerin, bazı sayılarını tevdi ettiğini söylemektedir.

Yazar, 1974 Mutlu Barış Harekâtı’ndan sonra gelişen hâdiseler sebebiyle, Ömer Sami Coşar’dan almış olduğu evrakları neşredemediğini, sonraki yıllarda vakit bulduğu ölçüde bu eserler üzerinde çalışıp, neşretmeye başladığını açıklamıştır (s. XII).

Sunuş bölümünde yazar, neşrettiği bu eseri yazdığının Hekimoğlu Ali Paşa olduğuna (1689-1785), bu şahsın sadrazamlıktan azledildikten sonra Kıbrıs’a sürgün olarak gönderildiğine değinerek, konuya giriş yapmıştır. Hekimoğlu Ali Paşa’nın “... *bundan akdem üç defa sadâret-i uz mâ ile nâmdâr-ı izz ü iclâl olan vezir-î ekrem ve destûr-ı mükerrer Ali Paşa Hazretleri me’mûren cezîre-i Kıbrıs’da Magosa nâm mahalle teşriflerinde...*” (s. XVIII) kendi tasarrufunun olmadığını ve sürgün edildiğini belgelendirmiştir. Fakat bu eserle ilgili olarak çeşitli araştırmalar yapılırken, bazı yanlış tespitlerin ileri sürülmesinin doğru olmadığını zikretmiştir.

Bu yanlış tespitlerin, Doç. Dr. Özcan Mert’in yap-

tığı hataları, Fehmi Ethem Karatay ile Mehmed Süreyya’nın da önceden tekrarlamasından kaynaklandığı açıklanmıştır. Ayrıca bu eserin müellifinin, başka biri olduğu belirtilerek, eserin yazarına ait künyenin, Kıbrıs Millî Arşivi KPÇ 6/2-97 numaralı evrakta mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Eserin asıl yazarının Pîrî Efendi olduğu ve bu müellifin, eseri ayrıntıya boğarak anlaşılmasız hâle getirmesinden dolayı, Hekimoğlu Ali Paşa’nın eseri yeniden gözden geçirerek, neşre hazır hâle getirmesi için Mevlvî Arif Dede’den ricada bulunduğu bilinmektedir. Eserin müellifinin açık bir şekilde anlaşılır olmasına rağmen, Özcan Mert’in Pîrî Reis ya da Ramazan-zâde Pîrî Paşa olabileceğini ileri sürmesinin doğru olmadığına işaret edilmiştir. Yazar, Osmanlı tarihinde üç kez sadârete getirilen ve azledilen kişinin, Hekimoğlu Ali Paşa’dan başkası olmadığını dikkatli bir tetkikle rahatlıkla tespit edilebileceğini ve Bostancı Ali Paşa’nın, ismi zikredilen kişi olamayacağını açıklamıştır (s. XXII).

Ayrıca, bu konu ile ilgili olarak ilk araştırmaları Kıbrıs’ın önde gelen eski tarihçilerinden Dr. Halil Fikret Alasya’nın yaptığı açıklanmıştır. Eseri yeniden kısaltarak yazan Mevlvî Ârif Dede’nin, bu eseri Allah rızası için yazdığı ve Hekimoğlu Ali Paşa’ya takdim ettiği bilinmektedir. Diğer araştırmacıların belirttiği tarihlerde, Ada’da bir Mevlvî Tekkesi’nin bulunmasının imkânsız olduğu belirtilmiştir. Neşredilen “*fetihnâmenin 86 yapraktan meydana geldiği, besmeleden başlayan girişten başka 25 bâb bulunduğu*” zikredilmiştir. Bu eserde “*Hatt-ı nesih’le 15’er satırdan oluşturulmuş sayfalarda yer yer Farsça (39 adet) ve Türkçe (12 adet) şiiir vardır*” (s. XXIII).

Kitabın tam olarak neşre hazır hâle getirilerek, bütün tetkiklerden sonra yeni bir nüshanın ortaya çıkarıldığı, bu nüshanın Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa’nın torunlarından Perihan Arıburun Hanımefendi’ye Mevlvî Halil Can tarafından hediye edildiği anlaşılmıştır. Yazar, bu yazmayı da tetkik ederek, diğer nüshadan farklı olan yönlerini, hâşiyelerle (dipnotlarla) dizgi öncesi dipnot düşerek belirtmiş ve eserin neşir öncesi bütün hazırlıklarını tamamlayarak yayımlamıştır.

Yazarın titiz bir çalışma yaparak eserin nüshalarını incelemesi ve edisyon kritiğini (tenkidî neşrini) yaparken iç-dış tenkide tâbi tutarak, eleştiri süzgecinden geçirmesi takdire şayandır. Eserin ilmî olarak neşre hazırlanması, akademisyenlerin de bu araştırmayı ra-

hatlıkla kullanabilme şansını doğurmuştur. Eserin neşrinde yapılan incelemeler, yazarın iyi bir Osmanlıca'ya sahip olduğunu göstermektedir. Hâlihazırda Kıbrıs'ta Osmanlıca bilen insan sayısının az olduğu ve arşiv belgelerinin tam anlamıyla incelenmediği göz önüne alınırsa, Harid Fedai gibi değerli şahsiyetlere araştırma imkânının tanınmamasının büyük bir hata olacağı açıktır. Hele hele yetişen günümüz Kıbrıs gençliğinin bu tür konulara ilgi duymadığı düşünülürse, bu konularda araştırma yapanlar kalben kırılacak ve bir ölçüde kadir bilmezlikle karşı karşıya kalacaklardır.

Kıbrıs'ın fethine ait ilk dönemleri anlatan bu fetihnâme, oldukça akıcı bir üslûpla aktarılarak okuyucuya takdim edilmiştir. Eserin Sunuş'undan sonra kitapta geçen önemli kısaltmaları açıklamak için "Kısaltmalar Cetveli" verilmiştir. Akabinde, çeviri yazı şeması verilerek, transkripsiyon metni düzenlenmiştir.

Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs adlı fetihnâmenin tenkitli metni, Osmanlıca ve günümüz Türkçesiyle verilmiştir. Transkripsiyon yapılarak verilen metin, en ince detayına kadar titizlikle hazırlanmıştır. Daha sonra "Kıbrıs'ın Tarihçesi" adlı ikinci bölüm, transkripsiyonlu olarak aktarılmıştır. "Kıbrıs'ın Tarihçesi" adlı bölüm, günümüz Türkçesiyle yapılan aktarmasında, bu tür eserlerde olduğu üzere, öncelikle varlıkları yaratan Allah'a hamd ve sena ifade edildikten sonra Peygamber Efendimize salâvatlar getirilmek suretiyle başlamaktadır. Akabinde, eseri yeniden düzenleyen Mevlevî Şeyhi Ârif'in, Hekimoğlu Ali Paşa'ya iltifatıyla konuya giriş yaptığı görülür. Eserin oldukça ayrıntıya girilerek yazılmasından dolayı gereksiz yerlerin metinden çıkarılarak, zincirleme tamlamaların sadeleştirildiği görülmektedir. Eseri kısaltan Mevlevî Şeyhi Ârif'in tek dileği kitap okunurken kendisinden hayır duanın eksik edilmemesidir.

Birinci başlıkta, "Kıbrıs Seferinin Nasıl Başlatıldığı'nın ve Başkomutan Atandığının Anlatılması" adlı bâb işlenmiştir. Kıbrıs adasının dünyada bir eşinin dahi bulunmadığı, havasının, suyunun güzelliği sebebiyle, "Yeşil Ada" olarak isimlendirildiği zikredilmiştir. Bu toprakların İslâm padişahına yaraşan yerler olduğu hâlde Venedik kâfirinin elinde bulunmasının doğru olmadığına karar verildiği ve Allah'ın gölgesi olan Gazi Sultan Selim Han Hazretleri'nin burayı almak için bölgeye donanma göndermeye karar verdiği belirtilmiştir (s. 124).

İkinci başlıkta, "Padişah Ordusunun Lefkoşe Kale-

sine Yürüdüğüdür" adlı bâb işlenmiştir. Ada'nın fethi için seferber edilen donanmanın Kıbrıs'a geldiği, ordu komutanı ve donanma serveri olarak Vezir Mustafa Paşa Hazretleri'nin ordu komutanlarını toplayarak istişârede bulunduğu belirtilmektedir. Osmanlı donanmasının Ada'ya hareketinden önce durumdan haberdâr olan Kıbrıs seknesinin bahçelerindeki ağaçları kesip, binaları yıkıp hazırlık yaptıkları, Tuzla'dan hareket eden birliklerin 8 saat sonra Ada'ya yaklaştıkları sırada, Rumların kaleden çıkararak karaya inmeye çalışan otakçı askerlere saldırıya geçtikleri, fakat Kırşehir ve Akşehir Beyleri'nin yardımına, Karaman Beylerbeyi'nin gelmesiyle otakçıların kurtarıldığı ve sekene askerlerinin ağır bir darbe yediği anlatılmaktadır (s. 126).

Üçüncü başlıkta, "Padişah Ordusunun Lefkoşe Önlere Ulaşması" adlı bâb işlenmiştir. Bu bâbda, saldırıya geçen sekene askerlerinin, bir kısmının kuşatılarak katledildiği, geriye kalanların ise kaçarak kaleye sığındığı, komutanın kaleye ulaşarak Maraş Beylerbeyi'ni çağırıp talimat verdiği, Lefkoşe'nin kuşatılması sırasında güçlü bir kuşatmanın ancak Magosa'daki giriş çıkışları kontrol ederek sağlanabileceği ifade edilmektedir. Lefkoşe'yi Kaptan Ali Paşa ve İskender Paşa sağ taraftan, Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa doğudan, Muzaffer Paşa ile Canpulat Paşalar da batıdan kuşatmışlardır.

Dördüncü başlıkta, "Dinsiz Kâfirlerin Yekdir Allah Diyen Gazilerin Siperlerine Saldırmaları" adlı bâb işlenmiştir. Kuşatma başlatıldıktan sonra Osmanlı ordusunun toplarını hazırladığı, hazırlıklar devam ederken, birden sekene birliklerinin saldırı düzenlediği ve Hasan Paşa'nın bu saldırıyı tecrübesiyle püskürttüğü zikredilmektedir.

Beşinci başlıkta, "Yüce Makamlı Başkomutanın İslâm Askerî Başkanlarıyla Görüşmesi" adlı bâb işlenmiştir. Kuşatmanın başlangıcında kalenin top gülleleriyle dövüldüğü, fakat surların çok sağlam olması sebebiyle herhangi bir deliğin açılmadığı anlaşılınca, ordu komutanının askerî yetkilileri toplayarak, alınması gereken tedbirleri görüştüğü belirtilmektedir.

Altıncı başlıkta, "Gece Baskını İçin Şaşkın Kâfirlerin Magosa Kalesinden Çıkmaları" adlı bâb işlenmiştir. Gece vaktinde Osmanlı ordusunun bekleme durumunda bulunduğu bir anda, âni bir saldırı düzenleyerek ağır zayıat verdirme amacını hedefleyen sekene birliklerinin, beklemedikleri bir direnişle karşı karşıya kalıp kaçtıkları anlatılır. Daha sonra, dereden su

almak için giden Osmanlı askerlerini kuşatan sekene birlikleri, şiddetli bir mukavemet ile karşılaşmışlardır. Bunun üzerine Behram Paşa, zor durumda kalan Osmanlı askerlerini kurtarmak için yardım göndermiş ve çok sayıda esir almıştır. Bu başarı, Piyale Paşa Hazretleri'ni memnun etmiş ve askerlerini ödüllendirmiştir.

Yedinci başlıkta, "Baf ve Girne Anahtarlarının Getirilmesi" adlı bâb işlenmiştir. Düzenlenen son saldırılarla bitkin hâle gelen sekene birlikleri, tamamen yenilgiye uğratılıp dirençleri kırılmıştır. Kale komutanı esir alındıktan sonra öldürülmüş ve caydırıcı olması amacıyla başı, Baf ve Girne kaptanlarına gönderilmiştir. Komutanlar, Lefkoşe kalesinin komutanın başını görünce korkmuş ve kale anahtarlarını teslim ederek "aman" dilemişlerdir. Böylece bu şehirler de ele geçirilmiştir. Ama Magosa kalesi çok muhkem olduğu için kale komutanı surlara ve Venediklilere güvenerek hadsizce direnmiştir.

Sekizinci başlıkta, "Padişah Ordusunun Lefkoşe'den Magosa Kalesine Hareket Edişi" adlı bâb işlenmiştir. Osmanlı ordusu bu küstah cevap üzerine kaleye yönelmiş, fakat kaleye düzenlediği saldırılarda başarılı olamamıştır. Kalenin kuşatması uzun sürünce, kış mevsimi yaklaşmıştır. Kışın yaklaşmasıyla, ordunun hareketinin kısıtlanacağı düşünülerek, sefer bahara ertelenmiştir.

Dokuzuncu başlıkta, "Padişah Donanmasının İstanbul'a Doğru Yol Alması" adlı bâb işlenmiştir. Kışın yaklaşması sebebiyle donanma İstanbul'da Tersâne-i Âmir'e de kışlayarak, her türlü araç-gereç ihtiyacını karşılamak amacıyla geri dönmüştür. Donanmanın geri dönüşünün hemen ardından, pusuda bekleyen Venedik donanması, hızla hareket ederek Kıbrıs'a gelmiş ve tersanede Kethüda Arap Ahmed'in kadırgalarına saldırarak, zarar vermiştir. Bu yüzden kadırgalarda bulunan Osmanlı askerlerinden üçyüz kadarı şehit olmuştur.

Onuncu başlıkta, "Kötü Niyetli Kâfir Gemilerinin Venedik'e Doğru Kaçmaları" adlı bâb işlenmiştir. Bu saldırıdan sonra Osmanlı donanmasının Ada'ya gelme tehlikesi belirince, düşman donanması hızla Ada'dan ayrılmıştır. Magosa kalesindeki Venedik birlikleri, bu durumu fırsat bilerek âni bir saldırı ile Osmanlı askerine saldırmış ise de istenilen sonuca ulaşamamış ve ağır zayıyat vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

On birinci başlıkta, "Padişah Donanmasının İstan-

bul'dan Kıbrıs'a Hareket Etmesi" adlı bâb işlenmiştir. Kaptan Ali Paşa Hazretleri, seksen parça kadırga ve birçok gemi ile adaya gelmiştir (s. 135).

On ikinci başlıkta, "İslâm Gazilerinin Siperlere Girmeleri" adlı bâb işlenmiştir. Zilhicce'nin 12. günü her koldan siper kazılarak saldırıya geçilmiş, fakat top atışlarının sonuçsuz kalması sebebiyle, kalenin surlarına kazılan meterislerle (tünellerle) yaklaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların bazıları sonuç verse de, hemen akabinde diğer sur karşılıklarına çıkmış ve askerlerin ilerleyişini engellemiştir. Ayrıca tünel kazan Osmanlı askerlerinin geliş yönünü belirleyen Venedikliler misillemede bulunarak, onları havaya uçurmuşlardır. Fethedilen surlarda bulunan Venedikli askerler bertaraf edilse de, diğer surlarda bulunan Venedikli askerler, Osmanlı askerlerine mermi ve gülle yağdırmışlardır. Bu yüzden Osmanlı askerleri geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Askerler geri çekilince, surlarda açılan gedikler sabaha kadar Venedikliler tarafından kapatılmıştır.

On üçüncü başlıkta, "Şanı Yüce Başkomutanının Mutlu Beylerbeyilerle Danışması" adlı bâb işlenmiştir. Bu saldırıların sonuç vermemesi üzerine askerî komutanları etrafında toplayan başkomutan, alınacak olan tedbirleri görüşerek, bu surların patlayıcılarla havaya uçurulabileceği, top atışları esnasında topun sadece genişliği ölçüsünde delik açılabilmesi, surların arkalarının muhkem olması ve toprakla desteklenmesi sebebiyle sonuç alınamayacağını açıklamıştır. Tecrübeli askerler, çeşitli tekliflerde bulunarak farklı taktikler önermişlerdir. Ele geçirilen surların iç bölgelerinde bulunan ak ve kara surların günlerce alınmaması, psikolojik olarak askerleri sıkıntıya sürüklerken, açılan tünellerin birinde, Venediklilere ait askerî teçhizatların bir ambarda bulunması büyük sevinç yaratmıştır. Son saldırılarla kalenin ak ve kara surları ele geçirilmiştir. Bu kalenin ele geçirilememesinin sebebi, "Kalenin güneş etrafındaki oniki burç üzere ve metince çevreleyerek yapmıştır. Her burcun genişliği, mimar zıranına (dülgerlerin kullandığı yirmidört parmaklı bir uzunluk ölçüsüdür) göre, ikiyüz zıradır ve sağı solu gözetlemeye elverişli şekilde yapıldıklarından, düşmanın bir fersah mesafeden daha yakına sokulmak ihtimali yoktur. Anlatıldığı kadarıyla bu kalenin içinde yedibin kadar ev ve saray mevcuttur ve aralarında on, onbeşbin altın kıymetindeki sanatkârane yapılmış, dört başı mamur evlerin sayısı çoktur" (s.

149). Bu surlar, Venedik'ten gönderilmiş ve işin ehli olan bir mühendis tarafından yapılmıştır. Buna rağmen, çok sayıda tünel kazılarak, zayıat verme pahasına düzenlenen son saldırılarla kale fethedilebilecek duruma getirilmiştir. Son saldırılarla kaleyi kaybedeceğini anlayan kale komutanı barış teklifinde bulunarak durumunu kurtarmaya çalışmıştır. Osmanlı ordusu "aman" dileyenlere kendi istekleri ile teslim olmaları durumunda uygulanacak şartları tatbik edeceğini belirtmiştir. Böylece kalenin yönetimi Osmanlı ordusuna devredilmiştir. Fakat barış görüşmelerine rağmen kale komutanının kaleden ayrılmadan önce kırk civarında Osmanlı askerini (esirleri) katletmesi, başkomutanı kızdırmış ve kale komutanını esir alarak başını vurdutmuştur. Böylece uzun süren bir kuşatmadan sonra Magosa mukavemeti kırılmış ve Kıbrıs, tamamen bir Osmanlı diyarı hâline gelmiştir. Tarih kitaplarında "*Yedi iklimde benzeri daha görülmeyen, işitilmeyen bu adanın bir tarafı Mısır, Şam, Haleb, Arabistan ve bir tarafı da Anadolu ve Karaman'dır... Havası nefis, suları tatlı ve hafiftir. Değirmen döndürür ırmakları, dağında, ovasında bağları bahçeleri çoktur*"

(s. 147) şeklinde tarif edilen bu cennet vatan, Türk diyarı olarak fethedilmiş ve uzun asırlar Osmanlı toprağı olarak varlığını sürdürmüştür. Ayrıca, Kıbrıs'ın stratejik değeri Osmanlı Devleti'ne Akdeniz'de istediğı gibi rahat hareket etme şansı tanımış ve Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı askerî bir üs olarak değerlendirmiştir. Gerek Osmanlı Devleti döneminde, gerekse bugün Kıbrıs'ın Türklerin elinde bulunması, Rumları ve birçok bölge ülkesini Akdeniz'de rahat hareket etme şansından mahrum bırakmış ve tedirgin olmalarına sebebiyet vermiştir.

Yazar, kullanmış olduğu nüshaların bazı sayfalarını kitabın sonuna ekleyerek, bu belgelerin araştırmacılar tarafından görülmesini sağlamış ve bunun yanı sıra hazırladığı "Dizin"le, isteyene istediğı ismi ve konuyu bulma fırsatını sağlamıştır. Eserin ilmî vasfının yanında, kelime ve harf hatalarının da yok denecek kadar az olması, çalışmanın güzel bir tashihe tâbi tutulduğunun göstergesidir. Ayrıca, eserin basım kalitesi ve mizanpajı, birçok eserde aranan niteliktedir.

"Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri"

(İlknur AKTUĞ-KOLAY)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

Çağının Cesur Bir Tanığı “Gelibolulu Mustafa Âlî”

Mustafa İsen, *Gelibolulu Mustafa Âlî*,
Ankara 1998, Şûle Yayınları, 176 sayfa.

İ. Hakkı SOYAK

GÜ Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Görevlisi

Edebiyatımızın öndeki şahsiyetlerinin biyografileri son zamanlarda daha fazla ilgi görmeye başladı. Akçağ Yayınevi'nin başlattığı “Divanlar” serisinin ardından Şûle yayınları da “Bizim Klâsiklerimiz” başlığıyla bir dizi yayın faaliyetine girişmiş. Dizide her biri uzmanlarca yazılan Neşatî, Fuzûlî, Bâkî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Urfalı Nâbî, Yahyâ Kemâl ve Necip Fâzıl Kısakürek gibi edebiyat ve kültür dünyamızı derinden etkilemiş şahsiyetler yer alıyor.

Bu eserlerden *Gelibolulu Mustafa Âlî*'yi, Divan Edebiyatı ile Balkanlar'daki kültür varlığımız üzerine makaleleri ve eserleri bulunan Prof. Dr. Mustafa İsen hazırlamış. Söz konusu neşrin çerçevesini çizmeden önce, günümüze kadar yazılmış Âlî hakkındaki çalışmaları hatırlatmakta fayda görüyoruz. Âlî üzerine ilk çalışmayı Bursalı Tahir gerçekleştirir.¹ Bunu İbnülemin ve Atsız'ın eserleri takip eder. İbnülemin'in *Menâkıb-ı Hünerverân* adlı eseri ise bugün bile araştırmacılara kaynaklık edebilecek değerdedir.² Atsız'ın çalışması, bilgilerin sistemli olarak tasnif edilmesi bakımından önemlidir.³ Bu tarihten sonra Âlî'ye özellikle yabancılar büyük ilgi gösterir. Yurt dışında Tietze'nin metin neşirleri⁴ ve Fleischer'in Âlî'nin kişiliğinin değişik boyutlarını ele aldığı çalışması bu konudaki önemli aşamalardır.⁵ Son yıllarda Âlî'ye karşı yurt içinde de giderek artan bir ilgi gösterilmiştir.⁶ Bu yayınlar, Âlî'nin eserlerinin ve kişiliğinin tüm yönlerinin ortaya çıkartılması bakımından önemli aşamalardır. İşte bu konuda yurt içinden son olarak Prof. Dr. Mustafa İsen'in imzasını taşıyan *Gelibolulu Mustafa Âlî* adlı çalışma Şûle yayınlarından çıktı.

Aynı seriden bütün kitapların başında, ele alınan klâsik şahsiyeti tanıtıcı bir de ibâre bulunuyor. Âlî, için seçilen vurgulayıcı klişe ise, “Çağının Cesur Bir Tanığı”. Klişeden sonra “cesur tanık”ın hayat hikâyesine ve eserlerinden seçmelere yer verilmektedir. Hayatı kısmında konuyla ilgili ulaşılan son bilgiler akıcı bir üslûp ile derli toplu olarak sunulmaktadır. Âlî'nin eserleri, “Tarihî Eserleri”, “Edebî Eserleri”, “Sosyal Hayatla İlgili Eserleri” ve “Diğer Konulardaki Eserleri” olmak üzere dört başlıkta inceleniyor. Bu bölüm, geniş bir Kaynakça ile tamamlanıyor. Kaynakça, Âlî ile ilgili son yıllarda yapılan çalışmaları ihtiva ediyor. Eserleri kısmında Âlî'nin nesir ve nazım sahasında verdiği eserlerden örnekler alınmış. Manzum örnekler şâirin divanlarındaki manzûmeleri, *Mihr ü Mâh*'i, *Sadef-i Sad Güher*'i, *Gül-i Sad Berg*'i, *Gelibolu Şehrengizi* ile *Câmi'ü'l-buhâr*'undan seçilmiş. Örnekler Âlî'nin şâir kişiliğinin değişik yönlerini gösteriyor. Baştaki, *Sultan Mehmed Han Mersiyesi*, Âlî'nin meriye tarzına verdiği önemi temsil ediyor. Ehil olmayanların ve cahillerin yerildiği ikinci kaside, Âlî'nin eleştirel kimliğini veriyor. Usulî'ye tahmisi şâirin tasavvufî bir gazeli tahmis etmekteki başarısını sergiliyor. Âlî'nin divanlarından alınan 10 gazelinde âşıkâne, tasavvufî ve eleştirel, her türden mısra bulmak mümkün. Şâirin *Mihr ü Mâh* adlı mesnevîsinden seçilen 11 beyitte Mâh'ın Mihr'e âşik olması anlatılıyor. *Sadef-i Sad Güher* adlı antolojisinden alınan bölümde, Âlî'nin hayat hikâyesi kendi ağzından veriliyor. *Sadef-i Sad Güher*'den seçilen bu bölümde Âlî, kısa bir edebiyat tarihi değerlendirmesi yapar. Güzel şiirin az olduğunu, Hayâlî, Fevrî, Necatî ve Zâtî gibi şâirlerin divanlarından ancak otuz kırk kadar şiir çıkabileceğini söyler. Sonraki beyitlerde kendi eserlerini anlatmaya geçer. Kendisinin iki divanı vardır. Bu bakımdan zamanın Hüsrev'idir; zaten övünmesine gerek yoktur. Çünkü *Vâridatü'l-enika* ve *Lâyhâtü'l-hakîka* isimli divanlarını okuyanlar, onun şâirlik yeteneğini, nazım ve nesir ülkesinin padişahı olduğunu anlayacaklardır:

“Hamdü lillâh beni kılan Deyyân

İki divâna Hüsrev-i devrân

Nazmumun kıldı ekserini güzîn

Bikr-i mazmûnı lâyık-ı tahşîn

Ehl olan görsün iki divânım

Ben ögünmem bilür bilen şânım

Vâridâtü'l-enika'mı okusun

Lâyhâtü'l-hakîka'mı okusun

Bile tâ ben nice sühan-dânam

Mülket-i nazm u nesre hakanam" (s. 86).

Âlî, doğum yeri olan Gelibolu'dan ve ailesinden söz ederek sözlerini sürdürür. Şâirin edebî ürünlerinden örnek olmak üzere, *Gül-i Sad Berg* antolojisinden 7, *Gelibolu Şehrengizi*'nden 12, *Câmi'ü'l-buhûr* mesnevîsinden 47 beytin açıklanmasına yer verilmiş. *Câmi'ü'l-buhûr*'dan seçilen beyitler, "Acem Şahı Muhammed Hudabende Padişahın kapısına baş egen bir köle olup padişah hazretine ve oğlu tarafından ünlü şehzâdeye hediye verildiğidir" başlığı altında sıralanıyor. İran'dan gönderilenler arasında neler yok ki: Aralarında *Kurân-ı Kerîm*, *Şehnâme*, *Cengnâme*, *Hulâsatu'l-Ahbâr*, Nizamî'nin hamsesi, Kirmanî'nin külliyyatı, *Sultan Hüseyin Divanı*, *Türkçe İskendernâme*, *Ha-fız-ı Şirazî Divanı*, *Leylâ ve Mecnun* bulunan 18 parça armağan. Ayrıca dokuz kıymetli kumaş, onsekiz atlas, onsekiz ipek kumaş, dokuz adet alâ Yezd kutnisi, yedi renkli keçe, bir parça peştemal, altın işlemeli yapık (eğer davlunbazı), altın dokumalı bir perde, özel işlemeli bir hokka, fağfurî üç büyük kâse, halı ile iki çift dokuma, yedi kabza, kinsız kılıç, bir top fersayî kadife, dârâyî kumaş... İşte her biri paha biçilmez bir değere sahip bu hediyeler, o dönem için İran'ın Osmanlı'ya verdiği önemi ve değeri yansıtmakta. Bu tabloyu da ancak Âlî gibi tarihçi titizliğine sahip bir şâir nazma çekebilirdi, ki nitekim böyle de olmuş.

Âlî'nin nâsirliği ise, *Kühü'l-ahbâr*, *Menâkıb-ı Hünverân*, *Halâtü'l-kâhire Mine'l-âdâti'z-zâhire*, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis*, *Nasihâtü's-selâtin*'den seçilen parçalarla gözler önüne serilmiş. Her bir parça, Âlî'nin kişiliğinin farklı yönlerini temsil ediyor. *Kühü'l-ahbâr*'dan alınan bölüm, Âlî'nin tarihçiliğini; *Menâkıb-ı Hünverân*'dan alınan bölüm, yazı sanatı konusundaki bilgisini; *Mevâidü'n-nefâis*'inden seçilen pasaj görgü kuralları üzerine birikimini gösteriyor. *Halâtü'l-kâhire Mine'l-âdâti'z-zâhire*, Âlî'nin Mısır'da geçirdiği gözlemlerini içeriyor; bu eserden "Gelin ve Güveyi ile İlgili Tören Konusu"nu aşağıya alıyoruz:

"Bir kız ere verilse, önce kadınların düğün toplantısı olur; kına gecesi denen bir gece toplantısı yaparlar. O gece mutlaka güveyi donatıp bir kürsü üzerine oturturlar. Bildiklerinden ve yabancılardan orada bulunan kadınlar ve kız-oğlan kızlar ve erkeklerden ka-

dınları seyretmeğe düşkün olan çapkın âşıklar iki tarafa saf bağlayıp otururlar. Sonra süslenmeye alışık olan gelini donatırlar. Yüz yazıcılar kudretini gösterip gelini süsledikten sonra balmumu ile göz kapaklarını berkitirler, bununla başkalarına bakmayıp gözünü açınca güveyi görsün demek isterler" (s. 155).

Çalışma, *Nasihâtü's-selâtin*'den sultanların nasıl olması gerektiği üzerine düşüncelerini gösteren parça ile son bulmakta:

"Şu husus unutulmasın ki, gerek eski sultanlar, gerekse büyük İskender ayarındaki hakanlar, hattâ âlemin sığınağı olan padişahımızın yüce ve ulu ataları ile geçmiş dönemlerin dindar şehriyarları ve masum hıdivleri olan saygıdeğer halifeler, bazı güzel âdetler ve hoş istekler ile devletlerin ocağı mumlarını ışıltılar, özellikle de mutluluk güneşlerinin adalet ve doğruluk burcunda güzel kanunlar ve yararlı icatlarla yücelmesine gayret ettiler. Şüphesiz, saygıdeğer kutlu padişahımız cenapları da o makbul usûlü hoş bir şekilde sürdürmeli, hükûmet ve adalet yolunda onların yürüdüğü yolda gımelidir. Ama bu yapılırken, kendilerinden ürkütücü bir fiil, vezirlerinden de fahiş bir bidat ortaya çıkıp da halkın kalben nefretine, devlet ileri gelenlerinin ise infial ve sıkıntısına, özellikle de bilim pınarının koruyucusu olan temsilcilerinin üzülmüne sebep olunmamalıdır" (s. 169).

Gelibolulu Mustafa Âlî adlı çalışmayı başta söz ettiğimiz eserlerden ayıran yön, Âlî'nin nesir ve nazım sahasında verdiği eserlerden yapılan seçmeleri toplu hâlde ve günümüz Türkçesine akıcı bir üslûp ile kazandırmasıdır. Kültür hayatımızın önemli bir şahsiyetinin farklı yönlerini, eserlerinden örneklerle bizlere tanıtan Prof. Dr. Mustafa İsen'e teşekkürlerimizi sunuyoruz.

NOTLAR

1. Bursalı Tahir, *Müverrihin-i Osmaniyeden Âlî ve Kâtip Çelebi'nin Terceme-i Halleri*, Selanik 1322.
2. İbnülemin Mahmut Kemal, *Menâkıb-ı Hünverân*, İstanbul 1926.
3. H. Nihal Atsız, *Âlî Bibliyografyası*, İstanbul 1968
4. Andreas Tietze, *Mustafa Âlî's Counsel for Sultans of 1581*, Wien, Cilt I, 1979, Cilt II, 1982; *Mustafa Âlî's Description of Cairo of 1599*, Wien, 1975
5. Cornell H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, *The Historian Mustafa Âlî*, Princeton 1986; eser Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiştir: Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çeviren: Ayla Ortaç, İstanbul 1996.
6. Ömer Faruk Akün, "Âlî Mustafa Efendi (Edebî yönü)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, Cilt II, s. 416-421.

“Türkistan Notları” Hakkında

Ertuğrul Yaman, *Türkistan Notları*, Kültür Bakanlığı Yayını, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi: 55, Ankara 1998, XIII + 211 sayfa + 14 fotoğraf.

Aysu ŞİMŞEK

1991 yılından itibaren Türkistan Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilân etmesiyle yıllardır özlemini duyduğumuz Türk kardeşlerimizle kavuşma imkânı bulduk. Bu sayede onlarla yakın ilişkiler kurarak uzun yıllar ayrı yaşamının verdiği yabancılaşmayı ortadan kaldırmaya çalıştık. Bu yakınlaşma en çok ilim adamlarını sevindirdi. Kısa süre içinde Türk cumhuriyetleri ile sosyal, kültürel, ekonomik alışveriş başladı. Orta Asya'dan birçok öğrenci üniversitelerimizde okumak üzere Türkiye'ye geldi. Bunun yanında ülkemizden birçok ilim adamı inceleme yapmak, Türkiye Türkçesi dersleri vermek ve Türk cumhuriyetlerindeki kardeşlerimizle yakın ilişkiler kurmak için Türkistan'a gitti. İşte bu ilim adamlarımızdan biri de Ertuğrul Yaman'dır.

Ertuğrul Yaman 1992 yılı Ağustos ayından 1993 yılı Temmuz ayına kadar Özbekistan'da kalarak, hem Özbekistan üniversitelerinde Türkiye Türkçesi dersleri vermiş, hem de bilimsel çalışmalarda bulunmuştur. Şu an Türkiye'de bulunan Ertuğrul Yaman, Türkistan'la ilgili hâtıra, yazı ve bilgilerini bir eserde toplamıştır. *Türkistan Notları* adlı bu eser, yazarın Türkistan'ın değişik yerlerinde yaşadığı ilginç hâtıralar, orada aldığı notlar, bazı yazılar, Özbek Türkçesi'nden yaptığı aktarmalar ve bir mülâkattan oluşmuştur.

Kitap, yayımlandığı zamanın Kültür Bakanı M. İstemihan Talay'ın yazısıyla başlıyor. M. İstemihan Talay yazısında, “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan Türk cumhuriyetleri, bir anda dünya siyasî hayatını da değiştirmiştir. Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile Türkiye arasında sıcak

bir ilişki kurulmuş, bu ilişkinin devamı için de karşılıklı kültürel, ekonomik ve siyasal alışveriş başlamıştır. Yıllarca birbirinden uzak ve iletişimsiz yaşayan Türk halkları, Sovyetlerin dağılımıyla birlikte çok yönlü bir ilişki içerisine girmişlerdir. Bu ilişki içerisinde kültürün apayrı bir yeri vardır. Binlerce yıldır aynı gelenek ve göreneklere, aynı kültürü yaşayan ve paylaşan bu cumhuriyetler, yeniden bir Türk Dünyası yaratmanın heyecanı içindedirler. Ertuğrul Yaman'ın Türk cumhuriyetlerine yaptığı gezi sonucu derlediği gezi notlarından oluşan *Türkistan Notları* adlı kitabı bu kültürel heyecanın ve paylaşmanın bir ürünüdür. Yazar, Özbekistan'ı merkez alarak anlattığı Türk cumhuriyetlerindeki izlenimlerini akıcı bir dille okura ulaştırmıştır” diyerek, kitabın yazarına teşekkür etmektedir.

Değerli bilim adamı Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un da kitapta bir Sunuş yazısı yer almaktadır. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Sunuş yazısında, Ertuğrul Yaman'ın Türk cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkistan'la ilgili yaptığı çalışmalardan bahsederek, “Elimizdeki kitap, işte bu bilgi ve görgünün somut bir örneğidir. Özbekistan'ın pek çok yerini dolaşan, zaman zaman Özbekistan dışındaki Türk cumhuriyetlerine de uzanan ve pek çok kimseyle temas eden Ertuğrul Yaman'ın hâtıra ve notları ilgiyle izlemeye değer. Konunun meraklıları bunun gibi hâtıra ve gözlemleri dikkatle okumalıdır” cümleleriyle kitabın önemini belirtmektedir.

Kitabın yazarı Ertuğrul Yaman da kitaba yazdığı Sözbaşı'nda, Türkistan'daki kardeşlerimize duyduğu sevgi, özlem duygularını şu cümlelerle anlatmaktadır: “1990'lı yılların başında, devlet ve millet olarak önümüze çok nadir çıkabilecek bir şans kapısı açıldı. Bir büyük milletin darmadağın edilmiş fertleri, yeniden birbirine kavuşma imkânına sahip oldu. Yıllar yılı hasret çeken kardeşler, artık birlikte nefes alabilecek; hasret giderebilecekti. Böyle bir imkânın doğmasında, elbette birçok unsurun rolü vardır. Ancak, bizce, böyle bir imkânın doğmasının gerçek sebebi, güneşin balçıkla sıvanamayacağıdır. Hiç, et turnaktan ayrılır mıydı? Allah'ın kardeş yarattığı insanları kim, nereye kadar birbirinden ayırabilirdi?”

Yazar bu duygularını anlattıktan sonra, Özbekistan'da bulunma, Türkiye'yi orada temsil etme hizmetini elde ettiği için kendini şanslı görüyor. Böylesine bir görevden duyduğu mutluluğu ifade ediyor. Bunun

yanında yazar Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerden, Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Dünyasına verdiği önemden bahsetmiş; Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerimizin daha iyi bir seviyeye ulaşması için bazı teklifler getirerek, Türk Dünyası ile ilişkilerimizde somut adımlar atılması gerektiğini belirtmiştir.

Türkistan Notları adlı bu eser Giriş ve dört ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, Özbekistan Cumhuriyeti'nin kimliği, ülkenin genel durumu, şehirleri, halkın hayat şekli, ekonomik durumu, Özbekistan Cumhuriyeti'nin bayrağı ve Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet sembolünün neleri ifade ettiği hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Kitabın birinci bölümü yazarın çeşitli dergilerde yayımlanmış hâtıra notlarından ibarettir. Yazar bu bölümü, Özbekistan'da ve diğer Türk cumhuriyetlerinde gözlemlediği, yaşadığı, gezdiği yerleri anlatan yazılarına ayırmıştır. Birinci bölüm "Türkistan" başlığı ile başlamaktadır. Bu bölümde yazar, Türkistan'a olan hayranlığını, "*Türkistan... Tarihi Müslüman diyarı. Ali Şir Nevâi, İbn-i Sînâ, Birânî, Sultan Hüseyin Baykara, Babür, Emir Temur gibi büyük ilmi ve tarihi şahsiyetlerin yetiştiği mukaddes topraklar, büyük İslâm âlimleri Buhârî, Tirmizî ve Nakşibendî'lerin ilham ocağı; Semerkand, Buhara, Hive, Kokan gibi dünyaca meşhur şehirler; hürriyet yolunda şehit düşmüş Çolhan, Fitrat ve daha binlerce insanın kanıyla sulanmış ata yurt....*" cümleleriyle anlatmaya çalışıyor ve devam ediyor: "*Biz, gönlümüzdeki Türkistan sevdasıyla düştük yollara. Öylesine mukaddes, saf, temiz duygularla bir yolculuk ki anlatması bile güç. Bu sevdada ne Leylâ ile Mecnân'un, ne de Kerem ile Aslı'nın dillere destan aşkına benzerdi. Çünkü, bizim sevdamız ne bir insan ömrüne sığar, ne de hikâyesi yazılabilir. Umutla heyecan, sevinçle hüznün iç içe ... Nihâyet yağmurlu bir Ağustos sabahında gözlerimiz Türkistan'la daha doğrusu Taşkent'in kuşbakışı görüntüsüyle tanıştı. İşte vuslat...*"

Daha sonra "Taşkent'ten Selâmlar", "Özbek Türklerinin Günlük Hayatlarına Dair Bazı Âdetler", "Özbekistan'da Sosyal Hayat", "Özbekistan'da Üniversite ve Yurtlar", "Özbekistan'da Televizyon Yayınları", "Özbekistan'ın Nemengan Vilâyetinde Tarihî Kavuşma", "Bir Sempozyum ve Kaşkadarya Vilâyeti", "Bir Sempozyum ve Semerkand-Buhara Gezisi" adlı yazılar yer almaktadır. Bu yazılarda, yazar Özbekistan'ın günlük hayatına, gelenek, göreneklerine, sosyal haya-

tına dair bilgiler vermiştir. Ayrıca Özbekistan'ı şu cümlelerde anlatmaya çalışmıştır: "*Özbekistan... Tarihin dilinden düşmeyen destan. Müslüman Türk'ün bilmem kaç asırlık mukaddes toprağı. Bu aziz vatanın tarihi öylesine eski ve hareketlidir ki anlatmaya kelimeler yetmez. Baştan başa tıpkı Anadolumuz gibi her santiminde tarih, edebiyat, savaş, çile ve Türk İslâm kokar buram buram. Kimler gelip geçmemiş bu kadimî Türkistan topraklarından...*"

Yazar bu yazılarında aynı milletin, aynı dilin, aynı dinin mensupları olmamızdan dolayı onlarla olan din, kültür benzerliğimiz ve Türk âdetlerinden bahsetmektedir. Bunun yanında günlük hayattaki Özbek konuşmalarından, sohbetlerinden örnekler vermektedir.

"Ahmet Yesevî Hazretlerine Doğru" başlıklı kısmında yazar, Kazakistan sınırları içinde bulunan Çimkent'i ve Ahmet Yesevî'nin türbesine yaptığı ziyaretlerini de anlatmıştır. "Oş'da bir Kurban Bayramı" ve "Hârezm'de Dopdolu Üç Gün" adlı notlarında da, Kırgızistan sınırlarındaki Oş şehri, Nukus, Cizzah, Semerkand, Nevâiy, Buhara, Hive, Ürgenç, Hârezm şehirlerine olan ziyaretleri sırasındaki gözlemlerini vermiştir.

İkinci bölümde, yazarın Türkistan özellikle Özbekistan'la ilgili çeşitli dergilerde yayımlanmış bilimlik makaleleri yer almaktadır. "Özbekistan Cumhuriyeti'nde Genel Durum: Eğitim, Kültür ve Sosyal Hayat" adlı ilk makalede, Özbekistan'ın bağımsızlığını ilân etmesinden sonraki genel durumdan bahsetmiştir. Ayrıca ülkenin sahip bulunduğu birtakım ekonomik sıkıntılar ve sosyal hayattaki meseleleri belirterek, çözümleri için bazı öneriler öne sürmüştür. Bunun yanında Özbekistan'daki eğitim, kültür, dil, tarih, din, sosyal hayatı başlıklar hâlinde vererek, sonuç bölümünde teklif ve tavsiyelerde bulunmuştur. İkinci makale, "Bir Ulu Çınarın Dalları - Türk Dili ve Lehçeleri". Başlığından da anlaşılacağı gibi, bu yazı Türk dili ve lehçeleriyle ilgilidir. Bu makalede yazar ulu bir çınar olan Türk dilinin lehçelerini vererek bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir. Üçüncü makale, "Özbekistan'ın Yeni Millî Marşı Üzerine" adlı makaledir. Burada Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilân etmesinden sonra Özbekistan'ın yaptığı yenilikler ve Özbeklerin yeni millî marşından bahsetmektedir. Dördüncü makalenin adı, "Özbek Türkçesi Üzerine Birkaç Söz". Makalede Özbek Türkçesi'nin diğer lehçeler arasındaki yerinden ve Özbek Türkçesi'nin dil özelliklerinden

söz edilmektedir. Beşinci ve son makale ise “Ortak Türkçenin Oluşturulması” adını taşıyor. Bu makalede ortak bir Türkçenin oluşturulması için yapılan çalışmalar ve bunun faydaları ifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde, yazarla Özbekistan ve Özbek Türkçesi üzerine yapılmış uzunca bir mülâkata yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise, yazar Özbek Türkçesi’nde önemli gördüğü bazı makaleleri Türkiye Türkçesi’ne aktararak kitabına almıştır. Yazarın aktardığı birinci makale, Doç. Dr. Bahtiyar Kerimov ve Doç. Dr. Şahmet Mutalov tarafından yazılan “Ortak Türkçe” adlı makaledir. Makalede milletler arasındaki farklılıklar, bu farklılıkların getirdiği çarpışmalar anlatılarak, Türk milletinin tarihteki birleşme gayretlerinden bahsedilmiştir. İkinci makale Abdulla Aripov’un “Tarihin Hakkaniyeti” adlı makalesidir. Makale Emir Timur’un 660. yıldönümü kutlamalarını tarihî bir olay olarak değerlendirmiştir. Bağımsızlıktan önceki ve sonraki zamanlarda tarihi ve geçmişî değerlendirmenin ne derece farklılıklar gösterdiğine değinilmiştir. “Orta Asya ve Türkiye Münasebetleri Tarihinden” adlı üçüncü makaleyi R. Celilova yazmıştır. Makalede tarih boyunca Türkiye ile Türkistan arasındaki ilişkilerden bahsedilmektedir. Dördüncü makale, K. Münirov’un yazdığı “Kutadgu Bilig’in Taşkent Nüshası”dır. *Kutadgu Bilig* adlı eserden, onun nüshalarından bahsedilerek, özellikle Taşkent nüshası hak-

kındaki düşünceleri ifade edilmektedir. Beşinci makale “Özbekistanlı Şâir Miraziz A’zam’ın Türkiye İntibalarından” adını taşıyor. Makalede makale yazarının Ertuğrul Yaman’la yaşadığı anılar mizahî bir şekilde anlatılmış. Altıncı makale, “Millî Duygu Yollarında” adındadır. Yazarı Prof. Dr. Nizamiddi Mahmudov makalede sözün gücü ve Lâtin alfabesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Yedinci makale, Muhammed Salih’in “Tarihî Zaruret: Dulbarçin” ve sekizinci makale Halime Hidayberdiyeva’nın yazdığı “Millî Duygu Yollarında: Siz Geldiniz”de Türk milleti ve Türk kimliğinden bahsedilmiştir. Dokuzuncu ve son makalenin yazarı Halyiğit Sanakulov “İşbirliğinin Yeni Boyutları” adlı makalesinde Lâtin alfabesinin ortak bir dil oluşturmada gerekliliğine değinmiştir.

Yazar kitabın son bölümünde, Özbekistan’da bulunduğu süre içinde gezdiği, gördüğü yerleri belgeleyen resimlere yer vermiştir.

Türkistan Notları adını taşıyan bu kitap yalnızca bir hâtıra kitabı değil, yazarın Özbekistan’da bulunduğu bir yıl içinde izlenimlerini objektif bir şekilde ortaya koyan bir eserdir. Böyle yayınlar aracılığıyla aynı soydan geldiğimiz Türk kardeşlerimizi kültürel, sosyal yaşantıları, tabii ve tarihî zenginlikleriyle daha yakından tanıma imkânına sahip oluyoruz.

“Klâsikler Tartışması - Başlangıç Dönemi”

(Doç. Dr. Ramazan KAPLAN)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

Elli Yılın Işığı

İsa Habibbeyli, Azerbaycan Türk Satiriki
Celil Mehmetkuluzâde (Molla Nasreddin),
Moskova 1998, 274 sayfa.

Doç. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

Nahçıvan Devlet Üni. Türkoloji Bölümü Başkanı

Cağdaş Azerbaycan edebiyat biliminin seçkin araştırmacılarından Prof. Dr. İsa Habibbeyli 30 yıldan fazla bir süredir 19. yy. sonları ve 20. yy. başlarındaki Azerbaycan maarifçi edebiyatının önemli problemleri ile uğraşmaktadır. O, 1949'da Azerbaycan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Şerur ilçesinde doğdu. 1971'de Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nin Edebiyat Bölümü'nden mezun olan İsa Habibbeyli aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış, 1980'de doktora tezini savunmuş, 1996 senesinde profesörlük payesine yükselmiştir. Ömrünün 50. baharını yaşayan Prof. Dr. İsa Habibbeyli'nin şu ana kadar 35 kitabı, 200'ü aşkın makalesi yayımlanmıştır. Kitaplarından bir kaçının isimleri şöyledir: *Romantik Lirikanın İmkânları*, Bakü 1984; *Edebiyat Teorisi*, Bakü 1985; *Celil Mehmetkuluzâde*, Bakü 1987; *20. yy. Azerbaycan Yazıcıları*, Bakü 1982; *Zamanın Dühası*, Bakü 1991 (Rus, İngiliz ve Fars dillerinde); *Seçkin Azerbaycan Yazarı Celil Mehmetkuluzâde*, Erzurum 1994; *Celil Mehmetkuluzâde, Muhiti ve Müasirleri*, Bakü 1997; *Salnâme*, Ankara 1998.

Molla Nasreddin mahlasını taşıyan Celil Mehmetkuluzâde, yukarıda bahsettiğimiz dönemin en seçkin edebî şahsiyetlerinden birisidir. Bu büyük gazeteci yazar aynı zamanda 25 yıl devamlı olarak Türk İslâm Dünyasının gelişmesinde önemli yeri ve rolü olan *Molla Nasreddin* isimli bir dergi yayımlamıştır. Celil Mehmetkuluzâde, Türk Dünyasında büyük yankı uyandırmış bu dergisinde, Türk dilinin gelişmesinde, zenginleşmesinde, yabancı Arap ve Fars unsurlarından kurtarılmasında büyük katkılarda bulunmuş ve derginin ilk sayısının baş makalesinde bu amaçla okurlarına hitaben şöyle yazmıştır: "Ey benim Türk kardeşlerim, meni gerek bağışlayasınız ki men siz ile Türk'ün açık anlaşılır dili ile danışırım.

Men onu bilirem ki, Türk dili danışmag eyipdir ve şahsın elminin azlığına delâlet edir. Amma herden bir geçmiş günleri yâd etmek lâzımdır: Salınız yâdınıza o günleri ki ananız sizi beşikte yırğalaya yırğalaya size Türk dilinde lay-lay deyirdi. Bir ana dilini danışmag ile geçmişteki güzel günleri yâd etmeyin ne eyibi var?"

Büyük hiciv yazarı 1906'da yazdığı bu cümleler ile bütün edebî hayatı boyunca Türkçe uğruna vereceği mücadelenin temel prensiplerini ortaya koymuştu.

Celil Mehmetkuluzâde'nin kişiliği, edebî şahsiyeti, ayrıntılı özgeçmişi, edebî ilişkileri, çağdaşlarının çok yönlü şekilde araştırılmasında büyük katkıları olan Prof. Dr. İsa Habibbeyli'nin bu kitabının Moskova'da Rus dilinde yayımlanması da büyük hiciv yazarı, gazeteci Celil Mehmetkuluzâde'yi, onun irsini dünyaya tanıtmak amacı taşımaktadır. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde büyük demokrat yazarın hayatı, dramaturjisi, düz yazı eserleri, politik ve ekonomik konular üstüne yazıları ayrıntılı şekilde tahlil edilmiştir. Burada yazar aynı zamanda Celil Mehmetkuluzâde'nin aile hayatı ve neslinin devamlıları hakkında dahi geniş bilgi aktarmıştır. Yazar bu bölümde, "Celil Mehmetkuluzâde'nin Hayatı ve Edebî Kişiliğinin Esas, Mühim Tarihleri" alt başlığı vasıtası ile bu büyük hiciv ustasının, özgeçmişinin mühim anlarını, mekânlarını net şekilde okurlara iletmiştir. Bunun dışında kitapta Celil Mehmetkuluzâde'nin yayımlanmış eserleri ve onlar hakkında yazılmış literatürün bibliyografisi verilmiştir. Burada aynı zamanda seçkin edebiyat adamlarının bu büyük hiciv ustası hakkında söyledikleri fikirler de yer almıştır.

Kitabın ikinci bölümünde, Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyeleri ile politik ve ekonomik meseleler üstüne yazılarından seçmeler okurlara takdim edilmiştir. Eserleri Rus diline Prof. Dr. Aziz Şerif, Tamara Kalygina ve Cengiz Hüseyinov çevirmiştir.

Kitabın üçüncü bölümünde, Celil Mehmetkuluzâde'nin ömür ve sanatını, edebiyat yolunun muhtelif anlarını, makamlarını yansıtan nadir fotoğraf ve belgeler yer almaktadır.

Azerbaycan Türk Satiriki Celil Mehmetkuluzâde (Molla Nasreddin) kitabını inceleyen editör Azerbaycan Bilimler Akademisi Muhabir Üyesi Prof. Dr. Aziz Mirahmedov'dur.

Prof. Dr. İsa Habibbeyli'yi, Rusya Federasyonu'nun başkenti Moskova'da ortak Türk kültürü ve edebiyatını daha geniş tanıtmak suretiyle kazandığı başarılarından dolayı ve doğumunun 50. yılı münasebetiyle tebrik eder; sağlıklar, mutluluklar ve başarılar dileriz.

“Değişimin Tanıkları” Hâlâ Aramızda

Selçuk Mülayim, *Değişimin Tanıkları, Ortaçağ Türk Sanatı'nda Süsleme ve İkonografi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, 267 sayfa.

Neval KONUK

G enel olarak Türk ve İslâm sanatının figüre yer vermediği hakkında yerleşmiş ve yaygın bir düşünce vardır. Bütün sanat eserleri gözden geçirildiğinde figürden çok yazıya, bitkisel motiflere ve geometrik kompozisyonlara yer verildiği görülür. Bu düşünce ve figürlü örneklerin az oluşu İslâm sanatını “figürsüz” bir sanat olarak değerlendirmek için yeterli değildir.

İslâm sanatında, süslemeciliğinde zaman zaman karşımıza çıkan az sayıdaki insan ve hayvan figürlerinin ele alınış şekilleri, tamamıyla İslâm sanatına özgü ve farklı bir anlayışı yansıtır. İster insan olsun, ister hayvan bütün canlıların geçici olduğu anlayışıyla çevresine bakan İslâm sanatçısının, yaptığı süsleme programında figürü ön plâna çıkarması beklenemez.

İslâm ve Türk sanatının Anadolu'daki devamı sayılan Selçuklu sanatı ise, figürlü konuları açısından çok farklı ve özel bir örnektir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin gerek el sanatlarında, gerek mimari süslemelerinde fantastik ve hayvanî figürler sık sık karşımıza çıkar. Bu ayrıcalıklı özellik, sayıca az olmakla birlikte, insan figürleri için de sözkonusudur. Selçuklu sanatını, döneminin diğer kültürlerinden ve daha sonra meydana gelecek olan Osmanlı sanatından ayıran en önemli özellik budur.

Ele aldığımız kitap, Ortaçağ Türk sanatında süsleme ve ikonografi alanlarında meydana gelen değişiklikleri *Değişimin Tanıkları* adıyla dile getiriyor. Kitabın yazarı Prof. Dr. Selçuk Mülayim'in Türk sanatında ikonografi ve süsleme alanlarında altmış civarında makale ve bildirisi bulunmaktadır.

Değişimin Tanıkları, başlıca beş ana bölümden

oluşmaktadır. Bu bölümler “Giriş” (s. 9-46), “Yöntem ve Çözümleme” (s. 47-104), “Temaların Ayrışması” (s. 105-202), “Değişim Nasıl Oldu” (s. 203-210) ve “Bibliyografya” (s. 211-254)dir.

Kitabın Giriş bölümünde, Süslemenin Tarihi, Tanımlar ve Kavramsal Tartışma, Selçuklu Türevi, Araştırma ve Yayınlar alt başlıkları yer almaktadır.

“Süslemenin Tarihi” alt başlığında, süslemeciliğin tarihi yeniden ele alınarak insanın neden süsleme yaptığı, kap-kacak üzerine veya evinin duvarlarına çizip boyadığı şekillerin kendisi için ne ifade ettiği, bunun bir oyun veya eğlence mi, yoksa çok daha ciddi bir görev mi olduğu sorularına cevaplar verilmiştir.

Süslemenin kaynağı ve kökeni konusundaki tartışmaların, Ortaçağ Avrupa toplumlarında ikonografi tartışmalarıyla birlikte yürüdüğü, Hristiyanlık inancı, buna bağlı sembol, alegoriler ve yazılı belgeler dolayısıyla tartışmaların genişlediği anlatılır. Sömürgecilik ve misyonerlikle egzotik ülkelerden Avrupa'ya taşınan eşya ve primitif süslemelere karşı ilginin arttığı, eşyaların korunmasının müzecilik kavramını gündeme getirerek, bu konular üzerindeki bilimlik araştırmaların arttığına değinilir. Doğu ülkelerine yönelen ilgi arttıkça, İslâm sanatına dikkat çekildiği; 19. yy.'da Selçuklu sanatının Anadolu'da özel bir gelişme yolu tuttuğu; süslemeleri açısından İslâm kültürü ve Asya gelenekleri arasında bir katman oluşturduğunun farkedildiği belirtilir.

“Tanımlar ve Kavramsal Tartışma” alt başlığında, mimari plastikte tarz ve geliştirici eğilimlerin bir kaç yüzyıl içinde varlığını hissettirerek, Selçuklu ile Selçuklu olmayanı ayırdetmemizi kolaylaştıran ölçütler ortaya çıkardığını, öteki sanat alanlarına göre mimarinin resmî tutumu yansıtan bir ortam niteliğinde olması, sadece dinî yapılarda değil, her türlü büyük yapıda aynı davranışı göstererek Ortaçağ'ın estetiğini belirleyen otoritenin niyetini de gösterdiği anlatılmıştır.

Öteki sanat alanlarında meydana gelen farklı görüntülerin, bu sanatların farklı odaklarca güdümlenerek, bu üretimi üstlenen toplumsal katmanların farklı idealler taşıdıklarını ve kısaca aynı anda varolan sanatlardaki tematik ayrışmadan söz edilmiştir.

“Selçuklu Türevi” alt başlığında, Ortaçağ süsleme konularını derleyen araştırmacıların türler ve kategoriler hakkında yakın ya da benzer sonuçlara vardıkları, bugünkü tartışmaların anlam boyutunda yoğunlaştığı anlatılmaktadır.

Selçuklu ikonografisinde şekillerin dış özellikleri kadar şekillerin arkasındaki temel düşüncenin de toplumsal ve etnik alışkanlıklara dayandığı; formların işlenişindeki teknik üstünlük yayında, bu şekillerin içinde saklı bulunan anlamın çözülmesinin ikonografi araştırmalarının başlıca problemi olduğu; Ortaçağ Türk süsleme sanatını tek başına figüratif yaklaşımların temsil etmediği; sayıca çok daha fazla olan geometrik kompozisyonlar, bitki süslemeleri, mukarnaslar vb. onlarca bağımsız kategoriyle birlikte bir bütün olarak düşünülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Sadece ikonografi yöntemiyle, çiçek formları ve geometrik tasarımların açıklanamayacağı; bir iletişim aracı olmanın ötesinde yazının dekorasyon işleviyle kullanımı ve bütün bu unsurların aynı düzlemde en karmaşık bir şekilde birleşmelerinin yeni bir çözümleme ve açıklama yöntemini gerekli kıldığı; Ortaçağ sanatçıları bize herhangi bir süsleme sözlüğü bırakmadığından, şekillerin anlamları, kaynak ve kökenleri konusunda yeni bir terminoloji temellendirmek durumunda olduğumuz açıklanıyor. Figürlerin ve öteki bezemelerin gerisinde hem Budizm ve Totemizm, hem de İslâm tarikatlari ve avcı-göçebe toplum yapısının inançlarının, ideallerinin hep birlikte kaynaştığı, Anadolu yorumunun ise, sonuçta Türk sanatının Selçuklu kimliğini belirlediği vurgulanıyor.

“Araştırma ve Yayınlar” alt başlığı altında da, Selçuklu sanatı süslemeleri üzerine yönelen ilk araştırmaların oryantalistlerin ilgileriyle gündeme geldiği; dergilerde yayımlanan yazılar, bilimlik toplantılarda okunan bildiriler, kitaplar ve henüz basılmamış lisansüstü tezleri hesaba katılırsa, son on yılda Ortaçağ Türk süsleme sanatları üzerinde yoğunlaşan sanat tarihi birikiminin oldukça büyük sayılara ulaştığı belirtilerek, bu alanda yapılan önemli çalışmalara yer veriliyor.

İkinci bölüm, “Yöntem ve Çözümleme”de, Üslûp Sorunu, Arabesk ve Tipoloji alt başlıkları yer almaktadır. Üslûp Sorunu alt başlığında, plastik sanatlarda üslûbun bağımsız bir kimlik gösterdiği; üslûbu karakterize eden iki ana çizginin olduğu; birincisinde, üslûbun bir bütünlük içerisinde olduğu, ikincisinde ise üslûbun gelişmesinin organik bir süreç gösterdiği belirtilerek, üslûp “*sanat eserleri arasındaki ortaklık ya da benzerliklere kişilik kazandıran tasarım süreci içindeki özel bir yoğunlaşmadır*” (s. 65) şeklinde tanımlanıyor.

“Arabesk” alt başlığı altında, arabesk teriminin kökeni ve anlamı, İslâm Dünyasındaki yeri, Avrupalıla-

rın İslâm süslemelerine “arabesk” adını vermeleri, daha sonra her süslemenin arabesk olarak nitelendirilemeyeceği belirtiliyor. Bir zamanlar yaygınlık kazanan arabeski, düşünmeden kullanma alışkanlığının, motif adlarının zengin kapsamlarını örttüğü, sanat dilinin zenginleşme yollarını tıkadığını, bugün için terimin, anlamı ve biçim değerleri bakımından gerçek bir karşılığı olmadığından bu terimin artık hiç kullanılmaması gerektiği öneriliyor. Bunu yapmakla, terminolojik gelişmelerde, yeni doğru ve sağlam adımlar atmak için yol açılmış olacağı vurgulanıyor.

“Tipoloji” alt başlığı altında da, henüz ulaşamadığımız veya hiçbir zaman ulaşamayacağımız örneklerin olduğu, örneğin Rumi motiflerin tam mevcudu elimizde olabilseydi eksiksiz bir sınıflandırma ve tipoloji yapabileceğimizi fakat bu boşlukların kaçınılmaz olduğu açıklanıyor.

Yazara göre, tipolojinin sonuçlarından birisi de, prototip yargısının göreceli oluşudur. Motif araştırmalarında alınan kesitte prototip olarak görülen bir örneğe, çok daha sonra veya çok daha önce rastlanabildiği ve kronolojik motif dizisinin en büyük yararının, tarihi bilinmeyen örneği gelişme evrimindeki yerine koyarak yaklaşık tarihlemeyi sağladığı belirtiliyor.

Üçüncü bölüm “Temaların Ayrışması”nda, yazar süsleme alanında parçayı bütünden ayırmak gibi bir düşüncesi olmadığı hâlde, Ortaçağ Anadolu Türk sanatının plastik dilinin çok kaynaklı bir alt yapıya dayandığı için, bu envanterin ayrılmasının gerekli olduğunu belirtip benzer ya da aynı temaları da, Asya Kökenli Katılımlar, Figürün Çeşitlenmesi, Ruminin Serüveni, Saadet Düğümü ve Yıldızlar, Mimari Plastik alt başlıkları altında incelemiştir.

Dördüncü bölüm “Değişim Nasıl Oldu?”da, bazı yazarların sentez olarak nitelendirdikleri Selçuklu kültür düzeninde, etkileşimler kadar, özgül yapısının sürekliliğinde olduğu; Ortaçağ sanatçılarının tabiatın kopmadan, kendi dünyalarının içindeki bir boyutta yaşadıkları; dil ve anlatımlarının farklı olduğu; fazla olmamakla birlikte bir yorum haklarının olduğu; askerî baskıların, yasakların, ekonomik çaresizliklerin ve hattâ İslâmî akidelerin Selçuklu sanatçısına tam ulaşmadığı, onun etnik hafızasını bütünüyle silemediği dile getiriliyor.

13. yy.’ın ikinci yarısında oluşan sanat formlarını yaratan düşüncenin şekillendiği ortamın ve sosyolojik

katmanlar arasındaki düşey bağlantıların bilinmediği; figüratif formların, yazı, bitkisel formlar ve geometrik şekillerle uzun vadeli bir çekişmeye girip, bu mücadeleyi kaybettiği insanların etnik hafızalarındaki formlardan bir kısmının nasıl silinip gittiği anlatılmaktadır.

13. yy.'dan sonra, figüratif rakipler ortadan kalktığından, bitkisel motifler ve geometrik kompozisyonlar, kendileri için açılan alanda binlerce çeşitleme yapabilmek için buldu; bu durumun onlara yüksek düzeyde örgütlenme şansını tanıdığı; derinlik perspektifi soğuk karşılandığından az sayıdaki çelimsiz insan figürünün, iki boyutlu tasarımlar hâlinde varlığını sürdürebildiği belirtilmiştir.

Beşinci bölümde "Bibliyografya"nın ana bölüm olarak ele alınmasının nedeni, bu bölümün oldukça geniş bir şekilde verilerek Ortaçağ Türk sanatında süsleme ve ikonografi konularının gelecekte de tartışılması amacı taşımasıdır. Bu kısımda, bibliyografyalar bibliyografyası, genel, mimari plastik ve süsleme, figür (genel), insan figürü, hayvan figürü, fantastik yaratıklar, geometrik süslemeler, bitkisel süslemeler, sembolik formlar, motif çözümlenmeleri, ikonografi ve

anlam başlıkları altında yüzlerce Ortaçağ Türk süsleme sanatı ve ikonografi çalışmaları verilmiştir.

Yayımlanmış makaleler, bilimlik toplantılarda tartışılmış bildiriler ve Prof. Dr. Selçuk Mülayim'in Ortaçağ Türk Sanatı notlarının kaynaştırılmasıyla, ortaya çıkan bu kitapta, çizimlerle ayrıntılı biçim çözümlenmeleri, şekil ve motiflerin anlam boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazar son yirmi yıldır bu alanda yapılan tartışmaları gündeme getirirken, ikonografi yönteminin tek başına bu alanda yeterli olamayacağı ve daha özel anlatım dillerini de çözmek gerektiği üzerinde durmuştur.

Yıllardır Ortaçağ Türk sanatında süsleme ve ikonografi alanlarında yaşanan problemleri, bu problemlerin kökenlerini ve nedenlerini yansıtan bu kitabın yazarını içtenlikle kutluyor, kendisinin de belirttiği gibi kitabın dil ve anlatımında konunun niteliği dolayısıyla süsleme terminolojisine bağlı kalındığından, kitabın herkesin okuyabileceği bir dille yazılamamasının, eserin tartışmaya açık kalan tek zayıf noktası olduğunu belirtiyoruz.

"Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri"

Genişletilmiş III. Baskı

(Dr. Yaşar KALAFAT)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

“Hâricî Devletler ve Azerbaycan”

Musa Gasımov, *Hâricî Devletler ve Azerbaycan*, Bakü 1998, 356 sayfa.

Pervane ABDULHALİGOVA
GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

1918 yılında Şark tarihinde ilk defa Azerbaycan'da Mehmed Emin Resulzâde'nin başkanlığı altında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu cumhuriyet kurulduğu günden itibaren bağımsız bir devlet olarak kendini dünyaya tanıtmıştır. Bakü'de elliye yakın devletin büyükelçiliği açılmış; kültür, ekonomi ve siyâset alanında hem komşu devletlerle, hem de Avrupa devletleri ile sıcak ilişkiler kurulmuştur. Ne yazık ki, bu cumhuriyet iki yılını bile dolduramadan, 28 Nisan 1920 yılında Rus ordusunun işgaline uğramış ve yıkılarak Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti'ne ilhak edilmiştir.

Son yıllara kadar, Azerbaycan'ın Nisan işgaline ve onu tâkib eden dönemlerdeki siyasî, kültürel durumu na ait pek fazla bir şey bilmiyorduk. Çünkü tüm belgeler arşivde korunuyordu ve halka açıklanması yasaklanmıştı. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yasaklar kaldırıldı ve aydınlarımız bu belgeleri okuma fırsatını yakaladı. Dolayısıyla, kamuoyu da gerçekleri öğrenmeye başladı.

Elde edilen belgelerin ışığında, Azerbaycan'da çok faydalı kitaplar yayımlanmaktadır. Musa Gasımov'un, Bakü'de yayımlanan *Hâricî Devletler ve Azerbaycan* isimli kitabı da bu bakımdan büyük önem arz etmektedir. Kitapta 28 Nisan 1920 yılı işgalinden Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti kuruluncaya kadarki devirde Azerbaycan'ın yabancı devletlerle olan diplomatik-siyasî ilişkileri ele alınmaktadır. Kitabın esas amacı, üniversitelerde ders kitabı olarak kullanılmasıdır.

Çok zor ve sıkı bir çalışmanın mahsulü olan bu kitap, 16 bölümden oluşmaktadır. Kitapta, işgal sonrası Azerbaycan'ın iç ve dış siyâseti ele alınmış; Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'nın kapatılması, dış siyâsette izlenen yeni strateji ve Rusya'nın Azerbaycan dış siyâsetine baskıları, Azerbaycan'ın dış ülkelerdeki konsolosluklarının kapatılması, Avrupa devletleri ile Azerbaycan arasındaki diplomatik-siyasî ilişkiler, işgalden sonra Azerbaycan'daki Avrupa vatandaşlarının ve Avrupa'daki Azerbaycan vatandaşlarının durumu, Azerbaycan'ın Türkiye, Rusya, İran, İngiltere, Fransa ile ilişkilerinde esir değiştirilmesi meselesi, Azerbaycan'ın Litvanya ve Estonya ile olan ilişkileri, Azerbaycan-Rusya, Azerbaycan-İran ve Azerbaycan-Türkiye münasebetleri, bu münasebetlere Rusya'nın koyduğu kısıtlamalar ve engeller, Müsavat Partisi'nin faaliyetinin durdurulması, ayrıca Azerbaycan'ın, Gürcistan, Ermenistan, Afganistan ve Dağıstan'la ilişkileri gibi bu zamana kadar pek bilinmeyen olaylar söz konusu edilmiştir. Bu konulardan anlaşıldığı gibi, Rusya, çok önemli bir konumda olan ve “Şark'ın Kapısı” olarak nitelendirilen Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra, kendini saran devletlerle ilgili tehlikeleri ortadan kaldırmak için tüm gücünü kullanmış; güney, kuzey, doğu, batı demeden Azerbaycan'ı her taraftan demir bir kafes içine almıştır.

Kitapta verdiği tüm değerli bilgilerin yanısıra, yazar Giriş bölümünde, olaya ilmî ve siyasî açıdan baktığını açıklamış; araştırmasında kullandığı tüm kaynakları, faydalarını ve önemlerini belirterek, yazmıştır. Kitabı okuduğumuzda, bu eserin yazılması sırasında Azerbaycan, Rusya, Türkiye, Gürcistan, ABD tarihine sık sık müracaat edildiğine ve her türlü kaynağa inilmeye çalışıldığına şahit oluyoruz.

Kitapta dikkatimizi çeken önemli hususlardan biri de, Şahıs Adları Dizini'nde farklı bir yöntemin kullanılmış olmasıdır. Kitapta ismi geçen şahısların, Azerbaycan, Türkiye, Rusya, Ermenistan, Gürcistan, ABD, İngiltere vatandaşı olmalarına bakmayarak, haklarında detaylı bilgi verilmiştir. Her bölümün kendi içinde gruplandırılarak künyesinin verilmesi de kitaptan yararlanmada kolaylık sağlaması bakımından önemlidir. Dilinin sadeliği, üslûbunun akıcılığı ile her kesimden insana hitap eden eser, verdiği çok önemli bilgilerle, okunması gereken bir kitaptır.

“Güney Azerbaycan”

Cemil Heseni, *Güney Azerbaycan, Tahran-Bakü-Moskova Arasında (1939-1945)*, Bakü 1998, 325 sayfa.

Zemine ZİYA

AÜ DTCF Çağdaş Türk Leh. ve Edeb. Böl.
Yüksek Lisans Öğrencisi

Tarihî ve siyasî olaylar sonucu dünyada coğrafi konum itibariyle ikiye bölünmüş birkaç millet mevcuttur. Bazı milletler talihin ve tarihin zorunlu kıldığı bu amansızlığa gelememiş, mücadele vererek kendi hakları ile beraber, hür bir hayat kazanmışlardır.

Bu bazısı dediğimiz kelimenin içine Azerbaycan adında bir dünya da dâhildir. İşte Azerbaycan da kaderine “bölünmüşlük” yazılan herkesin mutlu yaşayabileceği yavru bir vatandır. Ama ne yazık ki, tarih boyu verdiği mücadeleler onu çekilmez dertten kurtaramamış, üzerindeki o siyah damgayı değiştirememiştir.

Tarih, yapılan yanlışlıkları bir daha tekrarlamamak için öğrenilmesi elzem bir bilim dalıdır. Artık belli ve kabul edilen bir problem olan Güney Azerbaycan konusu derinlemesine öğrenilmesi gereken bir vâkıdır. Elimizdeki kitap, Güney Azerbaycan’da zaman zaman dalgalanan bağımsızlık savaşını tarihî belgelere dayanarak anlatan bir araştırmancının ürünüdür. Eserdeki belgeler özellikle 1939-1945 yılları arasında vuku bulan olayları arka arkaya sergilemektedir.

Kitap “Önsöz”, “Giriş”, “Güney Azerbaycan Bağımsızlık Harekatı. Setterhan’dan Hiyabani’ye Doğru”, “Güney-Azerbaycan Sovyetlerin Harbî-Strateji Plânlarında”, “Sovyetlerin İran’a Müdahalesi ve Güney Azerbaycan’da Möhkemlenmesi (Ağustos-Aralık 1941)”, “42 yılının Teceddütleri”, “Tebriz’de Diplomatik Misyenler”, “Tebriz’de İşlerin Yeniden Başlaması”, “Heft Uğruna Mücadele ve S. Kavtaradze’nin Tahran Seferi”, “Güney Azerbaycan’da Etiraz Dalgası ve Tahran’da Hükümet Bùhranı”, “Tebriz: Ocak-

Mart 1945 Yılı”, “Avrupa’da Savaşın Sonu ve Şeyhülislâm’ın Hayır Duası”, “Yazın 1945 Yılı: Moskova’nın Kararları ve Güney Azerbaycan”, “Demokrat Fırkasının Yaranması ve Muhtariyet (Özerk) Fikri”, “Güney Azerbaycan: 21 Azer’in Astanasında”, “Hulase” (İngiliz dilinde), “Kaynaklar” gibi bölümlerden oluşmaktadır.

“Giriş” kısmı kitabın içeriğini oluşturan diğer bölümlerin açıklanması açısından çok önemlidir. Araştırmacı burada tarihi XIX. yüzyıldan başlayan Güney Azerbaycan’da gözü olan bazı devletlerin, özellikle Sovyetler Birliği’nin amacını açıklamaya çalışmıştır.

Kitapta üç soruya cevap bulunmaya çalışılmıştır: 1. 1939-1946 yılında Güney Azerbaycan’da neler olmuştur? 2. Neden İran’ın kuzeyi Sovyetler Birliği-Amerika ve İngiltere’nin karşı durma alanı olmuştur? 3. Neden büyük imkânlarla ve geniş sosyal depoya malik Azerbaycan’ın millî bağımsızlık düşünceleri ve özerklik isteği yarım kaldı? Bu sorulara cevap bulmak için çeşitli kaynakları araştıran yazar bazı soruların cevabını bulmayı başarmıştır. Yönettikleri olayları farklı kılıflarla dünya halklarına tanıtan Sovyetler Birliği yöneticileri Güney Azerbaycan meselesini kendi işlerine yarayacak şekilde ortaya koydular. Asıl maksatlarını tabii olarak saklayan bu devlet 1941 yılındaki Güney Azerbaycan’a seferini, korumak amacıyla yapılmış bir vaka olarak dünya devletlerinin bakışlarına sundu. Asıl maksat ise farklı idi. Kitabın “Önsöz” kısmında şöyle bir bilgi mevcuttur: “*Şimdi bizde Beloruslar hepsi beraber yaşıyorlar, Ukrayınlar beraberdirler, Moldovlar bir yeredirler. Batı’da durum normaldir. Kuril Adaları şimdi bizimdir. Sahilin tamamen bizimdir, bakın, ne kadar iyidir. Hem Port-Arter, hem Dalniy bizimdir... Çin, Moğolistan hepsi iyidir... Bak, burada bizim sınırlarımız hoşuma gitmiyor diyerek eli ile Kafkas’dan güneyi göstermiştir.*” Bu konuşma Stalin’in gelecek plânını, özellikle Güney Azerbaycan konusunu ortaya koyan bir delildir.

Büyük bir coğrafyaya sahip olmak isteyen Sovyetlerin İran’da diğer bir merakı daha vardı. Bu İran’ın kuzeyinde yerleşen petrol bölgeleriyle ilgili idi. Bu amacın gerçekleşmesi için giden yol ise Güney Azerbaycan’dan geçiyordu. Petrol konusu Sovyetler Birliği’nin Güney Azerbaycan’da, İran’da siyasetini belirleyen başlıca âmil idi. İngiltere ile olan karşı durma da petrol meselesiyle ilgiliydi, çünkü İngiltere ülkenin güneyinde petrol sahibi idi. Yazar bu meseleye şöyle

bir açıklama getirmiştir: İran'ın petrolünde gözü olan Sovyetler Birliği Tahran'ı bu konuda elinin altında tutabilmek için Azerbaycan kartını her zaman hazır tutmuştur. Sovyetler Birliği'nin bu iğrenç siyâseti dünya kamuoyunun Güney Azerbaycan'da gelişen bağımsızlık olaylarını yanlış algılamasına yol açtı. Dünya devletlerince bu bağımsızlık olayı daha çok Sovyetler Birliği'nin toprak, iktisadî ve ideoloji hirsından doğan bir siyâseti olarak bilindi.

İkinci bölümde, Setterhan'dan Hiyabani'ye kadar gelişen olaylar tartışılır; bu iki önderin yaptıkları mücadelenin niteliği karşılaştırılır. Araştırmacı bu iki hareketin özel hatlarından bahsederek şöyle bir karşılaştırma yapmıştır: Serdar (Setterhan) Tebriz'de yapılan savaşın İran'ı kurtaracağını söylediği hâlde, Şeyh Azerbaycan demokrasisinin önce kendisini, daha sonra ise bütün İran'ı kurtaracağını ümit ediyordu. XX. yüzyılın ilk yirmi yılında Güney Azerbaycan'da ortaya çıkan iki bağımsızlık hareketinden ikincisi, yani Şeyh Hiyabani hareketi daha olgundu ve Güney Azerbaycan'ın demokratikleşmesi karakterini taşıyordu.

24 Haziran 1920 yılında Şeyh Muhammed Hiyabani başkanlığında Güney Azerbaycan'da millî bir hükûmet kurulmuştur. Kitabın ilk kısmında bu hükûmetin niteliği açıklanmıştır. Araştırmacı Şeyh'in bağımsızlık hareketini şöyle karakterize etmiştir: "*Şeyh millî haklara İran dâhilinde kavuşmak istiyordu. Tebriz'e İran'ı kurtaracak kuvvet gibi bakıyordu. Şeyh'in bağımsızlık anlayışı İran dâhilinde özerk cumhuriyet düşüncesinden ileri gitmemiştir. Lâkin bu düşünceye rağmen Tahran yönetimi onun kuzeye yüz tutacağından korkuyorlardı.*"

Üçüncü bölümde, Sovyetlerin plânındaki Güney Azerbaycan'ın harbî stratejik yönü açıklanmaktadır. Bu stratejik plânın uygulanması için II. Dünya Savaşı çeşitli imkânlar sağlamıştır. Savaştan önce yapılan gizli araştırmalar savaş zamanı daha da hızlandırılmış, Güney Azerbaycan hakkındaki bilgiler dakikleştirilmiştir. Bu fikir savaşın ilk günlerinde Batı Ukrayna ve Batı Belorusya topraklarının birleştirilmesinden sonra daha da kuvvetlenmiştir. Güney Azerbaycan ilk aşamada Sovyetlerin coğrafi alanının genişlemesi açısından önemli bir bölge idi. İkincisi harbî yönden önem taşıyordu, çünkü 15 Ocak 1915 yılında Türk-Alman birliği tarafından Tebriz'in işgal edilmesi unutulmamıştı. Üçüncü en önemli husus ise, Güney Azerbaycan'dan geçen tren ve kara yolları İran körfezine, Ya-

kın Doğu'yu Hindistan ve Uzak Doğu'ya birleştiren deniz yollarına çıkıyordu. Nihayet dördüncüsü, Sovyetler Güney Azerbaycan'ın, Hazar'ın güneyindeki stratejik petrol kaynaklarının Almanya'nın ve İngiltere'nin eline geçmesinden korkuyorlardı. İşte bu dört husus Sovyetleri Güney Azerbaycan meselesinden bir an bile uzaklaştırmamış, kendi çirkin menfaatleri için zaman zaman bu halkın millî bağımsızlık hareketlerine karşı, hareketin kendi çıkarları yönünde gelişimini sağlamışlardır.

II. Dünya Savaşı Sovyetler Birliği ordusunun Güney Azerbaycan'da yerleşmesi için geniş ufuklar açmıştır. Dördüncü bölümde durumun tarihî başlangıcı ve sebepleri açıklanmıştır. Bu müdahide Sovyet yönetiminde olan Kuzey Azerbaycan devlet adamlarının da rolü inkâr olunmazdır. Güney Azerbaycan'a yapılan müdahiyi olağan kılmak, ordunun buradaki halkı korumak amacıyla geldiğini fiilen meşrulaştırmak için Kuzey Azerbaycan'dan aynı dilde konuşan insanlar gruplar hâlinde güneye gönderiliyordu. Onların görevi burada Sovyetler lehine propaganda yapmak, Türk dilinde gazete yayımlamak, Kuzey Azerbaycan'daki kültürel gelişmeyi, güzel güneydeki insanlara anlatmakla onlarda Sovyetlere karşı rağbet hissini uyandırmak idi. Müdahilerin ilk günlerinden güneye gönderilen "Aziz Aliyev Grubu" bu işi üstlenerek, başarılı sonuçlar elde etmiştir. Yapılan tüm bu propaganda ile Stalin Güney Azerbaycan meselesiyle coğrafi yönden genişleme projesini hayata geçirmeyi plânlıyordu.

Yedinci bölüm, Sovyetlerin İran'daki petrol projesinin tekrar gündeme gelişini anlatan bölümdür. Sovyetlerin gitgide yaklaşan zaferi bu projenin tekrar gündeme gelişini sağlayan yegâne etkendi. Kızıl Ordu'nun Avrupa sınırlarını geçmesi ile Sovyetlerin İran'ın ve Yakın Doğu'nun petrol kaynaklarına hâkim olma isteği yeniden Sovyet siyâsetinin başlıca konusu oldu. Bu nedenle Güney Azerbaycan'daki petrol kaynaklarını ortaya çıkarmak için gruplar gönderildi. Araştırmalar sonucu belli oldu ki, Güney Azerbaycan'da, Gilan'da, Mazenderan'da, Kuzey Horasan'da ortaya çıkan petrol-gaz depoları İngilizlerin kontrolü altında olan Güney İran'daki depolardan az değildi.

Sekizinci bölümde, dünya devletlerinin petrol mücadelesi anlatılmaktadır. Sovyetlerin Doğu Avrupa'da ve Güney Azerbaycan'da yürüttükleri yöneticilik siyâseti diğer müttefik devletlerin dikkatini çekiyordu. 1944 yılının ortalarında başlayan petrol mücadelesi

egemen devletlerin İran konusundaki siyâsetini belirleyen tek âmil idi. Amerika ve İngiltere Sovyetler Birliği'nin Yakın Doğu'nun, İran'ın petrol kaynaklarına yaklaşmaması siyâsetini savunarak kendi aralarında da ciddî rahatsızlıklara sebep olmuşlardı. Amerika'nın o zamanki başkanı Hardink diyor ki, biz dünyayı, sosyal ilişkileri ve hukuku öğrenmekle meşgulken İngiltere petrol kaynaklarını zaptetmiştir. Bu servet ise dünya egemenliğinin esasını teşkil ediyor.

Petrol konusu egemen devletlerin siyâsetini belirleyen tek neden olduğu gibi, o dönem Tahran gazetelerinin de sayfalarında tartışılan en güncel mesele idi. Araştırmacı çeşitli gazetelerin sayfalarından alıntılar yaparak bu önemli konuyu tüm çıplaklığı ile göstermeye çalışmıştır. Yazarın *Demouend* gazetesinden aldığı bir parçayı aynen buraya aktaracağız: *"Tebriz'deki son olaylar petrol meselesiyle ilgilidir. İran Azerbaycan'ında Musul ve Kerkük bölgeleri ile bağlantılı olan çok zengin petrol depoları var. Ona göre Sovyetler Birliği, İngiltere ve Türkiye Azerbaycan meselesiyle ilgilidirler. Eskiden görülen Ermeni, Aysor, Kürt meselelerinin köklerini de petrol meselesinde aramak gerekiyor. Eğer petrol kampanyasının tahrik ediciliği olmasaydı, güman ki Türkler (yerli halk kastediliyor) Azerbaycan'la bağlı herhangi bir hak savunamazlardı."*

Kitabın en önemli bölümleri oniki, onüç ve ondördüncü bölümlerdir. Bu bölümlerde Sovyetler Birliği'nin Almanya üzerindeki zaferinden sonra dünya egemenliğine nail olmak için Güney Azerbaycan'da yapmak istediği çirkin olaylar açıklanmaktadır. Bu tarihten itibaren milletin kendi hür iradesiyle oluşan millî bağımsızlık hareketını Sovyetler Birliği'nin menfaatleri açısından yöneten bir siyâsetin başlangıcı tüm hızıyla devam eder. Bu siyâsetin yürütülmesi için bir takım gizli kararlar kabul edilmişti. Petrol meselesini fiilen yürürlüğe koymak için 6 Temmuz 1945 yılında Limumittifo-k Kommunist (Bolşevikler) Partisi Mer-

kezi Komitesi'nin Siyasî Bürosu "Güney Azerbaycan'da ve İran'ın kuzeyinin diğer bölgelerinde terörcü hareketin teşkili üzere tedbirler hakkında" adlı gizli bir karar kabul etti. Kararda, İran'ın terkinde Azerbaycan bölgelerine geniş hukuklu millî muhtariyet verilmesi üzere hazırlık işlerine başlanması uygun görülürdü. Aynı zamanda Gilan, Mazenderan, Gorgan ve Horasan bölgelerinde terörcü hareketin genişendirilmesi plânlanıyordu. Güney Azerbaycan'daki terör hareketını yönlendirmek için "Azerbaycan Demokrat Partisi" kurulmalı idi. Daha sonraki belgeler ADP'nin faaliyeti ile ilgilidir. Bu partinin faaliyeti Güney Azerbaycan'da ve İran'da ciddî rahatsızlıklar doğurmuştur. Parti Başkanı Mir Cefer Pişeveri'nin tutumlu davranışları Sovyet yöneticilerinin onun üzerindeki kontrolünü yoğunlaştırmaya neden olmuştur. Pişeveri, Sovyet yöneticilerinin aksine olarak İran dâhilinde Azerbaycan'ın millî muhtariyet (özerk cumhuriyet) olmasını siyasî bakımdan perspektifsiz olarak değerlendiriyordu. Pişeveri daha çok Sovyetlerin kontrolü altında Moğolistan tipinde Azerbaycan Halk Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasını, sonraki merhalede yavaş yavaş Azerbaycan'ın birleşmesi fikrini savunuyordu.

Azerbaycan, Prof. Dr. Sadık Tural'ın söyleyişiyle, *"Neftin doğurduğu fitnenin ezeli ve ebedî ailesini hem Çarlık ve Sovyetler Birliği vaktinde kuzey açısından ve Sovyetler Birliği'nin İran Azerbaycan'ında hâkim olma bakımından güney açısından, Türklüğe daima kan, gözyaşı ve acı getirdi. Hür dünya ise bu bölgede demokratik, lâik Türkiye ile ilişkilerini sağlamlaştırabilen devletler oluşmasına izin vermedi. Azerî, Türkmen, Kaşgar, vb. adlarla daima bu bölgede yaşayan Türk soylu insanın acılar içinde yaşamasına sebep oldular."*

Bu türden araştırmaların sayısı çoğaldıkça oynanan oyunlar ortaya çıkacaktır.

Müziğe Emek Verenler

Dr. Yılmaz Karakoyunlu, **Parlâmenter Bestekârlar**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 86, Ankara 1998, 267 sayfa.

Serap BESİMOĞLU
Uzman Notist

Işi toplumun düzeni ve refahı için yeni politikalar üretmek olan siyâset adamlarının müzik ile uğraşması ilk bakışta olağanüstü bir hâlimiş gibi görülebilir. Eğer siyâset, fertler arasındaki âhengi ve düzeni sağlama sanatı ise ve müzik de evrendeki düzeni, âhengi uyumlu seslerle yine âhenkli ifade etme sanatı anlamını taşıyorsa, Türk siyâset adamlarının binlerce yıllık devlet ve müzik geleneği olan Türk milletinin devlet hayatında müzikle uğraşması yadigarlanmamalıdır.

Ulu önder Atatürk'ün de ifade ettiği gibi, "*Sanatçı ışığı altında ilk hisseden insandır.*" Bu ifadeden yola çıkarak, siyâsetçinin âhenkli ve uyumlu politikalar hazırlayarak topluma yol gösterici özelliğinin, sanatçının topluma öncülüğü ve duyarlılığıyla eşdeğer olduğunu vurgulamak istiyoruz. Bu konuda son günlerde elimize geçen en kapsamlı örnek Dr. Yılmaz Karakoyunlu'nun *Parlâmenter Bestekârlar* adlı kitabıdır.

Biliriz ki, bir milleti tanımak için kültürünü, bilimini, sanatını, felsefesini incelemek gereklidir. Bizim incelememiz gereken saha konumuz itibarıyla müziktir ve müzik evrenseldir. Tabiidir ki müzik eserleri ait olduğu milletlerin öz kültürlerine göre de farklılıklar taşırlar. Sayın Yılmaz Karakoyunlu'nun bu güzel çalışmasında Türk müziklerinin makam zenginliğini değerli şâirlerimizin güfteleriyle işlenmiş olarak buluyoruz ve öz kültürümüzdeki farklılığı yansıttığını görüyoruz.

Tanıtmaya çalışacağımız kitapta Muhittin Akyüz, İbrahim Yavuz Bildik, Kâzım Karabekir, Yılmaz Karakoyunlu, Mustafa Kul, Refik Manyasizâde, Necip Mirkelâmoğlu, Güneş Müftüoğlu, Yılmaz Öztuna, Ahmed Râsim, Samih Rifat, Arif Sağ, Rüştü Şardağ, Şükrü Şenozan, Dr. O. Şevki Uludağ, Hasan Âli Yücel gibi parlâ-

menter müzisyenlerimizin beste ve güfteleri yer almaktadır. Türk müzikisi adına hazırlanmış önemli bir çalışma ve atılım olduğunu düşündüğümüz bu yayında soyadlarına göre alfabetik olarak parlâmenterlerimizin biyografileri ve eserlerinden bir kısmı ele alınmıştır. Kitapta en çok ilgimizi çeken yön bu kişilerin siyasi hayatlarının yanı sıra müziğe olan duyarlılıklarının açığa çıkartılmış olmasıdır.

Sayın Muhittin Akyüz, Kars milletvekilidir. Güzel bir eserle Sayın Karakoyunlu'nun çalışmasında yer almıştır. "*Gidelim Semt-i Fener'e Gece Gündüz Çakalım*" 9/8'lik aksak olarak işlediği kürdili hicazkâr eser gerek müzik ve nota, gerekse söz ve müzik uyumu ile bütünlük teşkil etmektedir. Sayın İbrahim Yavuz Bildik, 20. dönem Adana milletvekilidir. Parlâmenterliğinin yanı sıra sanatçı bir siyâsetçimizdir. Güfte ve bestesi kendisine ait 10/8'lik "*Vazgeçmem*" isimli eseriyle kitapta yer almıştır. Kâzım Karabekir, 1923'te İstanbul milletvekili olarak TBMM'ne girmiş, siyasi hayatına 1939 yılına kadar bir süre ara vermiş ve Atatürk'ün ölümünden sonra tekrar 6 Ocak 1939'da yapılan seçimlerde İstanbul milletvekili olmuştur. Askerî başarılarının yanı sıra siyâset hayatı içerisinde müziğe de yer ayırmıştır. Sayın Kâzım Karabekir'in sol majör tonunda "*23 Temmuz Kongre Marşı*" ve "*Türk Yılmaz Marşı*" mevcuttur. Marşların güftesi N. Güneri'ye, bestesi de Kâzım Karabekir'e aittir. Dr. Yılmaz Karakoyunlu, 20. dönem İstanbul milletvekilidir. Türk müziği adına böylesine başarılı bir çalışmayı yayın hayatına geçirmiş olan Sayın Dr. Yılmaz Karakoyunlu, günümüzde çok yönlü bir siyâsetçi olarak tanınmasının yanı sıra çok yönlü bir sanatçı kimliğine de sahiptir. "*Konuşurken Türkçe'yi en güzel kullanan kişi olarak*" tanındı. Karakoyunlu'yu Türk müzikisine kazandırdığı eserlerin yanı sıra edebî eserleri ve tiyatro eserleriyle de tanıyoruz. Edebî eserleri: *Salkım Hanım'ın Taneleri* (Roman), *Güz Sancısı* (Roman) ve *Rubailer*'dir. Tiyatro eserleri: *Sokullu*, *Altın Huylu Doruklar*, *Kuzguncuklu Fazilet*. Bu yayın içerisinde kendisinin 64 adet bestesini görüyoruz. Bunların bir bölümü TRT repertuarına da girmiştir. Eserlerinden bazıları: I. "*Nevbaharı Vuslatın Bassın Deyû İlk Ayına*", güftesi Yahyâ Kemâl Beyatlı, bestesi Yılmaz Karakoyunlu'ya ait müsemmen usûlde acem aşiran şarkı. Şarkı, büyük şâir merhum Yahyâ Kemâl'in bu güzel şiirine lâyık zenginlikte bir müzikle notalanmış ve ifade bulmuştur. II. "*Şöyle Bir Akşam Üstü Yanuma Gelsen*", beste ve güftesi Yılmaz Karakoyunlu'nun sofyan usûlünde hicaz şarkı. III. "*Saklıyor İçinden Geçen Hayâli*", güftesi Faruk Nafiz Çamlıbel'e,

bestesi Yılmaz Karakoyunlu'ya ait sofyan usûlünde hüseyinî şarkı. IV. "O Pırıl Pırıl Yanak Şamdandaki Mum Değil", güftesi büyük şâir Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, bestesi Yılmaz Karakoyunlu'ya ait sofyan usûlünde mâhur şarkı. IV. "Senden Geliyor Tellerimin Bir Sesi Var-sa", güftesi Ümit Yaşar Oğuzcan, bestesi Yılmaz Karakoyunlu'nun 9/8'lik aksak usûlünde nişaburek şarkı.

Sayın Mustafa Kul, Erzincan milletvekilidir. Kitapta bestesi ve güftesi kendine ait "Munzur Dağı" adlı eseriyle yer alıyor. Sayın Refik Manyasizâde, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilk meclisinde İstanbul milletvekili olarak görev almıştır. "Zevkin Ne İse Söyle Hicâb Eyleme Benden", güftesi Tanzimat dönemi şâirimiz Nâmîk Kemâl'e, bestesi kendisinin zengin semai usûlünde suzinak bir şarkıdır. Sayın Necip Mirkelâmoğlu, İzmir milletvekilidir. Mûsikî aşkı üniversite yıllarında başlamış ve hâlen devam etmektedir. Eserlerinin büyük bir kısmının, hicaz, rast, nihâvend makamlarından oluştuğunu görüyoruz. Mirkelâmoğlu'nun doksanbir adet eseri mevcuttur. I. "Yüzümde Son Tebessüm Çiçeği Solmadan Gel", beste ve güftesi kendisine ait 9/8'lik aksak usûlünde hicaz şarkıdır. II. "Bezmi Meyde Dün Gece Peymâne Gibi Döndüm" de beste ve güftesi Necip Mirkelâmoğlu'nun sofyan usûlünde, hüseyinî bir şarkıdır. Sayın Güneş Müftüoğlu, Zonguldak milletvekilidir. Hem siyâsetçi, hem de kanun sanatçısıdır. Yayında iki eseri bulunmaktadır. I. "Yeşil Yeşil Gözlerini Gözlerinden İsterim", güftesi Özer Karamustafaoğlu, bestesi kendisine ait düyek usûlünde, kürdili hicâzkar şarkıdır. II. "Zonguldak", güftesi ve bestesi Müftüoğlu'nun nim sofyan usûlünde, uşşak şarkıdır.

Sayın Yılmaz Öztuna, siyâsetçi kimliğinin yanı sıra, müzik araştırmacısı ve çok değerli bir sanatçıdır. 200 dolayında peşrev ve saz semaisi mevcuttur. "Ferahfeza Peşrevi"ni, devr-i revân usûlünde, "Şedrabân Peşrevi"ni nim sofyan usûlünde keman için bestelemiştir. Sayın Ahmet Rasim, 1927'de İstanbul milletvekili seçilmiştir. Zekâî Dede'den mûsikî öğrenen Rasim Bey, nota bilmemesine rağmen 65 kadar şarkı bestelemiştir. Aynı zamanda büyük bir gazetecidir, yüz kırk kadar eseri ve makalesi basılmıştır. *Şehir Mektupları, Resimli ve Harihatalı Osmanlı Tarihi* adlı eserleri bulunmaktadır. Bayâti Araban şarkı, "Gözümde İşve Nümâdır Hayâl Bi-Bedeli" güfte ve bestesi Ahmet Rasim'e ait düyek usûlünde bir eserdir. Sayın Samih Rifat, 4. dönem Çanakkale milletvekilidir. Hüzzam Nefes, "Hezâran Per Açıp Rengi Ziyadan", beste ve güftesi Samih Rifat'ın devr-i hindi usûlünde bir şarkıdır. Sayın Arif Sağ, Ankara milletvekili ola-

rak parlâmentoda görev yapmıştır. Yayın içerisinde de yer alan eseri "Gurbet Treni"nin beste ve güftesi kendisine aittir. Sayın Rüşti Şardağ, aslen edebiyatçı olup, tanınmış bir bestecimizdir. Türk mûsikisine birçok eser kazandırmıştır. "Apansız Uyanırsan Gecenin Bir Yerinde", güftesi Ümit Yaşar Oğuzcan'a, bestesi Şardağ'a ait düyek usûlünde hicaz şarkıdır. "Bu Kadar Yürekten Çağırma Beni", güftesi Ümit Yaşar Oğuzcan'ın, bestesi Rüşti Şardağ'ın nim sofyan usûlünde rast şarkıdır. Sayın Dr. Osman Şükrü Şenozan, 5. dönem Kastamonu milletvekilidir. Aslen tıp doktorudur. Mûsikî ile yakından ilgilenmiştir ve neyzendir. "Bu Sevda Ne Tatlı Ne Tatlı Yalan", güftesi Orhan Rahmi Gökçe, bestesi Dr. Şükrü Şenozan'a ait düyek usûlünde mâhur şarkıdır. "Gözlerinden İçti Gönlüm", bestesi Şenozan'ın müsemmen usûlünde segâh bir şarkısıdır. Sayın Dr. Osman Şevki Uludağ, aslen tıp doktoru, röntgen uzmanıdır. 5., 6. ve 7. dönem Konya milletvekilidir. Mûsikîye çocuk denecek yaşlarda başlamıştır. Tahir buselik şarkı, "Neler Oldu Bu Dehre", güfte ve bestesi kendisine ait olup aksak usûlünde bestelemiştir. Hüseyinî olarak "Esmer Güzeli" ve "Ayrılık Çeşmesi" adlı eserleri bulunmaktadır. Sayın Hasan Âli Yücel, aslen edebiyatçıdır. 1935'te İzmir milletvekili seçildi. Eğitimci, devlet adamı ve müzisyendir. "Sen Bezmi-mize Geldiğin Akşam Seher Olmaz", beste ve güftesi Yücel'e ait, curcuna usûlünde suzinâk bir eseri mevcuttur.

Sayın Yılmaz Karakoyunlu'nun kitabın Önsöz'ünde belirttiği gibi, "Yüzyirmi yıllık parlâmenter geleneğimiz var. Meşrutiyet meclislerinden sonra millî mücadele başlamış ve TBMM kurulmuştur. Meclislerimizde değişik alanlarda hizmet veren ve konularının uzmanlarından parlâmenterler görev almış ve yasama çalışmalarında önemli katkılarda bulunmuşlardır."

"1998 yılı Cumhuriyetimizin 75. yılının idrak edildiği tarihtir. Cumhuriyetimiz parlâmentomuzun en önemli eseridir. Bu kutlama çalışmaları arasında daha ilk meclis günlerinden itibaren parlâmentomuzda görev alan çok değerli parlâmenterlerimizin tanıttığı böyle bir çalışmanın yapılmasının uygun olacağını düşündüm."

Cumhuriyetimizin kuruluşunun 75. yılında böyle bir eseri kültür ve sanat hayatına kazandıran Sayın Yılmaz Karakoyunlu'nun şahsında, tüm emeği geçenleri tekrar kutluyor; böyle yayınların daha sık hayata geçirilmesini temenni ediyoruz. Sayın Karakoyunlu'nun da ifade ettiği gibi, "Hâtıraların yaşatılması ve hoş bir seda bulması dileklerimizle" diyerek, mûsikimizin hayatımızın önemli bir parçası olduğunu vurgulayarak sözlerimizi bitirmek istiyoruz.

“Aşkın Okunmaz Kıyıları”

Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, Çev. Erol Köroğlu- Engin Kılıç, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1998, 290 sayfa.

Gülsün AKKAYA

Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens.
Yüksek Lisans Öğrencisi

“**D**ivan edebiyatımız medeniyet âlemine büyük bir iftiharla sunabileceğimiz bir sanat mahsulüdür.”¹ “Türk milletinin altı asır boyunca bedif zevkini oluşturan Divan edebiyatı İslâm medeniyetinin etkisi altında gelişmiş, zamanla harikulâde örnekler vermiş ve sonunda yerini Batı edebiyatları etkisinde bir edebiyata bırakmıştır... Hayat şartlarının değişmesi ve modern dünyanın etkisi ile değişen düşünce sistemi, Divan edebiyatını da etkilemiş ve artık onun kullanılmaz hâle gelmesine sebep olmuştur. Bugün Divan edebiyatının anlaşılmasının ve hattâ ona düşman oluşun başlıca sebebi bu değişimdir.”² *Aşkın Okunmaz Kıyıları* da –çoğu zaman– eleştirilere maruz kalan Divan edebiyatının ve bu edebiyat geleneği içinde oluşturulan en önemli eserlerden biri olan *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevînin değerlendirildiği bir kitap. Victoria Rowe Holbrook, eserinde Divan edebiyatı araştırmacılarının ve bazı modern eleştirmecilerin bu edebiyat hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşlerini de ortaya koymuştur.

“Bu kitap Osmanlı Türk mesnevîsinin poetikasını konu alan ilk deneme”dir (s. 11). “Kitabın asıl konusu Galib’in, *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevîsinin Arasöz bölümünde “Şiirin Mevcûdiyeti”, “Şiirin Lüzâmı”, “Lüzâmın Evrenselliği” ve “Şâirlik” başlıkları altında ifade ettiği meselelerdir. Bu doğrultuda incelememizin kılavuzu bağımsız bir model değil, Galib’in argümanlarıdır” (s. 23). Konusu bu şekilde açıklanan eser Giriş, 6 bölüm, Kaynakça ve Dizin kısımlarından oluşmaktadır.

“Giriş” bölümünde, yazarın Osmanlı edebiyatı de-

diği Divan edebiyatının Türkiye’deki durumundan bahsediliyor. Osmanlı Devleti ardında birçok ulus devlet bırakmıştır. Bu ulus devletlerden hiçbiri Osmanlı kültürünü kendi geçmişi olarak kabul etmemiştir. Yeni oluşan uluslar modern devlet için gerekli olan edebî kurumlarını Osmanlı kültürünün belirli öğelerini bastırarak ve dışlamak yoluyla kurmuşlardır. “*Bütün bu devletler arasında Cumhuriyet Türkiye’si’nin benzersiz bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü Osmanlı ve modern Türk kültürleri arasında bir kimlik sürekliliği vardır. Örneğin Balkan ülkeleri Balkan edebiyatını yabancı diye reddedebilir ve günün millî söylemine uyum sağlayabilirlerken Türkiye için bunu yapmak “kendi” edebiyatını yabancı olarak gösterebilecek bir söylemin icadını gerektiriyordu*” (s. 12-13). Holbrook 1928 alfabe kanununun okuma alışkanlıklarında ve geçmişle kurulan bağlantılarda belirleyici bir kopuşa yol açtığını ve ulusal bir edebiyat kurmak için ithal edilen Avrupa, Orta Asya, Anadolu ve Türk halk sanatlarının sentezinden oluşan biçimlerin Osmanlı edebiyatı ıslahının önüne geçtiğini ifade eder. Bunun sonucu olarak da Osmanlı poetikasıyla ilgili çalışmalar çok sınırlı kalmıştır. Yazar eserin Giriş’inde Osmanlı poetikasını değerlendirmeye çalıştığını da belirtir. Bu değerlendirmede gelenekteki merkezî yeri açısından Osmanlı şiirinin tanımlanışında aslan payına sahip olan *Hüsn ü Aşk*’ı model almıştır.

“Zorluğun İcadı: Osmanlı Şiirinin Modern Alımlanışı” adlı birinci bölüm, yazarın ifadesiyle, Osmanlı şiirinin modern açıdan algılandığı kuramsal kategorileri inceliyor. Bu bölüm, “Osmanlı’da Şerh ve Oryantalist Felsefe”, “Oryantalist Büyük Anlatı”, “Edebî Fetih”, “Filoloji ve Milliyetçilik”, “Bir Yakın Doğu İdeali Olarak Osmanlı Sanatkârlığı”, “Eleştirel Yetke ve Kültür Emperyalizmi”, “Alımlananın Temposu” adlı alt bölümlerden oluşur. Holbrook, Divan şiirini inanılmaz düzeyde parlak ve zengin bir nesne ve dünyayı farklı görmeyi sağlayacak bir define haritası olarak değerlendirir. “*İstanbul’da Osmanlı geçmişinin şiirini tanımlamak için en çok kullanılan sözcük ‘zor’du. Galib ise tüm Osmanlı şâirlerinin en zoruydu*” diyen yazar, zorluğun nasıl üretildiğini anlatır. Modern dönemde Osmanlı nazmı çoğunlukla çökmekte olan Osmanlı hanedanının simgesi olarak algılanmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı edebiyat biçimleri Avrupa’dan ithal edilenler karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. Yazar modern edebiyatın kurulmaya başlamasıyla ortaya çıkan bu tabloyu şöyle değerlendirir: “*Geleneksel ifade tarzları iki unsura indirgendir. Di-*

van edebiyatı denen ve değersiz bulunan Osmanlı unsurları; Halk edebiyatında yaşayan ve Batı'dan öğrenilen filoloji tekniğiyle yeniden ortaya çıkarılabilecek, Osmanlı öncesi Orta Asya efsanevî Türklük kökeninden türetilen ve değerli bulunan unsurlar" (s. 47). Yazar burada Gibb ve ona öncülük eden Türk edebiyatçılarının Divan şiiriyle ilgili fikirlerine yer verir. Bu kişilerin ürettiği Osmanlı şiir kuramı, eskiyi İnan etkisi nedeniyle siliyor, yeniyi Batı modellerini taklit ettiği için göklere çıkarıyordu. Bu yaklaşım İngiliz oryantalisti Elias J.W. Gibb'in *Osmanlı Şiiri Tarihi* adlı eserine de yansımıştır. Yazar bölümün sonunda şunları söyler: "... Türk devrimcileri, bir Türk devletinin bekâsı için Osmanlı şiirinin doğululaşmaya terk edilmesi gerektiğine inanırlar. 'Zorluk' bu terkediş için kullanılan bir örtmece..." (s. 61).

"Metinlerarasılık ve Biçim Kalesi" adlı ikinci bölüm "Bir Osmanlı Metinlerarasılığı", "Kale", "Olay Örgüsünün Kuruluşu", "Ortak Simgesel Üslup", "Üçüncü Şehzâde", "Gömülü Hazine", "Bu Dünyada Aşk" gibi alt bölümlerden oluşur. Burada *Hüsn ü Aşk*'ın ve Mevlâna'nın *Mesnevî*'sinin olay örgüsü kısaca anlatılır. İki mesnevî arasındaki ilgi değerlendirilir. *Hüsn ü Aşk* ve *Mesnevî* arasında olay örgüsü bakımından benzerlik yoktur. Fakat "her iki hikâyeye de tinsel arayışları betimlemesi" (s. 77) bakımından benzerlik gösterir. *Hüsn ü Aşk*, "*Hüsün (Güzellik) adlı bir kızla Aşk adlı bir erkek hakkındaki bir öyküdür*" (s. 73). Mevlâna'nın hikâyesinde ise bir padişahın üç oğlu anlatılır. Yazara göre, *Hüsn ü Aşk* belki de *Mesnevî*'nin devamıdır. Holbrook bu fikrini "*Hüsn ü Aşk Mevlâna'nın hiç anlatmadığı suret bakımından da, mâna bakımından da ödüllü kapan üçüncü şehzâdenin öyküsü olarak algılanabilir*" (s. 85) şeklinde ifade eder. Buna rağmen iki mesnevî arasındaki ilişkinin çok belirsiz olduğunu belirtir.

Hüsn ü Aşk mesnevî geleneği doğrultusunda önsöz niteliğindeki bölüm ve sonsözle çerçevesizdir. Bu bölümler hikâyenin dışındadır ve onları yorumlarlar. Hikâyenin yarısında "Araşöz" adlı bölüm bulunur. *Hüsn ü Aşk*'ın "Araşöz" adlı bölümünde şiir, şiir okuru ve şairlikle ilgili görüşler yer alır. Eserin üçüncü bölümü olan "Şairlik, Sanat ve Bilim" başlıklı bölümde Araşöz'de anlatılan hususlar ve hikâyeye değerlendirilmiştir. Yazar önce "Araşöz"e kadar olan bölümü yani hikâyenin ilk yarısını anlatmıştır. Daha sonra Araşöz'deki değerlendirmelere geçilir. Araşöz'ün hâkim sesi

"hatip"tir. Hatip yani Şeyh Galib, halis şâiri Allah'ın "şive-î naz" niteliğini taşıyan kişi olarak karakterize eder. Yazar Galib'in şairlikle ilgili ifadelerini yorumladıktan sonra şu sonuca varır: "*Şairlik ele avuca sığmaz: Hem geleneğe açıktır, hem onu eleştirir, hem toplumsal değerlere duyarlıdır, hem de ahlâkî yargılarında agresiftir, hem vahyin çıkış noktasıdır, hem de onun yaratıcı vasıtasıdır*" (s. 136). Bu bölümde Şeyh Galib'in hayatı, eğitimi ve eğitiminin sanatına yansması, babasının ve kendisinin Mevlevîlikle ilişkileri de anlatılmıştır.

"Taklit Karşısında Dil Felsefesi" başlıklı dördüncü bölüm, "Farsça ve Türkçe", "Adab", "İğrak, Bir At ve Marifet", "Şiir", "Kılıç Artığı", "Zincirin Halkaları", "Söylenmede Nev be-nev Mezâmîn", "Yetenek", "Şiirin Kozmografyası" adlı alt bölümlerden oluşur. Bu bölümde "şiişel dil" *Hüsn ü Aşk*'ta ele alındığı şekilde açıklanmıştır. Ayrıca Galib'in şairlik ve şiir dili ile ilgili olarak yaptığı tanımlara da değinilmektedir. Galib'e göre, şair taklitçi değil, özgün olmalıdır. Şiirin özgün olması türün önceki örneklerinin geçilmesiyle mümkün olur. Öncekileri taklit şiir değildir. Burada Galib'in Nâbi'ye yönelttiği eleştirilere de yer verilmiştir. Holbrook modern eleştirmenlerin Osmanlı şiirinin taklide dayandığı, bu yüzden de özgün olmadığı konusundaki fikirlerini de değerlendirmektedir. Bu konuda şunları söyler: "*Osmanlı romanlarının modern eleştirisi, yapıtın özgül niteliklerine pek dikkat etmeyip onu etkileyen kaynakları belirlemek üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kaygı ve gözden kaçırdıkları nedeniyle eleştirmenler Osmanlı şiirinin taklide dayandığı ve bu yüzden de (15. yy.'ın romantik standartları açısından) Batı şiirinden daha az özgün olduğu izlenimini yaratmışlardır*" (s. 139-140). Buna bağlı olarak da Gibb ve Nâmık Kemâl gibi Osmanlı şiirinin taklide dayandığını söyleyenlerin, yorumlarının yanlış olduğu vurgulanmıştır.

"Özgünlük ve Gerçekçilik" başlıklı beşinci bölüm, "Şiir Allah'ın Kanıtıdır", "Aczin Soyağacı", "Şiir Evrenseldir", "Gelenek ve Güç, Reform ve İlerleme", "La Critique au Moderne", "Toplumsal Olarak Belirlenen Şiir", "Organik Metafor", "İslâmî Edebiyat", "Gerçekliği Temsil Etmek" adlı alt bölümlerden oluşuyor. Bu bölümde Galib'in çok övündüğü özgünlüğü hem Galib'in, hem de modern eleştirmenlerin bakış açıları gözönüne alınarak incelenmiştir. Yazar Galib'in özgünlükle ilgili fikirlerini değerlendirerek şu

sonuca varır: “Özgün şiir şâirin ilahî olanla ilişkisi aracılığıyla var olur” (s. 187). Modern eleştirmenlerden Abdülhalim Memduh, Fuat Köprülü, Gildo, Ali Nihat Tarlan ve Fahir İz’in Galib ve *Hüsn ü Aşk* hakkındaki değerlendirmelerine de yer verilmiştir. Yazar Türk modernistlerinin Osmanlı estetiği ve şiir hakkındaki görüşleri için şunları söyler: “Türk modernistlerinin tanımladığı Osmanlı estetiği popüler söylemden ayrılmış yüksek, saraylı bir kültürün özel söylemi... Bu geleneğin basıncını şiddetle hisseden erken Türk modernistleri edebî görüşlerini en çok bu kurumun reddi üzerine kurdular. Bu kurumu bir uluslararası imparatorluk / İslâm eklenisi olarak değerlendiriyor ve bunun karşısına bir ulus devlet / Türk özü koyuyorlar. Türk edebî moderni eski bir estetik özerklik geleneğini reddederek tanımladı kendisini...” (s. 204). Yazar bu bölümde Galib ve Şehzâde Selim’in yakınlıklarından ve Mevlevîlikle ilişkilerinden de söz etmiştir.

“Öznelik ve Yorumlama” başlıklı altıncı bölüm, *Hüsn ü Aşk*’ın çeşitli araştırmacılarca yorumlanışını anlatmaktadır. Bu bölüm “Kaynak mı Tür mü?”, “Doğu Felsefesi mi, Tıbbî Alegori mi?”, “Kutsal mı Dünyevî mi?”, “Ateş Denizi”, “Alegori ve Simge”, “Bir Tas Su Bile İçseler”, “Aşk Paradigması”, “Mirac Paradigması” gibi alt bölümlerden oluşuyor. Yazar burada Abdülbâki Gölpınarlı’nın, Sadettin Nüzhet Ergun’un *Hüsn ü Aşk*’la ilgili yorumlarını sergiledikten sonra kendi düşünce ve yorumlarını ortaya koymuştur. Fuzûlî’nin *Sıhhat ü Maraz*’ı, Suhreverdi’nin *Munisü’l-Uşşak*’ı, İbn-i Sînâ’nın *Risaletü’t-Tayr*’ı ile Galib’in *Hüsn ü Aşk*’ını karşılaştıran Gölpınarlı’ya göre *Hüsn ü Aşk*’ı taklit bir eser olarak göremeyiz. Sadettin Nüzhet Ergun’a göre Hüsn ve Aşk’in çektikleri derviş tarikatının bir alegorisidir. Holbrook da Gazalî’nin *Savanih* adlı eserde işlediği aşk paradigması ile Galib’in eserindeki olay örgüsünün uyum içinde olduğunu vurgulamıştır: “Gazalî’nin paradigmasına göre âşık ve mâşuk rollerini potansiyel olarak içeren mut-

lak aşk, yuvasından inerek bir yolculuğa çıkar. İlk yarısı iniş yayı, ikinci yarısı çıkış yayı olarak adlandırılan bu yolculuk bir çember biçiminde betimlenir... İniş yayı Galib’in hikâyesinin, Hüsn’ün Aşk’ı arzulamasını anlatan ilk yarısına karşılık gelir... Çıkış yayı Galib’in hikâyesinde Aşk’ın Hüsn’ü arzulayışını anlatan ikinci bölüme karşılık gelir...” (s. 254). Yazar bu bölümde *Hüsn ü Aşk*’ın, Hz. Muhammed’in başından geçen mirac hâdisesiyle benzerlik gösterdiğini de ifade etmektedir.

Bölümlerini kısaca tanıtmaya çalıştığımız *Aşkın Okunmaz Kıyıları* adlı eserdeki bölümlerde yer alan her alt bölüm bir epigrafla başlar. Galib’in *Hüsn ü Aşk* mesnevîsinden alınmış beyitlerden oluşan bu epigraflar esere ayrı bir güzellik katmıştır.

Ali Nihat Tarlan, “... altı asır bir milletin ruhu üzerinde gelişip ona hâkim olan, kütüphaneler dolusu eser veren bir edebiyat incelenmeye değer ve bu, neslimiz için mukaddes bir vazifedir...”³ der. Gerçekten de Divan edebiyatının önyargılardan uzak, objektif bir şekilde incelenmesi Türk edebiyatı ve Türk kültürü açısından çok önemli bir meseledir. Bu edebiyatla ilgili olarak insanlarda oluşan önyargıyı ortadan kaldırmak için yapılacak iş bu edebiyatı ve bu edebiyat geleneği içinde oluşan eserleri tanıtmaktır. *Aşkın Okunmaz Kıyıları* bu amaçla yazılmış başarılı bir eser. Divan edebiyatına ve *Hüsn ü Aşk*’a bir Batı’lının olumlu bakış açılarını ihtiva ediyor. Bundan sonra bu tür eserlerin Türk araştırmacıları tarafından da yazılmasını ve Divan edebiyatının hakkıyla değerlendirilebilmesini diliyoruz.

NOTLAR

1. Ali Nihat Tarlan, “Divan Edebiyatı”, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan’ın Makalelerinden Seçmeler, AKM Yay., Ankara 1990, s. 90.
2. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 9.
3. Ali Nihat Tarlan, a.g.m., s. 52.

Türk'ün Edebiyatı "Türk Edebiyatı"

Türk Edebiyatı (Aylık Fikir ve Sanat Dergisi), Yıl: 27, Sayı: 306, Nisan 1999.

Canan BEŞLİ

GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Edebiyat, insanlara yeni ufuklar açan, onların duygu ve düşünce dünyalarını geliştiren bir sanat dalı. Geçmiş dönemlere göre kıyasladığımızda onun, dergi ve gazetelerde aktif bir rol aldığını görmek mümkün. Bunun tabii yansıması olarak edebiyatın sosyal hayatta çok önemli bir fonksiyon taşıdığına şahit oluyoruz. Maddî çıkarların, yalanların, ah-lâkî bozuklukların alabildiğine hüküm sürdüğü günümüz postmodern toplumunda ise, bu sanat dalına çok az yer veriliyor. Bununla beraber edebiyata değer verenler de yok değil. İşte 27 yıldan beri yayımlanmakta olan aylık fikir ve sanat dergisi *Türk Edebiyatı* günümüz görüntülü medyasının ilgisizliğine rağmen sanat ve edebiyatımızın varoluş mücadelesini sürdürmektedir.

Türk Edebiyatı'nın Nisan sayısı dergi yazı işleri müdürü Gazi Altun'un "Hasbihal" adlı yazısıyla başlıyor. *Türk Edebiyatı* Başkanı Ahmet Kabaklı, "Kalkınma Kültürsüz Olunca..." başlıklı yazısında ülkemizdeki kalkınmanın millî kültür ve eğitimle mutlak ilgisi olduğuna işaret ediyor. Daha sonra "Dostlar Başına" köşesinde Bekir Sıtkı Erdoğan'ın "*Rüzgâr Saatleri*" şiirine rastlıyoruz.

Tarihe dair makale ve kitaplarıyla tanıdığımız İlhan Bardakçı'nın nostalji kokan yazısı "O Eski Otobüs'ün Sahanlığı..." adını taşıyor. Çocukluk ve gençlik günlerine dönen Bardakçı, bize İstanbul'un eski görünümünden bahsederken, değişen anlayış ve bakış açılarını da dile getiriyor: "O zamanın gazeteleri... *Cumhuriyet, Yeni Sabah, Vakit, Akşam, Tan ve birkaç*

tane daha. Bugünlere benzemezlerdi. Kültür, sanat sahifeleri vardı. Spor sahifelerinde sporcu ve hakem isimlerinden bahsederken muhakkak bey kelimesi kullanılırdı. Meselâ, rahmetli Burhan Felek Bey, Adnan (Akın) Bey denirdi. Tribünlerdeki saygı ve edep gazetesü sütunlarının biraz ötesinde olurdu. Tabaklar, çanaklar, apartman katları, arabalar... O zamanın basını geri kafalı idi herhâlde. Böylesine piyangoculuğu nedense ahlâka aykırı sanıyorlardı."

Hüsrev Hatemî "Görüntüler Görüşler" bölümünde değişik mevzular ve yeni çıkan bazı kitaplar hakkındaki düşüncelerini dile getirmiş. Hatemî'nin özellikle beğendiği kitaplar arasında *Prof. Dr. Orhan Okay ile Konuşmalar*, Mustafa Armağan'ın *Bursa Şehrengizi*, Hulusi Üstün'ün *Gurbet Hikâyeleri* ve Mustafa Kutlu'nun *Hüzün ve Tesadüf* adlı eseri başta geliyor.

Müstesnâ Güzeller, Şâirlerin Dilinden, Dîvan Edebiyatı, Şi'r-i Kadîm, Âşinâ Güzeller adlı eserleriyle ve eski Türk edebiyatı alanına verdiği hizmetlerle tanıdığımız İskender Pala "Dünyaya Bu Telaş Nedir?" diyerek başlamış yazısına. Yazar, Dîvan Edebiyatı'nın hikemî tarzda şiirler yazan büyük şâiri Nâbî'nin şiir anlayışını ve sosyal hâdiselere bakış açısını, şâirin "*Üstüne*" redifli gazeliyle açıklamış bizlere.

Ülkemizde düzenlenen şiir ve hikâye yarışmalarının sanat dünyamıza birçok unutulmaz isim kazandırdığı bilinmektedir. Sevinç Çokum, beş yıldır Türk Edebiyatı Vakfı tarafından düzenlenen Ömer Seyfeddin Hikâye Yarışması hakkındaki yorum ve görüşlerini dile getirdiği yazısında, yarışmada başarı kazanan eserlerin hikâyeciliğimiz için umut vadettiğini söylüyor. Derginin 15-22. sayfaları Ömer Seyfeddin Hikâye Yarışması ödül törenine ayrılmış. Daha sonra sırasıyla birinci, ikinci ve üçüncülüğü kazanan eserlere yer verildiğini görüyoruz. Yarışmada birinci olan Necdet Ekici'nin *Bir Milyon Ölüm* adlı çalışmasında, künyesi bulunamadığı için tahta bacağına rağmen madalya verilemeyen Çanakkale gazisi Seyin Onbaşı'nın düşmana değil, formalitelere yenilişinin hazin hikâyesi anlatılıyor. *Sarıyı Severdi O* ile ikinciliği alan Ömer Koca, hüznü bir üslûpla yazdığı eserine mutsuz sonla biten bir aşk hikâyesini konu edinmiş. Üçüncü olan Yılmaz Tartan'ın *Bu Bayrak İnmez* adlı hikâyesinde ise, Anadolu'nun bir köyünde şehid edilen erlerin sırrını yüreğinde taşıyan Muhtar Sadık Çavuş'un kendi iç dramı başarıyla anlatılıyor.

"Atça Hindistan" başlıklı yazıda Metin Eriş, bize

Hindistan seyahatinden notlar aktarıyor. En eski medeniyetlerden birini kuran Hintlilerin, yemeklerinden giyim-kuşamlarına, inanışlarından düğünlerine kadar birçok konuda bilgi sahibi olduğumuz yazısına Sayın Eriş "Namatse (Merhaba) Hindistan!" diyerek son veriyor.

Geçtiğimiz Şubat ayında ebedî yolculuğa uğurladığımız "Barış Abi"ye ayrılmış Coşkun Çokyigit'in "Barış Manço Menkıbesi". Barış Manço, şarkılarında verdiği mesajlarda toplumun her kesiminden insanları ortak paydalarda buluşturmayı başaran bilge bir kişilik idi. Cenazesinde toplanan farklı görüşlerden binlerce yürek de bunu gösteriyor. Çokyigit, Manço'yu Mevlâna'ya benzeterek "Türk insanının hem siyâsette, hem sanatta ve hem de her alanda artık Mevlâna ve Yunus gibi fark gözetmeksizin insan sevgisiyle dolu, insanlar için yaşayan ve onlara hizmet eden samimi önderlere" ihtiyaç duyduğunu vurguluyor.

Sâmiha ve Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü münevver zümrenin keskin gözlüğüyle müşahade etmiş ve bütün acısını maddeten ve mânen hissetmiş iki münevverimizdir. Zeynep Uluant, Ayverdi kardeşlerin, Osmanlı hâkimiyetinden zorla koparılan bu gür ve verimli topraklara duydukları hasreti yine onların anılarıyla süslemiş. Türkçeyi genç kızların sabırla ve titizlikle işlediği nakışlar misâli ustalıkla işleyen Sâmiha Ayverdi, Rumeli'ye olan sevgisini "Ah Tuna Vah Tuna" adlı makalede bakın nasıl dile getiriyor: "Adına Osmanlı dediğimiz, aslan yapılı cihangir, Rumeli'nin ana damarlarından biri olan Tuna ile tam beş asır evvel kıyılmış nikâhı ile haşır neşir olarak yaşadı. Ammâ bu tarihî nikâh arasına karaçalı gibi girenler: 'Tuna artık benimdir. Bundan sonra da yalnız benim için akacak. Orada benim gemilerim,

benim kalyonlarım boy gösterecek...' demişse de birbirlerine aşkla kenetli Tuna ile Türk bu müdahaleye rağmen, o âşikane muhabbeti, hiç değilse, kaçamak da olsa, devam ettirmeyi başarmıştır.

"Uzaktan tâ buralara kadar âşinâlık destanları okuyan Tuna: 'Ben Tuna, Türk'ün civarına ilk ayak bastığı yıllarda Sava denen dostumla gönül birliği edip, başbaşa vererek akıp dururken, zaman oldu keyfimize keder çökerek o kadim âşinâmuz Osmanlı buralardan uzaklaştı. Beşyüz seneden sonra elini eteğini bizden çekerek daracık sınırlarına doğru büzülüp gidiyordu. Ammâ bu, eğreti ve inanılmaz bir oyuna benziyordu. Ezelden verilmiş bir ahdi, bu gökkubbe içinde bozmak kimin haddi?' diyordu."

Muhterem Yüceyılmaz'ın Kurban Bayramı'na değinen makalesinde, baba, oğul ve bıçak ilişkisi son derece çarpıcı bir üslûpla okuyucuya sunuluyor. Daha sonra "Zamansız Bahçeler"de Mustafa Miyasoğlu, sanatçının dünyasıyla gerçek dünya arasındaki uyumsuzlukları yorumluyor.

Son sayfalara doğru, Murat Koç'un Serdar Öztürk'e ait *Kültür-Sanat Dünyamızda Yahyâ Kemâl Beyatlı* adlı çalışmasını tanıtan yazısı görülüyor. Bu kitap Türk edebiyatı üzerinde çalışanların yararlanabilecekleri bir kaynak olması sebebiyle dikkate değer. "Sanat Dünyasından" köşesinde yurdumuzda düzenlenen çeşitli etkinliklere yer veriliyor. Yeni kitapların tanıtıldığı sayfalarla *Türk Edebiyatı* dergisi son buluyor.

Türk insanının millî benlik ve kimliğinin unutturulmaya çalışıldığı ve kültür emperyalizmiyle karşı karşıya bırakıldığı asrımızda, gençlerimize öz değerlerini hatırlatma fonksiyonunu üstlenen bu tür dergilerin çoğalması dileğiyle...

“Millî Folklor” Kırk Bir Kere Maşallah...

Yard. Doç. Dr. İsmet ÇETİN
GÜ Eğitim Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl.
Öğretim Üyesi

Folklor Postası, Türk Folklor Araştırmaları, Sivas Folkloru, Türk Folkloru, Folklor ve Edebiyat, Erciyes, Altıok, Derme, Fırat, Uzunyayla, Türkiyat gibi dergi isimleri halkbilimi alanında çalışanların aklına gelen süreli yayın organları; Köprülü, Hınçer, Aslanoğlu gibi isimler de halkbilimi ile ilgili yayın yapan dergi sahipleri veya yayıncıları olarak hafızalarda yer etmiştir. Dursun Yıldırım'ın “*Dergici Devre*” diye adlandırdığı 1950 yılları arası, farklı yaşama tarzlarının etkisi ile şekillenen Türk kültür unsurları, konu ile ilgili yayınlardan sonra, katmanlar/gruplar/ yöreler arası kültür unsurlarının transferini sağlamış, bir yandan da millî devlet olma yolunda gerekli homojen yapılanmaya hizmet vermiştir. Bu gayret ve hizmet kervanında, halkbilimi ile ilgili yayıncılığın bitmekte olduğu bir dönemde, 1980 yılında bir dergi filizlendi.

Üçüncü hamur kâğıda basılmış, iki forma, üç aylık periyodlar hâlinde çıkması plânlanan bir dergi, *Millî Folklor*. *Millî Folklor*'un yayımlanmasının plânlandığı on yıl öncesinin heyecanını hatırlamaktayım. Büyük bir gayret, coşkulu bir heyecan ve memur maşiyiyle çıkması plânlanan bir dergi... Kurulduğu 1968 yılından siyasi yapılanmanın hüküm sürdüğü döneme kadar bir “Mektep” olan **Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi (MİFAD)**'nden ismini alan *Millî Folklor* dergisi. “*Halkbilimi Mektebi*” olma özelliğini koruyarak, MİFAD'in görevini sürdürmekte şimdi...

Sahipliğini Türker Eroğlu'nun, Yazı İşleri Müdürlüğü'nü M. Öcal Oğuz'un üstlendiği derginin Reklâm ve Abone Müdürü Kudret Ertürk, Yayın danışmanları Prof. Dr. Abdurrahman Güzel ve Doç. Dr. Nevzat Gözaydın Hocalar... Yayın danışmanları, Muhan Bali, Umay Günay, Hasan Özdemir, Saim Sakaçoğlu, Fikret Türkmen ve Dursun Yıldırım ile yeniden çoğalmış. İlk sayısında sadece Elazığ, Erzurum, Sivas ve Almanya'da temsilcileri bulunan *Millî Folklor*, ikinci sa-

yısından itibaren temsilci ağını genişletmiş. Bu da gösteriyor ki, yayın hayatına başladığı andan itibaren kabul görmüş, okuyucu bulmuş. Okuyucu bulmanın yanında dergiye gelen yazılardaki sayı ve muhteva çokluğu da yakinen bildiğimiz konudur. Yazıların seçimi ve sıralanması, yayıncılar tarafından bir yazı kurulunun oluşturulmasını da zarurî kılmıştır. Himmet Biray, Ahmet Çakır, İsmet Çetin, İsmet Doğan ve Ali Yakıcı'dan teşekkül eden Yazı Kurulu'nun yanında, dergide bir de iş bölümü yapılmış. Basın işleri ile Nejdett İlhan, halkla ilişkiler ile Murat Karabulut meşgul olmuşlar. Derginin yayın hayatındaki gelişmeler, daha geniş bir yelpazeye yayılmasını gerektirmiş, konular zenginleşmiş; derginin yayın politikasını -başlangıçta belirtilmemiş olsa dahi- sadece Türkiye değil, Türk Dünyasını içine alan prensipler belirlemiş. Konu çeşitliliği sebebiyle, Yazı Kurulu'na Özkul Çobanoğlu, Nebi Özdemir ve Musa Çiftçi isimleri ilâve edilmiş; Türk Dünyasının her coğrafyasından temsilcilikler kurulmuştur. Amerika'dan Japonya'ya, Saha Eli'nden Kıbrıs'a kadar uzanan geniş bir coğrafya, devletler ve topluluklar, *Millî Folklor* dergisini tanımıştır. Konu ile ilgili çalışmalar yapan ilim adamı ve araştırmacıların teveccühlerine mazhar olan *Millî Folklor* dergisi, 32 sayfa olan ilk sayısını, zaman zaman 184 sayfaya kadar çıkarmak mecburiyetinde kalmıştır.

Başlangıçta, Türkiye içinden yazarların yazılarının yer aldığı dergi, kimi zaman te'lif, kimi zaman tercüme yazılar ile dünyanın her tarafından, zengin bir yazar kadrosuna sahip olmuş. Asif Abbasoğlu, Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Hakkı Acun, Mehmet Aça, Mehmet Açikel, Vasfi Adık, Narin Ağa, Habibeyle İsa Akberoğlu, Abuzer Akbıyık, Sevinç Akdur, Bahar Akpınar, Ziyat Akkoyunlu, Yücel Aksan, Cahit Aksu, Özlem Aksu, Enver Aras, Mustafa Arslan, Sabri Ayhan, Embergen Allambergenov, Fahrettin Alişar, Rifat Alişiroğlu, Alaeddin Aliyev, İsmet Alpaslan, Altan Alperen, Ali Berat Alptekin, Dan Ben-Amos, Yener Altuntaş, Alimcan Anayet, Enver Aras, Hülya Argunşah, Erman Artun, Mehmet Aslan, Namık Aslan, Amanbay Aşirov, Serdar Atdaev, Yücel Ayden, Aydın Ayhan, Ahmet Aytay, Hasan Bahar, Richard Bauman, Nursel Baykasakoğlu, Ali Baykan, Gerard Henri Behaque, Selahattin Bekki, Gulamhüseyn Beğdeli, Hıdır Beritanlı, Yusuf Bilgin, Himmet Biray, Nergis Biray, Selma Birer, John Blacking, Jocelyne Bonnet, Pertev Naili Boratav, Erdoğan Boz, A. Esat Bozyiğit,

Wilfried Buch, Cihat Can, Neşe Can, C. Oliver Carbonell, Muhammedrahim Carmuhammedulu, Ahmet Cebeci, Kemal Cebecik, Emet Celil, Serpil Aygün Cengiz, Eura A. Chylinsi, G.H.I. Constantin, Ana Maria Crowley, Ahmet Çakır, Mustafa Çatar, Abdulhalûk Çay, Cesim Çelebi, Ali Çelik, Ejder Çelik, Mehmet Çelik, Ülkü Çelik, İsmet Çetin, Tolga Çetinkaya, Ali Abbas Çınar, Musa Çiftçi, Özkul Çobanoğlu, İrem Daniş, Behçet Dede, Yakup Deliömeroğlu, Nuray Demirel, Münire Deniz, Adnan Derin, İbrahim Dilek, Richard M. Dorson, Amangül Durduyeva, İlhami Durmuş, Durali Doğan, İsmail Doğan, John D. Dorst, Alan Dundes, Bayram Durbilmez, Ayşe Duvarcı, Ali Duymaz, Dilâver Düzgün, Zerema N. Ekba, Gülin Eker, Savaş Ekici, Şükrü Elçin, Werner Enninger, A. Bican Ercilasun, Pakize Erciş (Aytaç), Metin Ergun, Aysel Ergül, Türker Eroğlu, Cengiz Ertem, E. Estyn Evans, Mesude Evezkızı, Seyfettin Eyvezov, Ursula Ewing, Ebulfez Ezimli, Selâmi Fedakar, William R. Ferris, Françies Gillmor, Christine Goldberg, Bilgehan Atsız Gökdağ, Mehmet Gökhan, Yılmaz Göksoy, John Greenway, Faruk Güçlü, Tuncer Gülensoy, Kadir Güler, İsmail Görkem, Umay Günay, Aysun Demirezen Güneri, Emrullah Güney, Harun Güngör, Cem Gürdal, Reşide Gürses, Nevzat Gözaydın, Elif Gürbüz, Abdurrahman Güzel, Asaf Hacılı, Maarife Hacıyeva, Hamdi Hasan, Hüseyin Haşimli, Halit Hatemoğlu, Nisaybay Hüsenov, Mürsel İsmayıloğlu Hekimov, Melville Herkovits, Melek Hidayetoğlu, Lauri Honko, Habib İdris, Ayşe İlker, Mustafa İsen, Hayrettin İvgin, Isabella Jan, Heda Jason, V.M. Jirmunisky, Adrienne L. Kaeppler, Yaşar Kalafat, Emin Kalay, Murat Karabulut, Oktay Selim Karaca, Zekeriya Karadavut, Zerrin Karagülle, Bülent Karaoğlun, Yakup Karasoy, Aynur Karataş, Sevengül Karasubaşı, Mehmet Kardeş, Celil Karipoğlu (Nagiyev), Hasan Ali Kasır, Doğan Kaya, Firdevs Kaya, Kemal Kayra, Samir Kazımoğlu, Cengiz Ketene, Raise Kıdırbeyava, Filiz Kılıç, Ekrem Kıraç, Filiz Kırbaçoğlu, Emine Kırıcı, Nazan Kırımhan, Fatih Kirişçioğlu, Satı Koç, Mısıko Kojima, Kürşat M. Korkmaz, Senem Korkmaz, Şahin Köktürk, Fuad Köprülü, Haluk Köroğlu, Nerin Köse, Cemal Kurnaz, Muhtar Kutlu, Y. Şükrü Lelik, Gülay Mirzaoğlu, Ahmet Mermer, Filiz Meydan, Wolfgang Mieder, Töre Mirzayev, John Morreal, Natalie K. Moyle, Malik Muradoğlu, Abdikerim Muratov, Heike Müns, Zinetullah Nuşirevan, Azad Nebi-

yev, Töre Nefesof, Ahmet Oğuz, M. Öcal Oğuz, Eunkyung Oh, Felix Oinas, Necdet Okumuş, Yusuf Olgun, Axsell Olrik, Hatice Oktay, Muhtarhan Orazbay, Ülkü Önal, Mehmet Önder, Metin Özarslan, Murat Özbay, Yıldırım Özbek, Tarık Özcan, Nebi Özdemir, Saadettin Özçelik, Handan Özdamar, Mevlüt Özhan, Fatma Özkan, Nevzat Özkan, Özkan Öztekten, Ali Osman Öztürk, Mehebbet Paşayeva, Juha Pentikainen, Sednik Pirsultanlı, Vladimir Propp, Wilhelm Radloff, Roy A. Rappaport, Hayrettin Rayman, Muhammedcan Recepov, Ursula Reinhard, Batur Reşidin, Ana Maria Rıvas, Warren E. Roberts, Lutz Röchrich, Sadık Sadıkoğlu, Mukim Sağır, Saim Sakaoğlu, Mehmet Sarı, Thomas Scholze, Tuna Selenge, Mustafa Sever, Bilge Seyidoğlu, Musa Seyirci, Lütfi Sezen, Rifkat Sibgatullin, William Simone, Hülya Sipahioğlu, Mine Solmaz, Selahattin Solmaz, Minaveddin Söylemezdi, Walter Eckehart Spengler, C. W. Von Sydow, Hüseyin Şahin, Çınar A. Şakeeva, Ali Hüseyinoğlu Şamil, İskender Muzgep Şefikoğlu, Yavuz Şen, Abdullah Şengül, Refis Şeymerdanov, Esmâ Şimşek, Bekir Şişman, Ahmet Tacemen, Matkerim Talanbek, Nail Tan, Gülşah Taş, Mustafa Tatçı, Hakan Tatyüz, Ufuk Tavkul, Hülya Taş, Archer Taylor, Talât Tekin, Mahmut Tezcan, Jeff Todd Titon, W. J. Thomas, Hayrettin Tokdemir, Suzan Tokatlı, Ramazan Topdemir, Ali Torun, Sadık Kemal Tural, Ahmet Turan, Mustafa Turan, Refik Turan, Şekür Turan, Fikret Türkmen, Mikiko Uehara, Ayşe Ulusoy, Mustafa Uslu, Muzaffer Uyguner, Müjgân Üçer, Çiğdem Ülker, Hasan Ülker, İrfan Ünsal, A. Vamberya, Yuri Vasiliyev, Baba Veliyev, Kamil Veliyev, M. Ali Yabgu, Ali Yakıcı, Mehmet Yardımcı, Sabahattin Yaşar, Hayati Yavuzer, Habibe Yazıcı, Veli Savaş Yelok, Hülya Yeşil, Dursun Yıldırım, Naciye Yıldız, Reha Yılmaz, Şirin Yılmaz, Ayşe Yücel, Hasan Avni Yüksel isimleri dergide sürekli yazanlar. Hüznî, Türkî, Âşık Veysel, Pirsultanlı, Ali Rahmanî, Lelik gibi isimlerin şiirleri de zaman zaman dergiyi süslemekte.

Dergi, "Himmet Biray Genç Folklorcular Köşesi"nde belki de ilk yazıları yayımlanan genç araştırmacılar için bir mektep yapısında. Sahanın otoriteleri olan hocalar ile aynı dergide yazı yazmak, bu kesim için onur verici ve heyecanlandırıcı bir duygu olmalı. Nitekim, birçok ismin bu heyecan dalgası ile sürekli araştırmalara yönelik yazılar yazdıklarını da bilmekteyiz.

Türkoloji Dünyasına Açılan Yeni Bir Pencere “Doğu Akdeniz”

Doç. Dr. Osman HORATA
Hacettepe Üni. Edeb. Fak. Öğretim Üyesi

1981 yılında gerçekleştirilen üniversite reformu, taşıdığı birçok olumsuzluğa karşılık, üniversitelerin ülke çapında yaygınlaşmasını sağlaması açısından yararlı olmuştur. Son yıllarda, özel üniversitelerin de katılmasıyla üniversitelerin sayısı önemli ölçüde artmıştır. Fakat bu artışın sadece nicelikte kaldığı, henüz niteliğe yansımadağı görülmektedir. Bu da belli bir sürece ihtiyaç duymaktadır. Bunlara paralel olarak, üniversitelerdeki Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin sayısında da önemli bir artış olmuştur. Bütün bu artışlara karşılık, Türkiye’de Türkoloji ile uğraşan akademisyenlerin sayısının, Batı dil ve edebiyatları ile uğraşan bilim adamlarının sayısına yetiştiğini söylemek kanaatimce mümkün değildir. Sadece sayısal bir artışın da fazla bir şey ifade etmediğini, herhâlde belirtmeye gerek yoktur.

Son yıllarda, Türkoloji ile ilgili yayınlarda görülen hareketlilik, bu artışın semerelerini vermeye başladığını göstermektedir. Yeni açılan bölümler, bütün imkânsızlık ve eksikliklerine karşılık; bir taraftan eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmekte (hem de geceli - gündüzlü), bir taraftan da, araştırmalarını, çıkardıkları dergiler ve kitaplarla bilim hayatına kazandırmaktadırlar. Aynı hareketliliğin özel üniversitelerde de görülmeye başlaması, Türkoloji çalışmaları açısından ümit vericidir. Elimizde bunun güzel örneklerinden biri var. Kuzey Kıbrıs’taki Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Sayın Prof. Dr. Metin Akar’ın gayretleriyle, 1998 yılı başlarında hazırlık çalışmalarına başlanan *Doğu Akdeniz* adlı ilmi derginin ilk sayısı geçtiğimiz günlerde okuyucusuyla buluştu. Derginin, gerek muhtevası, gerekse baskı kalitesi bakımından, titiz bir çalışmanın ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Türkoloji dünyasına açılan bu yeni pencerenin çıkmasında emeği geçenlere, başta derginin sahibi Hocamız Prof. Dr. Metin Akar olmak üzere teşekkür ve tebriklerimizi sunuyoruz. *Doğu Ak-*

deniz, Yavru Vatan’da ve aynı zamanda özel üniversitelerde çıkan Türkolojiyle ilgili ilk bilimsel dergidir. Bu arada Bilkent Üniversitesi’nin de *Journal of Turkish Literature* adlı İngilizce olarak ve yılda üç defa çıkacak bilimsel bir dergi hazırlığı içinde olduğunu belirtelim.

Doğu Akdeniz’in ilk sayısında 11 makale (biri İngilizce) ve 7 tanıtma yazısı yer almaktadır. Bundan sonraki sayılarda, makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleriyle, belli başlı anahtar kelimelerinin verilmesinin yararlı olacağını düşünmekteyiz. Dergideki yazarlar, Doğu Akdeniz Üniversitesi’yle, Türkiye’deki çeşitli üniversitelerde görev yapan akademisyenlerden oluşmaktadır. Yayın Kurulu ise aynı üniversitede görevli olan Prof. Dr. Metin Akar, Yrd. Doç. Dr. Nurettin Demir ve Yrd. Doç. Dr. Musa Duman’dan oluşmaktadır. Dergideki yazarlar şunlardır:

1. Musa Duman, "Damak Ünsüzlerinin Klâsik Osmanlı Türkçesi Dönemindeki Gelişmelerine Dair" (s. 1-26).
 2. Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine" (s. 27-36).
 3. Halûk Harun Duman, "The Turkish Press in Anatolia (1865-1922)", (s. 37-50).
 4. M. Fatih Andı, "Fâik Âli Ozansoy’un Servet-i Fünûn Edebiyatı ve Tevfik Fikret’e Dair Midhat Cemal Kuntay’a Yazdığı Mektuplar" (s. 51-64).
 5. Osman Horata, "Ses, Anlam Bütünlüğü ve Gazel-i Tecnisler" (s. 65-76).
 6. Oğuz Karakartal, "Türkiye’de İtalyan Edebiyatını Tanıtan Önemli İki İsim: Ali Fahri ve Mehmet Rauf" (s. 77-83).
 7. M. Fâtiş Köksal, "Sinan Paşa’nın Nesri ve Nesir Üslûbu" (s. 83-99).
 8. Kadir Güler, "Tezkirelere Göre Germiyan Şuarâsı" (s. 99-106).
 9. Alev Sınar, "Tanpınar’ın Romanlarında Musikî Temi" (s. 107-124).
 10. Adnan Akgün, "Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun Eserlerinin Kronolojik Listesi" (s. 125-146).
 11. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatçı, "Toroslarda Bir Mutasavvıf Şâir: Ali Zelfîli" (s. 147-162).
- Tanıtma yazıları ise, Nurettin Demir’in, "Die Ujgurische Literatur in Xinjiang 1956-1966" (M. Friedrich, Wiesbaden 1997), Musa Duman’ın "Evliya Çele-

bi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumları" (Hayati Develi, Ankara 1995); Marzana Pomorska'nın "Tunyukuk Yazıtı" (T. Tekin, Ankara 1994), Mustafa Argunşah'ın "Safiyüddin Neseb-nâme Tercümesi" (K. Eraslan, İstanbul 1996), Rıdvan Öztürk'ün "Hazırki Zaman Uygur Tili Grammatikisi" (Urumçi 1996) ile Nurretin Demir'in "İlmî Araştırmalar Dergisi", Musa Duman'ın da Faruk Kadri Timurtaş'ın makalelerinden oluşan üç kitabıyla ilgili değerlendirmelerinden oluşmaktadır.

Yazılar, ciddî araştırmalara dayanan orijinal çalışmalarlardır. Bunlar, elbette sahanın uzmanlarınca okunup değerlendirilecektir. Biz, burada dikkatimizi çeken bazı hususlara temas etmekle yetineceğiz. Son yıllarda dil üzerine çalışan meslektaşlarımız, Türkçenin ihmâl edilmiş bir dönemi olan Klâsik Osmanlı Türkçesi üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmaktadırlar. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nin dili üzerindeki eserleriyle tanıdığımız Musa Duman ve Hayati Develi de bu araştırmacılar arasında ikisi. Onlar, dergideki makalelerinde de bu dönemin fonolojisiyle ilgili bazı hususları aydınlatmaya çalışmışlardır. Bilindiği gibi, Klâsik Osmanlı Türkçesi döneminde konuşma dilinden tamamen farklı klişeleşmiş bir imlâ hâkim olmuş ve bu Lâtin alfabesinin kabulüne kadar devam etmiştir. Bu sebeple, eldeki metinlerden hareketle Türkçenin gelişimini takip etmek mümkün değildir. Bu sebeple her iki yazar, Lâtin alfabesiyle yazılan, dolayısıyla Türkçenin ünlü ve telâffuz sistemini aksettiren Meninski, Viguer ve Carbogna'nın gramerleriyle; halk diliyle yazılan ve klâsik metinlere göre daha fonetik bir imlâ sistemine sahip olan *Saat-nâme*, *Risâle-i Garîbe*, *Nasihât-nâme* ve *Seyahat-nâme* gibi eserleri mukayeseli bir şekilde kullanarak, dönemin dil özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Develi, araştırmalarından 17. asrın bir geçiş dönemi olduğu, 18. asırda ise günümüzdeki telâffuz şekillerinin çoğunun oluştuğu sonucuna ulaşmaktadır. Eski Türk Edebiyatı'yla uğraşan meslektaşlarımızın, yayınlarında bu çalışmaları dikkate alması gerekmektedir. Halûk Harun Duman, İngilizce olarak kaleme aldığı çalışmasında, ideolojik, politik ve kültürel hayatla dolayısıyla edebî hayatla çok yakın bir ilgisi olan Türk basınının 1865-1922 yılları arasındaki durumunu incelemiştir.

Tarafımızdan kaleme alınan yazıda, Divan şâirlerinin cinaslarla ördükleri "gazel-i tecnis"lerin estetik

değeri üzerinde durularak, anlam yapısına katkısı olmayan ses düzenlemelerinin, şiiri güzelleştirmekten ziyâde çirkinleştirdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. M. Fâtih Köksal'ın yazısı ise, eski edebiyat çalışmalarının eksik kalan bir yönüne dikkat çekmektedir. Yazar, Sinan Paşa gibi Türk nesrinin üstadlarından birinin, eserleriyle ilgili metin yayını dışında bir çalışma yapılmamış olmasının çok yadırgatıcı olduğunu belirterek; onun nesir üslûbu üzerine bir denemeye girişiyor. Eski Edebiyat'la ilgili diğer çalışmalardan, Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı'nın birlikte hazırladıkları makalede, 17. asırda Toroslar'da yaşayan mutasavvıf şâirlerden Ali Zelifî'nin, hayatı, eserleri ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Kadir Güler'in Germiyan şâirleriyle ilgili yazısında ise, tezkirelerdeki bilgiler aktarılmakla yetinilmiştir. Yeni Türk Edebiyatı'yla ilgili, Oğuz Karakartal'ın Türkiye'de İtalyan Edebiyatını tanıtan Ali Fahri ve Mehmet Rauf'un çalışmalarını anlattığı; Adnan Akgun'un A. Hikmet Müftüoğlu'nun eserlerinin kronolojisiyle ilgili bibliyografik bilgiyi verdiği; Alev Sınar'ın, Tanpınar'ın romanlarındaki mûsikî temini incelediği yazıları da iyi hazırlanmış çalışmalar olarak dikkati çekmektedir. Hangi şartlar altında çıkarıldığını tahmin ettiğimiz bu dergilerin dağıtımını ise ayrı bir problemdir. Zaten baskı sayısı fazla olmayan bu dergiler, çoğu zaman hedef kitleye ulaşmamakta, büyük fedakârlıklarla çıkarılan bu yayınlar üniversitelerin depolarında kâğıt fabrikasına gönderileceği günü beklemektedir. Bu konuda başta üniversiteler olmak üzere, ilgili kurumların gereken hassasiyeti göstermesi gerekmektedir. Hâlbuki sadece Türkiye'ye değil, bütün dünyaya açılabilen, dünyanın belli başlı kütüphanelerine ve Türkoloji merkezlerine ulaşabilen dergilere ihtiyaç vardır. Ülkemizde, sosyal bilimler alanında çıkan dergiler arasında, dünyanın bu konuda ölçü olarak kabul ettiği *SSCI (Social Sciences Citation Index)*, *AHCI (Arts & Humanities Citation Index)* ve *SCI (Science Citation Index)* gibi kataloglarca taranan bir ilmî derginin bulunmaması son derece üzücüdür. Ümit ediyoruz ki, *Doğu Akdeniz*, devamlılığı, bilimlik kalitesi ile bunu ilk kıran dergilerden biri olur.

Doğu Akdeniz'e uzun ömürler dileğiyle; bu dergiyi Türkoloji Dünyasına kazandırarak önemli bir görevi yerine getiren Doğu Akdeniz Üniversitesi'ne teşekkürlerimizi; Prof. Dr. Metin Akar ve mesai arkadaşlarına da tebriklerimizi sunuyoruz.

“Bilim Yolu”

**Bilim Yolu, Kırıkkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
1998, Yıl: 1, Sayı: 1, 583 sayfa.**

Dr. Nazlı Rânâ GÜREL

Kastamonu Eğitim Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl.
Öğretim Görevlisi

Bilim Yolu, yeni kurulan ve gelişen bir üniversite olan Kırıkkale Üniversitesi'nin yayımladığı ilk akademik dergi olması bakımından önemli bir çalışmadır.

Başkent Üniversitesi akademisyenlerinden Dr. Nazmi Kozak'ın yaptığı bir araştırmaya göre, Türkiye akademik dergi zengini. Türkiye'de 610 dergi yayınlanıyor. Yayımlanan dergilerin büyük bölümünü sosyal bilimler alanındaki akademik çalışmalar oluşturuyor. Üniversiteler % 48.5 oranında akademik dergileri yayımlarken, vakıf ve dernekler % 22.5, üniversitelerin dışında kalan kamu kurum ve kuruluşları % 20.6, özel kuruluşlar % 11.6, özel şahıslar % 4.8 ve bu sınırlandırmanın dışında kalanlar ise akademik dergi yayıncılığında % 1.3'lük dilimi oluşturuyor.

Bilim Yolu dergisinin bu ilk sayısı Cumhuriyetin Yetmişbeşinci Yılı Özel Sayısı olarak hazırlanmış. Derginin takdiminde Rektör Prof. Dr. Tahsin Nuri Durlu, şu hususların altını çiziyor: “Büyük Atatürk'ün emaneti aziz Cumhuriyetimizin 75. yılında, O'nun ilke ve inkılaplarının inançlı bekçileri olan Kırıkkale Üniversitesi öğretim üyeleri adına Sosyal Bilimler Enstitümüzce hazırlanan bu armağanı, Türk bilim çevrelerine ve kamuoyuna sunmaktan mutluluk duyuyorum.”

Dergide 38 yazı yer alıyor. Yazılar, imza sahiplerinin akademik kariyerlerine ve idâri görevlerine göre sıralanmış. Belki de konu bütünlüğü düşünülerek gruplandırma yapılmış olsaydı, okuyucu açısından kolaylık sağlanmış olabilirdi, diye düşünüyoruz. Gerçi, yapılan araştırmalar bu tür dergilerin okuyucusunun da pek fazla olmadığını göstermektedir. Akademik

dergileri ancak meraklısı, ilgilisi alıp okuyor. Akademik dergiler arasında sosyal bilimler alanındaki çalışmalar başı çekerken, bu yayınlar % 41.5 oranında okura ulaşabiliyor.

Dergideki ilk yazı Prof. Dr. Ahmet Kocaoğlu'nun “Birleşmiş Milletler'in Türk Dış Politikasına Etkileri” başlığım taşıyor (s. 1-34). “20. yüzyıl, yerinde bir deyimle, bir örgütler çağı olmuştur. Sayıları yüzleri, hattâ binleri aşan örgütler içinde başta BM olmak üzere Avrupa Birliği (AB), Avrupa Konseyi (AK), NATO, WHO, FAO, IMF, ILO, ECO, KEIB, ISADAK, OECD, OPEC, IKÖ ve daha birçokları gerek Türk toplumunu, gerekse Türk devletini ve hattâ bireylerini yakından ilgilendiren kararlar alıp uygulama alanına koymaktadır” diyen Kocaoğlu bu makelesinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk dış politikasında önemli bir yer tutmuş olan Birleşmiş Milletler (BM) ve onun bir organı olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin karar ve tutumlarını ve bunların etkilerini inceliyor.

Türk dış politikasını yönetenlerle ilgili “Batı'ya bağımlılıktan vazgeçmemişlerdir” tespitinden sonra da bunun sebeplerini sıralıyor ve diyor ki: “Siyasî istikrar ve demokrasiyi yakalayamamış olmak, birlik ve bütünlüğümüze yönelik iç ve dış tehditleri ortadan kaldırmadıkça ve kısaca çağdaş olmadıkça, Batı'ya, Batı çıkarlarına endeksli bir nevi 'kuyruk politikası' sürdürmekten kurtulmak mümkün olmayacaktır. Ulusal bilinçlenme ve millî şuur ile önce sanayileşmek, tarım toplumu olmaktan kurtulmak, istihdamı sağlamak, sermaye birikimi oluşturmak, kendi teknolojiimizi yaratmak ve sonra bilgi çağı toplumu olmak zorundayız. Küreselleşen bir bilgi toplumu hâline gelmiş bir dünyada, üretmeden bölüşüm kavgası vermekle dış politika üretmek ve dış baskıları önlemek mümkün değildir.”

Doç. Dr. Hikmet Özdemir'in yazısı, dergideki Atatürk'le alakalı tek yazı ve “Atatürk'ün Savaş Yönetimi ve Cumhuriyet Anayasaları” başlığını taşıyor (s. 35-52). Hikmet Özdemir, İmparatorluk Türkiye-si'nde savaş yöntemini tespit ettikten sonra Türk İstiklâl Savaşı'nın yönetimini, ardından da “Başkumandan” sıfatını kullanma hakkını alan Mustafa Kemâl'in “on emir”ine dikkatleri çekiyor: “Tekâlif-i Millîye emirleriyle yürürlüğe konan yükümlülükler, uluslararası literatürde sonradan yeni bir savaş yönetimi kavramı olarak ortaya atılan 'topyekûn savaşın' daha

1920'ler başındaki uygulamasıdır. Nitekim Başkumandan Mustafa Kemâl Paşa'nın açıklaması da bu yöndedir: *Malûmunuzdur ki, harp ve muharebe demek, iki milletin, iki ordunun değil, iki milletin bütün varlığı ile ve iki milletin bütün mal varlıkları ile ve bütün maddiyat ve mâneviyatlarıyla, yekdiğeriyle karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir. Binaenaleyh, bütün Türk milletini, cephe bulunan ordu kadar fikren, hissen, fiilen alâkadar etmeli idim. Millet fertleri yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes silâhla vuruşan muharip gibi kendisini görevli hissederek, bütün mevcudiyetini mücâdeleye hasredecektir. Bütün maddî ve manevî varlığını vatan savunmasına hasretmemekle teennî ve müsamaha gösteren milletler harp ve muharebeyi cidden göze almış ve başarabileceklerine kani olmuş addedilemezler!..* Cumhuriyet anayasalarında savaş yönetimi konusunu açıklığa kavuşturan Özdemir, bu konuda anayasal düzenlemenin sınıncaları üzerinde durmakta ve önerilerde bulunmaktadır.

Dergideki üçüncü yazı, Yeni Türk Edebiyatı sahası profesörlerinden Şerif Aktaş'a ait. Şerif Hoca, "Millî Edebiyat Kavramı ve Türk Edebiyatı" başlıklı bu yazıyı (s. 53-63) kaleme alma sebebini şöyle açıklamaktadır: *"Bizim arzumuz bu yazı ile edebiyat tarihi nokta-i nazarından bizce yanlış yapılmış bir tasnîfi düzeltmek ve zamanımızda vücûd bulan edebî eserlerde eksikliğini hissettiğimiz millî rûha âit tezâhür üzerinde san'atkarlarımızı ve fikir adamlarımızı düşündürmektir."* Yazıda önce "Millî Edebiyat" kavramı üzerinde duruluyor. "Millet Nedir, Ne Değildir?" sorusuna cevap verilirken, Hilmi Ziyâ Ülken'in fikirlerine bağlı kalınıyor. Millî edebiyatın, millî medeniyet devrine âit olduğunun ve her milletin kendine mahsus estetik anlayışının varlığı hususunun altı çizildikten sonra içtimaî şuurlarıdan söz ediliyor. Türk millî edebiyatına başlangıç tarihi olarak, 1908 ya da 1909 tarihini kabul etmek yerine; Türk edebiyatında bir millî edebiyat dönemi varsa, bunu 1897 veya 1900'den başlatmanın yerinde olacağı fikrini ileri sürerken, konuyu örnekleriyle ortaya koyan Şerif Hoca neticede şöyle demektedir: *"Türk edebiyatında bir Millî Edebiyat dönemi varsa, bunun muhtevâ, dil, vezin bakımlarından millî husûsiyetlerimizi zamânına göre en iyi tarzda işleyen ve edebî eser olarak kendinden sonra geleceklere örnek olan "Türkçe Şiirler"le*

başlatmak icâb eder. Eserin yayımlandığı 1316 (1900) yılı, yukarıda sözünü ettiğimiz, İzmir'deki hareket de göz önüne alınarak Millî Edebiyat'a başlangıç yılı olarak alınmalıdır."

"Türk Bilim Politikası Üzerine Düşünceler" başlıklı yazı ise bir temel bilimci olan, ama bir kültür adamı olarak da dikkatleri çeken Prof. Dr. Turan Güven'e ait (s. 65-84). *"Günümüzde ülkelerin gelişmişlik dereceleri, bilimsel kapasitelerine, modern bilime dayalı olarak ürettikleri yüksek teknolojilerine ve ekonomik güçlerine göre tespit edilmektedir"* diyen Turan Güven, bilimi, *"İnsanoğlunun yakın çevresinden ve evrenin uzanabildiği kısımlarından akılcı ve metodik yaklaşımlarla elde ettiği doğru bilgilerin bir birikimidir"* diye tarif etmektedir. *"Türk kültürü ve inancı, evrendeki tüm olayları gözlemlemeyi ve kavramayı, canlı ve cansız varlıklarda işleyen temel kanunları keşfedip bunlardan yeni teknolojiler geliştirmeyi teşvik etmektedir. İnsanlığın büyük bir kısmında var olan 'bilme, öğrenme ve öğrendiklerini uygulayarak hayatı kolaylaştırma' yeteneği Türk toplumunda mevcuttur. Türk toplumu için bugünkü modern bilim ve teknolojiye sahip olmak hem inanç sisteminden gelen bir emirdir, hem de içinde bulunduğumuz dünya şartlarının ortaya koyduğu bir mecbûriyettir"* tespitiyle, Türk insanının ve Türkiye'nin, Türk Dünyasının bilimden uzak kalamayacağını ve mutlaka bilim politikası olması gerektiğini belirten Güven, bilim politikamız konusunda mevcut durumu ve olması gerekenleri bir bilim adamı titizliği ve millî hassasiyetlerle ortaya koymaktadır.

Derginin bu ilk sayısındaki diğer yazıların imza sahipleri ise şunlar: İsmâil Özçelik, Osman Metin Öztürk, İ. Yerlikaya - N. Uslu, A. İbrâhim Savaş, Hamit Pehlivanlı, Bayram Sakallı, A. Nezîhî Turan, Ramazan Gözen, H. Çakır - İ. Yerlikaya, Hamit Ersoy, Berdal Aral, Nasuh Uslu, Orhan Avcı, Ömer Torlak, Hüseyin Emiroğlu, Mimar Türkkahraman, M. Esat Sarıcaoğlu, Kayhan Atik, H. Ömer Budak, H. Elilibol - A. Yaylı, Mehmet Kara, Vural Hoşgörür, Erdal Çetintaş, Suphi Aslanoğlu, Halil Çetin, Lâle Ersoy, Hüseyin Çınar, Hüsnü Kapu, Âlim Yılmaz, Refik Yaşlıkaya, H. Hüseyin Savaş, Şâmil Öcal, M. Said Ceyhan, D. Mehmet Durak.

Çıkacak olan ikinci sayısının Osmanlı'nın Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı olacağını öğrendiğimiz *Bilim Yolu* dergisinde makaleleri yayımlananları bu çalışmalarından dolayı tebrik, dergiye emeği geçenlere teşekkürler ediyoruz.

Burdur'da Açıp-Solan Bir Gül: "Burak"

Yard. Doç. Dr. Ali YAKICI
GÜ Eğitim Fak. Öğretim Üyesi

Dergiler, insan ve toplum hayatının vazgeçilmez unsurlarıdır. Teknolojik gelişmelerden sosyal değişimlere, medeniyetten kültüre, folklordan edebiyata, şiirden müzikîye, sanattan zenaate, eğitimden düşünceye sosyal, siyasal, kültürel, dinî, millî, tarihî hayatla ilgili bütün konuları dergilerde bulmak mümkündür.

Hangi coğrafyada yaşamış olurlarsa olsun bütün insanlar, topluluklar ya da milletler, gerek seslerini duyurmak, gerek düşüncelerini ve zevklerini ifade etmek, gerekse bilgilenecek amacıyla dergi çıkarmışlardır. Türkiye coğrafyasında yaşayan Türkler de önceleri "mecmua" olarak adlandırdıkları yüzlerce dergi çıkarmışlardır. Bu dergilerden kimi uzun ömürlü, kimi kısa ömürlü olmuştur. Kimi ses getirmiş, kimisi sessiz kalmıştır.

Günümüz dergilerinden bazıları "okul" olmuş, bir çok şâir, edebiyatçı, bilim ve fikir adamının yetişmesine vesile olmuş, çığır açmış dergilerdir: *Hisar, Töre, Varlık, Türk Yurdu, Türk Edebiyatı* gibi. Bazıları alanlarının güçlü sesi olmuş, araştırmalarda müracaat edilecek "ilk"ler arasında yerini almıştır: *Türk Kültürü, Türk Dili, Erdem, Türk Folklor Araştırmaları, Erciyes, Millî Kültür, Millî Folklor* gibi. Bazıları da büyük şehirlerin "beyin", "kalem" ve "güç" kaynaklarından yeterince beslenemedikleri için, sevgi, samimiyet, heyecan ve hayat dolu olmalarına rağmen hayatlarını devam ettirememişlerdir: *Konevi* ve *Burak* gibi.

Burak dergisi, Anadolu'nun küçük bir ilinde, Burdur'da heyecan ve enerji dolu bir grup genç öğretmenin, Kasım 1979 ile Eylül 1980 tarihleri arasında çıkardığı "fikir ve sanat dergisi"dir. Maddî kaynağı, öncelikli olarak birkaç öğretmenin maaşı olan bu derginin çıkış nedeni neydi? Acaba kısıtlı imkânlarla küçük bir ilde aylık bir dergi çıkarma sevdasının "niçin"i ne olabilirdi? İşte bu soruların cevabı sanki ilk sayıda vermek isteniyordu:

"Şâir bir millet sonunda şâirliğini de kaybetmek üzere. Toplum olarak içinde yaşadığımız çağda Türk

müyyüz Osmanlı mı, Doğu'lu muyuz Batılı mı, liberal sistem mi elverişli sosyalist sistem mi gibi kavram kavgaları içinde sürüklenip gidiyoruz. Sonucunda birtakım değerlerin yitirildiği, sanat ve sanatçının bu kavranın âleti olduğu apaçık ortada. Oysa bırakın Osmanlılığı gerçek anlamıyla Türk bile olamamışız. Doğu'yu beğenmezken Batı bizi kabullenmemiş. Yerimizi, yönümüzü bulamamışız. Bunda suçlu kim? Kimlerin yakasına yapışmak gerekir? Görülen odur ki, Türkiye'deki bu çarpıklığın sorumlularından biri de sanattır. Bu inkâr edilemez. Yıllardır verilen eserler Türk'ü yansıtmamıştır.

"Topluma her şeyden önce bütün kötülükleri, yoklukları, çaresizlikleri yenecek gücü, kendi öz gücünü duyurabilmek gerek. Kişinin midesinden önce kalbi, beyni, duyguları, ruhu olduğunu, özellik ve çârelerin bulunduğunu sezdirmek gerek. Bütün imkânlar ve araçlar sağlansa bile inanılmadan hiçbir şey yapılamaz.

"Burak böyle bir inancın ürünüdür. Yıllardır ihmal edilmiş Anadolu'nun bir kentinden yola çıkmaktadır. İyi sevgi, çâre, duygu ve beyin yüklü olarak yol alacaktır."

Derginin çıkışında etkili olan bir başka unsur da Burdur ili olmuştur. Çünkü Burdur, Faruk Nafiz'in;

*"Başka sanat bilmeyiz, önümüzde dururken
Söylenmemiş bir masal gibi Anadolumuz"*

mısralarında kendini bulan bir ilimizdir. Gerçekten "söylenmemiş bir masal" gibidir. Ayrıca, Burdur denince aklıma hep Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun "Ayşe Kızla Vato"su gelir.

"Ey tatlı kokulu kır menekşesi! Ey karanlık içinde nûr ağlayan yıldızlar! Ey Ayşe Kız! Sen bu nefis şaheseri nasıl meydana getirdin? Üstad görmeden nasıl en büyük Fransız ressamı olan Vato ile aynı imtihan meydana girdin ve aynı şeref mevkiini kazandın? Bu ne feyiz, bu yetenek, bu zevk sana nereden geldi?"

"Ey Ayşecikler! Siz yalnız kuralların ve ölçünün dışında bir hüner sahibi, bir ressam, bir mühendis, bir süsleme sanatçısı değilsiniz. Siz, Türklüğün ruhundaki sağlamlığı ve ağırbaşlılığı, mânaları eşsiz nakışlarınızla ortaya koyan birer de şâirsiniz."

Burdur, bir "Ayşe Kız"lar ilidir. Çünkü, Burdur kızının düşüncesini, hayâlini, acısını, sevincini, göz nûrunu, kısacası sanatını, "Evleri viran eden/Kızları verem eden" biçiminde üstüne mâniler yaktıkları halılarda bulmak mümkündür.

Burak, işte böylesine, sanata kucak açmış bir şehirde, bu alanda bir boşluğu doldurabilmek düşüncesinin

doğurduğu bir dergiydi. Burdur'da sanatın filizlenmesi, boy atması, dallanıp budaklanması için çırpınışlarının bir ürünüydü.

Sahipliğini Abdullah Önder, sorumlu müdürlüğünü Mehmet Kışlalıoğlu'nun üstlendiği *Burak* dergisi, 8 ay gibi kısa bir süre içinde dolu dolu 6 sayı olarak çıktı. Eylül 1980'de, o günün siyasal ve sosyal şartları sebebiyle kapanmak durumunda kaldı. Kısacası *Burak* dergisi, geç açan bir güldü, fakat çabuk soldu.

İçinde, alanında söz sahibi olmuş bilim adamı, fikir adamı, sanatçı ve araştırmacıların ürünlerine yer verdi. Dergide yer alan bu şiir ve yazıları, parantez içinde dergi sayısı ve sayfa numarası belirtmek suretiyle şâir, yazar ve araştırmacıların adlarının ilk harfini alfabetik sıralama için esas alarak şu şekilde belirtebiliriz:

Abdurrahim Karakoç "Problem" (5, s. 13), Ahmet Açııcı "Sazım" (3-4, s. 30), Ahmet Ali Garipkafkaslı "Akşin Babayev: Kara Haber Kağıdı" (3-4, s. 35-38), Ahmet Kemal Gülerşen "Dediler" (5, s. 36), Ahmet Metin Şahin "Bayram Sabahı" (1, s. 2), "Son Çığlık" (6, s. 10), Ahmet Özden "Bir Kitap: Yokuşa Akan Sular" (5, s. 19-20), Ahmet Tevfik Ozan "Haşır" (3-4, s. 18), "Kâinat Manzarası" (3-4, s. 18), "Gönüle Kalsa" (5, s. 4), "Lisan-ı Mahlûk" (5, s. 4), "Hayâlimdeki Deniz" (6, s. 37), "Sevgili Nazlanmasın" (6, s. 37), Ali Berat Alptekin "Silifke Çevresindeki Yörüklerde Hayvanlara En Vurulması" (5, s. 37-38), "Yunus Emre'de Hazreti Peygamber" (6, s. 17-23), Ali Osman Güzel "Gurbet" (3-4, s. 18), "Gurbet Akşamı" (3-4, s. 18), Ali Yakıcı "İnsanı Sevmek" (2, s. 9-10), "Konyalı Âşık Mehmet I" (3-4, s. 25-27), Alper Aksoy "Sevginin Bittiği Yerde" (6, s. 11-16), A. Tevfik Şenel "Şana" (1, s. 25), "Serap" (2, s. 16), Bekir Yılmaz "Nazlı Güzel" (5, s. 44), Cahit Sıtkı Tarancı "On Kasım" (1, s. 12), Emine İşinsu "Doktor Jeykıl" (5, s. 21-22), Erbay Karaorkun "Arif Nihat Asya'yı Vefatının 5. Yılında Rahmetle Anarken" (3-4, s. 42-43), Ferid Çelebiğa "Uzaklarda Ben" (3-4, s. 27), Fikri Turan "Penbe Mektup" (2, s. 8), Halil Karabulut "Görünmez" (6, s. 23), Hamit Çine "Burdur'da Folklor (Halk Bilimi)" (3-4, s. 28-30), Hasan Kayıhan "Sanata Vakit Yok" (5, s. 14-16), İbrahim Zeki Burdurlu "Dörtlükler" (1, s. 13), İlhan Geçer "Ellerin İçin" (1, s. 8), "Kıyasıya" (2, s. 3), "Sonunda" (3-4, s. 3), "Şiir Üzerine Bir Kaç Söz" (5, s. 3), "Erdek Sevdaları" (6, s. 16), İsa Kayacan "Ankara Mektubu: Gazete Yakılmaz" (2, s. 12-13), "Türk Basınının Kısa Tarihçesi" (5, s. 31-32), İsmail Çavdar "Merak" (5, s. 36), Kâmil Süral "Köylelerimiz ve Okullarımız" (1, s. 9-10), "Eğitimde Terslik"

(2, s. 30-32), "Millî Eğitimde Meseleler" (5, s. 39-40), Kemal Yavuz "Ali Nihad Tarlan'dan Dinlediklerim I" (3-4, s. 19-23), "Ali Nihad Tarlan'dan Dinlediklerim" (5, s. 17-18), Kemal Yılmaz "Tarihî Gelişiminde İnsan Zihniyeti ve Yaşamı" (1, s. 11-13), Mehmet Akın "20. Yüzyılın Hastalığı: Marxizm" (1, s. 6), "Gerçekler ve Marxizm" (2, s. 14-16), "İslâm ve Marxizm" (3-4, s. 32-34), "İslâm ve Sosyalizm" (41-43), "Yaradılış" (6, s. 38-41), Mehmet Çınarlı "Yeni Bir Dergi Çıkarmak" (1, s. 7-8), M. Orhan Okay "Necip Fazıl'ın Şiiri I" (3-4, s. 7-12), "Necip Fazıl'ın Şiiri II" (5, s. 5-12), Mustafa Önder "Ümit Çocuğun Adı" (1, s. 3-5), "Çöplükte Kaf Dağı Rüyası" (1, s. 22), "Gecenin Ucuna Değdi Horoz" (2, s. 5), "Kulaklar" (2, s. 20-22), "Sögüt Dağı Türküsü" (2, s. 32), "Yakıştı Canıma Bir Kara Sevda" (5, s. 33-35), Mustafa Sucu "Ateş Çemberi" (6, s. 3-4), Muzaffer Görktan "Burdur'un Saat Kulesi" (5, s. 29-30), Nâzım Hikmet Polat "Manzara" (2, s. 11), "Utansın" (3-4, s. 6), "Şevket Hıfzı'nın Şiirleri" (5, s. 23-28), "Kördüğüm" (5, s. 28), "Aynadaki Yalan'a Dair" (6, s. 24-29), Niya-zî Ö. Paşazade "Bir Halk Hikâyesi Üzerine: Arzu ile Ganber I" (1, s. 14-17), "Arzu ile Ganber II" (2, s. 17-19), Osman Korkmaz "Mektup" (2, s. 13), Osman Oktay "14. Hicrî Asrı Yaşarken Afganistan'da Çiçekler Açacak mı" (6, s. 31-33), Osman Tuğrul "İlim ve Amel" (1, s. 22-24), Ömer Albayrak "Gül Ağacı" (2, s. 21), "Sır Defteri" (3-4, s. 24), "Sırlı Aynalar" (5, s. 38), "Rabbil Âlemînsin Rabbil Âlemîn" (6, s. 2), Önder Ertap "Bir Kitap: Üsküp'ten Kosova'ya" (6, s. 29-30), Önder Göçgün "Şiir ve Şâir Üzerine" (2, s. 3-5), "Türk Bilmeceler Hazinesi Hakkında Birkaç Söz" (3-4, s. 13-16), "Erzurumlu Dağır ve İlk Türkçe Mevlid" (6, s. 5-8), Özcan Yeniçeri "Az Gelişmişliğimiz, Emperyalizm ve Anarşi" (2, s. 33-34), "Az Gelişmişlik Vetiresi" (3-4, s. 44-46), Özel Bahadır "Ak Güvercin" (3-4, s. 31), Saim Sakaoğlu "Türk Atasözlerinin Yapısı" (2, s. 6-7), "Masal Anlatıcılarının Bazı Hususiyetleri" (3-4, s. 3-6), Süleyman Alagöz "Ya Râb" (6, s. 37), Şukûfe Nihal "Doymayan Kadın" (2, s. 28), Tahir Akın "Bir Hece Ustası Vardı: Faruk Nafiz Çamlıbel" (1, s. 25-26), Turgut Yılmaz "Orada" (5, s. 30), Ümran Gürkan "Ötelerde Bir Yerde" (1, s. 5), Yahya Akengin "Akşamla Gelen" (2, s. 26), "Hicret İçin Yazı" (6, s. 9), Zafer Caber "İdeolojinin Doğuşu ve Tarihî Gelişmesi" (1, s. 18-20), "Türkiye'de İdeolojik Dönemler" (2, s. 25-28), "İdeoloji İnsan İlişkileri" (3-4, s. 39-41), Zeki Arslantürk "Türkiye'de Yeni Fırkacılık Hareketleri veya Grup İrkçılığı" (6, s. 34-36), Zihni Özkan "İslâm'a Olanlar" (2, s. 29-32).

Bir Dergi İki Sayı, İki Sayı İki Konu

Düşünen Siyaset, Sayı 1-2, Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, Şubat 1999-Mart 1999, Ankara.

Durmuş BUNARCIOĞLU

GÜ Türk Dili ve Edeb. Böl. Lisans Öğrencisi

Canlı cansız bütün yaratılmışların yanlış, kötü, çirkin yönlerini örtme; doğru, iyi, güzel vasıflarını bulma, bunun neticesinde de sevgiye ulaşma, herkesin kendine göre bir şeyin veya her şeyin üstünde kabul ettiğine karşı duyduğu saygının ifadesidir.

"Aynı kelimeleri kullanmalarına rağmen insanlar arasındaki ilişkilerin çok defa anlaşmazlıkla sonuçlanması, fikir ayrılıkları, genellikle tam tanımı yapılamayan kavramlar yüzündendir. Aynı kelimeyi kullananlar hep aynı muhtevayı kastetmezler. Kavgalar da genellikle bundan doğar" diyor felsefe adamımız Prof. Dr. Necati Öner, bir kitabının Önsöz'ünde.

Bütün insanların aynı hayâli, aynı duyguyu, aynı düşünceyi paylaşmaları mümkün değil. Zaten, bunun aksi de yaratılışın gayesine uygun düşmez. Bu cümleden yola çıkarak, yukarıdaki farklılıkların, milletlere göre değişik tezahürler göstermekle beraber aynı milletin mensupları arasında da, hattâ aynı cemiyetin üyeleri arasında da olması gayet tabiidir.

Mehmet Ali Kılıçbay'ın genel yayın yönetmenliğini yaptığı aylık düşünce dergisi olan *Düşünen Siyaset*, farklı dünya görüşlerine sahip olan entelektüel şahsiyetleri muayyen bir konu çerçevesinde toplama-yı başarmıştır. Anılan derginin bu toplama-yı sağlama-yı, düşüncenin etrafına örülmüş kalın setleri kaldırma çabası, ancak, hoşgörü ve uzlaşmayı saygı noktasında doğru idrak etmesiyle mümkündür.

Kriz, aslı Fransızca crise kelimesidir, bir toplumun bir kurum veya kuruluşun veyahut da bir kimsenin hayatında görülen güç dönemin adıdır.

Futbol, dilimize İngilizce football kelimesinden geçen, birtakım kurallara dayanan iki takım arasında oynanan bir top oyunudur.

Yukarıda zikredilen bu iki kavram ve terim, günümüzün en aktüel meseleleri arasındadır.

Şubat 1999'da 'kriz' konusu ile okuyucunun karşısına çıkan *Düşünen Siyaset*'in ikinci sayısındaki konusu ise 'futbol' idi. Biz iki sayıdan seçtiğimiz toplam beş yazının değerlendirmesini ve tanıtımı yaparken; okuyucu üzerinde daha fazla tesir uyandırarak yönlendirilmesini önlemek için geriye kalan makale ve röportaj yazılarının bibliyografik künyesini vereceğiz.

"Kriz" başlıklı birinci sayı A. Cevdet Paşa'nın *Tezâkir-i Cevdet* adlı eserindeki, crise kelimesinin Türkçemizdeki karşılığının bulunması bahsiyle başlıyor.

Hüseyin Hatemi, "Krizin Kritiği", s. 17-18. Sayın Hatemi, makalesinde bir taraftan kriz kelimesinin geçirdiği evrelerin analizini yapıyor; bir taraftan da ülke gündemine göndermelerde bulunmayı ihmal etmiyor.

Ekrem S. Ram, "Atillâ Bey, Ahvâl Nasıl?", s. 69-89. Sayının ilk röportajı Atillâ İlhan'la yapılmış. Ekrem Bey mülâkata başlamadan evvel sayın İlhan'ın aydınlar içindeki yerini tesbit ediyor. Daha sonra kriz konusunu merkez olarak Türkiye'nin dünya dengesindeki yerini, ülkenin hâlini göz önünde bulundurarak anlatan bir röportaj gerçekleştiriliyor. Mülâkatı okurken, hem aşıkâr, hem de satır aralarına gizlenmiş Atillâ İlhan'ca tespitlerle karşılaşılıyor. Sizi bu tespitlerle baş başa bırakıyoruz:

"Şimdi, bana göre, Türk halkı kendiliğinden kriz çıkartmaz. Türkiye'de kriz çıkartılır. Bu hep böyle olmuştur. Şöyle söyleyeyim: Osmanlı tarihini kurcaladığınızda görürsünüz ki, 19. asra kadar tek Ermeni isyayı yoktur."

"Türkiye kesinlikle dışarıya karşı paranoya sahibi bir ülke değil. Türkiye paranoya sahibi olsa Almanya'da üç buçuk milyon Türk yaşamaz..."

"Eğitimin ben o kadar önemli olduğunu sanmıyorum. Çünkü eğittiğimiz her herif hâin çıkıyor. Batı'ya gönderiyoruz adamları, Türkiye'ye yardımcı olsunlar diye. Ya orada kalıp aleyhimize çalışıyorlar, ya buraya gelip aleyhimize çalışıyorlar. Yani bu iş eğitimle değil, bu iş iktisadî kalkınmayla olur. Bu işin kökü odur. Batı, iktisadî kalkınmayla güçlenmiştir, eğitimle değil. Bizdeki büyük yanlış budur. Batı'ya okusunlar diye Türkler, Ruslar ve Japonlar adam göndermişler-

dir. Doğu ülkeleri Batı'nın bu gelişimini merak edip adam göndermişlerdir. Ruslar ideolojileri almışlardır, ideolojilerle bunlar böyle oldu diye; Türkler eğitimle bu iş oluyor sanıp mektepleri buraya getirmiş, gâvur yetiştirmişlerdir. Japonlarsa uyanıktır. Japonlar bu işin teknoloji ve iktisatla olduğunu anlamışlardır; nitekim gücü ve devamlılığı olan da odur. Bu iş iktisadî kalkınmayla olur. Biraz evvel (kayıttan önce) ne dedim? GAP bitsin, başlasın, işlesin, İran'dan, Suriye'den, Irak'tan Kürtler Türkiye'ye gelecekler, yaşamak için."

"Geçim neredeyse, para neredeyse, insanlar oraya yerleşirler. Bu işin esası budur. Namusuyla, alınının akıyla ticaretini yapan, vergisini veren insanlara da kimse bir şey diyemez. Türkiye iktisadî kalkınmasını başarmalıdır. Ki bunu önlemeye, sanayileşmeyi önlemeye çalışıyorlar ısrarla. Türkiye sanayileşemediği için gecekondulu halkı ortaya çıkarmıştır."

"Bana Avrupalının biri söylemişti. Nedir? Siz bu Türkiye'den niye böyle ürküyorsunuz, dedim ben. Çok basit dedi. Onaltıncı asırda Avrupa bitmişti, Bir taraftan Emevî İslâm Devleti İspanya'dan geliyordu, bir taraftan da Süleyman Viyana'daydı, dedi. Biz bitmiş-tik araya sıkışmıştık, dedi. İşte bir daha bu hâlde düşmek istemiyor Avrupa."

"Şimdi ben, ciddî olarak Türkiye'de bir kriz olduğuna inanmıyorum. Niye inanmıyorum? Çok basit bir şey var ortada! Türkiye'nin 1923'te kafa başına geliri 30 dolardı. Bugün 3000 doların üstündedir. Bu nasıl kriz? Böyle kriz mi olur?"

"Türk halkı ile Türk aydınları arasındaki zıtlık ortadan kaldırılmalı. Türk aydını, kendini halkından ayırdığı sürece aydın sanıyor. Dünyanın hiçbir yerinde yoktur bu. Onun için bir an önce, Türk halkıyla aydınının arasında bir özdeşlik yaratılmaya çalışılmalı. Eğer bunlar yapılırsa, Türkiye müthiş bir şekilde ilerliyor zaten."

Şimdi başka bir alana taşıyalım sizi. Bu dergide başka yazılar da var. "İnsanlar bir grubun ne kadar üyesi, ne kadar mensubudur?" sorusunu düşünelim önce; sonra, buyurun okuyun:

"İnsanlar sivil toplum kuruluşlarına üye olurlar, girer veya çıkarlar. Bu özellik iradî bir tercihtir. Ancak garip bir görüntüdür ki, Türkiye'de ve hattâ dünyada bazı ülkelerde futbol veya basketbolla ilgili bir takıma taraftarlık, üyelik olmayı aşar, yolunda savaş verilir, bir mensubiyet hâline dönüşür. Hâlbuki men-

subiyet, gerekçeleri ve göstergeleri bakımından iradeli bir tercih değil, gayr-i iradîdir." ²

Sadık Tural Bey'in yukarıdaki ifadesinin dünyada ve ülkemizde nasıl gerçekleştiğini *Düşünen Siyaset*'in futbol sayısı en güzel şekilde anlatıyor.

"Futbol" başlığını taşıyan ikinci sayı, Kral II. Edvard'ın aşağıdaki fermanı ile başlıyor: "Sulh ve sükûnetin korunması için yüce krallığımızın buyruğudur. Kendileri İskoçya'daki düşmanlarıyla savaşırken, bizlere sulh ve sükûnun korunması için kesin talimatı vermişlerdir. Şehrimizin muhtelif semilerinde futbol adı altında grup hâlinde top tepiştilerinden ortaya çıkan şamata, Tanrı esirgesin, halkımızı şeytanî işlere âlet eder. Kral adına bugünden itibaren, bu oyunun şehir sınırları içinde oynanması memnudur. Aksini yapanlar hapsolünacaktır."

Mehmet Ali Kılıçbay, "Futbol Sadece Futboldur", s. 25-27. Kılıçbay Hoca aykırı bir insan olma kimliğine sahip. Bu kimliğin yazılarına aksetmesi gayet tabii. Futbol üzerine yazdığı makalesi de diğer makaleleri gibi aykırılığın göstergesi olarak algılanabilir. Meselâ, futbolun kutsal olması, aynı zamanda futbolun bir bilim olması ve başlıkta yer aldığı biçimde futbolun sadece futbol olması gibi. Buna benzer görüşlerle karşımıza çıkan yazar derginin en ilginç makalelerinden birini kaleme almıştır.

Oktay Gökdemir, "Bir Politik Söylem Aracı Olarak Futbol", s. 29-32. Yazar ilk önce futbolun devletler arası plâtıfordaki diplomatik mücadelenin devam ettiği başka bir alan olduğunu ifade ediyor. 1998 Dünya Kupası'nda İran'ın Amerika'yı 1-0 yenmesi ve o günün İran'da ulusal bayram ilân edilmesini de buna örnek olarak gösteriyor. Sayın Gökdemir, yazısının devamında, futbolun ülkelerin dış politikasının yanında iç politikasının gelişmesinde temel bir fonksiyona sahip olduğunu; Portekiz'de Salazara'nın 3F (Fiesta, Fado, Futbol) formülü ile Arjantin, Diktatör Videla döneminde, 1978 Dünya Kupası'nı kazanmaları neticesinde diktatörün otoritesini pekiştirmesiyle ve İspanya'nın Atletico Bilbao takımının Bask kökenli olmayan hiçbir futbolcuya yer vermemesi gibi misallerle vurguluyor. Oktay Bey, daha sonra dünya ölçeğinden ülkemize yönelir. Ülkemizdeki futbol faaliyetlerindeki geliş kronolojik olarak özetler. Takımların yüklendiği misyonları, siyasal ve kültürel bağları II. Meşrutiyet'ten günümüze kadar örneklerle izah ediyor. Makaleden seçtiğimiz, sizlerin de ilgiyle karşıla-

yacağını düşündüğümüz pasajları sunuyoruz: "Örneğin Galatasaray'ın bugün sahip olduğu taraftar kitlesinin sosyolojik açıdan değiştiğini göz önünde tutarak, Meşrutiyet reformlarıyla birlikte devlete yönetici yetiştiren Galatasaray Sultanisi'nin bir uzantısı olarak baştan itibaren elit ve aristokrat bir kimliği kendi içinde oluşturduğunu söyleyebiliriz. Fenerbahçe ise Kadıköy'de Anadolu yakasının mütevazı bir kulübü olarak azınlıklarla yapılan maçlarda II. Meşrutiyet döneminin hâkim siyasal düşüncesi olan Türkçülüğün futbol alanlarına taşıyıcısı olmuş ve bu takımın Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan kaçak silâh sevkiyatında önemli roller üstlenmesi Türk halkının gözünde popülaritesini arttıran bir işlev görmüştür. Beşiktaş, başlangıçta saray takımı görüntüsünü verip -ki adı maçlarını izlemeye gelen saray mensuplarının faytonları dolayısıyla "arabacı takımı"na çıkmıştır- sonradan ezilen, hor görülen, alt gelir gruplarının, sıradan insanların takımı olarak algılanmıştır. Bu dönemde kurulan Genç Dernekleri ve İdman Ocakları bu ideolojik yapılanmanın taşıyıcısıdır. Cumhuriyet, bu geleneği aynen devralarak cumhuriyet değerlerini benimsemiş, sağlıklı vücutlara sahip gençlerin yetiştirilmesini futbol alanında İdman-yurdu adıyla anılan futbol takımları ile sağlamak istemiştir. Türklerin Osmanlı öncesi yaşantılarıyla bu dönemde kurulan siyasal ve kültürel bağlar futbol kulüplerinin adlarına da yansımış, Altay ve Altınordu kulüpleri bu anlayışın örneklerini oluşturmuşlardır."

Tamer Korkmaz, "General Videla'nın Oyuna Girmesine Gerek Kalmadı", s. 33-37. Tamer Bey gazeteci yazar. Küçük yaşlardan bu yana gazeteci olmak istedi ve oldu da. Çok güçlü bir hafızaya sahip olan yazarın iki ilgi alanı var. Bunun ilki futbol, diğeri ise sinema. Sayın Korkmaz, bu iki ilgi alanını, gazeteciliğiyle bağdaştırarak -buna ince ironi anlayışını da ilâve ederek- kendine has bir üslûp oluşturmuştur. Yazar, makalesinde de bu üslûbu muhafaza etmektedir. Futbolun bir spordan ziyâde bir amaca ulaşmak için araç olarak kullanılmasına örnek bir yazı meydana getirmiştir. Makalede Diktatör Videla'nın başında bulunduğu askerî cuntanın ülkelerinde yapılacak olan Dünya Kupası futbol finallerinin, faili meçhul hâdiseleri, işkenceleri, tutuklamaları, tüm baskıları, halkın mağduriyetini unutturmak için kullanmaları ve hedefe varmak için yapılan entrikalar anlatılıyor.

Değerlendiremediğimiz makalelerin künyesi: Birinci sayının (Kriz) bibliyografik künyesi: Kılıçbay,

Mehmet Ali, "Vira Demir", s. 13-15; Düzgören, Bahar Öcal, "Haydi, Kemik!.. Haydi, Bir Düşüş!..", s. 21-29; Bilen, Osman, "Özgürlük Krizi Üzerine", s. 31-44; Kılıçbay, Mehmet Ali, "Nominal Tarihle Reel Tarihin Karşılaştığı Noktada Kriz", s. 47-51; Ögün, Süleyman Seyfi, "Milliyetçilik: Demokrasinin Kriz Kaynağı mı?", s. 53-60; Keyman, E. Fuat, "Türkiye'de Yönetebilirlik ve Meşrutiyet Krizi", s. 61-65; Çaha, Ömer, "Son Kalenin Çırpınışı", s. 93-105; Mert, Nuray, "Siyasî Kriz ve Kriz Siyasetleri", s. 107-115; Düzgören, Koray, "Krizsiz Yaşamayan Toplumun Bireyi Olmak...", s. 117-126; Aktan, Coşkun Can, "Türkiye'de Güç Odakları ve Yozlaşan Demokrasi", s. 127-131; Bacık, Gökhan, "Kriz Coğrafyanın Bir Neticesidir", s. 136-146; ikinci sayı (Futbol): Kılıçbay, Mehmet Ali, "Veyl Mağluba!", s. 11-13; Ögün, Süleyman Seyfi, "Oyun İçinde Oyun: Futbol", s. 17-23; Küskün, Ahmet, "Futbol ve... Değil, Sadece Futbol", s. 39-41; Aktay, Yasin, "Formanın Rengi Sermayenin Rengine Karşırsa", s. 43-52; Alkan, Ahmet Turan, "Düşünüyorum; Öyleyse Cimbom", s. 53-58; Bostancı, M. Naci, "Futbolun Anlattığı", s. 59-65; Ayan, Dursun "Aşırı Taraftarlık Etik Bir Sorun mudur?", s. 67-72; Doğan, İsmail, "Türk Futbolunda Potansiyel İstanbul Ruhu ve Şiddet", s. 73-85; Küçük, Mehmet, "Futbol Vesilesiyle 'What Alaka' Bir Deneme Döküntüsü", s. 87-93; Güven, Özbay, "Futbol Topu ile Oynamanın Bazı Kültürlerdeki Benzer Görünümleri ve Tarihsel Gelişimine Ait Bilgiler", s. 95-111; Çaha, Ömer, "Spora Yaslanarak Bir Nefes Almak", s. 115-125; Tüzer, Abdüllatif, "İnsan, Spor ve Din", s. 127-130; Ram, Ekrem S., "Ne İlgim Olabilir Futbolla?", s. 133-153; Belgin, Kemal, "Tarih Öldü, Yaşasın Yeni Sistem...", s. 157-161; Düzgören, Bahar Öcal, "Aristo'nun Öcü!..", s. 163-171.

Burada şunu da ifade etmeliyim. Derginin hemen göze hitap eden kısımlarının hazırlanışındaki hassasiyet göz ardı edilmemelidir. Yani, kapaktan başlayarak, sayfa düzeni, baskıda kullanılan kağıdın rengi de dâhil içine serpiştirilmiş resim ve fotoğrafların özenle hazırlanmış daha ilk bakışta anlaşılıyor.

Son olarak *Düşünen Siyaset* dergisinin haberleşme adresini vererek yazımı bitiriyorum. Atatürk Bulvarı, 105/812, Kızılay/Ankara.

NOTLAR

1. Prof. Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, s. 4.
2. Prof. Dr. Sadık Tural, *Yayımlanmamış, Doktora Seviyesindeki Edebiyat Sosyolojisi Ders Notları*.

“Anayurttan Atayurda Türk Dünyası” Nevruz’u Kutluyor...

Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi,
Yıl: 7, Sayı: 17, 1999.

Mehmet TOPRAK
Kütüphaneci-İletişimci

1992 yılından beri yayını sürdürülen *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası* dergisi Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (HAGEM) tarafından yayımlanmaktadır. Bu derginin son sayısı Nevruz Özel Sayısı olarak çıkmıştır. Derginin bundan önce yayımlanan sayıları arasında da Nevruz özel sayıları vardı (8., 12. ve 14. sayılar). Bu sayıda yer alan makalelerin hepsi de Nevruz konulu makalelerdir. Bu makalelerden üçü, üç ayrı zamanda üç ayrı uluslararası toplantı ile Nevruz’u hem kutlamış, hem de bilimlik zeminde tartışmış olan **Atatürk Kültür Merkezi**’nin Nevruz bilgi şölenleri konuşmalarını ciltler hâlinde kitaplaştırdığı *Nevruz (1995)* ve *Nevruz ve Renkler (1996)* adlı yayınlarından alınmıştır.

İlk makale Prof. Dr. Reşat Genç’e ait olan “Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz” adlı yazıdır. Reşat Genç, Türklerde Nevruz kutlamalarının tarihçesini anlatırken iki ihtimal üzerinde durmaktadır. Birincisi, “*Türklerde bahar bayramı (Nevruz) bilinen en eski zamandan beri Türklerin bir bayramıdır ve Türkler vasıtası ile bütün Asya’ya ve Avrupa’ya (Avrasya)’ya, yayılmıştır.*” İkinci ihtimal ise, “*İran menşelidir ve eski İran efsaneleriyle bağlantılıdır*” diyor ve ekliyor, “*Eğer İran’da da, Hunlarda olduğu gibi milâttan önceki yıllarda Nevruz olayı olsaydı milâttan sonra XI. yüzyıla gelmeden önceki İran metinlerinde de bunun izlerinin bulunması gerekmez miydi?*” diye soruyor. Makalede ayrıca Türklerin kullandığı hayvan takviminden de bahsedilmektedir.

İkinci makale Prof. Dr. Maarife Hacıyeva ve Dr. Şahin Köktürk’e ait “Azerbaycan Türklerinde Nevruz Geleneği” başlıklı yazıdır. Bu yazıda tarihî süreç içinde Türklerin kutladığı Nevruz kutlamaları ile ilgili bir girişten sonra

Azerilerde Nevruz geleneği anlatılmaktadır. Yazıda Azeri Türklerinin tabiatın canlanmasının bir âlâmeti olarak kabul ettikleri “Semeni Göğertme” geleneği hakkında bilgi verilmektedir. Çağdaş Azerbaycan edebiyatında, müziğinde, halk inanç ve âdetlerinde Nevruz kutlamaları hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü makale, Kazakbay Annakılıçev’den Güçmurat Sultanmurat’ın Türkiye Türkçesi’ne çevirdiği “Bağımsız Türkmenistan’da Nevruz” başlıklı yazıdır. Bu yazıda, Nevruz bayramının belli bir toplumun değil, tüm Türk-İslam toplumlarının bir bayramı olduğu vurgulanmaktadır. Arap ve Acem tarihçilerinin kaynaklarından da bu konuyu doğrulayıcı örnekler verilmektedir. Prof. Dr. Mahmut Tezcan “Türk Coşkusunun Simgesi Nevruz” başlıklı makalesinde; “*Nevruz çeşitli kültür ortamlarında, farklı etnik gruplarda farklı bir içeriğe ve anlama sahip olmuştur. Kültürel yayılma yoluyla çeşitli kültürlerle girmiş ve benimsenmiştir*” sonucuna varmadan önce Nevruz’un fonksiyonları, takvim ihtiyacı ve Nevruz’un kökeni konularına da değinmiştir. Prof. Dr. Neşet Çağatay “Eski Türklerde Takvim” başlıklı yazısında Türklerin çok eskiden beri “Oniki Hayvanlı Türk Takvimi” diye bilinen takvimi kullandıklarını; bu durumun da yerli ve yabancı bilim adamlarının tarihî araştırmaları ile ortaya konduğundan söz etmektedir. Prof. Dr. Mürsel Öztürk “Nevruz” başlıklı makalesinde; Nevruz’un tarihçesini günümüze kadar getirerek anlatmış ve Alevi-Bektaşî geleneğinde Nevruz kutlamalarına değinmiştir. Yrd. Doç. Dr. Belkıs Temren “Bektaşî Geleneklerinde Nevruz Kutlamaları; Kırklar Bayramı” başlıklı makalesinde; Bektaşilerde Kırklar Bayramı olarak kutlanan bayramın Nevruz bayramı olduğundan söz ederek, Bektaşî geleneğini anlatmaktadır.

Müjgân Cunbur “Klasik Edebiyatımızda Nevruz” başlıklı makalesinde; Nevruz bayramından klâsik edebiyatımızın fazlası ile etkilendiğini, çeşitli mezhep, meşrep ve mesleklerdeki şâirlerin, Nevruz’u yüzyıllar boyunca güzelliğin, neşenin sembolü, baharın müjdecisi olarak algıladıklarını açıklamıştır. Bu durum klâsik edebiyatımızdan örnekler verilerek zenginleştirilmiştir. B. A. Baytanrev “Nevruz (Yeni Gün) (Kaynak ve Âdetler)” adlı makalesinde; Nevruz’un Orta Asya ülkelerinin ve Kazakistanlıların takvimsel bir bayramı olduğundan söz etmektedir. Nevruz ile ilgili birçok yabancı bilim adamı ve tarihî kaynaktan örnekler verilmektedir. *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası* dergisi Nevruz Özel Sayısı’nın son makalesi Kazakistan Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’ne Süer Eker’in aktardığı “Kazak Türklerinde Nevruz” adlı makaledir. Bu yazıda Kazak Türklerinde Nevruz’un ne anlama geldiği ve kutlamaların nasıl gerçekleştirildiği üzerinde durulmuştur.

Şu “Fırat’ın Sesi” Akar, Derindir...

Fırat’ın Sesi (Fırat Havzası Gazeteciler Cemiyeti Yayın Organı), Yıl: 1, Sayı: 1, Nisan-Mayıs-Haziran 1999.

Canan BEŞLİ

Bir ülkenin kalkınması sağlıklı ise, başta başkent olmak üzere sadece sayısı onu bulmayan kent, ya siyasî, ya ticarî, ya sınıî ya da kültürel yönden gelişir. Diğerleri ise gelişme imkânı bulamaz. Osmanlı medeniyetinin İstanbul, Bursa, Edirne, Trabzon, Manisa, Amasya, Konya ve İzmir gibi “belirginlik” veya “kent eşiği” özelliği gösteren yerleşim merkezleri dışındakilerin büyüme ve gelişmeleri cumhuriyetin ilk yıllarına kadar kasaba hüviyeti gösterecek devam etmiştir.

Prof. Dr. Sadık Tural’ın ifadesiyle 75 yıllık cumhuriyetin en büyük veya en önde gelen başarılarından birisi, “*Kalkınmayı ülkeye yaymak suretiyle şehirleşmeyi hızlandırmış olmasıdır.*” Bugün ülkemizde 82 ilimizin metropol dedikleri, sayısı ancak ona varabilen ve nüfusu bir milyonu aşan şehirler dışında, büyüme hızları çok yüksek vilayetler bulunmaktadır. Bu anlamda kültürel merkezlerden biri olmak özelliğini taşıyan üniversite şehirlerimiz ön plâna çıkmıştır. Bunlardan birisi Elazığ’dır. Elazığ gerek musıkî geleneğiyle ilgili yarattıkları, gerekse şiir geleneğimize katkıları bakımından kültür hayatımızın canlı bir temsilcisidir. Elazığ şehrimizde birçok mahallî gazete ve dergi çıktığı bilinmektedir. Bunlardan biri de Fırat Havzası Gazeteciler Cemiyeti’nin yayın organı olan *Fırat’ın Sesi* adlı dergidir.

Elazığ’ın yerel sesi olan dergi, Fırat Havzası Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Bedrettin Keleştimur’un “Cemiyetlerin Misyonu Üzerine” adlı makalesiyle başlıyor. Keleştimur, bilgi enformasyonunu yüklenen cemiyetlerin eğitim-kültür hizmetlerinde de önemli rol aldığını belirtiyor. Daha sonra Fırat Havzası Gaze-

teciler Cemiyeti’nin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler hakkında bilgi veriliyor. Bu etkinliklerden bazıları şunlardır: Kosovalı mültecilere yardım kampanyası, cemiyet kütüphanesinin kurulması, *Bayrak Şiirleri Güldestesi*’nin hazırlanması, “Yerel Basın Eğitim Semineri”nin düzenlenmesi, her eve bayrak kampanyası vs... Cemiyetin her yıl geleneksel olarak düzenlediği “Başarılı Gazeteciler Ödül Töreni” bölümünde ödül sahipleri ve haberlerine yer verilmiş. Derginin sayfaları arasında ilerledikçe ödül alan birçok habere rastlıyoruz. Bunlardan Ethem Yalın’ın “Tarihî Minbere İlgisizlik”, Zeki Akbıyık’ın “Bakırî Rölyefe Dönüştüren Eller” haberleri dikkate değer.

Gelişme çabası içerisinde olan illerin en büyük yardımcılarından biri de o ilde bulunan üniversitedir. Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Eyüp G. İsbir’le yapılan röportajda Sayın İsbir, üniversite çalışmaları ve gerçekleştirmeyi düşündükleri projeler hakkında bilgi vermektedir.

“Basın, Yayın ve İletişim” başlıklı yazıda, basıncının dünyadaki, Türkiye’deki ve Elazığ’daki gelişimi anlatıldıktan sonra gazeteci kimliği üzerine görüşler belirtiyor. Buna ilâve olarak “Basın Meslek İlkeleri” de dergide yer alıyor. Mustafa Balaban’ın “Atatürk ve Anadolu Basını” başlıklı yazısında ise, İstiklâl Savaşı mücadelesinde Anadolu basınına gösterdiği olumlu çabalar hakkında bilgi veriliyor.

Derginin yayımlanması bahar ayına rast geldiğinden “Nevruz” konusuyla ilgili Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Kemal Tural ile bir söyleşi yapılmıştır. “Yeni gün” mânâsına gelen Nevruz Bayramı’nı kan ve gözyaşı günü hâline getirme çabalarına Sayın Tural da, “*Nevruz ne zaman ideolog kafalı, ideolojiye ipotekli bir mantık alırsa, halkı yanlış yere götürür*” şeklinde karşılık verir. Tural’a göre, çok eski yıllardan beri süregelen, Osmanlı Devleti’nin de kutladığı “Nevruz” a yeni bir anlam vermede geç kaldığımız için bir kısım bölücü çevreler, bu bayrama kendilerine göre bir yorum vermede bizden önce davranmışlardır. Nevruz’un ideolojik olarak yanlış bir şekilde kutlanmasının ancak cesur ilim adamı ve siyâsetçilerin işbirliğiyle mümkün olduğunu belirten Sadık Tural, günümüz için de son derece geçerli olan bir konuya değinmektedir: “*İlim adamı, ideolojik kafalı adam kadar cesur olmalıdır. Türkiye’de bilim adamı ideolojik kafalı adam kadar cesur değildir. Siyâset adamı da ideolojik kafalı adamdan çok, ilim adamını dinlemeli,*

ilim adamının ne söylediğine kulak vermelidir. Ne yazık ki siyasetçilerimizin etkili bir kısmı da bilim adamaına kulak vermemektedir.”

Millî kültüre hizmeti kendisine borç bilen Fırat Havzası Gazeteciler Cemiyeti'nin hazırladığı “Bayrak Şiirleri Güldestesi” hakkında bilgi verilen sayfalarda bir de Rahim Er ve Tahir Kutsi Makal'in bayrak üzerine birer makalesi yer alır: “*Vatan imdadına koşan, elinde bayrakla hücumla kalkan, 'Size ölmeyi emrediyorum' diyen komutanına minnetle bakan Mehmetçiğin tesellisi, uğruna savaştığı bayrağın, kendisine kefen olacağı düşüncesidir... Bayrağın hür ufuklarda dalgalanması için yaşarız, çalışırız... Bayrağın al renginin kararmaması için çarpışırız, ölürüz... Tarih tanrıktır; uğruna savaşmışızdır, ölmüşüzdür... Gerekirse yeniden ve defalarca savaşırız, yeniden bölük bölük ölürüz... Çünkü biliriz ki,*

“Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır

Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır...”

Milletler ancak geçmişlerine sahip çıktıkları süreçte ileriye girebilir ve geleceğe doğru emin adımlarla yürüyebilirler. Geçmiş reddeden bir toplum ise, hafızasını kaybetmiş insan misali savunmasızdır, her “dostum” diyen düşmanına rahatça inanabilir. Kuruluşunun 700'üncü yılını kutladığımız Osmanlı Devleti'nin iyi ve doğru bilinmesi gerektiğini belirten Doç. Dr. İbrahim Yılmazçelik, Osmanlı'yı, çağdaşı veya daha önce kurulmuş devletlerden ayıran en önemli özelliğin, Osmanlı'nın sahip olduğu yerleri hiçbir zaman bir sömürge anlayışıyla idare etmemesi olduğunu söyler.

Dergide Ahmet Kabaklı'nın *Türkiye* gazetesinde yayımlanan “Elazığ'da Millî Şahlanışlar” makalesinden sonra, Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür, Araştırma, Tanıtım ve Hizmet Vakfı ELESKAV'ın gerçekleştiren-

miş olduğu çeşitli faaliyetler yer alır. Ayrıca bu tür çalışmalar, derginin değişik sayfalarında oldukça geniş bir yer tutmaktadır.

Kanal D televizyonu Haber Koordinatörü Haluk Şahin'le yapılan röportajlarda Şahin, gazetecilik ve medya üzerine görüşlerini dile getirir. Haluk Şahin, medyanın, ülkemizde kamuoyu oluşturmada önemli bir konumda olduğunu, şu anda ülkemizde neyin önemli neyin önemsiz olduğunu, halkın neyi daha fazla konuşacağını medya kuruluşlarının belirlediğini söyler. Daha da önemlisi Şahin, açık yüreklilikle ülkemizde medya kuruluşlarında çalışan gazetecilerin basın meslek ilkelerine uymadıklarının altın çizer ki bu itiraf, tiraj ve reyting kaygısıyla hareket eden basının Türk kültürünü olumsuz yönde etkilediğinin ve toplumu hızlı bir şekilde yozlaştırdığının açık bir göstergesidir. Doç. Dr. Süleyman Arslan tarafından kaleme alınan yazıda da Doğu'da basının görevine dikkat çekilerek, basın-yayın organlarının ayırıcı olmaktan çok birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenmesi gerektiğine değinilmiştir.

Fırat'ın Sesi'nde yörenin ticarî, sosyal ve kültürel kalkınması için yapılan çalışmalar hakkında yazılmış birçok makale yer alıyor. “Unutamadıklarımız” köşesinde Şeref Tan'a yer verilirken, “Yayın Dünyasından” köşesinde, Elazığ'da ilk sayısını çıkaran *Küllüye* adlı dergi tanıtılıyor. Son sayfalar da Elazığspor'a ayrılmış. Bu kısımda Elazığspor'un duayeni Çetin Kurdoğlu ile yapılan röportaj ve Elazığspor'daki sportif faaliyetlere yer veriliyor.

Bir şehrin tek yönlü bir çalışmayla kalkınması mümkün değildir. Cumhuriyetten bu yana hızlı bir kalkınma hamlesi başlatan Elazığ'ın, üniversitesi, dernekleri ve basınıyla gösterdiği gelişme çabalarının *Fırat'ın Sesi* ile bize ulaşması diğer illerimize örnek olacak bir davranıştır.

“Türk Yurdu”

Türk Yurdu, 1. Cilt (1-2), 1911-1912, Tütibay Yayınları, Ankara 1999, XLI + 438 sayfa.

Dr. Nazlı Rânâ GÜREL

Türklüğe hizmet etmek, Türklere fâide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız, işte budur. Maksada erişmek için, hangi yollardan yürüyeceğimizi, mecmuamızın münderecâtı göstereceğinden, mesleğimizin teşrihini fazla buluyoruz. Tanrı yardımcımız olsun!”

“Maksat ve meslek”ini bu cümlelerle kamuoyuna ilan eden *Türk Yurdu*’nun ilk sayısı 17 Teşrinisani 1327/30 Kasım 1911’de okuyucusuyla buluşur.

Türk Yurdu Cemiyeti’nin Yusuf Akçuraoğlu’nun idâresinde onbeş günde bir yayımlamaya başladığı bu derginin ilk sayısı öyle büyük bir ilgi görür ki, ilk hafta ikinci baskı yapılır. 1928 yılına kadar eski yazı ile yayımlanan dergi, harf inkılâbından sonra 1928-1929 yıllarında eski ve yeni yazıyı karışık olarak yayımında kullanır. 1929 yılından sonra da tamamen yeni yazı ile çıkar. İlk sayının yayımından bugüne aradan seksensekiz yıl geçmiştir ama *Türk Yurdu* bugün hâlâ yayımlanmaya devam etmektedir.

1911-1928 yılları arasında yayımlanmış, zamanının gündem belirleyicisi ve millî meselelere hassasiyetle yaklaşan *Türk Yurdu* dergisi Tütibay Yayınevi tarafından eski yazıdan yeni harflere aktararak Türk milletinin hizmetine sunulmuştur. Birinci cildi pırıl pırıl bir kapak içinde, hiçbir masraftan kaçılmayarak oldukça kaliteli bir baskı ile okuyucuya sunulmuş olan *Türk Yurdu* projesi dev bir proje. Toplam ondört cilt olacağını öğrendiğimiz bu çalışma için söylenebilecek tek cümle, onun muazzam bir kültür hizmeti olduğudur.

Eski yazı bilenlerimizin her geçen gün azaldığı ülkemizde harf inkılâbından önce çıkan ciltlerini bize kazandırmış olmanın haklı gururunu yaşayacak olanların isimlerini de burada zikretmek isteriz. Dr. Arslan

Tekin, *Türk Yurdu* dergilerinin eski Türkçe ile çıkan ciltlerini, fikir ve sanat dünyamıza yeniden kazandırmak için çalmadık kapı bırakmamış. Başvurduğu kişi ve kuruluşlar, kârlı olmaması gerekçesiyle, bu hayırlı işe destek vermemişler. Dr. Arslan Tekin, günün birinde bir seyahat esnasında Tütibay Yayınevi’nin sahibi kültür adamı Murat Şevkatli’yle tanışmış. Murat Şevkatli projeye derhal sahip çıkmış. Böylece bu iki kültür adamı yanlarına Dr. Mehmet Özden, Dr. Hulusi Lekesiz, Necati Gültepe, Seyit Ali Kahraman’ı da alarak işe başlamışlar.

Bu projenin yayımlanan ilk cildinde Takriz’i Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman DEMİREL yazmış. “Geçmişten geleceğe bir köprü olacağına inandığım bu eserin yayımlanması işine ticarî gözle bakılmazdı” diyen Murat Şevkatli, birinci cilt için yazdığı Editörden başlıklı yazıda şunların altını çiziyor:

“*Türk Yurdu*’nu,

Kimi nostaljiye yolculuk etmek için okuyacak,

Kimi kesintiye uğrayan kültürümüzün parçalarını birleştirmek için,

Kimi araştırma yapmak için,

Kimi kitabına malzeme toplamak için,

Kimi edebî zevk almak için,

Kimi meşhur yazar ve fikir adamlarımızın bilinmeyen yönlerini öğrenmek için,

Kimi yakın tarihimizin iç yüzünü anlamak için okuyacak...

Herkesin bu dergiden alacağı bir şeyler var...

Sadece bizler değil, eski Osmanlı coğrafyası ve Türk Dünyası topraklarında ortaya çıkan devletlerin de Türk Yurdu’nu tanımaları gerekiyor! Geçmişlerinin izlerini, yeni yayınının sayfalarında takip edebileceklerdir.”

“*Türk Yurdu*’nun yeni harflere çevrilmesi, kültür tarihimizde son derece önemli bir halkadır” diyen Dr. Arslan Tekin, Sunuş yazısında, *Türk Yurdu*’nun devri içinde üstlendiği vazifeyi değerlendirirken de şunları yazıyor: “*Türk Yurdu*, Osmanlı Devleti’nin artık ufalanmaya başladığı, büyük fikir çalkantılarının yaşandığı 20. yüzyılın başında yayın hayatına atılarak Türk millî hedeflerini ortaya koyması bakımından son derece önemli bir vazife ifa etmiştir. Dergi yayımlandığı dönem iki Balkan Savaşı, bir dünya savaşı, bir istiklâl savaşı, bir Bolşevik ihtilâli yaşandı; Osmanlı toprak-

ları milyonlarca kilometrekareden 780 bin kilometrekareye düştü. 780 bin kilometrekarelik topraklarda ise, yepyeni bir Türk Devleti ortaya çıktı; büyük sosyal ve kültür hâdiseleri meydana geldi” (s. XI).

Bu tarihî olayların, bu sosyal ve kültürel hâdiselerin her adımını *Türk Yurdu* sayfalarında takip etmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında geçmişe bir kapı aralaması bakımından olduğu kadar, bugünün tartışmalarının geçmişte başlayan fikir farklılıklarını daha sağlıklı tahlil edebilmek için de *Türk Yurdu* koleksiyonu birinci elden kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Bu projede akademik danışmanlık yapan Dr. Mehmet Özden “Türk Yurdu Üzerine” başlığıyla kaleme aldığı yazısında, bir yanlış anlaşılmayı şu şekilde düzeltmektedir: “*Türk Yurdu dergisi* tekrarlanan bir galatin aksine *Türk Ocağı*’nın değil *Türk Yurdu Cemiyeti*’nin nâşir-i efkârı olarak yayın hayatına başlamıştır. Adı geçen cemiyet İkinci Meşrutiyet ortamı içinde merkezi İstanbul olmak üzere 18 Ağustos 1327/31 Ağustos 1911 tarihinde kurulmuştu. Kurucu üyeleri Mehmet Emin, Müftüoğlu Ahmed Hikmet, Ağaoğlu Ahmed, Hüseyinzâde Ali, Doktor Âkil Muhtar ve Akçuraoğlu Yusuf Beylerden ibaretti. Cemiyet organı olarak bir mecmua neşretme fikrinin ve derginin faaliyet izninin sahibi Mehmet Emin Bey olduğu hâlde, Millî Şâirin 1911 Ağustosunda, Erzurum valiliğine atanması üzerine *Türk Yurdu*’nun mesul müdürlüğünü aynı zamanda cemiyetin murahhası olan Akçuraoğlu Yusuf Bey üstlenmiş ve dergi onun yönetiminde yayına başlamıştır” (s. XIII).

Hâlen Türk Ocakları Genel Başkanı olan Nuri Gürgür’ün “Türk Yurdu’nun Yeni Basımı Dolayısıyla” kaleme aldığı yazının hemen ardından “Türk Yurdu Dergisi ve Rusya Müslümanları 1911-1914” başlıklı yazısıyla Paul Dumont karşımıza çıkıyor. Mesami Arai imzasını taşıyan “Devlet ve Toplum Arasında Türk Yurdu Dergisine Yeni Bir Yaklaşım” başlıklı yazı, daha önceki yazılar ve bu iki yazı birlikte değerlendirildiğinde, *Türk Yurdu* koleksiyonunun yeni harflerle yayımlanmasının nasıl bir kültür hizmeti olduğunu

ortaya koymaya yetecektir sanırız. *Türk Yurdu* dergisinin yayımlandığı devirde olduğu gibi, yeni harflerle hizmete sunulan bu ciltlerin bugünkü okuyucuda uyandıracığı fikrî zenginlik ve ortaya çıkacak tefekkür de bizce oldukça önemlidir.

Derginin bu yeniden doğuşunda önce birinci cildin fihristi elifba sırasıyla veriliyor, arkasından da bu ciltteki her sayı yazıların sıralaması değiştirilmeden tek tek sıralanıyor. Cildin sonunda İçindekiler kısmında, her sayı kendi içinde bir bütün olarak ele alınarak, yazı başlıkları ve yazar adlarıyla veriliyor. Bundan sonra yayımlanacak her cildin sonuna bir de Şahıs Adları Dizini’nin konmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL’in Takriz’ de belirttiği şu fikirler önemli: “*Türk Yurdu dergisi* etrafında toplanan değerli fikir adamlarımız, derginin Cumhuriyet öncesinden başlayıp, Cumhuriyetin ilânından sonraya uzanan yayınıyla, tarihimizin bu çalkantılı döneminde, milletimize ışık tutmuş, yol göstermiştir” (s. VII).

Cumhuriyetin 75., Osmanlı Devleti’nin 700. kuruluş yıl dönümlerine armağan edilen bu çalışma geçmişten geleceğe uzanan bir kültür köprüsü olma özelliği taşımaktadır.

Bu proje tamamlandığında, Türk Dünyasının önemli isimlerini ve onların görüşlerini, edebî ürünlerini biraraya getirmeyi başaran uzun ömürlü bir derginin ikinci bir defa daha kültür hayatımıza doğuşuna şahit olacağız. Böylece *Türk Yurdu*’nun 1931 yılına kadar çıkan 233 sayılı 26 cildi kütüphanelerimizde yerini almış olacak. Bu çalışmanın Türk düşünce tarihine ilgilenen herkesin mutlaka edinmesi gereken önemli bir koleksiyon olduğu kanaatindeyiz. Bu koleksiyon Kültür Bakanlığımıza bağlı halk kütüphanelerine, özellikle de üniversite kütüphanelerine kazandırılmalıdır.

Bu büyük projeye emeği geçen herkesi kutluyoruz.

“Yeni Gelişmeler Işığında Türkçe Öğretimi”

Şükrü Ünalın, Yeni Gelişmeler Işığında Türkçe Öğretimi, Çanakkale 1999, 271 sayfa.
ISBN: 975-94274-0-0.

Kemalettin DENİZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Eğitim Fak.
Türkçe Eğitimi Böl. Araştırma Görevlisi

Insanı diğer canlılardan ayıran ve onu eşyaya hükmettiren temel unsur dildir. Dil, bir iletişim aracı olmasının yanında geçmiş bugüne, bugünü de yarına taşıyan bir bilgi taşıyıcısıdır.

Mesleği ne olursa olsun insanlar, dili kullanma becerisi oranında kendilerini ifade ederler. Bu da kişinin başarısını doğrudan etkiler.

Bugün hemen herkes Türkçeyi iyi bildiğini zannediyor, ama dilin dört becerisi olan okuma, dinleme, konuşma ve yazmayı kullanmada başarılı olanların sayısı parmakla sayılacak kadar az. Türkçe Uzmanı Şükrü Ünalın, ana dilimiz olan Türkçenin dört temel becerisinin öğretimini ve eğitimini son bilimlik gelişmelerin ışığında değerlendirdi. Eğitim fakültelerinin sınıf öğretmenliği, Türkçe öğretmenliği, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği bölümlerinde okutulan Türkçe Öğretimi adlı ders için ders kitabı olarak hazırlanan eser, sadece öğretmen adaylarının değil, dili etkili ve güzel kullanmak isteyen her kesimden insanın dil becerileri konusunda bilmesi gereken temel bilgileri kapsamaktadır.

Kitabın girişinde “Öğretmenden Öğrenciye” ve “Öğrenciden Öğretmene” başlıklı iki mektup var. Birinci mektupta öğretmenlerin öğrencileriyle ideal bir ilişkiyi nasıl kuracakları anlatılıyor. Amerikalı eğitimci Thomas Gordon’un *Etkili Öğretmenlik Eğitimi* adlı eserinden alınan bu mektup, kazan/kazan tutumuna göre öğretmen-öğrenci ilişkilerine yeni bir yaklaşım getiriyor. İkinci mektup “Öğrenciden Öğretmene” başlığını taşıyor. Bu mektup da Atalay Yörükoğlu’nun “Pul-

suz Dilekçe” adlı mektubundan uyarlanmış. Bir öğrencinin duygularını ideal boyutuyla dile getiren bu mektup da öğretmen adaylarına ışık tutacak niteliktedir.

Kitap beş bölüm olarak düzenlenmiştir. Birinci bölümde “Dil Öğretiminde Kavramların Önemi”, “Dil Formasyonu”, “Dil Öğretiminde Bireysel ve Toplumsal Hedef ve İhtiyaçlar”, “Ana Dili Bilinci” konuları yer almıştır.

Bu bölümde dikkatimizi çeken en önemli hususlar, dil öğretiminde bireysel ve toplumsal hedef ve ihtiyaçlar konusudur. Dil öğretimi yapan öğretmenler, başkalarından yardım almadan kendi duygu ve düşüncelerini anlatacak kadar dil öğretiyorlar mı? Yine, yaşadığı toplumdaki haklarını arayacak/savunacak kadar ve sorumluluklarını yerine getirecek kadar dil öğretiyorlar mı? Seçme seçilme hakkını kendi iradesi doğrultusunda kullanacak kadar dil öğretiyorlar mı? Dilin büyü gücünü kullanarak halkı etkileyen politikacıların dilini anlayıp üslûpla muhtevayı ayırt edebilecek kadar dil öğretebiliyorlar mı? Medyanın büyüleyici dilinden kendini kurtaracak kadar medya dilini yorumlayan birey yetiştiriliyor mu? İşte bütün bunlar, dil öğretiminin bireysel hedefleridir. Bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için de dilin dört temel becerisinin eleştirel boyutuyla öğretilmesi gerekmektedir.

İkinci bölüm, “İlkokuma Yazma Öğretimi” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, ilkökul birinci sınıfı okutan öğretmenler için çocuk psikolojisi de dikkate alınarak hazırlanmıştır. Aile ocağının ve anne kucağının sıcak ortamından ilk defa uzun süre ayrılan çocuk için sarsıntılı olan ilkökulun ilk günlerinde öğretmenin çocukla ilgili neleri bilmesi ve nasıl davranması gerektiğinin anlatıldığı bu bölümde, birinci sınıf çocuğunun eğitiminde dikkat edilmesi gereken noktalara değinildikten sonra; çocuk eğitiminde kullanılacak alternatif dillerden de bahsedilmektedir. “Sözün bittiği öylesine çok yer var ki, o noktada alternatif dillerin devreye girmesi gerekir” diyen yazar, çocuk eğitiminde göz diliyle, yüz diliyle, beden diliyle ve yürek diliyle iletişimin nasıl yapılabileceğini kısaca açıklamaktadır. Ayrıca öğrenciyi motive etme yolları üzerine önemli tespitleri içeren ve uygulanabilir düzeyde önerilerden başka, öğrencilerin öğrenme tiplerini bilmenin öneminden de bahsedilmiştir.

İlkokuma-yazma öğretimi yöntemlerinden kısaca bahsedildikten sonra çözümlenme yöntemi bilimlik gerekçeleriyle anlatılmıştır. Ülkemizde ilkökul progra-

mında kullanılan çözümlene yönteminin hem çocuk psikolojisine uygun olduğu, hem de son bilimlik gelişmelerin bu yöntemi kullanmayı zorunlu kıldığı ortaya konuluyor. Bu bilgilerden sonra ilkokuma-yazmanın devreleri anlatılmıştır. Bu devreler şu şekilde sıralanmıştır: Hazırlık Devresi, Cümle Devresi, Kelime Devresi, Hece Devresi, Harf Devresi, Normal Okuma Devresi. Bu bölümde ayrıca Seviyeye Uygun Kitap Seçimi, Seviye Kümeleri, Birleştirilmiş Sınıflarda İlkokuma-Yazma Öğretimi, Yazı Öğretimi, Türkçe Bilmeyen Yörelere İlkokuma-Yazma Öğretimi ve Ders Planı Örneği başlıklı konular yer almaktadır.

“Türkçe Öğretimi” başlığını taşıyan üçüncü bölümde, dilin dört temel becerisinin eğitimi ve öğretiminin eleştirel bir anlayışla nasıl öğretileceği anlatılmıştır. Türkçe öğretiminin amaçları ve Türkçe öğretiminde temel ilkelerden sonra Türkçe öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler anlatılmıştır.

“Dört Temel Becerinin Eğitimi” başlığı altında, dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinin nasıl eğitileceği iletişim boyutlu bir şekilde anlatılmıştır. Dinlemenin beyinle ilişkisi ortaya konulduktan sonra dinleme türleri sıralanmıştır. Buna göre, seçerek dinleme, aktif dinleme, eleştirel dinleme, yaratıcı dinleme, empatik dinleme olmak üzere başlıca beş tür dinleme olduğundan bahsedilmektedir. Dinlemenin başlama ve gelişme aşamalarından sonra bir de uygulama çalışması konulmuştur. İletişimde en çok kullanılan bir beceri olan dinleme konusunda iletişim ve psikoloji kitaplarından hareketle hazırlanan bölümde dinleme becerisinin ve eğitiminin, hayatta kazanmamız gereken en önemli beceri olduğu vurgulanıyor. Bir dinleme testiyle dinleme konusu bitiriliyor.

“Okuma Becerisinin Eğitimi” başlığı altında, okuma çalışmalarının amaçları verildikten sonra okuma türleri sıralanmıştır. Buna göre sesli okuma, sessiz okuma ve inşaat olmak üzere başlıca üç tür okumadan bahsedilmektedir. “Okuma Eğitimi” başlıklı bölümde, okuma eğitiminin fiziksel unsurları sıralanmıştır. Netlik alanı, göz kasları, okuma mesafesi ve netlik açısı olmak üzere başlıca dört başlık altında incelenen fiziksel unsurlar, günümüzdeki yeni okuma tekniklerinin dayandığı başlıca ilkelerdir aynı zamanda. Zihinsel unsurlar ise görüntü merkezi, görüntü tanıma merkezi, görüntü yorum alanı ve okuma merkezi olmak üzere dörde ayrılıyor. Hayatta herkese her zaman gerekli olan eleştirel okuma ayrı bir başlık altında verilmiştir.

Eleştirel okumanın şartları ve engellerinin sıralandığı bu kısımda, özetle bir fikrin doğruluğunu okuyarak benimsemek yerine, önce okuyup sonra başkalarıyla tartışarak benimsemenin daha sağlıklı olacağı ortaya konulmuş ve bunun nasıl yapılacağı anlatılmıştır. “Okuma Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar” başlığı altında okuma eğitiminde yöntem, okuma güçlükleri, psikolojik unsurlar, okuma eğitimi ve kişilik, öğrenci farklılıkları, öncelikli okuma türü, okuma ve sosyalleşme, metin ve konu seçimi, okuma kuralları, okumamanın bedeli, okumak ve yaşamak konuları işlenmiştir.

Temel dil becerilerinden konuşma becerisinin eğitimi konusu, anlatım etkinliklerinin amaçları hakkında yapılan bir açıklamayla başlamakta. Kazandırılması gereken beceri ve davranışlardan sonra etkili ve güzel konuşmanın sosyal hayattaki önemi hakkında bilgi verilmektedir. Konuşma eğitiminde yaratıcı konuşmanın sınıf ortamında nasıl yapılacağı ayrı bir başlık hâlinde verilmiştir. Bir konuda çok sayıda farklı düşüncenin ortaya çıkması için öncelikle sağ beyni kullanma eğitimi olan beyin fırtınası, öğrencilerin duygu ve düşüncelerini yargılanma endişesi taşımadan rahatça ifade etmelerine yardımcı olan bir tekniktir.

Dördüncü temel beceri yazma becerisidir. Okullarımızda en çok öğretilen beceri eğitimi olmakla birlikte temel eğitimden mezun olan kişilerin çoğu, duygu ve düşüncelerini başkalarından yardım almadan rahatça ifade edemiyorlarsa, basit bir dilekçe yazdırmak için arzuhalcilere gitmek zorunda kalıyorlarsa, yazma eğitimi konusunu eğitimcilerimizin yeniden gözden geçirmeleri gerekmektedir. İşte Ünalın, beynin bilgiyi nasıl işlediğini ortaya koyduktan sonra diğer becerilerde olduğu gibi yazma eğitiminde de öncelikle sağ beyni kullanmayı öğretmek gerektiğini belirtmektedir. Bu becerinin eğitiminde de kazandırılması gereken davranışlar anlatıldıktan sonra, yazma eğitiminin başlangıç aşamasında dikkat edilecek teknik hususlardan bahsedilmektedir. Yazma aşamaları, konunun özellikleri, konunun ana maddesi ve görüş noktası, konuyu sınırlandırma, konunun amacını belirleme, yazıda düşünce ve olay düzeni, anlatım gibi temel yazma konuları özetle verilmiştir. Bunlardan sonra yaratıcı yazma (Cluster Metodu) ile ilgili temel kurallar verilmiştir. Sağ beyni kullanarak öğrencinin yaratıcı yazma yeteneğinin nasıl ortaya çıkarılacağı bu kısımda anlatılmıştır.

Dört temel beceriden sonra, “Dil Bilgisi Öğretimi”

anlatılmıştır. Dil bilgisi, dilin iskeletini oluşturur. Dil bilgisi öğretiminin amaçları verildikten sonra, kazandırılacak temel beceri ve davranışlar anlatılmıştır. Bu bölümde, dil bilgisi öğretiminde ağırlık verilmesi gereken başlıca beceri alanları sıralanarak, dil bilgisi öğretimi konusu tamamlanmıştır.

Dördüncü bölümde ele alınan başlıca konular şunlardır: Türkçe Eğitiminde Ortamlar, Türkçe Öğretiminde Kullanılan Araç ve Gereçler, Sınıf, Okul ve Çocuk Kitaplıkları, Çocuk Yayınlarının Nitelikleri, Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme, Yanlışı Belirtme Yolları, Türkçe Öğretiminin Genel Sorunları, Argo Dili, Yabancı Kelime İstilasına Karşısında Türkçe. Bu başlıklar altında ele alınan konulara özgün yaklaşımlar getiriliyor.

“Beyin Teknolojisinden Dil Öğretimine Yansıyanlar” başlığını taşıyan beşinci bölümdeki belli başlı konu başlıkları: Beyin Dili, Yaratıcı Düşünme Öğretimi, Hızlı Düşünme (Soru Sorma ve Cevap Verme) Yöntemleri, Reklâm Dili ve Eleştirel Reklâm Okumaları, Propaganda ve Politika/cı Dili, Kitle İletişim Dili, İletişim ve Dil, Bilgi Toplumunun Öğretmen Tipi ve Beyin Fırtınası. Konu başlıklarından da anlaşılacağı gibi bu bölüm, daha çok yetişkinlere yönelik hazırlanmıştır.

İnsanın biyolojik yapısının bir unsuru olarak değerlendirilen bu bölümde, beyin teknolojisi alanında dünyadaki son gelişmelerin dil öğretimine katkılarına değilmiştir. Dünyayı küçük bir köy hâline getiren iletişim araçlarında kendimizi daha iyi ifade etmek ve başkalarını daha iyi anlayabilmek için dilin nasıl kullanılacağı konusunda önemli bilgiler verilmektedir bu bölümde. ‘*Bilgi güçtür*’ anlayışıyla kıran kırana bilgi yarışına girilen günümüz dünyasında kişiler arası iletişimde dikkat edilecek hususlara da yer verilmiştir.

Beyne bilginin girmesi, yerleşmesi ve bilginin kullanımı ancak dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bilgi edinirken kullandığımız her yetenek, tamamen dil yeteneği ile doğrudan ilişkilidir. 1950’li yıllardan sonra tıp alanında büyük gelişmeler oldu. Bilhassa beynin ayrıntılı fotoğrafının çekilmesi bu gelişmeleri hızlandırmıştır. Beynin başlıca iki farklı donanıma sahip iki ayrı bilgisayar gibi çalıştığı ve bu farklı donanıma rağmen birbiriyle ilişkili bir şekilde çalıştığı tespit edildi. Dilin başlıca dört beceri alanı olan dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinin beyinde ayrı ayrı merkezlerinin olduğu anlaşıldı. Bu bölümde beyin dilini

bilmenin önemine değinen yazar, eleştirel düşünmenin, yaratıcı düşünmenin, medya okur-yazarlığının, politikacıların dilini anlamının yolunu örneklerle açıklığa kavuşturmuştur. Eleştirel reklâm okumalarına verilen örnekler kadar, politikacıların farklı dönemlerde kitleleri etkilemek için kullandığı ifadelerin hedef kitlelerin zihinlerini çelmeye yönelik olduğunu ortaya koyan örnekler de konuyu ilginç hâle getiriyor. Bu bölümde ilgiyle okuyabileceğiniz bir başka konu da “Soru Sorma ve Cevap Verme Yöntemleri” başlığını taşıyan yazıdır. Soruların önemine değinildikten sonra, soru türleri anlatılıyor. Okullarımızda doyumsuz soru sorma isteğiyle dolu olan çocuklar, eğitimcilerimizin katı tutumlarından dolayı soru sormaktan korkuyorlar. Soru korkusunun en önemli iki sebebi olarak sorunun yanlış ve kötü kullanılması olduğu belirtiliyor. Öğrencinin bir konudaki bilgisini ölçmek için tasarlanmış bir soru, bu işi yapacak nitelikte değilse, bu durum sorunun yanlış kullanımınıdır. Bazı sorular da vardır ki, bunlar güç göstermek, baskı yapmak, öğrenciyi sindirmek amacıyla sorulur. Bunlar ceza sorularıdır. Sınıf ortamında bu tür bir cezalandırma durumunda yalnızca cezalandırılan etkilenmekle kalmaz, örtük bir biçimde diğer öğrencilere de soru korkusu öğretilir. Bilgiyi dilin imkânlarıyla incelikli sorulara dönüştürüp, öğrenmeyi heyecanlı kılmak öğretmenin elindedir, diyen yazar düşünmeyi öğrenmede soru sormanın önemini ortaya koyduktan sonra bunun yollarını açıklamaktadır. Siyâset ve iş dünyasında dilin gücünü kullanmak isteyenler için kitabın beşinci bölümü önemli bilgiler içeriyor.

86 kitap, 20 dergi yazısı ve 14 gazete yazısının taranması sonucu toplam 120 kaynaktan hareketle kaleme alınan eser, bilhassa insanlarla iletişim kurmayı gerektiren meslekler için büyük bir boşluğu dolduracaktır. Psikoloji ve iletişim bilimine ait kitaplardan yararlanılarak ortaya konan eser, ülkemizde ihmal edilen dil psikolojisi alanında da yeni açılımların öncüsü olacak gibi görünüyor.

Eseri bu alanda yazılan diğer eserlerden farklı kılan bir başka özellikle değerlendirmemize son verelim. Şimdiye kadar Türkçe öğretimi üzerine yazılan eserler, edebiyatçılar tarafından yazılmıştı. Türkçe Öğretimi ve Eğitimi bilim dalında yüksek lisans yapmış olan Ünalın’ın hâlen bu alanda doktora yapması, bu eseri farklı kılıyor.

Azerbaycan - Türkiye İlmî Pedagoji Alâkaları

Doç. Dr. Ferruh RÜSTEMOV
Pedagoji İlimler Adayı

Eski Sovyetler Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Azerbaycan siyasî ve iktisadî müstakillğine kavuşup, hukukî ve demokratik devlet kuruculuğu işine başlanmıştır. Bu işte millî değerlere ve beşerî mezmuna mâlik tahsil sisteminin oluşturulması devlet siyâsetinin terkip hissesi gibi ön plâna çekilmiştir. Asrın evvellerinde (1918. yıl) olduğu gibi, 90'lı yıllarda da Azerbaycan'ın müstakillğini tanıyan ilk devlet, kardeş Türkiye Cumhuriyeti oldu. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı H. ALİYEV'in dediği gibi, "bir halkın iki devleti" olan kardeş cumhuriyetlerimiz arasındaki ilmî - teknik ve medenî alâkaların inkişâf ettirilmesi hayatî zarurete çevrildi. Bu da tesadüf değildir. Hele vakti ile Türk Dünyasının büyük önderi Atatürk şöyle demişti: "Bu gün Sovyetler Birliği bizim dostumuz ve yakın komşumuzdur. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, kökü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya her zaman hazır olmalıyız. Manevî köprüleri sağlamlaştırmalıyız. Dil, inanç ve tarih bir köprüdür. Köklerimize geri dönmeliyiz ve hâdiselerin bölüdüğü tarih içinde birleşmeliyiz." Atatürk'ün bu vasiyetini yerine getirmek için Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tahsil sahasında bir sıra Türk dilli cumhuriyetlerle mühim anlaşma ve mukaveleler imzalamıştır. Bunlardan biri de, 28 Şubat 1992 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı ile yapılan anlaşmadır. *Tahsil Köprüsü Mukavelesi* olarak adlandırılan bu anlaşmadan sonra kardeş ülke ile ilmî pedagoji alâkalarımız genişlemiştir.

Bu alâkaların mevzusu şu istikametlerde inkişâf ettirilir: Pedagoji ve ilmî pedagoji kadro hazırlığı, üniversite emektaşlığı, müşterek sempozyum, konferans ve başka ilmî meclislerin geçirilmesi, ilmî eserlerin neşri, öğrenci mübadelesi, kitap, gazete, dergi mübadelesi vs.

Eğitim sahasında kardeş cumhuriyet ile münasebetlerimizde hayli inkişâf vardır. Eğer 1918-1920 arasındaki yıllarda ancak Azerbaycanlı öğrenciler Türkiye'de eğitim alırlarsa, şimdi Türkiye'den büyük bir öğrenci grubu Azerbaycan'da eğitim alır. 1992 - 1993 yıllarında Türkiye Azerbaycan'a 600 orta, 1460 yüksek tahsil için yer ayırmıştır. 1995 yılında 45 öğretmen Türkiye'de 15 günlük kurstan geçmiş-

tir. Teknik üniversitenin 15 öğretmeni Türkiye'de dil merkezinde 2 ay okumuştur. Türkiye'nin hayırasever-ilme önem veren iş adamlarının gönül ve emek birliğinin sembolü olan "Çağ Öğretim" işletmeleri şirketi ilmî - medenî alâkalarımızda köprü rolü oynayarak, Bakü'de Kafkas Üniversitesi'ni tesis etmiştir. Uluslararası programlar, Türkiye'nin pratik tecrübesi ve Azerbaycan'ın yerli şerâitine uygun mütehasis hazırlığını hayata geçiren üniversitede iktisadiyat ve idâre etme, mühendislik fakültelerinde 689 öğrenci, 618 Azerbaycan ve 71 Türkiye vatandaşı eğitim almaktadır. Bakü'de faaliyet gösteren Türk Anadolu Lisesi'nin hizmetleri de takdire lâyıktır. Bu lise, 80 öğrenci, 12 öğretmenle faaliyete başlamıştır. 1996-1997 ders yılında, okula 424 öğrenciden test usûlü ile Eğitim Bakanlığı'nın gözetiminde 60 öğrenci kabul olmuştur. Okulda şu anda 24 kişi Türkiye'den gönderilen, 9 kişi ise Azerbaycan Eğitim Bakanlığı tarafından uygun görülen 33 öğretmen çalışmaktadır.

Azerbaycan-Türkiye ilmî alâkaları günden güne genişlemektedir. Azerbaycan İlimler Akademisi'nin akademiki H. Ahmedov beş ay Türkiye'de bulunmuş, faydalı kazılar sahasında Türk âlimleri ile birlikte büyük ilmî işler götürmüştür. Azerbaycan'ın yüksek okul müesseselerinin, denebilir ki hepsi, bu gün Türkiye orta okulları ile bu veya diğer sahada iş ortaklığı içindedirler.

İlmî alâkaların inkişâfında ve sağlamlaştırılmasında İlimler Akademisi'nin esaslı kütüphanesinin, M. F. Ahundov Adına Devlet Merkezi Kütüphanesi'nin büyük rolü vardır. Sadece 1996 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne Azerbaycan'ın sosyal-iktisadî ve edebî - medenî hayatını aksettiren 27 bin nüsha kitap ve kitapçık, 58 bin nüsha gazete ve dergi gönderilmiştir.

Kardeş Türkiye bütün masrafları kendi üzerine götürmekle, R. Rıza'nın seçilmiş eserlerini *Türk Dünyasının Edebiyatı* serisinden yayımlamıştır. Buna ilâve, B. Vahabzâde'nin *Ürekdedir Sözü Kökü* kitabı ve Fuzûlî'nin eserleri de yayımlanarak Türk okuyucularının muhakemesine verilmiştir. Bugün Türkiye'de en çok okunan eserlerden biri de, Anar'ın Sembol Neşriyatı tarafından yayımlanmış *Ak Liman* adlı eseridir.

Sevindirici hâldir ki, Türkiye'de ilk defa olarak pedagoji-âlimlerimizin de kitapları yayımlanıyor. Pedagoji ilimler adayı, doçent R. Hüseyinzâde'nin Türkiye'de yayımlanmış *Eğitim ve Öğretimde Öğretmen ve Öğrenci İlişkileri* (1997) monografyası dediklerimize geçektir.

Azerbaycan-Türkiye ilmî pedagoji alâkalarını daha da genişletmek için dünya tecrübesinden, yeni şekil ve usûllerden her taraflı ve maksatlı istifade olunmalıdır.

“Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler”

Cüneyt Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, İstanbul 1998, Kırkambar Yayınları - 5, Çocuk Kültürü - 2, 167 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Zeki GÜREL

Çocuk Edebiyatçıları Birliği Genel Başkanı

Son dönem Osmanlı sosyal ve siyasî tarihi üzerine yazılarını süreli yayınlardan dikkatle takip ettiğimiz Cüneyt Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler* adlı eseriyle kültür hayatımıza yeni bir katkıda daha bulunuyor.

Türkiye’de sosyal tarih çalışmaları, bilmiyoruz nedendir, yıllardır ihmal edilmiştir. Son yıllarda bu sahadaki çalışmalarda gözlenen canlılık toplum mühendisliği açısından oldukça önemli bir gelişmedir. “*Sosyal tarihin çalışma alanı içine girip de hak ettiği ilgiyi göremeyen altı başlıklardan birini belki de en önde çocuk tarihi oluşturuyor. Bu belki de bir kısım akademisyen ya da araştırmacının çocukla ilgilenmeyi kadınla, dernekleşmeyle, basınla, devletle ve savaşlarla ilgilenmek kadar ciddi ve yeterli kadar akademik ve ilmî bulmalarından kaynaklanıyor olabilir. Buna karşılık çocukların gündelik hayatlarını, eğitiliş biçimlerini, aile içindeki yerlerini, toplumdaki statülerini, giyinmelerini, alışkanlıklarını, devletin ve toplumun çocuğa olan bakışını doğru olarak ortaya koymak, ele alınan dönemin profilini doğru ve eksiksiz olarak ortaya çıkarmak açısından büyük önem taşımaktadır*” diyen Cüneyt Okay, bu çalışmasında Osmanlı çocuklarının gündelik hayatlarında meydana gelen değişimi incelemiştir.

Çalışmasında bir zaman sınırlaması da yapan Okay, 1850-1900 yılları arasında yoğunlaşmıştır. Tanzimat’la başlayan “Batılılaşma” ve “Modernleşme” hareketlerinin bu arayışlar döneminde çocuğu nasıl etkilediği konusu bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Dört ana başlık altında konunun incelendiği bu kitapta önce, “Yenileşme Hareketlerine Genel Bir Bakış”

(s. 17-30) başlığı altında “Modernleşme-Batılılaşma-çağdaşlaşma” kavramları üzerinde durulmuştur. Türkiye’de ikiyüz yıldan beri tartışılan bir kavram olan “Batılılaşma” en kısa ve en genel bir tariflendirmeye “Batı gibi olmak” yani “Batı’ya benzemektir” şeklinde vurgulandıktan sonra, Orhan Hançerlioğlu’nun, Ziya Gökalp’in, Cemil Meriç’in, Kemal Tahir’in ve Niyazi Berkes’in bu konudaki yaklaşımları verilmiştir. Okay’ın bu çalışmasında Modernleşme, Avrupalılaşma, Batılılaşma ve Çağdaşlaşma kelimeleri aynı kavramı karşılamak için kullanılmıştır. İlk ana başlık altında ele alınan diğer konular ise şunlar : Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma, Osmanlı toplumunda çocuk ve Tanzimat’a kadar Osmanlı toplumunda çocuk. Burada “çocukluk” ve “çocuk” kavramlarına bir açıklık kazandırmaya çalışan Okay, bu çalışmasında inceleme alanına 0 ile 21 yaş grubu çocukların gireceğini belirtmektedir. Bu çalışmada münhasıran çocukların günlük hayatında meydana gelen Batı orijinli değişme ve yenileşmeler üzerinde durulurken, genel mânada Batılılaşma sürecinin çocukların hayatına nasıl yansıdığı anlatılmıştır. Tanzimat’la beraber her alanda yaşanmaya başlayan hızlı değişimin hazırlayıcılarından biri, belki de en etkili olanlarından ilki eğitimidir. Doğru veya yanlış ama, Avrupa ile aynı hayat şartlarına sahip olmanın yolunun benzer bir eğitim sisteminin kurulmasından geçtiği düşüncesi o günkü aydınlarımızda hâkim olan bir fikirdi. Avrupaî eğitim liberal ve modern bir eğitimdi.

Okay, “Çocukların Gündelik Hayatında Meydana Gelen Modern Değişmelerin Anahatları” başlığı altında önce eğitim alanında yaşanan modernleşmeye değinmektedir. Arzu edilen modernleşmenin çocuklar üzerinde istenilen şekilde etkili olabilmesi için yapılanlar ise, bu ana başlığın altında işlenen konuları oluşturuyor. Çocuk kıyafetleri, oyuncaklar, 19. yy.’da yayımlanan çocuk terbiyesiyle ilgili kitaplar, çocuk sağlığını konu alan kitaplar, çocuk, tiyatro ve reklâmlar konusunu araştırırken, enteresan tesbitlerle karşımıza çıkıyor. Meselâ, çocukların eğitiminde karşılaşılan en büyük problemlerden biri “Alfabe”dir. Bir diğeri de yabancı dil öğrenmedir. Alfabe konusunda ve çocuklarımızın yabancı dil öğretmenin gerekliliği konusunda, Ahmet Mithat Efendi’nin söyledikleri önemlidir. Ahmet Mithat Efendi, Avrupa’yı yakından tanıyan, çocuk ve çocukluk hakkında önemli eserleri bulunan bu Osmanlı aydını, Avrupalı çocukların ana dillerinden başka dil bilmediklerini söyler ve bunun bir ihmal olduğunu belirtir. Yazar çocukların iki veya üç dil öğrenebilecekleri-

rini ve bunun da yetişkinlerin yabancı dil öğrenmelerinden daha kolay olduğunu belirtir (s. 44-45). İkinci ana başlık altında anlatılanlardan ortaya çıkan sonuç şudur: “Avrupalı anlayış ve biçimler 19. yüzyılın ikinci yarısından sonuna kadar Osmanlı çocuklarının gündelik hayatlarına giyimden oyunağa, eğlencelerden yiyeceklere kadar girmiş bulunuyordu.”

Çocuk edebiyatının sınırlarını ve muhtevasını belirlemenin güçlüğünü doktora çalışması sırasında yaşananlardan biriyim. Cüneyt Okay “Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Yayınları” başlığı altında çocuk edebiyatı kavramına genel bir bakışta bulunurken şunları yazmaktadır: “Çok genel bir ifadeyle, çocuk edebiyatı çocuklar için yazılmış bütün metinleri içine alır denilebilir. Bununla beraber çocuklar yetişkinler için yazılmış metinleri de okurlar. Çocuk edebiyatının çeşitli tanımları yapılabilir : “Çocukluk çağını yaşamakta olan insanların duygu, düşünce ve hâyallerini yazılı olarak işleyen edebiyat”, “Çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayâl, duygu, düşünce ve duyarlıklarına, zevklerine, eğitilirken eğlenmelerine katkıda bulunmak amacı ile gerçekleştirilen çocuksu edebiyat”, “usta yazarlar tarafından özellikle çocuklar için yazılmış sanat eserlerine verilen genel isim.” (s. 109-110). Cüneyt Okay’ın da belirttiği gibi bunlar çocuk edebiyatı konusunda yapılan tanımlardan sadece birkaçıdır. Okay, bu konuya çalışmasında daha geniş bir yer ayırmalıydı, diye düşünüyoruz.

Osmanlı dönemi çocuk edebiyatına kısa bir bakıştan sonra sırasıyla 19. asırda yayımlanan tercüme çocuk kitapları, tercüme çocuk şiirleri ile yine bu asırda yayımlanan çocuk kitapları ya da konusu çocuk olan kitaplar ayrı ayrı başlıklar altında listeler hâlinde verilmiştir. Herhangi bir yorum yapılmamıştır (s. 116-129). Bu listeler oluşturulurken, Okay’ın sadece Seyfettin Özege Kataloğu’nu taramakla yetinmesi, tercüme şiirler konusunda da Ali İhsan Kolcu’nun *Tanzimat ve Servet-i Fünun Devrinde Batı Edebiyatından Yapılan Şiir Tercümelere Üzerine Bir Araştırma* başlıklı basılmamış doktora tezinin dışına çıkmamış olması, bu listelerin sınırlı kalmasının başlıca sebebidir. Bu konuda çalışacak olanların daha çok malzemeye karşılaşacaklarını da belirtmek isteriz. Bu konuda örnekler vermek bir tanıtım yazısının sınırlarını zorlayacağı için burada mümkün olmamıştır. “19. Yüzyılda Osmanlı Çocuk Dergileri” kitaptaki son başlık. Çocuklar için yayımlanan süreli yayınlar ilk olarak Batı’da ortaya çıkar. “Süreli yayınların okunması ve tüketilmesi daha kolay ol-

duğu için çocuklar kitaplara nisbetle bunlara daha büyük bir rağbet gösterirler” diyen Okay, İngiltere’de 18. yüzyılda yayımlanan ilk çocuk dergisi olan *Juvenile Magazine* (1788)den başlayarak Batı’daki çocuk dergiciliğine genel olarak bakar ve bir değerlendirme yapar (s. 133-134).

“Osmanlı döneminde yayınlanan ilk çocuk dergisi 1869’da çıkmaya başlayan *Mümeyyiz* olarak kabul edilir” diyen Okay, *Mümeyyiz*’den başlayarak sırasıyla, *Hazine-i Etfal*, *Sadâkat*, *Arkadaş*, *Tercümân-ı Hakikat*, *Aile*, *Bahçe*, *Mecmua-i Nevresidegân*, *Çocuklara Arkadaş*, *Çocuklara Kıraat*, *Vasıta-i Terakki*, *Çocuklara Cuma Günü Mektebi*, *Etfal*, *Teşvik*, *Numune-i Terakki*, *Debistan-ı Hired*, *Çocuklara Talim*, *Çocuklara Mahsus Gazete*, *Çocuklara Rehber* isimli süreli yayınların tanıtımını yapmaktadır (s. 138-154).

19. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti’nde modernleşme ve yenileşmenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde çocukları ilgilendiren önemli değişim hareketlerinin ilk adımı, çocuğu “çocuk” yani ayrı bir birey olarak tanımak olmuştur. Topyekün bir “Batılılaşma”da çocuklar üzerinde de düşünülmüş ve Osmanlı’da bu mânada 1850-1900 yılları arasında pek çok ciddi çalışmalar yapılmıştır.

Cüneyt Okay’ın *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler* başlıklı bu araştırması, sosyal tarih çalışmalarından açısında olduğu kadar, özellikle çocuğu konu alması hasebiyle çocuk sosyolojisi açısından da oldukça önemlidir. Çocukla ilgilenmeyi çocukluk sayan, yeterince akademik ve ilmî bulmayan anlayıştan şikâyetçi olan Cüneyt Okay’a bu araştırmasından dolayı teşekkür etmek istiyorum. Çocuk Edebiyatı’nı henüz bir ana bilim dalı olarak üniversitelerine sokamamış bir Türkiye’de biz, çocuğu ciddiye alan ve hareket noktası çocuk edebiyatı olmakla birlikte, çocuğu enine boyuna araştırıp, tartışacak, inceleyecek ve ilgisine, yetkililere bu konuda malzeme hazırlamak konumunda olacak bir TÜRK DÜNYASI ÇOCUK EDEBİYATI ENSTİTÜSÜ kurma hayâliyle yaşamaya devam edeceğiz.

Yer yer fotoğraflarla, kitap ve dergi sayfalarının resimleriyle dikkat çekici bir hâle getirilmeye çalışılmış olan Okay’ın bu kitabının ikinci baskısında bir de eser ve şahıs adlarını gösterir indeksi ekleyeceğini ümid ediyoruz.

Çocuklar da Resim Yapar!

Yard. Doç. Dr. Zeki GÜREL

“T C. Ziraat Bankası Kreş-Yuvası 5-6 Yaş Grubu Çocukları Resim ve El Faaliyetleri Sergisi”, Ziraat Bankası, Yönetim Kurulu Başkanı Genel Müdür Selçuk Demiralp’in himayelerinde 19 Nisan 1999’da açıldı. Ziraat Bankası Kültür Merkezi’nde (Mithatpaşa Caddesi, Nu: 64, Kızılay/Ankara) 20-30 Nisan 1999 tarihleri arasında meraklıların beğenisine sunulan sergi bir renk tufanı idi.

Çocuk asrımızın bir keşfidir. Galiba biz Türkiyeliler çocuğu keşfetmede ve onu okumada, yorumlamada biraz geciktik. Yakın zamana kadar pek çoğumuz çocuğa sadece “insan ufağı”, “büyüğün küçüğü”, “ekşiği olan ve yetiştirilmesi lâzım gelen bir canlı” diye bakardık. Günümüzde ise çocuğu ve çocukluğu ayrı bir âlem gibi algılamağa ve anlamaya başladık nihâyet. Çocuklarımız elbette bizimdir. Ama unutmamak lâzımdır ki, onlar içine doğdukları zamanı yaşamak ve geleceğe bizi taşımak konumunda olan varlıklardır.

Çocukların yaptıkları, yüksek sanat eseri olur mu, olmaz mı, burasını tartışacak değilim. Fakat bu sergiyi gezerken bir kere daha gördüm ki, önümüzde çocuk denen yeni ve mühim bir hâdise var. Çocuklar kendilerine imkân verilirse, hürriyet ortamı içerisinde kendi dünyalarının zevkinin zirvelerinde dolaşırken ne kadar zengin bir dünyaya sahip olduklarını da gösterebiliyorlar. Bu sergi de gösteriyor ki, çocukta sanat tecrübeleri çalışmaları hem onların bediyyat (güzellik) ihtiyacını karşılamak suretiyle estetik eğitime katkıda bulunmak, hem de yeni okumalar suretiyle bize çocuk eğitiminde yeni kapılar açmaktadır. Cemiyet açısından ferde bakmak konumunda olan psiko-sosyal yaklaşımlarda, büyük insanı çocukta ve çocukluğunda aramak ve bulmak yanlış olmasa gerektir. Psikanalist yaklaşım, şahsiyetin teşekkülünde çocukluk devresinin sevinçlerinin ve arzularının ön plâna alınması değil midir?

5-6 yaş grubu çocukların resim ve el faaliyetlerinden oluşan bu sergideki resimleri “Pastel Boya”, “Kazıma”, “Kolaj”, “Sulu Boya”, “Keçeli Kalemle Çalış-

ma” şeklinde gruplandırmak mümkün. Kesme-yapıştırma veya yırtma-yapıştırma çalışmaları bugün “Patch-wörk” diye adlandırılan ve kumaşla yapılan, bizim gelenekten bugünlere taşıdığımız “Kırkpâre” tekniğinin bir benzeri olsa gerek. Sergideki çalışmalarda dikkatimizi çeken bir husus da bu tür çalışmalarda kullanılmış ikinci el malzemenin (gazete, mecmua, afiş...vs.) hiç tercih edilmemiş olmasıydı. Eski malzemenin bu tür çalışmalarda öncelikle kullanılması çocukları hayata hazırlamak açısından galiba önemlidir. Bu yaş grubu çocukların çalışmalarından oluşan sergilerde görmeye pek de alışık olmadığımız “ebru”ları dikkatle ve beğeniyle incelediğimi itiraf etmeliyim. Çocuklarımızı geleneklerimizle küçük yaşlarda karşılaştırmamız, geleceğimiz açısından yerinde bir yaklaşımdır. Belli ki bu çalışmalarda öğretmenlerimiz rehberlik yapmışlar. Kukla çalışmalarını da bu gelenekle irtibatlandırmak istiyorum. “Kil Çalışması”, “Cam Boyama”, “İp Yapıştırma”, “Katlama”, “Tutkal ve Boya” çalışmalarında da çocuklar ellerinden geleni yapmışlar.

Çocuklara rahat bir çalışma ortamı sağlandığında ve onlar sadece kendileri olduklarında, ortaya güzellikler çıkıyor, bu sergide olduğu gibi. Modern sanatın pek çok uğraşından sonra vardığı veya bugün geldiği noktadaki primitif ve değişik görüşler galiba çocuğun kendisinde mevcuttur.

Tabiat tasvirleri, hayvanların dünyası çocuk gözüyle çok canlı çiziliyor. “Dünya Çocukları”, “Mutlu Yunus”, “Seray ve Seren’in Dünyası” başta olmak üzere diğer çalışmalarında çocuklar çevrelerine iyimser bakıyorlar ve mutluluk mesajları veriyorlar. Biz yetişkinlere düşen, çocukların bu yaklaşımlarına yakışır bir dünya hazırlamak olmalıdır. “Kırmızı Başlıklı Kız” adını taşıyan çalışmada olduğu gibi, çocuğun masalı yorumlayışı da önemlidir. Masallarla dünyalarına girmeye çalıştığımız çocuklarımızı nasıl bir geleceğe hazırlamak durumundayız? Bu konuda yaptıklarımız hususunda bir öz eleştiriye açık mıyız? Bu nokta da çocuklarımız açısından oldukça önemlidir diye düşünüyorum.

Zaman zaman geleneğe giden ama çoğunda modern safhalarını kurcalarken çocuk acemiliğiyle ortaya çıkan bu resimlerin hepsini tek tek saymayı ve üzerlerinde yorum yapmayı çok isterdim. Bütün sanatlarda olduğu gibi resim de şahsen yaşanmış tecrübelerin mahsulü ise eğer, bu çocuklar içerisinde yarın tecrü-

beleriyle doğru orantılı olarak tanınmış ressamların çıkmayacağını söyleyebilir misiniz?

Çocuğu kendi dünyasında yaşatmak ve orada yakalayıp elinden tutup geleceğe hazırlamak... Zamanın elinden tutmak da bu olsa gerek...

Sanat zannedildiğinden çok daha ciddi bir iştir. Bu açıdan bakıldığında, bu sergide çalışmaları bulunan çocukları değerlendirirken çocuk resmi ile yetişkin resmini sanat değeri açısından aynı terazide tartmamak gerektiğini de vurgulamak isteriz. Bu küçük sanatkârların yaptıkları belki de birinci sınıf eserler değildi ama hepsi de yaşlarının (biyolojik, psikolojik ve sosyal yaş) kendilerine getirdiği merhaleden çevrelerine bakıyorlardı. Zaten doğru olan da budur.

Bu tür sergilerin yaygınlaştırılarak devam ettirilmesi gerekir. Resmî okullar veya özel okullar bünyesinde bulunan kreş-yuva veya ana-okulu çocuklarının bu tür faaliyetlerinin sergiler yoluyla çocukların ve yetişkinlerin beğenisine sunulmasının faydalarını bu

rada tek tek sayacak değilim. Ancak bu tür faaliyetlerin iyi düzenlendiği takdirde çocuk psikolojisi üzerinde müsbet tesirlerinin olacağı gerçeğinin altını da çizmek isterim.

Bu sergi öyle zannediyorum ki, bir ekip çalışmasının güzel bir sonucudur. Sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişimcisi, eğitim uzmanı ve eğitimcilerin işbirliği neticesinde ortaya çıktığına inandığım bu güzellik için her zaman sanata destek olduğunu gözlemlediğim T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nü, bu bankanın kreş-yuvası çalışanlarını ve tabî ki bu güzelliğe imza atan altmışsekiz yavrumuzu da tebrik ediyorum.

Eğer bir gün çocuklar için kitap yazmaya başlasam, eserlerimi çocuklara resimlettirmek isterim. Onların hayâleriyle çocukların dünyasına girmek, bir rüya kervanı içerisinde çocukları gerçek dünyaya hazırlamak, belki de bazılarımıza pek akıllıca gelmez. Ama ben yine de böyle düşünüyorum.

TANITMA FONU DESTEĞİNDEKİ YAYINLARIMIZDAN...

- *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler-Sarı, Kırmızı, Yeşil* (Reşat Genç)
- *Avarların Dili* (Janos Harmatta)
- *Laiklik* (Zeki Hafızoğulları)
- *Tarihten Destana Akan Duyarlılık* (Sadık Tural)
- *Vatan Millet Anadili* (Bahtiyar Vahapzâde)
- *Türk Adının Anlamı* (Tuncer Baykara)
- *Asya'dan Anadolu'ya Taşınanlar* (Hârûn Güngör-Abdurrahman Küçük)
- *Hacı Bektâş-ı Veli* (Ethem Ruhi Fığlalı-Mehmet Aydın)
- *Saltanatın Otopsisini veya Millî Hâkimiyet Yolunda Çekilen Çileler* (M. Âkif Tural)
- *Türklerde Spor Kültürü* (Özbay Güven)
- *Türklerin Jeopolitik Konumu* (Suat İlhan)
- *Bilgelerin Yolunda* (Sadık Tural)

Azerbaycan'da “Millî Kimlik Kollokyumu” ve Türk Kimliği

Dr. Dursun DAĞAŞAN

Gazi Üni. Fen-Edeb. Fak.

Öğretim Görevlisi

Insanlar, renk ve boy farklılıkları dışında, fizyolojik özellikleri itibariyle birbirine benzeyen canlılardır. Bütün canlılar gibi yemek, içmek, uyumak ve benzeri tabii ihtiyaçlarını gidermek, olabildiğince uzun, sağlıklı ve varlıklı yaşamak için çaba gösterirler. Ancak, insanı diğer canlılardan farklı kılan başka özellikleri vardır. Bu özellikler düşünme, konuşma, iletişim kurma, akıl yürütme, sosyalleşme, tercih belirleme ve bu tercihler doğrultusunda örgütlenerek tabiatı ve yaşama biçimini düzenlemedir. Bu özelliklerin oluşumu ve kullanılışı insandan insana, toplumdansa topluma farklılaşır. Farklılaşmanın temelinde ise, **benlik, kimlik, ve kişilik** yapıları bulunur.

Benlik, kişinin biyo-psikolojik varlığının temelini oluşturan, önceki nesillerden devralınan genetik verâset ile ilk sosyal aktarımların birleşiminden gelir; toplumdaki yöneltici, sosyalleştirici tavırlar ve sosyal kontrol mekanizmalarının etkisiyle şekillenir. Ferdî anlamda benlik, insanın kendisi için biçtiği değer, kendisi ile ilgili özel hükümleridir. Ferdî benliğin sağlıklı veya sağlıksız oluşması; aile yapısının gücüyle ve millî benlik paydasından aldığı pay ile, örgün eğitim kurumlarının ve yaygın eğitim unsurlarının olumlu veya olumsuz yapılanmasıyla doğru orantılıdır. Ferdî benliğin, toplumun değer ve normlarıyla beslenmesi sonucu millî benlik teşekkül eder. Millî benlik, kişinin “ben”inden “biz” şuuruna geçmesi; millete mensubiyet şuurundan kaynaklanan kolektif duygu, kabulleniş ve hayâller bütünüdür. Millet, kendisi için biçtiği değer, değerlerin göstergesi olan özel kabullenişler (duygu, düşünce ve hayâller), sosyal hayattaki algılayış, yorumlayış, tavır ve davranışların yanında, o milletin destanlarına, masallarına, halk hikâyelerine, şiirlerine ve atasözlerine yansır.

Kimlik, “Bir insanın başkaları tarafından nasıl gö-

rüldüğü, hangi değer, değerlerin biçildiği” sorusuna verilen cevaplar sonucunda ortaya çıkan durumdur. Ferdî tanıtan, tanımlayan özellikler bütünü kimliğin göstergesidir. Ferdin, mensup olduğu milletle ilgili mensubiyet şuurunu ve kabullenişlerinin dışı yansıyan nitelikleri de millî kimliği oluşturur.

Kişilik, bir insanın benlik ile kimliğini bütünleştirmesi, âhenli davranışlar hâline getirmesi sonucu ortaya çıkan durumdur. Millî kişilik ise, millî benlik ile millî kimliğin uyumlu hâle getirilmesi; millî değer ve normlara, akıllı ve ısrarlı bir şekilde sahip çıkılması hâlidir.

Bütün bu kavram ve tanımlarda öne çıkan birkaç hususu ayrıntılandırmak ve açıklığa kavuşturmak gereklidir. Bu hususlar şu şekilde sıralanabilir: Ferdin benliği, toplumun değer ve normlarıyla sınırlandırılmadığı, şekillendirilmediği, bir başka ifadeyle kültürle kültürlendirilmediği takdirde, kişinin kendini ifade etmesi, kabullenilmesi, sosyal toplumun bir parçası addedilmesi mümkün değildir. Esasen sosyalleşme olgusunun temelinde anlaşma ve iletişim kurabilme, karşılıklı kabullenme ve nihâyet iş bölümünü gerçekleştirme bulunduğuna göre; ferdin kendini tanımlamasından çok, toplumun ferdî tanımlayış biçimi ön plâna çıkmakta; bu da “kimlik” unsurunu önemli kılmaktadır. Ferdî, toplum içinde, toplumla birlikte var eden; onu toplumun bir parçası, bir uzvu hâline getiren kolektif kimliktir.

Kollektif kimliğin temelleri ve oluşumu konusunda ilk çağlardan günümüze kadar süregelen tartışma, teori ve uygulamalar görülmektedir. Bunların içinde zaman zaman ön plâna çıkanlar cinsiyet kategorisi, mekân veya ülke/toprak kategorisi, sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kategorisi, din ve etnik kimlik kategorisidir. Bu kategorilerin herhangi bir tanesinin kolektif kimliği oluşturmada yeterli olmadığı; kendi içinde sınırlamalar yarattığı, çelişkiler ve çatışmalar barındırdığı; dolayısıyla modern çağda, kolektif kimliğin kaynağının, millet ve millî kültür olduğu; millet ve millî kültürün oluşturduğu kimliğe de “millî kimlik” adının verildiği, üzerinde ittifak edilmesi gereken bir gerçektir. Bu gerçek üzerinde tartışma bulunmamakla birlikte, tarihî, siyasî ve sosyal gerekçelerle “millet”in tanımı konusunda farklı görüşler ortaya sürülmektedir. İngiliz sosyolog Anthony D. Smith *Millî Kimlik* adlı eserinde Batı’lı anlamda millet kavramının, “*Tarihî bir toprağa/ülkeye, ortak mitleri ve tarihî belleği,*

kitlevî bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı” olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Bu modelde birey, kendi seçebileceği belli bir millete aittir. Halk, ortak yasa ve kurumlara tâbi siyasî bir topluluk olarak görülür. Ancak modelin ve tanımın kaynağına inmek bakımından Ernest Gellner ve Elie Kedourie'nin milliyetçilik kavramına yaklaşımlarını zikretmekte de yarar vardır. Gellner, *Thought and Change* adlı eserinde, “*Milliyetçilik, milletlerin öz benlikleri konusunda uyanmış olmaları değildir, milliyetçilik olmadık yerde milletler icat eder, tamamen olumsuz olsalar bile kendisinin işleyebileceği, o milleti farklı kılan -önceden mevcut- bazı emarelere ihtiyacı vardır*” der. Kedourie ise, *Nationalizm* adlı eserinde, “*Milliyetçilik 19. yüzyılın başlarında Avrupa'da icat olunmuş bir doktrindir*” demektedir. Bu görüşlerin yanında, milletleşme sürecini Fransa'da Le Play, Almanya'da Ratzel coğrafi faktörlere bağlamakta; Kautsk ise, iktisadî faktörle izah etmektedir. Türkiye sahasında Ziya Gökalp, milleti, “*tariht ve kültürel menşe birliğine sahip bulunan topluluk*” şeklinde tanımlamaktadır. Millî kültür ise, Sadık Tural'ın tanımlamasıyla, “*Tarih bakımından mevcudiyeti kesin olarak bilinen bir toplumun, sosyal etkileşme yoluyla nesilden nesile aktardığı manevî ve maddî yaşayış tarzlarının temsil ve tecellî bakımından yüksek seviyedeki bir bileşiği olan, sebebi ve sonucu açısından ise, ferde ve topluma benlik, kimlik ve kişilik ile mensubiyet şuru kazandırma, bütünleşmiş kılma, yaşayan çevreyi ve şartları kendi hedefleri istikâmetinde değiştirme arzu ve iradesi veren, değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının belirlediği bir sistemdir.*”

Tanımlardaki farklılıkların kaynağında, tanımı kabullenilen toplumların milletleşme süreci ve toplumu oluşturan unsurların nitelikleri bulunmaktadır.

Milletleşme sürecine 18. yüzyıl sonlarından itibaren giren ve çeşitli soylardan gelen insanların oluşturduğu Batı'lı toplumlarda milletin tanımı yapılırken, teritoryal kimliğe, ortak ekonomiye, ortak yasal hak ve görevlere öncelikli atıflarda bulunulması tabiidir. Bu unsurlara ek olarak, milleti oluşturan değerlerden birisinin, “*kitlevî bir kamu kültürü*” olduğu ifade edilmektedir. Kamulaştırılarak resmî bir kimlik kazandırılrsa da, kazandırılmasa da, “*kitle kültürü*” kavramının uyandırdığı çağrışımlar, millî kültür kavramından farklıdır. Batı'da 1800-1900 yılları arasında hızlı sa-

nafileşme ve kentleşme süreci sonunda ortaya çıkan ve Marks'ın “*Kapitalizmin yedek ordusu*” adını verdiği “*Lumpen proleterya*”nın kentlerde yığılması ve doluluk meydana getirmesiyle oluşan kitle-toplumun kendine has özellikleri, bu özelliklere uygun biçimde oluşmuş bir kültürü vardır. Bu kültürün adı, “*kitle kültürü*”dür. İspanyol düşünürü Jose Ortega Y. Gasset'nin *Kitlelerin Ayaklanması* (1930) adlı eserinde öne sürdüğü; Nikolay Danilevski, Oswald Spengler, Arnold Toynbee, Nikolay Berdyaev ve Walter Schubarth tarafından da desteklenen görüşe göre, 20. yüzyılın bir ürünü olan kitle kültürü uygarlığımızı tehdit edici niteliklere sahiptir.

Ayrıca, Batı'lı toplumlar gözden geçirildiğinde, millet kavramını tanımlamalarındaki farklılıkların fiilî gerekçeleri bulunduğu da söylenebilir. Meselâ, İsviçreliler için millet, ortak vatanda yaşayan insanlar topluluğudur. Zira bu ülkede farklı diller ve kültürler mevcuttur. Romanyalılar için, milletin temeli dildir; zira oluşumları dil esasına dayanmaktadır. Avusturyalılar, kendilerini Almanlardan ayıran, farklılaştırıcı temel unsurun mezhep olduğunu düşündüklerinden milliyetlerini mezhebe dayandırırılar, zira Almanlar protestan, Avusturyalılar katoliktir.

Bütün bu açıklamalar sonucunda şu hükme varmak yanlış olmayacaktır: Toplumların kimliği, onların milliyetidir. Dolayısıyla milliyet ve kimlik kavramları birbirinden ayrı düşünülemez. Ancak kimliği (veya milliyeti) oluşturan unsurlar azalıp çoğalabilir, bazen bu unsurlardan biri veya birkaçı ön plâna çıkabilir. Dolayısıyla millet ve kimlik tanımı farklılaşabilir. Konuya “*Türk Kimliği*” açısından bakıldığında, Türk tarihinin her döneminde milliyetin ve kimliğin oluşumunda dil, din, kültür ve devletin bir bütün hâlinde öne çıktığı görülür.

Devlet, bir vatana bağlı olarak ortak egemenliği sağlayan siyasî teşkilatlanmanın adıdır. Türk tarihinde ortak egemenlik altında yaşamak, toplumdaki hareketliliği ve geçişgenliği sağlayan ana unsur olarak kabul edilmiş; bu egemenlik alanında serbestçe dolaşım ticarî ve sosyal ilişkiler kurularak, kültürel hareketlilik, değişme, etkileşme ve benzeşme gerçekleştirilmiş; ortak dil, kültür ve kimliğin oluşumu ve sürekliliği sağlanmıştır. Ata yurttan koparak Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya açılan Türk toplulukları, kurdukları devletler sayesinde kimliklerini ve varlıklarını korumuşlardır. Bu sebeple Türk tarihinde “*il tutmak*” (devlet kurmak,

devlet sahibi olmak) ifadesinin önemli bir yeri vardır. Türk tarihinde 103 devlet kurulmuş olmasının sebebi budur. 8. yy'dan günümüze gelen *Göktürk Bengü Taşları*'nda "*Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, Kağan yaptığı kağanını kaybetmiş. Çin milletine beylik erkek evlâdını kul, hanımlık kız evlâdını cariye kılmış. Türk beyleri Türk adını bırakmış*" sözleri, bu önemin göstergesidir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Anadolu toprakları üzerinde her türlü imkânsızlığa rağmen ve yüzbinlerce can pahasına kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu bakış açısının ürünüdür.

Dil unsuru, tarihin bütün dönemlerinde Türk milliyetinin ve kimliğinin ana temellerinden birisini oluşturmuştur. Avrupa'da yazı dillerinin meydana geldiği dönemlerle *Göktürk Bengü Taşları*'nda kullanılan dil kıyaslandığında, Türk yazı dilinin çok eski dönemlerde teşekkül ettiği görülmektedir. Dile verilen önemi yansıtması bakımından M.S. 581 yılında Doğu Göktürk Hakanı İşbara Han'ın, yardımını istediği Çin İmparatoru'nun ileri sürdüğü şartlara karşı verdiği cevap dikkate değerdir: "*Oğlum sarayınıza gelecek ve her yıl haraç olarak, ilahî bir soydan gelen atlar takdim edecek, her gün sizin emrinizde olacaktır. Fakat elbiselerimizin önünü kesmeye, omuzlarımızda dalgalanan saç örgülerimizi çözmeye, dilimizi değiştirmeye ve sizin törelerinizi kabul etmeye gelince, bizim âdetlerimiz ve geleneklerimiz o kadar eskidir ki, ben şimdiye kadar bunları değiştirmeye cesaret edemedim; bütün milletim de aynı kalbi taşıyor...*" Anadolu sahasında 1277 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey'in "*Divanda, dergâhta ve bârigâhta bundan böyle Türk dilinden başka lisan kullanılmayacağı*"na dair fermanı ve nihâyet Türk Dünyasındaki toplulukların "*Türk Dilli Halklar*" şeklinde isimlendirilmesi; Anadolu'da, sempati duyulan insanların, "*dili dilime, dini dinime uygun*" olarak tanımlanması, dil konusundaki hassasiyetin sadece birkaç örneği niteliğindedir.

Din unsuru, İslâmî anlamda Türk kimliğinin özellikle son 10 yüzyıllık değerlerinden birisidir. Türk Dünyasının % 95'i müslümandır. Ancak Türk'ün dinî hayatında İslâm, en yoğun şekliyle iman sahasına hükmetmekte; İslâm'ın yardımlaşma, güzel ahlâk, temizlik gibi emirleri sosyal hayatı düzenlemektedir. İbâdet ve muamelât sahasında ise, zaman zaman değişkenlik gösteren yorum ve uygulamalar mevcuttur.

Türk toplumunun dinle ilgili telakkilerinde daha önceki dinin ritüelleşmiş izlerini bulmak her zaman

mümkündür. Bilge Kağan'ın *Göktürk Bengü Taşları*'ndaki "*Men tengri tez tengride bolmuş Türk Bilge Kağan*" ifadesi, destanlara "mavi ışık içinden gelen kurt veya kız" şeklinde yansımış; ilahî kaynakla münasebet, Osmanlı padişahlarında "Zıllullah=Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olarak unvanlaştırılmıştır. Azerbaycan'da, bir ailenin çocuğu ağır şekilde hastalandığı zaman çocuğun yakın bir dost evine götürülmesi ve çocuk yaşadığı takdirde, evine götürülen dostun manevî evlâdı olması; eski dinden gelen bir ritüeldir. Bu ritüeller, ateşe su döküp söndürmemek, ocağı kutsal kabul etmek, ağaca bez bağlamak, kurban bayramında ateşe yağ döküp evi yağ kokutmak... gibi uygulamalarla Türk Dünyasının değişik coğrafyalarında yaygın biçimde yaşamaktadır.

Dolayısıyla gerçekte dinde bulunmayan fakat zaman zaman dinî bir tavır ve uygulama gibi algılanan bu ritüeller, Türk toplumunu diğer müslüman toplumlardan farklılaştırmakta ancak kendi aralarında özel bir kimlik oluşturmada etkili olmaktadır.

Kültür, başka toplumlardan farklılaşmış ancak bir milletin mensupları arasında ortak nitelik kazanmış algılama, yorumlama, tavır, davranış ve yaşayış şekillerinin genel adıdır. İnsanlar en çok anladıkları ve anlaştıkları, iletişim kurabildikleri, benzeştikleri insanlarla birarada bulunmayı, yaşamayı ve paylaşmayı arzu ederler ve bunu gerçekleştirirler. Bu unsurlar müşterek bir kültürel kimliğin göstergesidir. Nitekim, konuk/konak/misafir anlayışı Azerbaycan'da, Anadolu'da, Özbekistan'da değişmez. Dede Korkut ya da Köroğlu hem Türkiyeli, hem Azerbaycanlı, hem de Türkmenistanlı Türk'ün ortak malıdır.

Millî kimlik, siyasî ya da coğrafi gerekçelerle ayrı düşmüş insanları birbirini aramaya, birleşmeye, bütünleşmeye yönlendiren bir güç, bir vâkıdır. Nitekim, Türkçülük hareketinin Anadolu'dan önce Orta Asya ve Kafkasya sahasında başlaması; bu hareketin temsilcilerinin Anadolu sahasıyla irtibat kurarak etkili olmaları bir tesadüf değildir. Kazanlı Şehabettin Mercanî'nin, Kırımlı İsmail Gaspıralı'nın, Azerbaycanlı Mirza Feth Ali Ahundzâde'nin, Kazanlı Yusuf Akçura'nın, Karabağlı Ahmet Ağaoğlu'nun, Azerbaycanlı Ali Bey Hüseyinzâde'nin Anadolu'daki faaliyetleri ya da Enver Paşa'nın Türkistan'daki şehadeti bu arayışın ve buluşmanın sonuçlarıdır. Mehmet Emin Resulzâde'nin kabrinin Türkiye topraklarında bulunuşu ve bir Türk önderi olarak saygı görüşü de bir kültür, bir kimlik anlayışından kaynaklanmaktadır.

Bütün dünya milletleri için ayırdedici-belirleyici unsur olan “Millî Kimlik” meselesinin, 1990 sonrası bağımsızlık kazanmış olan Orta Asya Kafkasya Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) ile Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti açısından olduğu kadar diğer devletler bünyesinde çeşitli statülerde (vatandaş, azınlık, özerk) yaşamakta olan Türk toplulukları için büyük önemi vardır. Zira Türk Dünyasının oluşumunda, Türk devlet ve toplulukları için bütünleştirici bir işleve sahip bulunmaktadır.

Bu gerçekten hareket eden Azerbaycanlı Türk aydınlarının çabaları sonucu 21-24 Mayıs 1999 tarihleri arasında Azerbaycan Bilimler Akademisi ve Garp Üniversitesi işbirliği ile Bakü’de “**Millî Kimlik Problemi**” konulu bir kollokyum düzenlenmiştir. Türkiye bu kollokyuma gerekli önemi vermiş, Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural ve Dr. Dursun Dağaşan’ın katılımı sağlanmıştır.

Garp Üniversitesi Konferans Salonu’nda beş oturumda gerçekleştirilen kollokyumun açış töreni ve genel kurul toplantısı, Bakü Gülistan Sarayı Hükûmet Salonu’nda, tertip komitesi ve katılımcı ülke temsilcilerinin konuşmalarıyla yapılmıştır. Açış töreninde Türk heyetinin görüşlerini, törene katılan ve prezidyumda yer alan Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçisi K. Evcet Tezcan ile Prof. Dr. Sadık Tural ifade etmişlerdir.

Tebliğler, genellikle Türkçe ve Rusça sunulmuştur. 3 konuşmacı da tebliğlerini İngilizce sunmuşlardır.

Öğleden sonra birinci oturum Garp Üniversitesi Konferans Salonu’nda yapılmış; Bakü Büyükelçiliğimiz Başkâtibi Ümit Yardım bu oturumda bir tebliğ sunmuş; Prof. Dr. Reşat Genç, aynı oturumda “Atatürk Düşüncesinde Millî Kimlik” başlıklı konuşmasını gerçekleştirmiştir. Aynı gün yapılan ikinci oturumda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adına konuşan Ahmet Gazioğlu “Kıbrıs Türklerinin Ulusal Kimliği”, Prof. Dr. Sadık Tural “Millî Kimlik” başlıklı tebliğlerini sunmuşlardır. Türkiye heyetinin sunumları, dördüncü oturumda Dr. Dursun Dağaşan’ın “Türk Kimliği” başlıklı tebliği ile tamamlanmıştır.

“Millî Kimlik Problemi” konulu kollokyumda toplam 42 tebliğ sunulmuş, bu tebliğlerde ifade edilen görüşler tartışmaya açılmıştır. Sunulan tebliğleri, katı-

lımcı ülke temsilcilerine göre şu şekilde gruplandırmak mümkündür: Türkiye’den 4 tebliğ (İngiltere Essex Üniversitesi’nden çağrılan araştırmacı Ayça Ergun’un tebliğini de bakış açısı itibarıyla Türkiye grubuna dâhil etmek mümkündür ve bu takdirde tebliğ sayımız 5 olmaktadır); Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nden 1 tebliğ; Fransa’dan 1 tebliğ; Amerika’dan 2 tebliğ; Almanya’dan 2 tebliğ; Çeçen (İçkerya) Cumhuriyeti’nden 1 tebliğ; Azerbaycan’dan 30 tebliğ.

Tebliğler ve tartışmalar sonucunda üç farklı görüş ve bu görüşler etrafında toplaşmalar ortaya çıkmıştır.

• “*Azerbaycan Devleti ve Azerbaycan Türkleri, büyük Türk Dünyasının önemli bir parçasıdır. Türkiye ve Azerbaycan, etnik ve kültürel kimlik bakımından aynı bütünün parçaları olan iki kardeş topluluğun kurduğu iki ayrı devlettir.*”

Bu görüş, Türkiye ve çok sayıda Azerbaycan temsilcisi tarafından ifade edilmiş; önemli ölçüde destek bulmuştur.

• “*Azerbaycan’da bir Azerbaycanlı kimliği ve Azerbaycan dili (Azerbaycanca) vardır. Bu kimliğin oluşmasında Türk milletinin ve Türk tarihinin olduğu kadar, başka soy ve kimliklerin de payı ve etkileri vardır. Bu sebeple Azerbaycanlı kimliğini Türk kimliği ile özdeşleştirmek doğru değildir.*”

Genellikle Batılıların (Alman, Fransız, Amerikalı) ve az sayıda Azerbaycanlının ifade ettiği bu görüş, katılımcılardan geniş destek bulmamıştır.

• “*Dünyada milliyetçilik anlayışı ve bu anlayışa bağlı olarak millî kimlik tanımı farklılaşmıştır. Toplumların yapısı da bu farklı tanımlamaların kaynağını oluşturmaktadır. Azerbaycan’da soy ve kültür bakımından homojen bir toplumdaki çok, farklı etnik gruplardan, farklı kültürlerden oluşan bir toplumdaki söz edilebilir. Bunların hepsinin kendini temsil ve ifade hakkı vardır ve olmalıdır. Avrupa Birliği’ne girebilmenin şartlarından birisi bu kabullenişlerdir. Globalleşme tamamlandığı zaman bu tür milliyet ve kimlik tartışmaları anlamını yitirecektir.*”

Kısmen Batılılar (özellikle Almanlar) tarafından ifade edilen ve geniş destek bulmayan bu görüşlerin geçersizliğini Prof. Dr. Sadık Tural ve Azerbaycanlı bazı bilim adamları, tartışmalar bölümünde, gerekçeyle dile getirmişlerdir.

Çeçenistan temsilcisi Ruslan Abdrazakov’un Çarlık Rusyası ve Sovyet Rusya dönemindeki Çeçen ba-

ğimsızlık mücadelesini anlatan, hem de tartışmacıların bir bölümüne cevap niteliği taşıyan duygu ve heyecan dolu konuşması sırasında “kendini Türk hissettiğini” ifade etmesi ayrıca dikkate değerdir.

Sonuç olarak, kollokyumla ilgili belirlemeleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

• Tebliğ ve tartışmalar sonucunda, “Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin etnik ve kültürel yönden müşterek kimliğe sahip bulunduğu; Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin, aynı milletin iki ayrı devleti olduğu” görüşü hâkim fikir olarak kabul görmüş, benimsenmiştir. Bir gerçeğin teyidi niteliğinde olan bu sonuç, Türk Dünyasının oluşumunda önemli basamaklardan birisini teşkil etmesi bakımından önem taşımaktadır.

• Kollokyum gündemi Batı’lıların, Azerbaycanlıların ve Türkiye grubundan Prof. Dr. Sadık Tural’ın katılımıyla bir televizyon programında tartışılmış; Prof. Dr. Reşat Genç ile televizyonda yayımlanan kısa mülâkatlar yapılmıştır. Bu suretle, kollokyumda kabul gören Türk görüşünün daha geniş kitlelere ulaşması sağlanmıştır.

• Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin, uluslararası bir toplantıda, “devlet” adıyla temsil edilmesi ve tanıtımı gerçekleştirilmiştir.

• Türkiye heyetinden Prof. Dr. Reşat Genç’e ve Prof. Dr. Sadık Tural’a, Azerbaycan üniversitelerince fahri doktora pâyesi verilerek, Türkiye’ye ve Türk bilim adamlarına verilen önem teyid edilmiştir.

• Kollokyum döneminde Bakü Büyükelçiliğimiz tarafından açılan bir fotoğraf sergisiyle, Türk insanına yönelik Ermeni ve Rum mezâlimi, Azerbaycanlı yetkililere ve Azerbaycan halkına etkili bir biçimde anlatılmıştır.

• Azerbaycan’da düzenlenen “Millî Kimlik Problemi” konulu kollokyumda Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına olumlu sonuçlar alınmıştır. Bu sonucun alınmasında Bakü Büyükelçiliğimizin çok önemli ve değerli katkıları bulunmaktadır. Bakü Büyükelçimiz K. Evcet Tezcan ile çalışma arkadaşlarının; Türkiye’nin temsili ve tanıtımı, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda gösterdikleri çaba, çalışma ve beceri, devletimiz adına güven ve şükran duyabileceğimiz seviyededir.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Gönüllü Öğrencilerin

Devam Ettiği

Bir Ü n i v e r s i t e dir...

“Gorkut Ata”nın Türkmenistan’daki Yankıları

Güçmurat SOLTANMURADOV

Türkmenistan’da mevcudiyeti bilinen yayımlanmamış nüshaların tümünü kapsamakta olan “Gorkut Ata Destanı” yayına hazırlanmasına şahsen şahit olduğum ciddî bir çalışmanın ürünüdür. Türk Dünyası kültür birliğini yansıtan bir numûne olarak kabul edebileceğimiz bu eser Türkmenistan Bilimler Akademisi Şeref Üyesi, Başbakanlık Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı, fikir ve bilim adamı Prof. Dr. Sadık Tural ve Türk Dünyası fikir âlemi yeni nesil temsilcisi, Türkiye ve Türkmenistan Yazarlar Birliği Üyesi, Türkmenistan’ın Türkiye’deki Büyükelçiliği Müsteşarı Annaguli Nurmemmet tarafından hazırlanmıştır. XXI. asır Türk Dünyası gençliğine “millî seciyye” temeline dayalı sağlam bir entellektüel zemin bırakmayı kendilerine hayat yolu olarak seçen her iki fikir adamı, karanlık geceyi aydınlatmaya çalışan yıldızları hatırlatmaktadır.

Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmırat Türkmenbaşı’nın Doğum Gününe Armağan edilen bu şaheser, 19 Şubat 1999 tarihinde Türkmenistan’ın Bayrak Bayramı’nı kutlama vesilesi ile Aşgabat’da bulunan Prof. Dr. Sadık Tural tarafından bizzat Cumhurbaşkanı’nın kendisine takdim edilmiştir.

Bu kıymetli eser ve onu yayına hazırlayanlardan biri olan Prof. Dr. Sadık Tural hakkında Türkmenistan’ın en önemli gazetelerinden *Edebiyat ve Sungat* (*Edebiyat ve Sanat*) gazetesinde aşağıdaki şu bilgilere yer verilmiştir:

“Sosyal hayatının her alanında yeni gelişmelere sahne olan Türkmenistan halkının Bayrak Bayramının eşliğinde ve bütün Türkmenlerin lideri Saparmırat Türkmenbaşı’nın doğum gününün ön yanında halkımızın manevî hayatında yeni bir olay ile karşılaşmıştır. Türk kardeşlerimizin yardımı ile Gorkut Ata Destanının yeni, her yönüyle işlenmiş, müttekâmil şekli ya-

yımlanmıştır. Türkiye’nin başkenti Ankara’da yüksek ofset yöntemiyle basılmış, görünüş açısından güzel, muhteva olarak dolgun olan bu kitaba Prof. Dr. Sadık Tural ve hemşehrimiz Annaguli Nurmemmet son derece büyük, hacimli bir “Önsöz” yazmışlardır. Edebiyat ve Sungat gazetesi büyük bir memnuniyetle bu sayısından itibaren bu değerli makaleyi okuyucularına sunmaktadır.”

(*Edebiyat ve Sungat*, 26 Şubat 1999, s. 3, Aşgabat, Türkmenistan)

* * *

“Gazetemizin geçen sayısından itibaren yayımlanmaya başladığı hemşehrimiz Annaguli Nurmemmet ve Prof. Dr. Sadık Tural’ın hazırladığı Gorkut Ata Türkmen Halk Destanı adlı kitabın Önsöz’ü okuyucular tarafından sıcak karşılandı. Okuyucularımızın isteği üzerine bu makalenin yazarlarından Prof. Dr. Sadık Tural’ı sizlere tanıtmayı uygun görüyoruz.

“Prof. Dr. Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi başkanı ve UNESCO Kültür Komitesi’nin Türkiye’deki başkanıdır. Prof. Dr. Sadık Tural, Bağımsız Türkmenistan ile Türkiye arasında gerçekleştirilmekte olan kültürel işbirliğini sağlam temeller üzerine oturtmak yolunda son derece ciddî faaliyetler sürdürmektedir. Onun daha önce Türkmenistan gazetesinde bir konuşmasına yer verildiği bilinmektedir. O, Türk Dünyası Edebiyatı Ansiklopedisi Projesi Başkanı’dır. Bu Ansiklopedi 33 ciltten oluşmakta olup, bununun 8 cildi Türkmenistan ile ilgilidir.

“Biz Türk kardeşimiz Prof. Dr. Sadık Tural ile hemşehrimiz Annaguli Nurmemmet’e Gorkut Ata Destanı’nın “Önsöz”ünün tamamını Edebiyat ve Sungat gazetemizde yayımlamak konusundaki teklifimizi hoşgörü ile karşıladıklarından dolayı teşekkür ederiz.”

(*Edebiyat ve Sungat*, 5 Mart 1999, s. 2, Aşgabat, Türkmenistan)

Büyük Hazar'dan Küçük Hazar'a...

Doç. Dr. Tamilla ALİYEVA

Azerbaycan Gazetesi Türkiye Temsilcisi

Teyyare Ankara'nın "Esenboğa" hava limanından semaya galhır. Yaz güneşi göğde par-par yansa da şu parlaklığı hele istilik demek değil. Kış hiç yerini bahara vermek istemir. Ancak havanın soyuğu teyyare limanında şirin söhbet eden, dünyanın mühtelif güçlerinden, hüsüsile, o uzag Sibiryadan, Altay'dan, Orta Asiyadan, Azerbaycandan, Gagauz Eli'nden, Doğu Türkistan'dan, Türkiye'nin çeşitli semtlerinden gelen bilim adamlarının şirin söhbetine mani ola bilmir. Teyyarenin emekdaşı Elazığ'ın hava durumu hakkında me'lumat verir: "Elazığ'da hava bulutlu olsa da sıcaktır." Demek, Ankara'nın tam aksi...

Teyyare yolu ellibeş dakikaya kat edir. Şirin söhbet yine yarımçığ kalır. Söhbet zamanı yamanca kısalmışdı. Hamı teccüble birbirinin üzüne bakar: "Ne tez çaddığ?!"

Şu da adını eşidib üzünü görmediyimiz dağlar kournunda özüne sığınacag tapan güzel Elazığ... Ayağımızı teyyare limanında yere goyar goymaz hoş tebessümlü insanların arasına düşürük. Şu insanlar sanki defalarca bizimle görüşmüşler ve yeniden görüşmenin hasretinde imişler... Garibedir, Elazıglıların hepsinin gözleri güldür. Güllüş dolu şu gözler, şu yerlerin sakinlerinin temiz ürekli, saf niyetli olmalarından haber verir. Elazığ'ın rehber işçileri, Fırat Üniversitesi'nin rektoru, millî geyimli kızlar gül-çiçeğe gonagları karşılayır, selâmlayırlar. Rahat avtobuslara eyleşip, Elazıglıların fahr ettikleri Fırat Üniversitesi'ne yollanırlar.

İndi de Elazığ'a gelişimizin maksadına geçeg. Ankara'da yerleşen Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı hakkında gazetemizin okuyucularına vahtile geniş me'lumat vermişik. Şu defaki tedbiri Elazığ'da adını geyd etdiyimiz Merkez ve Fırat Üniversitesi keçirirdi: "Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni." Şunu da geyd edek ki, tedbirin yüksek seviyede keçirilmesinde Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Reşat Genç'in hususi eme-

ği olmuşdur. Kurumun emekdaşları Recep Bilginer, İmran Baba, Elmas Kılıç tedbirin yüksek seviyede keçirilmesinde ellerinden geleni esirgemediler.

Toplantıya yüzden çok nümâyende gelmişdi. Gonagları Fırat Üniversitesi'nin misafirhanesinde, Polis Evi'nde ve başga gonag evlerinde yerleşdirdiler.

Sabahı gün Fırat Üniversitesi'nin Atatürk Konferans Salonu'nda bilgi şöleninin açılışı oldu. Tedbirde Devlet Naziri Aydın Tümen, Elazığ Valisi Lütfullah Bilgin, Emniyet Müdürü Feyzullah Arslan, Azerbaycan'ın Türkiye'de Büyük Elçisi Mehmet Aliyev, Fırat Üniversitesi'nin Rektoru Prof. Dr. Eyüb İsbir çıkış ederek toplantı iştirakçılarına "hoş geldiniz" dediler ve bilgi şöleninin işinde onlara semereli faaliyet arzuladılar. Sonra şölenin ünvanına gelen tebrik mektupları okundu. Türkiye'nin Nazirler Kabineti'nin Başkanı Bülent Ecevit, Tansu Çiller, Eğitim ve Sağlık Bakanları, İzzet Baysal Üniversitesi Rektoru Prof. Dr. Nihat Bilgen, Çağ Üniversitesi Rektoru ve başka teşkilâtlardan telegram vurarak tedbir iştirakçılarına uğurlar arzuladılar.

Konferansa gelen her bir nümâyendenin çıkışı maragla garşılanırdı. Güney Azerbaycan'dan Doktor Cevad Hey'et'in, Altay'dan gelen ve öz Şaman geyimiyle hepsinin dikkatini çeken Nadja Yuguşeva'nın, Kazak Şâkir İbrayev'in, Kaşkay'dan Menuçehr Keyani'nin, Gagauz'dan Lübov Çimpoş'in, Kırgız Gülzura Cumakunova'nın ve başgalarının çıkışları konferans iştirakçılarının üreyinden haber verdi. Bilgi şöleninde Azerbaycan'dan Prof. Dr. K. Veliyev "Novruz'un Kültürel Politik Anlamı", K. Aliyeva "Novruz'un Azerbaycan Halı ve El Sanatlarında Görüntüleri", G. Yoloğlu "Sibir Türklerinde Nevruz", H. Şamilov "Nevruz Bayramında Han Bezeme", H. Amanoğlu "Ordubad Bölgesinde Nevruz Merasimi ve İnançları", şu setirlerin müalifi ise "Novruz ve Halk Dramı" mövzusunda me'ruze etdiler. Elazığ'ın yerli televiziyası Azerbaycanlı elm adamlarından müsahibe aldı.

Fırat Üniversitesi, Elazığ Valisi, Emniyet Müdürü konferans iştirakçılarını şeherin görmeli yerleri ile tanış etdiler. Sen deme, Elazığ şu düzengâha enmeden önce dağların başında yerleşmiş. Bizim Şuşa gibi... Hemin yer indi de Harput adıyla yaşamaktadır. Harput'a geldiğimiz gün yağın ki, yaddaşıma ebedî hekk olundu. Bilirsiniz niye? İlahi, buralar Garabağa nasıl benzeyir?! Dağların beline dolanan yollar seni Harput'a açığ sema altındaki müzeyeye aparır. Eynile Şu-

şa'nın yolları.. Yolun solu uçurum, sağında ise yolun üstüne eğilmiş kayalar...

Üniversite emekdaşı Harput şehrinin tarihini anlatır. Hezreti Ömer zamanında Harput Bizans döyüşçülerinin toprağı altında galmıştır. Malazgirt Meydan Savaşı'nda (26 Ağustos 1071) Harput, Türklerin eline geçti. Şehir Büyük Selçuklular Devleti'nin idareçiliğini kabul etti, şurada Çubugoğulları Beyliyi 1148-1174 senelerinde şurada hükmdarlık eden nitekim Fahrettin Karaaslan bu gün tekçe Elazığlıların deyil, dünya turistlerinin bakıp hayran oldukları Ulu Cami'ni inşa ettirdi. O kadar geçmedi ki, Hârezm sultanının şu yerlere "gözü" düştü, sonra Mongolların, sonra ise...

Harput hakkında konuşan üniversite emekdaşı Sara Hatun Camisi'nin adını çekdi. Avtobusdaki Azerbaycanlılar birbirine baktılar: "*Şu Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun olmasın?*"

Eledir ki, var-deye neçe gün bizimle gezip her bir müsafirin, nece deyerler, "nazını çeken" Doç. Dr. Erginöz Akçora sanki üreyimizden geçenleri duydu. Belke şu bârede biraz me'lumat veresiniz deye yerberden Erginöz Bey'den rica edirik. 1465 senesinde Ağkoyunlu Devleti'nin başçısı Uzun Hasan bizim tarih kitaplarında onun ismi Hasan Bahadır Han gibi de gedir, şu yerleri işgal edir. 40 sene şurada kalır. Şunu da deyim ki, Hasan Bahadır Han'a hem de Hasan Padişah deyirler. Hasan Padişah şurada annesi Sara Hatun'un şerefine ezemetli bir camii inşa ettirir. Şu dövrede Harput'a seyahat eden İtalyan seyyah Barbaro yazırdı ki, Harput'da onunla birge heyat yoldaşı Trabzon Rum İmparatoru'nun kızı Despina Hatun da kalır. Despina göz kamaştırıcı sarayda yaşayırdı. Onun her tarafında Despina'yi ezizleyen insanlar vardı. Despina'nin şurada olmasından istifade eden Romalılar şuraya daha çok akışırdı. 1507 senesinde Sefevi'lerin eline geçen Harput 1515'de Çaldıran Döyüşü'nden sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına geçti. Harput bir kaza gibi Diyarbekir'e bağlandı. Yalnız 1867'de Harput sakin günlerini yaşamağa başladı. Dağdan düzenliye köçen Harputlular yeni şeheri mezra adlandırdılar. Sultan Abdüleziz'in zamanında ise şehir Memuratil Eziz -yani Eziz'in inşa ettiyi şehir adını aldı. İlk zamanlar Elazığ, 17 Kasım 1937 senesinde yeni nazirler kabinetinin kararı ile Elazık adını kabul etti. Yeni şehir -yani Elazığ günden güne büyüyür, güzelleşir, Avrupa üslublu şehir olur. Ancag Har-

put da kendi yerindedir. Eski mahalleler, ulu camiler, evler sene gerinelerin o tayıntan hem kederli, hem de fahr edilebilecek bir hekâyet danıştır. Dolanbaç yolları galharken Harput'un kahramanlık simbolu Balak Gazi heykeli ile karşılaşırın. Şahe kalkmış ağ atın üstünde elinde gılınç şu toprağın namusunu gorumaga hazır olan Balak Gazi keskin bahişlarla uzagları "seyr edir." Harput'da inşaat işleri aparılır. Dağın başında orta mektebler, kollecler tikilir. Uşaglar buraya hevesle okumağa gelirler. Hemçinin her Cuma günü Elazığdan şuraya Ulu Cami'ye namaza gelenlerin hesabı olmur. Çünkü hemin gün niyetini Ulu Cami'ye söyleyenlerin arzusu baş tutur. Bu da bir inançtır. Allah kabul etsin...

Harput'daki geziden doymasag da geri kayitmağag mecburug. Atatürk Konferans Salonu'nda çıkışlar devam edeceg.

Bu gün konferansın son günüdür. Vali L. Bilgin, Emniyet Müdürü F. Arslan, Rektör E. İsbir, her bir üniversite emekdaşı, Elazığ'lı bizden ayrılmag istemeseler de ayrılmaga mecburug. Hetta bizi yola salanların içinde Harput Musikisi Meclisi'nin yaratıcısı ve hem de başkanı Elazığlıların sevimlisi Nihat Kazasoğlu da vardı. Nihat Bey'in babası 85 yaşlı Mehmet Sa'id (*Gurani-Kerim*'i derinden bildiyine göre Elazığ'da ona Hafız lâkabı verirler), dayısı Lokman Tasalı da konukların şerefine şarkı okudular. Hemin geceki konser Çanakkale Şehitlerinin Anma Günü ile o alekadar teşkil olunmuşdu.

Yola düşeceyimiz gün, yolumuzu Sivrice'den saldıg. Buraları görmek biz Azerbaycanlılar için hüsusiyle sevinçli idi. Çünkü Sivrice'de hem bizim Hazar'ın övladı Hazar Gölü, hem de Hazar Dağı var. Sivrice'nin Kaymakamı Ahmet Zahteroğulları bizim görüşümüze üniversiteye gelerek birge avtobusa (hetta devlet arabasından böyle imtina etdi) Sivrice'ye geldi. Şiir vurgunu olan şu mehriban, hoşhasiyyet gene yol boyu Azerbaycan şâirlerinden, onların yaradıcılığından danışdı. Söyledi ki, her il Heziran ayında Hazar Gölü'nün sahilinde "Şiir Bayramı" keçiririk. Şiir yaza bilmeyenler böyle Hazar'ı ve bu bayramı görenden sonra şiir yazır. Ahmet Bey'in şu sözleri herkesin üreyinden haber verdi.

Şu da güzel Hazar. Ahmet Bey Hazar'ı bizim Hazar'ın oğluna benzetse de, ben onu gözeller gözeli, nazlı bir kıza benzetdim. Gölün güzelliğini dille tasvir etmek mümkün deyil. Ele bil göl yok, canlı güzel idi.

Mavi gözlerini süzdürerek “gel... gel...” deyirdi her bir müsafire... Şu gölü ise, her taraftan Hazar Dağı “koruyordu.”

Sanki kiminse onun bu güzel evlâdına heter yetireceğinden “gorhurdu.” Elimizi suyuna dokunduranda sanki Hazar dile geldi. Mahz bize Azerbaycanlılara, şu sözleri söyledi: “Benim ulu Hazarım orada Azerbaycan’dadır. Mühebbetimi, sevgilerimi çatdırın Hazar’a...”

Erginöz Bey söyledi ki, temizliyiine göre Hazar dünya miggasında “Mavi Göl” bayrağını alıb. Bu göle bir damla bile olsun çirkep akıldır, suyu içmeli-

dir. Teessüfle, sağ eli bizim Hazar’ın başına dedim. Kaş o da böyle mükafat alaydı...

Şu da Elazığ’ın müasir üslublu teyyare limanı... Neçe gün gergin konferansda iştirag etmelerine bakmayarag kimse yorgun görünmür. Yalnız gözlerde ayrılığdan doğan kederin nişanelerini görmek olur. Ne biz şu hoşhasiyyet Elazıglılardan, ne de onlar bizden ayrılmag isteyir. Erginöz Bey’in şu sözleri hâlâ gulâğında seslenir:

“Gelişinize kurban,

Gidişiniz ne yamandır...”

“7. Hazar Şiir Akşamları”

25-27 Haziran 1999 tarihinde
Elazığ’da yapılacak...

Sadık TURAL: “Şiir Ne Değildir?”

Şâirler

Bahtiyar VAHAPZÂDE
Şahmar EKBERZÂDE
Rıza GAFFARİ
Nadya YUGUŞEVA
Abbas SÖHRABİ
Sevilay SADIKOĞLU
Ali AKBAŞ
Mehmet Zeki AKDAĞ
Yahya AKENGİN
Yavuz Bülent BÂKİLER
Filiz BEDÜK
Rıdvan ÇONGUR
Bekir Sıtkı ERDOĞAN
Nurullah GENÇ
Avni KEÇİK
Behiye KÖKSEL

Metin Önal MENGÜŞOĞLU
Nurettin ÖZDEMİR
Faika SARP
Abdullah SATOĞLU
Ahmet Tufan ŞENTÜRK
Bayram Bilge TOKEL
Günerkan AYDOĞMUŞ
Mahmut BAHAR
Tamer KAVURAN
Murat KUŞÇUBAŞI
Berika KÜÇÜK
Ahmet Tevfik OZAN
Ali ÖZTÜRK
Nâzım PAYAM
R. Mithat YILMAZ

Birlik Köprüsü*

Kakacan BAYRAMOV**

1996 yılının Mayıs ayının sonuna doğru Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşlarından biri olan Atatürk Kültür Merkezi tarafından halı sanatı ile ilgili "Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni" (27-31 Mayıs 1996, Kayseri) düzenlendi. Bilgi şöleni Orta Çağ Türkmen tarihinde önemli rol oynamış olan Kayseri şehrinde gerçekleştirildi. Ülke içinden ve ülke dışından birçok bilginin katıldığı bu bilgi şöleni o yılın (1996) en önemli olaylarından biri olarak tarihe girdi. Beş gün devam eden bu bilgi şöleninin son iki günü Kayseri'nin en güzel yerlerinden biri olan Yahyalı köyünde devam ettirildi. Bilgi şölenine katılmak kısmeti bana da nasip oldu. Yahyalı'nın tabii güzelliğini, şahsımın olduğu gibi, bilgi şölenine katılan diğer bilginlerin de hayatı boyunca kolay kolay unutamayacakları inancını taşımaktayım.

Bilgi şöleninin düzenleyicisi Sayın Prof. Dr. Sadık Tural'ın, "Arkadaşlar göreceksiniz, bizim Yahyalı çok güzeldir. Sanki cennetin yerdeki parçası gibidir" biçimindeki övgülü sözlerinden sonra, sabahın seher vakti otobüsler ve diğer lüks araçlarla Erciyes Üniversitesi kampüsünden Yahyalı'ya doğru yolculuğa çıktık.

Yahyalı'ya geldiğimizde Belediye Başkanı Sıddık İpekçi'nin başkanlığındaki yerli halk tarafından son derece sıcak karşılandık. Yahyalıların sevgi ile dolu sıcak bakışları altında arabalardan inerek biz de onlara katıldık. Bizi "Hoş geldiniz kardeşlerimiz" diye karşılamakta olanların biri bana yaklaştı. Onun ile tanıştık. O kendisinin Yahyalı şâir Mehmet Büber olduğunu söyledi. Şâir, Türkmenistanlı olduğumu duyunca o anda,

*"Türkmendir ırkımız yüce soyumuz,
Sanatta kültürde birdir huyumuz,
Ne iş yapsak bir olacak evimiz,
Bizim öz yurdumuz sen Türkmenistan.*

*Türkmenlerin bağımsız olduğun duyduk,
Çok değer vermiştik şâd olduk güldük,*

*Biz hem o yerlerden, o yurttan geldik,
Bizim öz vatanımız sen Türkmenistan.*

*Mehmet Büber sen de yürü yoluna,
Selâm olsun yüce Türkmen eline,
Sahip çık kardeşim kültürüne diline
Ata vatanımız sen Türkmenistan"*

satırlarını ezbere dile getirdi.

Ben şiiri not aldım ve şâire teşekkür ettim. Yahyalılar bizi şelâleden akan cana şifa verici suyun sahilindeki bahçelikte ağırladı. Orada her tür haz nimetten dolu sofranın başında dostluk ve kardeşlik hakkında bol bol sohbet edildi.

Deniz derecesinden bin metre yükseklikte olan Yahyalı'nın gök asmanında bulutlar peyda oldu; birazdan yağmurun yağacağına müjdecisi olan, az da olsa soğukluk hissettiren rüzgâr da esmeye başladı...

Yahyalı köyünün temelleri Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş olan Oğuz Türkmenleri tarafından atılmıştır. Bunlar yeni yurtlarının kültürü, sanatı ve gelenek görenekleriyle birlikte gelmişlerdir. Bu yüce değerleri o günden bu güne devam ettirmişlerdir. Buna örnek olarak Yahyalıların ünlü halıcılık sanatı ve süten peynir hazırlamak gibi âdetleri zikredilebilir. Yahyalılar her ne kadar göçebe hayat sürdürmüş olsalar da, geleneksel halıcılık sanatını devam ettirmeyi hiç de ihmal etmemişlerdir. Burada halıcılık ve kilimcilik aileye ekonomik destek amacı yanında yeni yuva kuracak kızların çeyizinde yer alacak önemli unsurlardan da birini oluşturmuştur. Yahyalı halıları güzelliği ile insanları kendine bende etmektedir. Halılarda yer alan nakışlar, bu bölgede halıcılığın Oğuz Türkmenleri devrinden beri devam ettirilmeğe olduğunu açığa çıkarmaktadır. Türkmen boylarının hayat sürdürdüğü diğer bölgelerde olduğu gibi burada da halının esas malzemesini koyun ve keçi yünü ile bitkisel boyalar oluşturmuştur. Yahyalılı bayanların dokuduğu halılarda "Kemerli", "Göbekli", "Karpuzlu", "Mihraplı", "Dobazlı", "Üç göbek" ve "Karyola" gibi motiflere yer verilmiştir.

Yahyalı halı pazarına yaptığımız ziyaret bu bölge halılarının güzelliği hakkındaki kanaatimize bir kez daha kuvvet kazandırmıştır. Kırmızı rengin ağırlıklı olduğunu hissettiren ve parlaklığı ile gözleri kamaştıran, çok geniş alanı kapsamakta olan bu halıları görmeye göz gerek!

Halı, kilim ve cicimlerin satıldığı bu pazardan hâ-tıra olsun diye ben de bir bayan çantası satın aldım. Satıcı Türkmenistanlı olduğumu duyunca paramı geri çevirdi. Çantanın parasını almamakta ısrar etti. Çok zorlanarak parayı almaya ikna ettim ve o anda Türkmen ve Türk halkının kökünün bir olduğunun gerçek bilincini yaşadım; kardeşliğimizin sonsuz olduğuna sevindim...

Aslında Yahyalı köyünün adı Türkmen beyinin adı ile yakından ilgilidir. Çünkü Yahyalı'da Oğuz Türkmenlerinin Kayı ve Avşar boyları hayat sürdürmüşlerdir. Bu köye dikkatli bir bakış ile baktığımda, bağımsız Türkmenistan vatanımın köyleri zihnimde canlandı. İşte bir kişi dürümlenmiş halıyı koltuğu arasına sıkıştırarak hızlı hızlı yürümekte. Onun biraz ilerisinde Türkmen giysili, biraz da ihtiyarlamış iki kadın sohbet etmekte. Onların arkasından Türkmenlere özgü iki katlı taştan yapılmış evler gözükmekte. Bunların yanında yer alan ağaçtan direk ise, bana çocukluk yıllarımı geçirdiğim köyümü hatırlatmakta. Biraz ileride

tepenin yanındaki yoldan bir erkek kişi ineğini bir yerlere götürmekte, onun arkasında ise elleri çubuklu iki genç yürümekte...

Bütün bunları dile getirmiş olmakla ünlü halı sanatımızın geliştirilmesinde kadınların önemli rol oynamış ve oynamakta olduğuna atıf yapmak istiyorum. Çünkü halıcı kadınlarımızın altın ellerinin ürünü olan halılarla dünyanın her yerinde karşılaşmaktayız. Fakat hangi ülkede karşılaşsak bile yine kendi sanatımız kalbimize yakın gelmektedir. Bu yakınlık iki halkı yekdiğere birleştiren çelik köprü gibi hep parlamaktadır.

* *Bu makale yazarın Mimar Sinan Üniversitesi'nde (İstanbul) doktora öğrencisiyken katılmış olduğu, Atatürk Kültür Merkezi tarafından düzenlenen "Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni" (27-31 Mayıs 1996, Kayseri) hâttarasından oluşmaktadır. "Bağlantıdır Köprü" adı altında Ene Mâhri gazetesinin (Aşgabat) 16 Nisan 1999 tarihli sayısında yayımlanmış metnin Türkçe tercümesidir.*

** *Türkiye Türkçesi'ne AÜ DTCF Felsefe Bölümü doktora öğrencisi Güçmurat Soltanmuradov tarafından aktarılmıştır.*

BAĞIMSIZ TÜRKMENİSTAN DEVLETİ

Korkut Ata'nın 1500. Yılı

kutlamaları çerçevesinde

Eylül 1999'da

"Korkut Ata'nın Ruhu veya Oğuzluğun Menliği"

konulu

uluslararası büyük bir bilimlik toplantı

yapıyor...

Gaziantep'te Nevruz Kutlandı

Erol KALENDER

Gaziantep Üniversitesi ve Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın birlikte düzenlediği "Türk Dünyasında Nevruz Paneli" uluslararası bir katılımla ve büyük bir ilgi ile gerçekleşti.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın bu yıl üçüncüsünü Elazığ'da düzenlediği "Türk Dünyasında Nevruz III. Uluslararası Bilgi Şöleni"nin bir kısmı, panel olarak Gaziantep Üniversitesi işbirliği ile bu şehirde gerçekleştirildi. Panele Kazakistan'dan Ord. Prof. Dr. Şâkir İbrayev, Azerbaycan'dan Doç. Dr. Güllü Yoloğlu, Altaylar'dan Nadya Yuguşeva, Moldova'dan Tudora Arnaut ve Gaziantep Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hikmet Celkan katıldılar. Açış konuşmasını Gaziantep Üniversitesi Rektörü İ. Hüseyin Filiz'in yaptığı panelin başkanlığını Merkezimiz Üyesi ve Devlet Sanatçısı Recep Bilginer yürütmüştür.

Kendisi de Gaziantep'li olan Gaziantep Üniversitesi Rektörü Sayın İ. Hüseyin Filiz, bizi ilk akşamdan itibaren karşılayarak Türk Dünyasının çeşitli yerlerinden gelen araştırmacılara büyük bir misafirperverlik örneği göstermiştir. Üniversite içinde bulunan Çobançeşmesi denilen yerde hem Gaziantep'in mutfak kültürünün zengin örneklerinden ikramlar sunan Sayın Filiz, hem de Antep ağzından örnekler vererek Azerbaycan ve Türkmenistan'la olan dil benzerlikleri üzerine güzel bir sohbet başlatmıştır. Merkezimizin Yürütme Kurulu Üyesi Recep Bilginer'i ben de ilk defa bu yemekte yakından tanıma fırsatını yakaladım. Kendisi Türk Cumhuriyetlerinde bulunmanın verdiği deneyim ve gazetecilik mesleğinin getirdiği tecrübelerle gecenin ilerleyen saatlerine kadar ortak kültürümüz üzerine güzel sohbetler etmiştir. Kazakistan Bilimler Akademisi ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü olan Ord. Prof. Dr. Şâkir İbrayev ise sohbete Kazak fıkraları ile katılmıştır. Azerbaycan Folklor Araştırmaları Kurumu Başkanı ve Azerbaycan Devlet Televizyonu Büyük Redaktörü Güllü Yoloğlu ise Türk Cumhuriyetlerinde dil birliği olmamasından yakınarak, Türki-

ye'nin dil birliğinde önemli adımlar atması gerektiğine inandığını ifade etmiştir. Moldova, Gagauz Özerk Cumhuriyeti'nden Tudora Arnaut ise, daha önce de Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunması nedeni ile kültür hayatımızdaki benzerliklerin çokluğuna dikkat çekmiştir. Yemekte dikkat çeken misafirlerden biri de, çok uzun uçak yolculuğu yapmasına rağmen Altaylar'da yaşayan Şamanistlerin yaşantılarından örnekler veren Nadya Yuguşeva olmuştur.

17 Mart sabahı Gaziantep'i görmek isteyen bilim adamlarına önce meşhur Antep evlerinden, bugün etnoğrafya müzesi olan Hasan Süzer'in evi gezdirilmiştir. Hava ile sertleşmesi yüzünden havara adı verilen taşlarla yapılan ve hayat denilen avlusuyla, bodrum katı ile, gelin odası ile, mutfağı ile Antep evlerine güzel bir örnek teşkil eden bu evde Gaziantep'e özgü etnoğrafik malzemenin çokluğu özellikle Tudora Arnaut'un bol notlar almasına neden olmuştur. Bu evden sonra Antep'in eski çarşı merkezi olan Bedesten civarı gezilmiş ve hiçbir Gaziantep'li hanımın evde yapmadığı ve bu işi ustalarına bıraktığı meşhur Gaziantep baklavalarının ustası Güllüoğlu'na gidilmiştir.

Üniversitedeki öğlen yemeği sonrasında hep beraber yeni yapılan Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Gösteri Salonu'na gittik. Balkon dahil tüm salon şehrin önemli noktalarında duyuruları bulunan "Uluslararası Türk Dünyasında Nevruz Paneli" için gelenlerle dolu idi. Dinleyicilerin çoğunun üniversiteden gelen gençler olması paneli verecek olanları sevindirmişti. Panel başkanı da dâhil olmak üzere herkes biliyordu ki, ülkenin problemlerini çözecek olan bu gençlerdir.

Panelin açılış konuşmasını kısa bir konuşma ile Gaziantep Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İ. Hüseyin Filiz yapmıştır. Sayın Filiz açış konuşmasında, Türkler arasında baharın gelişi ve kurtuluş sembolü olarak kutlanan Nevruz'un, ırk, kültür ve dil bakımından Türklerin yayılmış olduğu çok geniş coğrafyada tarihin en eski dönemlerinden beri kutlanmış ve hâlen de kutlanmakta olduğunu ifade etmiştir. Selçuklu ve Anadolu Beyliklerinde yılbaşının, güneşin Koç burcuna girdiği günün Nevruz olduğunu belirten Filiz, Nevruz'un Osmanlı Devleti döneminde de gerek halk, gerekse saray geleneklerinde önemini koruduğunu dile getirmiştir. Filiz sözlerini şu cümlelerle tamamlamıştır: "Nevruz birliğin ve beraberliğin bir vesilesidir. Nevruz'u her kesimden çeşitli mezhep ve meşreplere kadar birlikte kutlayan insanımız, gerçekten de millî

birlik ve beraberliğin en güzel görüntülerini sergiler. Günümüzde Nevruz bayramı yurdun dört bir köşesinde, bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve diğer topluluklar arasında diğer dinî ve millî bayramlar gibi büyük bir coşku ve katılımı kutlamaktadır. Nevruz'un ülkemize barış ve huzur getirmesini diliyorum. Nevruz bayramınız kutlu olsun."

Paneli yönetecek olan Sayın Recep Bilginer'in yerini almasıyla başlayan panelin ilk konuşmasını Kazakistan Devlet Bakanı Yardımcısı ve Kazakistan Bilimler Akademisi Edebiyat ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü Akademik Prof. Dr. Şâkir İbrayev yapmıştır. Sayın İbrayev konuşmasında "Kazak İnanışında Nevruz" konusunu işlemiştir. Panelin ikinci konuşmasını "Od, Nevruz ve Şamanizm" üzerine Azerbaycan Folklor Araştırmaları Kurumu Başkanı ve Azerbaycan Devlet Televizyonu Büyük Redaktörü Doç. Dr. Güllü Yoloğlu yapmıştır. Balkanlardan, Moldova Gagauz Özerk Cumhuriyeti'nden katılan Tudora Arnaut ise panelin üçüncü konuşmacısı olmuştur. Komrad Devlet Üniversitesi Gagauzoloji Bölümü Öğretim Görevlisi olan Tudora Arnaut konuşmasında, Gagauz folklor türlerinde İlk Yaz Yortusu'nu ele almıştır. Kendisinin bir Hristiyan Türk olduğunu belirterek sözlerine başlayan Sayın Arnaut'un konuşması ilgi çekmiştir. Altaylardan yerel kıyafetleri ile katılan ve kendisi de bir Şaman olan Nadya Yuguşeva ise konuşmasında, "İslâmiyet Öncesi Türk Dini Hayatı İçinde Nevruz'un Önemi ve İşlevi"ni ele almış, bölgesinde Şaman ve Şamanistlerin Nevruz'u nasıl kutladığına dair izleyicilere gösterdiği videokaset ilgi ile izlenmiştir. Panelin son konuşması Gaziantep Üniversitesi Adıyaman Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hikmet Celkan tarafından yapılmıştır. "Çeşitli Uygarlıklarda ve Türklerde Nevruz" başlıklı bildiriye Sayın Celkan, Nevruz'un tarihçesine değinerek Nevruz'un Türk kültürü ve tara-

hi içerisindeki gelişimini dinleyicilere aktarmıştır. Panelin sonunda öğrencilerden gelen soruları cevaplayan panelistler gelen ilgiden hayli memnun görünüyordular.

Panel bitiminde Valilik Gurur Salonu'na davet edildik. Bilgisayar ortamında renklendirilen Atatürk resimleri sergisini, yeniden canlandırılmış bir Antep evi odası ve mutfağını zevkle gezdik. Gaziantep'in paleolitik dönemden günümüze kadar olan dönemi önemli ayrıntılarının kabartma olarak işlenişi ise takdire değer bir çalışma idi. Valilikten sonra panelde Gaziantep'i tanıtıcı yayınlar ikram eden İl Turizm Müdürü Mehmet Doğan'a nezaket ziyaretinde bulduk. Kendisi daha da güzel bir davranışla bizleri Gaziantep'in yeni yapılan beş yıldızlı Tuğcan otelinde kahve içmeye davet etti. Yurtdışından gelen bu misafirlere Gaziantep'in modern yüzünü de göstermesi açısından Sayın Doğan'ın bu davranışı oldukça memnun edici bir tutum oldu. Akşam yemeğinde bizleri üniversitede ağırlayan Sayın Rektör Hüseyin Filiz panelistlere katıldıkları için teşekkür mahiyetinde küçük hediyeler verdi. Panelin başarılı geçmesinde Gaziantep Üniversite Rektörü Prof. Dr. İ. Hüseyin Filiz, Genel Sekreter Gonca Tokuz ve Y. Doç. Dr. A. İhsan Kutlar'ın özel çabalarının katkısı çok olmuştur.

Gaziantep'te bu panelin gerçekleşmesini sağlayan Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'na, Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve yurtdışından katılan panelistlere teşekkür ederiz. Gece yakılan Nevruz ateşinde Şaman olan Nadya Yuguşeva'nın bu yılın ülkemize ve Türk Dünyasına bolluk getirmesi için yaptığı duaya bizler de âmin diyerek katılıyor ve nice Nevruzlar diliyoruz.

“Dünyada Türkçe Öğretimi Semineri” Yapıldı

Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından düzenlenen "Dünyada Türkçe Öğretimi Semineri" 17-18 Mayıs 1999 tarihleri arasında, TÜBİTAK Feza Gürsey Salonu'nda yapıldı. Almanya, Amerika, Belçika, Bulgaristan, Finlandiya, Hollanda, İngiltere, Macaristan, Polonya, Romanya ve Singapur'dan katılan 14 dilbilimci, Türk dilinin öğretimi ile ilgili çeşitli bildiriler sundu.

Seminerin açılışında, Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Bener Cordan ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi Başkanı Dr. Mehmet Hengirmen birer konuşma yaptılar. Mehmet Hengirmen, TÖMER'in Türkçe öğretimi ile ilgili olarak yaptıklarını dile getirdi ve 4000 dil arasında 7. sırada yer alan Türk dilinin yabancılara öğretiminde hem nitelik, hem de nicelik açısından yetersiz kaldığını vurguladı. Seminerin dünyada Türkçe öğretimi ile ilgili uygulamaları ve yapılması gerekenleri ortaya koymak amacını güttüğünü dile getirdi.

Oturum başkanlığını Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un yaptığı birinci oturumda sırasıyla şu bildiriler sunulmuştur: "Oriental" Doğu Dilleri ve Kültürleri Merkezi Başkanı, Avrupa'da İslâm Araştırma Merkezi Üyesi Dr. Johan Vandewalle "Pratik Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Çözümleri", Babylon, Çok Dillilik ve Çok Kültürlülük Araştırma Merkezi, Tilburg Üniversitesi'nden Dr. Kutlay Yağmur-Dr. Henrik Boeshoten "Türkçenin Hollanda'da Yabancı Dil Olarak Öğretimi", Çeviribilim Kuruluşu, Tampere Üniversitesi'nden Doç. Dr. Pertti Valtakari "Finlandiya'da Türkçenin Öğretilmesi". Dr. Johan Vandewalle bildirisine, kendisinin Türkçeye ilgisinden bahsederek ve Belçika'da Türkçe öğretimi ile ilgili kısa bir bilgi vererek başladı. Mantıklı bir dil olarak nitelediği Türkçenin Belçika'da öğretimi ile ilgili olarak da, 1994 yılında kurduğu Doğu Dilleri Merkezi'nde öğrenmek isteyenlerin amacına bağlı olarak çeşitli düzeylerde açılan Türkçe kurslarıyla Türkçenin öğretildiğini ifade etti. Doğu Dilleri Merkezi'nde eşyile birlikte Türkçe öğretimi veren Vandewalle, "Satrancın hamleleri çok kısıtlı. İlkokula giden bir çocuk

satrancı öğrenebilir, bu hamlelerin içinde bulunabilir, ama unutmaz. Bütün hayatı boyunca satranç oynayabilir" diyerek Türkçeyi satranca benzetti ve Türkçenin dil bilgisi sistemini "büyüleyici" olarak nitelendirdi. Birinci oturumun ikinci konuşması, Dr. Kutlay Yağmur'un katılımı nedeniyle Dr. Hendrik Boeshoten tarafından sunuldu. Dr. Hendrik Boeshoten, Türkçe öğretiminin Hollanda'daki durumu üzerinde durarak, Hollanda'da Türkçe öğretiminin dilbilgisi-çeviri metoduna dayalı olarak yürütüldüğünü, öncelikle öğretilecek dilin kime, nasıl, niçin öğretileceği sorularına cevap verecek şekilde öğretilmesi gerektiğinin altını çizdi. Bu oturumun son konuşmasını Doç. Dr. Pertti Valtakari yaptı. Türkoloji çalışmalarının Finlandiya'daki tarihine kısaca değinen Doç. Dr. Valtakari, yüzyılın başında Türkolojiye büyük bir ilgi olduğunu, Räsänen, Castren, Ramstedt gibi ünlü Türkologların yetiştiğini ifade etti. Bugün Finlandiya'da Türkolojiye ilginin azaldığına, insanların sadece hobi olarak Türkçe öğrenmek istediklerine ve 1960'lı yıllarda başlayan bu ilgisizliğe paralel olarak da akademik olarak sadece Turku Üniversitesi'nde bulunan dil merkezinde Türkçe dersi verildiğine, buranın da öğrencisizlikten kapanmak üzere olduğuna, bu konuda ilgili çevrelerin yardımına büyük bir ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekti.

Oturum başkanlığını Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dilbilim Bölümü Başkanı Prof. Dr. İclâl Ergenç'in yaptığı ikinci oturumda; Rotterdam Eğitim Bilimleri Fakültesi'nden Doç. Dr. Erol Sanburkan "Batı Avrupa'nın Orta Dereceli Okullarında Türkçe Öğretimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Dmitriy D. Vasilyev, "Rusya Bilimler Akademisi Lisansüstü Eğitim Programında Türkçe Öğretimi ile İlgili Sorunlar", Eva Csaki "Macaristan'da Türkçe Öğretimi Sorunları" başlıklı birer bildiri sundular. İkinci oturumun ilk bildirisini sunan Doç. Dr. Erol Sanburkan, Avrupa'da Türkçe öğretimi ile ilgili bilgiler verdi. Bu oturumun ikinci konuşmacısı olan Prof. Dr. D. Vasilyev, Rusya Bilimler Akademisi'nin bilimlik araştırma enstitülerinde Türkçenin öğretimine yönelik faaliyetlerden bahsettiği bildirisinde; hem Türkçe, hem de Osmanlıca öğretimi ile ilgili çalışmaların Rusya'da artarak devam ettiğini belirtti. Eva Csaki ise bildirisinde, Türkolojinin Macaristan'da gelişmesinde, Macarların ve Türklerin yüzyıllar boyunca birlikte yaşamasının ve ortak bir kültürün yaratılmasının etkili olduğunu vurguladı. Türk ve Macar kültürleri arasında pek çok ortak kültür unsurları bulunduğu altını çizen Eva Csaki, Avrupa'da ilk olarak Maca-

ristan'da Türkoloji bölümü açıldığını, bunda Türkolojinin hem dil bilgisi, hem tarih, hem etnografya bakımından büyük önem taşımasının etkili olduğunu ve bu sebeplerden dolayı Macarların Türkolojiyi "ulusal bilim" olarak kabul ettiklerini ifade etti.

Hacettepe Üniversitesi, İngiliz Dilbilimi Bölümü Başkanı Prof. Dr. Güray König'in başkanlığını yaptığı üçüncü oturumda sırasıyla şu bildirimler sunuldu: Türkiye Orta Asya Kültür Merkezi Genel Müdürü, Eğitimi Sadık Yıldız "Türk Dili ve Kültürünün Dünyaya Tanıtılması ve TÖMER'in Rolü", Dr. Grazyna Zajac "Yabancı Dil Öğretiminde Edebiyatın Önemi", AİKAM Azerbaycan İlim, Kültürel Araştırma Merkezi Başkanı Doç. Dr. Kadir Güldiken "İran'da Türkçe Öğretiminin Sorunları". Sadık Yıldız, İngiltere'nin British Council, Almanya'nın Goethe Institute, Fransa'nın Alliance Francais gibi enstitülerinin kendi dillerini yaymak ve kültürlerini tanıtmak amacıyla çeşitli etkinlikler içinde olduğunu belirttiği bildirisinde, Türkiye'nin de dilini ve kültürünü tanıtmak için TÖMER'in öncülüğünde bunu gerçekleştirmesinin gerekliliğine dikkat çekti. Dr. Zajac, Polonya'da Türkçenin öğretimi ile ilgili bilgiler verdiği konuşmasında, Türkçenin öğretiminde Polonyalı Türkologların yazdığı *Türkçe Konuşuyoruz* ile Mehmet Hengirmen'in yazdığı *Türkçe Öğreniyoruz* adlı kitapların ders materyali olarak kullanıldığından bahsetti. Doç. Dr. Kadir Güldiken, İran'da yaşayan Türklerin ve Türkçe öğretiminin durumundan bahsettiği bildirisinde, televizyon yayınlarının Türkçe öğretimine olumlu katkılar sağladığı üzerinde durdu.

Dördüncü oturumun başkanlığını Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cahit Kavcar yaptı. Bu oturumda Dr. Bengisu Rona-Dr. George Dedes "Dil Eğitiminde Amaç-Beceri, Metin-Yapı İlişkileri" (ortak olan bu bildiri Dr. George Dedes'in oturuma katılamaması sebebiyle Dr. Bengisu Rona tarafından sunulmuştur), Doç. Dr. Engin Sezer "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yapı Bilgisinin Önemi ve ABD'de Türkçe Öğretiminde Sorunlar" konulu birer bildiri sundular. Dr. Rona konuşmasında, dil öğrenen kişinin amacına ve ihtiyaçlarına göre dil öğretiminin; sosyal, akademik, meslekî olmak üzere üç grupta toplanabileceğini ifade etti. Engin Sezer, Amerika'daki Türkçe öğretimi ile ilgili bilgiler vererek, ana dili öğretimi yerine, anadilin kazandırılmasına veya yabancı dil öğretimi yerine, yabancı dilin kazandırılması gibi çabaların Amerika'da Türkçenin öğretimini olumsuz etkilediğini ifade etti.

Ankara Üniversitesi TÖMER Başkan Yardımcısı Gülser Akdoğan'ın oturum başkanlığını yaptığı beşinci

oturumda; Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü Baş Öğretmeni Nataliya Kalaşnikova "İlk Derecelerde Türkçe Öğrenilmesini Kolaylaştırma: Bazı Prensipler", Köstence Ovidüs Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Bölümü Okutmanı Emel Emin, "Romanya'da Türk Dilinin Yabancı Dil Olarak Öğretimi" konularında olmak üzere birer bildiri sundular. Nataliya Kalaşnikova konuşmasında, Rusya ile Türkiye arasında gelişen ilişkilerin Türkçeye karşı ilgiyi artırdığını, ancak bu konuda ders kitabı ve öğretmen sayısının yetersiz kaldığını söyledi. Faaliyetlerinin Türkçe uluslararası okuma-anlama, yazma-anlatma, konuşma-anlatma ve dinleme-anlama olmak üzere dört temel dil becerisini geliştirmeye yönelik olarak yürütüldüğünü ifade eden Emel Emin, üniversitedeki edebiyat derslerinden de bahsetti.

Dr. Johan Vandewalle'nin yönettiği altıncı oturumda; Dr. Esin İleri, Türkçe öğretimi ile ilgili kuruluşlarca verilen sertifikaların tüm ülkeler bazında kabul edilebilmesi için uluslararası düzeyde çalışmalara ihtiyaç olduğunu belirtti.

Yedinci ve son oturum TÖMER Dil Öğretim Merkezi Başkanı Mehmet Hengirmen ve bildiri sunanlardan Johan Vandewalle, Emel Emin, Engin Sezer'in katılımıyla gerçekleşti. Bu oturumda seminer ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldı. Değerlendirmede Mehmet Hengirmen, seminerde sunulan bildirimleri tek tek ele alıp değerlendirdi. Oturuma katılan diğer konuşmacılar da dünyada Türkçe eğitimi ile ilgili olarak kendi uygulamalarıyla ilgili bazı değerlendirmelerde bulundular. Seminerin sonunda yayımlanan sonuç bildirisinde Türk televizyon kanallarının yayınlarının dış ülkelerde izlenebilmesinin Türkçenin gerek ana dili, gerekse yabancı dil olarak öğrenimine katkı sağladığı, bunun yanında, yurt dışındaki Türklere ve yabancılara Türkçe öğretiminin bir devlet politikası olması, Türkçe öğretimi merkezlerinin Millî Eğitim Bakanlığı aracılığıyla yaygınlaştırılması, her millet için ayrı ayrı Türkçe öğretimi kitapları hazırlanması, Türkçenin yabancı dillerin etkisinden kurtarılması, "Büyük Türk Dünyası" için ortak bir dil oluşturulması, Türkçenin gramer terimlerinde birlik sağlanması, Türkçenin öğretimi konusunda "öğretmen yetiştirme projesi"ne özel bir önem verilmesi, Türkçenin öğreniminin video, CD-ROM bilgisayar, İnter-net gibi araçlarla desteklenmesi ve buna yönelik kitaplar hazırlanması gerektiği yönünde çeşitli hususlara yer verildi.

Karakeçili Uluslararası II. Kültür Şenlikleri'nde Kardeşlerin Kucaklaşması

Selma DAĞAŞAN
Uzman Eğitimci

Karakeçili Uluslararası II. Kültür Şenlikleri, Atatürk Kültür Merkezi ve Şanlıurfa Valiliği'nin işbirliği ile 3-5 Haziran 1999 tarihleri arasında Şanlıurfa il merkezi, Siverek ilçesi ve Karakeçi köyünde gerçekleştirildi.

Şenlikler üç ana bölümden oluşacak tarzda programlanmıştı. Birinci bölümde sergi açılışı, Atatürk Barajı ve Harran sergileri; ikinci bölümde bir gün süreli bir sempozyum; üçüncü bölümde ise Karakeçi köyünde şölen ve şölenin devamı olarak Siverek kapalı spor salonunda Mehmet Özbek'in de katıldığı bir müzik ziyafeti yer alıyordu.

Şölene, Anadolu'nun değişik yörelerinden (Bilecik-Söğüt ve Kırıkkale) gelen Karakeçililerin yanısıra Kırgızistan Ankara Büyükelçisi, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Büyükelçilik yetkilileri de katıldılar.

Baştan sona kusursuz olan organizasyonun mimarı Şanlıurfa Valisi Sayın Şahabettin Harput ve çalışma arkadaşları her türlü ayrıntıyı düşünmüş, herhangi bir problem çıkmaması için gereken tedbirleri almışlardı. Sadece organizasyon komitesi değil, şöleden haberdâr olan her Şanlıurfalı, her kamu görevlisi ve özellikle her Karakeçili; şölene katkıda bulunmak, misafirlerle yabancılık duygusu yaşatmamak; onları, kendi evlerinde, kendi köylerinde hissettirmek için seferber olmuşlardı. Bunu da hakkıyla başardılar.

Şenliğe Şanlıurfa dışından katılanlar önce Balıklıgöl'ün hemen yanındaki alanda kurulan iki çadıra davet edildiler. Bu iki çadır, işlevleriyle, iç bezemesiyle; minderleri, yastıkları, kilimleri, sergilenen el işleri, fotoğrafları ve diğer eşyalarıyla Karakeçililerin dününü ve bugününü yansıtıyordu. Çadırlardan birisi sergileme işlemi, diğeri konuk ağırlama için ayrılmıştı. Konuk çadırında gözleme ve ayran ikramı yapılıyor, sergi çadırında Kayı'nın çocuklarının müşterek motifleri yer alıyordu. Karakeçili, çadırlarıyla birlikte sofrasını

ve gönlünü açmıştı konuklara.

Öğleden sonra yapılan gezinin ilk durağı Atatürk Barajı, Türk milletinin gelişme arzusu ve kararlılığı ile Türk devletinin gücünün âbideleşmiş sembolü gibiydi. Türk, huysuz yulkıları dost edinerek tarihi şekillendirdiği gibi, azgın ırmaklara gem vurarak tabiatı şekillendirmiş; yörenin kaderini "kara"dan "yeşil"e çevirmişti. GAP'ın ve Atatürk Barajı'nın yol açtığı hızlı gelişme ve değişimin en çarpıcı belgesi, tarlada traktörünü kullanırken cep telefonuyla konuşan çiftçinin fotoğrafıydı. Konukların, fotoğraf karşısında duydukları övünç ve gurur dolu şaşkınlık, bilgi veren yetkilinin son cümlesiyle biraz daha arttı: "*Şimdi artık traktörlerde klima da var.*"

Atatürk Barajı, çevrenin üretimini ve gelirini ikiye katlamakla kalmamış; suyun yarattığı imkânla sosyal faaliyet ve aktivitelerin de niteliğini değiştirmiş. Yüzme, yelken ve sörf yarışları baraj gölünün yöre insanına getirdiği yeniliklerin başında geliyor.

GAP gezisinin ikinci durağı Harran ilçesi. Geleceksel ve tarihî dokusu titizlikle korunan -belki de değiştirilemeyen- Harran topraklarında, Anadolu'nun adım adım Türkleşmesinin, vatan yapılmasının hikâyesini ve somut izlerini Harran kalesinde, Harran harabelerinde bulmak mümkün. Ancak, toprak evlerin duvarlarına yaslanmış tezek yığınları, GAP'ın sağladığı gelişmenin henüz buraya kadar ulaşmadığını gösteren bir garip çelişkiyi de sergiliyordu.

İkinci gün, Şâir Nâbi Kültür Merkezi'nde, "**Türk Kültüründe Karakeçililer ve Şanlıurfa**" sempozyumu yapıldı. Sempozyum, benzeri birçok faaliyetin aksine, katılımcıların ve dinleyicilerin bütünleştiği bir duygu ve bilgi şöleni hâline dönüştü. Açış konuşmalarında Vali Şahabettin Harput, devletin müşfik ve kararlı; Prof. Dr. Sadık Tural, Türk aydınının bilgelik ve inanç dolu sesiyle seslendiler dinleyicilere. Kırgızistan Büyükelçisi gönül sözlerini söyledi. "*Siz bırakıp geldiniz, biz ata yurdunu sizin için bekledik. Arkanızdan bakmaktan gözlerimiz küçüldü*" derken salon, genciyle-yaşlısıyla, kadınıyla-erkeğiyle tek yürek olmuştu. Konuşan bir büyükelçi miydi, yoksa Korkut Ata'nın tarihin derinliklerinden gelen ve

*"Ata, evdeş, genç, yaşlı Oğlan olun, kız olun
İster Bayırbucaklı ve ister Kırgız olun*

Bin ağız bin haykırış, fakat bir tek söz olun!"
mısralarını söyleyen sesi miydi, ayırdetmek imkânsız.

Kazakistan ve Türkmenistan temsilcileri, Türkistan'ın selâmını, kardeşlerine hasretini iletiltiler Karakeçiliye, Şanhurfalıya...

Tebliğler, Hunlardan Hazarlara, Hazarlardan Osmanlıya ve Osmanlıdan Cumhuriyete taşınan izleri, motifleri belgelediler.

Şölenin üçüncü günü, Karakeçi köyünün ev sahipliğiyle başladı. Karakeçi köyüne hâkim tepede gönderen asılı ay-yıldızlı bayrak, tören alanındaki coşkudan etkilenmişcesine dalgalanıyor, Oğuz Ata'nın torunlarının elindeki tarihî bayraklar, kanyla kendisine renk veren Türk soyunun evlâtlarını gururla seyrediyordu. Kırgız Karakeçiliyle, Türkmen Kazakla kolkola, gönül gönüle önce mehterle tarihin ihtişamını yaşıyor, sonra davullar-zurnalar eşliğinde halay çekiyordu. Karakeçili beylerinden Bahri Karakeçili, şenliklerin açılışında yaptığı konuşmada, Ertuğrul Bey'in, Osman Gazi'nin torunu olmanın haklı gururunu dile getiriyor; Karakeçili Abdulkadir Akıl, Sultan Abdülhamid'in "öz akrabası" olarak misafir ağırlıyor, aşiretinin gönül

zenginliğini sergiliyordu. Kırıkkale Karakeçilileri, Söğüt Karakeçilileri, Siverek Karakeçilileri; Türk tarihindeki med-cezirlerden birisinde, uzak düşüren dalgalara inat, önce birbiriyle, sonra diğer oymaklardan, diğer bölgelerden gelen kardeşleriyle, sonra Ata yurttan gelen soydaşlarıyla kucaklaşıyordu.

Topluluk, Karakeçi köyündeki kıl çadırdaki yenenden yemekten sonra topluca Siverek ilçesine hareket etti. Siverek'teki ev sahibi Siverek Kaymakamı ve alay komutanıydı. Sohbetleri akşam yemeği, akşam yemeğini Türk halk müziği ziyafeti izledi ve gecenin geç saatlerinde "Karakeçili Uluslararası II. Kültür Şenlikleri" programı böylece tamamlanmış oldu.

Devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü; milletimizin birliği, dirliği ve diriliği için çok önemli, çok güzel birer yapı taşı niteliği taşıyan bu tür bilgi ve kültür şölenlerinin genişletilerek devamını diliyor; Karakeçili Kültür Şenlikleri'nin düzenleyicilerini, emeği geçenleri ve katkıda bulunanları kutluyoruz.

KAZAKİSTAN BİLİMLER AKADEMİSİ

Sadık TURAL'ın

"Tarihten Destana Akan Duyarlılık"ını

Prof. Dr. Akademik Şâkir İBRAYEV'in

çevirisiyle Akademi yayını olarak

Almatı'da yayımlandı

Avrupa Ortak Miras Kampanyası

Erol KALENDER

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun 75., Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıl dönümünün kutlandığı bu yıl içerisinde Avrupa da, Avrupa Konseyi'nin 50. yıl dönümünü kutlama kararı aldı.

10-11 Ekim 1997 tarihlerinde Strazburg'da yapılan Avrupa Konseyi'ne üye ülke devlet ve hükümet başkanları zirvesinde 1999 yılında Avrupa Ortak Miras Kampanyası'nın başlatılması kararlaştırılmıştı. Avrupa Konseyi'nin 50. yıl dönümü etkinliklerine paralel olarak Eylül 1999-Eylül 2000 döneminde yürütülecek kampanya çerçevesinde her ülke, kampanya hazırlıklarından sorumlu, kültürel ve doğal miras alanlarında çalışan kamu ve özel kuruluşlar ile dernek temsilcilerinin yer alacağı bir millî komite oluşturmaya ve bu millî komite tarafından uluslararası düzeyde yürütülebilecek faaliyet önerilerinde bulunmaya davet edilmektedir.

Avrupa Ortak Miras Kampanyası'nda uluslararası, yerel ve bölgesel projelerde ortak miras kavramının ve mirasın Avrupa boyutunun vurgulanması, bu alanda işbirliğinin ilerletilmesi ve yaratıcılığın geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Yapılacak projelerde mirasın iyi tanınmayan yönlerinin vurgulanması, biyolojik ve doğal çeşitliliğe saygı gösterilmesi, geleneksel ve modern kültürlerin tanıtılması ve toplumun bilinçlendirilmesi

istenmektedir. Ayrıca bilgi ve teknik alanda uluslararası değişimin sağlanması, Avrupa Konseyi kültürel yollarının geliştirilmesi bu Ortak Miras Kampanyası'nda gerçekleştirilmek istenenlerdendir.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Avrupa Ortak Miras Kampanyası Millî Komisyonu Üyesi olarak "Türk Kültürünün Avrupa Ortak Mirasındaki Yeri" konulu çalışmaları şimdiden başlatmıştır. Gerekli finans kaynakları sağlandığı takdirde Avrupa kültürel mirası hakkında bir kamuoyu bilinci oluşturması amacı ile kitap, sempozyum, panel ve konferans gibi etkinliklerin yapılacağını ifade eden Sayın Tural, Türk kültür ve sanatının Avrupa'ya her zaman için etkilediğini ifade etmiştir.

Balkanlar'da geçmişten günümüze uzun zamandır cereyan eden savaşlar neticesinde pek çok tarihî yapı hasar görmüş, bir kısmı ise tamamen yok olmuştur. Osmanlı Devleti'nin imarlaşmasına büyük önem verdiği Balkanlar'da, başkent üslûbunda yapılan örneklerle dikkati çeken cami, mescit, köprü gibi yapılar hedef alınarak yok edilmiştir. Avrupa ortak mirasından silinmek istenen Türk kimliğini yeniden kabul ettirmek için bir fırsat olan Anadolu'nun zengin kültür birikimi önce Selçuklu, daha sonra Osmanlı ve nihâyet Türkiye'ye bir miras olarak kalmıştır. Her zaman olduğu gibi Anadolu'yu bir Yunan ve Roma uygarlığı olarak gören Batı ülkelerine kendi bilim adamlarımızın vereceği cevaplar büyük önem taşımaktadır. Avrupa kültür mirasında Türklerin katkılarının ele alınacağı bilimsel çalışmaların özellikle bu yıl için değerlendirileceğini tüm araştırmacılarımıza duyurmayı bir görev sayıyoruz.

"Bitkilerle Tedavi, Tedavide Bitkilerin Yeri"

(Dr. Anarhan NADİROVA)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yakında çıkacak -

In 21

Sadık TURAL	The Turkish Intellectuals have to Know and Like Himself	3
Mübahat TÜRKER-KÜYEL	ARTICLES	
Recep BİLGİNER	Becoming Conscious Again on Some Concepts	8
İsfendiyar NEVRUZLU	Coşkun Ertepinar: A Man of Insight	13
Mehmet METE	The Role of the "Unconsciousness" in Hüseyin Câvid's Creative Life (Iblis)	15
Ali Şamîl HÜSEYİNOĞLU	Television Programmes and Rating	17
Ayfer YILMAZ	Definite Points in the Stories of Emin Âbid	23
Feyyaz SAĞLAM	The General Appraisal of Our Woman Novelists from Tanzimat to the Present Day	27
P.B. GOLDEN (Çeviren: Saadetin GÖMEÇ)	The Literature of the Turks Living in Greece (Western Thrace) and their Translation Problems	32
Nezâket HÜSEYİNOVA	The Origin of Kara-Hanlı Turks	35
Aljira TOPALOVA	The Symbols in "Ural Batır Epic"	37
	Ali Bey Hüseyinzâde	39
Gürbüz AZAK	FROM THE PRESS	
Zeynep GÖĞÜŞ	Look at the Lion first, and then at this Doctor	44
	The Anew Appraisal to Europe	45
Şükrü ELÇİN	THE PROJECT OF THE TURKISH WORLD LITERATURE	
Müjgân CUNBUR	"Anthology of the Thought and Literature Texts in the Turkish World"	46
Osman HORATA	"Encyclopedia of the Authors in the Turkish World"	47
Filiz KILIÇ	"History of the Literature in the Turkish World"	49
	"Glossary of Terms and Concepts of the Turkish World Literature"	50
Süleyman KAZMAZ	REVIEWS	
Aysu ŞİMŞEK	"Kutadgu Bilig": From the Aspects of Law and State Administration	52
Yunus Emre TANSU	For the 70 th Anniversary of Çingiz Aga	63
Şebnem ERCEBECİ	"Who Are You, Jak Samanon?"	69
Güçmurat SOLTANMURADOV	"The Encyclopedia of Art": A Contribution to Art and to the History of Art	73
Eynullah MEDETLİ	"Münif Pasha and his Place in the History of Turkish Culture"	78
Zekerriya TÜRKMEN	"The Ancient History of the Turks in Iran"	81
Neval KONUK	"Relations Between Turkey and Italy"	85
Zeynep ZAFER	"The Turkish Minorities in Bulgaria"	90
Gülben MAT	Lev Nikolayevič Gumilyov and the "Ancient Turks"	93
Zeki GÜREL	"Journey from Istanbul to Asya-yı Vusta"	96
Tudora ARNAUT	"Family Ceremonies of the Turks"	97
Cafer ŞEN	"Gagaus Epics"	101
Kerim TÜRKMEN	"Discussions of Classics" in Turkish Literature	102
Nurettin ÖZTÜRK	"Erciyes in Archaic Era Iconography"	107
Aljira TOPALOVA	For M. Râmi Ayas	108
Rıdvan CANIM	Have a Good Journey	112
Cannagül SÜLEYMANOVA	Two New Gifts to the Turkish World from the East	114
M. Fâih KOKSAL	"Kazakhstan, Democracy and Spiritual Renewal"	116
Erol KALENDER	About "Tulip in Classical Turkish Poetry"	118
Azize AKTAŞ-YASA	"Construction Techniques in Beylik Architecture in the 14 th Century in Western Anatolia"	122
Soyalp TAMÇELİK	"Konya in the Past in Photographs"	123
İ. Hakkı SOYAK	"Conquest of Cyprus by Ottomans"	126
Aysu ŞİMŞEK	"Mustafa Âli of Gelibolu": A Brave Witness of His Era	130
Ebulfez AMANOĞLU	About "Impressions on Turkestan"	132
Neval KONUK	The Light of the Fifty Years	135
Pervane ABDULHALİGOVA	"The Witnesses of the Change" are Still Among Us	136
Zemine ZİYA	"Azerbaijan and the Foreign States"	139
Serap BESİMOĞLU	"Southern Azerbaijan"	140
Gülsün AKKAYA	The Contributors to Music	143
	"The Unreadable Shores of Love"	145
Canan BEŞLİ	PERIODICALS	
İsmet ÇETİN	Literature of the Turks- "Turkish Literature"	148
Osman HORATA	"National Folklore" - Kırkbir Kere Maşallah	150
Nazlı Râna GÜREL	"The Eastern Mediterranean": A New Window Opened to the Turkology World	152
Ali YAKICI	"Scientific Way"	154
Durmuş BUNARCIOĞLU	"Burak"	156
Mehmet TOPRAK	Two Issues of a Periodical, Two Subjects in Two Issues	158
Canan BEŞLİ	"From Turkey to the Central Asia, the Turkish World" Celebrates the Nevruz Festivities	161
Nazlı Râna GÜREL	The "Voice of Fırat" - Its deep, it flows fast	162
	"The Turkish Homeland"	164
Kemalettin DENİZ	TEXT BOOKS	
Ferruh RÜSTEMOV	"Instruction of Turkish Language in the Light of New Developments"	166
	Pedagogical Relations Between Azerbaijan and Turkey	169
Zeki GÜREL	CHILDREN'S BOOKS	
Zeki GÜREL	"Renovations in Ottoman Children's Lives"	170
	Children Paint, too!	172
Dursun DAĞAŞAN	NEWS	
Güçmurat SOLTANMURADOV	"The Colloquium of National Identification" and the Turkish Identification	174
Tamilla ALİYEVA	Echoes of the "Gorkut Ata" in Türkmenistan	179
Kakacan BAYRAMOV	From Big Khazar to Small Khazar	180
Erol KALENDER	The Bridge of Unity	183
Reşide GÜRSES	Nevruz Bairam is Celebrated in Gaziantep	185
Selma DAĞAŞAN	"The Seminar of Instruction of Turkish Language in the World"	187
Erol KALENDER	The International II nd Cultural Festival on Karakeçili	189
	The Campaign of Common Legacy in Europe	191

Yok böyle bir dost ! Emlak Dost Hesap

Hangimiz ay sonunda paraya sıkışıp da gerçek bir dost aramadık ?

Şimdi Emlak Bankası'nda hesabı olanların gerçek bir dostu var:

Emlak Dost Hesap.

Tek bir imza atıyorsunuz, hesabınızda para kalmadığında bile para çekebiliyorsunuz.

Üstelik bu işlemi dilerseñiz şubelerden, dilerseñiz ATM'lerden yapabiliyorsunuz.

Bitmedi: Elektrik, su, telefon, doğalgaz faturalarınız ile ev kirası, okul taksitleri ve sigorta ile ilgili ödemeler verilecek bir talimatla

Emlak Dost Hesap tarafından gerçekleştirilebiliyor.

Dahası, kredi kartı ödemeleriniz otomatik ödeme talimatı ile

Emlak Dost Hesap'tan karşılanabiliyor.

Ne dersiniz ? Yok böyle bir dost değil mi ?

"Küçük esnafa ve büyük sanayi erbabına
muhtaç oldukları kredileri kolayca ve ucuza verecek
bir teşekkül vücuda getirmek ve kredinin
normal şartlar altında ucuzlatılmasına çalışmak da
çok lazımdır." 1 Kasım 1937 **Mustafa Kemal ATATÜRK**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YETMİSBESİNCİ YILI KUTLU OLSUN